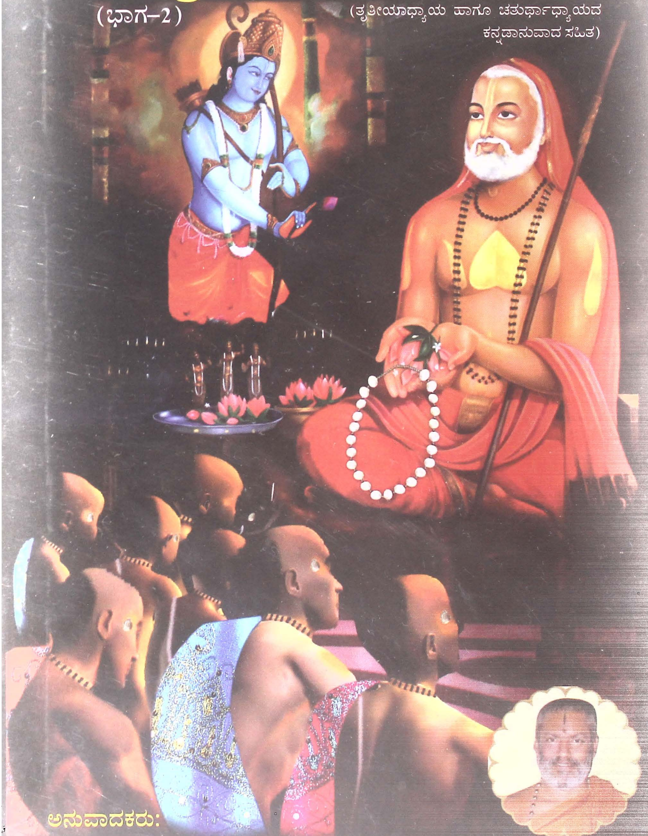
ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಯತಿಕೃತ

ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ

(ಭಾಗ-2)

(ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯ ಹಾಗೂ ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದ ಸಹಿತ)

ಅನುವಾದಕರು:

ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಶ್ರೀ ಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾ

ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಃ

(ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯ
ಹಾಗೂ
ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದ ಸಹಿತ)

(ಭಾಗ–2)

ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ
ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಶ್ರೀ ಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರ ತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು

2018

ಪ್ರಕಾಶನ
ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜ ಅಸೋಸಿಯೇಷನ್ (ರಿ.)
ನಂ.53, ಮಾಡಲ್‌ಹೌಸ್ ಬೀದಿ, ಬಸವನಗುಡಿ,
ಬೆಂಗಳೂರು-560 004.

ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲೀಃ

ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲೀಃ (ಭಾಗ-2)
ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ :
ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಶ್ರೀ ಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು,

347ನೆಯ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಆರಾಧನಾ ಅಂಗವಾಗಿ

ಪ್ರಕಾಶಕರು :
ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜ ಅಸೋಸಿಯೇಷನ್ (ರಿ.)
ನಂ.53, ಮಾಡಲ್‌ಹೌಸ್ ಬೀದಿ, ಬಸವನಗುಡಿ,
ಬೆಂಗಳೂರು-560 004.
ಫೋನ್ : 2662 5658 / 59

ಪ್ರಥಮ ಮುದ್ರಣ	:	ಆಗಸ್ಟ್ 2018
ಬೆಲೆ	:	ರೂ.250/-
ಪುಟಗಳು	:	408
ಪ್ರತಿಗಳು	:	1000

ಪುಟ ವಿನ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಮುದ್ರಣ :
ವಾಗರ್ಥ ಮುದ್ರಣಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು-19. vagartha@yahoo.com

H.H. Sri Vishvesha Tirtha Swamiji
Sri Pejavara Adhokshaja Mathaa
Jagadguru Sri Madhwacharya
Maha Samsthana
Udupi-576 101, Karnataka
Phone : 0820-2524198, 2526598

श्री श्री विश्वेशतीर्थश्रीपादाः
श्री पेजावराघोक्षज मठः
जगद्गुरु श्रीमध्वाचार्यमहासंस्थानम्
उडुपि - ५७६ १०१, कर्णाटक.

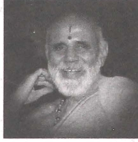

ಅನುಗ್ರಹ ಸಂದೇಶ

ಕರುಣಾಶಾಲಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು ರಚಿಸಿರುವ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಗ್ರಂಥ. ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದ ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪರಮೋಪಕಾರಕವಾಗಿದೆ. ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಯಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ಮುತ್ತನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಈ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಬಹು ಸುಂದರವಾಗಿ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿದ್ವಾಂಸರ ಹೃದಯವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿ ಶೋಭೆಯನ್ನು ನೀಡುವುದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಾತಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀ ಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು ಇದರ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದು ನಮಗೆ ಸಂತಸವನ್ನು ತಂದಿದೆ. ಇದನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿರುವ ಮಾಡೆಲ್‌ಹೌಸ್ ರಾಯರ ಮಠದ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ನಾವು ಅಭಿನಂದಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಇತ್ಯನೇಕ ನಾರಾಯಣ ಸ್ಮರಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ

[signature]

ಶ್ರೀಶ್ರೀವಿದ್ಯಾಶ್ರೀಶತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು

ಪೀಠಾಧಿಪತಿಗಳು

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಮೂಲಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನ

ಶ್ರೀರಾಜೇಂದ್ರತೀರ್ಥ ಪೂರ್ವಾದಿಮಠ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರಾಜಮಠ (ಸೋಸಲೆ)

ಅನುಗ್ರಹಸಂದೇಶ

ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮರೆಂದು ಭಕ್ತರೆಲ್ಲರೂ ಆರಾಧಿಸುವ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಪಾಮರ ಜನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಕರುಣಾಳುಗಳೋ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಹಾಗೂ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕರುಣಾಶಾಲಿಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಲ್ಲ. ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೆನಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಅವರು ಆರು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ನೇರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದ 'ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ', ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಮಟ್ಟೀಕಾಕೃತ್ಪಾದರ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಟೀಕೆಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದ 'ಭಾವದೀಪ', ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಸುಧಾ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಅವರಿಗೆ ಪರಿಮಳಾಚಾರ್ಯರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ತಂದು ಕೊಟ್ಟ 'ಪರಿಮಳ', ಅಣುಭಾಷ್ಯದ ಅದ್ಭುತ

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದ 'ತತ್ವಮಂಜರೀ' ಹಾಗೂ ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಂತೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕೃತಿಯಾದ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳಿ ಇವುಗಳು ಸೇರಿವೆ.

ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳಿ ಮತ್ತು ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಈ ಎರಡು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಗುರುರಾಜರು ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಚಂದ್ರಿಕಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಮುಗಿಸುವದರೊಳಗಾಗಿ ರಚಿಸಿದರೆಂದು ರಾಘವೇಂದ್ರ ವಿಜಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಚಂದ್ರಿಕಾವಿವರಣಂ ನ ಸಮಾಪ್ತಂ ಯಾವದೇತದುಭಯಂ ವಿರಚಯ್ಯ ।
ನ್ಯಾಯಗರ್ಭನಯವನ್ನಯಶಾಲೀ ತತ್ಸಮಾಪಯದನಂತರಮಾರ್ಯಃ ।
(ಸರ್ಗ ೮ ಶ್ಲೋಕ ೧೨)

ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ರಾಘವೇಂದ್ರವಿಜಯವು ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಣಕಾಂಚನಸೂತ್ರಾಂ ಕಂಠಭೂಷಣಮಶೇಷಬುಧಾನಾಮ್ ।
ಬುದ್ಧಿಶಾಣಪರಿಶಾಣವಿದೀಪ್ತಾಂ ನ್ಯಾಯಮೌಕ್ತಿಕತತೀಮ್ ಅತನಿಷ್ಟ ।
(ಸರ್ಗ ೮ ಶ್ಲೋಕ ೧೧)

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಸಮೂಹವೆಂಬ ಭಂಗಾರದ ದಾರದಲ್ಲಿ ಪೋಣಿಸಿದ ಬುದ್ಧಿ ಎಂಬ ಶಾಣಕಲ್ಲಿಗೆ ಒರೆಹಚ್ಚಿ ಮಿರುಗುತ್ತಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಬುಧ-ಜನರಿಗೆ ಕಂಠಭೂಷಣವಾದ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಯನ್ನು ಶ್ರೀಗುರುರಾಜರು ರಚಿಸಿದರು.

ಈ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು – ಅದು ಹೀಗೆ –

''ಭಾಷ್ಯಟೀಕೆಯಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದ ಪ್ರೌಢವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಅನೇಕಸಲ ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ

ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಯನ್ನು ಮನನ ಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಭಾಷ್ಯ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿಗೆ ಟೀಕೆಗಳಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಸುಧಾ ಅನಂತರ ಚಂದ್ರಿಕಾ ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದ ಪ್ರಕಾಶ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಪುನಃ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಯನ್ನು ಕೆಲವು ಬಾರಿ ಮನನ ಮಾಡಿದಾಗ ಸೂತ್ರಪ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರೌಢಿಮೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು'' -ಎಂದು.

ಚಂದ್ರಿಕಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರಾಜರು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೂ ಇಂಥ ಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದುಂಟು. ಅದೇ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮುಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಗೂ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಗತಿ-ತದರ್ಥಚಿಂತಾ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವುದು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ಬಗ್ಗೆ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅರಿವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅತ್ಯಂತ ಉಪಕಾರಕವಾಗಿದೆ. ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳೇ ತಮ್ಮ ಮಂಗಲಾಚರಣೆ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ – ''ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಂ ಕುರ್ಮೋ ವಿದುಷಾಂ ಕಂಠಭೂಷಣಮ್'' ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ನಿಃಸಂಶಯವಾಗಿ ಈ ಗ್ರಂಥವು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಕಂಠಭೂಷಣವೇ ಸರಿ.

ಅತ್ಯಂತ ಗಂಭೀರವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಿಸುವ ಕಾರ್ಯ ಅತ್ಯಂತ ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದದ್ದು. ಆದರೆ ಶ್ರೀಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು ತಮ್ಮ ಹಲವಾರು ದಶಕಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿದ ನಿರಂತರ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವಚನ, ಶಾಸ್ತ್ರಪಾಠ ಮತ್ತು ಪ್ರವಚನಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಗುರುರಾಜರ ವಿಶೇಷಾನುಗ್ರಹಪಾತ್ರರಾಗಿ ಪಡೆದ ಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಈ ಅನುವಾದ ಕಾರ್ಯ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಉಪಕಾರವಾಗಿ ಹೊರಬಂದಿದೆ. ಈ ಅನುವಾದವು ಈಗಾಗಲೇ ಸೂತ್ರಪ್ರಸ್ಥಾನದ ಅಧ್ಯಯನ ದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಕಾರಕವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥರನ್ನು ಹಾರ್ದಿಕವಾಗಿ ಅಭಿನಂದಿಸುತ್ತಾ,

ಅವರಿಂದ ಇಂತಹ ಶಾಸ್ತ್ರಸೇವಾ ಕಾರ್ಯವು ನಡೆಯಲೆಂದು ಅಸ್ಮದುಪಾಸ್ಯ ಶ್ರೀಮೂಲಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಇಂತಹ ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಅನುವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಹೊರತಂದಿರುವ ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜಾ ಅಸೋಸಿಯೇಷನ್ ಮಂಡಲಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳು ಚಿರ ಋಣಿಯಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸಮಿತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನಕಾರ್ಯವು ಇನ್ನೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗಲಿ. ಮಂಡಲಿಯ ಎಲ್ಲಾ ಸದಸ್ಯರಿಗೂ ಶ್ರೀಗುರುರಾಜರ ಪೂರ್ಣಾನುಗ್ರಹವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಇತ್ಯನೇಕ ನಾರಾಯಣಸ್ಮರಣೆಗಳು

ಶ್ರೀಶ್ರೀವಿದ್ಯಾಶ್ರೀಶತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು

॥ ಶ್ರೀಮನ್ಮೂಲ ವೀರರಾಮೋ ವಿಜಯತೇ ॥
॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥೋ ವಿಜಯತೇ ॥
॥ ಶ್ರೀಮನ್ಮಾಧವತೀರ್ಥೋ ವಿಜಯತೇ ॥

ಶ್ರೀಶ್ರೀ೧೦೦೮ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾಸಾಗರ ಮಾಧವತೀರ್ಥರ

ಅನುಗ್ರಹ ಸಂದೇಶ

ಸೂತ್ರ ಪ್ರಸ್ಥಾನದ ಮಾಧ್ವ ವಾಙ್ಮಯ ಭಾಂಡಾರದಲ್ಲಿ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಆಭರಣದಂತೆ ಟೀಕಾ ಟಿಪ್ಪಣೀ ಗ್ರಂಥಗಳು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರ ಶ್ರೀಮಚ್ಚರಣರ ''ನ್ಯಾಯ ಮುಕ್ತಾವಳಿ'' ಒಂದು ಸುಂದರವಾದ ಮುತ್ತಿನಹಾರ. ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃಗಳೇ ತಮ್ಮ ಈ ಗ್ರಂಥ ''ವಿದುಷಾಂ ಕಂಠಭೂಷಣಮ್'' ಎಂದು ಮಂಗಳಾಚರಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವರಿಗೂ ಹಾಗೂ ಅಧ್ಯಾಪಕರಿಗೂ ದಾರಿದೀಪವಾದ ಗ್ರಂಥ ಇದು. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಶ್ರೀಟೀಕಾಕೃತ್ಪಾದರ ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಶ್ರೀವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರ ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳ ಸಂವಾದ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿರುವುದು ಈ ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ.

ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪ್ರಕಾಂಡ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರ ತೀರ್ಥರು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿರುವುದು ಅನುವಾದದ

ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಅರಿವಿಲ್ಲದ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಉಪಕಾರಿಯಾದ ಗ್ರಂಥ ಇದು.

ಬೆಂಗಳೂರು ಎನ್.ಆರ್. ಕಾಲೊನಿ ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜ ಅಸೋಸಿಯೇಷನ್ ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪಕರಟಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ಸಂಸ್ಥೆ ಇಂಥಾ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕಟ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಶ್ಲಾಘನೀಯ.

ಈ ಸಾಧು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಗಳಾದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನಮ್ಮ ಉಪಾಸ್ಯ ಮೂರ್ತಿಯಾದ ಶ್ರೀಮೂಲವೀರರಾಮಚಂದ್ರದೇವರ ಅನುಗ್ರಹವಿರಲಿ.

ಇತಿ ನಾರಾಯಣ ಸ್ಮರಣೆಗಳು.

ಶ್ರೀಶ್ರೀ ವಿದ್ಯಾಸಾಗರಮಾಧವತೀರ್ಥರು

ಅನುವಾದಕರ ನುಡಿ

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮರು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ರಚಿಸಿದ ಕೃತಿಗಳು ಆರು. ಶ್ರೀನ್ಯಾಯಸುಧಾಕ್ಕೆ ಪರಿಮಳ, ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಕ್ಕೆ ಭಾವದೀಪ, ಚಂದ್ರಿಕಾಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶ, ಅಣುಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ತತ್ತ್ವಮಂಜರೀ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ನೇರವಾಗಿ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳಿ. ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸೂತ್ರಕ್ಕೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ನೀಡುವ ಗ್ರಂಥ. ನ್ಯಾಯ ಮುಕ್ತಾವಳಿಯು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಸಂಗತಿ ವಿಷಯ ಸಂದೇಹ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಸುಧಾನ್ಯಾಯ ವಿವರಣ ಚಂದ್ರಿಕಾ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮನನ ಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಧ್ಯಾನ ತಂತುವಿನಲ್ಲಿ ಪೋಣಿಸಿ ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸಿದ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರವಿದು ಎಂದು ವಾದೀಂದ್ರರು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣದ ಸಾರ ಸಂಗ್ರಹವಿದು. ಇದನ್ನು ಓದಿದಾಗ ಆಗುವ ಆನಂದವೇ ಅನ್ಯಾದೃಶ. ಇದರ ಶೈಲಿಯೂ ಗಂಭೀರ. ದೀರ್ಘ ದೀರ್ಘ ವಾಕ್ಯಗಳು.

ಇದನ್ನು ಕನ್ನಡೀಕರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆ ಬಹಳ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಇತ್ತು . ರಾಯರ ಪ್ರೇರಣೆಯಂತೆ ನರಸಿಂಹರಾಜಾ ಕಾಲೋನಿಯ ರಾಯರ ಮಠದವರೂ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದಾಗ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡೆ. ವಿದ್ಯಾಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಪೇಜಾವರ ಶ್ರೀಗಳಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಕಾಣಿಕೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿದೆ.

ಶ್ರೀರಾಯರನ್ನೇ ಮೊರೆ ಹೊಕ್ಕೆ. ಅವರ ಪ್ರೇರಣೆಯಂತೆ ಯಥಾಮತಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆರವಾದವರು ಆ ನಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರೇ ಆದ ಅಭಿಜಿತ್ ಹಾಗೂ ಪ್ರಭಂಜನ. ಅವರಿಗೂ ಪ್ರಕಾಶಕರಿಗೂ, ಮುದ್ರಕರಿಗೂ ಶ್ರೀರಾಯರ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಇತಿ ನಾರಾಯಣ ಸ್ಮರಣೆಗಳು

[signature]

ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು

ಪ್ರಕಾಶಕರ ನುಡಿ

ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯ ಮಲವನ್ನು ಕಳೆದು ಶ್ರೀಮದ್ ಆಚಾರ್ಯರ, ಟೀಕಾರಾಯರ ಗ್ರಂಥಕುಸುಮಗಳ ಪರಿ-ಪರಿಯಾದ ಪರಿಮಳವನ್ನು ಸಾತ್ವಿಕ ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದವರು ಪರಿಮಳಾಚಾರ್ಯರು.

ಅವರ ಕೃತಿಗಳು ಇಂದು ಅತ್ಯವಶ್ಯ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಬಾರದ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ಅದರ ಜ್ಞಾನ ಅಸಾಧ್ಯ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಥೆ ಯೋಗ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದ ಬೋಧಿಸುವುದಲ್ಲದೇ ಗ್ರಂಥರೂಪದಲ್ಲಿ ತರುವ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ರಾಯರ ಆರಾಧನಾ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹಮ್ಮಿಕೊಂಡಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಈ ೩೪೭ನೇ ಆರಾಧನಾ ಮಹೋತ್ಸವದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ **ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಃ** ಎಂಬ ರಾಯರು ರಚಿಸಿದ ಗ್ರಂಥದ ತೃತೀಯ ಹಾಗೂ ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯದ (ಭಾಗ - ೨) ಕನ್ನಡಾನುವಾದವನ್ನು ರಾಯರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಾರಾಯಣಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಮುದ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಕೃತಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹ ಸಂದೇಶ ಕರುಣಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಪೇಜಾವರಾಧೋಕ್ಷಜ ಮಠಾಧೀಶರಾದ **ಶ್ರೀ 1008 ಶ್ರೀ ವಿಶ್ವೇಶತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು,** ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರಾಜ(ಸೋಸಲೆ) ಮಠಾಧೀಶರಾದ **ಶ್ರೀ 1008 ಶ್ರೀ ವಿದ್ಯಾಶ್ರೀಶ ತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು,** ಶ್ರೀಮನ್ಮಾಧವತೀರ್ಥರ ಶ್ರೀಮಠಾಧೀಶರಾದ **ಶ್ರೀ 1008 ಶ್ರೀ ವಿದ್ಯಾಸಾಗರಮಾಧವತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು** ಇವರೆಲ್ಲರೂ ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಪರಮಾನುಗ್ರಹ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಮಾಡುತ್ತಿರಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಶ್ರೀ ಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಈ ಕೃತಿಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ನಮಗೆ ಉಪಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ದೀರ್ಘದಂಡಪ್ರಣಾಮಗಳು.

ಈ ಗ್ರಂಥದ ಅಕ್ಷರ ಜೋಡಣೆ ಮತ್ತು ಮುದ್ರಣ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ ವಾಗರ್ಥದವರಿಗೂ ವಂದನೆಗಳು.

ಇತಿ ಆಡಳಿತ ಮಂಡಳಿ
ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜ ಅಸೋಸಿಯೇಷನ್
ಮಾಡೆಲ್ ಹೌಸ್ ಬೀದಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನ ಕೃತ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ನಾಮಾವಲಿಃ

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

3. ಸಾಧನಾಧ್ಯಾಯಃ

ಪ್ರಥಮ ಪಾದಃ - ವೈರಾಗ್ಯಪಾದಃ

೧. ತದಂತರಾಧಿಕರಣಮ್ ೯೬

1. ಓಂ ತದಂತರಪ್ರತಿಪತ್ತೌ ರಂಹತಿ ಸಂಪರಿಷ್ವಕ್ತಃ ಪ್ರಶ್ನನಿರೂಪಣಾಭ್ಯಾಮ್ ಓಂ 295

೨. ತ್ರ್ಯಾತ್ಮಕತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ೯೭

2. ಓಂ ತ್ರ್ಯಾತ್ಮಕತ್ವಾಭೂಯಸ್ತ್ವಾತ್ ಓಂ 296

೩. ಪ್ರಾಣಗತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ೯೮

3. ಓಂ ಪ್ರಾಣಗತೇಶ್ಚ ಓಂ 297

೪. ಅಗ್ನ್ಯಾದ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ೯೯

4. ಓಂ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇನ್ನ ಭಾಕ್ತತ್ವಾತ್ ಓಂ 298

೫. ಪ್ರಥಮಶ್ರವಣಾಧಿಕರಣಮ್ ೧೦೦

5. ಓಂ ಪ್ರಥಮೇಽಶ್ರವಣಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ ತಾ ಏವ ಹ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ 299

೬. ಅಶ್ರುತತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ೧೦೧

6. ಓಂ ಅಶ್ರುತತ್ವಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ ಇಷ್ಟಾದಿಕಾರಿಣಾಂ ಪ್ರತೀತೇಃ ಓಂ 300

೭. ಭಾಕ್ತಾಧಿಕರಣಮ್ ೧೦೨

7. ಓಂ ಭಾಕ್ತಂ ವಾಽನಾತ್ಮವಿತ್ತ್ವಾತ್ ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ 301

ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ - ಭಕ್ತಿಪಾದಃ

೪. ತದಭಾವಾಧಿಕರಣಮ್ ೧೧೯

7. ಓಂ ತದಭಾವೋ ನಾಡೀಷು ತಚ್ಛ್ರುತೇರಾತ್ಮನಿ ಹ ಓಂ330

೫. ಪ್ರಬೋಧಾಧಿಕರಣಮ್ ೧೨೦

8. ಓಂ ಅತಃ ಪ್ರಬೋಧೋಽಸ್ಮಾತ್ ಓಂ 331

೬. ಕರ್ಮಾನುಸ್ಮೃತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ೧೨೦

9. ಓಂ ಸ ಏವ ಚ ಕರ್ಮಾನುಸ್ಮೃತಿಶಬ್ದವಿಧಿಭ್ಯಃ ಓಂ 332

೭. ಸಂಪತ್ತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ೧೨೨

10. ಓಂ ಮುಗ್ಧೇಽರ್ಧಸಂಪತ್ತಿಃ ಪರಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ 333

೮. ನ ಸ್ಥಾನತೋಽಪ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ೧೨೩

11. ಓಂ ನ ಸ್ಥಾನತೋಽಪಿ ಪರಸ್ಯೋಭಯಲಿಂಗಂ ಸರ್ವತ್ರ ಹಿ ಓಂ 334

12. ಓಂ ನ ಭೇದಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮತದ್ವಚನಾತ್ ಓಂ 335

13. ಓಂ ಅಪಿ ಚೈವಮೇಕೇ ಓಂ 336

೯. ಅರೂಪಾಧಿಕರಣಮ್ ೧೨೪

14. ಓಂ ಅರೂಪವದೇವ ಹಿ ತತ್ಪ್ರಧಾನತ್ವಾತ್ ಓಂ 337

15. ಓಂ ಪ್ರಕಾಶವಚ್ಚಾವೈಯರ್ಥ್ಯಮ್ ಓಂ 338

16. ಓಂ ಆಹ ಚ ತನ್ಮಾತ್ರಮ್ ಓಂ 339

17. ಓಂ ದರ್ಶಯತಿ ಚಾಥೋ ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ ಓಂ 340

೧೦. ಉಪಮಾಧಿಕರಣಮ್ ೧೨೫

18. ಓಂ ಅತ ಏವ ಚೋಪಮಾ ಸೂರ್ಯಕಾದಿವತ್ ಓಂ341

೧೧. ಅಂಬುವದಧಿಕರಣಮ್ ೧೨೬

19. ಓಂ ಅಂಬುವದಗ್ರಹಣಾತ್ತು ನ ತಥಾತ್ವಮ್ ಓಂ 342

೧೨. ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಾಧಿಕರಣಮ್ ೧೨೭

20. ಓಂ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಭಾಕ್ತ್ವಮಂತರ್ಭಾವಾದುಭಯ-
ಸಾಮಂಜಸ್ಯಾದೇವಮ್ ಓಂ 343

21. ಓಂ ದರ್ಶನಾಚ್ಚ ಓಂ 344

೧೩. ಪಾಲಕತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ೧೨೮

ತೃತೀಯ ಪಾದಃ - ಉಪಾಸನಾ ಪಾದಃ

ಚತುರ್ಥ ಪಾದಃ - ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ ಪಾದಃ

4. ಫಲಾಧ್ಯಾಯಃ

ಪ್ರಥಮ ಪಾದಃ - ಕರ್ಮಕ್ಷಯ ಪಾದಃ

ದ್ವಿತೀಯ ಪಾದಃ - ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿ ಪಾದಃ

ತೃತೀಯಪಾದಃ - ಮಾರ್ಗಪಾದಃ

ಚತುರ್ಥ ಪಾದಃ -ಭೋಗಪಾದಃ

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನಕೃತ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಶಾಸ್ತ್ರೇ
ಚತುರ್ಥೋಽಧ್ಯಾಯಃ (ಫಲಾಧ್ಯಾಯಃ) ॥

॥ ಶ್ರೀಃ ॥
॥ ಶ್ರೀ ಮೂಲರಾಮೋ ವಿಜಯತೇ ॥
॥ ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜೋ ವಿಜಯತೇ ॥

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾ

ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಃ

ಪ್ರಣಮ್ಯ ರಮಣಂ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾಃ ಪೂರ್ಣಬೋಧಗುರೂನಪಿ ।
ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಂ ಕುರ್ಮೋ ವಿದುಷಾಂ ಕಂಠಭೂಷಣಮ್ ॥

ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ

ಏವಂ ಸಮನ್ವಯಾವಿರೋಧಾಭ್ಯಾಂ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರಸ್ಥಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾರ್ಥಃ ಸಿದ್ಧರೂಪೋ ನಿರೂಪಿತಃ ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯದ್ವಯೇ । ತತ್ಸ್ವಾವಶಿಷ್ಟಾಥಾತೋಜಿಜ್ಞಾಸಾಪದಾನಾಮರ್ಥಃ ಸಾಧ್ಯರೂಪೋ ನಿರೂಪ್ಯತೇ ಅನಂತರಾಧ್ಯಾಯದ್ವಯೇ ಇತಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾಧ್ಯಾಯದ್ವಿಕದ್ವಯಸ್ಯ ಸಿದ್ಧಸಾಧ್ಯವಿಚಾರರೂಪತ್ವಾತ್ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯಮ್ । ತತ್ರಾಪ್ಯತಃಪದೋಕ್ತಫಲಂ ಪ್ರತಿ ಅಥ-ಜಿಜ್ಞಾಸಾಪದಾಭ್ಯಾಂ ಉಕ್ತವೈರಾಗ್ಯಭಕ್ತ್ಯುಪಾಸನಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಾನಾಂ ಹೇತು-ತ್ವೇನ ತೃತೀಯೇಽತ್ರಾಧ್ಯಾಯೇ ಸಾಧನವಿಚಾರ ಇತ್ಯಧ್ಯಾಯಸಂಗತಿಃ । ಪಾದಾನಾಮಪ್ಯುತ್ತರೋತ್ತರಂ ಪ್ರತಿ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಸ್ಯ ಹೇತುತ್ವಾತ್ ಕ್ರಮೋ ಧ್ಯೇಯಃ ॥

॥ ಅಥ ತದಂತರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧ ॥

॥ ಓಂ ತದಂತರಪ್ರತಿಪತ್ತೌ ರಂಹತಿ ಸಂಪರಿಷ್ವಕ್ತಃ ಪ್ರಶ್ನನಿರೂಪಣಾಭ್ಯಾಮ್ ಓಂ ॥ ೩-೧-೧

ಪೂರ್ವತ್ರ ಚಂದ್ರಿಕಾಕಾರ್ಯೈರುಕ್ತಾ ಚಿಂತಾಪರಂಪರಾ ।
ಅತೋ ನೋಕ್ತಾ ಮಯಾ ಸಾತ್ರ ತೂಚ್ಯತೇ ಸನ್ಮುದೇ ಸ್ಫುಟಮ್ ॥

ಅತ್ರ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರಸ್ಥಾಥಾದಿಪದೋಕ್ತವೈರಾಗ್ಯಾದಿಮೋಕ್ಷಸಾಧನಮನನುಷ್ಠೇಯಮುತಾನುಷ್ಠೇಯಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಜೀವಸ್ಯ ಮೃತೌ ನಿಃಶೇಷಭೂತವಿಯೋಗೋಽಸ್ತಿ ಉತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಭೂತಾವಿಯೋಗೇ ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಯೋಜನೇ ನ ಸ್ತ ಉತ ಸ್ತ ಇತಿ । ಯದ್ಯಾದ್ಯಃ ಪಕ್ಷಃ ತರ್ಹಿ ನಿಃಶೇಷಭೂತವಿಯೋಗಸ್ಯೈವ ಮೋಕ್ಷತಯಾ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಮೃತ್ಯೈವ ಅನಾಯಾಸೇನ ಮೋಕ್ಷಸಿದ್ಧೇಃ ನಾನುಷ್ಠೇಯಂ ಸಾಧನಮಿತಿ । ಯದ್ಯಂತ್ಯಸ್ತದಾ ಭೂತವಿಯೋಗಸ್ಯೈವ ಮುಕ್ತಿತ್ವೇಽಪಿ ಮೃತೌ ತದಭಾವಾತ್ ಅನುಷ್ಠೇಯಮೇವ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಸಾಧನಮಿತಿ ಫಲಫಲಿಭಾವಃ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ನಾನುಷ್ಠೇಯಂ ಸಾಧನಮ್ । ತೇನ ವಿನಾಪಿ 'ಭೂತಾನಾಂ ವಿನಿವೃತ್ತಿಸ್ತು ಮರಣಮ್' ಇತಿ (ಭಾರತ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಸರ್ವಭೂತ ವಿನಿವೃತ್ತಿರೂಪಮರಣೇನೈವ 'ಮುಕ್ತಿಸ್ತೇಭ್ಯೋ ವಿಮೋಚನಮ್' ಇತಿ (ವಾರಾಹ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಭೂತವಿಮೋಚನರೂಪಮೋಕ್ಷಸಿದ್ಧೇಃ । ನ ಚ ಭೂತಾನಾಂ ಮೃತಜೀವೇನ ಸಹ ಗಮನೇ ಪ್ರಮಾಣಮಸ್ತಿ, ಶರೀರೇ ಭೋಗಾನ್ ಪ್ರದಾಯ ಚರಿತಾರ್ಥಾನಾಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ ನಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ವೇತ್ಥ ಯಥಾ ಪಂಚಮ್ಯಾಮಾಹುತಾವಾಪಃ ಪುರುಷವಚಸೋ ಭವಂತಿ' ಇತಿ (ಛಾಂ. ೫-೩-೯) ಇತಿ ತು ಪಂಚಮ್ಯಾಮಾಹುತಾವಾಪಃ ಪುರುಷವಚಸೋ ಭವಂತೀತಿ ಪ್ರಶ್ನಪ್ರತಿವಚನಯೋಃ ಅಬುಪಲಕ್ಷಿತಜೀವಸ್ಯೋಕ್ತಿಬಲಾತ್ 'ಭೂತಯುಕ್ತಃ ಪರಂ ಲೋಕಮಿದಂ ಲೋಕಂ ಚ ಗಚ್ಛತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಬಲಾತ್ ಶರೀರಾಂತರಸಂಪಾದನಾರ್ಥತಯಾ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ತ್ವಾತ್ ಭೂತಾನಾಂ ಜೀವೇನ ಸಹ ಗತ್ಯವಗಮೇನ ಮೃತೌ ನಿಃಶೇಷಭೂತವಿಯೋಗಾಭಾವಾತ್ 'ಭೂತಾನಾಂ ವಿನಿವೃತ್ತಿಃ' ಇತಿ ಸ್ಮೃತೇಃ 'ಮೃತಿಕಾಲೇ ಜಹತ್ಯೇನಂ' ಇತಿ (ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ)ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಭಾಗವಿಷಯತ್ವಾತ್ತದ್ರೂಪಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಅನುಷ್ಠೇಯಮೇವ ಸಾಧನಮಿತಿ ॥ ಫಲೇ ತು ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರೋಕ್ತಸಾಧನಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೧ ॥

॥ ಅಥ ತ್ರ್ಯಾತ್ಮಕತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨ ॥

॥ ಓಂ ತ್ರ್ಯಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ ತು ಭೂಯಸ್ತ್ವಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೧-೨

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಪ್ರಶ್ನಾದಿಬಲಾದಪ್ಯೇಕಾಬಾಖ್ಯಭೂತಗತಿಸಿದ್ಧಾವಪಿ ಏಕಸ್ಯ ದೇಹಾನಾರಂಭಕತಯಾಽಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಾತ್ ಮೃತಿರೇವ ಮುಕ್ತಿರಿತಿ ಕಿಂ ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನೇನೇತಿ ಆಕ್ಷೇಪಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಮೃತಂ ಜೀವಂ ಪರಿಷ್ವಜ್ಯ ಕಿಂ ಆಪ ಏವ ಗಚ್ಛಂತಿ ಉತ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನೀತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಪ್ರಶ್ನಾದಿಸ್ಥಾಪ್‌ಶಬ್ದಃ ಕಿಮೇಕಭೂತಪರಃ ಉತಾನೇಕಭೂತಪರ ಇತಿ । ತದರ್ಥಮನೇಕಭೂತಪರತ್ವೇ ಹೇತುರ್ನಾಸ್ತಿ ಆಪ್‌ಶಬ್ದಶ್ಚ ನ ಯುಕ್ತಃ ಉತ ವಿಪರೀತ ಇತಿ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಆಪಃ ಪುರುಷವಚಸ ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನಾದೌ ಅಪ್‌ಶಬ್ದೇನಾಪಾಮೇವ ಗತಿಶ್ರವಣಾತ್ ಅಪ್‌ಶಬ್ದಸ್ಯಾನೇಕಭೂತಪರತ್ವೇ ಹೇತ್ವಭಾವೇನ 'ಭೂತಾನಿ ಪುರುಷವಚಾಂಸಿ ಭವಂತಿ' ಇತಿ ನಿರ್ದೇಶಾಪತ್ತ್ಯಾ ಚ ವಿಶಿಷ್ಯಾಪ್‌ಶಬ್ದಶ್ರವಣಾಯೋಗಾತ್ ಆಪ ಏವ ಗಚ್ಛಂತಿ ನೇತರಭೂತಾನೀತಿ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಮಿಶ್ರಾಣಿ ಹಿ ಭೂತಾನೀತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ಭೂತಾನಾಂ ಮಿಶ್ರತ್ವೇನ ಶ್ರುತೌ ತ್ರ್ಯಾತ್ಮಕಾಪ್ಶಬ್ದೇನೈವ ಭೂತಾನಿ ಪುರುಷವಚಾಂಸೀತ್ಯರ್ಥಲಾಭಾತ್ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ಮಿಶ್ರತ್ವೇಽಪಿ ಶ್ರುತಾವಪ್ಶಬ್ದಸ್ಯ ಪಾರ್ಥಿವಾದಿಸರ್ವದೇಹೇಷು ಸಂಭೂಯಾಪಾಮೇವ ಇತರಭೂತಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಭೂಯಸ್ತ್ವೇನ ವೈಶೇಷ್ಯಾತ್ತು ತದ್ವಾದ ಇತಿ ಉಕ್ತನ್ಯಾಯೇನೋಪಪತ್ತೇಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನ್ಯಪಿ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ । ಫಲೇ ತು ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ಏವೇತಿ ॥ ೨ ॥

॥ ಅಥ ಪ್ರಾಣಗತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨ ॥

॥ ಓಂ ಪ್ರಾಣಗತೇಶ್ಚ ಓಂ ॥ ૩-೧-૩

ಪೂರ್ವತ್ರ ತ್ರ್ಯಾತ್ಮಕಾಪಾಂ ಗತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಅರ್ಥಾತ್ಸಿದ್ಧಾ ಭೂತಾನಾಂ ಗತಿಃ ಇಹ ವಿಶಿಷ್ಯಾನುಮಾನರೂಪಮಾನೇನ ಸಾಧ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಅಥಾದಿಪದೋಕ್ತವೈರಾಗ್ಯಾದಿಸಾಧನಂ ಅನಾವಶ್ಯಕಂ ಉತಾವಶ್ಯಕಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಪ್ರಕೃತಭೂತಾನಿ ಜೀವೇನ ಸಹ ನ ಗಚ್ಛಂತಿ ಉತ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ವಿಶಿಷ್ಯ ಮಾನಂ ನಾಸ್ತಿ ಉತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಪೂರ್ವೋಕ್ತದಿಶಾ ತ್ರ್ಯಾತ್ಮಕಾಪಾಂ ಗತ್ಯಾ ಅರ್ಥಾತ್ ಭೂತಗತಿರಿತಿ ನಿರ್ಣಯಸ್ಯ ವಿಶೇಷಮಾನಾಧೀನತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯ ಚೇಹಾನುಪಲಂಭಾತ್ ನ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ನಾವಶ್ಯಕಂ ಸಾಧನಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಭೂತಾನಿ ಜೀವೇನ ಸಹ ಗಚ್ಛಂತ್ಯೇವ । ತತ್ಸಹಗಂತೃಪ್ರಾಣಾವಿನಾಭೂತತ್ವಾತ್ । ಯದ್ಯತ್ಸಹಗಂತ್ರವಿನಾಭೂತಂ ತತ್ತತ್ಸಹಗಂತೃ ಯಥಾ ರಾಜಸಹಗಂತ್ರಮಾತ್ಯಾವಿನಾಭೂತಂ ವಸ್ತು ರಾಜಸಹಗಂತೃ ಇತ್ಯನುಮಾನರೂಪವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣಸದ್ಭಾವಾತ್ ಭೂತಾನಿ ಜೀವೇನ ಸಹ ಗತಿಮಂತ್ಯೇವ । ಕರಣೈರ್ವಾವ ನ ವಿಯುಜ್ಯತ ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಹೇತೌ ವಿಶೇಷಣಸ್ಯ 'ಯತ್ರ ವಾವ ಭೂತಾನಿ ತತ್ರ ಕರಣಾನಿ' ಇತಿ (ಭಾಲ್ಲವೇಯ) ಶ್ರುತೌ 'ನ ಚೈತಾನಿ ಕದಾಚಿದ್ವಿಯುಜ್ಯಂತೇ' ಇತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ವಿಶೇಷ್ಯಸ್ಯ ಸಿದ್ಧೇಃ ಆವಶ್ಯಕಂ ಸಾಧನಮಿತಿ ॥ ૩ ॥

॥ ಅಥ ಆಗ್ನ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೪ ॥

॥ ಓಂ ಆಗ್ನ್ಯಾದಿಗತಿಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇನ್ನ ಭಾಕ್ತತ್ವಾತ್ ಓಂ ॥
೩-೧-೪

ಪ್ರಾಗುಕ್ತಹೇತೋರಸಿದ್ಧಿರತ್ರ ನಿರಸ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಅಥಾದಿಪದೋಕ್ತಂ ಸಾಧನಂ ನಾನುಷ್ಠೇಯಮುತಾನುಷ್ಠೇಯಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಪ್ರಕೃತಾಃ ಪ್ರಾಣಾಃ ಕಿಂ ಜೀವೇನ ಸಹ ನ ಗಚ್ಛಂತ್ಯುತ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗತಿಶ್ರುತಿಃ ಕಿಂ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಪ್ರಾಣಗತಿಪರಾ ಅಥ ಭಾಗಶಃ ತದ್ಗತಿಪರೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಭಾಗಪರತ್ವೇ ಕಲ್ಪಕಂ ನಾಸ್ತಿ ಬಾಧಕಂ ಚಾಸ್ತಿ ಉತ ವಿಪರೀತಮಿತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - 'ಯತ್ರಾಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ ಮೃತಸ್ಯಾಗ್ನಿಂ ವಾಗಪ್ಯೇತಿ ವಾತಂ ಪ್ರಾಣಶ್ಚಕ್ಷುರಾದಿತ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವಾಗಾದಿಪ್ರಾಣಾನಾಮಗ್ನ್ಯಾದ್ಯಧಿದೈವಂ ಪ್ರತಿ ಗತಿಶ್ರವಣೇನ ಜೀವೇನ ಸಹ ಗತ್ಯಭಾವಾತ್ । ಭಾಗಶೋ ಜೀವೇನ ಸಹ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಭಾಗಾಂತರೇಣಾಧಿದೈವಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಚ ಕಲ್ಪಕಾಭಾವೇನ ಪ್ರತಿ-ಮರಣಮೇವಂ ಭಾಗಾಪಗಮೇ ಕಾಲತಃ ಸರ್ವಾಪಗಮಾಪಾತೇನ ಚ ಪ್ರಾಣಾನಾಮಧಿದೈವಗತೌ ಭೂತಾನಾಮಪಿ ತೈಸ್ಸಹ ತತ್ರ ಗತೌ ಜೀವೇನ ಸಹ ಗತ್ಯಭಾವೇನ ಜೀವೇನ ಸಹ ಗತೌ ತತ್ರ ಗತ್ಯಭಾವ ಇತಿ ಸರ್ವಥಾಪಿ ಭೂತಾನಾಂ ಪ್ರಾಣಾವಿನಾಭಾವಾಭಾವಾಪಾತೇನ ಚಾಯೋಗಾತ್ ನ ಪ್ರಾಣಾಃ ಜೀವೇನ ಸಹ ಗಂತಾರಃ ಇತಿ ನಾನುಷ್ಠೇಯಂ ಸಾಧನಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಪುರುಷಸ್ಯ ಮೃತೌ ಬ್ರಹ್ಮನ್' ಇತಿ (ಬ್ರಾಹ್ಮ) ಸ್ಮೃತೌ ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಭಾಗಶ ಏವ ಉಭಯತ್ರ ಗತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗತಿಶ್ರುತೇಸ್ತ-ತ್ಪರತ್ವಾತ್ । ತತ್ರೈವ ಸ್ಮೃತೌ ಮೃತೌ ವಿಯುಕ್ತಭಾಗಾನಾಮಪಿ ಜೀವಸ್ಯ ದೇಹಾಂತರಪ್ರಾಪ್ತೌ ಪುನಃ ಪ್ರವೇಶಸ್ಯೋಕ್ತ್ಯಾ ಕಾಲತಃ ಸರ್ವಾಪಗಮಾ-ಭಾವಾತ್ । ಜೀವಸ್ಯ ಮೃತಿಕಾಲೇ ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಭಾಗಶಃ ಉಭಯತ್ರ ಗಮನೇ ಸತಿ 'ಮೃತಿಕಾಲೇ ಜಹತ್ಯೇನಮ್' ಇತಿ (ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ) ಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧತ್ವೇನ

ಭೂತಾನಾಂ ಪ್ರಾಣಾವಿನಾಭಾವಭಾವಾತ್ ಪ್ರಾಣಾ ಭೂತಾನಿ ಚ ಜೀವೇನ ಸಹ ಗಚ್ಛಂತ್ಯೇವೇತ್ಯನುಷ್ಠೇಯಂ ಸಾಧನಮಿತಿ ॥ ೪ ॥

॥ ಅಥ ಪ್ರಥಮಶ್ರವಣಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೫ ॥

॥ ಓಂ ಪ್ರಥಮೇಽಶ್ರವಣಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ ತಾ ಏವ ಹ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ ॥ ೩-೧-೫

ಪೂರ್ವತ್ರಾಗ್ನ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ ಭಾಕ್ತತ್ವೋಕ್ತಿಪ್ರಸಂಗಾದತ್ರ ಶ್ರದ್ಧಾಶ್ರುತೇಃ ಭಾಕ್ತತ್ವೋಕ್ತಿರಿತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಅಥಾದಿಪದೋಕ್ತಂ ಸಾಧನಂ ನಾನುಷ್ಠೇಯ-ಮುತಾನುಷ್ಠೇಯಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಭೂತಾನಾಂ ಜೀವೇನ ಸಹ ಗತಿರ್ನಾಸ್ತಿ ಉತಾಸ್ತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ತಸ್ಮಿನ್ನೇತಸ್ಮಿನ್ನಗ್ನೌ ದೇವಾಃ ಶ್ರದ್ಧಾಂ ಜುಹ್ವತೀತಿ ಉಪಕ್ರಮೇ ಶ್ರುತಶ್ರದ್ಧಾಶಬ್ದಃ ಕಿಂ ಶ್ರದ್ಧಾಮಾತ್ರಯುಕ್ತಪರಃ ಉತ ಶ್ರದ್ಧಯಾದ್ಭಿಶ್ಚ ಯುಕ್ತಜೀವಪರಃ ಇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಕಿಂ ಉಪಕ್ರಮಾನು-ರೋಧೇನ 'ಇತಿ ತು ಪಂಚಮ್ಯಾಮಾಹುತಾವಾಪಃ ಪುರುಷವಚಸ' ಇತ್ಯುಪಸಂಹಾರೋ (ಛಾಂ. ೫-೯-೧) ನೇಯ ಉತ ವಿಪರೀತ ಇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಕಿಮುಪಕ್ರಮಃ ಪ್ರಬಲ ಉತ ಉಪಸಂಹಾರ ಇತಿ । ಆದ್ಯೇ ಉಪಕ್ರಮಸ್ಯ ಯಥಾಶ್ರುತಾರ್ಥತಯಾ ತದನುರೋಧೇನ ಉಪಸಂಹಾರಸ್ಯ ನೇಯತ್ವೇನ ಭೂತಗತೌ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಸ್ಯಾಮಾನತ್ವಾತ್ ಭೂತಾನಾಂ ನ ಸಹಗತಿರಿತಿ ನಾನುಷ್ಠೇಯಂ ಸಾಧನಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ ಫಲಮ್ । ಅಂತ್ಯೇ ತು ಉಪ-ಸಂಹಾರಸ್ಥತ್ಯಾತ್ಮಕಾಪ್‌ಶಬ್ದಾನುರೋಧೇನ ಉಪಕ್ರಮಸ್ಥಶ್ರದ್ಧಾಶಬ್ದಸ್ಯ ನೇಯ-ತ್ವೇನ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಬಲೇನ ಭೂತಾನಾಂ ಸಹಗತಿರಿತ್ಯನುಷ್ಠೇಯಂ ಸಾಧನ-ಮಿತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ಫಲಮ್ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ನ ಭೂತಾನಾಂ ಜೀವೇನ ಸಹ ಗತಿಃ । 'ತಸ್ಮಿನ್ನೇತಸ್ಮಿನ್' ಇತಿ (ಛಾಂ. ೫-೪-೨) ಶ್ರುತೌ ಉಪಕ್ರಾಂತಸ್ಯ ಶ್ರದ್ಧಯೇಷ್ಟವತಃ ಶ್ರದ್ಧಾಸಹಿತ ಸ್ಯೈವ ದ್ವ್ಯಾಖ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾಗ್ನೌ ಛಾಂದೋಗ್ಯೇ ಪಂಚಮೇ ಹೋಮಶ್ರವಣೇನ ಭೂತಗತೇರಶ್ರವಣಾತ್ ಅನ್ಯಥಾ ಭೂತಾನೀತ್ಯುಕ್ತಿಪ್ರಸಂಗಾತ್ । ನ ಚ ಉಪ ಸಂಹಾರಸ್ಥಾಪ್‌ಶಬ್ದವಿರೋಧೇನ ಶ್ರದ್ಧಾಶಬ್ದಃ ತತ್ಪರ ಇತಿ ಯುಕ್ತಮ್ ।

ಅಸಂಜಾತವಿರೋಧಿತ್ವೇನ ಪ್ರಥಮೋಪಸ್ಥಿತತ್ವೇನ ಚ ಉಪಕ್ರಮಸ್ಯ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್ ತದನುರೋಧೇನೈವೋಪಸಂಹಾರಸ್ಯ ನೇಯತ್ವಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಉಪಸಂಹಾರಸ್ಯಾಪ್ರಾಥಮ್ಯೇಽಪಿ ಉಪಕ್ರಮವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ರೂಪತಯಾ ಅರ್ಥಾನುಸಂಧಾನತಃ ಪ್ರಾಥಮ್ಯೇನ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್ತದನು-ರೋಧೇನೈವೋಪಕ್ರಮಸ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯತಯಾ ತತ್ರಸ್ಥಶ್ರದ್ಧಾಶಬ್ದಸ್ಯ ಅಜ-ಹಲ್ಲಕ್ಷಣಯಾ ಶ್ರದ್ಧಯಾ ತ್ರ್ಯಾತ್ಮಕಾದಿಭಿಶ್ಚ ಯುಕ್ತಜೀವಪರತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ ಅಸ್ತಿ ಭೂತಾನಾಂ ಸಹ ಗತಿರಿತಿ । ಅತ್ರ ನವೀನೋಕ್ತಪ್ರಥಮಪ್ರಾಬಲ್ಯಖಂಡ-ನೇನೋಪಸಂಹಾರಪ್ರಾಬಲ್ಯವ್ಯುತ್ಪಾದನಪ್ರಪಂಚನಂ ತು ಗುರುಪಾದ-ಕೃತೋಪಸಂಹಾರವಿಜಯಾದವಸೇಯಮ್ ॥ ೫ ॥

॥ ಅಥ ಅಶ್ರುತತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೬ ॥

॥ ಓಂ ಅಶ್ರುತತ್ವಾದಿತಿ ಚೇನ್ನೇಷ್ಟಾದಿಕಾರಿಣಾಂ ಪ್ರತೀತೇಃ ಓಂ ॥ ೩-೧-೬

ಏವಮತೀತನಯನಿರ್ಣೀತಾಪ್‌ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಣಗತಿರೂಪಮಾನದ್ವಯಾ-ಕ್ಷೇಪೇಣ ಇಹ ಶಂಕೋತ್ಥಾನಾದನಂತರಸಂಗತಿಃ । ಪೂರ್ವತ್ರೇವಾದ್ಯಾ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಪ್ರಕೃತಭೂತಾನಿ ಜೀವೇನ ಸಹ ಗಚ್ಛಂತ್ಯುತ ನ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಾರ್ಥಿಕ ಶ್ರವಣ ಪ್ರಾಣಗತಿರೂಪಯುಕ್ತೀ ಭೂತಗತಿಸಾಧಿಕೇ ನ ಭವತಃ ಉತ ಭವತ ಇತಿ । ತದರ್ಥಂ ತಾಭ್ಯಾಂ ಕಿಂ ನಿಯಮೇನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಶ್ರವಣಂ ಬಲವದುತ ವಿಪರೀತಮಿತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಪ್ರಶ್ನನಿರೂಪಣಯೋಃ ತ್ರ್ಯಾತ್ಮಕಾಬ್‌ಗತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಅರ್ಥಾದ್ಭೂತಾನಾಂ ಗತಿಶ್ರವಣಾದಪಿ 'ಅಗ್ನಿಂ ವಾಗಪ್ಯೇತಿ' ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ಭೂತಾನಿ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ನಿಯಮೇನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಶ್ರವಣಸ್ಯೈವ ಬಲವತ್ತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಣಗತಿರೂಪಯುಕ್ತೇರಪಿ ವಿಶೇಷಶ್ರವಣೇ ಸತ್ಯೇವ ವೈದಿಕಾರ್ಥ-ಸಾಧಕತ್ವಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗತಿಶ್ರುತ್ಯಭಾವೇ (ತಯೋರೇವ ಬಾಧಕತ್ವಾತ್) ತಯೋ-ರಸಾಧಕತ್ವಾನ್ನ ಸಹ ಗಚ್ಛಂತಿ ಭೂತಾನೀತಿ ನಾನುಷ್ಠೇಯಂ ಸಾಧನಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಕದನ್ನಭೋಜನಸ್ಯಾಪಿ ಭೋಜನತ್ವದಾರ್ಥಿಕ-ಶ್ರವಣಸ್ಯಾಪಿ ಶ್ರವಣತ್ವೇನ ಯುಕ್ತೇಃ ಪ್ರಾಗುಕ್ತದಿಶಾ ವ್ಯಾಪ್ತಿ-ಲಿಂಗಗ್ರಾಹಕಪ್ರಮಾಣವತ್ತಯಾ ಬಲವತ್ತಯಾ ಶ್ರವಣಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವ-ಪ್ರತಿಬಂಧಕತ್ವೇನ ತಯೋಃ ಸ್ವಯಮರ್ಥಸಾಧಕತ್ವಾತ್ 'ಅಥ ಹೈನಂ ಯಜ ಮಾನಂ ಕಿಂ ನ ಜಹಾತಿ ಭೂತಾನ್ಯೇವ ಭೂತೈರೇವ ಗಚ್ಛತಿ ಭೂತೈರ್ಭುಂಕ್ತೇ ಭೂತೈರುತ್ಪದ್ಯತೇ ಭೂತೈಶ್ಚರತಿ' ಇತಿ (ಕೌಂಡಿಣ್ಯಶ್ರುತಿಃ) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಶ್ರವಣಾಚ್ಚ । ಅತ್ರ ಶ್ರುತೌ ಯಜಮಾನಪದಾಶ್ರವಣೇಽಪಿ ಕರ್ಮಕೃತೋಽಪಿ ಭೂತಾ-ವಿಯೋಗೇನ ತದನ್ಯೇಷಾಂ ಕೈಮುತ್ಯಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ । ಭೂತಾನಿ ಜೀವೇನ ಸಹ ಗಚ್ಛಂತ್ಯೇವೇತ್ಯನುಷ್ಠೇಯಂ ಸಾಧನಮಿತಿ ॥ ೬ ॥

॥ ಅಥ ಭಾಕ್ತಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೭ ॥

॥ ಓಂ ಭಾಕ್ತಂ ವಾಽನಾತ್ಮವಿತ್ತ್ವಾತ್ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ ॥ ೩-೧-೭

ಪೂರ್ವತ್ರ ಕೈಮುತ್ಯೇನ ಸರ್ವಜೀವಾನಾಂ ಭೂತಾವಿಯೋಗೋಕ್ತಿ-ರಯುಕ್ತಾ । ಕರ್ಮಕೃತೋ ಮುಕ್ತಿಶ್ರವಣೇನ ತಸ್ಯೈವ ಭೂತಾವಿ-ಯೋಗಾಭಾವೇ ಕೈಮುತ್ಯಾನವತಾರಾದಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರಾಥಾದಿ-ಪದೇನೋಕ್ತಂ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಮೋಕ್ಷಸಾಧನಂ ಮುಮುಕ್ಷುಣಾ ನ ಕಾರ್ಯ-ಮುತ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ 'ಅಪಾಮ ಸೋಮಮಮೃತಾ ಅಭೂಮ' ಇತ್ಯಾದೌ (ಋ. ೮-೪೮.೩) ಕರ್ಮತಃ ಶ್ರುತಮಮೃತತ್ವಂ ಕಿಂ ಮುಖ್ಯಮುತ ಭಾಕ್ತಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ಮುಖ್ಯತ್ವೇ ಬಾಧಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ । ಆದ್ಯೇ ಅನ್ಯತೋಽಪಿ ಮುಕ್ತಿಲಾಭಾನ್ನ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಕಾರ್ಯಮ್ । ಅಂತ್ಯೇ ತು ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಫಲಫಲಿಭಾವಃ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ನ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಸಾಧನಂ ಕಾರ್ಯಂ ತೇನ ವಿನಾಪ್ಯಪಾ ಮೇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ಸುಶಕೇನ ಕರ್ಮಣೈವ ಮುಕ್ತಿಸಿದ್ಧೇಃ । ನ ಚ ಶ್ರುತಾವ-ಮೃತತ್ವಂ ಗೌಣಂ, ಬಾಧಕಾಭಾವಾದಿತಿ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ತಮೇವ ವಿದ್ವಾನಮೃತ' (ಪುರುಷಸೂಕ್ತ) ಇತ್ಯಾದೌ ಆತ್ಮ ವಿದ ಏವ ಮುಖ್ಯಾಮೃತತ್ವಂ ಅನ್ಯಸ್ಯ ನೇತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ನಿರವಕಾಶತತ್‌ಶ್ರುತಿವಿರೋಧರೂಪಬಾಧಕೇನ ಅಪಾಮೇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ ಗೌಣಾರ್ಥತ್ವಾವಶ್ಯಂಭಾವೇನ ಅನ್ಯತೋ ಮುಕ್ಯಭಾವಾತ್ ಕಾರ್ಯಮೇವ ಮುಮುಕ್ಷುಣಾ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ತತ್ಸಾಧನಮಿತಿ । ಶ್ರುತೇರ್ಗೌಣಾರ್ಥತ್ವಪ್ರಕಾರಶ್ಚ 'ಅಮೃತೋ ವಾವ ಸೋಮಪೋ ಭವತಿ ಯಾವದಿಂದ್ರೋ ಯಾವನ್ಮನುಃ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವತಃ ಕಿಂಚಿತ್ಕಾಲೀನಮಮೃತತ್ವಮ್, ಅಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಕೃತೋ ಜಿಜ್ಞಾಸೋಸ್ತು ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಮೋಕ್ಷಾಖ್ಯಾಮೃತತ್ವಂ 'ಅಗನ್ಮ ಜ್ಯೋತಿರವಿದಾಮ ದೇವಾನ್' ಇತಿ (ಋ. ೮-೪೮-೩) ವಾಕ್ಯಶೇಷೇ ಜ್ಯೋತಿರ್ಬ್ರಹ್ಮ ವ್ಯಜಿಜ್ಞಾಸಿಷ್ಮೇತ್ಯುಕ್ತೇಃ 'ಉತ್ಕ್ರಮಿಷ್ಯತ ಏವಂ ಭಾವಾತ್' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೧-೪-೨೨) ಇತ್ಯುಕ್ತೇಶ್ಚ 'ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷಾ ಚ ಯಜ್ಞಾದಿಶ್ರುತೇರಶ್ವವತ್' ಇತಿ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೪-೨೬) ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾಚ್ಚ । ಅಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಿಣೋ ಜ್ಞಾನಿನಸ್ತು 'ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ತು ತತ್ಕಾರ್ಯಾಯೈವ ತದ್ದರ್ಶನಾತ್' ಇತ್ಯಾದೌ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೪-೧-೧೬) ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣದಿಶಾ ಮೋಕ್ಷೈಕದೇಶಾನಂದಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿವಿಶೇಷರೂಪಮಮೃತತ್ವಮಿತ್ಯೇವಂರೂಪೇಣ ಜ್ಞೇಯಃ । ಫಲೇ ತು ಅಥಪದಾದ್ಯುಕ್ತವೈರಾಗ್ಯಾದಿಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೭ ॥

॥ ಅಥ ಕೃತ್ಯಾತ್ಯಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೮ ॥

॥ ಓಂ ಕೃತಾತ್ಯಯೇಽನುಶಯವಾನ್ ದೃಷ್ಟಸ್ಮೃತಿಭ್ಯಾಮ್ ಓಂ ॥ ೩-೧-೮

ಪೂರ್ವತ್ರ ಕರ್ಮಜಫಲಂ ಅಮೃತತ್ವಂ ಭಾಕ್ತಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಇಹ ತು ಕರ್ಮಣಃ ಸ್ವರ್ಗಾದೌ ಫಲಜನಕತ್ವಂ ಭಾಕ್ತಂ ಭಾಗೇನೈವ ನ ತು ಕೃತ್ಸ್ನಸ್ಯೇತ್ಯುಚ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರಾಥಾದಿಪದೋಕ್ತಂ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಕಂ ಮುಮುಕ್ಷುಣಾ ನ ಕಾರ್ಯಮುತ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಬಂಧಕೀಭೂತಕರ್ಮಣಃ ಸ್ವರ್ಗಾದೌ ನಿಃಶೇಷಭೋಗೋಽಥೈಕದೇಶೇನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಕರ್ಮಣೋ ಭಾಗಶೋ ಭೋಗಕಲ್ಪಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - 'ಕರ್ಮಣಾ ಬಧ್ಯತೇ ಜಂತುಃ' ಇತ್ಯಾದೇಃ ಬಂಧಕೀಭೂತಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಣೋ ಜೀವೇನ ಸಹೈವ ಸ್ವರ್ಗಗತಸ್ಯ ಭಾಗೇನ ಭೋಗಕಲ್ಪನೇ ಮಾನಾಭಾವೇನ ನಿಃಶೇಷಭೋಗಸಂಭವಾದ್ಭೋಗೇನ ಕರ್ಮ ಭುಕ್ತ್ವಾ ತಚ್ಛೇಷೇಣ ಸ್ವರ್ಗಾತ್ಪುನರಾಗಮನಾಂಗೀಕಾರೇಽಪಿ ಏವಂ ದ್ವಿತ್ರ್ಯಾವರ್ತನೇನ ನಿಃಶೇಷಕರ್ಮಸಮಾಪ್ತಿಸಂಭವಾಚ್ಚ । ಬಂಧಬೀಜಾಭಾವೇ ಬಂಧಸ್ಯ ಸ್ವತ ಏವ ನಿವೃತ್ತೇಃ ನ ಕಾರ್ಯಂ ಮುಮುಕ್ಷುಣಾ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಸಾಧನಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ತತಃ ಶೇಷೇಣೇಮಂ ಲೋಕಮಾಯಾತಿ' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ 'ಭುಕ್ತಶೇಷಾನುಶಯವಾನ್' ಇತಿ ಸ್ಮೃತೌ ಚ ಸ್ವರ್ಗಗತಸ್ಯ ಯಥಾಯೋಗ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಸಹಾಗತಮಪಿ ಕಿಂಚಿದ್ಭುಕ್ತವತಃ ಕರ್ಮಶೇಷಯುತತಯೈವಾಗಮನಸ್ಯ ಪುನಃ ಕರ್ಮಕರಣಸ್ಯ 'ದಶಾವರಾಣಾಮ್' ಇತ್ಯನಲ್ಪಕರ್ಮಕೃತೇಃ ಶ್ಚೋಕ್ತ್ಯಾ ಭೋಗೇನ ನಿಃಶೇಷಕರ್ಮಕ್ಷಯಾಭಾವಾತ್ ಕಾರ್ಯಮೇವ ವೈರಾಗ್ಯಾದೀತಿ ॥ ೮ ॥

॥ ಅಥ ಯಥೇತಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೯ ॥

॥ ಓಂ ಯಥೇತಮನೇವಂ ಚ ಓಂ ॥ ೩-೧-೯

ಪೂರ್ವಮನುಶಯವಾನ್ ಯಾತೀತ್ಯುಕ್ತೇ ಕಿಂ ಯಥಾಗತಂ ತಥೈವಾಯಾತಿ ಮಾರ್ಗಾಂತರೇಣ ವೇತ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷಾತ್ರ ನಿವರ್ತ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಅಥಾದಿಪದೋಕ್ತಂ ವೈರಾಗ್ಯಂ ನ ಕಾರ್ಯಮುತ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಗತಿಪ್ರಕಾರೇಣೈವಾಗಮನಮನ್ಯಥಾ ವೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಮಾರ್ಗಶ್ರವಣಮಾಗಮನೋಪಯೋಗಿ ಉತಾನುಪಯೋಗೀತಿ । ಆದ್ಯೇ ಬುದ್ಧಿಸ್ಥಗತಮಾರ್ಗೇಣೈವಾಗಮನಾತ್ ಆಗತೌ ಕ್ಲೇಶಾಭಾವಾತ್ ತದ್ಧೇತುಕರ್ಮಣಿ ವೈರಾಗ್ಯಂ ನ । ಅಂತ್ಯೇ ಅನ್ಯಥಾಪ್ಯಾಗಮನೇನ ಅಪರಿಚಿತಮಾರ್ಗಕೃತಕ್ಲೇಶಭಾವಾತ್ ತದ್ಧೇತುವೈರಾಗ್ಯಮಾವಶ್ಯಕಮಿತಿ ಫಲಫಲಿಭಾವಃ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಪರಿಚಿತಮಾರ್ಗತ್ಯಾಗೇನ ಅಪರಿಚಿತಮಾರ್ಗೇಣಾಗತೌ ಹೇತ್ವಭಾವಾತ್ 'ಯಥೇತಮಾಗಚ್ಛತಿ' ಇತಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಾಚ್ಚ ಗತಿಮಾರ್ಗೇಣೈವಾಗಮನಮಿತಿ ನ ಕಾರ್ಯಂ ವೈರಾಗ್ಯಾದೀತಿ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಗಮನೇ ಜೀವಸ್ಯ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ತತ್ಸ್ಮರಣಸ್ಯ ಆಗಮನಾನುಪಯೋಗಾತ್ 'ಧೂಮಾದಭ್ರಮ್' ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ (ಕಾಷಾಯಣ) ಶ್ರುತೌ ಆಕಾಶಪರ್ಯಂತಮೇವ ಗತಿಮಾರ್ಗೇಣ ಆಗಮನಂ ತತೋಽರ್ವಾಗನ್ಯಥಾತ್ವಸ್ಯೋಕ್ತತ್ವಾದ್ಯಥೇತಮಿತಿ ಶ್ರುತೇಶ್ಚ ಕಿಂಚಿದ್ಗತಿಪ್ರಕಾರೇಣಾಗತೇರಂಗೀಕಾರೇಣ ತದ್ವಿಷಯತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ । ಗಮನಪ್ರಕಾರಾದನ್ಯಥಾಪ್ಯಾಗಮನಮಿತಿ ಕಾರ್ಯಂ ವೈರಾಗ್ಯಾದೀತಿ ॥ ೯ ॥

॥ ಅಥ ಚರಣಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಓಂ ಚರಣಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ ತದುಪಲಕ್ಷಣಾರ್ಥೇತಿ ಕಾರ್ಷ್ಣಾಜಿನಿಃ ಓಂ ॥ ೩-೧-೧೦

ಏವಂ ಗತ್ಯಾಗತಿಮಾರ್ಗಸ್ಥಿತೌ ಸಿದ್ಧಾಯಾಂ ತತ್ಸಾಧನನಿರ್ಣಯೋಽತ್ರ ಕ್ರಿಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಅಥಾದಿಪದೋಕ್ತಂ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಣಿ ವೈರಾಗ್ಯಂ-ನಾವಶ್ಯಕಮುತಾವಶ್ಯಕಮಿತಿ ಚಿಂತಾ ತದರ್ಥಂ ಕಿಂ ಗತಾಗತಂ ಚರಣಫಲಮುತ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಫಲಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ 'ತದ್ಯ ಇಹ ರಮಣೀಯಚರಣಾಃ ರಮಣೀಯಾಂ ಯೋನಿಮಾಪದ್ಯಂತೇ' ಇತಿ (ಛಾಂ. ೫-೧೦-೭) ಶ್ರುತೌ ಚರಣಶಬ್ದಃ ಕಿಂ ಕರ್ಮಾಂಗಾಚಾರಪರಃ ಕಿಂ ವಾ ಕರ್ಮಪರಃ ಇತಿ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಚರಣಫಲಮೇವ ಗತಾಗತಂ ನ ಕರ್ಮಫಲಮ್ । ಚರಣಶ್ರುತೌ ಗತಾಗತಸ್ಯ ಚರಣಫಲತ್ವೋಕ್ತೇಃ । ನ ಚರಣಮೇವ ಕರ್ಮ । 'ಸ ಯಥಾಕಾರೀ ಯಥಾಚಾರೀ' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ 'ಆಚಾರ ಇತಿ ಸಂಪ್ರೋಕ್ತಃ ಕರ್ಮಾಂಗತ್ವೇನ ಶುದ್ಧಿದಃ' ಇತಿ ಸ್ಮೃತೌ ಚ ಕರ್ಮಾಚಾರಯೋರ್ಭೇದೋಕ್ತೇಃ । ಶ್ರುತೌ ಚರಣಶಬ್ದಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಯಾ ಕರ್ಮಪರತ್ವೇ ಚ ತಸ್ಯಾನರ್ಥಕ್ಯಪ್ರಸಂಗಾತ್ । ಯಜ್ಞಾದಿಕಾರಿಣಾಂ ಪ್ರಕೃತತ್ವೇನ ಯೇ ಯಜ್ಞಾದಿಕಾರಿಣೋ ರಮಣೀಯಾಂ ಇತ್ಯಾದಿರೂಪೇಣೋಕ್ತಿಸಂಭವೇ ವಿನಾಪಿ ಚರಣಶಬ್ದಂ ಕರ್ಮೋಪಲಕ್ಷಣಸಂಭವಾತ್ । ನ ಚ 'ಯ ಇಮೇ ಗ್ರಾಮ ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತೇ ದತ್ತಮಿತ್ಯುಪಾಸತೇ ತೇ ಧೂಮಮಭಿಸಂಭವಂತಿ' ಇತ್ಯಾದೌ

(ಛಾಂ. ೫-೧೦-೩) ಗತಾಗತಸ್ಯ ಯಜ್ಞಾದಿಫಲತ್ವೋಕ್ತಿವಿರೋಧಃ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ತತ್ರಾಪ್ಯುಪಾಸತ ಇತ್ಯುಪಶಬ್ದೇನ ಸಮೀಪವೃತ್ತಿವಾಚಿನಾ ಕರ್ಮಸಮೀಪವೃತ್ತಿಚರಣಸ್ಯ ಗೃಹೀತೇರಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಭವತ್ಯೇವ ಪುಣ್ಯಪಾಪಾಖ್ಯಕರ್ಮಫಲಂ ಗತಾಗತಮ್ । 'ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತಂ ಮನ್ಯಮಾನಾ ವರಿಷ್ಠಂ ನಾನ್ಯಚ್ಛ್ರೇಯೋ ವೇದಯಂತೇ ಪ್ರಮೂಢಾ' ಇತಿ (ಮುಂ. ೧-೨-೧೦) ಶ್ರುತೌ 'ತ್ರೈವಿದ್ಯಾ ಮಾಂ ಸೋಮಪಾಃ ಪೂತಪಾಪಾ' (ಭ.ಗೀ. ೯-೨೦) ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತೌ ಚ ಗತ್ಯಾದೇಃ ಕರ್ಮಫಲತ್ವಪ್ರತೀತೇಸ್ತದ್ಬಲೇನ ಚರಣಶ್ರುತೇಃ ಅಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಯಾ ಯಜ್ಞಾದ್ಯರ್ಥತ್ವೇಽಪಿ ರಮಣೀಯಾದ್ಯಾಚಾರೇಣೈವ ಯಜ್ಞಕೃತಾಂ ರಮಣೀಯತ್ವಾದಿಕಮಿತಿ ಸೂಚಕತಯಾ ಚರಣಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಾರ್ಥಕ್ಯಸಂಭವಾತ್ । ಧರ್ಮಂ ಕುರುತೇತ್ಯರ್ಥೇ 'ಧರ್ಮಂ ಚರತ' ಇತಿ ಪ್ರಯೋಗಬಲೇನ ಚರಣಶ್ರುತೇಃ ಯಜ್ಞಾದಿಪರತ್ವಾದೇವ 'ಯ ಇಮೇ ಗ್ರಾಮ' (ಛಾಂ. ೫-೧೦-೩) ಇತಿ ಶ್ರುತೇರರ್ಥಾಂತರಕಲ್ಪನಮಪ್ರಮಾಣಕಮ್ । 'ಅಥ ಯೇ ಯಜ್ಞೇನ ದಾನೇನ ತಪಸಾ ಲೋಕಾನ್ ಜಯಂತಿ ತೇ ಧೂಮಮಭಿಸಂಭವಂತಿ' ಇತಿ ಸಮಾಖ್ಯಾವಿರುದ್ಧಂ ಚೇತಿ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಣಿ ಕಾರ್ಯಂ ವೈರಾಗ್ಯಾದೀತಿ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಅಥ ಅನಿಷ್ಟಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಓಂ ಅನಿಷ್ಟಾದಿಕಾರಿಣಾಮಪಿ ಚ ಶ್ರುತಮ್ ಓಂ ॥ ೩-೧-೧೧

ಅಸ್ತ್ವೇವಮುಕ್ತದಿಶಾ ಗತ್ಯಾದೇಃ ಪುಣ್ಯಾಖ್ಯಕರ್ಮಫಲತ್ವಂ ನ ತು ಪಾಪಾಖ್ಯಕರ್ಮಫಲತ್ವಮಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅಥಪದೋಕ್ತಂ ವೈರಾಗ್ಯಂ ಕಿಂ ಕಾಮ್ಯಪುಣ್ಯಕರ್ಮಣ್ಯೇವ ಉತ ಪಾಪಾದಾವಪೀತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಪುಣ್ಯಪಾಪಾಖ್ಯಕರ್ಮಫಲತಯಾ ಪ್ರಕೃತಮಾರ್ಗಗಮನಾದಿದುಃಖಂ ಕಿಂ ಪುಣ್ಯಕೃತಾಮೇವ ಉತ ಅಪುಣ್ಯಕೃತಾಮಪೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ಗತಾಗತಂ ಕಿಂ ಪ್ರತ್ಯವಾಯಭಯಫಲಕಾಮನಾದಿಪ್ರಯುಕ್ತಮುತ ಕರ್ಮಪ್ರಯುಕ್ತಮೇವೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಭಯಾದಿಹೀನಾನಾಮಪಿ ಅಪುಣ್ಯಕೃತಾಂ ಗತ್ಯಾದೌ

ಮಾನಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ । ಆದ್ಯೇ ಪುಣ್ಯಕೃತಾಮೇವ ಪ್ರತ್ಯವಾಯಭಯಾದಿ ಮತಾಂ ಗತ್ಯಾದಿ । ಅಂತ್ಯೇ ತು ಪುಣ್ಯಕೃತಾಮಪುಣ್ಯಕೃತಾಮುಭಯೇಷಾಮ ಪೀತಿ ಫಲಮ್ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಪುಣ್ಯಕೃತಾಮೇವ ಗಮನಾದಿದುಃಖಂ ನ ತ್ವಪುಣ್ಯ ಕೃತಾಂ ತೇಷಾಂ ಪ್ರತ್ಯವಾಯಭಯವತ್ತ್ವಾತ್ । ಬಿಭ್ಯತ್ಪತತಿ ಪಾದಪಾದಿತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ಭಯವತ ಏವ ಪತನವತ್ತ್ವಾದಿದುಃಖಿತ್ವೋಪಲಂಭಾತ್ । ಫಲ-ಕಾಮನಾವತ್ತ್ವಾಚ್ಚ । ಕಾಮ್ಯಪುಣ್ಯಕೃತಾಮೇವ ಗಮನಾದಿ । 'ಕಾಮಾನ್ಯಃ ಕಾಮಯತೇ ಮನ್ಯಮಾನಃ ಸ ಕಾಮಭಿರ್ಜಾಯತೇ ತತ್ರ ತತ್ರ 'ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಕಾಮಿನ ಏವ ಪುನರಾಗಮನೋಕ್ತೇಃ । ಅನಿಷ್ಟಾದಿಕೃತಾಂ ಚ ಭಯಾಭಾವಾ-ತ್ಕಾಮನಾಭಾವಾಚ್ಚ ನ ಪುನರಾಗತ್ಯಾದಿದುಃಖಮ್ । ನ ಚ ಭಯಾದಿಮತ್ತ್ವಂ ಪತನಾದಿದುಃಖಾಪ್ರಯೋಜಕಂ ಕಿಂತು ಕರ್ಮೈವೇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಕಲ್ಪಕಾ-ಭಾವಾತ್ । ಕಿಂ ಚ ಪುಣ್ಯಕೃತಾಮಿವ ಪುಣ್ಯಮಕುರ್ವತಾಂ ಪಾಪಂ ಚ ಕುರ್ವತಾಂ ತಾತ್ಕಾಲಿಕಕಾಮೋಪರೋಧಾದಿರೂಪಕ್ಲೇಶಾಭಾವೇನ ಸ್ರಕ್-ಚಂದನವನಿತಾದಿಭೋಗಾಧಿಕ್ಯೇನ ಚ ಭಾವಿಪುನರಾಗಮನಾದಿಮಾತ್ರಕ್ಲೇಶ-ಸ್ಯಾಕಿಂಚಿತ್ಕರತ್ವಾತ್ ನ ಕಾರ್ಯಂ ತತ್ರ ವೈರಾಗ್ಯಾದೀತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ತದ್ಯ ಇಹ ಶುಭಕೃತೋ ಯೇ ಚಾಶುಭಕೃತಸ್ತೇ ಶುಭ-ಮನುಭೂಯಾವರ್ತಂತೇ' ಇತಿ (ಭಾಲ್ಲವೇಯ) ಶ್ರುತೌ ಪುಣ್ಯಕೃತಾಮಿ-ವಾನ್ಯೇಷಾಮಪ್ಯಾಗತೇರುಕ್ತತ್ವಾತ್ । ತಥಾ 'ಸರ್ವೇ ವಾ ಏತೇಽಶುಭಕೃತಃ ಸಂಯಮನೇ ಪ್ರಪತಂತಿ' ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ (ಕೌಂಠರವ್ಯ) ಶ್ರುತೌ 'ಗಚ್ಛಂತಿ ಪಾಪಿನಃ' ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತಿಷು ಚ ಪುಣ್ಯಕೃದನ್ಯೇಷಾಂ ನಿತ್ಯನರಕಾದಿಮಹಾ-ನರ್ಥಸ್ಯ ಚೋಕ್ತೇಶ್ಚ ಭಗವದಜ್ಞಾನಿನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಮಪ್ಯಸ್ತ್ಯೇವಾಗಮನಾದಿ-ದುಃಖಮ್ । ಭಯವತ್ತ್ವಾಭಾವಾದಿಹೇತುದ್ವಯಂ ಚಾಪ್ರಯೋಜಕಮ್ । ಅಬಿಭ್ಯತಾ ಫಲಕಾಮನಾಶೂನ್ಯೇನಾಪಿ ಉಪಭುಕ್ತವಿಷಸ್ಯ ತನ್ಮೃತಿಹೇತುತಾ-ದೃಷ್ಟೇಃ ಕಾರ್ಯಂ ತತ್ರಾತಿಶಯೇನ ವೈರಾಗ್ಯಮಿತಿ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಅಥ ಅಪಿ ಸಪ್ತಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೨ ॥

॥ ಓಂ ಅಪಿ ಸಪ್ತ ಓಂ ॥ ೩-೧-೧೨

ಪೂರ್ವತ್ರ ಹರಿದ್ವೇಷಿಣೋ ನಿತ್ಯನರಕೋಕ್ತಿರಯುಕ್ತಾ । 'ಯಾವದಿಂದ್ರಾಶ್ಚತುರ್ದಶೇ'ತಿ ತದನಿತ್ಯತ್ವೋಕ್ತೇರಿತ್ಯಾಕ್ಷೇಪಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅಥಪದೋಕ್ತಂ ಭಗವದ್ದ್ವೇಷಾದಾವತಿಶಯಿತವೈರಾಗ್ಯಮನಾವಶ್ಯಕಂ ಉತಾವಶ್ಯಕಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಪೂರ್ವಂ ತತ್ಫಲತ್ವೇನೋಕ್ತೋ ನರಕಃ ಕಿಂ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಮಾನುತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ನರಕಃ ಕಿಮೇಕ ಏವೋತಾನೇಕ ಇತಿ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ನರಕಭೇದೇ ಮಾನಾಭಾವಾದೇಕಸ್ಯ ಯಾವದಿಂದ್ರಾಶ್ಚತುರ್ದಶೇತ್ಯಾದಾವನಿತ್ಯತ್ವೋಕ್ತೇಃ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಮಾನೇವ ಭಗವದ್ದ್ವೇಷಿನರಕಃ । ನ ಚ 'ಮಹಾತಮಸಿ ಮಗ್ನಾನಾಂ ನ ತೇಷಾಮುತ್ಥಿತಿಃ ಕ್ವಚಿತ್' ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ನಿತ್ಯತ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯವಗಮೇನ ಪುರುಷಭೇದೇನೈಕಸ್ಯೈವ ನರಕಸ್ಯ ನಿತ್ಯತ್ವಮನಿತ್ಯತ್ವಂ ಚಾಸ್ತ್ವಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । 'ಚಕಾರ ನರಕಂ ಶೂನ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದೇರ್ವಿರೋಧಾತ್ । ಅತೋ ನ ಭಗವದ್ದ್ವೇಷೇಽತಿಶಯೇನ ವೈರಾಗ್ಯಮಾವಶ್ಯಕಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ರೌರವೋಽಥ ಮಹಾಂಶ್ಚೈವ' ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ (ಭಾರತ) ಸ್ಮೃತೌ ಅನಿತ್ಯನರಕಪಂಚಕಸ್ಯ ನಿತ್ಯನರಕದ್ವಯಸ್ಯ ಚ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನೋಕ್ತ್ಯಾ ಯಾವದಿಂದ್ರಾಶ್ಚತುರ್ದಶೇತ್ಯಾದೇರನಿತ್ಯನರಕವಿಷಯತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ ಭಗವದ್ದ್ವೇಷಿನರಕಃ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಶೂನ್ಯ ಏವೇತಿ ಭಾವ್ಯಂ ತತ್ರಾತಿಶಯಿತವೈರಾಗ್ಯೇಣೇತಿ ॥ ೧೨ ॥

॥ ಅಥ ತತ್ರಾಪ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೩ ॥

॥ ಓಂ ತತ್ರಾಪಿ ಚ ತದ್ವ್ಯಾಪಾರಾದವಿರೋಧಃ ಓಂ ॥ ೩-೧-೧೩

ಅಸ್ತ್ವನಿಷ್ಟಾದಿಕಾರಿಣೋಃ ದ್ವಿವಿಧಾಧಿಕಾರಿಣೋಃ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯನರಕಭೋಗಃ । ತಾವತಾ ನ ತದ್ಧೇತೌ ವೈರಾಗ್ಯಮಾವಶ್ಯಕಮ್ । ತಸ್ಯ ದುಃಖಸ್ವರೂಪತ್ವಾಭಾವಾದಿತಿ

ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅಥಪದೋಕ್ತಂ ಪಾಪಾದೌ ವೈರಾಗ್ಯಂ ನ ಕಾರ್ಯಮುತ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತತ್ಫಲರೂಪೋ ನರಕಃ ಕಿಮದುಃಖ-ರೂಪೋಽಥ ದುಃಖರೂಪ ಇತಿ । ತದರ್ಥಂ ನರಕಸ್ಯ ಸದುಃಖತ್ವೇ ತತ್ಪ್ರೇರ-ಕೇಶ್ವರಸ್ಯ ದುಃಖಭೋಗಃ ಪ್ರಸಜ್ಯತ ಉತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಕಿಂ ಭೋಗೋ ನಾಮ ದುಃಖಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಮಾತ್ರಮುತ ತತ್ಕೃತನೀಚತ್ವಾದಿರೇವೇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ದುಃಖಾಪರೋಕ್ಷಸ್ಯೈವ ತದ್ಭೋಗರೂಪತ್ವಾನ್ನಾರಕಿಣೋ ದುಃಖಿತ್ವೇ ತತ್ಪ್ರೇರಕಸ್ಯ ಸರ್ವಜ್ಞೇಶ್ವರಸ್ಯ ದುಃಖಸಾಕ್ಷಿತ್ವರೂಪದುಃಖಭೋಗ-ಪ್ರಸಂಗಾತ್ ನರಕೋ ನ ದುಃಖರೂಪಃ । ನ ಚ ಈಶ್ವರೋ ನ ತತ್ಪ್ರೇರಕಃ । ಸರ್ವಂ ಪ್ರೇರಯತೀತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ರುತಿವಿರೋಧಾತ್ । ಅತೋ ನ ತತ್ರ ವೈರಾಗ್ಯಂ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು – 'ನೀಚೋಚ್ಚತ್ವೈವ ದುಃಖಾದೇರ್ಭೋಗ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ' ಇತಿ (ಭಾಗವತತಂತ್ರ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ನೀಚತ್ವಾದೇರೇವ ಭೋಗಶಬ್ದಾರ್ಥ-ತ್ವಾತ್ತಸ್ಯೈವ ಚ ದುಃಖಪ್ರೇರಕತ್ವೇಽಪಿ ನಿರ್ವಿಕಾರೇ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತೌ ಹರಾ-ವಭಾವಸ್ಯ 'ನಾಸೌ ದುಃಖಭುಕ್' ಇತಿ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧತ್ವೇನ ನಾರಕಿಣಾಂ ದುಃಖಿತ್ವೇ ಬಾಧಕಾಭಾವಾತ್ ಸದುಃಖೋ ನರಕ ಇತಿ ಭಾವ್ಯಂ ತತ್ರ ವೈರಾಗ್ಯೇಣೇತಿ ॥ ೧೩ ॥

॥ ಅಥ ವಿದ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೪ ॥

॥ ಓಂ ವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಣೋರಿತಿ ತು ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೧-೧೪

ವೈರಾಗ್ಯಾರ್ಥಂ ನರಕಾದೇಃ ಸದುಃಖತ್ವೋಕ್ತಿರಯುಕ್ತಾ । ತೇನ ವಿನಾಪಿ ತತ್ಫಲೇ ಗತ್ಯಾದೌ ಜೀವಾನಾಂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣೇಚ್ಛಯಾ ತತ್ಫಲಗತ್ಯಾದಿತ್ಯಾಗೋ ಪಾದಾನಸಂಭವಾದಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅಥಪದೋಕ್ತಂ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಣಿ ವೈರಾಗ್ಯಂ ನಾವಶ್ಯಕಮುತಾವಶ್ಯಕಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಜೀವಾನಾಂ ಗತ್ಯಾದೌ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಮಸ್ತಿ ಉತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ 'ಅಥೈತಯೋಃ ಪಥೋ-

ನ್ನೈಕತರೇಣ ಚ ಗಚ್ಛಂತಿ ತಾನೀಮಾನಿ ಕ್ಷುದ್ರಮಿಶ್ರಾಣಿ' ಇತಿ (ಛಾಂ. ೫-೧೦-೮) ಶ್ರುತೌ ಏತಯೋರಿತಿ ಕಿಂ ದೇವಯಾನಪಿತೃಯಾನರೂಪ ಮಾರ್ಗಪರಾಮರ್ಶಃ ಉತ ವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಣೋರಿತಿ ||

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಛಾಂದೋಗ್ಯೇ ಪಂಚಮೇ 'ತೇಽರ್ಚಿಷಮಭಿಸಂಭವಂತಿ' (ಛಾಂ. ೫-೧೦-೧) 'ತೇ ಧೂಮಮಭಿಸಂಭವಂತಿ' (ಛಾಂ. ೫-೧೦-೩) ಇತಿ ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತೌ ದೇವಯಾನಾದಿಮಾರ್ಗೌ ಏತಯೋರಿತ್ಯುತ್ತರವಾಕ್ಯೇ ಪರಾಮೃಶ್ಯ ನೈಕತರೇಣ ಗಚ್ಛಂತೀತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಭೂತಾನಾಂ ಗತೌ ಭೂತಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಮವಗಮ್ಯತೇ | ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನಾಗೋಚರೇ ನ ಗಚ್ಛಂತೀತ್ಯುಕ್ತ್ಯಯೋಗಾತ್ | ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾದಿತ್ಯಾದೌ ಜೀವಾಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೋಕ್ತಾವಪೀಶಾಧೀನಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ ಸಂಭವತ್ಯೇವ | ಕರ್ತೇತಿನಯನ್ಯಾಯೇನ ಸಾಧನೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇ ಫಲೇಽಪಿ ತತ್ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದೇವಾವಿಶೇಷಾತ್ | ಜೀವಾನಾಂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇ ಸರ್ವೇಷಾಮಪಿ ಗತಿಪ್ರಾಪ್ತಿರಿತಿ ತು ಸಾಧನಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಽಪಿ ಸಮಮ್ | ಅದೃಷ್ಟಾದಿನಾ ಅತಿಪ್ರಸಂಗಾದಿವಾರಣಮಿಹಾಪಿ ಸಮಮ್ | ತಥಾ ಚ ಗತಾವೇವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾತ್ 'ಮೂಲೇ ಲಬ್ಧೇ ಫಲೇ ನೈವ ಶಾಖಾಗ್ರಂ ಗಂತುಮಿಚ್ಛತಿ' ಇತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ಫಲ ಏವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾತ್ ಕಿಂ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವೈರಾಗ್ಯೇಣೇತಿ ||

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ತದ್ಯ ಇತ್ಥಂ ವಿದುರ್ಯೇ ಚೇಮೇಽರಣ್ಯೇ ಶ್ರದ್ಧಾತಪ ಇತ್ಯುಪಾಸತೇ ತೇಽರ್ಚಿಷಮಭಿಸಂಭವಂತಿ', 'ಅಥ ಯ ಇಮೇ ಗ್ರಾಮ ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತೇ ದತ್ತಮಿತ್ಯುಪಾಸತೇ ತೇ ಧೂಮಮ್' ಇತಿ ವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಣೋರಪಿ ಪೂರ್ವತ್ರ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾದ್ದೇವಯಾನಾದಿಮಾರ್ಗಯೋಃ ತತ್ಸಾಧನವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಣೋಶ್ಚ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾವಿಶೇಷೇಽಪಿ

'ವಿದ್ಯಾಪಥಃ ಕರ್ಮಪಥೋ ದ್ವೌ ಪಂಥಾನೌ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತೌ |
ತದ್ವರ್ಜಿತಸ್ತ್ರಿಧಾ ಯಾತಿ ತಿರ್ಯಗ್ವಾ ನರಕಂ ತಮಃ ||'

ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಸ್ಮೃತಿಸಮಾಖ್ಯಯಾ ವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಣೋರೇವೈತಯೋರಿತ್ಯುತ್ತರವಾಕ್ಯೇ ಪರಾಮರ್ಶೇನ ಸಾಧನ ಏವ ಜೀವಾನಾಂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ಫಲೇ

ತದಭಾವಾತ್ ಸಾಧನೇ ವಿಧಿಸದ್ಭಾವೇನ ವಿಧ್ಯಾದಿಶಾಸ್ತ್ರವೈಯರ್ಥ್ಯಾಯೈವ ತತ್ರೇಶ್ವರಃ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ ದದಾತೀತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮೇನ ಫಲೇಽಪಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾ-ಪಾದನಾಪ್ರಸಕ್ತೇಃ ಆವಶ್ಯಕಮೇವ ಕಾಮ್ಯೇ ವೈರಾಗ್ಯಾದೀತಿ ॥ ೧೪ ॥

॥ ಅಥ ತೃತೀಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೫ ॥

॥ ಓಂ ನ ತೃತೀಯೇ ತಥೋಪಲಬ್ಧೇಃ ಓಂ ॥ ೩-೧-೧೫

ಅತ್ರ 'ತಿರ್ಯಗ್ಗಾ ನರಕಂ ತಮ' ಇತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತತಮಃಸ್ವರೂಪ-ಚಿಂತನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅಥ ಪದೋಕ್ತೇ ಭಗವದ್ದ್ವೇಷಿಫಲೇ ತಮಸ್ಯತಿಶಯೇನ ವೈರಾಗ್ಯಂ ನ ಕಾರ್ಯಮುತ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತಮಃ ಕಿಮಿತರನರಕವತ್ ಸುಖದುಃಖಮಿಶ್ರಮುತ ದುಃಖೈಕಸ್ವರೂಪಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ಕಿಂ ದುಃಖಂ ಸುಖಾವಿನಾಭೂತಮುತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಯತ್ರ ದುಃಖಂ ಸುಖಂ ತತ್ರೇತಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗ್ರಾಹಕಮಾನಸ್ಯ ತಮಸ್ಯಪವಾದಕಂ ಪ್ರಮಾಣಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಯತ್ರ ದುಃಖಂ ಸುಖಂ ತತ್ರೇತಿ ವ್ಯಾಪ್ತೇಃ ಸಾರ್ವತ್ರಿ-ಕಸುಖದುಃಖಯೋರತೀಂದ್ರಿಯತ್ವೇನ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವೇಽಪಿ 'ಯತ್ರ ದುಃಖಂ ಸುಖಂ ತತ್ರ' ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಗ್ರಹಣಸಂಭವೇನ ದುಃಖಯುಕ್ತೇ ತಮಸಿ ಇತರನರಕ ಇವ ಸುಖಸ್ಯಾಪ್ಯನುಮಾನಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಅಪವಾದಕಮಾನಸ್ಯ ಚಾದರ್ಶನಾತ್ ಅನ್ಯನರಕಾಪೇಕ್ಷಯಾ ನಾತಿಶಯೇನ ತಮಸಿ ವೈರಾಗ್ಯಂ ವಿಧೇಯಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಾರ್ಥಾಪತ್ತಿಭ್ಯಃ ತಮಸೋ ದುಃಖೈಕಯುಕ್ತತ್ವಾವಗಮಾತ್ ಯತ್ರ ದುಃಖಮಿತಿ ಸ್ಮೃತೇಃ ತಮೋಽನ್ಯನರಕ ವಿಷಯತ್ವಾವಶ್ಯಂಭಾವಾದ್ಭಾವ್ಯಂ ತತ್ರಾಶಯಿತ ವೈರಾಗ್ಯೇಣೇತಿ । ತಥಾ ಹಿ । 'ನ ತಮಃ ಸುಖಾನುವೃತ್ತಂ ಕೇವಲಂ ಹ್ಯೇವಾತ್ರ ದುಃಖಮ್' ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ 'ನಾಂಧೇ ತಮಸಿ ಮಗ್ನಾನಾಂ ಸುಖಲೇಶೋಽಪಿ ಕಶ್ಚನ' ಇತಿ (ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವ) ಸ್ಮೃತಿಃ । 'ನಾರಾಯಣಪ್ರಸಾದೇನ' (ಪಾದ್ಯ) ಇತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧಂ

ಚತುರ್ಮುಖಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ 'ಅತಿಪ್ರಿಯೇ ಯಥಾ ರಾಜಾ' (ಬ್ರಾಹ್ಮ) ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧತಯಾ ಪ್ರಬಲಮ್, ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಾ ನ ಸುಖವಂತಃ ತಥಾತ್ವೇನೇಶ್ವರಾನಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಯದ್ಯಥೇಶ್ವರಾನಿಷ್ಟಂ ತತ್ತಥಾ ನ ಭವತಿ ಯಥಾ ಶಶೋ ವಿಷಾಣಿತ್ವೇನೇತ್ಯನುಮಾನಂ ಚ । ನ ಚಾಸಿದ್ಧಿಃ । ನೈತೇ ಸುಖಿತ್ವೇನ ಈಶ್ವರೇಷ್ಟಾಃ ಅಪ್ರಿಯತ್ವಾತ್ ಯೋ ಯಸ್ಯಾಪ್ರಿಯಃ ಸ ಸುಖಿತ್ವೇನ ತಸ್ಯಾನಿಷ್ಟಃ ಯಥಾ ರಾಜವಿರೋಧೀ ರಾಜ್ಞಃ ಇತ್ಯನುಮಾನೇನ ತತ್ಸಿದ್ಧೇಃ । ಅಪ್ರಿಯತ್ವಂ ಚ ದ್ವೇಷಿತ್ವಾದೇವ ಸಿದ್ಧಮ್ । ತಥಾ 'ಮಹಾತಮಸ್ತ್ರಿಧಾ ಪ್ರೋಕ್ತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ (ಕೌರ್ಮ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ತಮಸಃ ಸ್ವರೂಪಶ್ರವಣೇ ಶ್ರೋತೃಣಾಂ ಶ್ರವಣಜದುಃಖಾಧಿಕ್ಯಜನ್ಯಮೂರ್ಛಾಪ್ರಾಪ್ತ್ಯವಗಮೇನ ತದನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿರೂಪಾರ್ಥಾಪತ್ತಿಶ್ಚೇತಿ ॥ ೧೪ ॥

॥ ಅಥ ತತ್ಸ್ವಾಭಾವ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೬ ॥

॥ ಓಂ ತತ್ಸ್ವಾಭಾವ್ಯಾಪತ್ತಿರುಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ ॥ ೩-೧-೧೬

ಅಸ್ತ್ವೇವಂ ದುಃಖಹೇತಾವನಿಷ್ಟಾದೌ ತತ್ಫಲೇ ಚ ವೈರಾಗ್ಯಂ ನ ತು ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಣಿ ತತ್ಫಲೇ ಚ, ಸುಖಹೇತುತ್ವಾತ್ ಸುಖರೂಪತ್ವಾಚ್ಚೇತಿ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅಥಪದೋಕ್ತಂ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಾದೌ ವೈರಾಗ್ಯಂ ನ ಯುಕ್ತಮುತ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಕರ್ಮ ಮಹಾಸುಖಹೇತುರುತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಕರ್ಮಿಣಃ ಸ್ವರ್ಗಾದಾಗತೌ 'ಧೂಮೋ ಭೂತ್ವಾಭ್ರಂ ಭವತಿ' (ಛಾಂ. ೫-೧೦-೫) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಶ್ರುತೋ ಧೂಮಾದಿಭಾವಃ ಕಿಂ ಧೂಮಾದಿದೇವತೈಕ್ಯತತ್ಪದಪ್ರಾಪ್ತ್ಯನ್ಯತರರೂಪಃ ಉತ ಸಾದೃಶ್ಯಾದಿರೂಪ ಇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಧೂಮೋ ಭವತೀತ್ಯಾದಿಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಂ ಕಿಮು ಮುಖ್ಯಮುತ ಸಾದೃಶ್ಯಾದಿನಾ ಗೌಣಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ಬಾಧಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ದೇವತೈಕ್ಯತತ್ಪದಪ್ರಾಪ್ತ್ಯೋರನ್ಯತರ ಏವ ಧೂಮಾದಿಭಾವಃ । ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಶ್ರುತೇರ್ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ಯಾಗೇ ಬಾಧಕಾಭಾವಾತ್ । ದೇವತಾಭಿಃ ಸ್ನೇಹಾದಿವಶೇನ ತಾಭಿರೇವ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಾಪ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ವಪದಸ್ಯ

ದಾತುಮಪಿ ಶಕ್ಯತ್ವೇನ ಕರ್ಮಿಣಸ್ತತ್ಪದಪ್ರಾಪ್ತೇರಸಂಭಾವಿತತ್ವಾಭಾವಾಚ್ಚ ಸುಖಹೇತುತ್ವಾನ್ನ ಕರ್ಮಣಿ ವೈರಾಗ್ಯಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಲೋಕೇಽನ್ಯಸ್ಮಾನ್ಯಭಾವಾದೃಷ್ಟ್ಯಾಪಿ ಅತ್ಯಂತಭಿನ್ನಸ್ಯ ಕರ್ಮಿಣೋ ದೇವತೈಕ್ಯಸ್ಯಾಯೋಗಾತ್ತತ್ಪದಸ್ಯ ಚ ನಿಯತಾಧಿಕಾರಿಭಿಃ ವಿದ್ಯಯೈವ ಗಮ್ಯತಯಾ ಯುಗಪದನೇಕಕರ್ಮಿಸಮವಾಯೇ ಅನೇಕೇಷಾಮೇಕ-ಪದಪ್ರಾಪ್ತ್ಯನುಪಪತ್ತ್ಯಾ ಚ ಅಸಂಭವಾತ್ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಶ್ರುತೇಃ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ಯಾಗಾವಶ್ಯಂಭಾವೇನ ಧೂಮಾದಿಭಾವಪ್ರಾಪ್ತಿಶ್ಚ 'ತದ್ಗತೌ ಗತಿ-ರೇವ ತು' (ಗಾರುಡ) ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತದಿಶಾ ದೇವತಾಸಾದೃಶ್ಯಪರಾ ವಾ ತತ್ರವೇಶೇನ ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯಪರಾ ವಾ ನೇಯೇತಿ ಮಹಾಸುಖಾಹೇತುತ್ವಾದ್ಯುಕ್ತಂ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಣಿ ತತ್ಫಲೇ ಚ ವೈರಾಗ್ಯಮಿತಿ ॥ ೧೬ ॥

॥ ಅಥ ನಾತಿಚಿರೇಣಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೭ ॥

॥ ಓಂ ನಾತಿಚಿರೇಣ ವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೧-೧೭

ಪೂರ್ವತ್ರಾಗತೌ ಕರ್ಮಿಣೋ ಧೂಮಾದಿಭಾವಶ್ಚಿಂತಿತ । ಅತ್ರ ತು ಆಗತಿರೇವ ಕಿಯತ್ಕಾಲೇನೇತಿ ಚಿಂತನಾದ್ವಾ ಕರ್ಮಿಣೋ ದೇವತಾಸ್ವಾಭಾವ್ಯಾ-ಪತ್ತಾವಪಿ ತಸ್ಯಾಶ್ಚಿರಕಾಲೀನತ್ವೇನಾಪಿ ಮಹಾಸುಖವತ್ತ್ವಾನ್ನ ಕರ್ಮಣಿ ವೈರಾಗ್ಯಮಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರಾಥಪದೋಕ್ತಂ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಣಿ ವೈರಾಗ್ಯಂ ನ ಯುಕ್ತಮುತ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತತ್ಕಿಂ ಮಹಾಸುಖ ಹೇತುರತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಆಗಮನೇ ಕಾಲಕ್ಲೃಪ್ತಿರ್ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಆಗಮನೇ ಏತಾವತಿ ಕಾಲ ಏವ ಆಗಂತವ್ಯಮಿತಿ ಕಾಲ ಕ್ಲೃಪ್ತ್ಯಭಾವೇನ 'ಯಥೇತಮಾಕಾಶಮ್' (ಕಾಷಾಯಣ) ಇತ್ಯಾದಿನಾಗತೌ ಬಹುಸ್ಥಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಶ್ರವಣೇನ ಚ ತತ್ತದ್ದೇವತಾಸ್ವಾಭಾವ್ಯೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಾತಿಮಹಾ-ಸುಖತ್ಯಾಗೇನ ಶೀಘ್ರಮಾಗಮನೇ ಹೇತ್ವಭಾವಾಚ್ಚ । ಕಲ್ಪಾಂತಮೇವ ಮಧ್ಯೇ ಮಾರ್ಗಮವಸ್ಥಾನೇ ಪ್ರಾಪ್ತಸುಖಹೇತೌ ನ ಕರ್ಮಣಿ ವೈರಾಗ್ಯಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ತದ್ಯ ಇಹ ರಮಣೀಯಚರಣಾ ಅಭ್ಯಾಶೋ ಹ ಯತ್ತೇ ರಮಣೀಯಾಂ ಯೋನಿಮಾಪದ್ಯಂತೇ' (ಛಾಂ. ೫-೧೦-೭) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೌ 'ಸ್ವರ್ಗಾಲ್ಲೋಕಾದವಾಪ್ನೋತಿ ವತ್ಸರಾತ್ಪೂರ್ವಮೇವ ತು' ಇತಿ (ನಾರದೀಯ) ಸ್ಮೃತೌ ಚ ಆಗತೌ ಕರ್ಮಿಣಃ ಕಾಲಕ್ಲೃಪ್ತ್ಯವಗಮಾತ್ ಕ್ಲೃಪ್ತಕಾಲಾಧಿಕಾವಸ್ಥಾನೇ ಕಾರಣಾಭಾವಾತ್ ತಸ್ಯೇಷ್ಟತ್ವೇಽಪಿ ಜೀವಸ್ಯಾಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾತ್ । ಅನ್ಯಥಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ದುಃಖಾಭಾವಪ್ರಸಂಗಾತ್ ನಾತಿಚಿರೇಣೈವಾಗಮನಮಿತಿ ಭಾವ್ಯಂ ಕಾಮ್ಯೇ ಕರ್ಮಣಿ ವೈರಾಗ್ಯೇಣೇತಿ ॥ ೧೭ ॥

॥ ಅಥ ಅನ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೮ ॥

॥ ಓಂ ಅನ್ಯಾಧಿಷ್ಠಿತೇ ಪೂರ್ವವದಭಿಲಾಪಾತ್ ಓಂ ॥
೩-೧-೧೮

ಪೂರ್ವತ್ರ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿನಾ ಕರ್ಮಿಣೋಽಚಿರೇಣಾಗತಿರಿತ್ಯುಕ್ತಿರಯುಕ್ತಾ ತತ್ರೈವಾನಾಶ್ವಾಸಾದಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅಥಪದೋಕ್ತಂ ವೈರಾಗ್ಯಂ ನ ಕಾರ್ಯಮುತ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಚಿಮತಾ । ತದರ್ಥಂ ನಿರ್ವೇದಮಾಯಾದಿತ್ಯಾದಿವೈರಾಗ್ಯವಿಧಾಯಕಶ್ರುತೌ ಆಶ್ವಾಸೋ ನ ಯುಕ್ತ ಉತ ಯುಕ್ತ ಇತಿ । ತದರ್ಥಂ ವೇದಃ ಕ್ವಚಿತ್ಫಲವ್ಯಭಿಚಾರೀ ಉತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಸುಖಹೇತು ತಯಾ ವೇದೋಕ್ತಕರ್ಮವಂತಃ ಕಿಮಾಗತೌ ದುಃಖವಂತೋ ನ ವೇತಿ । ತದರ್ಥಂ 'ತ ಇಹ ವ್ರೀಹಿಯವಾ' ಇತಿ (ಛಾಂ. ೫-೧೦-೬) ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಕರ್ಮಿಣಾಂ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಭಾವಃ ಕಿಂ ಮುಖ್ಯಃ ಉತ ಧೂಮಾದಿಭಾವವದ್ಗೌಣಃ ಇತಿ । ಗೌಣತ್ವೇಽಪಿ ಕರ್ಮಿಣೋ ದುಃಖಪ್ರಾಪಕಮಸ್ತ್ಯುತ ನೇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ನ ಕಾರ್ಯಂ ವೈರಾಗ್ಯಂ ತದ್ವಿಧಾಯಕಶ್ರುತಾವನಾಶ್ವಾಸಾತ್ । ತದನಾಶ್ವಾಸಶ್ಚ ಸ್ವರ್ಗಕಾಮೋ ಯಜೇತೇತ್ಯಾದಿವತ್ ವೇದೈಕದೇಶೇ ಸುಖಸಾಧನತಯೋಕ್ತೇ ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ಮಫಲಮಾರ್ಗೇ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಭಾವಾವಗತ್ಯಾ ತಚ್ಛೇದನಕುಟ್ಟನಾದಿನಾ ದುಃಖಪ್ರಾಪ್ತೇರಾವಶ್ಯಕತಯಾ ಫಲವೈಪರೀತ್ಯೇನಾನಾಶ್ವಾಸಾತ್ । ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಭಾವಸ್ಯ ಧೂಮಾದಿಭಾವವತ್

ಗೌಣತ್ವೇ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿದುಃಖಿಜೀವೈಃ ಸಹಾವಸ್ಥಾನೇನ ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಣಃ ಪಶುಹಿಂಸಾರೂಪತಯಾ ಪಾಪತ್ವೇನ ಕರ್ಮಿಣೋ ದುಃಖಪ್ರಾಪಕಸತ್ತ್ವೇನ ಚ ದುಃಖಾವಶ್ಯಂಭಾವಾಚ್ಚೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಕರ್ಮಿಣಃ ಶ್ರುತವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಭಾವಸ್ಯ ಜೀವಾಂತರಾಧಿಷ್ಠಿತ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿದೇಹಪ್ರವೇಶರೂಪತಯಾ ಪೂರ್ವವದ್ಗೌಣತ್ವಾತ್ ದುಃಖಿಜೀವೇನ ಸಹಾವಸ್ಥಾನೇಽಪಿ ಕರ್ಮಣೋ ಹಿಂಸಾರೂಪತ್ವೇಽಪಿ 'ವಾಯವ್ಯಂ ಶ್ವೇತ-ಮಾಲಭೇತ' ಇತ್ಯಾದಿವೇದವಿಹಿತತ್ವೇನ ಅಪಾಪತಯಾ ದುಃಖಾಪ್ರಾಪಕತ್ವೇನ ಹೇತ್ವಭಾವೇನ ಕರ್ಮಿಣೋ ದುಃಖಾಪ್ರಾಪ್ತೇರ್ನ ಕ್ವಾಪಿ ವೇದಾನಾಶ್ವಾಸ ಇತಿ ಭಾವ್ಯಂ ವೈರಾಗ್ಯೇಣೇತಿ ॥ ೧೮ ॥

॥ ಅಥ ರೇತೋಽಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೯ ॥

॥ ಓಂ ರೇತಸ್ಸಿಗ್ಯೋಗೋಽಥ ಓಂ ॥ ೩-೧-೧೯

ಪೂರ್ವತ್ರಾನ್ಯಾಧಿಷ್ಠಿತೇ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿದೇಹೇ ಇವ ಸ್ವರ್ಗಾದಾಗತಸ್ಯ ಕರ್ಮಿಣಃ ಪಿತೃದೇಹೇ ಪ್ರವೇಶಸಾಧನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅಥಪದೋಕ್ತಂ ಕರ್ಮಾದಾವತಿವೈರಾಗ್ಯಮನಪೇಕ್ಷ್ಯಮುತಾಪೇಕ್ಷ್ಯಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಸ್ವರ್ಗಾ-ದಾಗತಸ್ಯ ಕರ್ಮಿಣಃ ಪಿತೃಪ್ರವೇಶಃ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ 'ಯೋ ವಾ ರೇತಸ್ಸಿಂಚತಿ ತಮೇವಾನುಪ್ರವಿಶತಿ' ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ ದುರ್ಬಲಾ 'ಸ್ವರ್ಗಾದ-ವಾಗ್ಗತಶ್ಚಾಪಿ ಮಾತುರೇವೋದರಂ ವ್ರಜೇತ್' ಇತಿ ವಚನಂ ಪ್ರಬಲ-ಮುತ ವಿಪರೀತಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ವಚನಂ ಸಯುಕ್ತಿಕಮುತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಕರ್ಮಿಣಃ ಪಿತೃಪ್ರವೇಶೇ ಪ್ರಯೋಜನಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಕರ್ಮಿಣಃ ಪಿತೃಪ್ರವೇಶೇ ಫಲಾಭಾವಾತ್ ರೇತಸೋ ದೇಹಪರಿಣಾಮಾಯಾಪೇಕ್ಷಿತತ್ವೇಽಪಿ ಸೇಕಾನಂತರಂ ಮಾತೃಪ್ರವೇಶೇಽಪಿ ತದುಪಪತ್ತೇಃ ಮಾತುರೇವೋದರಂ ವ್ರಜೇದಿತಿ ವಚನಾತ್ ಸಯುಕ್ತಿಕಸಾವ-ಧಾರಣವಚನಬಾಧಿತತಯಾ ಪಿತೃಪ್ರವೇಶಶ್ರುತೇಃ ದೌರ್ಬಲ್ಯೇನ ಪಿತೃಪ್ರವೇ-ಶಾಪ್ರಾಪಕತ್ವಾತ್ ನಾಸ್ತಿ ಪಿತೃಪ್ರವೇಶ ಇತಿ ನಾಪೇಕ್ಷ್ಯಮತಿವೈರಾಗ್ಯಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ದೇಹಕ್ಲೃಪ್ತ್ಯರ್ಥಮಾವಶ್ಯಕತಯಾ ರೇತಸ ಉಕ್ತವಿಧಯಾ ಅನ್ಯಥೋಪಪತ್ತಾವಪಿ ಈಶಕ್ಲೃಪ್ತ್ಯೈವ ಪಿತರಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟೋ ಯಾತಿ ಮಾತರಮ್' ಇತಿ ಈಶಕ್ಲೃಪ್ತಿವಚನೇನ 'ರೇತಃಸಿಚಮೇವಾನಪ್ರವಿಶತಿ' ಇತಿ (ಕೌಂಠರವ್ಯ) ಶ್ರುತ್ಯಾ ಚ ಪಿತೃಪ್ರವೇಶಸಿದ್ಧೇಃ ಮಾತುರೇವೇತ್ಯೇವಕಾರಸ್ಯ ಅಯೋಗವ್ಯವಚ್ಛೇದಕತ್ವೇನೋಪಪತ್ತ್ಯಾ ಸಯುಕ್ತಿಕತ್ವಾಭಾವೇನ ಚ ಪಿತೃಪ್ರವೇಶಾಪ್ರತಿಷೇಧಕತ್ವಾದಸ್ತಿ ಪಿತೃಪ್ರವೇಶ ಇತಿ ಭಾವ್ಯಂ ಕರ್ಮಾದಾವತಿವೈರಾಗ್ಯೇಣೇತಿ ॥ ೧೯ ॥

॥ ಅಥ ಯೋನ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨೦ ॥

॥ ಓಂ ಯೋನೇಶ್ಶರೀರಮ್ ಓಂ ॥ ೩-೧-೨೦

ಪೂರ್ವಸೂತ್ರೇ ಅಥಪದೋಕ್ತಾ ಪಿತೃದ್ವಾರಾ ಮಾತೃಪ್ರಾಪ್ತಿರೇವಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಅಥಪದೋಕ್ತಕರ್ಮಾದಾವತಿವೈರಾಗ್ಯಂ ಅನಾವಶ್ಯಕಮುತಾವಶ್ಯಕಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಕರ್ಮಿಣೋ ದೇಹಪ್ರಾಪ್ತೌ ಆಯಾಸೋ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ಪಿತೃದೇಹಾದ್ಯೋನಿದ್ವಾರಾ ಮಾತ್ರುದರಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಸ್ವದೇಹಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಉತ ತಥೈವಾಪ್ನೋತೀತಿ । ತದರ್ಥಮುಕ್ತಕ್ರಮಾದನ್ಯಥಾಪಿ ಜನ್ಮ ಸಂಭವತ್ಯುತ ನೇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಉಕ್ತಕ್ರಮಾದನ್ಯಥಾಪಿ ಕರ್ಮಿಣೋ ಜನ್ಮ ಸಂಭವತಿ । ತಥಾ ಹಿ । ಪಿತುಃ ಸಕಾಶಾದೇವ ತಸ್ಮಿನ್ ಬಹಿರೇವ ವಾ ಮಾಂಧಾತೃದ್ರೋಣಾದೇರಿವ ಜನ್ಮಸಂಭವೇನ ಮಾತುರುದರಪ್ರಾಪ್ತೇರನಾವಶ್ಯಕತ್ವಾತ್ತದಾವಶ್ಯಕತ್ವೇ ವಾ 'ದೇಹಂ ಗರ್ಭಸ್ಥಿತಂ ಕ್ವಾಪಿ ಪ್ರವಿಶೇತ್ಸ್ವರ್ಗತೋ ಗತಃ' ಇತ್ಯುಕ್ತೇಃ ಆಸ್ತಿಕಾದೇರಿವ ಸಂಸ್ಪರ್ಶದ್ವಾರಾ ಪಿತುಸ್ಸಕಾಶಾನ್ಮಾತುರುದರಪ್ರವೇಶಸಂಭವೇನ ಯೋನಿಪ್ರಾಪ್ತೇರನಾವಶ್ಯಕತ್ವಾತ್ । 'ದೇಹಂ ಗರ್ಭಸ್ಥಿತಮ್' ಇತಿ ವಚನಾನ್ಮಾತ್ರುಪಭುಜ್ಯಮಾನಾನ್ನಾದಿನಾ ಮಾತುರುದರಪ್ರವೇಶಸಂಭವಾತ್ ಮಾತೃದೇಹಸ್ಥರೇತಸ್ಯೈವ ದೇಹಪರಿಣತಿಸಂಭವಾಚ್ಚ ಪಿತೃಪ್ರವೇಶಸ್ಯಾಪಿ ವ್ಯರ್ಥತ್ವಾತ್ । ಅತೋ ಜನ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಾವತ್ಯಾಯಾಸಾಭಾವಾತ್ ನಾತಿವೈರಾಗ್ಯೇಣ ಕೃತ್ಯಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು – ಪಿತೃಪ್ರವೇಶಪೂರ್ವಂ ಯೋನಿದ್ವಾರಾ ಮಾತುರುದರಪ್ರವೇಶೇನೈವ ಕರ್ಮಿಣೋ ಜನ್ಮ ನಾನ್ಯಥಾ । 'ದಿವಃ ಸ್ಥಾಸ್ನೂನ್ ಗಚ್ಛತಿ ಸ್ಥಾಸ್ನುಭ್ಯಃ ಪಿತರಂ ಪಿತುಃ ಮಾತುಶ್ಶರೀರಮ್ ಶರೀರೇಣ ಜಾಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ (ಪೌಷ್ಯಾಯಣ) ಶ್ರುತೇಃ । ದೇಹಂ ಗರ್ಭಸ್ಥಿತಮಿತ್ಯಾದಿವಚನಂ ತು ಯೋಗಾರಾಧಿತಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದಲಬ್ಧಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿಶಯವತಾಂ ಮಹಾತ್ಮನಾಂ ಜನ್ಮವಿಷಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಿಣೋ ದೇಹಪ್ರಾಪ್ತೌ ಆಯಾಸಸದ್ಭಾವಾತ್ ಭಾವ್ಯಂ ಕರ್ಮಾದಾವತಿವೈರಾಗ್ಯೇಣೇತಿ ॥ ೨೦ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾಯಾಂ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲ್ಯಾಂ
ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ

ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ

ಯದ್ದಾರ್ಢ್ಯಾರ್ಥಂ ವೈರಾಗ್ಯಮುಕ್ತಂ ಪೂರ್ವಪಾದೇ ಯಾ ಚ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣೋಪಾಸನಾಂಗಂ ತಾದೃಶಭಕ್ತ್ಯರ್ಥಮತ್ರ ಪಾದೇ ಭಗವನ್ಮಹಿಮೋಚ್ಯತ ಇತಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪಾದಸಂಗತಿಃ । ಏತತ್ಪಾದಾರ್ಥಶ್ಚ ಭಾಷ್ಯಾದಿತೋ ವ್ಯಕ್ತಃ ॥

॥ ಅಥ ಸಂಧ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧ ॥

॥ ಓಂ ಸಂಧ್ಯೇ ಸೃಷ್ಟಿರಾಹ ಹಿ ಓಂ ॥ ೩-೨-೧

ಪೂರ್ವತ್ರ ಯೋನೇಶ್ಶರೀರಮಿತಿ ಜೀವಾನಾಂ ಜನ್ಮಾವಗತಾವವಸ್ಥಾವರ್ಣನಸ್ಯ ಅವರಸರಪ್ರಾಪ್ತತ್ವಾತ್ ತತ್ರವಸ್ಥಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ 'ಯೋನಿಮನ್ಯೇ ಪ್ರಪದ್ಯಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾಠಕಶ್ರುತೌ (೨-೨-೭) ಯೋನಿಪ್ರಾಪ್ತ್ಯನಂತರಂ ಸ್ವಪ್ನೋಕ್ತ್ಯಾ ತದನುರೋಧೇನಾತ್ರಾದೌ ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥತತ್ಪ್ರತೀತಿನಿಯಂತೃತ್ವರೂಪೋ ಮಹಿಮಾ ಹರೇರ್ನಿರೂಪ್ಯತೇ । ಅತ್ರ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರಸ್ಥಥಶಬ್ದೋಕ್ತಾಧಿಕಾರಿವಿಶೇಷಣೀಭೂತಾ ಹರಿಭಕ್ತಿಃ ನ ಕಾರ್ಯೋತ ಕಾರ್ಯೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಸ್ವಾಪ್ನೋಽರ್ಥಃ ಕಿಮೀಶಾನಧೀನ ಉತ ತದಧೀನ ಇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಕಿಮಸತ್ಯ ಉತ ಸತ್ಯ ಇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಸತ್ಯತ್ವೇ ಸಾಧಕಂ ನಾಸ್ತಿ ಬಾಧಕಂ ಚಾಸ್ತಿ ಉತ ವಿಪರೀತಮಿತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ನೇಶಾಧೀನಃ ಸ್ವಾಪ್ನೋಽರ್ಥಃ ತಸ್ಯಾಸತ್ತ್ವಾತ್ । ಅಸತೋಽಪಿ ಶಶವಿಷಾಣಾದೇರಸತ್ಯತ್ವೇನ ಈಶಾಧೀನತ್ವಸ್ಯ ಏತೇನ ಸರ್ವೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಾವಪಿ ಘಟಾದಿತೌಲ್ಯೇನ ಯೋಗಕ್ಷೇಮಾದಿರೂಪ-ತದಧೀನತ್ವಸ್ಯ ಅಸತೋಽನುಪಪತ್ತೇಃ । ನ ಚಾಸಿದ್ಧೋ ಹೇತುಃ । ಸತ್ಯತ್ವೇ ಸಾಧಕಾಭಾವಾದ್ಬಾಧಕಬಾಹುಲ್ಯಾಚ್ಚ । ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥಾನಾಂ ಸತ್ಯತ್ವೇ ನಿತ್ಯತ್ವ-ಮನಿತ್ಯತ್ವಂ ವಾ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಉಭಯಥಾಪಿ ಪ್ರಾಗೂರ್ಧ್ವಕಾಲಮುಪ-ಲಂಭಪ್ರಸಂಗಾತ್ । ತದೈವೋತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶವತ್ತ್ವಂ ತು ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾದ ಯುಕ್ತಮ್ । ಕರ್ತ್ರುಪಾದಾನನಿಮಿತ್ತಾನಾಮಭಾವಾಚ್ಚ । ಬಾಹ್ಯೋಪಾ-ದಾನಾದಿಕಾರಣಕತ್ವೇ ಕಪಾಲಾದ್ಯುಪಲಂಭಾಪಾತಾಚ್ಚ । ತದಜನ್ಯತ್ವೇ ಚ ಶುಕ್ತಿರೂಪ್ಯವದಸತ್ತ್ವಸ್ಯ ದುರ್ವಾರತ್ವಾಚ್ಚ । ಅಸಂತಃ ಏವ ಗಜಾದಯಃ ಸ್ವಪ್ನೇ ದೃಷ್ಟಾ ಇತಿ ಬಾಧಬೋಧಾಯೋಗಾಚ್ಚ । ಏವಂ ಬಾಧಕಾಂತ-ರಾಣ್ಯಪಿ ಟೀಕೋಕ್ತಾನಿ ಜ್ಞೇಯಾನಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಯದಾ ಕರ್ಮಸು ಕಾಮ್ಯೇಷು ಸ್ತ್ರಿಯಂ' (ಛಾಂ. ೫-೨-೯) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿತಃ ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥಾನಾಂ ಶುಭಾದಿಸೂಚಕತ್ವಪ್ರಮಾಣೇನ ಶಾಕುನವತ್ಸತ್ಯತ್ವಾತ್ । 'ನ ತತ್ರ ರಥಾ' ಇತ್ಯಾದಿ (ಬೃ. ೬-೩-೧೦) ಶ್ರುತ್ಯಾ ಪ್ರಾಗಸತಾಮೇವಾರ್ಥಾನಾಂ ಸ್ವಪ್ನ ಏವ ದೃಷ್ಟೇಃ ಸೃಷ್ಟೇಶ್ಚೋಕ್ತ್ಯಾ ತದೈವೋತ್ಪತ್ತಿ ನಿರೋಧಯೋಃ ಸಂಭವೇನ ಪ್ರಾಗೂರ್ಧ್ವಮುಪಲಂಭಾಪ್ರಸಂಗಾತ್ । 'ಯ ಏಷು ಸುಪ್ತೇಷು' ಇತಿ(ಕಾ. ೫,೭) ಶ್ರುತೌ 'ಏತಸ್ಮಾದ್ಧ್ಯೇವ ಪುತ್ರೋ ಜಾಯ-ತೇ' ಇತಿ (ಗೌಪವನ) ಶ್ರುತೌ ಚ ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥಾನಾಂ ಈಶಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯೋಕ್ತ್ಯಾ ಕರ್ತ್ರಭಾವಚೋದ್ಯಸ್ಯ, ತಥಾ ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಘಟಾದಿವತ್ ಸ್ಫುಟಮನಭಿ-ವ್ಯಕ್ತತ್ವಯುಕ್ತ್ಯಾ 'ಮನೋಗತಾಂಸ್ತು ಸಂಸ್ಕಾರಾನ್' ಇತಿ (ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಚ ಬಾಹ್ಯೋಪಾದಾನಾನಭಿಧಾತ್ರ್ಯಾ ವಿಲಕ್ಷಣಮಾನಸವಾಸನೋಪಾದಾನ-ಕತ್ವಾವಗಮೇನ ನಿರುಪಾದಾನಕತ್ವಚೋದ್ಯಸ್ಯ ಕಪಾಲಾದ್ಯುಪಲಂಭಪ್ರಸಂಗ-ಇತ್ಯಾದಿಚೋದ್ಯಸ್ಯ ಚಾನವಕಾಶಾತ್ । ಸ್ವಾಪ್ನಾನಾಂ ಜಾಗ್ರತ್ಪದಾರ್ಥತ್ವಸ್ಯಾ-ಸತ್ತ್ವೇನ ಬಾಧೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಸಾಧಕಸದ್ಭಾವಾತ್ ಬಾಧಕಾಭಾವಾಚ್ಚ ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥಾಃ ಸತ್ಯಾ ಏವೇತಿ ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥಾ ತದ್ಧಿಯಃ ತತ್ತಿರೋಧಾನಂ ಚೇತಿ

ಸರ್ವಮೀಶಾಧೀನಮಿತಿ । ಫಲೇ ತು ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯೋಕ್ತಸರ್ವನಿಯಂ-ತೃತ್ವರೂಪಮಹಿಮಾಕ್ಷೇಪಾದಿದ್ವಾರಾ ಭಕ್ತ್ಯಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥

ಸೂತ್ರಕ್ರಮಸ್ತು - ಬಾಧಕನಿರಾಸ ಏವ ಸಾಧಕಂ ಸುಸ್ಥಂ ಭವತೀತಿ ತ್ರಿಸೂತ್ರ್ಯಾ ಬಾಧಕಾನಿ ನಿರಸ್ಯಾಂತೇ ಸಾಧಕೋಕ್ತಿಃ । ಅತ ಏವ ದೋಷಪರಿ-ಹಾರಾಯ ಸೂತ್ರಮಿತಿ ಟೀಕಾ । ತತ್ರಾಪಿ ಸೃಷ್ಟೌ ಸಿದ್ಧಾಯಾಂ ಕರ್ತ್ರಾದಿಕಾರಕ-ವತ್ತಾಚಿಂತಾ । ತತ್ರಾಪಿ ಕರ್ತುಃ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಮಿತ್ಯಾದಿರೂಹ್ಯಃ ॥ ೧ ॥

॥ ಅಥ ಪರಾಭಿಧ್ಯಾನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨ ॥

॥ ಓಂ ಪರಾಭಿಧ್ಯಾನಾತ್ತು ತಿರೋಹಿತಂ ತತೋ ಹ್ಯಸ್ಯ ಬಂಧವಿಪರ್ಯಯೌ ಓಂ ॥ ೩-೨-೨

ಅಸ್ತು ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಾನಾಮುಕ್ತದಿಶಾ ಈಶಾಯತ್ತತ್ವಂ ನ ತು ತದ್ಧೀ-ತತ್ತಿರೋಧಾನಯೋಃ । ತಯೋಃ ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಾಜ್ಞಾನಜ್ಞಾನಾಭ್ಯಾಮೇವ ಸಿದ್ಧೇಃ ಇತಿ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರಾಥಪದೋಕ್ತಭಕ್ತಿರ್ನ ಕಾರ್ಯಾ ಉತ ಕಾರ್ಯೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಪ್ರಕೃತಸ್ವಪ್ನಾವಿರ್ಭಾವತಿರೋಭಾವೌ ಕಿಮೀಶಾನಧೀನೌ ಉತ ತದಧೀನಾವಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಾಜ್ಞಾನಜ್ಞಾನೇ ಕಿಂ ಸ್ವಪ್ನಧೀತಿ-ರೋಧಾನಯೋಃ ಸ್ವತಂತ್ರಹೇತುರುತ ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರಮಿತಿ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥಾವಿರ್ಭಾವತಿರೋಧಾನಯೋಃ ಬಾಹ್ಯಾ-ರ್ಥಾಜ್ಞಾನಜ್ಞಾನಾಧೀನತ್ವಾನುಭವೇನ ತದಾವಿರ್ಭಾವತಿರೋಧಾನಯೋಃ ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಾಜ್ಞಾನಜ್ಞಾನಾಭ್ಯಾಮೇವೋಪಪತ್ತೌ ಈಶ್ವರೇಣ ಕೃತ್ಯಾಭಾವಾತ್ । ನ ಹಿ ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಾಜ್ಞಾನಜ್ಞಾನಯೋಃ ಸ್ವನಿಬಂಧನಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥಧೀತನ್ನಿ-ವೃತ್ತ್ಯೋರನ್ಯಾಪೇಕ್ಷಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಯಥಾ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಯೋಃ ಈಶಾಜ್ಞಾನಜ್ಞಾನನಿಬಂಧ-ನತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧಾವಪಿ ತಯೋರ್ಜಡತ್ವೇನಾಸ್ವತಂತ್ರತಯಾ ಬಂಧಕೋ ಭವಪಾಶೇನ ಭವಪಾಶಾಚ್ಚ ಮೋಚಕ ಇತ್ಯಾದಿವಚನೇನ ಈಶಾಧೀನಾವೇವ ಬಂಧಮೋಕ್ಷೌ ।

ತಥಾ ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಾಜ್ಞಾನಜ್ಞಾನನಿಮಿತ್ತಕತಯಾ ಪ್ರತೀಯಮಾನಾವಪಿ ಸ್ವಾಪ್ನಾವಿರ್ಭಾವತಿರೋಭಾವೌ ಈಶಾಧೀನಾವೇವ । ಜ್ಞಾನಾಜ್ಞಾನಯೋರಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾತ್ । ತೇ ತು ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರಮ್ । 'ಸ್ವಪ್ನಾದಿಬುದ್ಧಿಕರ್ತಾ ಚ ತಿರಸ್ಕರ್ತಾ ಸ ಏವ ಚ' ಇತ್ಯಾದೇರಿತಿ । ಟೀಕಾಯಾಂ ತು ಸೂತ್ರೇ ಬಂಧವಿಪರ್ಯಯಾವಿತಿ ದ್ವಿವಚನಸ್ಯ 'ಸ್ವಪ್ನಾದಿಬುದ್ಧಿಕರ್ತೇ'ತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತೇಶ್ಚ ಸ್ವಾರಸ್ಯಾನುರೋಧೇನ ಆವಿರ್ಭಾವಸ್ಯ ಅಜ್ಞಾನಾಧೀನತ್ವನಿರಾಸಕಾಧಿಕರಣಾಂತರಸ್ಯಾಭಾವೇನ ತಿರೋಧಾನಸ್ಯ ಅಜ್ಞಾನಾಧೀನತ್ವನಿರಾಸಕನ್ಯಾಯಸಮಾನವಿಷಯತ್ವಾತ್ ಆದ್ಯಸೂತ್ರಾದೌ ತಿರೋಹಿತಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಉಪಲಕ್ಷಣತಯಾ ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ಸ್ವಾಪ್ನಾವಿರ್ಭಾವತಿರೋಭಾವಯೋಃ ಸಾಮ್ಯೇನ ದ್ವಂದ್ವೇನ ನಿರ್ದೇಶಾದ್ಯಥಾಶ್ರುತಸೂತ್ರಾದ್ಯನುರೋಧೇನ ತಿರೋಧಾನಮಾತ್ರಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋಕ್ತಾವಪಿ ದ್ವಯೋಸ್ಸಾಮ್ಯೇನೈವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋಽಭಿಮತ ಇತ್ಯವಿರೋಧಃ ॥ ೨ ॥

॥ ಅಥ ದೇಹಯೋಗಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩ ॥

॥ ಓಂ ದೇಹಯೋಗಾದ್ವಾಸೋಽಪಿ ಓಂ ॥ ೩-೨-೩

ಷಷ್ಠೇ ಕಾಣ್ವಶ್ರುತೌ ಜ್ಯೋತಿರ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ 'ಸ ವಾ ಏಷ ಏತಸ್ಮಿನ್ (ಸಂಪ್ರಸಾದೇ)ರತ್ವಾ ಚರಿತ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ (ವೃ. ೬-೩-೧೫) ಸ್ವಪ್ನೋಕ್ತ್ಯನಂತರಂ ಜಾಗ್ರದುಕ್ತ್ಯಾ ಸ್ವಪ್ನಾವಿರ್ಭಾವಾದಿಚಿಂತಾನಂತರಂ ಅತ್ರ ಜಾಗ್ರಚ್ಚಿಂತನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಜಾಗ್ರದರ್ಥಾನಾಂ ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥವನ್ನ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಂ ಬಹುಜನವಿವಾದಾಭಾವಾತ್ ಬಾಧಕಾಭಾವಾತ್ । ಅಲ್ಪಜನವಿವಾದಸ್ಯ 'ನಾಭಾವ ಉಪಲಬ್ಧೇಃ' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೨-೨೮) ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಚ್ಚ ನ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವತ್' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೨-೨೯) ಇತ್ಯತ್ರ ನಿರಾಸಾತ್ । ಅತ್ರ ಭವದಧೀನತಾಮಾತ್ರಂ ಚಿಂತ್ಯತೇ । ದೇಹಾಭಿಮಾನಾದಿನಾವಸ್ಥಿತಿರೂಪಜಾಗ್ರದವಸ್ಥಾ ಅಹರಾದಿಕಾಲಾಧೀನೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಪೂರ್ವವದೇವ ಕಾಲಸ್ಯಾಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದೀಶಾಧೀನೈವೇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಃ । ವಿಶೇಷಶಂಕಾ ತು ಕಾಲಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಬುದ್ಧೇಃ ಬಾಧಕಾಭಾವೇನ ಭ್ರಮತ್ವಾಯೋಗಾತ್ ನ ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರಪರತ್ವಮಿತಿ । ಪರಿಹಾರಸ್ತು 'ಸ ಏವ

ಜಾಗರಿತೇ ಸ್ಥಾಪಯತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಬಲಾನ್ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರಪರತ್ವಮಿತಿ । ಫಲೇ ತು ಪೂರ್ವವತ್ ॥ ೩ ॥

॥ ಅಥ ತದಭಾವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೪ ॥

॥ ಓಂ ತದಭಾವೋ ನಾಡೀಷು ತತ್ಶ್ರುತೇರಾತ್ಮನಿ ಹ ಓಂ ॥ ೩-೨-೪

ಪೂರ್ವತ್ರ ಸ್ವಪ್ನಜಾಗರಣಯೋಃ ಕಾಲಾದೇರಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣೇಶ್ವರಾಧೀನತ್ವೇ ಬಾಧಕಾಭಾವಾತ್ ಅವಶಿಷ್ಟಸುಪ್ತೇರಪಿ ಪೂರ್ವನ್ಯಾಯೇನೇಶಾಧೀನತ್ವಸಿದ್ಧೌ ಅತ್ರೇಶಸ್ಯ ಸುಪ್ತಜೀವಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಲಾಭಾಯ ಸುಪ್ತಿಸ್ವರೂಪಮೇವ ನಿರೂಪ್ಯತೇ । ಅತ್ರ ಜೀವಸ್ಯ ಸುಪ್ತಿಃ ನಾಡೀಪರಮಾತ್ಮನೋರನ್ಯತರತ್ರ ಉತ ಉಭಯತ್ರೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ 'ಸತಾ ಸೌಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನ' ಇತಿ (ಛಾಂ. ೬-೮-೧) 'ಆಸು ತದಾ ನಾಡೀಷು ಸುಪ್ತೋ ಭವತಿ' ಇತಿ (ಛಾಂ. ೭-೬-೨) ಚ ಶ್ರುತಿದ್ವಯಮುಭಯತ್ರ ಸುಪ್ತಿವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕಂ ನ ಭವತ್ಯಥ ಭವತೀತಿ । ತದರ್ಥಮುಭಯತ್ರ ಸುಪ್ತಿರ್ವಿರುದ್ಧಾ ಉತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಆದ್ಯೇ ತಚ್ಚ ಕಿಂ ಪರಮಾತ್ಮನ್ಯುತ ನಾಡ್ಯಾಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ನಾಡ್ಯಾಂ ಸುಪ್ತೌ ಔತ್ತಿರಕಾನುಸ್ಮೃತಿರ್ನ ಯುಕ್ತೋತ ಯುಕ್ತೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಸಾ ಕಿಂ ಸೌಷುಪ್ತಿಕಸುಖಾದ್ಯನುಭವಜನ್ಯಸ್ಮೃತಿರೂಪಾ ಉತ ದುಃಖಾಭಾವಾನುಮಿತಿರೂಪಾ ಇತಿ । ಯದ್ಯಾದ್ಯಃ ಪಕ್ಷಃ ತದಾ ಸುಖಾನುಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧಸೌಷುಪ್ತಿಕಸುಖೈಕಾನುಭವಸ್ಯ ಈಶಾದನ್ಯತ್ರಸ್ಥಿತೌ ಸ್ವಪ್ನಾದಾವಿವಾಯೋಗಾತ್ಪರಮಾತ್ಮನೀತಿ ಫಲಮ್ । ಯದ್ಯಂತ್ಯಃ ತದಾ ಸುಪ್ತೌ ಸುಖಾನುಭವಸ್ಯೈವಾಭಾವೇನ ಬಾಧಕಾಭಾವಾನ್ನಾಡ್ಯಾಮೇವೇತಿ ಫಲಮ್ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಉಭಯತ್ರ ಸುಪ್ತೇರ್ವಿರುದ್ಧತ್ವೇನ ಶ್ರುತಿದ್ವಯಸ್ಯೋಭಯತ್ರ ಸುಪ್ತಿವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾಭಾವಾತ್ ಅನ್ಯತರತ್ರೇತ್ಯವಶ್ಯಂ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಸುಪ್ತಿಕಾಲಸ್ಯಾಜ್ಞಾನೇನ ಪಕ್ಷೀಕರಣಾಯೋಗಾತ್ ಅನುಮಾನಾನುದಯೇನ ಏತಾವಂತಂ ಕಾಲಂ ಸುಖಮಹಮಸ್ವಾಪ್ಸಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಸ್ಮೃತಿತ್ವೇನ ತತ್ಸಿದ್ಧಸುಖೈ-

ಕಾನುಭವಸ್ಯ ಭಗವತೋಽನ್ಯತ್ರಾವಸ್ಥಾನೇ ಜಾಗ್ರದಾದಾವಿವಾಯೋಗಾತ್ ಪರಮಾತ್ಮನ್ಯೇವೇತಿ । ಸತಾ ಸೌಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತೀತಿ ಶ್ರುತೇಶ್ಚ । ನ ಚ ನಾಡೀಷು ಸುಪ್ತೋ ಭವತೀತಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ । ಪ್ರಾಚೀನಶ್ರುತೇ-ಸ್ಸಯುಕ್ತಿಕತ್ವೇನ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ನಿತ್ಯನಿರ್ದೋಷತಯಾ ಪ್ರಮಾಣಭೂತಯೋರುಕ್ತ ಶ್ರುತ್ಯೋಃ ಸಾಕ್ಷಾದಸಾಕ್ಷಾತ್ತ್ವಾಭ್ಯಾಂ ನಾಡೀಸ್ಥಪರಮಾತ್ಮನೀತಿ ವ್ಯವಸ್ಥಯಾ ವಿರೋಧಾಭಾವೇ ಸಂಭವತಿ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಯೋಗಾತ್ ಸುಖೈಕಾನುಭವಸ್ಯ ಚೋಪಪತ್ತೇಃ ನಾಡೀಸ್ಥಪರಮಾತ್ಮನ್ಯೇವೇತಿ । ಫಲೇ ತು ಸುಪ್ತ್ಯವಸ್ಥಾ (ಸುಪ್ತಿ-ವ್ಯವಸ್ಥಾ) ದ್ವಾರಾ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಸಾಧನಶಾಸ್ತ್ರಾನಾಸ್ಥಾನಿರಾಸಮುಖೇನ ಭಕ್ತ್ಯಾ-ಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ । ಟೀಕಾಯಾಂ ತ್ವನ್ಯತರತ್ರೇತಿ ಪಕ್ಷಂ ಸಿದ್ಧವತ್ಕೃತ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನಿ ನಾಡೀಷು ವಾ ಇತ್ಯೇತತ್ಸಂದಿಹ್ಯ ವಾದ್ಯಂತರಪಕ್ಷನಿರಾಸಾಯ ನಾಡ್ಯಾಮೇವೇತಿ ಪಕ್ಷಂ ವ್ಯುದಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನ್ಯೇವೇತಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವ್ಯಾಜೇನ ಸ್ಥಾಪಯಿತ್ವಾ ಉಭಯತ್ರೇತ್ಯೇವ ಸಿದ್ಧಾಂತಿತಮ್ ॥ ೪ ॥

॥ ಅಥ ಪ್ರಬೋಧಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೫ ॥

॥ ಓಂ ಅತಃ ಪ್ರಬೋಧೋಽಸ್ಮಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೨-೫

ಅತ್ರ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಸುಪ್ತಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಹೇತುನೈವ ಸಿದ್ಧಾಂತಕರಣಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಕೃತಸುಪ್ತಪ್ರಬೋಧಃ ಕಿಂ ಕ್ವಚಿತ್ ಭೇರೀತಾಡನಾದಿಹೇತ್ವಂತರಾಧೀನಃ ಉತ ಸರ್ವತ್ರೇಶೈಕಾಧೀನ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಕ್ವಚಿತ್ ಭೇರೀತಾಡನಾದಿ-ಹೇತ್ವಂತರದೃಷ್ಟೇಃ ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರಕಲ್ಪಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಕ್ವಚಿದ್ಭೇರಿತಾಡನಾದಿಕಾರಣಾಂತರಾಣಾಮಪ್ಯುಪಲಂ-ಭಾತ್ತತ್ರಾಪಿ ಈಶ್ವರಕಲ್ಪನೇ ಮಾನಾಭಾವೇನ ಕಾರಣಾಂತರಭಾವಸ್ಥಲೇ ಪ್ರಬೋಧಸ್ಯೇಶಾಧೀನತ್ವೇಽಪಿ ನ ಕಾರಣಾಂತರಸದ್ಭಾವಸ್ಥಲೇ, ತತ್ರ ತೇಷಾ-ಮೇವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೋಪಪತ್ತೌ ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರತ್ವಕಲ್ಪನೇ ಹೇತ್ವಭಾವಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಏಷ ಏವ ಸುಪ್ತಂ ಪ್ರಬೋಧಯತಿ' ಇತಿ (ಕೌಂಡಿಣ್ಯ) ಸಾವಧಾರಣಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧೇನ ಹೇತ್ವಂತರಾಣಾಂ ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರತ್ವಾತ್ ಸುಪ್ತ ಪ್ರಬೋಧಕೋऽಪಿ ಈಶ್ವರ ಏವ ನ ತು ಕಾರಣಾಂತರಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಮಿತಿ । ಫಲೇ ತು ಅಥಪದೋಕ್ತಭಕ್ತ್ಯಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ಏವೇತಿ ॥ ೫ ॥

॥ ಅಥ ಕರ್ಮಾನುಸ್ಮೃತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೬ ॥

॥ ಓಂ ಸ ಏವ ಚ ಕರ್ಮಾನುಸ್ಮೃತಿಶಬ್ದವಿಧಿಭ್ಯಃ ಓಂ ॥
೩-೨-೬

ಪೂರ್ವತ್ರ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಸ್ವಪ್ನಾದ್ಯವಸ್ಥಾ ಈಶಾಧೀನಾ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಅತ್ರ ತು ಸರ್ವಜನೀನಾಃ ಸರ್ವಕಾಲೀನಾ ಅಪಿ ತದಧೀನಾ ಇತಿ ಚಿಂತ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಸ್ವಪ್ನಾದ್ಯವಸ್ಥಾಪ್ರೇರಕತ್ವೇನ ಪ್ರಕೃತೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಕಿಂ ಕೇಷಾಂಚಿತ್ಕಾದಾಚಿತ್ಕಾವಸ್ಥಾಪ್ರೇರಕಃ ಉತ ಸರ್ವಜೀವಾನಾಂ ಸರ್ವಕಾಲೀನಾವಸ್ಥಾಪ್ರೇರಕಃ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಲೋಕದೃಷ್ಟಿರ್ನಿಯಾಮಿಕಾ ಭವತಿ ಉತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ರಾಜಾದಿಲೋಕದೃಷ್ಟ್ಯಪವಾದಕಂ ಮಾನಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಕೇಷಾಂಚಿತ್ಕಾದಾಚಿತ್ಕಾವಸ್ಥಾಪ್ರೇರಕೋ ನ ಸರ್ವಜನೀನ ಸರ್ವಕಾಲೀನಾವಸ್ಥಾಪ್ರೇರಕಃ, ಲೋಕೇ ರಾಜಾದೌ ಖಂಡೇಶತ್ವದರ್ಶನಾತ್ । ನ ಚ ದೃಷ್ಟಿರಪ್ರಯೋಜಿಕಾ । ತಥಾತ್ವೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧಾ ಜ್ಞಾನಕಾಲಭೇರಿತಾಡನಾದಿಕಾರಣಾಪೇಕ್ಷಾಪಿ ಸ್ವಪ್ನಾದ್ಯವಸ್ಥಾಪ್ರೇರಣೇ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ನ ಚ 'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದೌ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೧-೩-೧೨) ಲೋಕದೃಷ್ಟಿತ್ಯಾಗೇನೋಕ್ತಾಣುತ್ವಮಹತ್ವಸ್ತ್ರೀತ್ವಪುಂಸ್ತ್ವಾದಿಸಹಭಾವವತ್ 'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೧-೩-೨೧) ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತ ವ್ಯೋಮಾಂಶವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವತ್ 'ಶ್ರುತೇಸ್ತು' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೧-೨೮) ಇತ್ಯಾದೌ ನಿರಂಶಸ್ಯಾಪ್ಯೇಕದೇಶೇನ ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಾದಿವಚ್ಚಾಸ್ತು ಲೋಕದೃಷ್ಟಿತ್ಯಾಗೇನ ಸರ್ವಪ್ರೇರಕತ್ವಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ತತ್ರಾಣೋರಣೀಯಾನ್ ಅಸ್ಥೂಲಮನಣ್ವಿತ್ಯಾದಿ 'ಏಷ ಮ ಆತ್ಮಾಂತರ್ಹೃದಯೇ ಜ್ಯಾಯಾನ್ ಯೋऽಸೌ ವಿರುದ್ಧೋऽವಿರುದ್ಧಃ' ಇತ್ಯಾದಿ

ಪ್ರಮಾಣವತ್ ಇಹ ಸರ್ವಾವಸ್ಥಾಪ್ರೇರಕತ್ವೇ ಮಾನಾಭಾವಾತ್ ಯೇನ ದೃಷ್ಟಿತ್ಯಾಗಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ॥ ೬ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ವಿಷ್ಣುರೇವ ಸರ್ವತ್ರ ಸರ್ವಜನೀನಸರ್ವಕಾಲಿಕಸರ್ವಾವಸ್ಥಾಪ್ರೇರಕಃ ನ ತು ಕ್ವಚಿದನ್ಯೋಽಪಿ ಪ್ರೇರಕಃ । ''ಏಷ ಹ್ಯೇವ ಸಾಧುಕರ್ಮ ಕಾರಯತಿ'' ಇತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ (ಕೌಶೀತಕೀ ೩-೮) ಶ್ರುತಿಬಲೇನ ''ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಲೋಕಮುಪಾಸೀತ'' ಇತ್ಯಾದೌ (ಬೃ.ಉ.೩-೪-೧೫) ಆತ್ಮನ ಏವೋಪಾಸ್ಯತ್ವೋಕ್ತ್ಯನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ ಚ ಅಸ್ಯೈವ ಸರ್ವಪ್ರೇರಕತ್ವಾವಗಮಾತ್ । ಅನ್ಯಥಾ ಅನ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಕ್ವಚಿತ್ಪ್ರೇರಕತ್ವೇ ಶ್ರುತಾವವಧಾರಣಾಯೋಗಾತ್ । ನ ಚೈವಂ ಲೋಕದೃಷ್ಟಿವಿರೋಧಃ । ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಬಲೇನ ಲೋಕದೃಷ್ಟಸ್ಯಾಪಿ ಲೌಕಿಕಧೇನ್ವಾದಾವದೃಷ್ಟಸ್ಯ ಕಾಮಧೇನ್ವಾದಾವಿವೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ । ಫಲೇ ತೂಕ್ತೇ ಏವ ॥ ೬ ॥

॥ ಅಥ ಸಂಪತ್ತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೭ ॥

॥ಓಂ ಮುಗ್ಧೇಽರ್ಧಸಂಪತ್ತಿಃ ಪರಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ॥ ೩-೨-೭

ಏವಂ ಪ್ರಧಾನಾವಸ್ಥಾನಾಂ ಚಿಂತಾನಂತರಂ ಅತ್ರಾವಾಂತರಾವಸ್ಥಾಚಿಂತನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಸ್ವಪ್ನಾದ್ಯವಸ್ಥಾಚಿಂತಾಪ್ರಸಂಗಸನ್ನಿಧಾಪಿತೋ ಮೋಹಃ ಕಿಂ ಸ್ವಪ್ನಾದಿತ್ರ್ಯವಸ್ಥಾನ್ಯತಮಾಂತರ್ಭೂತಃ ಉತ ತತೋಽವಸ್ಥಾಂತರಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಸ ಕಿಂ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿತದನ್ಯತ್ರಸ್ಥಿತ್ಯೋರನ್ಯತರರೂಪಃ ಉತ ತಾಭ್ಯಾಮನ್ಯಾದೃಶ ಏವೇತಿ । ತದರ್ಥಮನ್ಯಾದೃಶತ್ವೇ ಮಾನಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ । ಯದ್ಯಾದ್ಯಸ್ತದಾ ನ ಅವಸ್ಥಾಂತರಮ್ । ಯದ್ಯಂತ್ಯಃ ತದಾವಸ್ಥಾಂತರಮಿತಿ ವ್ಯಕ್ತಮ್ । ತಥಾನ್ಯತರರೂಪ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಕಿಮುಕ್ತಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪಃ ಕಿಂ ವಾ ಅನ್ಯತ್ರಸ್ಥಿತಿರೂಪ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಕಿಮಯಂ ಸುಪ್ತಿಸಧರ್ಮಾ ಅಥ ಸ್ವಪ್ನಜಾಗ್ರತ್ಸಧರ್ಮೇತಿ । ಅತ್ರಾಪಿ ವ್ಯಕ್ತಃ ಫಲಫಲಿಭಾವಃ । ಅತ್ರ ಟೀಕಾಯಾಮಾದ್ಯಸಂದೇಹಃ ಸಿದ್ಧಾಂತೋಕ್ತದಿಶಾ ಸುಜ್ಞಾನ ಇತಿ ಪ್ರಧಾನಾವಸ್ಥಾಂತರಂ ನೇತಿ ಪ್ರದರ್ಶನಾಯ ಸ್ವಪ್ನಾದಿತ್ರಿತಯಾನ್ಯತಮತ್ವಂ ಸಿದ್ಧವತ್ಕೃತ್ಯ ಮೋಹೇ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿರೇವ ಪೃಥಗವಸ್ಥಾತ್ವಾದಿತಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೇ ಜಾಗ್ರತ್ಸ್ವಪ್ನಯೋಃ

ಪೃಥಗವಸ್ಥಾತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಮುಪೇತ್ಯ ತದನುಗುಣತ್ವೇನ ಸಂದೇಹಪೂರ್ವಪಕ್ಷೌ ದರ್ಶಿತೌ । ಅತ ಏವ ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ಮೋಹಸ್ಯ ಅವಸ್ಥಾತ್ರಯಾತಿರಿಕ್ತತ್ವೇ ಭವೇದೇತದಿತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಜ್ಞೇಯಮ್ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಮೋಹಃ ಸ್ವಪ್ನಾದಿತ್ರ್ಯವಸ್ಥಾಂತರ್ಭೂತ ಏವ ನ ತು ತತೋಽತಿರಿಕ್ತಃ ಮಾನಾಭಾವಾತ್ । ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿತದನ್ಯತ್ರಸ್ಥಿತ್ಯೋಃ ಸುಪ್ತ್ಯಾದ್ಯವಸ್ಥಾತ್ವೇನ ತತೋಽನ್ಯಾದೃಶಸ್ಥಿತೇರಭಾವೇನ ಅತಿರಿಕ್ತತ್ವಾಸಂಭವಾಚ್ಚ । ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಾಜ್ಞಾನಸಾಮ್ಯೇನ ಸುಪ್ತ್ಯಾದ್ಯಂತರ್ಭಾವಸಂಭವಾಚ್ಚ । ಅಂತಭಾವ ಪಕ್ಷೇಽಪಿ ನ ಭಗವದನ್ಯತ್ರಸ್ಥಿತಿರೂಪಸ್ವಪ್ನಜಾಗ್ರದವಸ್ಥಾಂತರ್ಭೂತಃ । ತಯೋಃ ಸ್ವಾಪ್ನಬಾಹ್ಯಗಜತುರಗಾದ್ಯರ್ಥಜ್ಞಾನವತ್ತ್ವರೂಪತ್ವಾನ್ಮೋಹಸ್ಯ ಚ ತದುಭಯಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯಸುಪ್ತಿಸಮಾನಧರ್ಮತಯಾ ಸಮಗ್ರಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪಸುಪ್ತ್ಯವಸ್ಥಾಂತರ್ಭೂತ ಏವೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ದುಃಖಮಾತ್ರಪ್ರತಿಸ್ಮೃತೇರಿ'ತಿ(ವಾರಾಹ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ದುಃಖಾತ್ಮಕಾಲಾತಿರಿಕ್ತವಿಷಯಾಂತರಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯರೂಪತ್ವೇನ ಸುಖಾದಿಜ್ಞಾನೋಪೇತಸುಪ್ತ್ಯಾದ್ಯಂತರ್ಭಾವಾಯೊಗಾತ್ ಮೋಹಃ ಅವಸ್ಥಾತ್ರಯಾತಿರಿಕ್ತಾವಸ್ಥೈವ, ದುಃಖೈಕಾನುಭವತ್ವಸ್ಯೈವ ಮಾನತ್ವಾತ್ । ನ ಚಾತಿರಿಕ್ತತ್ವಾಸಂಭವಃ । ಪರಮಾತ್ಮವಿದೂರತ್ವಸಾಮೀಪ್ಯಪ್ರವೇಶಾನಾಂ ತದನ್ಯತ್ರಸ್ಥಿತಿತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪಾಣಾಂ 'ಹೃದಯಸ್ಥಾತ್' ಇತಿ (ವಾರಾಹ)ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥಾತ್ವೇಽಪಿ ಉಕ್ತತ್ರಿತಯಾದ್ಯನ್ಯಸ್ಯ ಪರಿಶೇಷತೋಽರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಿರಿತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾರ್ಥಪ್ರವೇಶಸ್ಯ ಮೋಹತ್ವೇನಾವಶ್ಯಂವಾಚ್ಯತಯಾ ಪರಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧತ್ವಾದಿತಿ । ಫಲೇ ತು ಅವಸ್ಥಾಂತರಾವಸ್ಥಿತಜೀವಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವರೂಪಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಭಾವತದ್ಭಾವಾಭ್ಯಾಂ ಭಕ್ತ್ಯಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ । ಅತ್ರ ಮೋಹಃ ಕಿಂ ಬಾಹ್ಯಕಾರಣಾಧೀನ ಉತ ಈಶ್ವರಾಧೀನ ಇತಿ ಸಂದೇಹೇ ಬಲವದಭಿಘಾತಾದಿಬಾಹ್ಯಕಾರಣಾಧೀನತ್ವಾನ್ನೇಶಾಧೀನ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ 'ಸ ಏವ ಚ' ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೨-೯) ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯೇನ ಈಶಾಧೀನ ಏವ । ಬಾಹ್ಯಕಾರಣದೃಷ್ಟಿಸ್ತು 'ಮೂರ್ಛಾ ಪ್ರಬೋಧನಂ ಚೈವ ತತ ಏವ ಪ್ರವರ್ತತ' ಇತಿ ವಿಶಿಷ್ಯ ಕೌರ್ಮಸ್ಮೃತ್ಯಾ ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರವಿಷಯೇತ್ಯರ್ಥಸ್ಯ ಪೂರ್ವನ್ಯಾಯೇನೈವ ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ನಾತ್ರ ತಚ್ಚಿಂತನಂ ಕೃತಮಿತಿ ಜ್ಞೇಯಮ್ ॥ ೭ ॥

॥ ಅಥ ನ ಸ್ಥಾನತೋಽಪ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೮ ॥

॥ ಓಂ ನ ಸ್ಥಾನತೋಽಪಿ ಪರಸ್ಯೋಭಯಲಿಂಗಂ ಸರ್ವತ್ರ ಹಿ ಓಂ ॥ ೩-೨-೮

ಪೂರ್ವತ್ರ ಸರ್ವಾವಸ್ಥಾಪ್ರವರ್ತಕತ್ವಸ್ಯ ಹರೇರುಕ್ತೌ ಇಹ ತತ್ಪ್ರವರ್ತಕ-ವಿಶ್ವಾದಿರೂಪೇಷು ಭೇದಶಂಕಾನಿರಾಸಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರತಿಶರೀರಂ ಜಾಗ್ರದಾದಿ-ಸ್ಥಾನೇಷು ಸ್ತಿತೋ ವಿಶ್ವಾದಿರೂಪೀ ಭಗವಾನ್ ಕಿಮನ್ಯೋನ್ಯಂ ಭೇದವಾನು-ತಾಭಿನ್ನ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಕಿಂ ತಸ್ಯ ಭೇದಸಾಧಕಂ ಬಿನ್ನಾನೇಕಸ್ಥಾನತ್ವಂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಬದ್ಧತ್ವಾದಿಭೇದಶ್ರವಣಂ ಚ ಕಿಂ ನಿರವಕಾಶಮುತ ಗೌಣ-ತ್ವಾದಿನಾ ಸಾವಕಾಶಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ಕಿಂ ತಯೋಃ ಗೌಣತ್ವಾದಿಕಲ್ಪಕಂ ಬಲವತ್ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಅನ್ಯೋನ್ಯಂ ಭೇದವಾನೇವ ಅಕ್ಷಿಕಂಠಾದಿರೂಪಭಿನ್ನ-ಸ್ಥಾನಕತ್ವಾತ್ ಘಟಾದಿವತ್ । ನ ಚ ಭಿನ್ನಸ್ಥಾನಕತ್ವಂ ಭೇದರೂಪಸಾಧ್ಯೇನ ವಿನಾ ವ್ಯೋಮವದಿತ್ಯತ್ರೋಕ್ತದಿಶಾ ವ್ಯೋಮ್ನ ಇವ ವಾ ಹರೇರುಪಪನ್ನಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ವ್ಯೋಮ್ನೀಶತೋಽನೇಕಸ್ಥಾನತ್ವಸಂಭವೇಽಪಿ ಹರೇರನೇಕಸ್ಥಾನ-ಸ್ಥಿತವಿಶ್ವಾದಿರೂಪಾಣಾಂ 'ಸಪ್ತಾಂಗ ಏಕೋನವಿಂಶತಿಮುಖ' (ಮಾಂ.೧-೩) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಸಮಗ್ರರೂಪಶ್ರವಣೇನ ವ್ಯೋಮವೈಷಮ್ಯೇಣ ಭೇದ ಸಾಧ್ಯೇನ ವಿನಾ ಹೇತೋರನವಕಾಶಾತ್ । ಕಿಂ ಚ 'ಕಾರ್ಯಕಾರಣಬದ್ಧೌ ತೌ' (ಮಾಂ. ೨-೨) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಶ್ವಾದಿರೂಪಾಣಾಂ ಜಾಗ್ರತ್ಸ್ವಪ್ನಸುಷುಪ್ತಿ-ರೂಪಕಾರ್ಯಬದ್ಧತ್ವಕಾರಣಬದ್ಧತ್ವಾಬದ್ಧತ್ವಸ್ಥೂಲಭುಕ್ತ್ವಸೂಕ್ಷ್ಮಭುಕ್ತ್ವಾ-ದಿರೂಪೇಣ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚಾನ್ಯೋನ್ಯಂ ಭೇದವಾನೇವ । ನ ಚಾಯಂ ವ್ಯಪದೇಶೋ ಭೇದಂ ವಿನಾಪಿ ಹೇತ್ವಂತರೇಣೈವ ಯುಕ್ತಃ । ಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾತ್ ಹೇತ್ವಂತರಾದೃಷ್ಟೇಶ್ಚೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಅನ್ಯೋನ್ಯಂ ತತ್ರ ತತ್ರ ಸ್ಥಿತರೂಪೈರಭಿನ್ನ ಏವ ಭಗವಾನ್ । 'ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷ್ವೇತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ' (ಐ.ಉ. ೩-೨-೩)

ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ಚಕ್ಷುರಾದಿಸ್ಥಾನೇಷು ಏತಮೇಕಮೇವ ಪೂರ್ಣ-ಗುಣಮಾಚಕ್ಷತೇ ಇತಿ 'ಏಷ ತ ಆತ್ಮಾಂತರ್ಯಾಮ್ಯಮೃತಃ' (ಬೃ. ೫-೭-೩) ಇತಿ 'ಅಯಮೇವ ಸಃ ಯೋಽಯಮಾತ್ಮಾ' (ಬೃ. ೪-೫-೧) ಅಯಂ ವೈ ಹರಯಃ ಇತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ರುತಿಷು ತತ್ರ ತತ್ರ ಸ್ಥಿತಭಗವದ್ರೂಪಾಣಾಂ ಪರಪಸ್ಪರಂ ಮೂಲರೂಪೇಣ ಚಾಭೇದಕಥನಾತ್ । 'ಅಮಾತ್ರೋಽನಂತ-ಮಾತ್ರಶ್ಚ' ಇತಿ (ಮಾಂ. ೪-೭) ಶ್ರುತೌ ಚ ಭಿನ್ನಾಂಶಶೂನ್ಯಃ ಪುನರನಂತಾಂ-ಶಶ್ಚೇತಿ ವಿಶ್ವಾದ್ಯನಂತರೂಪಾಣಾಂ ಅಭೇದೋಕ್ತೇಶ್ಚ । ಭೇದಾನುಮಾನಸ್ಯ ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧಿವಿಶೇಷೇಣ ವಾ ಉಕ್ತಾನೇಕಶ್ರುತಿಬಾಧಿತತಯಾ ಅಪ್ರಾ-ಮಾಣ್ಯೇನೈವೋಪಪತ್ತೇಃ । ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಸ್ಯ ಚ 'ಭಿನ್ನೋ ಭಿನ್ನೇಷು ಸಂಸ್ಥಿತೇಃ' (ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕ) 'ಐಶ್ವರ್ಯಾದ್ರೂಪಮೇಕಂ ಚ ಸೂರ್ಯವದ್ಬಹು-ಧೇಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಗೋಷ್ಠೇ ಗಾವಃ ಏಕೀಭವಂತೀತ್ಯತ್ರೈಕ್ಯೋಕ್ತಿವತ್ ವ್ಯಾಪ್ತೇ ಹರೌ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' (ಕಾಂ. ೨-೧-೧೨) ಇತ್ಯುಕ್ತಿವಚ್ಚ ಸ್ಥಾನಭೇದೇನೋಪಚಾರೇಣ ವಾ ಐಶ್ವರ್ಯಬಲೇನ ವಾ ಉಪಪತ್ತೇಃ । ತದುಕ್ತಮನ್ಯತ್ರ 'ಶ್ರುತಿಬಲಾತ್ ಸ್ಥಾನಾನಾಂ ಭೇದಃ ತಸ್ಯಾಭೇದ ಏವ' ಇತಿ (ನ್ಯಾ.ವಿ.) । ಫಲೇ ತು ಭೇದಪ್ರಾಪ್ತೌ ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯನುಗ್ರಾಹಕಭಾವಾದ್ಯಾಪತ್ತ್ಯಾ 'ಸ ಏವ ಚ' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೨-೯) ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತೈಶ್ವರ್ಯನಿರಾಸದ್ವಾರಾ ಭಕ್ತ್ಯಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೮ ॥

॥ ಅಥ ಅರೂಪಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೯ ॥

॥ ಓಂ ಅರೂಪವದೇವ ಹಿ ತತ್ಪ್ರಧಾನತ್ವಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೨-೯

ಪೂರ್ವತ್ರೋಭಯಲಿಂಗಮಿತಿ ಲಿಂಗಪದೇನ ಪ್ರಕೃತಭಗವದ್ರೂಪಾಣಾಮತ್ರ ಅಪ್ರಾಕೃತತತ್ವಸಾಧನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಯದರ್ಥಂ ಪೂರ್ವತ್ರ ಮಹಿಮೋಕ್ತಃ ಸಾ ಭಕ್ತಿಃ ವಿಷ್ಣೌ ನ ಯುಕ್ತಾಥ ಯುಕ್ತೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತತ್ರ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ನ ಯುಕ್ತಮುತ ಯುಕ್ತಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ರೂಪವತ್ತ್ವಾರೂಪವತ್ತ್ವಯೋ-ರ್ದೋಷೋಽಸ್ತ್ಯುತ ನೇತಿ । ತಥಾ ರೂಪಿತ್ವಾರೂಪತ್ವಶ್ರುತ್ಯೋಃ ಕಿಮೇಕ-ವಿಷಯಕತ್ವಮುತ ಭಿನ್ನವಿಷಯಕತ್ವಮಿತಿ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಭಕ್ತಿರ್ಹರೌ ನ ಯುಕ್ತಾ । ತಸ್ಯ ರೂಪಿತ್ವೇಽರೂಪಿತ್ವೇ ವಾ ಅಂಗೀಕೃತೇ ದೋಷಾಪಾತೇನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಾಯೋಗಾತ್ । ರೂಪಿತ್ವೇ ಚೈತ್ರ-ವದನಿತ್ಯತ್ವಪ್ರಸಂಗಾತ್ । 'ನಾತ್ಮಾಶ್ರುತೇಃ' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೩-೧೦) ಇತ್ಯ-ತ್ರೋಕ್ತನಿತ್ಯದೇಹತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಇಹಾಕ್ಷೇಪಾತ್ । 'ಅರೂಪಮವ್ಯಯಂ' (ಕಾ. ೩-೧೫) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಪಾತಾಚ್ಚ । ಅರೂಪಿತ್ವೇ ಚ ಸೌಂದರ್ಯಸುಲಕ್ಷಣತ್ವಾದ್ಯಯೋಗಾತ್ । ರುಗ್ಮವರ್ಣಮಾದಿತ್ಯವರ್ಣ-ಮಿತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಪ್ರಸಂಗಾಚ್ಚ । ನ ಚ ರೂಪ್ಯರೂಪಿತ್ವಶ್ರುತ್ಯೋ-ರಪ್ರಾಕೃತಪ್ರಾಕೃತವಿಷಯಕ್ತ್ವೇನಾವಿರೋಧಾನ್ನ ಕೋಽಪಿ ದೋಷ ಇತಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಐಕಾತ್ಮ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಸಾರಂ' (ಮಾಂ. ೨-೧) 'ಅನಂದಮಾತ್ರಮಜರಂ' (ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾ) 'ಆನಂದರೂಪಮಮೃತಂ' (ಮು. ೨-೨-೮) ಇತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಬಲೇನ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದ್ಯಾತ್ಮಕದಿವ್ಯರೂಪ-ಶ್ರವಣೇನ ರೂಪಶ್ರುತೇಸ್ತದ್ವಿಷಯತ್ವಸ್ಯ ಚ 'ಭೌತಿಕಾನೀಹ ರೂಪಾಣಿ ಭೂತೇಭ್ಯೋಽಸೌ ಪರೋ ಯತಃ । ಅರೂಪವಾನತ' (ಮಾತ್ಸ್ಯ) ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದ್ಯತೀತತತ್ವಹೇತುನಾ ಪ್ರಾಕೃತರೂಪಹೀನೇ ಗೃಹಾಂತಶ್ಚಾಕ್ಷುಷಪ್ರಕಾಶೇ ಸತ್ಯಪಿ ಬಾಹ್ಯಪ್ರಕಾಶಾಭಾವೇನ ಪ್ರಕಾಶೋ ನೇತ್ಯುಕ್ತಿವತ್ ಅರೂಪಶ್ರುತೇಃ ಅಪ್ರಾಕೃತವಿಗ್ರಹೇಽಪಿ ಹರೌ ಪ್ರಾಕೃತರೂಪಾಭಾವಾವಿಷಯತಯೋಪ-ಪತ್ತೇಃ । ಅಪ್ರಾಕೃತ್ಯದಿವ್ಯವಿಗ್ರಹಸ್ಯ ಚ ಅನಿತ್ಯತ್ವಾದ್ಯನಾಪಾದಕತ್ವಾತ್ ಸೌಂದರ್ಯಾದಿಸಂಭವಾಚ್ಚ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವತ್ತ್ವಾತ್ ಯಕ್ತಾ ತತ್ರ ಭಕ್ತಿರಿತಿ । ಫಲೇ ತು ಭಕ್ತ್ಯಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೯ ॥

॥ ಅಥ ಉಪಮಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಓಂ ಅತ ಏವ ಚೋಪಮಾ ಸೂರ್ಯಕಾದಿವತ್ ಓಂ ॥
೩-೨-೧೦

ಯತ್ಪೂರ್ವನಯದ್ವಯೇ ಭಗವದಂಶಾನಾಂ 'ಅಮಾತ್ರೋಽನಂತಮಾತ್ರ' ಇತ್ಯಂತಂ ಐಕ್ಯಕಥನಂ ಯಚ್ಚಾರೂಪವದಿತಿ ಪ್ರಾಕೃತರೂಪರಾಹಿತ್ಯಕಥನಂ

ತದುಭಯಮಯುಕ್ತಮ್ । ಜೀವಸ್ಯ ಭಗವದಂಶಾನಾಂ ಭೇದಾಭೇದಾತ್ ಪ್ರಾಕೃತರೂಪವತ್ತ್ವಾಚ್ಚೇತಿ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅಥಪದೋಕ್ತಭಗವದ್ಭಕ್ತಿರಯುಕ್ತೋತ ಯುಕ್ತೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಕಿಂ ಜೀವಃ ಪರಮಾತ್ಮನಾ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನೋ ಭಿನ್ನ ಏವೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಕಿಂ ಪರಮಾತ್ಮನಾ ಜೀವಾನಾಂ ಸಮುದಾಯಸಮುದಾಯಿಭಾವೋಽಥ ಬಿಂಬಪ್ರತಿಬಿಂಬಭಾವ ಇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವಂ ಕಿಮುಪಾಧಿಕೃತತ್ವಾದಿರೂಪಮುತ ತದಧೀನತ್ವಾದಿರೂಪಮಿತಿ । ಆದ್ಯೇ ತ್ವನಾದಿನಿತ್ಯಜೀವಾನಾಮೌಪಾಧಿಕಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವಾಯೋಗೇನ ಸಮುದಾಯಿತ್ವರೂಪತಯಾ ಸಮುದಾಯರೂಪೇಶ್ವರೇಣ ಭೇದಾಭೇದೌ ಔಪಾಧಿಕೇ ಭೇದೇ ಸತ್ಯಪಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಸ್ವಾಭೇದವತಿ ಸ್ವಸ್ಮಿನ್ನಿವ ಭಕ್ತಿರಯುಕ್ತೇತ್ಯಾದ್ಯೇ ಫಲಮ್ । ಅಂತ್ಯೇ ತು ತದಧೀನತ್ವಾದಿರೂಪಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವಸ್ಯ ಜೀವಾನಾಂ ಯುಕ್ತತ್ವೇನಾತ್ಯಂತಭಿನ್ನೇ ಹರೌ ಭಕ್ತಿರ್ಯುಕ್ತೇತಿ ಫಲಮ್ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಪೃಥಗುಪದೇಶಾದಿತ್ಯತ್ರ ಜೀವೇಶಭೇದೋಕ್ತಾವಪಿ ಸರ್ವಚೇತನಸಮುದಾಯಸ್ಯೇಶತ್ವೇನ ಏಕೈಕಜೀವಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನಾ ಭೇದಾಭೇದೇಽಪಿ ಭೇದಾವಿರೋಧಾತ್ । ಔಪಾಧಿಕಭೇದಸ್ಯ ಚ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಾಭೇದಕಾರ್ಯಾಪ್ರತಿಬಂಧಕತ್ವೇನ ಸ್ವಾಭಿನ್ನೇ ತಸ್ಮಿನ್ ಭಕ್ತಿರಯುಕ್ತೇತಿ । ನ ಚಾಭೇದೋಽಸಿದ್ಧಃ ಚೇತನತ್ವಾದಂಶತ್ವಾನ್ಮತ್ಸ್ಯಾದಿವದಿತಿ ತತ್ಸಿದ್ಧೇಃ । ಬಿಂಬಪ್ರತಿಬಿಂಬಭಾವಸ್ತು ಔಪಾಧಿಕೋಽನಾದಿನಿತ್ಯಯೋರ್ಜೀವೇಶಯೋರ್ನ ಯುಕ್ತ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಜೀವೋ ನೇಶಾಭಿನ್ನಃ ತತ್ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವಾತ್ । ಯೋ ಯತ್ಪ್ರತಿಬಿಂಬಃ ಸ ತೇನಾಭಿನ್ನೋ ನ ಭವತಿ ಯಥಾ ಸೂರ್ಯಕಾದಿರಿತ್ಯನುಮಾನವಿರೋಧೇನ ಚೇತನತ್ವಾದೇರಭೇದಾಸಾಧಕತ್ವಾತ್ । ನ ಚಾಸಿದ್ಧೋ ಹೇತುಃ । ಜೀವಸ್ಯಾಪೀಶ್ವರಸ್ವರೂಪಾಂಶತ್ವೇ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಸಾಮ್ಯಾಪತ್ತ್ಯಾ ಜ್ಞಾನೈಶ್ವರ್ಯಾದ್ಯವಿಶೇಷಪ್ರಸಂಗರೂಪಯುಕ್ತ್ಯಾ 'ರೂಪಂರೂಪಂ ಪ್ರತಿರೂಪೋ ಬಭೂವೇ'ತಿ (ಬೃ. ೪-೫-೧೯) ಶ್ರುತ್ಯಾ 'ಬಹುವಸ್ಸೂರ್ಯಕಾ ಯದ್ವತ್ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸದೃಶಾ

ಜಲೇ' ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಚ ತತ್ಸಿದ್ಧೇಃ । ನ ಚ ಅನಾದಿನಿತ್ಯಸ್ಯೌಪಾಧಿಕಪ್ರತಿ-ಬಿಂಬತ್ವಾಯೋಗಃ । 'ಪೃಥಗುಪದೇಶಾತ್' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೩-೨೮) 'ಸಂಧ್ಯೇ ಸೃಷ್ಟಿರಾಹ ಹಿ' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೨-೧) 'ತದ್ಗುಣಸಾರತ್ವಾತ್' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೩-೨೯) ಇತ್ಯುಕ್ತೇಃ ಭಿನ್ನತ್ವತದಧೀನತ್ವತತ್ಸಾದೃಶ್ಯೈರೇವ ಧರ್ಮೈಃ ಪ್ರತಿ-ಬಿಂಬತ್ವೋಪಗಮಾದಿತಿ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಅಥ ಅಂಬುವದಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಓಂ ಅಂಬುವದಗ್ರಹಣಾತ್ತು ನ ತಥಾತ್ವಮ್ ಓಂ ॥
೩-೨-೧೧

ಪೂರ್ವತ್ರ ಬಿಂಬಸಾದೃಶ್ಯಾದಿನಾ ಜೀವಸ್ಯೇಶಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವೋಕ್ತೌ ತರ್ಹಿ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿರೂಪಸಾದೃಶ್ಯರೂಪಮುಕ್ತೇರ್ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧತ್ವಾನ್ನ ತದರ್ಥಾ ಭಕ್ತಿಃ ಕಾರ್ಯೇತಿ ಶಂಕೋದಯಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಅಥಪದೋಕ್ತೇಶ್ವರಭಕ್ತಿಃ ನ ಕಾರ್ಯೋತ ಕಾರ್ಯೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಈಶಜ್ಞಾನತತ್ಪ್ರಸಾದದ್ವಾರಾ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಬ್ರಹ್ಮಸಾದೃಶ್ಯಾಭಿವ್ಯಕ್ತೇಃ ಶ್ರುತಂ ಫಲತ್ವಂ ನ ಸಂಭವತ್ಯುತ ಸಂಭವತೀತಿ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಬ್ರಹ್ಮಸಾದೃಶ್ಯಸ್ಯ 'ಪುಂಸ್ತ್ವಾದಿವತ್ತ್ವಸ್ಯ' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೩-೩೧) ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತದಿಶಾ ಜೀವಸ್ವರೂಪತಯಾ ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧ-ತ್ವಾತ್ತದಭಿವ್ಯಕ್ತೇಸ್ತು 'ಅನುಬಂಧಾದಿಭ್ಯಃ' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೩-೫೧) ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣದಿಶಾ ಜ್ಞಾನಹೇತುಭಕ್ತಿಫಲತ್ವಾಯೋಗಾತ್ । ಸುಪ್ತಾವಿವ ಕದಾಚಿತ್ ಸ್ವಯಮೇವ ಸಂಭವೇನ ಚ ಈಶ್ವರಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನತತ್ಪ್ರಸಾದದ್ವಾರಾಪಿ ಭಕ್ತಿಫಲತ್ವಂ ತಸ್ಯ ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಫಲಾಭಾವಾನ್ನ ಕಾರ್ಯಾ ಭಕ್ತಿರಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಸಾದೃಶ್ಯಸ್ಯ ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧತ್ವೇಽಪಿ ಈಷದಭಿವ್ಯಕ್ತೇಃ ಭಕ್ತಿಂ ವಿನಾ ಸುಪ್ತೌ ಭಾವೇಽಪಿ ಸಮ್ಯಗಭಿವ್ಯಕ್ತಿರೂಪಮುಕ್ತೇಃ 'ಯಮೇವೈಷ' (ಮು. ೬-೩) ಇತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಬಲೇನ ಭಕ್ತಿಸಾಧ್ಯತ್ವಾತ್ತದರ್ಥಂ ಭಕ್ತಿರವಶ್ಯಂ ಕಾರ್ಯೇತಿ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಅಥ ವೃದ್ಧಿಸಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೨ ॥

॥ ಓಂ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಭಾಕ್ತ್ವಮಂತರ್ಭಾವಾದುಭಯ-ಸಾಮಂಜಸ್ಯಾದೇವಮ್ ಓಂ॥

ಅತ್ರ ಪ್ರಾಕ್ ಫಲಹೇತುತ್ವೇನ ಉಕ್ತಭಕ್ತೇಃ ತದುಪಲಕ್ಷಿತತ್ವೇನ ಸಾಧನ-ಜಾತಸ್ಯ ತರತಮಭಾವನಿರೂಪಣಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಪೂರ್ವಸೂತ್ರೋಕ್ತಂ ಭಕ್ತ್ಯು-ಪಲಕ್ಷಿತಭಕ್ತ್ಯಾದಿಸಾಧನಜಾತಂ ಕಿಂ ಭಕ್ತೇಷ್ವೇಕಪ್ರಕಾರಮುತಾನೇಕಪ್ರಕಾರಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತತ್ಫಲತಯೋಕ್ತಾನಂದಾದಿಬ್ರಹ್ಮಸಾದೃಶ್ಯಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಃ ಸರ್ವತ್ರೈಕಪ್ರಕಾರಾ ಉತಾನೇಕಪ್ರಕಾರಾ ಇತಿ । ಸೈಷಾನಂದಸ್ಯೇತ್ಯಾದೇಃ ವೈರಾಗ್ಯಪ್ರಶಂಸಾಪರತ್ವೇನ ಆನಂದತಾರತಮ್ಯೇ ಮಾನಾಭಾವೇನ ಫಲತಾರ-ತಮ್ಯಾಸಿದ್ಧ್ಯಾ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿತತ್ಸಾಧನಜಾತಮಪಿ ಭಕ್ತೇಷ್ವೇಕಪ್ರಕಾರಮೇವ ಫಲ-ವೈಷಮ್ಯೇಽಪಿ ಸಾಧನಾವೈಷಮ್ಯೇ ಬಾಧಕಾಭಾವಾಚ್ಚೇತಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಃ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಸೈಷೇತಿಶ್ರುತೇಃ ವೈರಾಗ್ಯಪ್ರಶಂಸಾದಿಪರತ್ವಸ್ಯ ತದ್ವಾಕ್ಯವೈಯರ್ಥ್ಯಾದಿನಾಽನ್ಯತ್ರ ಬೃಹದ್ಭಾಷ್ಯಾದಿಸ್ಥಲೇಷು ಭಾಷ್ಯಕಾರೈರೇವ ನಿರಾಸಾ-ನ್ನ್ಯಾಯಾಮೃತೇಽಪಿ (ಪೃ. ೬೪೩-೯) ಖಂಡಿತತ್ವಾತ್ ಸೈಷೇತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯೋ-ಕ್ತಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಿದ್ಧಾನಂದಾದಿರೂಪಫಲತಾರತಮ್ಯಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾತತ್ತತ್ಸಾ-ಧನೇಷು ತಾರತಮ್ಯಮವಶ್ಯಮಭ್ಯುಪೇಯಮ್ । ಅನ್ಯಥಾ ವಿಷಮಫಲದಾತು ರೀಶ್ವರಸ್ಯ ವೈಷಮ್ಯಾದಿದೋಷಾಪಾತಾತ್ । ಸ ಚ ನೇತ್ಯುಕ್ತಂ ವೈಷಮ್ಯನಯೇ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೧-೩೫) । ಸಾಧನಸ್ಯೋತ್ತಮತ್ವೇನೇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಸ್ಮೃತಿ-ವಿರೋಧಾಚ್ಚೇತಿ । ಆನಂದಾದಿಶ್ರುತೇರ್ಮುಕ್ತಪರತ್ವಂ ಚ 'ಅಕ್ಷರಧಿಯಾಂ ತು' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೩-೩೪) ಇತ್ಯತ್ರಾಗ್ರೇ ವ್ಯಕ್ತಮ್ ॥ ೧೨ ॥

॥ ಅಥ ಪಾಲಕತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೩ ॥

॥ ಓಂ ಪ್ರಕೃತೈತಾವತ್ತ್ವಂ ಹಿ ಪ್ರತಿಷೇಧತಿ ತತೋ ಬ್ರವೀತಿ ಚ ಭೂಯಃ ಓಂ ॥ ೩-೨-೧೩

ಪೂರ್ವತ್ರ ಶ್ರೌತಾನಂದತಾರತಮ್ಯಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ ತದ್ಧೇತುತಾರತಮ್ಯನಿರ್ಣಯ ಇವೇಹಾಪಿ ಶ್ರುತಾವಧಿಕವ್ಯಾಪಾರೋಕ್ತ್ಯನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ ಪಾಲನಾಖ್ಯವ್ಯಾಪಾರನಿರ್ಣಯಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅಥಪದೋಕ್ತಭಕ್ತಿರಯುಕ್ತೋತ ಯುಕ್ತಾ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಪಾಲಕತ್ವಾಖ್ಯಗುಣೋ ಹರೇರ್ನಃ ಯುಕ್ತ ಉತ ಇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಪಾಲನಂ ನಾಮ ಕಶ್ಚಿದ್ವ್ಯಾಪಾರೋ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಸೃಷ್ಟಸ್ಯ ವಸ್ತುನೋ ಯಾವತ್ಸಂಹಾರಂ ಸ್ಥಿತೇಃ ಸ್ವತ ಏವ ಸಿದ್ಧೇಃ ಸಂಹಾರಾದಿಕರ್ತುಃ ಅಸಂಹಾರಾದ್ಯತಿರಿಕ್ತೋ ರಕ್ಷಾರೂಪೋ ವ್ಯಾಪಾರ ಏವ ನೇತಿ ನ ಪಾಲಕತ್ವಂ ಹರೇರ್ಯುಕ್ತಮಿತಿ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಯುಕ್ತೈವ ಹರೌ ಭಕ್ತಿಃ ಪಾಲಕತ್ವಾಖ್ಯಗುಣವತ್ತ್ವಾತ್ । ನ ಚಾಸಂಹಾರಾತಿರಿಕ್ತಃ ಸ ನೇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । 'ನೈತಾವದೇನಾಪರೋ ಅನ್ಯದಸ್ತ್ಯುಕ್ಷಾ ಸ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಬಿಭರ್ತಿ' ಇತಿ (ಋ. ೧೦-೩೧-೮) ಶ್ರುತೌ ಪೂರ್ವತ್ರ 'ಅಸ್ಯೇದೇಷಾ ಸುಮತಿಃ ಪಪ್ರಥಾನಾ' (ಋ. ೧೦-೩೧-೬) ಇತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಸೃಷ್ಟಿಸಂಹಾರಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯ 'ನೈತಾವತ್' ಇತ್ಯನೇನ ತಾವನ್ಮಾತ್ರತ್ವಂ ನಿಷಿಧ್ಯ ಪರೋಽನ್ಯದಸ್ತೀತ್ಯಾದಿನಾ ಪಾಲನಾಖ್ಯವ್ಯಾಪಾರಾಂತರಸ್ಯಾಪ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಅನ್ನಾದಿದಾನೇನ ಪೋಷಣಾದಿರೂಪವ್ಯಾಪಾರಾಂತರಸ್ಯ ಪಾಲನಸ್ಯ ಸಂಭವಾತ್ ಸೃಷ್ಟಿಂ ಚ ಪಾಲನಂ ಚೈವೇತಿ ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚೇತಿ । ಫಲೇ ತು ವ್ಯಕ್ತೇ ॥ ೧೩ ॥

॥ ಅಥ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೪ ॥

॥ ಓಂ ತದವ್ಯಕ್ತಮಾಹ ಹಿ ಓಂ ॥ ೩-೨-೧೪

ಪೂರ್ವತ್ರ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರೋಕ್ತಸೃಷ್ಟ್ಯಾದ್ಯಷ್ಟಕೇ ಪಾಲಕತ್ವಂ ಪ್ರಸಾಧ್ಯ ಅತ್ರ ಸ್ವಾಜ್ಞಾನದತ್ವಮಿಹ ಸಾಧ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರಾಥಪದೋಕ್ತಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಃ ನ

ಕಾರ್ಯೋತ ಕಾರ್ಯೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಸಾ ಕಿಮಫಲೋತ ಫಲವತೀತಿ । ಸಾ ಕಿಂ ಈಶಸ್ಯ ವ್ಯಕ್ತತ್ವೇಽವ್ಯಕ್ತತ್ವೇ ಚೋಭಯಥಾಪಿ ಪರಮಪುಮರ್ಥಹೇತ್ವೀಶಾಪರೋಕ್ಷಹೇತುರುತ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವೇಽಪಿ ಈಶ್ವರಪ್ರಸಾದದ್ವಾರಾ ತದ್ಧೇತುರಿತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಹರೇಃ ಸ್ತಂಭಾದಿವತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯೋಗ್ಯತ್ವೇ ಸ್ತಂಭಾದಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಯೇವ ಭಕ್ತಿಂ ವಿನಾಪಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಸಂಭವಾತ್ ಅವ್ಯಕ್ತೈಕಸ್ವಭಾವತ್ವೇ ಧರ್ಮಾದೇರಿವ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಸಾಧನೇನಾಪಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಾಸಂಭವಾತ್ ಅನ್ಯಥಾ ತಾದೃಶಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವೇ ಸಮಾರಾಧನೇನಾಪಿ ಯಕ್ಷಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವದೀಶ್ವರಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಸಂಭವಾತ್ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಭೂತಾನಾಂ ಸ್ಥೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವವತ್ಸ್ಥೂಲರೂಪೇಣ ಅವ್ಯಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಗೃಹೀತರೂಪೇಣ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಸಂಭವಾತ್ ನ ಭಕ್ತಿಃ ಅಪರೋಕ್ಷಹೇತುರಿತಿ ವ್ಯರ್ಥಾ ಸತೀ ನ ಕಾರ್ಯೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಅರೂಪಮಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸದಾಽವ್ಯಕ್ತಮ್' ಇತಿ (ಕೌಂತರವ್ಯ) ಶ್ರುತ್ಯಾ ಅವ್ಯಕ್ತೈಕಸ್ವಭಾವಸ್ಯಾಪಿ 'ಆತ್ಮಾ ವಾ ಅರೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ ಶ್ರೋತವ್ಯಃ (ಬೃ. ೪-೪-೫) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಬಲೇನ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕಶ್ರವಣಾದ್ಯಭ್ಯಾಸಾತ್ಪ್ರಸನ್ನೇನ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಕೇಶ್ವರೇಣೈವ ತದಾಪರೋಕ್ಷ್ಯಸ್ಯ 'ನಿತ್ಯಾವ್ಯಕ್ತೋಽಪಿ ಭಗವಾನೀಕ್ಷ್ಯತೇ ನಿಜಶಕ್ತಿತಃ' (ನಾರಾಯಣಾಧ್ಯಾತ್ಮ) ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತ್ಯಾ ತಸ್ಯಾಭಿಧ್ಯಾನಾತ್ ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತೇನ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಜಪ್ರಸಾದಸಾಧ್ಯತ್ವಲಿಂಗೇನ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಶ್ರುತಿದ್ವಯಾನ್ಯಥಾನಪಪತ್ತ್ಯಾ ಚ ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ । 'ನ ತಮಾರಾಧಯಿತ್ವಾಪಿ ಕಶ್ಚಿದ್ವ್ಯಕ್ತೀಕರಿಷ್ಯತಿ' ಇತಿ (ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ)ಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧಮಹತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾತ್ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವಲಿಂಗೇನ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವಾನುಮಾನಾತ್ ಭಕ್ತಿಹೀನಾರಾಧನೇನ 'ನಾಸೌ ಸೂಕ್ಷ್ಮೋ ನ ಸ್ಥೂಲ' ಇತ್ಯಾದಿ (ಮಾಂಡವ್ಯ) ಶ್ರುತ್ಯಾದಿತೋ ಗೃಹೀತರೂಪೇಣ ಚ ಈಶಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಸ್ಯ ಅಭಾವಾವಗಮಾತ್ ಭಕ್ತಿರೇವ ಶ್ರವಣಾದಿಯುಕ್ತಾ ಭಗವದಪರೋಕ್ಷಹೇತುರಿತಿ ಅರ್ಥವತೀ ಭಕ್ತಿರವಶ್ಯಂ ಕಾರ್ಯೇತಿ ॥

॥ ೧೪ ॥

॥ ಅಥ ಅಹಿಕುಂಡಲಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೫ ॥

॥ಓಂ ಉಭಯವ್ಯಪದೇಶಾತ್ತ್ವಹಿಕುಂಡಲವತ್ ಓಂ॥ ೩-೨-೧೫

ಪೂರ್ವತ್ರ ಹರೇರವ್ಯಕ್ತತ್ವೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವೇ ಚ ಮಾನಭಾವೇನ ಅವ್ಯಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ ವ್ಯಕ್ತತ್ವೋಕ್ತಿವದಿಹಾಪಿ ಗುಣಾತ್ಮತ್ವೇಽಪಿ ಗುಣಿತ್ವೇ ಚೋಭಯತ್ರ ಮಾನಭಾವಾತ್ ಗುಣಾತ್ಮನೋಽಪಿ ಗುಣಿತ್ವಮಿತಿ ಕಥನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಅಥಪದೋಕ್ತಾ ಹರಿಭಕ್ತಿರ್ನ ಕಾರ್ಯೇತಿ ಕಾರ್ಯೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತಸ್ಯ ಗುಣಿತ್ವಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ಗುಣಾತ್ಮನೋ ಹರೇಃ ಗುಣಿತ್ವಂ ಸಂಭಾವನಾಪ್ರಮಾಣಾಭ್ಯಾಂ ಹೀನಂ ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧಂ ಚಾಥ ವಿಪರೀತಮಿತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ತದಾತ್ಮಕೇ ತದ್ವತ್ತ್ವಸ್ಯ ಕ್ವಾಪ್ಯದರ್ಶನಾತ್ ಗುಣರೂಪಸ್ಯ ಹರೇಃ ಗುಣವತ್ತ್ವಮಸಂಭಾವಿತಂ, ಅತ ಏವ ಪ್ರಮಾಣಶೂನ್ಯಂ ಚ । ಹರಿರ್ನ ಗುಣವಾನ್ ಗುಣಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ ಯಥಾ ನ ಸ್ವಃ ಸ್ವವಾನ್, ಹರಿಃ ನ ಗುಣಾತ್ಮಕಃ ಗುಣವತ್ತ್ವಾತ್ ಯೋ ಯದ್ವಾನ್ ಸ ತದಾತ್ಮಕೋ ನ ಯಥಾ ದಂಡವಾನ್ ಚೈತ್ರಃ ಇತಿ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧಂ ಚ । ನ ಚ ಗುಣಾತ್ಮಕತ್ವಮಸಿದ್ಧಂ ಸಮುವಾಯಾಭ್ಯುಗಪಗಮಾಚ್ಚೇತ್ಯತ್ರ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೨-೧೩) ಸಮವಾಯಾಪಾಕರಣೇನ 'ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಮ್' ಇತಿ (ಛಾಂ. ೬-೨-೧) ಗುಣಗುಣ್ಯಾದಿಭೇದನಿಷೇಧೇನ ತತ್ಸಿದ್ಧೇಃ । ಅತೋ ಗುಣಿತ್ವಾಭಾವಾತ್ ನ ಹರೌ ಭಕ್ತಿಃ ಕಾರ್ಯೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಕುಂಡಲಾತ್ಮಕಸ್ಯಾಪ್ಯಹೇಃ ವಿಶೇಷಬಲಾತ್ಕುಂಡಲಿತ್ವವತ್ ಪ್ರಕಾಶಾತ್ಮಕಸ್ಯಾಪ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಿತ್ವವತ್ ಕಾಲಸ್ಯ ಪೂರ್ವೇಣಾಭೇದೇಽಪಿ ಪೂರ್ವಃ ಕಾಲಃ ಇತಿ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವವಚ್ಚ ಗುಣಾತ್ಮನೋಽಪಿ ಹರೇಃ ಗುಣಿತ್ವಂ ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧಿವಿಶೇಷಬಲಾನ್ನಾಸಂಭಾವಿತಮ್ । 'ಆನಂದಂ-ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿದ್ವಾನ್' (ತೈ. ೨-೪) 'ಅಥೈಷ ಪರಮ ಆನಂದಃ' ಇತಿ ಗುಣತ್ವ ಗುಣಿತ್ವೋಭಯವ್ಯಪದೇಶರೂಪಪ್ರಮಾಣಾಚ್ಚ 'ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿ'ನಯನ್ಯಾಯೇನ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೧-೧-೩) ಯುಕ್ತ್ಯಗಮ್ಯತಯಾ 'ಶ್ರುತೇಃ' ಇತಿ ಅನ್ಯತ್ರೋಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೧-೨೮) ಯುಕ್ತ್ಯವಿರುದ್ಧಂ ಚೇತಿ ಹರೌ ಭಕ್ತಿಃ ಕಾರ್ಯೇತಿ ॥ ೧೫ ॥

॥ ಅಥ ಪರಮತಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೬ ॥

॥ ಓಂ ಪರಮತಃ ಸೇತೂನ್ಮಾನಸಂಬಂಧಭೇದ-ವ್ಯಪದೇಶೇಭ್ಯಃ ಓಂ ॥ ೩-೨-೧೬

ಪೂರ್ವತ್ರೇಶಗುಣಾನಾಂ ತದಾತ್ಮಕತ್ವಂ ತದ್ಧರ್ಮತ್ವಂ ಚೋಕ್ತಮ್ । ಇಹ ತು ಅಲೌಕಿಕತ್ವಂ ಲೌಕಿಕಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವಂ ಚೋಚ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಅಥಪದೋಕ್ತಾ ಹರಾವತಿಶಯಿತಭಕ್ತಿಃ ನ ಕಾರ್ಯೇತ ಕಾರ್ಯೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತದೀಯಂ ಗುಣಜಾತಂ ಲೌಕಿಕಮುತಾಲೌಕಿಕಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ತಸ್ಯಾಲೌಕಿಕತ್ವೇ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿತತ್ತತ್ವದವಾಚ್ಯತ್ವಂ ಅಯುಕ್ತಮುತ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಘಟವಿಲಕ್ಷಣೇ ಘಟಪದವಾಚ್ಯತ್ವಾದೃಷ್ಟ್ಯಾ ಭಗವ-ದಾನಂದಾದೌ ಚ 'ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣ' ಇತ್ಯಾದೌ ಆನಂದಾದಿಪದ-ಪ್ರಯೋಗೇಣ ತದನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾಽಲೌಕಿಕತ್ವೇ ಮಾನಾಭಾವೇನ ಚ ತದ್ಗುಣ ಜಾತಂ ಲೌಕಿಕಮೇವ । ಅನ್ಯಥಾ ತತ್ರ ತತ್ಪದಪ್ರಯೋಗಾಯೋಗ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಏಷ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿಃ (ಛಾಂ. ೮-೪-೧), 'ಯ ಏಷ ಆನಂದಃ ಪರಸ್ಯ' ಇತಿ, 'ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ (ತೈ. ೨-೪) ಇತಿ, 'ಏತಸ್ಯೈವಾನಂದಸ್ಯಾನ್ಯಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಮಾತ್ರಾಮುಪಜೀವಂತಿ' ಇತಿ (ಬೃ. ೬-೩-೩೨) 'ಅನ್ಯಜ್‌ಜ್ಞಾನಂ ತು ಜೀವಾನಾಂ ಅನ್ಯಜ್‌ಜ್ಞಾನಂ ಪರಸ್ಯ ಚ' ಇತಿ 'ಅದೃಷ್ಟಮವ್ಯವಹಾರ್ಯಮವ್ಯಪದೇಶ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದೌ (ಕೌಂಡಿಣ್ಯಶ್ರುತಿ) ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಾದಿಗುಣೇಷು ಲೌಕಿಕಾನಂದಾದಾವಸಂಭಾವ್ಯ ಮಾನಸೇತುತ್ವೋನ್ಮಾನತ್ವಶಬ್ದಿತಪೂರ್ಣತ್ವಬಿಂಬತ್ವಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾದೃಷ್ಟ-ತ್ವಾವ್ಯಪದೇಶ್ಯತ್ವಾದಿಧರ್ಮಾಣಾಂ ಉಕ್ತ್ಯಾ ಅಲೌಕಿಕತ್ವಾವಶ್ಯಂಭಾವಿನಿ ತತ್ತ-ಚ್ಛಬ್ದಪ್ರಯೋಗಸ್ಯ ಜೀವೇಶ್ವರಯೋರಂಶಾಂಶಿತ್ವಜ್ಞಾಪನಾರ್ಥತ್ವೇನ ಪ್ರಸಿದ್ಧ-ಪಾದವಿಲಕ್ಷಣೇಽಪಿ ಜೀವೇ ಪಾದೋಽಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾ ಭೂತಾನೀತ್ಯಾದೌ ಪಾದಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗಸ್ಯ ಜೀವೇಶಗುಣಾನಾಂ ಅರ್ಥಪ್ರಕಾಶಕತ್ವಾನುಕೂಲವೇದ್ಯತ್ವಾದಿ

ಜ್ಞಾಪನಾರ್ಥತ್ವೇನೋಪಪತ್ತೇಃ । 'ಅಲೌಕಿಕೋಽಪಿ ಜ್ಞಾನಾದಿಃ ತಚ್ಛಬ್ದೇನೈವ ಭಣ್ಯತೇ । ಜ್ಞಾಪನಾರ್ಥಾಯ ಲೋಕಸ್ಯ' ಇತಿ ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ಅಲೌಕಿಕಮೇವೇಶ-ಗುಣಜಾತಮಿತಿ ಯುಕ್ತಾ ತತ್ರಾತಿಶಯಿತಾ ಭಕ್ತಿರಿತಿ । ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರೇವ ಪದಾನಾಂ ತತ್ರಾಯುಕ್ತೇತಿ ತು 'ಕಾರ್ಯಾಖ್ಯಾನಾತ್' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೩-೨೯) ಇತ್ಯತ್ರ ನಿರಸಿಷ್ಯತೇ ॥ ೧೬ ॥

॥ ಅಥ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೭ ॥

॥ ಓಂ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾತ್ಪ್ರಕಾಶಾದಿವತ್ ಓಂ ॥ ೩-೨-೧೭

ಪ್ರಾಗುಕ್ತಬಿಂಬತ್ವಹೇತುಕಾಲೌಕಿಕತ್ವಸ್ಯೇಹ ಆಕ್ಷೇಪೇಣ ಶಂಕೋದಯಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅಥಪದೋಕ್ತಾತಿಶಯಿತಭಕ್ತಿಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಮೀಶಗುಣಾನಾಂ ಬಿಂಬತ್ವಹೇತುಕಮಲೌಕಿಕತ್ವಂ ನ ಯುಕ್ತಮುತ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಭಗವದಾನಂದಾದಿಗುಣಸ್ಯ ವಿಚಿತ್ರಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾನಂದಾದಿಬಿಂಬತ್ವಮಯುಕ್ತ-ಮುತ ಯುಕ್ತಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವೈಚಿತ್ರ್ಯೇ ಬಿಂಬವೈಚಿತ್ರ್ಯಮೇವ ಕಾರಣಮುತಾನ್ಯದಪೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - 'ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಭಾಕ್ತ್ವಮ್' ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತದಿಶಾ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೧-೨-೨೦) ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾನಂದಾದೀನಾಂ ಮಿಥೋ ವಿಚಿತ್ರತ್ವಾತ್ತೇಷಾಂ ಚೇಶಗುಣಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವೇ ತಾಂಶ್ಚ ಪ್ರತೀಶಗುಣಾನಾಂ ಬಿಂಬತ್ವೇ ಚ ತದ್ವದೇವ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್ । 'ಅದೃಷ್ಟಾನಿಯಮಾತ್' ಇತ್ಯತ್ರ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೩-೫೧) ಅದೃಷ್ಟಾದಿವೈಚಿತ್ರ್ಯೇಣ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವೈಚಿತ್ರ್ಯೋಕ್ತಾವಪಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಾನಂದಾ-ದೇರಾದಿಮತ್ಕಾರಣಕತ್ವಾಯೋಗ ಇತಿ ತಸ್ಯೈವೇಹಾಕ್ಷೇಪೇಣ ಬಿಂಬವೈಚಿತ್ರ್ಯ-ಕನಿಬಂಧನತ್ವಾತ್ಪ್ರತಿಬಿಂಬವೈಚಿತ್ರ್ಯಸ್ಯ, ತಥಾಚ ಭಗವದ್ರೂಪೇಷು ಗುಣತಾರತಮ್ಯಂ ಚ ಸ್ಯಾತ್ । ತಚ್ಚ ನೇತ್ಯುಕ್ತಮ್ 'ನ ಸ್ಥಾನತ' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೨-೧೧) ಇತ್ಯತ್ರ । ಅತೋ ಬಿಂಬತ್ವಾಭಾವಾನ್ನೇಶಗುಣಾನಾಮಲೌಕಿಕತ್ವಮಿತಿ ನ ತತ್ರಾತಿ-ಶಯಿತಭಕ್ತಿಃ ಕಾರ್ಯೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಬಿಂಬವೈಚಿತ್ರ್ಯಾಭಾವೇಽಪಿ ಸೂರ್ಯಕಾಂತಾದಿಸ್ಥಾನಗುಣೇನ ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವೇಽಗ್ನಿಜನಕತ್ವಾದಿವೈಚಿತ್ರ್ಯವತ್ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯನಾದಿಭಕ್ತ್ಯಾದಿಸ್ಥಾನಗುಣವೈಚಿತ್ರ್ಯೇಣ ಬಿಂಬಭೂತಭಗವದೈಶ್ವರ್ಯವಶೇನ ಚ ಅವಿಚಿತ್ರಭಗವದಾನಂದಾದಿಪ್ರತಿಬಿಂಬವೈಚಿತ್ರ್ಯಸ್ಯೋಪಪತ್ತೇಃ । 'ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗುಣವೈಶೇಷ್ಯಾತ್' ಇತಿ (ವಾರಾಹ) 'ಐಶ್ವರ್ಯಾತ್ಪರಮಾದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಇತಿ ಚ (ಪಾದ್ಮ) ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ಈಶಗುಣಾನಾಮವೈಚಿತ್ರ್ಯೇಽಪಿ ಬಿಂಬತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯಲೌಕಿಕತ್ವಾದತಿಶಯಿತಾ ತತ್ರ ಭಕ್ತಿರಾವಶ್ಯಕೀತಿ ॥ ೧೭ ॥

॥ ಅಥ ತಥಾನ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೮ ॥

॥ ಓಂ ತಥಾನ್ಯತ್ಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೨-೧೮

ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ಬಿಂಬಪ್ರತಿಬಿಂಬಭಾವರೂಪಹೇತುಸಾಧಕತಯಾ 'ಪರಮತ' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೨-೩೨) ಇತ್ಯನೇನೈಕಾರ್ಥೇನಾವ್ಯವಧಾಯಕತ್ವಾತ್ ಪರಮತ ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತನ್ಯಾಯಾತಿದೇಶಕತ್ವಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅಥಪದೋಕ್ತಾ ಭಕ್ತಿಃ ನ ಕಾರ್ಯೇತ ಕಾರ್ಯೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವ್ಯಕ್ತಮುತಾವ್ಯಕ್ತಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ಧ್ಯಾನಪ್ರತೀತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ ತದನ್ಯದಿತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - 'ಫಲಮತ' ಇತಿ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೨-೩೯) ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣ ದಿಶಾ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಏವ ಫಲಪ್ರದತ್ವಾತ್ 'ತಂ ಯಥಾಯಥಾ' ಇತ್ಯಾದೇರುಪಾಸಿತಸ್ಯೈವ ಫಲದಾತೃತ್ವಾತ್ ಧ್ಯಾತಸ್ಯಾಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ ತಸ್ಯಾಫಲದಾತೃತ್ವೇನ ಧ್ಯಾನವೈಯರ್ಥ್ಯಾತ್ ಧಾತೃಪುರುಷಬಹುತ್ವಪ್ರಯುಕ್ತಧ್ಯೇಯಬಹುತ್ವಸ್ಯ 'ನ ಸ್ಥಾನತ' ಇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ ಭೇದಹೀನೇಽಪಿ ಹರೌ ತದ್ರೂಪಾಣಾಂ ನಾನಾತ್ವೇನೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ । ಧ್ಯಾನಕಾಲೇ ಪ್ರತೀತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಭಕ್ತಿಂ ವಿನಾಪಿ ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನೇನ ವ್ಯಕ್ತತ್ವಸಂಭವಾನ್ನ ತತ್ರ ಭಕ್ತಿರಾವಶ್ಯಕೀತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಸೇತೂನ್ಮಾನತ್ವಾದಿನಾ ಈಶಗುಣಜಾತಸ್ಯ ಲೋಕತೋಽನ್ಯತ್ವವತ್ 'ಅರೂಪವದೇವ' ಇತ್ಯಾದಾವುಕ್ತದಿಶಾ ಅಪ್ರಾಕೃತನಿರ್ದೋಷಸರ್ವಸುಲಕ್ಷಣದಿವ್ಯಸ್ವರೂಪವಿಗ್ರಹಸ್ಯ ಹರೇಃ ನಾನಾದುರ್ಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತಧ್ಯಾನ-

ಪ್ರತೀತವಸ್ತುತ್ವಾಯೋಗೇನ ತದನ್ಯತ್ವಾವಶ್ಯಂಭಾವಾತ್ 'ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ತ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ ನೇದಂ ಯದಿದಮುಪಾಸತೇ' ಇತಿ (ತಲ. ೧-೬) ಶ್ರುತೌ ಧ್ಯಾನಪ್ರತೀತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ ಪ್ರತಿಷಿಧ್ಯ ತದನ್ಯದೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾಚ್ಚ ಧ್ಯಾನಪ್ರತೀತಾದನ್ಯದೇವಾವ್ಯಕ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ । ನ ಚ ಫಲಾಭಾವಾಪಾತಃ । 'ಪಶ್ಯಂತಿ ಪರಮಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತಿ (ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಧ್ಯಾನಕಾಲೇ ಪ್ರತೀತವಾಸನಾಮಯಪ್ರತಿಮಾಸ್ಥಸ್ಯೈವ ಫಲಪ್ರದತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ ಭಕ್ತಿರಾವಶ್ಯಕೀತಿ ॥ ೧೮ ॥

॥ ಅಥ ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೯ ॥

॥ ಓಂ ಅನೇನ ಸರ್ವಗತತ್ವಮಾಯಾಮಯಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ ॥ ೩-೨-೧೯

ಏವಮವ್ಯಕ್ತತ್ವೇಽಪಿ ಹರೇಃ ಪ್ರಸನ್ನಸ್ಯ ಅಪರೋಕ್ಷದಾನಮಿವ ಸ್ವಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಮಪಿ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಕ್ವಚಿದ್ದದ್ಯಾದಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಅಥಪದೋಕ್ತಹರಾವೇವಾತಿಶಯಿತಾ ಭಕ್ತಿಃ ನ ಯುಕ್ತೋತ ಯುಕ್ತೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಕಿಂ ಕ್ವಚಿತ್ಕದಾಚಿದನ್ಯೋಽಪಿ ಕರ್ತಾ ಉತ ಸರ್ವತ್ರ ಸರ್ವದಾ ಸರ್ವವಸ್ತುನಃ ಹರಿರೇವ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕರ್ತೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಸ್ವಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ ಕದಾಚಿದನ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ದದಾತ್ಯುತ ನೇತಿ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಹರೇಃ ಕೃಷ್ಣಾದ್ಯವತಾರೇಷು ಪರಪ್ರೇಷ್ಯತ್ವಾದ್ಯಸಂಭಾವಿತ ವಿವಿಧಲೀಲಾದರ್ಶನೇನ ಕ್ವಚಿತ್ಕದಾಚಿತ್ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಸ್ಯಾಪ್ಯನ್ಯಸ್ಯ ದಾನಸಂಭವಾತ್ ಹರೇರೇವ ಸರ್ವಸೃಷ್ಟ್ಯಾದೌ ಮಾನಾಭಾವಾತ್ ಲೋಕೇ ರಾಜಾದೀನಾಂ ಖಂಡೇಶತ್ವದರ್ಶನಾತ್ ದೇಶಾಂತರಾದಾವನ್ಯೋಽಪಿ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕರ್ತೇತ್ಯನುಮಾನಸಂಭವಾಚ್ಚ ನ ಹರಾವೇವಾತಿಶಯಿತಾ ಭಕ್ತಿರ್ಯುಕ್ತೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾತ್ಕ್ರೀಡತೇ ವಿಷ್ಣುಃ ನ ಹಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಮನ್ಯಗಮ್। ಕರೋತಿ ಕ್ವಾಪಿ' (ನ್ಯಾಯವಿವರಣ) ಇತ್ಯಾದೇರತ್ಯಕ್ತಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಸ್ಯೈವ ಕ್ರೀಡಾವಗಮಾದನ್ಯತ್ರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಾನಸ್ಯಾಸಂಭಾವಿತತ್ವಾತ್ ಹರಿರೇವ

ಸರ್ವಕರ್ತೇತ್ಯಸ್ಯ 'ಏಷ ಸರ್ವಗತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧತ್ವಾದನುಮಾನಸ್ಯ ಏತಚ್ಛ್ರುತಿಬಲೇನ ಕರ್ತ್ರಂತರೇ ಮಾನಾಭಾವಾಚ್ಚ ಹರಿರೇವ ಸರ್ವಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕರ್ತೇತಿ ಯುಕ್ತಾ ತತ್ರೈವಾತಿಶಯಿತಾ ಭಕ್ತಿರಿತಿ ॥ ೧೯ ॥

॥ ಅಥ ಫಲಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨೦ ॥

॥ ಓಂ ಫಲಮತ ಉಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ ॥ ೩-೨-೨೦

ಏವಂ ಹರೇರೇವ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವೇ ತಸ್ಯ ವೈಷಮ್ಯಾದಿದೋಷನಿರಾಸಾಯ ಪೂರ್ವೋಕ್ತದಿಶಾ ಕರ್ಮಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವೇ ತರ್ಹಿ ಕರ್ಮಣ ಏವಾಸ್ತು ಫಲಪ್ರದತ್ವಮಿತಿ ವಾ ಕರ್ಮಣ ಏವ ಫಲೋದಯಾತ್ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಂ ಹರೇಃ ಸರ್ವಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವಮಯುಕ್ತಮಿತಿ ವಾ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಅಥಪದೋಕ್ತಾ ಭಕ್ತಿಃ ನ ಕಾರ್ಯೋತ ಕಾರ್ಯೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಕಿಂ ಕರ್ಮೈವ ಫಲದಾತೃ ಹರಿಸ್ತತ್ರ ಶೇಷಭೂತ ಉತ ವಿಪರೀತಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ 'ರಾತಿರ್ದಾತುಃ ಪರಾಯಣಮ್' ಇತಿ (ಬೃ. ೫-೯-೨೮) ಶ್ರುತಂ ಹರೇಃ ಫಲದಾತೃತ್ವಂ ಗೌಣಮುತ ಮುಖ್ಯಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ಕರ್ಮಣಃ ಫಲಾನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕೌ ಶೇಷಿತ್ವಕಲ್ಪಕೌ ಉತ ಶೇಷತಯಾಪಿ ಯುಕ್ತಾವಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ಕರ್ಮಣಃ ಶೇಷಿತ್ವಕಲ್ಪಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಈಶ್ವರಃ ಫಲದಾತೇತಿ ಪಕ್ಷೇಽಪಿ ಕರ್ಮಣೋಽವೈಯರ್ಥ್ಯಾಯ ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಯ ಹರೇಃ ವೈಷಮ್ಯಾದ್ಯಭಾವಾಯ ಅಕೃತಕರ್ಮಣಃ ಫಲಾದೃಷ್ಟ್ಯಾ ಚ ಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷತ್ವೇ ಅವಶ್ಯಂಭಾವಿನಿ ಫಲಸ್ಯ ಕರ್ಮಾನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಿತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯ ಚ ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಿಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾತ್ 'ರಾತಿರ್ದಾತುಃ' ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ 'ಏಷ ಹ್ಯೇವ ಸಾಧುಕರ್ಮ ಕಾರಯತಿ' (ಕೌಷೀ. ೩-೮) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಹರೇಃ ಫಲಪ್ರದಕರ್ಮಹೇತುತಯಾ ಗೌಣತ್ವೇನಾಪ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ ಆಪ್ತತಮಗೌತಮಜೈಮಿನಿಮತತ್ವಾಚ್ಚ ಕರ್ಮೈವ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಫಲಪ್ರದಂ ಹರಿಸ್ತು ಕರ್ಮಶೇಷ ಇತಿ ನ ತತ್ರ ಭಕ್ತಿಃ ಕಾರ್ಯೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಚೇತನತ್ವಯುಕ್ತ್ಯಾ 'ಪುಣ್ಯೇನ ಪುಣ್ಯಂ ಲೋಕಂ ನಯತಿ' (ಪ್ರ. ಪ್ರ. ೩-೭) ಇತ್ಯಾದಿವಿಶೇಷಶ್ರುತ್ಯಾ ಚ 'ರಾತಿರ್ದಾತುಃ ಇತಿ

ಶ್ರುತೇರ್ಬಲವತ್ತಯಾ ಗೌಣಾರ್ಥತ್ವಾಯೋಗಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಫಲದಾತೃತ್ವೇಽಪಿ ಕರ್ಮಣಃ ಕಾರಣತ್ವೇನಾನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಯೋಃ ಜೈಮಿನಿಮತಸ್ಯ ಚೋಪಪತ್ತೇಃ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಫಲಪ್ರದಂ ನ ಕರ್ಮ ಕಿಂತು ಕರಣಮೇವೇತಿ ಯುಕ್ತಾ ತತ್ರ ಭಕ್ತಿರಿತಿ ॥ ೨೦ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾಯಾಂ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲ್ಯಾಂ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ

ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ತೃತೀಯಃ ಪಾದಃ

ಪ್ರಾಗುಕ್ತಾಥಪದಾರ್ಥವೈರಾಗ್ಯಭಕ್ತಿಸಾಧ್ಯಜ್ಞಾನಹೇತುಃ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಶಬ್ದಿತೋಪಾಸನಾ ಅಸ್ಮಿನ್ಪಾದೇ ಉಚ್ಯತೇ । ಸಾ ಚ ದ್ವೇಧಾ ಸರ್ವಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣಮನನರೂಪಾ ಧ್ಯಾನರೂಪಾ ಚೇತಿ । ತತ್ರಾದ್ಯಾ ಧ್ಯಾನಾಂಗತ್ವಾದಾದಾವುಚ್ಯತೇ ॥

॥ ಅಥ ಸರ್ವವೇದಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧ ॥

॥ ಓಂ ಸರ್ವವೇದಾಂತಪ್ರತ್ಯಯಂ ಚೋದನಾದ್ಯವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೧

ಅತ್ರ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಶಬ್ದೋಕ್ತೇ ಸರ್ವಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣಮನನೇ ನ ಕಾರ್ಯೇ ಉತ ಕಾರ್ಯೇ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವಸ್ವಶಾಖೋಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಜ್ಞೇಯಮುತ ಸರ್ವವದೋಕ್ತದಿಶೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ತಥಾ ಹರೇರ್ಜ್ಞೇಯತ್ವೇ ಸಾಧಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತ ಬಾಧಕಂ ಚಾಸ್ತಿ ಅಥ ವಿಪರೀತಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ತಥಾ ಶಾಖಾಭೇದಃ ಪ್ರತಿಶಾಖಂ ಅರ್ಥಭೇದೋಕ್ತಿಶ್ಚ ನಿರವಕಾಶಾ ಉತ ಸಾವಕಾಶೇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಬ್ರಹ್ಮ ತಥಾ ಜ್ಞೇಯಮಿತ್ಯತ್ರ ಸಾಧಕಾಭಾವಾತ್ ಪ್ರತ್ಯುತ ವೇದರಾಶೇರೇಕೈಕಾಧಿಕಾರಿಕತ್ವೇ ಕಾಣ್ವಾದಿಶಾಖಾಭೇದಾಯೋಗಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನ ಮಾನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮ, ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾದಿರೂಪೇಣ ಪ್ರತಿಶಾಖ ಮರ್ಥಭೇದೋಕ್ತ್ಯಯೋಗಸ್ಯ ಏಕೈಕಸ್ಯ ಸರ್ವಶಾಖಾಧ್ಯಯನಾಭಾವೇನ

ತದರ್ಥಜ್ಞಾನಾಯೋಗಸ್ಯ ಮಂದಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾದೌ ವೈಮುಖ್ಯ-ಪ್ರಸಂಗರೂಪಸ್ಯ ಚ ಬಾಧಕಸ್ಯಭಾವಾತ್ ತತ್ತಚ್ಛಾಖೋಕ್ತಮೇವ ತೇನ ತೇನ ಜ್ಞೇಯಮಿತಿ ನೋಕ್ತರೂಪಶ್ರವಣಮನನೇ ಕಾರ್ಯೇ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಭಗವಜ್‌ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನಾರ್ಥಂ ಪ್ರವೃತ್ತಾನಾಂ 'ಆತ್ಮೇ-ತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತ' (ಬೃ. ೩-೪-೭) ಇತ್ಯೇವಮಾದಿಕಾಣ್ವಾದಿತತ್ತಚ್ಛಾ-ಖಾಗತವಿಧೀನಾಂ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರವೃತ್ತವಿಧ್ಯರ್ಥಮುಕ್ತಾನಾಂ 'ಅತ್ರ ಹ್ಯೇತೇ ಸರ್ವ ಏಕಿ ಭವಂತಿ' ಇತಿ (ಬೃ. ೩-೪-೭) 'ನ ಹಾಸ್ಯ ಕರ್ಮ ಕ್ಷೀಯತೇ' (ಬೃ. ೩-೪-೧೫) ಇತ್ಯಾದಿ ತತ್ರ ವಿಧಿಸಮೀಪಾಮ್ನಾತಾರ್ಥವಾದಾನಾಂ ಚ ತಥಾ 'ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯೋಽಧ್ಯೇತವ್ಯಃ' (ತೈ.ಆ. ೨-೧೫) 'ವೇದಃ ಕೃತ್ಸ್ನೋಽ-ಧಿಗಂತವ್ಯಃ ಸರಹಸ್ಯೋ ದ್ವಿಜನ್ಮನಾ' ಇತ್ಯೇವಮಾದೇಃ ಅರ್ಥಾವಬೋಧ-ಫಲಕಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಾಧ್ಯಯನವಿಧೇಶ್ಚ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಸಾಧಾರಣ್ಯೇನ 'ಸರ್ವ-ವೇದೋಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ ಕರ್ಮ ಕುರ್ವೀತ' ಇತಿ (ಸಮಾಚಾರ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಸರ್ವ ವೇದೋಕ್ತಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನೇ ಸರ್ವೇಷಾಮಧಿಕಾರಾವಗಮೇನ ಚ ತದನ್ಯ-ಥಾನುಪಪತ್ತಿರೂಪಯುಕ್ತ್ಯಾ ಚ 'ಸರ್ವಾನ್ ವೇದಾನಧೀತ್ಯ ವಿಚಾರ್ಯ ಚ ಜ್ಞಾತುಮಿಚ್ಛೇನ್ಮುಮುಕ್ಷುಃ' ಇತಿ (ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಚೈಕೈಕಸ್ಯ ಸರ್ವ-ಶಾಖಾಧ್ಯಯನದ್ವಾರಾ ತದುಕ್ತಾರ್ಥಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಾವಗಮೇನ ಸಾಧಕ-ಸದ್ಭಾವಾತ್ 'ಶಾಖಾಭೇದೋ ಹ್ಯಶಕ್ತಿಜಃ' ಇತಿ (ಸಮಾಚಾರ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಚೈಕೈಕಸ್ಯ ಕಾಣ್ವಾದಿಶಾಖಾಭೇದಸ್ಯ ಅಶಕ್ತಿಹೇತುಕತ್ವೇನ ಪ್ರತಿಶಾಖಮರ್ಥ-ಭೇದೋಕ್ತೇಃ ಏಕಶಾಖಾಸ್ಥಾರ್ಥಭೇದೋಕ್ತಿವತ್ ಪ್ರಸಂಗಭೇದಾದನು-ವಾದಾದಿರೂಪತಯಾ ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಜ್ಞೇಯಮಿತಿ ನಿಯ-ಮಸ್ಯ ಸರ್ವಾಸಾಮಪಾಂ ಸಮುದ್ರ ಏಕಾಯನಮಿತ್ಯುಕ್ತನಿಯಮಸ್ಯೇವ 'ಯಥಾ ನದೀನಾಂ ಸಲಿಲಂ ಶಕ್ಯೇ ಸಾಗರಗಂ ಭವೇತ್' ಇತಿ (ಆಗ್ನೇಯ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ತತ್ತಚ್ಛಕ್ತ್ಯನುಸಾರಿತಯೋಪಪತ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಬಾಧಕಾನಾಮಭಾವಾಚ್ಚ ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತದಿಶಾ ಸರ್ವೈರಪಿ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಜ್ಞೇಯಮಿತಿ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸರ್ವಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣಮನನೇ ಸರ್ವೈರಪಿ ಕಾರ್ಯೇ ಏವೇತಿ ॥ ಫಲೇ ತು ಜಿಜ್ಞಾಸಾಶಬ್ದಾರ್ಥೈಕದೇಶಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೧ ॥

॥ ಅಥ ಉಪಸಂಹಾರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨ ॥

॥ ಓಂ ಉಪಸಂಹಾರೋಽರ್ಥಾಭೇದಾದ್ವಿಧಿಶೇಷ-ವತ್ಸಮಾನೇ ಚ ಓಂ ॥ ೩-೩-೨

ವೈಯರ್ಥ್ಯಹೇತುನಾ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಯಥಾಶಕ್ತಿಸರ್ವವೇದಾರ್ಥಪರಿಜ್ಞಾನಸ್ಯಾಕ್ಷೇಪೇಣೇಹ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸರ್ವವೇದೋಕ್ತ-ಪರಿಜ್ಞಾನಂ ನಾವಶ್ಯಕಮುತಾವಶ್ಯಕಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಸಾರ್ವ-ತ್ರಿಕಗುಣೋಪಸಂಹಾರಾನುಪಸಂಹಾರಾಭ್ಯಾಂ ವೇದಾರ್ಥಭೂತಬ್ರಹ್ಮಧ್ಯಾನಂ ನ ಯುಕ್ತಮುತ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ನೋಭಯಥಾಪಿ ಧ್ಯಾನಂ ಸಂಭವತೀತಿ । ತಥಾಹಿ । ನ ತಾವದುಪಸಂಹೃತ್ಯ ಧ್ಯಾನಂ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಪಕ್ಷೋ ಯುಕ್ತಃ । ಸರ್ವ ಪರಿಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಕ್ರಮಭಾವಿತ್ವೇನ ಶಕ್ಯತ್ವೇಽಪಿ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕಸರ್ವಗುಣೋಪ-ಸಂಹಾರೇಣ ಧ್ಯಾನಸ್ಯ ವಿಕ್ಷಿಪ್ಯೋಕ್ತಗುಣಾನಾಮೇಕಬುದ್ಧ್ಯಾರೂಢತ್ವ-ರೂಪಸ್ಯಾಶಕ್ಯತ್ವಾತ್ । ಸರ್ವಾಶಕ್ಯತ್ವೇಽಪಿ ಕಾಂಶ್ಚಿತ್ತ್ರಿ ತಥಾ ಧ್ಯಾನಂ ಶಕ್ಯ-ಮಿತಿ ಕಲ್ಪನಸ್ಯ ಕಲ್ಪಕಶೂನ್ಯತಯಾ ಅಯೋಗಾತ್ । ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀ-ತೇತಿ ಸಾವಧಾರಣಾತ್ಮತ್ವಮಾತ್ರೋಪಾಸನವಿಧಿವಾಕ್ಯವಿರುದ್ಧತ್ವಾಚ್ಚ ಪರೋ-ವರೀಯಃಪ್ರಭೃತಿಪ್ರಕರಣಭೇದಾಯೋಗಾಚ್ಚ । ನಾಪ್ಯನುಪಸಂಹೃತ್ಯ ಧ್ಯಾನಂ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಪಕ್ಷಃ । ಸ್ಪಷ್ಟಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್। ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೇತ್ಯತ್ರ ಏವ-ಕಾರಸ್ಯ ಅಯೋಗವ್ಯವಚ್ಛೇದಕತಯಾಽಪಿ ಸಾವಕಾಶತೋಪಪತ್ತೇಃ । ನ ಚ ಪರೋವರೀಯೋ ವೈಶ್ವಾನರಾದಿಪ್ರಕರಣಭೇದ ಏವಾನುಪಂಸಹಾರೇ ಮಾನ-ಮನ್ಯಥಾ ಸ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ಏಕಸ್ಮಿನ್ನಪಿ ಪ್ರಕರಣೇ ಸರ್ವ-ಗುಣೋಕ್ತೇರಪಿ ಸಂಭವಾತ್ । ಅತ ಉಭಯಥಾಪಿ ಧ್ಯಾನಸ್ಯಾಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಯದ್ಧ್ಯಾನಾಂಗತಯಾ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಂ ಶಕ್ತಾನಾಂ ಸರ್ವವೇದಾರ್ಥಪರಿಜ್ಞಾನಮ್, ಅಶಕ್ತಾನಾಂ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಕತಿಪಯಶಾಖಾರ್ಥಪರಿಜ್ಞಾನಂ ಸಂಪಾದ್ಯಮಿತಿ ತತ್ರಾನ್ಯತರದಪಿ ವ್ಯರ್ಥತ್ವಾನ್ನಾವಶ್ಯಸಂಪಾದ್ಯತಾಮರ್ಹತೀತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಉಭಯಥಾಪಿ ಧ್ಯಾನಂ ಸಂಭವತೀತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಂ ದ್ವಿರೂಪಮಪಿ ವೇದಾರ್ಥಪರಿಜ್ಞಾನಂ ಯುಕ್ತಮೇವೇತಿ । ತಥಾಹಿ । ಸರ್ವ-ವೇದೋಕ್ತಗುಣಾನಾಂ ದೋಷಾಭಾವಾನಾಂ ಚೋಪಸಂಹಾರೇಣ ಧ್ಯಾನಸ್ಯ 'ಉಪಾಸ್ಯ ಏಕಃ' ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ (ಭಾಲ್ಲವೇಯ) ಶ್ರುತೌ 'ಸರ್ವೇ ಗುಣಾಃ ಸರ್ವದೈವ ಹ್ಯುಪಾಸ್ಯಾ' ಇತಿ (ನ್ಯಾಯವಿವರಣೋಕ್ತ) ಶ್ರುತೌ ಚ ವಿಹಿ-ತತ್ವಾತ್, ಅನ್ಯಥಾ ವಿಹಿತಕ್ರಿಯಾಲೋಪಪ್ರಸಂಗೇನಾನರ್ಥಪ್ರಸಂಗಾತ್ । ತಥಾ ಛಾಂದೋಗ್ಯೇ ಸಪ್ತಮೇ 'ಋಗ್ವೇದಂ ಭಗವೋಽಧ್ಯೇಮಿ'(ಛಾಂ. ೭-೧- ೨೦) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ನಾರದೇನಾತ್ಮನಃ ಸರ್ವವಿದ್ಯಾವೇದಿತ್ವಮುಕ್ತ್ವಾ 'ಸೋಽಹಂ ಭಗವೋ ಮಂತ್ರವಿದೇವ ನಾತ್ಮವಿತ್' ಇತಿ (ಛಾಂ. ೭-೧-೩) ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ಚ 'ಸೋಽಹಂ ನಾಮವಿದೇವ ನಾತ್ಮವಿತ್' ಇತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ಚ ಸರ್ವವಿದ್ಯಾನಾಂ ಭಗ-ವನ್ನಾಮತ್ವೇನ ತದ್ಗುಣಾಭಿಧಾಯಕತ್ವಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯುಕ್ತ್ಯಾ ಚ ತಥಾ ಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಗುಣಾಭಿಧಾನಸ್ಯ 'ಆಧ್ಯಾನಾಯ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್' ಇತಿ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೩-೧೫) ನ್ಯಾಯೇನ ಧ್ಯಾನಾರ್ಥತ್ವಾತ್ 'ನಾಮ ವಾ ಏತಾಃ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸರ್ವವಿದ್ಯಾಸ್ತಸ್ಮಾದೇಕಃ ಸರ್ವಗುಣೈರ್ವಿಚಿಂತ್ಯ' ಇತಿ (ಕೌಂಡಿಣ್ಯ) ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧತ್ವಾಚ್ಚ । ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೇತ್ಯೇವಕಾರಸ್ಯಾಯೋಗವ್ಯವಚ್ಛೇದಕತ್ವೇನ ಅವಿರೋಧಕತ್ವಾತ್ ಪ್ರಕರಣಭೇದಗತೇಶ್ಚ 'ಪುರುಷವಿದ್ಯಾಯಾಮ್' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೩-೨೫) ಇತ್ಯತ್ರ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್ ಉಪಸಂಹೃತ್ಯ ಧ್ಯಾನಂ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಪಕ್ಷೋ ಯುಕ್ತಃ । ತಥಾನುಪಸಂಹೃತ್ಯ ಧ್ಯಾನಂ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಪಕ್ಷೋಽಪಿ ಯುಕ್ತ ಏವ, ಉಪಸಂಹೃತ್ಯ ಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಅಶಕ್ಯತ್ವಾತ್ಪ್ರಕರಣ-ಭೇದಾತ್ । 'ಸ ಏಷ ಪರೋವರೀಯಾನುದ್ಗೀಥಃ ಸ ಏಷೋಽನಂತಃ' (ಛಾಂ. ೧-೯-೨) ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಕರಣೇಷು ಪರೋವರೀಯಸ್ತ್ವಾದಿಕತಿ-ಪಯಗುಣಸ್ಯೈವೋಕ್ತ್ಯಾ ಏಕತ್ರ ಸರ್ವಗುಣೋಕ್ತೇರಭಾವಾಚ್ಚ । ತಸ್ಮಾದು-ಭಯಥಾ ಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವೇನ ಯುಕ್ತತ್ವಾದುಕ್ತರೂಪವೇದಾರ್ಥ-ಪರಿಜ್ಞಾನಮರ್ಥವದೇವೇತಿ । ಫಲೇ ತು ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೨ ॥

॥ ಅಥ ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩ ॥

॥ ಓಂ ಪ್ರಾಪ್ತೇಶ್ಚ ಸಮಂಜಸಮ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೩

ಅತ್ರ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಗುಣೋಪಸಂಹಾರಾನುಪಸಂಹಾರಪೂರ್ವಕಧ್ಯಾನಯೋಃ-ರಧಿಕಾರಿಭೇದೇನ ಯುಕ್ತತ್ವಸಮರ್ಥನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಜಿಜ್ಞಾಸಾಶಬ್ದಾಭಿಮತಂ ಪ್ರಾಗುಕ್ತದ್ವಿರೂಪಧ್ಯಾನಂ ಅಯುಕ್ತಮುತ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಅಧಿಕಾರಿಭೇದೇನ ವ್ಯವಸ್ಥಾ ನ ಸಂಭವತ್ಯುತ ಸಂಭವತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ದ್ವಿರೂಪಧ್ಯಾನಸ್ಯ ವಿರೋಧೇನೈಕಸ್ಯಾಯೋಗಾತ್ ಅಧಿಕಾರಿಭೇದೇನ ವ್ಯವಸ್ಥಿತತ್ವಸ್ಯ ಚ ಅತ್ರ ಅಸ್ಯಾಧಿಕಾರಃ ಅತ್ರ ತಸ್ಯೇತಿ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕಪ್ರಮಾಣಾಭಾವೇನಾಯೋಗಾದಯುಕ್ತಂ ದ್ವಿರೂಪಧ್ಯಾನಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಯಸ್ಯ ಯಾವದ್ಗುಣಾಃ ಸ್ಪಷ್ಟಂ ಪ್ರತಿಭಾಸಂತ್ಯುಪಾಸನೇ । ಯುಗಪತ್ಸ್ವಭುಜೌ ಯದ್ವದ್ಧ್ಯಾಯೇತ್ತಾವತ ಏವ ಸಃ' ಇತಿ (ನ್ಯಾಯವಿವರಣೋಕ್ತ) ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತದಿಶಾ 'ಗುಣೈಸ್ಸರ್ವೈರುಪಾಸ್ಯೋಽಸೌ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ' ಇತ್ಯಾದಿ (ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವ) ಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತದಿಶಾ ಚ ಧ್ಯಾನಕಾಲೇ ಚ ಯುಗಪತ್ಸ್ಪಷ್ಟಸರ್ವಗುಣ ಪ್ರತೀತ್ಯಾ ಸರ್ವಗುಣಪ್ರತೀತಿರೂಪಯೋಗ್ಯತಾವಿಶೇಷಯುಕ್ತಬ್ರಹ್ಮತದ-ನ್ಯಾಧಿಕಾರಿಭೇದೇನ ವ್ಯವಸ್ಥೋಪಪತ್ತೇಃ ಯುಕ್ತಂ ದ್ವಿರೂಪಧ್ಯಾನಮಿತಿ ॥ ೩ ॥

॥ ಅಥ ಸರ್ವಭೇದಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೪ ॥

॥ ಓಂ ಸರ್ವಾಭೇದಾದನ್ಯತ್ರೇಮೇ ಓಂ ॥ ೩-೩-೪

ಅತ್ರ ಪೂರ್ವತ್ರ ಸರ್ವಗುಣಧ್ಯಾನಾಧ್ಯಾನಯೋರವಿರೋಧೋಕ್ತೌ ಅತ್ರಾ-ನ್ಯತರವೈಯರ್ಥ್ಯಂ ನಿರಸ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಪದೋಕ್ತಂ ಪೂರ್ವತ್ರ ಪ್ರಕೃತಂ ಸರ್ವಗುಣಧ್ಯಾನಂ ನ ಕಾರ್ಯಂ ಉತ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತಸ್ಯ ಫಲಾತಿಶಯವತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯೋ ನ ಸಂಭವತಿ ಉತ ಸಂಭವತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ತನ್ನಿರ್ಣಾಯಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಮೋಕ್ಷರೂಪಫಲಸ್ಯಾಸರ್ವಗುಣಧ್ಯಾನೇನಾಪಿ ಸಿದ್ಧೇಃ ಸರ್ವಗುಣಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಅಸರ್ವಗುಣಧ್ಯಾನಸಾಧ್ಯಫಲಾತಿಶಯವತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯಸ್ಯ ಚ ನಿರ್ಣಾಯಕಾಭಾವೇನಾಯೋಗಾತ್ ವ್ಯರ್ಥಂ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಸರ್ವಗುಣಧ್ಯಾನಮಸರ್ವಗುಣಧ್ಯಾನಾದಧಿಕಫಲವತ್ ತತೋ ಮಹತ್ತ್ವಾತ್ । ಯತ್ಸಾಧನಂ ಯತೋ ಮಹತ್ ತತ್ತತೋಽಧಿಕ-ಫಲವತ್ ಯಥಾ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿತೋ ವಾಜಪೇಯಾದಿಕಮಿತ್ಯನುಮಾ-ನೇನ 'ಸಂಪೂರ್ಣೋಪಾಸನಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಸಂಪೂರ್ಣಾನಂದಭಾಗ್ ಭವೇತ್' ಇತ್ಯಾದಿ (ಪಾದ್ಮ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಚ ಫಲಾತಿಶಯವತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯೋಪಪತ್ತೇಃ ಕಾರ್ಯಮೇವ ಸರ್ವಗುಣಧ್ಯಾನಮಿತಿ ॥ ೪ ॥

॥ ಅಥ ಆನಂದಾ(ದ್ಯ)ಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೫ ॥

॥ ಓಂ ಆನಂದಾದಯಃ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಓಂ ॥ ೩-೩-೫

ಪೂರ್ವತ್ರೋಕ್ತಾಧಿಕಾರಿಭೇದೇನ ಫಲಭೇದೇನ ಚ ದ್ವಿರೂಪೋಪಾಸ್ತಿರ-ಯುಕ್ತಾ । ಸರ್ವಮುಮುಕ್ಷುಸಾಧಾರಣೋಪಾಸ್ತಿಮಾತ್ರಾನಿರ್ಣಯೇ ತದ್ವಿ-ಶೇಷಾನವಸರಾದಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಜಿಜ್ಞಾಸಾಪದೋಕ್ತಂ ಭಗವದ್ಧ್ಯಾನಂ ನ ಯುಕ್ತಮುತ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಸರ್ವಮುಮುಕ್ಷುಧ್ಯೇಯ-ಗುಣನಿರ್ಣಯೋ ನ ಸಂಭವತ್ಯುತ ಸಂಭವತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ಸರ್ವಧ್ಯೇಯ ಗುಣಾಃ ಸಂಖ್ಯಾನಿರ್ದೇಶಾಭ್ಯಾಂ ಕ್ಲೃಪ್ತಾಃ ನ ಸಂತ್ಯುತ ಸಂತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ನ ಸಂಖ್ಯಾನಿರ್ದೇಶಾಭ್ಯಾಂ ಕ್ಲೃಪ್ತಾಃ ಪೃಥಕ್ಸಂತಿ ಗುಣಾಃ । ಯದಿ ಭವೇಯುಃ ತರ್ಹಿ ಕಿಯಂತಃ । ಯದಿ ಚತುಃಪಂಚಷಾಃ ಆನಂದಾದಯ ಇತ್ಯುಚ್ಯೇತ ತರ್ಹಿ ಕೇಷಾಂಚಿತ್ಸಮುಚ್ಚಯೇ ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ಸಮುಚ್ಚಯಪ್ರಸಂಗೇನ ನಿಯಮಾಸಂಭವಾತ್ ಆನಂದಾದಿಭ್ಯೋಽನ್ಯ ಏವೇ-ತ್ಯಪಿ ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತ್ವೇನ ಏತ ಏವೇತಿ ನಿರ್ದೇಶಕ್ಲೃಪ್ತ್ಯಭಾವಾಚ್ಚೇತಿ ಸರ್ವಮು-ಮುಕ್ಷುಧ್ಯೇಯಗುಣನಿರ್ಣಯಾಭಾವಾನ್ನ ಭಗವದ್ಧ್ಯಾನಂ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಸರ್ವೇಷಾಂ ಬಹುಗುಣೋಪಾಸನೇಽಶಕ್ಯತ್ವಾತ್ ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷಿತಸ್ಯ ನಿರ್ದೋಷಾನಂದಾನುಭವರೂಪಮೋಕ್ಷಸ್ಯ 'ತಂ ಯಥಾ ಯಥೋಪಾಸತೇ' ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ತದನುಗುಣೋಪಾಸನಸಾಧ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ ನಿರ್ದೋಷತ್ವಜ್ಞಾನಾನಂದಾನಾಂ ತ್ರಯಾಣಾಮಾವಶ್ಯಕತ್ವಾತ್ ಆತ್ಮತ್ವಶಬ್ದಿತಸ್ವಾಮಿತ್ವಸ್ಯ ಚ ಸ್ವಸಂಬಂಧಾನುಸ್ಮರಣಸ್ಯ ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿಹೇತುತ್ವೇನ 'ಆತ್ಮೇತಿ ತೂಪಗಚ್ಛಂತಿ' ಇತಿ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೪-೧-೨) ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣದಿಶಾವಶ್ಯಕತ್ವಾತ್ 'ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಆತ್ಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿ (ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕ) ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ಸದಾದಯಶ್ಚತ್ವಾರ ಏವೇತಿ ಸಂಖ್ಯಾನಿರ್ದೇಶಾಭ್ಯಾಂ ಕ್ಲೃಪ್ತಿಸಂಭವೇನ ಧ್ಯೇಯಗುಣನಿರ್ಣಯಾತ್ ಯುಕ್ತಮೇವ ಭಗವದ್ಧ್ಯಾನಮಿತಿ ॥ ೫ ॥

॥ ಅಥ ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ತ್ವಾ(ದ್ಯ)ಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೬ ॥

॥ ಓಂ ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ತ್ವಾದ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿರುಪಚಯಾಪಚಯೌ ಹಿ ಭೇದೇ ಓಂ ॥ ೩-೩-೬

ಚತ್ವಾರ ಏವೇತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತನಿಯಮಾಕ್ಷೇಪೇಣ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಚತ್ವಾರ ಏವೇತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತನಿಯಮೋಽಯುಕ್ತ ಉತ ಯುಕ್ತ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ 'ತಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಮೇವ ಶಿರ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಶ್ರುತಾಃ ಪ್ರಿಯಶರಸ್ತ್ವಾದಯಃ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಾ ಉತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ತೇಷಾಂ ಸರ್ವಾನುಪಾಸ್ಯತ್ವೇ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿರ್ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ತ್ವಾದಯೋಽಪಿ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಾಸ್ತೇಷಾಂ ಆನಂದವಿಶೇಷತ್ವಾತ್ । ಆನಂದಾದೀನಾಂ ಚ ಸ್ವಾಭಿಮತಫಲಾವಾಪ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯತ್ವೋಕ್ತೇಃ । ಅನ್ಯಥಾ ಫಲಾಭಾವಾಪಾತಾತ್ । ಅತಃ ಪ್ರಾಗುಕ್ತನಿಯಮೋ ನ ಯುಕ್ತ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಆನಂದವಿಶೇಷತ್ವಮಾತ್ರೇಣ ಪ್ರಿಯಶರಸ್ತ್ವಾದೇಃ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯತ್ವೇ ಸರ್ವಗುಣಾನಾಮಪಿ ಗುಣಚತುಷ್ಟಯವಿಶೇಷತ್ವಸ್ಯ ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತಯಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸರ್ವಗುಣೋಪಾಸ್ತಿಪ್ರಸಂಗಾತ್ತಸ್ಯ ಚ 'ದರ್ಶನಾಚ್ಚ'

ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೨-೨೧) ಆನಂದಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧಫಲಭೇದಪರಿಲೋಪಾಪತ್ಯಾ ಅನಿಷ್ಟತ್ವೇನ ಫಲಭೇದಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಗುಣೋಪಾಸನೇ ಅಪಿ ತಾರತಮ್ಯಸ್ಯ ಚ ವಾಚ್ಯತ್ವಾತ್ 'ನೈವ ಸರ್ವಗುಣಾಸ್ಸರ್ವೈರುಪಾಸ್ಯಾ ಮುಕ್ತಿಭೇದತಃ' ಇತಿ (ವಾರಾಹ) ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ನ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಾಃ ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ತ್ವಾದಯಃ । ನ ಚೈವ ಫಲಾಭಾವಃ । 'ಯಥಾಯೋಗ್ಯಾನ್ ಗುಣಪೂಗಾನುಪಾಸ್ಯ ಫಲಂ ಭವೇತ್' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ವಿಶೇಷಾನುಪಾಸನೇಽಪಿ ಯೋಗ್ಯಗುಣೋಪಾಸನೇನೈವ ಮುಕ್ತಿಫಲಪ್ರಾಪ್ತೇರವಗಮಾದಿತಿ ನೋಕ್ತನಿಯಮಭಂಗ ಇತಿ ॥ ೬ ॥

॥ ಅಥ ಇತರಾ(ಫಲಾಸಾಮ್ಯಾ)ಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೭ ॥

॥ ಓಂ ಇತರೇ ತ್ವರ್ಥಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೭

ಪೂರ್ವತ್ರ ಯಥಾಯೋಗ್ಯಾನಿತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಯೋಗ್ಯಗುಣೋಪಾಸನೇನೈವ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತ್ಯುಕ್ತೌ ದೇವಾನಾಂ ಚತುರ್ಗುಣಾಧಿಕಗುಣೋಪಾಸನೇ ಯೋಗ್ಯತಾನಿಶ್ಚಯಾಸಂಭವಾತ್ ತೇಷಾಂ ಅಧಿಕಗುಣೋಪಾಸ್ತಿರಯುಕ್ತೇತಿ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಜಿಜ್ಞಾಸಾಪದೋಕ್ತಂ ಚತುರ್ಗುಣಾಧಿಕಗುಣೋಪಾಸನಂ ನ ಕಾರ್ಯಮುತ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತದಧಿಕಾರಿಣಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಯೋಗ್ಯತಾನಿಯಮನಿರ್ಣಯೋಽಶಕ್ಯ ಉತ ಶಕ್ಯ ಇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಪ್ರಾಪ್ತೇಶ್ಚೇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಂ ಧ್ಯಾನಕಾಲೀನಗುಣಭಾನಸ್ಯ ಯೋಗ್ಯತಾನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವಮಯುಕ್ತಮುತ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಧ್ಯಾನಾತ್ಪೂರ್ವಮೇವ ಯೋಗ್ಯತಾನಿಯಮಾಜ್ಞಾನೇಽಯೋಗ್ಯೋಪಾಸನಪ್ರಸಂಗಾತ್ತಸ್ಯ ಚ 'ಅಚೇತನಾಸ(ಶಕ್ಯ)ತ್ಯಾಯೋಗ್ಯಾನ್ಯನುಪಸ್ಯಾನ್ಯಫಲತ್ವವಿಪರ್ಯಯಾಭ್ಯಾಮಿ'ತಿ ಸಾಂಕರ್ಷಣಸೂತ್ರೋಕ್ತದಿಶಾ ಅನರ್ಥಫಲತ್ವೇನ ಧ್ಯಾನಕಾಲೀನಗುಣಭಾನಸ್ಯ ಯೋಗ್ಯತಾನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವಾಭಾವಾನ್ನಾಧಿಕೋಪಾಸನಂ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ತತ್ತತ್ಪ್ರಾಪ್ಯಫಲಾಪೇಕ್ಷಯೋಪಾಸನಯೋಗ್ಯತಾನಿರ್ಣಯೋಪಪತ್ತೇಃ ಭಾವ್ಯುತ್ಕರ್ಷಜ್ಞಸರ್ವಜ್ಞಗುರುಣಾ ತತ್ತತ್ಪ್ರಾಪ್ಯಭವಿಷ್ಯತ್ಫಲಾನುಸಾರಿಗುಣೋಪದೇಶೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಚತುರ್ಭ್ಯೋಽಧಿಕೋಪಾಸನಂ ಕಾರ್ಯಮೇವೇತಿ ॥ ೭ ॥

॥ ಅಥ ಆಧ್ಯಾನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೬ ॥

॥ ಓಂ ಆಧ್ಯಾನಾಯ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್ ಓಂ ॥
೩-೩-೮

ಏವಂ ಪೂರ್ವತ್ರ ಮಂದಮಧ್ಯೋತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಭೇದೇನ ಅನುಪಸಂಹಾರೋಪಸಂಹಾರೌ ಉಕ್ತ್ವಾ ತಯೋಃ 'ಸಂಜ್ಞಾತಶ್ಚೇತ್' ಇತಿ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೩-೯) 'ಪ್ರಕರಣಭೇದಾತ್' ಇತಿ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೩-೮) ಚ ಯನ್ಮಾನಮುಕ್ತಂ ತದೇವೇಹಾಕ್ಷಿಪ್ಯ ಸಮಾಧೀಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಪದಾಭಿಮತೌ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಗುಣೋಪಸಂಹಾರಾನುಪಸಂಹಾರೌ ನ ಕಾರ್ಯಾವುತ ಕಾರ್ಯೌ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತಯೋರ್ಮಾನಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ಪ್ರಾಕ್ 'ಸಂಜ್ಞಾತ' ಇತಿ 'ಪ್ರಕರಣಭೇದಾತ್' ಇತಿ ಚೋಕ್ತಮುಭಯತ್ರ ಮಾನಂ ನ ಯುಕ್ತಮುತ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಸಂಜ್ಞಾತಶ್ಚೇದಿತ್ಯತ್ರೋಕ್ತದಿಶಾ ಸರ್ವವಿದ್ಯಾನಾಂ ಭಗವನ್ನಾಮತ್ವೇನ ತತ್ರ ಗುಣಾಭಿಧಾನಸ್ಯ ಉಪಸಂಹಾರಾರ್ಥತ್ವೇ ಸರ್ವಗುಣಾನಾಂ ಏಕತ್ರೈವೋಕ್ತಿಪ್ರಸಂಗೇನ ವಿಕ್ಷಿಪ್ಯ ನಾನಾಸ್ಥಾನೇಷೂಕ್ತೇಃ ವ್ಯರ್ಥತ್ವಾತ್ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯಾನುಪಸಂಹಾರೇಣಾಪಿ ಸಿದ್ಧ್ಯಾ ಉಪಸಂಹಾರಸ್ಯ ವ್ಯರ್ಥತ್ವಾಚ್ಚ ಅತ ಏವ ವ್ಯರ್ಥವಿಧೇಃ ಅಶ್ರದ್ಧೇಯತ್ವೇನ 'ವಿಧಿಶೇಷವತ್' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೩-೬) ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತವಿಹಿತತ್ವಯುಕ್ತೇರಪ್ಯಪ್ರಯೋಜನಕತ್ವಾತ್ ತತ್ತದ್ವಿದ್ಯಾಪ್ರಕರಣೇಷು ಏತಾವದೇವೋಪಾಸನಮಿತ್ಯುಕ್ಯಭಾವೇನ ಪ್ರಕರಣಭೇದಸ್ಯಾನುಪಸಂಹಾರೇಽಮಾನತ್ವೇನ ಮಾನಾಭಾವಾನ್ನ ಕಾರ್ಯಾವೇತೌ ದ್ವಾವಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಗುಣೋಕ್ತೇರುಪಸಂಹಾರಾನ್ಯಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್ ನಾನಾಸ್ಥಾನೇಷೂಕ್ತಾನಾಮಪಿ ಉಪಸಂಹಾರೇ ಮುಕ್ತೌ ಫಲಾತಿಶಯಭಾವೇನ ತಥೋಕ್ತೇರರ್ಥವತ್ತ್ವಾತ್ 'ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತೇ'ತಿ (ಬೃ. ೩-೪-೭) ಶ್ರುತ್ಯಾನ್ಯವ್ಯವಚ್ಛೇದಪೂರ್ವಂ ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನವಿಧಾನಾತ್ ಪ್ರಾಗೇವಕಾರಸ್ಯಾಯೋಗವ್ಯವಚ್ಛೇದಕತ್ವೋಕ್ತಾವಪಿ ಇಹ 'ಪ್ರಾಪ್ತೇಶ್ಚ' ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೩-೧೦) ನ್ಯಾಯೇನ ಅಧಿಕಾರಿಭೇದೇನಾನ್ಯಯೋಗವ್ಯವಚ್ಛೇದಕತ್ವಾವಿರೋಧಾಚ್ಚ ದ್ವಾವಪಿ ಕಾರ್ಯಾವಿತಿ ॥ ೮ ॥

॥ ಅಥ ಆತ್ಮಗೃಹೀತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೯ ॥

॥ ಓಂ ಆತ್ಮಗೃಹೀತಿರಿತರವತ್ತದುತ್ತರಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೯

'ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತ' ಇತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಶ್ರುತಿಸ್ಥೈವಕಾರಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಾನ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣವ್ಯವಚ್ಛೇದಕತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಾವತ್ರ ಸ ನೇತ್ಯುಚ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಪದಾಭಿಮತಂ 'ಆನಂದಾದಯಃ' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೩-೧೨) ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಂ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನಂ ನ ಯುಕ್ತಮುತ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತತ್ಕಿಂ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಶ್ರುತಿವಿರುದ್ಧಂ ನ ವೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೇತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಾತ್ಮಶಬ್ದಃ ಕಿಂ ಸುಶಕತ್ವಾದಿಯುಕ್ತ್ಯಾ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಮಾತ್ರವಚನಃ ಉತ ವಾಕ್ಯಶೇಷಬಲಾತ್ ಜ್ಞಾನಾದಿಚತುರ್ಗುಣವಚನ ಇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಆತ್ಮತ್ವಮಾತ್ರೋಪಾಸ್ತೇಃ ಸುಶಕತ್ವಾದಾಶ್ವಪರೋಕ್ಷ್ಯಹೇತುತ್ವಾಚ್ಚ ಸಾವಧಾರಣಶ್ರೌತಾತ್ಮಪದಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿಮಾತ್ರವಚನತ್ವೇನ ತನ್ಮಾತ್ರೋಪಾಸನಸ್ಯೈವ ಕಾರ್ಯತ್ವಾದಯುಕ್ತಂ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನಮ್ । ವಾಕ್ಯಶೇಷಸ್ತು ಸ್ತುತಿತ್ವೇನಾಪ್ಯುಪಪದ್ಯತ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಅತ್ಯಲೌಕಿಕಪರಮಪುಮರ್ಥಹೇತ್ವಾಪರೋಕ್ಷ್ಯೇಽತಿಸುಶಕತ್ವಸ್ಯಾಗುಣತ್ವಾತ್ ಗುಣತ್ವೇಽಪಿ ವಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಮುಮುಕ್ಷೂಣಾಂ 'ಫಲಸಾಮ್ಯಾದಪೇಕ್ಷಿತಾ' ಇತ್ಯಾನಂದನಯೋಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೩-೧೨) ಸ್ವಾಪೇಕ್ಷಿತಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಫಲಪ್ರಾಪ್ತ್ಯರ್ಥತ್ವೇನ ಅನ್ಯೋಪಾಸನಸ್ಯಾಪ್ಯಾವ-

ಶ್ಯಕತ್ವಾತ್ ವಾಕ್ಯಶೇಷಸ್ಯಾರ್ಥವಾದತ್ವೇಽಪಿ ಅವಿರುದ್ಧೇ ಸ್ವಾರ್ಥೇ ತಾತ್ಪರ್ಯಾಬಾಧಾತ್ । 'ಪ್ರಾಣನ್ನೇವ ಪ್ರಾಣನಾಮಾ ಭವತಿ ಮನ್ವಾನೋ ಮನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೇ ಪ್ರಾಣಪದಾದಿನಾ ಪ್ರಕೃತಾನಂದಾದಿಗುಣಾನಾಂ ಪರಾಮರ್ಶೇನ 'ಅತ್ರ ಹ್ಯೇತೇ ಸರ್ವ ಏಕಂ ಭವಂತಿ' (ಬೃ. ೩-೪-೭) ಇತ್ಯಾತ್ಮಗುಣೇ ಆನಂದಾದಿಗುಣಾನಮಂತರ್ಭಾವೋಕ್ತಿಪರವಾಕ್ಯಶೇಷಾನುರೋಧೇನ 'ಆನಂದಾನುಭವತ್ವಾಚ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ (ಬೃಹತ್ತಂತ್ರ)ಸ್ಮೃತ್ಯನುರೋಧೇನ ಚ ಆತ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಾದಿಚತುರ್ಗುಣವಚನತ್ವೇನ ತದವಿರೋಧಾದ್ಯುಕ್ತಂ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಕಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನಮಿತಿ । ನ ಚೈವಮನುಪಸಂಹಾರಮಾನತ್ವೋಕ್ತಿವಿರೋಧಃ, ಅಸ್ಯಾನುಪಂಸಾಹಾರರೂಪತ್ವಾತ್ ॥ ೯ ॥

॥ ಅಥ ಅನ್ವಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಓಂ ಅನ್ವಯಾದಿತಿ ಚೇತ್ಸ್ಯಾದವಧಾರಣಾತ್ ಓಂ ॥
೩-೩-೧೦

ಅತ್ರಾತ್ಮಪದಸ್ಯ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಾನುಪಸಂಹಾರಮಾನತ್ವಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯ ಸಾಧ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಮಾತ್ಮಪದಸ್ಯಾನುಪಂಸಹಾರಮಾನತ್ವಮಯುಕ್ತಮುತ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಮಾತ್ಮಪದೋಕ್ತಗುಣಾಃ ಉಪಸಂಹರ್ತೃಮಾತ್ರೋಪಾಸ್ಯಾಃ ಉತಾನುಪಂಸಹರ್ತ್ರುಪಾಸ್ಯಾ ಅಪೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ಆತ್ಮಶಬ್ದೋಽಖಿಲಗುಣಾನಾಮಪಿ ಪ್ರತ್ಯಾಯಕತ್ವೇನಾನುಪಸಂಹರ್ತೄನ್ ಪ್ರತಿ ವಿಭ್ರಮಕರಃ ಅಥ ವ್ಯವಸ್ಥಯಾ ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯಗುಣಪ್ರತ್ಯಾಯಕತಯಾ ನಿರ್ಣಾಯಕರ ಇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತೇತ್ಯಸ್ಯ 'ಚೋದನಾದ್ಯವಿಶೇಷಾತ್' ಇತಿ ನ್ಯಾಯೇನ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೩-೧) ಅಖಿಲಗುಣಧ್ಯಾತೃಬ್ರಹ್ಮಾದೀನ್ ಪ್ರತ್ಯಪಿ ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ತಥಾ ತತ್ರ ಆತ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ಅನುಪಸಂಹರ್ತೃಮಾತ್ರಯೋಗ್ಯಗುಣಬೋಧಕತ್ವೇ ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೇತ್ಯವಧಾರಣಾಯೋಗೇನ ತದನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ 'ಆಪ್ತವ್ಯಾಪ್ತೇರಾತ್ಮಶಬ್ದಃ ಪರಮಸ್ಯ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ' ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ

ಚ ಆತ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ಸರ್ವಗುಣವಾಚಿತ್ವೇನಾನುಪಸಂಹರ್ತೄನ್ ಚತುರ್ಗುಣಾದ್ಯುಪಾಸಕಾನ್ ಪ್ರತಿ ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯಮಾತ್ರಗುಣಾಪ್ರತ್ಯಾಯಕತಯಾ ತಸ್ಯ ವಿಭ್ರಮಕರತ್ವಾತ್ ತದುಕ್ತುಗಣಾನುಪಂಸಹರ್ತೃಭಿರನುಪಾಸ್ಯಾ ಇತ್ಯಯುಕ್ತಮನುಪಸಂಹಾರಮಾನತ್ವಮ್ । ನ ಚ ತಸ್ಯ ಸರ್ವಗುಣಪ್ರತ್ಯಾಯಕತ್ವೇಽಪಿ ಸ್ವಸ್ವಯೋಗ್ಯಗುಣಮಾತ್ರಂ ಸರ್ವೈರುಪಾಸ್ಯಮಿತಿ ಶಂಕ್ಯಮ್ । ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೇತ್ಯವಧಾರಣೇನಾತ್ಮಶಬ್ದೇನ ಯಾವತ್ಪ್ರತೀತಂ ತಾವತೋಽಪ್ಯುಪಾಸ್ಯತ್ವಪ್ರತೀತೇಃ । ಅನ್ಯಥಾವಧಾರಣವಿರೋಧಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಆತ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ಸರ್ವಗುಣವಾಚಿತ್ವೇಽಪಿ ತತ್ತದ್ಗುಣೋಪಾಸನಯೋಗ್ಯಾನ್ ಸರ್ವಗುಣಾನ್ ವಕ್ತೀತ್ಯಸ್ಯ ತತ್ತದನುಭವಸಿದ್ಧತ್ವೇನ ತಸ್ಯ ಅವಿಭ್ರಮಕರತಯಾ ತದುಕ್ತುಗಣಾನಾಂ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಾದ್ಯುಕ್ತಮನುಪಸಂಹಾರಮಾನತ್ವಮಿತಿ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಅಥ ಕಾರ್ಯಾ(ಖ್ಯಾನಾ)ಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಓಂ ಕಾರ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದಪೂರ್ವಮ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೧೧

ಪೂರ್ವತ್ರಾಧಿಕಾರಿಣಾಂ ಸ್ವಸ್ವಯೋಗ್ಯಗುಣಾನ್ಯಗುಣಾನಾಮಾತ್ಮಶಬ್ದೇನಾಪ್ರತೀತ್ಯಾ ತತ್ತನ್ಮಾತ್ರಗುಣೋಪಾಸನಂ ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯುಕ್ತಮಯುಕ್ತಮ್ । ಯೋಗ್ಯಾನಾಮಪಿ 'ಪರಮತ' (ಬ್ರ.ಸೂ.) ೩-೨-೩೨) ಇತ್ಯುಕ್ತದಿಶಾಽಲೌಕಿಕತ್ವೇನ ಆತ್ಮಶಬ್ದೇನಾಪ್ರತೀತೇರಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಈಶ್ವರಗುಣಾ ಧ್ಯೇಯಾ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತೇ ಹಿ ಕಿಂ ಲೌಕಿಕಾ ಏವ ಧ್ಯೇಯಾ ಉತಾಲೌಕಿಕಾ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಲೌಕಿಕಾನಾಮಧ್ಯಾನೇ ಗುಣಧ್ಯಾನಸ್ಯೈವಾಭಾವಃ ಪ್ರಸಜ್ಯತ ಉತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಅಲೌಕಿಕಗುಣಾನಾಮನುಭವೋ ನ ಸಂಭವತ್ಯುತ ಸಂಭವತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಅಲೌಕಿಕಗುಣವಿಷಯೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಯೋರಪ್ರಸಕ್ತೇಃ ಪ್ರಸಕ್ತಸ್ಯ ಚ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಂಗತಿಗ್ರಹಣಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯ ಚ ಸಂಬಂಧಿಜ್ಞಾನಾಧೀನತ್ವಾತ್ ಶಬ್ದರೂಪಸಂಬಂಧಿನಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವೇಽಪಿ ಅರ್ಥರೂಪ

ಸಂಬಂಧಿನಃ ಶಬ್ದಾದನ್ಯೇನಾಪ್ರತೀತೇಃ ಶಬ್ದಾಂತರೇಣ ತತ್ಪ್ರತೀತೌ ತತ್ರಾಪ್ಯೇವಮಿತ್ಯನವಸ್ಥಾಪತ್ತ್ಯಾ ಸಂಗತಿಗ್ರಹಣಾಯೋಗೇನ ಶಬ್ದೇನಾಪ್ಯನುಭವಾಯೋಗೇನ ಧ್ಯಾನಕಾಲೇ ತತ್ಪ್ರತೀತೇರಭಾವಾತ್ ತಾದೃಶಸ್ಯ ಚ ಧ್ಯಾನಾಯೋಗಾತ್ ಲೌಕಿಕಾನಾಮಧ್ಯಾನೇ ಗುಣಧ್ಯಾನಸ್ಯೈವಾಭಾವಪ್ರಸಕ್ತ್ಯಾ ಧ್ಯಾನಸಾಧ್ಯಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಜನ್ಯಮೋಕ್ಷಾಭಾವಾಪಾತೇನ ಗುಣಧ್ಯಾನಸ್ಯಾವಶ್ಯಕತ್ವಾತ್ ಲೌಕಿಕಾ ಏವ ಧ್ಯೇಯಾಃ । ತಥಾ ಚ ಅವಿದ್ಯಮಾನಧ್ಯಾನಸ್ಯ 'ನ ಪ್ರತೀಕೇ ನ ಹಿ ಸಃ' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೪-೧-೩) ಇತಿ ಚತುರ್ಥಾದ್ಯಪಾದೇ ನಿರಸಿಷ್ಯಮಾಣತ್ವೇನ ಈಶ್ವರೇ ಧ್ಯೇಯಾನಾಂ ಗುಣಾನಾಂ ಲೌಕಿಕತ್ವಸ್ಯೈವಾವಶ್ಯಂಭಾವಾತ್ 'ಪರಮತಸ್ಸೇತೂನ್ಮಾನ' ಇತಿ ಸೂತ್ರೇ ಭಗವದ್ಗುಣಾನಾಮುಕ್ತಮಲೌಕಿಕತ್ವಮಯುಕ್ತಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಅಲೌಕಿಕಾಸ್ತಸ್ಯ ಗುಣಾ ಹ್ಯುಪಾಸ್ಯಾ' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯಾಲೌಕಿಕತ್ವಕಥನಾತ್ ತಾದೃಶಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ಚ ಅಲೌಕಿಕಗುಣೋಪಾಸನೇನ ವಿನಾ ಅಯೋಗಾತ್ 'ಅರ್ಥಸಾಮಾನ್ಯಾತ್'(ಬ್ರ.ಸೂ.೩-೩-೧೪) ಇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ ಫಲಾನುಸಾರಿಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯತಯಾ ಅಲೌಕಿಕಾ ಏವ ಗುಣಾ ಧ್ಯೇಯಾಃ । ನ ಚ ತಾದೃಶಗುಣಾಪ್ರತೀತಿದೋಷಃ । 'ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಸ್ತುನಶ್ಚೈವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಃ ಶಾಸ್ತ್ರಲಿಂಗತಃ' ಇತ್ಯಭಿಮಾನಿನಯಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸುಧಯೋರುಕ್ತರೀತ್ಯಾ 'ಯಃ ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ ಸ ಇಂದ್ರಃ ಯಃ ಪಾಶಹಸ್ತಃ ಸ ವರುಣಃ' ಇತ್ಯಾದೌ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮರ್ಯಾದಯೋಪಸ್ಥಿತೇ ವಸ್ತುನಿ ಇಂದ್ರಾದಿಶಬ್ದವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿವದನುಕೂಲವೇದನೀಯೋ ಭಗವದ್ಗುಣೋ ಯಃ ಸಃ ಆನಂದ ಇತಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕೃತೇಶಗುಣಾನಾಂ ವಿದುಷಾಮುಪದೇಶೇನೋಪಸ್ಥಿತೌ ತತ್ರ ತತ್ಪದಶಕ್ತಿಗ್ರಹೋಪಪತ್ತ್ಯಾ ಶಬ್ದೇನೈತತ್ಪ್ರತೀತಿಸಂಭವಾತ್ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಗುಣಾನಾಮಲೌಕಿಕತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಅಥ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೨ ॥

॥ ಓಂ ಸಮಾನ ಏವಂ ಚಾಭೇದಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೧೨

ಅರ್ಥಸಾಮಾನ್ಯಾದಿತ್ಯುಕ್ತ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೩-೧೪) ನ್ಯಾಯೇನ ಪೂರ್ವತ್ರಾಪೂರ್ವಕಾರ್ಯಾಖ್ಯಾನದಪೂರ್ವಗುಣಜಾತಧ್ಯಾನಂ ಕಾರ್ಯಮಿತ್ಯುಕ್ತಮಯುಕ್ತಮ್ । ಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಸ್ವಾನುಸಾರಿಫಲದತ್ವಾನಿಯಮಾದಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ 'ಅರ್ಥಸಾಮಾನ್ಯಾತ್' ಇತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಂ ಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಫಲಾನುಸಾರಿತ್ವಂ ಅಯುಕ್ತಂ ಉತ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಣೀಬ್ರಹ್ಮಣೋರುಪಾಸನಸ್ಯ ಸ್ವಸದೃಶಫಲಾನುಸಾರಿತ್ವಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ತಯೋಃ ಸಮವಿಷಮಫಲವತೋಃ ಉಪಾಸನಮಪಿ ಸಮವಿಷಮರೂಪಂ ನ ಸಂಭವತ್ಯುತ ಸಂಭವತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮತ್ವಾದಿಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಾಣಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಬ್ರಹ್ಮಾಣೀಭ್ಯಾಂ ಯಥಾಕ್ರಮಮುಪಾಸ್ಯತ್ವಾನುಪಾಸ್ಯತ್ವೇ ನ ಯುಕ್ತೇ ಉತ ಯುಕ್ತೇಃ ಇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ತ್ರಿವಿಕ್ರಮತ್ವಾದಿಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಾಣಾಮನಿತ್ಯತ್ವೇನ ಧ್ಯಾನಕಾಲೇಽಭಾವಾದವಿದ್ಯಮಾನಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಚ ನಿಂದಿತತ್ವೇನ ಬ್ರಹ್ಮಾಣೀಬ್ರಹ್ಮಣೋರಪಿ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಾನುಪಾಸನಸ್ಯ ವಾಚ್ಯತ್ವೇನ ಗುಣವಿಷಯೇ ಸಾಮ್ಯಸ್ಯ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷವಿಷಯೇ ವೈಷಮ್ಯಸ್ಯ ದುರ್ವಚತ್ವೇನ ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ಬ್ರಹ್ಮಾಣೀಬ್ರಹ್ಮಭ್ಯಾಂ ಕ್ರಿಯಮಾಣೋಪಾಸನಯೋಃ ಸಮತ್ವಸ್ಯ ವಿಷಮತ್ವಸ್ಯ ಚಾಭಾವೇನ ಸಮವಿಷಮತ್ವಾಯೋಗಾತ್ ತದುಭಯಪ್ರಾಪ್ಯಫಲಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯಗುಣತಾರತಮ್ಯರೂಪತಯಾ ಸಮವಿಷಮತ್ವೇನ ತಾಭ್ಯಾಂ ಕ್ರಿಯಮಾಣೋಪಾಸನಸ್ಯ ಸ್ವಸದೃಶಫಲಾನುಸಾರಿತ್ವಾಭಾವಾದರ್ಥಸಾಮಾನ್ಯಾದಿತ್ಯುಕ್ತಮಯುಕ್ತಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಗುಣಕ್ರಿಯಾದಯೋ ವಿಷ್ಣೋಃ ಸ್ವರೂಪಂ ನಾನ್ಯದಿಷ್ಯತೇ' ಇತಿ ತತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯಾಂತೋದಾಹೃತ (ತೃತೀಯಪರಿಚ್ಛೇದೇ) ಶ್ರುತ್ಯಾ ಗುಣಕ್ರಿಯಾದೀನಾಂ ವಿಷ್ಣುನಾ ತಾದಾತ್ಮ್ಯರೂಪಸಂಬಂಧೇನ ನಿತ್ಯತಯಾ ಧ್ಯಾನ

ಕಾಲೇ ಅಸತ್ತ್ವಾಭಾವೇನ ತದುಪಾಸನೇ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಸದುಪಾಸನಾಪ್ರಸಕ್ತೇಃ । ಕ್ರಿಯಾದಿವಿಶೇಷಾಣಾಮಲೌಕಿಕತ್ವೇಽಪಿ 'ಗುಣಾಸ್ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾದ್ಯಾಶ್ಚ ಸಂಹರ್ತವ್ಯಾ ನ ಸಂಶಯಃ । ವಿರಿಂಚಸ್ಯೈವ ನಾನ್ಯೇಷಾಮ್' ಇತಿ (ಬೃಹತ್ತಂತ್ರ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ವಿರಿಂಚಸ್ಯೈವ ಯೋಗ್ಯತ್ವೇನ ತೇಷಾಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸ್ಯತ್ವವತ್ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಾ ನಿತ್ಯವಿಕ್ರಾಂತ್ಯಾದಿಕ್ರಿಯಾಂತರ್ಭಾವೇನೈವೋಪಾಸ್ಯತಯಾ ಪೃಥಗುಪಾಸ್ಯತ್ವಾಭಾವೇನ ಕ್ರಿಯಾವಿಷಯೇ ವಿಷಮತ್ವಸ್ಯ ಗುಣಾದಿವಿಷಯೇ ಸಮತ್ವಸ್ಯ ಚ ಸಂಭವೇನ ಬ್ರಹ್ಮಾಣೀಬ್ರಹ್ಮಭ್ಯಾಂ ಕ್ರಿಯಾಮಾಣೋಪಾಸನಸ್ಯಾಪಿ ಫಲಸ್ಯೇವ ಸಮವಿಷಮತ್ವೇನ ಕ್ವಾಪ್ಯುಪಾಸನೇ ಫಲಾನುಸಾರಿತ್ವಸ್ಯ ವ್ಯಭಿಚಾರಾಭಾವಾತ್ ಅರ್ಥಸಾಮಾನ್ಯಾದಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ॥ ೧೨ ॥

॥ ಅಥ ನ ವಾ(ವಿಶೇಷಾ)ಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೩ ॥

॥ ಓಂ ನ ವಾ ವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೧೩

'ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತ' ಇತ್ಯಾತ್ಮಪದೋಕ್ತಗುಣೋಪಾಸನಸ್ಯಾವಶ್ಯಕತ್ವಾದಾತ್ಮಪದೇನ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಯಭಿಮತಗುಣೇಭ್ಯೋ ನ್ಯೂನಗುಣೋಕ್ತೇರಪಿ ಸಂಭವೇನ ಸರ್ವಗುಣಾನಾಂ ಕ್ರಿಯಾಸಾಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಚ ಉಕ್ತಿನಿಯಮಾಭಾವಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಯಾಃ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರಃ ಕ್ರಿಯಾಸಾಮಾನ್ಯೋಪಸಂಹಾರಶ್ಚಾಯುಕ್ತ ಇತಿ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರಾತ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ 'ಆತ್ಮಶಬ್ದಾಚ್ಚ' ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಂ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೩-೧೬) ಅನುಪಸಂಹಾರಮಾನತ್ವಂ ನ ಯುಕ್ತಮುತ ಮುಕ್ತಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಆತ್ಮಶಬ್ದೋಕ್ತಾಃ ಗುಣಾಃ ನ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಾ ಉತ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಾ ಇತಿ । ತದರ್ಥಂ ತಸ್ಯ ಸರ್ವಗುಣಾಭಿಧಾಯಕತ್ವೇಽಪಿ ಅಧಿಕಾರಿಣಂ ಪ್ರತಿ ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯಗುಣಾಭಿಧಾಯಕತ್ವಮಪಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಂ ನ ಯುಕ್ತಮುತ ಯುಕ್ತಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ತತ್ತದುಪಾಸನಾಯೋಗ್ಯಗುಣಮಾತ್ರಾಭಿಧಾಯಕತ್ವೇ ನಿಯಮೋ ನ ಸಂಭವತಿ ಉತ ಸಂಭವತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಆತ್ಮಶಬ್ದೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ಪ್ರತಿ ಸರ್ವಾನೀಶ್ವರಧರ್ಮಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮಾಣೀಂ ಪ್ರತಿ ಅಶೇಷಗುಣಾನ್ ಕ್ರಿಯಾಸಾಮಾನ್ಯಾನಿ, ಅನ್ಯಾಂಶ್ಚ ಪ್ರತಿ

ತದುಪಾಸನಾಯೋಗ್ಯಗುಣಾನೇವ ನ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಾನ್ ವಕ್ತೀತಿ ಪ್ರಾತಿಸ್ವಿಕನಿಯಮಾಭಾವೇನ ಪ್ರಾಗುಕ್ತತತ್ತದಧಿಕಾರಿಯೋಗ್ಯಗುಣಾಭಿಧಾಯಕತ್ವಸ್ಯ 'ಅನ್ವಯಾತ್' ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಸ್ಯಾಯೋಗಾತ್ (ಬ್ರ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭) ನ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಾ ಆತ್ಮಶಬ್ದೋಕ್ತಾ ಗುಣಾ ಇತ್ಯನುಪಸಂಹಾರಮಾನತ್ವಮಾತ್ಮಶಬ್ದಾಚ್ಚೇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಮಯುಕ್ತಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಆತ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ಸರ್ವಗುಣೋಕ್ತಿಶಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯಗುಣಪ್ರತ್ಯಾಯಕತ್ವಾನ್ನ್ಯೂನಾಧಿಕಸಂಭವೇಽಪಿ ತತ್ತದಧಿಕಾರಿಸಾಮರ್ಥ್ಯವೈಶೇಷ್ಯೇಣ ಆತ್ಮಶಬ್ದೇನ ಯಸ್ಯ ಯಾವಂತೋ ಗುಣಾಃ ಪ್ರತೀಯಂತೇ ತೇನ ತಾವಂತೋ ಧ್ಯೇಯಾ ಇತಿ ವ್ಯವಸ್ಥಾಸಂಭವಾತ್ 'ಸರ್ವಾನ್ ಗುಣಾನ್' ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ (ಭಾಲ್ಲವೇಯ) ಶ್ರುತಿಬಲಾಚ್ಚಾತ್ಮಶಬ್ದೋಕ್ತಗುಣಾಃ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಾ ಏವೇತಿ ಯುಕ್ತಮನುಪಸಂಹಾರಮಾನತ್ವಮಿತಿ ॥ ೧೩ ॥

॥ ಅಥ ಸಂಭೃತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೪ ॥

॥ ಓಂ ಸಂಭೃತಿದ್ಯುವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಪಿ ಚಾತಃ ಓಂ ॥ ೩-೩-೧೪

ಅತ್ರ 'ಉಕ್ಷಾ ಸ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಬಿಭರ್ತಿ' (ಋ. ೧೦-೩೧-೭) 'ಏಷ ಹಿ ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು ಭಾತಿ' ಇತಿ (ಛಾಂ. ೪-೧೫-೪) ಶ್ರುತಸಂಭೃತ್ಯಾದಿಗುಣಸ್ಯ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಶಂಕಾಯಾಂ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಾಧಿಕಾರಿವಿಶೇಷೇಣ ಸಿದ್ಧಾಂತಕರಣಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ 'ಆನಂದಾದಯಃ' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೩-೧೨) ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಂ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನಂ ನ ಯುಕ್ತಮುತ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಚಿಂತಾ, ತದರ್ಥಂ ಸಂಭೃತಿದ್ಯುವ್ಯಾಪ್ತೀ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯೇ ಉತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಗುಣೋಪಾಸ್ತೌ ತಜ್ಜನ್ಯಫಲಾಪೇಕ್ಷೈವ ಹೇತುರುತ ಯೋಗ್ಯತಾವಿಶೇಷೋಽಪೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಸರ್ವೇಷಾಂ ಮುಮುಕ್ಷೂಣಾಂ ಮೋಕ್ಷೇ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದೇರಿವ ಸ್ವಾವರಸಂಭರಣಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶವ್ಯಾಪ್ತೇಶ್ಚಾಪೇಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ ಫಲಾಪೇಕ್ಷಾಯಾ ಏವ ಚ ತತ್ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನೇ ನಿಯಾಮಕತ್ವಾತ್ ಯೋಗ್ಯತಾವಿಶೇಷಸ್ಯ

ಹೇತುತ್ವೇನ ಸರ್ವೇಷಾಮಪಿ ಯೋಗ್ಯತಾವಿಶೇಷಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವೇ ವಿರೋಧಾಭಾವಾತ್ ತದಭಾವೇ ವಾ ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನೇನ ತದನುಗುಣಫಲಪ್ರಾಪ್ತೌ ಅವಿರೋಧಾಚ್ಚ ಅಪೇಕ್ಷಿತಸಂಭರಣಾದಿ ಫಲಸ್ಯ 'ಯಾದೃಶೋ ಭಾವಿತಸ್ತ್ವೀಶಸ್ತಾದೃಶೋ ಜೀವ ಆಭವೇತ್' ಇತಿ (ಭಾಗ. ತೃತೀಯ ಸ್ಕಂಧತಾತ್ಪರ್ಯ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಅರ್ಥಸಾಮಾನ್ಯಾದಿತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ ಸಂಭೃತ್ಯಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟತಯಾ ಭಗವದುಪಾಸನೇನೈವ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯೇ ಏವ ಸಂಭೃತಿದ್ಯುವ್ಯಾಪ್ತೀ । ನ ಚೈವಂ ಸರ್ವಗುಣೋಪಾಸ್ತ್ಯಾಪತ್ತಿರಿತಿ ಶಂಕ್ಯಮ್, ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸರ್ವಗುಣಾಪೇಕ್ಷಾಭಾವಾತ್ । ಅತೋ ನ ಯುಕ್ತಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಚತ್ವಾರ ಏವ ಗುಣಾ ಉಪಾಸ್ಯಾ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಫಲಾಪೇಕ್ಷಾಯಾ ಏವ ತತ್ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನೇ ನಿಯಾಮಕತ್ವೇ ತ್ರೈವರ್ಣಿಕೇತರೇಷಾಮಪಿ ಸ್ವರ್ಗಹೇತುಯಾಗಾದ್ಯನುಷ್ಠಾನಾತ್ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಪ್ರಸಂಗೇನ 'ಅನ್ಯಥಾನರ್ಥಕೃದ್ಭವೇತ್' ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ(ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕ) ಸ್ಮೃತಾವಯೋಗ್ಯಾನುಷ್ಠಾನಸ್ಯಾನರ್ಥಫಲತ್ವೋಕ್ತ್ಯಾ ಚ ಯೋಗ್ಯತಾವಿಶೇಷಸ್ಯೈವ ನಿಯಾಮಕತ್ವಾತ್ತಸ್ಯ ಚ 'ದೇವಾದೀನಾಮುಪಾಸ್ಯಾಸ್ತು ಭೃತಿವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಾದಯೋ ಗುಣಾಃ' ಇತಿ (ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ದೇವಾದೀನಾಮೇವಭಾವೇನ ಸರ್ವೇಷಾಮಭಾವಾತ್ ನ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯೇ ಸಂಭೃತಿದ್ಯುವ್ಯಾಪ್ತೀ, ಕಿಂತು ದೇವೋಪಾಸ್ಯೇ ಇತಿ ಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಂ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನಮ್ । ಅಪೇಕ್ಷಿತಂ ಪ್ರಕಾಶಾದಿಮಾತ್ರಂ ತು ಭಗವದ್ರೂಪಪ್ರತೀತ್ಯವಿನಾಭೂತಪ್ರಕಾಶಾದಿನೈವ ಲಭ್ಯಮಿತಿ ॥ ೧೪ ॥

॥ ಅಥ ಪುರುಷಾ(ವಿದ್ಯಾ)ಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೫ ॥

॥ ಓಂ ಪುರುಷವಿದ್ಯಾಯಾಮಪಿ ಚೇತರೇಷಾಮನಾಮ್ನಾನಾತ್ ಓಂ ॥ ३-३-೧೫

ಏವಂ ಇಯತಾ ಗ್ರಂಥೇನ ಸುರನರವಿರಿಂಚಿರೂಪಮಧ್ಯಮಾಧಮೋತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಣಾಂ ಬಹ್ವಲ್ಪಸರ್ವಗುಣಧ್ಯಾನಾಯ ತ್ರಿವಿಧೈರಪಿ ಸ್ವಸ್ವಯೋಗ್ಯ-

ಗುಣಾ ಇತಸ್ತತಃ ಉಪಸಂಹಾರ್ಯಾ ಇತಿ ಯತ್ಸಿದ್ಧಂ ತದಯುಕ್ತಮ್ । ಏಕೈಕತ್ರೈವ ವಿದ್ಯಾ(ಸು)ಯಾಂ ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯಗುಣೋಕ್ತಿಸಂಭವಾದಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ 'ಸರ್ವವೇದಾಂತ'ನಯೇ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೩-೧) ತ್ರಿವಿಧಾಧಿಕಾರಿಣಾಂ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಯತ್ಸರ್ವಪರಿಜ್ಞಾನಮುಕ್ತಂ ತದಯುಕ್ತಮುತ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತೇಷಾಂ ಸ್ವಸ್ವಯೋಗ್ಯಗುಣಾನಾಮುಪಾಸನಾಯ ತೇ ಇತಸ್ತತೋ ನೋಪಸಂಹಾರ್ಯಾ ಉತೋಪಸಂಹಾರ್ಯಾ ಇತಿ । ತದರ್ಥಂ ತೇಷಾಂ ಸ್ವಸ್ವಯೋಗ್ಯಗುಣಾ ಏಕೈಕತ್ರ ವಿದ್ಯಾಯಾಮಾಮ್ನಾಯಂತೇ ಅಥ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಮೇಕೈಕತ್ರ ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯಗುಣಾನಾಮನುಕ್ತಿಜ್ಞಾಪಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಏಕೈಕತ್ರ ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯಗುಣಾ ನೋಚ್ಯಂತೇ ಇತ್ಯತ್ರ ಜ್ಞಾಪಕಾಭಾವೇನ ಏಕೈಕತ್ರೈವ ತತ್ತದಪೇಕ್ಷಿತ ಗುಣೋಕ್ತಿಸಂಭವೇನ ತನ್ಮಾತ್ರಪರಿಜ್ಞಾನೇನಾಪಿ ಸ್ವಸ್ವಯೋಗ್ಯಧ್ಯಾನವಿಷಯಗುಣಾನಾಂ ಬುದ್ಧ್ಯಾರೂಢತ್ವಸಂಭವೇನ ಕೃತ್ಯಾಭಾವಾತ್ ನ ಇತಸ್ತತೋ ಧ್ಯೇಯಪುಂಗುಣಾ ಉಪಸಂಹಾರ್ಯಾ ಇತಿ ತ್ರಯಾಣಾಂ ನ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸರ್ವಪರಿಜ್ಞಾನಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಸರ್ವತಃ ಪೌರುಷೇ ಸೂಕ್ತೇ' ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ (ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಸರ್ವವಿದ್ಯೋತ್ತಮಪುರುಷಸೂಕ್ತವಿದ್ಯಾಯಾಮಪಿ ಕೇಷಾಂಚಿದೇವ ಗುಣಾನಾಂ ಪಠಿತತ್ವೇನ ಅನ್ಯವಿದ್ಯಾಸು ಸರ್ವಗುಣಪಾಠಾಭಾವಸ್ಯ ಕೈಮುತ್ಯಸಿದ್ಧತ್ವೇನ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಣಾಂ ಸರ್ವತೋ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರಸ್ಯಾವಶ್ಯಕತ್ವಾತ್ ಮಧ್ಯಮಾಧಿಕಾರಿಣಾಮಪಿ ಮಹದಲ್ಪಗುಣಾಭಿಧಾಯಕವಿದ್ಯಾಸು ಸಂಖ್ಯಾಸಾಮ್ಯಸಂಭವೇಽಪಿ ಸ್ವಸ್ವಾಭಿಮತಗುಣಾನಾಮೇಕೈಕತ್ರೈವೋಕ್ತಿನಿಯಮಾಭಾವಾತ್ ಇತಸ್ತತಃ ಕಾರ್ಯ ಏವೋಪಸಂಹಾರಃ ಇತಿ ಯುಕ್ತಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸರ್ವಪರಿಜ್ಞಾನಮಿತಿ ॥ ೧೫ ॥

ಹೇತುತ್ವೇನ ಸರ್ವೇಷಾಮಪಿ ಯೋಗ್ಯತಾವಿಶೇಷಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವೇ ವಿರೋಧಾಭಾವಾತ್ ತದಭಾವೇ ವಾ ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನೇನ ತದನುಗುಣಫಲಪ್ರಾಪ್ತೌ ಅವಿರೋಧಾಚ್ಚ ಅಪೇಕ್ಷಿತಸಂಭರಣಾದಿ ಫಲಸ್ಯ 'ಯಾದೃಶೋ ಭಾವಿತಸ್ತ್ವೀಶಸ್ತಾದೃಶೋ ಜೀವ ಆಭವೇತ್' ಇತಿ (ಭಾಗ. ತೃತೀಯ ಸ್ಕಂಧತಾತ್ಪರ್ಯ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಅರ್ಥಸಾಮಾನ್ಯಾದಿತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ ಸಂಭೃತ್ಯಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟತಯಾ ಭಗವದುಪಾಸನೇನೈವ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯೇ ಏವ ಸಂಭೃತಿದ್ಯುವ್ಯಾಪ್ತೀ। ನ ಚೈವಂ ಸರ್ವಗುಣೋಪಾಸ್ತ್ಯಾಪತ್ತಿರಿತಿ ಶಂಕ್ಯಮ್, ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸರ್ವಗುಣಾಪೇಕ್ಷಾಭಾವಾತ್ । ಅತೋ ನ ಯುಕ್ತಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಚತ್ವಾರ ಏವ ಗುಣಾ ಉಪಾಸ್ಯಾ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಫಲಾಪೇಕ್ಷಾಯಾ ಏವ ತತ್ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನೇ ನಿಯಾಮಕತ್ವೇ ತ್ರೈವರ್ಣಿಕೇತರೇಷಾಮಪಿ ಸ್ವರ್ಗಹೇತುಯಾಗಾದ್ಯನುಷ್ಠಾನಾತ್ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಪ್ರಸಂಗೇನ 'ಅನ್ಯಥಾನರ್ಥಕೃದ್ಭವೇತ್' ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ(ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕ) ಸ್ಮೃತಾವಯೋಗ್ಯಾನುಷ್ಠಾನಸ್ಯಾನರ್ಥಫಲತ್ವೋಕ್ತ್ಯಾ ಚ ಯೋಗ್ಯತಾವಿಶೇಷಸ್ಯೈವ ನಿಯಾಮಕತ್ವಾತ್ತಸ್ಯ ಚ 'ದೇವಾದೀನಾಮುಪಾಸ್ಯಾಸ್ತು ಭೃತಿವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಾದಯೋ ಗುಣಾಃ' ಇತಿ (ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ದೇವಾದೀನಾಮೇವಭಾವೇನ ಸರ್ವೇಷಾಮಭಾವಾತ್ ನ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯೇ ಸಂಭೃತಿದ್ಯುವ್ಯಾಪ್ತೀ, ಕಿಂತು ದೇವೋಪಾಸ್ಯೇ ಇತಿ ಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಂ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನಮ್ । ಅಪೇಕ್ಷಿತಂ ಪ್ರಕಾಶಾದಿಮಾತ್ರಂ ತು ಭಗವದ್ರೂಪಪ್ರತೀತ್ಯವಿನಾಭೂತಪ್ರಕಾಶಾದಿನೈವ ಲಭ್ಯಮಿತಿ ॥ ೧೪ ॥

॥ ಅಥ ಪುರುಷಾ(ವಿದ್ಯಾ)ಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೫ ॥

॥ ಓಂ ಪುರುಷವಿದ್ಯಾಯಾಮಪಿ ಚೇತರೇಷಾಮನಾಮ್ನಾನಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೧೫

ಏವಂ ಇಯತಾ ಗ್ರಂಥೇನ ಸುರನರವಿರಿಂಚಿರೂಪಮಧ್ಯಮಾಧಮೋತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಣಾಂ ಬಹ್ವಲ್ಪಸರ್ವಗುಣಧ್ಯಾನಾಯ ತ್ರಿವಿಧೈರಪಿ ಸ್ವಸ್ವಯೋಗ್ಯ-

ಗುಣಾ ಇತಸ್ತತಃ ಉಪಸಂಹಾರ್ಯಾ ಇತಿ ಯತ್ಸಿದ್ಧಂ ತದಯುಕ್ತಮ್ । ಏಕೈಕತ್ರೈವ ವಿದ್ಯಾ(ಸು)ಯಾಂ ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯಗುಣೋಕ್ತಿಸಂಭವಾದಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ 'ಸರ್ವವೇದಾಂತ'ನಯೇ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೩-೧) ತ್ರಿವಿಧಾಧಿಕಾರಿಣಾಂ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಯತ್ಸರ್ವಪರಿಜ್ಞಾನಮುಕ್ತಂ ತದಯುಕ್ತಮುತ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತೇಷಾಂ ಸ್ವಸ್ವಯೋಗ್ಯಗುಣಾನಾಮುಪಾಸನಾಯ ತೇ ಇತಸ್ತತೋ ನೋಪಸಂಹಾರ್ಯಾ ಉತೋಪಸಂಹಾರ್ಯಾ ಇತಿ । ತದರ್ಥಂ ತೇಷಾಂ ಸ್ವಸ್ವಯೋಗ್ಯಗುಣಾ ಏಕೈಕತ್ರ ವಿದ್ಯಾಯಾಮಾಮ್ನಾಯಂತೇ ಅಥ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಮೇಕೈಕತ್ರ ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯಗುಣಾನಾಮನುಕ್ತಿಜ್ಞಾಪಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಏಕೈಕತ್ರ ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯಗುಣಾ ನೋಚ್ಯಂತೇ ಇತ್ಯತ್ರ ಜ್ಞಾಪಕಾಭಾವೇನ ಏಕೈಕತ್ರೈವ ತತ್ತದಪೇಕ್ಷಿತ ಗುಣೋಕ್ತಿಸಂಭವೇನ ತನ್ಮಾತ್ರಪರಿಜ್ಞಾನೇನಾಪಿ ಸ್ವಸ್ವಯೋಗ್ಯಧ್ಯಾನವಿಷಯಗುಣಾನಾಂ ಬುದ್ಧ್ಯಾರೂಢತ್ವಸಂಭವೇನ ಕೃತ್ಯಾಭಾವಾತ್ ನ ಇತಸ್ತತೋ ಧ್ಯೇಯಪುಂಗುಣಾ ಉಪಸಂಹಾರ್ಯಾ ಇತಿ ತ್ರಯಾಣಾಂ ನ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸರ್ವಪರಿಜ್ಞಾನಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಸರ್ವತಃ ಪೌರುಷೇ ಸೂಕ್ತೇ' ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ (ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಸರ್ವವಿದ್ಯೋತ್ತಮಪುರುಷಸೂಕ್ತವಿದ್ಯಾಯಾಮಪಿ ಕೇಷಾಂಚಿದೇವ ಗುಣಾನಾಂ ಪಠಿತತ್ವೇನ ಅನ್ಯವಿದ್ಯಾಸು ಸರ್ವಗುಣಪಾಠಾಭಾವಸ್ಯ ಕೈಮುತ್ಯಸಿದ್ಧತ್ವೇನ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಣಾಂ ಸರ್ವತೋ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರಸ್ಯಾವಶ್ಯಕತ್ವಾತ್ ಮಧ್ಯಮಾಧಿಕಾರಿಣಾಮಪಿ ಮಹದಲ್ಪಗುಣಾಭಿಧಾಯಕವಿದ್ಯಾಸು ಸಂಖ್ಯಾಸಾಮ್ಯಸಂಭವೇಽಪಿ ಸ್ವಸ್ವಾಭಿಮತಗುಣಾನಾಮೇಕೈಕತ್ರೈವೋಕ್ತಿನಿಯಮಾಭಾವಾತ್ ಇತಸ್ತತಃ ಕಾರ್ಯ ಏವೋಪಸಂಹಾರಃ ಇತಿ ಯುಕ್ತಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸರ್ವಪರಿಜ್ಞಾನಮಿತಿ ॥ ೧೫ ॥

॥ ಅಥ ವೇಧಾ(ದ್ಯ)ಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೬ ॥

॥ ಓಂ ವೇಧಾದ್ಯರ್ಥಭೇದಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೧೬

ಪೂರ್ವತ್ರ ಇತಸ್ತತಃ ಅಪೇಕ್ಷಿತಗುಣೋಪಸಂಹಾರಸ್ಯ ಸರ್ವೈಃ ಕರ್ತವ್ಯತ್ವಪ್ರಸಕ್ತೌ ಸತ್ಯಾಂ ವೇಧಾದಿಗುಣೋಪಸಂಹಾರೋಽಪ್ಯಪೇಕ್ಷಿತಫಲಹೇತುತ್ವಾತ್ ಸರ್ವೈಃ ಕಾರ್ಯ ಇತಿ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ ॥ ಅತ್ರ 'ಆನಂದಾಯಃ' ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಃ ಪೂರ್ವನಯೇ ಪ್ರಸಕ್ತಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸ್ತಿನಿಯಮೋ ನ ಯುಕ್ತ ಉತ ಯುಕ್ತ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ "ತಂ ಪ್ರತ್ಯಂಚ ಮರ್ಚಿಷಾಽಽವಿಧ್ಯ ಮರ್ಮನ್" ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತೋ ವೇಧಾದಿಗುಣಃ ಕಿಂ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯೋಽಥ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ತತ್ಫಲೇಽಪೇಕ್ಷಾಯೋಗ್ಯತ್ವೇ ಸ್ತಃ ಉತ ನೇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ವೇಧಾದಿಭಗವದ್ಗುಣೋಪಾಸನಾಫಲಸ್ಯ ದುಷ್ಟಜನನಿಗ್ರಹಸ್ಯ ಸರ್ವಸಜ್ಜನಾನಾಮಪೇಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ 'ಪ್ರಾಣಸ್ತ್ವ ವಂಶೋ ಹಾಸ್ಯತೀತ್ಯೇನಂ ಬ್ರೂಯಾತ್' (ಐ. ೩-೧-೪) ? 'ಅತತಾಯಿನಮಾಯಾಂತಂ ಹನ್ಯಾದೇವಾವಿಚಾರಯನ್' ಇತಿ ಶ್ರುತಸ್ಮೃತ್ಯೋಃ ವಿಹಿತತ್ವೇನ ಯೋಗ್ಯತಾವತ್ತ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯವಗಮಾಚ್ಚ ವೇಧಾದೇಃ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಗುಕ್ತನಿಯಮೋ ನ ಯುಕ್ತ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಭಿಂಧಿ ವಿದ್ಧಿ ಶೃಣೀಹಿ' ಇತಿ (ಬೃಹತ್ತಂತ್ರ) ಸ್ಮೃತೌ ವೇಧಾದಿಗುಣೋಪಾಸ್ತಿಫಲಸ್ಯ ಯತಿಪ್ರಾಪ್ಯಫಲಾದ್ವಿಲಕ್ಷಣಫಲತ್ವೋಕ್ತಿಪೂರ್ವಂ ಯತೀನಾಂ ತತ್ರಾಯೋಗ್ಯತ್ವಸ್ಯೋಕ್ತತ್ವಾತ್ ತತ ಏವ ತತ್ರಾಪೇಕ್ಷಾಯಾ ಅಪ್ಯಯೋಗಾತ್ । ಪ್ರಾಗುಕ್ತಶ್ರುತೇಸ್ತು 'ವಿಷ್ಣುನಾ ವಂಶಭೂತೇನ ಸಹಿತಂ ವಾಯುನಾ ಸಹ (ತಥಾ) । ನ ಶಕ್ನೋಷೀತಿ ಮಾಮಾತ್ಥ ಹಾಸ್ಯತಸ್ತ್ವಾಮತೋ ಹಿ ತೌ । ಜ್ಞಾನಸಾಮರ್ಥ್ಯವಾನಿತ್ಥಂ ಬ್ರೂಯಾದ್ದೇವಾದಿರುತ್ತಮಃ' (ಐ. ೩-೧-೪) ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ದೇವವಿಷಯತ್ವೇನ ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ಕ್ಷತ್ರಿಯಪರತ್ವೇನ ಚ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಯೋಗ್ಯತ್ವಾನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವಾತ್ ಯೋಗ್ಯತಾಪೇಕ್ಷಯೋರಭಾವೇ ತನ್ನಿಬಂಧನವೇಧಾದಿಗುಣೋಪಾಸ್ತೇಃ ಅಭಾವಸಿದ್ಧೇರ್ಯುಕ್ತಃ ಪ್ರಾಗುಕ್ತನಿಯಮ ಇತಿ ॥ ೧೬ ॥

॥ ಅಥ ಹಾನ್ಯ(ಮುಕ್ತೋಪಾಸನಾ)ಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೭ ॥

॥ ಓಂ ಹಾನೌ ತೂಪಾಯನಶಬ್ದಶೇಷತ್ವಾತ್ಕುಶಾಚ್ಛಂದಸ್ತು-ತ್ಯುಪಗಾನವತ್ತದುಕ್ತಮ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೧೭

ಏವಮತೀತೈಃ ನಯೈಃ ತ್ರಿವಿಧಾಧಿಕಾರಿಣಾಮುಪಾಸನೋಪಯುಕ್ತತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯಗುಣೋಪಸಂಹಾರೋ ನಿರ್ಣೀತಃ । ಇತಃಪರಂ ಉಪಾಸನಾಯಾಃ ಪಲನ್ಯೈಯತ್ಯಯೋಗ್ಯತಾತಾರತಮ್ಯಾಧಿಕಾರೇಯುತ್ತಾಗುರುಪ್ರದಾನಾದೀತಿ-ಕರ್ತವ್ಯತಾದಿಕಂ ನಿರೂಪಯಿತುಂ ಅತ್ರೋಪಾಸನಾಯಾಃ ನಿರುಪಾಧಿಕತ್ವರೂಪಸ್ವಭಾವ ಉಚ್ಯತೇ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಯದರ್ಥಂ ಪೂರ್ವಂ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರೋ ನಿರ್ಣೀತಃ ಯಸ್ಯಾಶ್ಚ ಅರ್ಥಸಾಮಾನ್ಯಾದಿತ್ಯುಕ್ತಸ್ವಸದೃಶಫಲತ್ವಂ 'ಸಮಾನ ಏವಂ ಚ' ಇತ್ಯತ್ರ(ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೩-೧೨) ಸಮರ್ಥಿತಂ ಸೋಪಾಸನಾ ಮುಕ್ತೇನ ನ ಕ್ರಿಯತ ಉತ ಕ್ರಿಯತ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಮುಕ್ತೇನ ಕ್ರಿಯತ ಇತ್ಯತ್ರ ಪ್ರಮಾಣಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ 'ಏತತ್ಸಾಮಗಾಯನ್ನಾಸ್ತೇ' ಇತಿ (ತೈ. ೩-೧೦) ಶ್ರುತಿಃ ಗೌಣಮುಕ್ತಿಪರಾ ಉತ ಪರಮಮುಕ್ತಿಪರೇತಿ । ತಥಾ ಕ್ರಿಯತೇ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಕಿಂ ವಿಧ್ಯಾದ್ಯುಪಾಧಿನಾ ಕ್ರಿಯತೇ ಅಥ ಕುಶಾಚ್ಛಂದಸ್ತುತ್ಯುಪಗಾನವದೀಶ್ವರಕ್ರಿಯಾವಚ್ಚ ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ಲೀಲಾರೂಪತಯೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಉಪಾಸನಾವಿಧೀನಾಂ ಮುಕ್ತೇಽಪಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿರಸ್ತ್ಯುತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಮುಕ್ತೌ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಫಲಮಸ್ತ್ಯುತ ನೇತಿ । ಮುಕ್ತಸ್ಯ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತ್ವೇನ ಸಾಮಗಾನಾದಿಕ್ರಿಯಾಽಯೋಗೇನ 'ಏತತ್ಸಾಮಗಾಯನ್' ಇತ್ಯಾದೇಃ ಗೌಣಮುಕ್ತಿಪರತ್ವೇನ ಮುಕ್ತಾವುಪಾಸನಾಸ್ತಿತ್ವೇ ಮಾನಾಭಾವಾತ್ । ನಿಷ್ಫಲಸ್ಯ ಕರಣಾಯೋಗೇನ ಸಫಲತ್ವೋಪಗಮೇಽಪೂರ್ಣತಾಪ್ರಸಂಗೇನ ಚ ಮುಕ್ತೇನ ಉಪಾಸನಾ ನ ಕ್ರಿಯತೇ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ 'ಸ ಯ ಏವಂವಿದಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾತ್ಪ್ರೇತ್ಯ' ಇತಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿನಶ್ವರಮದೇಹತ್ಯಾಗಮುಕ್ತ್ವಾ ಪಶ್ಚಾದಾನಂದಮಯನ್ಯಾಯೇನ ಅನ್ನಮಯಾದಿಭಗವದ್ರೂಪಪಂಚಕಪ್ರಾಪ್ತಿಂ 'ಏತಮನ್ನಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತ್ವಾ ಆಮ್ನಾತಸ್ಯ 'ಏತತ್ಸಾಮ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಗೌಣಮುಕ್ತಿಪರತ್ವೇ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ ಪರಮಮುಕ್ತಿಪರತ್ವೇ ಪ್ರಮಾಣಸದ್ಭಾವಾತ್ 'ಕೃಷ್ಣೋ ಮುಕ್ತೈರಿಜ್ಯತೇ' ಇತಿ (ಭಾರತ) ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಯಜನಾದಿಕ್ರಿ

ಯಾಸತ್ತ್ವೇನ ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯಾಚ್ಚ ಮುಕ್ತೇನೋಪಾಸನಂ ಕ್ರಿಯತ ಏವೇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಇತ್ಯಾದ್ಯಃ ಪಕ್ಷಃ ।

ದ್ವಿತೀಯಸ್ತು - ವಿಧೀನಾಂ ಇಷ್ಟಸಾಧನತ್ವಮ್ । ತದ್ಬೋಧಕಾಶ್ಚ 'ಉಪಾಸೀತ' ಇತ್ಯಾದಿವಿಧಿಪ್ರತ್ಯಯಾಃ । ತೇ :ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಮ್' ಇತಿ (ತೈ. ೨-೧) ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನೇನ ಮೋಕ್ಷೋ ಭವತೀತ್ಯುಕ್ತೇ ತತ್ಕಥಮಿತ್ಯಪೇಕ್ಷಾಯಾಂ ತಾದರ್ಥ್ಯೇನ ಪ್ರವೃತ್ತಾ ಅಪಿ ಯಥಾ ಬದ್ಧಾನ್ ಪ್ರತಿ ಉಪಾಸನಂ ಮೋಕ್ಷರೂಪೇಷ್ಟ-ಸಾಧನಮಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಾಯಯಂತಿ ಏವಂ ಮುಕ್ತಂ ಪ್ರತ್ಯಪಿ ಆನಂದಾತಿಶಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಚೀನಕರ್ಮಫಲತ್ವಸ್ಯ 'ಅಗ್ನಿಯೋಗ್ರಾದಿ ತು ತತ್ಕಾರ್ಯಾಯೈವ' ಇತಿ (ಬ್ರ,ಸೂ. ೪-೧-೧೬) ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವೇನ ತತ್ಸಾಧನತ್ವಬೋಧನಾಸಂಭವೇಽಪಿ ಮುಕ್ತೌ ತದಾ ತದಾ ಪ್ರಾಪ್ತಾನಿಷ್ಟಪರಿಹಾರರೂಪಫಲಸ್ಯೇಷ್ಟಸ್ಯ ಸಂಭವೇನ ತತ್ಸಾಧನತಾಬೋಧಕತ್ವಸಂಭವೇನ ಮುಕ್ತೇಽಪಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿರಸ್ತಿ । ಅನ್ಯಥಾ ತತ್ಪತೇರೇವಾಯೋಗಾತ್ । ಅತೋ ವಿಧಿಫಲಕಾಮನಾದ್ಯುಪಾಧಿನೈವ ಉಪಾಸನಾ ಕ್ರಿಯತ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ 'ತೀರ್ಣೋ ಹಿ ತದಾ ಸರ್ವಾನ್ ಶೋಕಾನ್ ಹೃದಯಸ್ಯ ಭವತಿ' (ಬೃ. ೬-೩-೨೨) ಇತ್ಯಾದೇಃ ಮುಕ್ತೌ ಸರ್ವಾರಿಷ್ಟಪರಿಹಾರಸ್ಯ ಸಿದ್ಧತ್ವೇನ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಾನಿಷ್ಟಪರಿಹಾರಸ್ಯಾಪ್ಯಭಾವೇನೈವೈತತ್ಸಾಧನತ್ವಮಾದಾ-ಯಾಪಿ ಇಷ್ಟಸಾಧನತ್ವಮುಪಾಸನಸ್ಯ ಮುಕ್ತಂ ಪ್ರತಿ ಬೋಧಯಿತುಮಶಕ್ಯತ್ವೇನ ಬದ್ಧೇನ ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಸಮಾನಧರ್ಮತಾಪತ್ತ್ಯಾ ಚ ಮುಕ್ತೇ ಉಪಾಸನಾ-ವಿಧೀನಾಮಪ್ರವೃತ್ತೇಃ । ವಿಧಿಫಲಕಾಮನಯೋರಭಾವೇಽಪಿ ನಿಯತಬ್ರಹ್ಮ-ಯಜ್ಞಾನಂತರಂ ಕುಶೈಃ ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ದ್ವಿಜಾನಾಂ ಮಂತ್ರಸಾಮಾಧ್ಯಯನವತ್ ಈಶ್ವರಕ್ರಿಯಾವಚ್ಚ ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ಲೀಲಾರೂಪತಯೈವೋಪಪತ್ತೇಃ ಕ್ರಿಯತೇ ಮುಕ್ತೇನೋಪಾಸನೇತಿ । ತಥಾ ಚ ಸ್ಮೃತಿಃ 'ತೀರ್ಣತರ್ತವ್ಯಭಾಗಾಶ್ಚ ಸ್ವೇಚ್ಛಯೋಪಾಸತೇ ಪರಂ' (ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತ) ಇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಇತಿ । ಅತ್ರ ಪ್ರಯೋಜನಂ ಪೂರ್ವಪಾದೋಕ್ತಭಕ್ತ್ಯಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ । ಅತ್ರಾದ್ಯಮಧಿಕರಣ ಶರೀರಂ ಭಾಷ್ಯೇ 'ಏತತ್ಸಾಮಗಾಯನ್ನಾಸ್ತೇ' ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಭವೇದಿಯಂ ಚಿಂತಾ ಯದಿ ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಉಪಾಸನಮೇವ ಸ್ಯಾತ್ತದೇವ ಕುತಃ ಇತಿ ಟೀಕಯಾ ಮುಕ್ತೌ ಉಪಾಸನಭಾವೇ ಫಲಾದಿಕಮಪಿ ಸ್ಯಾದಿತಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೇನ ಚ

ಸೂಚಿತಮ್ । ದ್ವಿತೀಯಂ ತು ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಉಪಾಸನಾ ಕರ್ತವ್ಯಾ ನ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯಾದಿನೇತಿ ಜ್ಞೇಯಮ್ । ಟೀಕಾಯಾಂ ತು ಭಾಷ್ಯನ್ಯಾಯವಿವರಣಯೋರೇಕವಾಕ್ಯತಾಸಂಪಾದನಾಯ ವ್ಯಾಮಿಶ್ರೇಣ ನಿರೂಪಣಂ ಕೃತಮಿತ್ಯವಿರೋಧಃ । ಯದ್ವಾ ಮುಕ್ತೇನೋಪಾಸ್ತಿಃ ನ ಕ್ರಿಯತೇ ಕ್ರಿಯತೇ ವೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಮುಕ್ತಾವುಪಾಸ್ತಿಭಾವೇ ಸಾಧಕಂ ನಾಸ್ಯಥ ವಿಪರೀತಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ಮುಕ್ತಸ್ಯ ವಿಧಿವಿಷಯಕತ್ವಾದಿಕಂ ಬಾಧಕಂ ಭವತ್ಯುತ ನೇತಿ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಮುಕ್ತಸ್ಯೋಪಾಸನಾವತ್ತ್ವೇ ಮಾನಾಭಾವೇನ ವಿಧಿಬದ್ಧತ್ವೇನ ವಾ ತದಬದ್ಧತ್ವೇನ ವಾ ಉಭಯಥಾಪ್ಯುಪಾಸನಾಭಾವೇ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾ ಅಪೂರ್ಣತಾಪ್ರಸಂಗೇನ ಆದ್ಯೇ ಸಂಸಾರಿಸಮಾನಧರ್ಮಾಪತ್ತ್ಯಾ ಅಂತ್ಯೇ ಅವಿಹಿತಕರಣಸ್ಯೈವಾಯೋಗೇನ ಬಾಧಕೇನ ಮುಕ್ತೇನೋಪಾಸನಾ ನ ಕ್ರಿಯತ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಏತತ್ಸಾಮಗಾಯನ್ನಿತ್ಯಾದಿಸಾಧಕಭಾವೇನ ಉಪಾಸನಾವಿಧೀನಾಂ ಮೋಕ್ಷವಾಕ್ಯಶೇಷತಯಾ ಮುಕ್ತ್ಯರ್ಥತ್ವೇನ ಮುಕ್ತಸ್ಯ ತದವಿಷಯತ್ವೇಽಪಿ ಕುಶಾಚ್ಛಂದಸ್ತುತ್ಯುಪಗಾನವತ್ ಸ್ವೇಚ್ಛಯೈವ ಆನಂದವೃದ್ಧೇಃ ಪ್ರಾಚೀನನಿವೃತ್ತಕರ್ಮಫಲತ್ವೇನ ಸರ್ವಾನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತೇಃ ಪ್ರಾಪ್ತತ್ವೇನ ಪ್ರಾಪ್ಯಫಲಾಭಾವೇಽಪಿ ಈಶ್ವರಕ್ರಿಯಾವನ್ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಲೀಲಾತ್ವೇನೋಪಾಸನಾಕ್ರಿಯಾಯಾಃ ಸ್ವಭಾವೋಪಪತ್ತೇಃ ಬಾಧಕಾಭಾವೇನ ಚ ಮುಕ್ತೇನೋಪಾಸನಾ ಕ್ರಿಯತ ಇತ್ಯೇಕರೂಪೇಣೈವ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪಕ್ಷೌ ಧ್ಯೇಯೌ ॥ ೧೭ ॥

॥ ಅಥ ಛಂದಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೮ ॥

॥ ಓಂ ಛಂದತ ಉಭಯಾವಿರೋಧಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೧೮

ಉಪಾಸನಾಪ್ರಸಂಗಸನ್ನಿಧಾಪಿತಂ ಕರ್ಮಾಪ್ಯುಪಾಸನಾವನ್ಮುಕ್ತೌ ನಿಯತಮೇವೇತಿ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತಾ ಮುಕ್ತಾಃ ಕಿಮುಪಾಸನಾವನ್ನಿಯಮೇನ ಕರ್ಮ ಕುರ್ವಂತ್ಯುತ ನೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ನಿಯಮೇನ ತದನುಷ್ಠಾಪಕಮಸ್ತ್ಯುತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಸುಶಕತ್ವಾದ್ಯೇವಾನುಷ್ಠಾಪಕಮುತ ವಿಧ್ಯಾದಿವತ್ತ್ವಮಪೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನೇ ಹಿ ತಜ್ಜನ್ಯಫಲಾರ್ಥಿತ್ವೇ ಸತಿ ಶಕ್ತತ್ವಂ ಪ್ರಯೋಜಕಮ್ । ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಚ ಪ್ರಾಪ್ತಫಲತ್ವೇನಾರ್ಥಿತ್ವಾಭಾವೇಽಪಿ ಸಿದ್ಧ-ವೈದುಷ್ಯಾಣಾಂ ಸ್ವೇಚ್ಛಯೋಪಾಸನಾನುಷ್ಠಾನವತ್ ಕರ್ಮಕರಣೇಽಪಿ ಶಕ್ತಿ-ಸದ್ಭಾವಾತ್ಕರ್ಮಣೋ ಭಗವತ್ಪೂಜಾರೂಪತ್ವಾಚ್ಚ ಅನುಷ್ಠಾಪಕಸದ್ಭಾವಾ-ತ್ಕರ್ಮಾಪಿ ನಿಯಮೇನ ಕುರ್ವಂತ್ಯೇವ । ಅನ್ಯಥಾ ತಸ್ಯಾನನುಷ್ಠಾಪಕತ್ವೇ ಉಪಾಸನಮಪಿ ನಿಯಮೇನ ನ ಕುರ್ಯುಃ ಅವಿಶೇಷಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಕರ್ಮಣೋ ಭಗವತ್ಪೂಜಾತ್ಮಕತ್ವೇಽಪಿ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ತದನುಷ್ಠಾನಶಕ್ತತ್ವೇಽಪಿ ನ ತಾವನ್ಮಾತ್ರಂ ನಿಯಮೇನಾನುಷ್ಠಾನೇ ಹೇತುಃ । ಕಿಂ ತು ವಿಹಿತತ್ವಂ ಅಕರಣೇ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವತ್ತ್ವಂ ಅಪ್ರಾಪ್ತಫಲತ್ವಂ ಚ । ನ ಚೈತತ್ಸರ್ವಂ ಮುಕ್ತಾನಾಮಪಿ । ಮೋಕ್ಷಸ್ಯಾಪುಮರ್ಥತ್ವಪ್ರಸಂಗೇನ ವಿಧ್ಯಾ-ದೇರಭಾವಾತ್ ಪ್ರಾಪ್ತಫಲತ್ವಾಚ್ಚ ತೇಷಾಮ್ । ಅತೋ ನಿಯಮೇನ ನ ಕರ್ಮ ಕುರ್ವಂತಿ ಕಿಂತು ಭಗವತ್ಪೂಜಾತ್ವಾತ್ ಪೂರ್ವಾನುಷ್ಠಾನವಾಸನಾಬಲಾಚ್ಚ ಕದಾಚಿದೇವ ಕುರ್ವಂತಿ । ಉಪಾಸನಂ ತು ಪೂರ್ವಂ ನಿಯಮೇನಾನಾರ-ತಮನುಷ್ಠಾನೇನ ತದ್ವಾಸನಾಬಲಾನ್ನಿತ್ಯಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪತ್ವಾಚ್ಚ ನಿಯಮೇ-ನಾನುತಿಷ್ಠಂತಿ । 'ಕದಾಚಿತ್ಕರ್ಮ ಕುರ್ವಂತಿ ಕದಾಚಿನ್ನೈವ ಕುರ್ವತೇ । ನಿತ್ಯಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪತ್ವಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಧ್ಯಾಯಂತಿ ಕೇಶವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ (ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ) ಸ್ಮೃತೇರಿತಿ ॥ ೧೮ ॥

॥ ಅಥ ಅನಿಯಮಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೯ ॥

॥ ಓಂ ಅನಿಯಮಃ ಸರ್ವೇಷಾಮವಿರೋಧಾಚ್ಛಬ್ದಾನು-ಮಾನಾಭ್ಯಾಮ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೧೯

ಪೂರ್ವಂ ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಕರ್ಮಫಲಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತತ್ವಾನ್ನ ಕರ್ಮಾ-ನುಷ್ಠಾನನೈಯತ್ಯಮಿತ್ಯುಕ್ತೌ ತರ್ಹಿ ಜ್ಞಾನಿನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿರುತ ಕೇಷಾಂಚಿದೇವೇತಿ ಚಿಂತನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಯದ್ವಾ ಉಪಾಸನಾವಿಧೀನಾಂ ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಮೋಕ್ಷವಾಕ್ಯಶೇಷತ್ವಮುಪಾಯನಶಬ್ದಶೇಷತ್ವಾದಿತ್ಯತ್ರ ಉಕ್ತಮ್ ಅಯುಕ್ತಮ್ । ಸತ್ಯಪಿ ಜ್ಞಾನೇ ಕೇಷಾಂಚಿನ್ಮೋಕ್ಷಾಭಾವಾದಿತ್ಯಾಶಯೇನಾತ್ರ

ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಪೂರ್ವನಯಸ್ಯ ತು ಪ್ರಾಸಂಗಿಕತ್ವಾತ್ ನ ವ್ಯವಧಾಯಕತ್ವಮ್ । 'ತಲ್ಲಕ್ಷಣಾರ್ಥೋಪಲಬ್ಧೇಃ' ಇತ್ಯಾದೌ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೩-೧೩) ಪೂರ್ವತ್ರಾರ್ಥಪದೇನ ಪ್ರಕೃತೋ ಮೋಕ್ಷಃ ಕಿಂ ಕೇಷಾಂಚಿದೇವ ಜ್ಞಾನಿನಾಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಉತ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಜ್ಞಾನಿನಾಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಜ್ಞಾನಿಷ್ವಪಿ ಉಪಾಸಕೇಷ್ವಿವ ಯೋಗ್ಯಾಯೋಗ್ಯವಿಭಾಗೋಽಸ್ತ್ಯುತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಜ್ಞಾನಿಷ್ವಪಿ ಯೋಗ್ಯಾಯೋಗ್ಯವಿಭಾಗಾಭಾವೇ ಜ್ಞಾಪಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಕೇಷಾಂಚಿದೇವ ಜ್ಞಾನಿನಾಂ ಮೋಕ್ಷೋ ನ ಸರ್ವೇಷಾಮ್ । ಜ್ಞಾನಿಷ್ವಪಿ ಕೇಷುಚಿದಯೋಗ್ಯತ್ವಸಂಭವಾತ್ । 'ಕಾಮಂ ಭವೇಮ ವೃಜಿನೈರ್ನಿರಯೇಷು ನಸ್ತಾಚ್ಚೇತೋಽಲಿವದ್ಯರ್ಹಿ ತೇ ಪದಯೋ ರಮೇತ' ಇತಿ (ಭಾ. ೩-೧೬-೪೯) ತೃತೀಯಸ್ಕಂಧೇ ಕುಮಾರೋಕ್ತೇಃ । ಅಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ಚ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯೋಪಾಸಕೇಷ್ವಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರಸ್ಯೇವಾಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಾತ್ । ನ ಚೋಪಾಸಕೇಷು ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರಾಯೋಗ್ಯಜನವತ್ ಜ್ಞಾನಿಷು ಮುಕ್ತ್ಯಯೋಗ್ಯಜನೋ ನಾಸ್ತ್ಯೇವ । ಪ್ರಾಗುಕ್ತಕುಮಾರೋಕ್ತಿಸ್ತು ಭಗವತ್ಪಾದರತಿಸ್ತುತಿಪರೇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರಯೋಗ್ಯಾಯೋಗ್ಯವಿಭಾಗೋಽಸ್ತಿ ಜ್ಞಾನಿಷು ನಾಸ್ತೀತ್ಯತ್ರ ಜ್ಞಾಪಕಾಭಾವಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಸರ್ವೇಷಾಮೇವ ಜ್ಞಾನಿನಾಂ ಮೋಕ್ಷೋ ನ ಕೇಷಾಂಚಿದೇವೇತಿ ನಿಯಮಃ 'ಸರ್ವೈರ್ಗುಣೈರ್ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇವ ಹ್ಯುಪಾಸ್ಯೋ ನಾನ್ಯೈಃ' ಇತಿ ನಿಷೇಧಬಲೇನೋಪಸಂಹಾರೇ ಯೋಗ್ಯಾಯೋಗ್ಯವಿಭಾಗಸತ್ತ್ವೇಽಪೀಹ ಜ್ಞಾನಿಷು ಕೇಷಾಂಚಿನ್ಮುಕ್ತಿನಿಷೇಧಾಭಾವೇನ ಪ್ರತ್ಯುತ 'ನ ಕಶ್ಚಿದ್ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ಸ್ವಲ್ಪತಿಮನುಭವತಿ ಮುಕ್ತೋ ಹ್ಯೇಷ ಭವತಿ' ಇತಿ (ಕೌಂಡಿಣ್ಯಶ್ರುತಿಃ) ಸರ್ವಜ್ಞಾನಿನಾಂ ಮುಕ್ತಿನೈಯತ್ಯವಚನೇನ ವಿಮತಾ ಜ್ಞಾನಿನೋ ನಿಯತಮೋಕ್ಷಾಃ ಜ್ಞಾನಿತ್ವಾತ್ ಸಮ್ಮತಜ್ಞಾನಿವದಿತಿ ನಿರ್ಬಾಧಶ್ರುತಿಮೂಲಾನುಮಾನೇನ ಚ ಜ್ಞಾನಿಷ್ವಯೋಗ್ಯಾಭಾವನಿಶ್ಚಯಾತ್ ಸರ್ವಜ್ಞಾನಿಪ್ರಾಪ್ಯೋ ಮೋಕ್ಷ ಇತಿ ತತ್ಸಾಧನೋಪಾಸನಂ ನಿಃಶಂಕಂ ಕಾರ್ಯಮೇವೇತಿ ಯುಕ್ತಂ ಚೋಪಾಯನಶೇಷತ್ವಂ ತದ್ವಿಧೀನಾಮಿತಿ ॥ ೧೯ ॥

॥ ಅಥ ಯಾವದಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨೦ ॥

॥ ಓಂ ಯಾವದಧಿಕಾರಮವಸ್ಥಿತಿರಾಧಿಕಾರಿಕಾಣಾಮ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೨೦

ಯದ್ಯೇವಮನಿಯಮೇನ ಜ್ಞಾನಿನಾಂ ಮೋಕ್ಷಃ ತರ್ಹಿ ಅಕಿಂಚಿತ್ಕರೋಽಸೌ ಯೋಗ್ಯತಾವಿಶೇಷಃ । ತತ್ಪ್ರಯೋಜಕಫಲತಾರತಮ್ಯಸ್ಯಾನ್ಯೇನೈವೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತೇ ತರ್ಕಪ್ರತಿಹತಿಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಯೇಷಾಮುಪಾಸಕಾನಾಂ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತೌ ಸತ್ಯಾಂ ಮೋಕ್ಷನೈಯತ್ಯಂ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಂ ತೇ ಉಪಾಸಕಾಃ ಕಿಂ ಯೋಗ್ಯತಾತಾರಮ್ಯವಂತ ಉತ ನ ತದ್ವಂತ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತತ್ರ ಪ್ರಮಾಣಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತ ಅಸ್ತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ಮುಕ್ತಾವಾನಂದಾದಿತಾರತಮ್ಯಂ ಕಿಮುಪಾಸನಾದಿಪ್ರಯತ್ನತಾರತಮ್ಯೇನೈವೋಪಪನ್ನಂ ಉತ ಯೋಗ್ಯತಾ-ತಾರತಮ್ಯೇನೈವೇತಿ । ತಥಾ ಮುಕ್ತಾವಾನಂದತಾರತಮ್ಯೇ ಸಾಧಕಂ ನಾಸ್ತಿ ಬಾಧಕಂ ಚಾಸ್ತಿ ಅಥ ವಿಪರೀತಮಿತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು- 'ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಭಾಕ್ತ್ವಮ್' ಇತಿ ನಯೇ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೨-೨೦) ದರ್ಶನಾಚ್ಚೇತಿ ಗುಣಸೂತ್ರೋಪಾತ್ತಯಾ 'ಅಥಾತ ಆನಂದಸ್ಯ ಮೀಮಾಂಸಾ ಭವತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ ಸಂಸಾರಿಪರತ್ವೇನ ಮುಕ್ತಾವಾನಂದತಾರತಮ್ಯೇ ಮಾನಾಭಾವಾತ್ ದ್ವೇಷೇರ್ಷ್ಯಾದಿಪ್ರಸಂಗರೂಪಬಾಧಕಾಚ್ಚ ಮುಕ್ತೌ ತಾರತಮ್ಯಮೇವಾಯುಕ್ತಮ್ । ಯುಕ್ತಂ ಚೇದಪಿ ಕೃಷ್ಯಾದಿಪ್ರಯತ್ನತಾರತಮ್ಯೇನ ಧಾನ್ಯಾದಿಫಲತಾರತಮ್ಯವದುಪಾಸನಾದಿಪ್ರಯತ್ನತಾರತಮ್ಯೇನೈವೋಪಪದ್ಯತೇ ಇತಿ ತಸ್ಯ ಯೋಗ್ಯತಾತಾರತಮ್ಯಾಪ್ರಯೋಜಕತ್ವೇನ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾನ್ನೋಪಾಸಕಾಃ ಯೋಗ್ಯತಾತಾರತಮ್ಯವಂತಃ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ನಾನಾವಿಧಾ ಜೀವಸಂಘಾ ವಿಮುಕ್ತೌ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷ (ತುರ) ಶ್ರುತ್ಯಾ 'ನರಾದಿಬ್ರಹ್ಮಪರ್ಯಂತಂ ವಿಮುಕ್ತಾನಾಂ ಶತೋಚ್ಚ್ರಯಃ । ಅಪ್ಯಾನಂದೇ ಮಿಥೋಽಪ್ಯುಕ್ತಸ್ತ್ವಧ್ವಯೋರ್ಗಾಣಾಂ ಶ್ರುತೌ ಪೃಥಕ್' ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಚ ಆನಂದಶ್ರುತೇರಮುಕ್ತವಿಷಯತ್ವಾಯೋಗೇನ ಮುಕ್ತೌ ತಾರತಮ್ಯೇ

ಪ್ರಮಾಣಭಾವಾತ್ ವಿಷಯಲಂಪಟತ್ವಮತ್ಸರಾದಿದೋಷಿತ್ವಾನುಪಕಾರಿತ್ವಾನಾಮೇವ ಲೋಕೇ ದ್ವೇಷೇರ್ಷ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಕತ್ವಸ್ಯ ದೃಷ್ಟತ್ವೇನ ದ್ವೇಷೇರ್ಷ್ಯಾದಿ ನಿಮಿತ್ತವಿಷಯಲಂಪಟತ್ವಾದೇಃ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿತಯಾ ಮುಕ್ತೇಷ್ವಭಾವಾತ್ ಉತ್ತಮೇಭ್ಯೋಽಧಮಾನಾಂ ಜ್ಞಾನಾದಿಲಕ್ಷಣೋಪಕಾರಭಾವೇನ ಅನುಪಕಾರಿತ್ವಾಭಾವಾತ್ ಬಾಧಕಾಭಾವಾಚ್ಚ ಯುಕ್ತಮೇವ ಮುಕ್ತೌ ತಾರತಮ್ಯಮ್ । ತತ್ತು ಪ್ರಾಚೀನಯೋಗ್ಯತಾತಾರತಮ್ಯೇನ ವಿನಾಽನುಪಪದ್ಯಮಾನಂ ಯೋಗ್ಯತಾತಾರತಮ್ಯಂ ಗಮಯೇತ್ । ನ ಚೋಪಾಸನಾದಿಪ್ರಯತ್ನತಾರತಮ್ಯೇನಾನ್ಯಥೋಪಪತ್ತಿಃ । 'ಸ್ವಾಧಿಕಾರಾಧಿಕೋ ಯತ್ನಃ ಪ್ರಾಯಶೋ ನೋಪಪದ್ಯತೇ । ಕಥಂಚಿದಧಿಕೇ ಯತ್ನೇ ದೋಷಃ ಕಶ್ಚಿತ್ಸಮಾಪತೇತ್' ಇತಿ ವಚನೇನ ಪ್ರಯತ್ನತಾರತಮ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಯೋಗ್ಯತಾತಾರತಮ್ಯನಿಬಂಧನತ್ವಾತ್ । ಅತೋ ಯೋಗ್ಯತಾತಾರತಮ್ಯನಿಯಮವಂತ ಏವೋಪಾಸಕಾ ಇತಿ । ಫಲಂ ತು ಪ್ರಾಪ್ತೇಶ್ಚೇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಯೋಗ್ಯತಾಭೇದಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೨೦ ॥

॥ ಅಥ ಇಯದಾಮನನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨೧ ॥

॥ ಓಂ ಇಯದಾಮನನಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೨೧

ಪ್ರಾಗುಕ್ತಯೋಗ್ಯತಾನಿಯಮಸ್ಯ ನಿರವಧಿಕತ್ವಮಾಶಂಕ್ಯ ಸಾವಧಿಕತ್ವರೂಪ ವಿಶೇಷಚಿಂತನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಛಾಂದೋಗ್ಯೇ ಸಪ್ತಮೇ ನಾಮವಾಙ್ಮನಸ್ಸಂಕಲ್ಪಚಿತ್ತಧ್ಯಾನವಿಜ್ಞಾನಬಲಾನ್ನಾಪ್ತೇಜ ಆಕಾಶಸ್ಮರಾಶಾಪ್ರಾಣಶಬ್ದಿತಾಃ ಉಷಾಸ್ವಾಹಾಪರ್ಜನ್ಯಮಿತ್ರಾಗ್ನಿವರುಣವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರವಹಾನಿರುದ್ಧಾಹಂಕಾರಿಕಪ್ರಾಣೇಂದ್ರೋಮಾರುದ್ರವಾಣೀಮಾರುತಾಂತದೇವತಾಃ ಉತ್ತರೋತ್ತರಮಾಧಿಕ್ಯೇನೋಕ್ತಾಃ । ಪೂರ್ವತ್ರಾಧಿಕಾರಿಕಭೇದೇನ ಪ್ರಕೃತಾಸ್ತೇ ಉಪಾಸನಾಧಿಕಾರವಂತಃ ಕಿಂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾವಧಿಕಾ ನ ಭವಂತಿ ಉತ ತದವಧಿಕಾ ಏವೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಪ್ರಾಣಾದಧಿಕಾಧಿಕಾರಿಸಾಧಕಮನುಮಾನಂ 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಭೂಯಾನ್ನ ಪ್ರಾಣಾದ್ಭೂಯಾನ್' ಇತಿ ಶ್ರುತಬಾಧಿತಂ ನ ಭವತ್ಯುತ ಭವತೀತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಶ್ರುತೌ ಸರ್ವಶಬ್ದಃ ಕಿಂ ಪರಮಾತ್ಮಾನ್ಯಪರ ಇವ ಅಧಿಕಾರ್ಯಂತರಾನ್ಯಪರತಯಾಪಿ ಸಂಕುಚದ್ವೃತ್ತಿಃ ಸಂಭವತ್ಯುತ ನೇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾವ ಸರ್ವೇಭ್ಯ' ಇತ್ಯತ್ರ ಸರ್ವಶಬ್ದಸ್ಯಾ ಸಂಕುಚದ್ವೃತ್ತಿತ್ವೇ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಸ್ಯ ನಿರುಪಚರಿತಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾ ಸರ್ವೋತ್ತಮವಸ್ತುದ್ವಯಾಯೋಗೇನ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಿದ್ಧಸರ್ವೋತ್ತಮತಾಕವಿಷ್ಣ್ವಭೇದೇ ವಾಚ್ಯೇ 'ಚಕ್ಷುರಾದಿವತ್ತು' ಇತ್ಯಾದೌ (ಬ್ರ.ಸೂ.೩-೪-೧೧) ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಾನೇಕಮಾನಸಿದ್ಧಪ್ರಾಣಪರಮಾತ್ಮಭೇದಾಭಾವಪ್ರಸಂಗಬಾಧಕೇನ ತದನ್ಯಪರತ್ವೇನ ಸಂಕುಚದ್ವೃತ್ತಿತ್ವೇಽವಶ್ಯಂವಾಚ್ಯೇ ಅಧಿಕಾರಿವಿಶೇಷವ್ಯತಿರಿಕ್ತಪರತ್ವೇನಾಪಿ ಸಂಕೋಚೇ ಬಾಧಕಾಭಾವಾತ್ । ತಥಾ ಚ ತಸ್ಯಾಃ ಶ್ರುತೇಃ ಪ್ರಾಣಃ ಸ್ವೋತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಯುಕ್ತಃ ಅಧಿಕಾರಿತ್ವಾತ್ ನಾಮಾದಿವದಿತ್ಯನುಮಾನಾಬಾಧಕತ್ವೇನ ತದಬಾಧಿತಾದಸ್ಮಾದನುಮಾನಾತ್ ಪ್ರಾಣಾದಪ್ಯುತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಸಿದ್ಧೇಃ ಉಪಾಸನಾಧಿಕಾರಿಣೋ ನ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾವಧಿಕಾ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಸರ್ವಶಬ್ದಸ್ಯಾನೇಕಮಾನಬಲೇನ ಭಗವದನ್ಯತ್ರ ಸಂಕುಚದ್ವೃತ್ತಿತ್ವೇಽಪಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿವತ್ತ್ವಿತ್ಯಾದೌ ತತ್ರ ತತ್ರ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತವಚನೈಃ 'ಉತ್ತಮತ್ವಂ ಹಿ ದೇವಾನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ (ಉತ್ತರಾಧಿಕರಣೇ) ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣ ಭಾಷ್ಯವಚನೈಶ್ಚ ಪ್ರಾಣಾಧ್ಧರೇರೇವೋತ್ತಮತ್ವಪ್ರತಿಪಾನದಪರೈಃ ತದನುಸಾರಿಣ್ಯಾ ಭಗವನ್ಮಾತ್ರವ್ಯತಿರಿಕ್ತಪರತ್ವೇನ ಸಂಕುಚದ್ವೃತ್ತಿಸರ್ವಶಬ್ದೋಪೇತಪ್ರಾಗುಕ್ತಶ್ರುತ್ಯಾ ಚ ಬಾಧಿತತ್ವೇನ ಅನುಮಾನಸ್ಯಾಪ್ರಮಾಣತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಣಾವಧಿಕಾ ಏವೋಪಾಸಕಾ ಇತಿ ॥ ಫಲಂ ತು ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಕಾರಿಕತ್ವೋಕ್ತಿಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೨೧ ॥

॥ ಅಥ ವ್ಯತಿಹಾರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨೨ ॥

॥ ಓಂ ವ್ಯತಿಹಾರೋ ವಿಶಿಂಷಂತಿ ಹೀತರವತ್ ಓಂ ॥

೩-೩-೨೨

ಪೂರ್ವತ್ರ ಪ್ರಾಣಸ್ಯೈವ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಸ್ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರೋ ಯುಕ್ತ ಇತ್ಯುಕ್ತಮಯುಕ್ತಮ್ । ತಸ್ಯೈವ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವೇನಾನ್ಯಸ್ಯ ತದುಪಾಸ್ಯಸ್ಯಾಭಾವಾದಿತಿ ಶಂಕನಾದ್ವಾ ಉಪಾಸನಾಧಿಕಾರಿಣೋ ನಿರೂಪ್ಯೋಪಾಸ್ಯಮಿಹ ನಿರೂಪ್ಯತ ಇತಿ ವಾ ಸಂಗತಿಃ । ಪೂರ್ವತ್ರ

ಪ್ರಾಣಾದುತ್ತಮತ್ವೇನ ಪ್ರಕೃತೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಕಿಂ ಪ್ರಾಣಾನ್ನೋತ್ತಮಃ ಅಥೋತ್ತಮ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಛಾಂದೋಗ್ಯೇ 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಯಾ ಭೂಯಾನ್' ಇತ್ಯಾಮ್ನಾನಾತ್ (ಛಾಂ. ೭-೧೫-೧) ಪ್ರಾಣವತ್ತದುಪರಿ 'ಸತ್ಯಂ ತ್ವೇವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ' (ಛಾಂ. ೭-೧೬-೧) ಇತ್ಯಾಮ್ನಾತಃ ಸರ್ವೋತ್ತಮಃ ಸತ್ಯನಾಮಕಃ ಕಿಂ ಪ್ರಾಣಾದನನ್ಯ ಉತಾನ್ಯೋ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಪ್ರಾಣಪ್ರಕರಣಾತ್ ಸತ್ಯಪ್ರಕರಣಸ್ಯ ಭೇದಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ನಾಮಾದಿಪ್ರಾಣಪರ್ಯಂತಾನಾಂ ಪಂಚದಶಪ್ರಕರಣಾನಾಂ ಭೇದಕಸ್ಯ ಪ್ರಶ್ನಪ್ರತಿವಚನಭಾವಸ್ಯೇವೇಹ 'ಅಸ್ತಿ (ಕಿಂ) ಪ್ರಾಣಾದ್ಭೂಯಃ' ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನಸ್ಯ 'ಸತ್ಯಂ ವಾವ ಪ್ರಾಣಾದ್ಭೂಯಃ' ಇತಿ ಪ್ರತಿವಚನಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಸತ್ಯಪ್ರಕರಣಭೇದಕಸ್ಯಾಭಾವೇನ ಪ್ರಾಣಸತ್ಯಯೋರನನ್ಯತ್ವಾನ್ನ ಸತ್ಯಶಬ್ದಾರ್ಥಭೂತಃ ಸನ್ ವಿಷ್ಣುಃ ಪ್ರಾಣಾದುತ್ತಮಃ । ನ ಚ ಪ್ರಕರಣಭೇದಕಯೋಃ ಪ್ರಶ್ನಪ್ರತಿವಚನಯೋರಧ್ಯಾಹಾರಃ ಜ್ಞಾಪಕಾಭಾವಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಸ ವಾ ಏಷ ಏವಂ ಪಶ್ಯನ್ನೇವಂ ಮನ್ವಾನ ಏವಂ ವಿಜಾನನ್ನತಿವಾದೀ ಭವತಿ' ಇತಿ (ಛಾಂ. ೭-೧೫-೪) ಪ್ರಾಣವಾದಿನೋಽತಿಶಯಿತವಸ್ತುವಾದಿತ್ವೇನಾತಿವಾದಿತ್ವಮುಕ್ತ್ವಾ ಪಶ್ಚಾತ್ 'ಏಷ ತು ವಾ ಅತಿವದತಿ ಯಃ ಸತ್ಯೇನಾತಿವದತಿ' (ಛಾಂ. ೭-೧೬-೧) ಇತಿ ಸತ್ಯಾಖ್ಯವಸ್ತು ವದತೋಽಪ್ಯತಿವಾದಿತ್ವೋಕ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಾಣಾತಿವಾದಿತೋಪಿ ಸತ್ಯಾತಿವಾದಿನಃ ತುಶಬ್ದೇನ ವ್ಯಾವರ್ತನಾತ್ ಜ್ಞಾಪಕಾತ್ ಪ್ರಶ್ನಪ್ರತಿವಚನಯೋರಧ್ಯಾಹಾರೇಣ ಪ್ರಕರಣವಿಚ್ಛೇದಾತ್ 'ಉತ್ತಮತ್ವಂ ಹಿ ದೇವಾನಾಂ' ಇತಿ(ಬೃಹತ್ತಂತ್ರ) ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ಸತ್ಯನಾಮಾ ವಿಷ್ಣುಃ ಪ್ರಾಣಾದುತ್ತಮ ಇತಿ । ತುಶಬ್ದೋ ನಾಧ್ಯಾಹಾರಕಲ್ಪಕಃ 'ವಿಜ್ಞಾನಂ ತ್ವೇವ' (ಛಾಂ. ೭-೧೭-೧) 'ಮತಿಸ್ತ್ವೇವ (ಛಾಂ. ೧-೧೮-೧) ಇತ್ಯಾದೌ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣದಿಶಾ ಭೇದಹೀನೇಽಪಿ ವಸ್ತುನಿ ಶ್ರವಣೇನ ವ್ಯಭಿಚಾರಾದಿತಿ ಚೋದ್ಯಂತು ಭೂಮನಯೇ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೧-೩-೮) ನಿರಸ್ತಮ್। ತನ್ನಿರಾಸಪ್ರಕಾರಶ್ಚ ಚಂದ್ರಿಕಾಯಾಂ ವ್ಯಕ್ತಃ । ಫಲಂ ತು ಆನಂದಾದಯಃ ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಸ್ಯ ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನಸ್ಯ ಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೨೨ ॥

॥ ಅಥ ಸತ್ಯಾ(ದ್ಯ)ಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨೩ ॥

॥ ಓಂ ಸೈವ ಹಿ ಸತ್ಯಾದಯಃ ಓಂ ॥ ೩-೩-೨೩

ಅತ್ರ ಪ್ರಾಗುಕ್ತೇ ವಿಷ್ಣೋಃ ಪ್ರಾಣಾದುತ್ತಮತ್ವೇ (ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವೇ) ವಿಶೇಷಚಿಂತನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಕೃತಾತ್ಪ್ರಾಣಾತ್ ಸತ್ಯಪದೋಕ್ತೋ ವಿಷ್ಣುರೇವೋತ್ತಮಃ ಅಥ ಬಹವೋಽಪ್ಯುತ್ತಮಾಃ ಸಂತೀತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಸತ್ಯಸ್ಯೋಪರಿ ಪಠಿತಾನಾಂ ವಿಜ್ಞಾನಮತಿಶ್ರದ್ಧಾನಿಷ್ಠಾಕೃತಿಸುಖಭೂಮಾಹಂಕಾರಾತ್ಮನಾಂ ನವಾನಾಂ ಕಿಂ ಸತ್ಯಾತ್ ಪರಸ್ಪರಂ ಚ ಭೇದ ಉತಾಭೇದ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಅಭೇದೇ ಜ್ಞಾಪಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಸತ್ಯಾದೀನಾಮಾತ್ಮಾಂತಾನಾಂ ದಶಾನಾಂ ಅಭೇದೇ ಜ್ಞಾಪಕಾಭಾವಾತ್ ಶಬ್ದಾಂತರನ್ಯಾಯೇನ ಭೇದಸ್ಯೈವ ನ್ಯಾಯ್ಯತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಣಾತ್ಸತ್ಯಾದಯೋ ಬಹವ ಉತ್ತಮಾ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ವಿಜ್ಞಾನಾದೇಃ ಸತ್ಯಾದಿತೋಽನ್ಯತ್ವೇ 'ಸತ್ಯಂ ಭಗವೋ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸೇ' (ಛಾಂ. ೭-೧೬-೧) ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಶ್ನೇ ವಿಜ್ಞಾನಾದೇರುಕ್ತೇರಸಾಂಗತ್ಯಾಪತ್ತೇಃ ತದನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಬಲೇನ 'ಸತ್ಯಂ ಭಗವೋ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸೇ' ಇತ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಗುಣಜಿಜ್ಞಾಸಾಪರತ್ವೇ ಸತ್ಯಾವಿನಾಭೂತವಿಜ್ಞಾನೋಕ್ತಿಃ ಏವಂ 'ವಿಜ್ಞಾನಂ ಭಗವೋ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸೇ' (ಛಾಂ. ೭-೧೭-೧) ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ವಿಜ್ಞಾನಗುಣಜಿಜ್ಞಾಸಾಯಾಂ ತದವಿನಾಭೂತಮತ್ಯುಕ್ತಿಃ, ಇತ್ಯೇವಂ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಜಿಜ್ಞಾಸಾಯಾಂ ಉತ್ತರೋತ್ತರಸ್ಯ ತದವಿನಾಭೂತಗುಣೋಕ್ತಿಪರತ್ವೇನ ಸರ್ವೇಷಾಮಭೇದಸ್ಯ ನ್ಯಾಯಪ್ರಾಪ್ತತ್ವಾತ್ 'ಸತ್ಯಾದ್ಯಾ ಅಹಮಾತ್ಮಾಂತಾ ಯದ್ಗುಣಾ' ಇತ್ಯಾದಿ (ಅಧ್ಯಾತ್ಮ)ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ತೇಷಾಮಭೇದಾತ್ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಪ್ರಾಣಾದುತ್ತಮ ಇತಿ ॥ ೨೩ ॥

|| ಅಥ ಕಾಮಾಧಿಕರಣಮ್ || ೨೪ ||

|| ಓಂ ಕಾಮಾದಿತರತ್ರ ತತ್ರ ಚಾಯತನಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ ||

೩-೩-೨೪

ಏವಂ ಸತ್ಯಾದೇಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುತ್ವೋಕ್ತೌ ಶ್ರಿಯೋಽಪ್ಯಧಿಕಾರಿತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಣಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಶ್ರಿಯೋಽಪ್ಯಧ್ಯಾಹಾರಃ ಸ್ಯಾತ್ । ತಥಾ ಚ ಪ್ರಾಣಾವಧಿತ್ವಮಧಿಕಾರಿವರ್ಗಸ್ಯೋಕ್ತಮಯುಕ್ತಮಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಪ್ರಾಣವಿಷ್ಣುಪ್ರಸಂಗಸನ್ನಿಧಾಪಿತಾ ಶ್ರೀಃ ಕಿಮುಪಾಸನಾಯಾಮಧಿಕಾರಿಣೀ ಅಥ ನೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಸಾ ಬದ್ಧಾ ಉತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಸೀತಾದಿರೂಪೇಣ ಭೂಮೌ ಭವನಾದಿಕಂ ಜೀವವದ್ದೇಹಯೋಗಾದಿರೂಪಜನ್ಮಾದ್ಯೇವ ಉತ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾದಿರೂಪಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ಶ್ರಿಯೋ ಭಗವದರ್ಚನಂ ಜನ್ಮಾದಿಹೇತುಕರ್ಮಾದಿಬಂಧಮೋಚನನಿಮಿತ್ತಂ ಉತ ಮುಕ್ತವನ್ನಿರುಪಾಧಿಕಭಕ್ತ್ಯತಿಶಯನಿಮಿತ್ತಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ಭಕ್ತನಿಮಿತ್ತತ್ವಕಲ್ಪಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ||

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - 'ಯದರ್ಚಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮಭವಾದಿಭಿಸ್ಸುರೈಃ ಶ್ರಿಯಾ ಚ ದೇವ್ಯಾ ಮುನಿಭಿಶ್ಚ ಸಾತ್ವತೈಃ' ಇತ್ಯಾದೌ (ಭಾಗವತ ೧೦-೩೩-೭) ಶ್ರಿಯೋಽಪಿ ಭಗವದುಪಾಸನಾ ಶ್ರೂಯತೇ । ಸಾ ಚೇತರೇಷಾಮಿವ ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿದ್ವಾರಾ ಬಂಧಮೋಚನಾರ್ಥಾ । ತಸ್ಯಾಃ ಕೃತಕೃತ್ಯತ್ವೇ ತದಯೋಗಾತ್ । ಭಕ್ತ್ಯತಿಶಯನಿಮಿತ್ತತ್ವೇ ಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾತ್ । ಅನ್ಯಥಾ ಸಾತ್ತ್ವತಪ್ರಭೃತೀನಾಮಪಿ ಸಾ ತದರ್ಥಾ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ಏವಂ ಚ ತದ್ಬಲಾತ್ ಸೀತಾರುಗ್ಮಿಣ್ಯಾದಿರೂಪೇಣ ಭವನತಿರೋಧಾನಾದೇಃ ಕರ್ಮಾಧೀನದೇಹೋಪಾದಾನತ್ಯಾಗರೂಪತ್ವೇನ ಇತರಜೀವವತ್ ಬದ್ಧತ್ವಾವಗಮಾತ್ ಬದ್ಧತ್ವೇ ಸತಿ ಸಾಧುತ್ವಾಚ್ಚ ಅಧಿಕಾರಿಣೀ ಏವೋಪಾಸನಾಯಾಂ ಶ್ರೀರಿತಿ ||

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಸರ್ವಾಯತನೇತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ರುತ್ಯಾದಿಬಲೇನ ನಿತ್ಯಂ ಭಗವತ್ಸಂಬಂಧಿತ್ವೇನ ಅತಿಶಯಿತತತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತತ್ವಾವಗಮಾತ್ ತದ್ಬಲೇನ ಭೂಮೌ ಭವನಾದೇಃ ಈಶೇಚ್ಛಾಧೀನಸ್ವೇಚ್ಛಾಮಾತ್ರಹೇತುಕತಯಾ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾದಿರೂಪತ್ವೇನ ಕರ್ಮಾಧೀನದೇಹಯೋಗಾದಿರೂಪತ್ವಾಭಾ-

ವಾವಗಮೇನ 'ಯಥಾಶ್ರೀರ್ನಿತ್ಯಮುಕ್ತಾಪಿ' ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಚಾರ್ಚನಸ್ಯ ಭಕ್ತ್ಯತಿಶಯನಿಮಿತ್ತತ್ವಕಲ್ಪನಾನ್ನಾಧಿಕಾರಿಣೀ ಶ್ರೀರಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಉಪಾಸಕಾನಾಂ ಪ್ರಾಣಾವಧಿತ್ವಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೨೪ ॥

॥ ಅಥ ನಿರ್ಧಾರಣಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨೫ ॥

॥ ಓಂ ತನ್ನಿರ್ಧಾರಣಾರ್ಥನಿಯಮಸ್ತದ್ದೃಷ್ಟೇಃ ಪೃಥಗ್ಘ್ಯಪ್ರತಿಬಂಧಃ ಫಲಮ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೨೫

ಪೂರ್ವತ್ರ ಶ್ರಿಯಃ ಕೃತಾರ್ಥತಯಾ ಫಲಾಭಾವೇಽಪಿ ಆದರಾದುಪಾಸನಾऽಲೋಪೋಕ್ತೌ ತರ್ಹಿ ಅಕೃತಾರ್ಥಾನಾಂ ಫಲಾಭಾವಾತ್ ಶ್ರವಣಾದಿಸಮಸ್ತೋಪಾಸನಸ್ಯ ಲೋಪ ಏವ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಶ್ರವಣಮನನಧ್ಯಾನರೂಪತ್ರಿವಿಧಮುಪಾಸನಂ ವ್ಯಸ್ತಂ ಕಾರ್ಯಮುತ ಸಮಸ್ತಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತ್ರಿವಿಧಸ್ಯಾಪಿ ಫಲಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ಕಿಂ ದರ್ಶನಂ ತ್ರಿತಯಾನ್ಯತಮಸಾಧ್ಯಮ್ ಉತ ತ್ರಿತಯಸಾಧ್ಯಮಿತಿ ತದರ್ಥಂ ತ್ರಿತಯಸ್ಯಾಪಿ ತತ್ಸಾಧನತ್ವೇ ಮಾನೋಪಯೋಗೌ ನ ಸ್ತ ಉತ ಸ್ತ ಇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಉಪಾಸನಂ ಹಿ ಭಗವದ್ದರ್ಶನಾರ್ಥಂ 'ದ್ರಷ್ಟವ್ಯ' ಶ್ರುತೇಃ। ತಸ್ಯ ಚ ಶ್ರವಣಮನನಾಭ್ಯಾಂ ವಾ ಧ್ಯಾನೇನೈವ ವೋಪಪತ್ತೌ ನ ತ್ರಿತಯಸಾಧ್ಯತ್ವೇ ಪ್ರಮಾಣಮಸ್ತಿ । 'ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ ಶ್ರೋತವ್ಯೋ ಮಂತವ್ಯೋ ನಿದಿಧ್ಯಾಸಿತವ್ಯ' ಇತಿ ಶ್ರುತಿಸ್ತು ವೈಕಲ್ಪಿಕಸಾಧನವಿಧಾನೇನಾಪ್ಯುಪಪನ್ನಾ। ಕಿಂ ಚ ನ ತ್ರಿತಯಸ್ಯೋಪಯೋಗೋಽಸ್ತಿ । ನ ಚಾಜ್ಞಾತಜ್ಞಾಪನೇನ ಶ್ರವಣಸ್ಯ, ತನ್ನಿಯಮಜನನೇನ ಮನನಸ್ಯ, ದೃಶಿಜನನೇನ ಧ್ಯಾನಸ್ಯೋಪಯೋಗ ಇತಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ತಥಾತ್ವೇ ತ್ರಿತಯಸ್ಯಾಪಿ ಪೃಥಕ್‌ಪೃಥಕ್‌ಫಲಕತ್ವೇನ ದರ್ಶನೋದ್ದೇಶೇವ ತ್ರಿತಯವಿಧಾನಾನುಪಪತ್ತೇಃ । ಏವಂ ಚ ಪ್ರಮಾಣೋಪಯೋಗಯೋರಭಾವೇ ದರ್ಶನಸ್ಯ ತ್ರಿತಯಸಾಧ್ಯತ್ವಾಭಾವೇನ ಫಲಾಭಾವಾನ್ನ ಸಮಸ್ತೋಪಾಸನಂ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ದ್ರಷ್ಟವ್ಯ' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ದರ್ಶನೋದ್ದೇಶೇನ ತ್ರಿತಯಸ್ಯಾಪಿ ವಿಧಾನಾದ್ವಿಕಲ್ಪದ್ಯೋತಕಶಬ್ದಾಭಾವೇನ ಸಮುಚ್ಚಯಸಾಧನತಾವಗಮಾತ್ ಸಮುಚ್ಚಿತಾನಾಮೇವ ದೃಶಿರೂಪಫಲಹೇತುತ್ರಿತಯಂ ಕಾರ್ಯಮೇವ । ನ ಚೋಪಯೋಗಾಭಾವಃ ಶಂಕ್ಯಃ । ದರ್ಶನಂ ಪ್ರತಿ ಧ್ಯಾನಸ್ಯೈವ ಹೇತುತ್ವೇಽಪಿ ಧ್ಯಾನಸ್ಯ ದೃಶಿಜನನೇಽಪೇಕ್ಷಿತಾಯಾಃ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಾಜ್ಞಾನಸಂಶಯವಿಪರ್ಯಯನಿವೃತ್ತೇಃ ಸಂಪಾದನೇನ ಶ್ರವಣಮನನಯೋರುಪಯೋಗಿತ್ವಾದಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರೋಕ್ತತ್ರಿತಯಕರ್ತವ್ಯತ್ವಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೨೫ ॥

ಅಥ ಪ್ರದಾನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨೬ ॥

॥ ಓಂ ಪ್ರದಾನವದೇವ ಹಿ ತದುಕ್ತಮ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೨೬

ಪ್ರಧಾನಕರ್ತವ್ಯತ್ವಸಿದ್ಧೌ ತದಂಗಮಿಹ ನಿರೂಪ್ಯತ ಇತಿ ವಾ ಪೂರ್ವಂ ಶ್ರವಣಾದಿತ್ರಯಸ್ಯಾಪಿ ಫಲಮುಕ್ತಂ ಇಹಾಂಗಮುಚ್ಯತ ಇತಿ ವಾ ದೃಶಿಹೇತೋರ್ಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಶ್ರವಣಮನನಾಖ್ಯಮಂಗಮುಕ್ತಂ ಇಹ ತ್ರಿತಯಸ್ಯಾಪ್ಯಂಗಮುಚ್ಯತ ಇತಿ ವಾ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಪ್ರಕೃತಶ್ರವಣಾದಿತ್ರಯಂ ಯಥಾಕಥಂಚಿದನುಷ್ಠಿತಂ ಜ್ಞಾನಹೇತುರುತ ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕಗುರೂಪದೇಶಯುಕ್ತಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತಸ್ಯ ತಾದೃಶಗುರೂಪ ದೇಶಯುಕ್ತತ್ವೇನ ಫಲಹೇತುತ್ವೇ ಸಾಧಕಂ ನಾಸ್ತಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಾದಿಬಾಧಕಂ ಚಾಸ್ತ್ಯುತ ವಿಪರೀತಮಿತಿ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಗುರೂಪದೇಶಯುಕ್ತಮೇವ ಶ್ರವಣಾದಿಕಂ ದೃಶಿಹೇತುರಿತ್ಯತ್ರ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ ಪ್ರತ್ಯುತ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯ ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ದೃಶ್ಯುದ್ದೇಶ್ಯೇನ ಶ್ರವಣಾದಿತ್ರಯಸ್ಯೈವ ವಿಧಾನೇನ ತದ್ವಿರೋಧರೂಪಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಗುರುಪ್ರಸಾದಾಧೀನತ್ವೇ ಜ್ಞಾನಿನೋಽಪಿ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ತದಧೀನತ್ವಪ್ರಸಂಗೇನ ಕದಾಚಿದ್ಗುರುಕೋಪೇನ ಮೋಕ್ಷಾಭಾವಸ್ಯಾಪ್ಯಾಪತ್ತ್ಯಾ ''ಅನಿಯಮಸ್ಸರ್ವೇಷಾಮ್'' ಇತ್ಯುಕ್ತ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩.೩.೩೧) ಭಂಗರೂಪಸ್ಯ ಚ ಬಾಧಕಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಾಚ್ಚ ನ ಗುರುಪ್ರದಾನಯುಕ್ತಂ ಜ್ಞಾನಹೇತುಃ ಕಿಂತು ಕೇವಲಮೇವ ಶ್ರವಣಾದಿಕಮ್। ನ ಚ ಗುರುಕೋಪೋ ನ ಮೋಕ್ಷಪ್ರತಿಬಂಧಕಃ । ತಥಾತ್ವೇ ಗುರು ಪ್ರದಾನಮಪಿ ಜ್ಞಾನೇಽಕಿಂಚಿತ್ಕರಮಿತಿ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕಗುರೂಪದೇಶರೂಪಾಂಗಯುಕ್ತಮೇವ ಶ್ರವಣಾದಿಕಂ ಜ್ಞಾನಹೇತುರ್ನ ಕೇವಲಮ್ । ''ಆಚಾರ್ಯವಾನ್ ಪುರುಷೋ ವೇದ'' ಇತಿ (ಛಾಂ.೬.೧೪.೨) ಶ್ರುತೌ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಗುರುಪ್ರಸಾದಾಧೀನತ್ವಾವಗಮೇನ ತೇನ ವಿನಾ ಶ್ರವಣಾದಿಮಾತ್ರೇಣ ಜ್ಞಾನಾಸಿದ್ಧೇಃ । ''ಸಮ್ಯಗ್‌ಲಕ್ಷಣಸಂಪನ್ನೋ ಯದ್ದದ್ಯಾತ್ ಸುಪ್ರಸನ್ನಧೀಃ । ಶಿಷ್ಯಾಯ ಸತ್ಯಂ ಭವತಿ ತತ್ಸರ್ವಂ ನಾತ್ರ ಸಂಶಯಃ'' ಇತಿ, ''ನಾತಿಪ್ರಸನ್ನಹೃದಯೋ ಯದ್ದದ್ಯಾದ್ಗುರುರಪ್ಯಸೌ । ನ ತತ್ಸತ್ಯಂ ಭವೇತ್ತಸ್ಮಾದರ್ಚನೀಯೋ ಗುರುಸ್ಸದಾ'' ಇತಿ ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ । ನ ಚ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯ ಇತಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧೋ ಬಾಧಕಃ । ಶ್ರವಣಾದೇಃ ಪ್ರಧಾನಸಾಧನತ್ವಾದ್ಗುರುಪ್ರದಾನಸ್ಯ ತದಂಗತ್ವಾತ್ ಸೋಮರಸಸಾಧ್ಯಯಾಗಸ್ಯ ದೃಢಮುಷ್ಟಿನಿಪೀಡನಾಧೀನತ್ವೇಽಪಿ ತಸ್ಯ ತದಂಗತ್ವವತ್ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಗುರುಪ್ರದಾನಾಧೀನತ್ವೇಽಪಿ ತಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಹೇತುಶ್ರವಣಾದ್ಯಂಗತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ । ಅಂಗಸ್ಯ ಚ ಪ್ರಧಾನಸಾಧನೇನ ಸಹ ತುಲ್ಯಕಕ್ಷ್ಯತಯಾ ವಿಧಾನಾಭಾವೇಽಪಿ ದೃಢಮುಷ್ಟಿನಿಪೀಡನಾದೇರಿವ ಅರ್ಥಾದ್ವಚನಾಂತರಾದ್ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತತ್ವೇನ ಪ್ರದಾನಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಶ್ರುತ್ಯನುಮತತ್ವಾತ್ - ನ ಚ ಕದಾಚಿತ್ಕೋಪೇನ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ವಾ ಜ್ಞಾನಿನೋ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ವಾಽಭಾವಾಪಾತೋ ಬಾಧಕ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಜ್ಞಾನಮೋಕ್ಷಯೋರಪೀಶ್ವರಕ್ಲೃಪ್ತತ್ವೇನ ತದಭಾವಾಯೋಗಾತ್ । ಗುರುಶಾಪಾದೇಶ್ಚ ''ಜ್ಞಾನಿನೋ ಗುರುಶಾಪೇಽಪಿ'' ಇತ್ಯಾದಿ (ನ್ಯಾಯವಿವರಣೋದಾಹೃತ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಜ್ಞಾನಾದಿಹ್ರಾಸಹೇತುತ್ವೇನ ಸಾಫಲ್ಯೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ । ಫಲಂ ತು ''ಇತರೇ ತ್ವರ್ಥಸಾಮಾನ್ಯಾತ್'' ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩.೩.೧೪) ಗುರುಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಸ್ಯ ಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೨೬ ॥

॥ ಅಥ ಲಿಂಗಭೂಯಸ್ತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨೭॥

॥ ಓಂ ಲಿಂಗಭೂಯಸ್ತ್ವಾತ್ತದ್ಧಿ ಬಲೀಯಸ್ತದಪಿ ಓಂ ॥
೩-೩-೨೭

ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತಾಂಗಾಂಗಿನೋರ್ಮಧ್ಯೇಽತ್ರಾಂಗಸ್ಯ ಬಲವತ್ತ್ವಸಾಧನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಶ್ರವಣಾದಿಸಾಧನಂ ತದಂಗಗುರುಪ್ರದಾನಂ ಚೇತಿ ದ್ವಯಂ

ಸಮಬಲಂ ಉತಾನ್ಯತರದ್ಬಲವದಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಪುರುಷತ್ವಸಾಮ್ಯಂ ಗುರುಶಿಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನಯೋಃ ಸಾಮ್ಯಾಪಾದಕಂ ಭವತ್ಯುತ ನೇತಿ । ತಥಾನ್ಯತರದ್ಬಲವದಿತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಶಿಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನೋ ಬಲವಾನಥ ಗುರುಪ್ರದಾನಂ ಬಲವದಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಪ್ರದಾನಸ್ಯ ಬಲವತ್ತ್ವೇ ಸಾಧಕಂ ನಾಸ್ತಿ ಬಾಧಕಂ ಚಾಸ್ತ್ಯಥ ವಿಪರೀತಮಿತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಪ್ರದಾನಸ್ಯ ಬಲವತ್ತ್ವೇ ಕ್ವಾಪೀತಿಕರ್ತವ್ಯತಾಯಾಃ ಸಾಧನಾದಪಿ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾದರ್ಶನೇನ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತ್ವಭಂಗಪ್ರಸಂಗಾತ್ ಶ್ರವಣಾದಿವೈಯರ್ಥ್ಯಪ್ರಸಂಗಾಚ್ಚ ಬಾಧಕಭಾವಾತ್ ಸಾಧಕಾಭಾವಾಚ್ಚ ನ ಪ್ರದಾನಂ ಬಲವತ್ ಕಿಂತು ಶ್ರವಣಾದ್ಯೇವ, ಪ್ರಧಾನಸಾಧನತ್ವಾತ್ । ಮಾಸ್ತು ವಾ ಬಲವತ್ ದ್ವಯೋಃ ಗುರುಶಿಷ್ಯಯೋಃ ಪುರುಷತ್ವಾವಿಶೇಷಾತ್ ಗುರುಪ್ರದಾನಂ ಶಿಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನಶ್ಚ ದ್ವಯಂ ಸಾಮಮೇವ ಸ್ಯಾತ್। ನ ಹಿ ಕಶ್ಚಿನ್ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವೇಽಪಿ ವಿಶೇಷೋಸ್ತೀತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ನತಾವತ್ಸಾಮ್ಯಂಯುಕ್ತಂಪುರುಷತ್ವೇಽಪಿಗುರುತ್ವಶಿಷ್ಯತ್ವವತ್ ತತ್ಪ್ರಯತ್ನಯೋರಪಿ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವಸಂಭವೇನ ಪುರುಷತ್ವಮಾತ್ರಸ್ಯಾಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಾತ್ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವೇಽಪಿ ಪ್ರದಾನಸ್ಯೈವಾಧಿಕ್ಯಂ ಯುಕ್ತಮ್ ಲಿಂಗಬಾಹುಲ್ಯರೂಪಸಾಧಕಭಾವಾತ್ । ಹಿಂಸಾಯಾಃ ಪಾಪಜನನಶಕ್ತಾಯಾ ಅಪಿ ಯಾಗೀಯಹಿಂಸಾಯಾಃ ಪ್ರೋಕ್ಷಣಾಂಜನಪರ್ಯಗ್ನಿಕರಣಾದೀತಿಕರ್ತವ್ಯತಾಬಲೇನ ಪುಣ್ಯಜನಕತ್ವದರ್ಶನೇನ ತತ್ರೇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾಯಾಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವತ್ ಅತ್ರ ಪ್ರದಾನಸ್ಯ ಪ್ರಾಬಲ್ಯೇ ಅಂಗತ್ವಭಂಗಪ್ರಸಂಗಾಭಾವಾತ್ । ಶ್ರೋತವ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ''ಗುರುಪ್ರಸಾದೋ ಬಲವಾನ್'' ಇತ್ಯಾದಿ (ವರಾಹ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಚ ಶ್ರವಣಾದೇರಪ್ಯಾವಶ್ಯಕತ್ವೇನ ತದ್ವೈಯರ್ಥ್ಯಾಭಾವಾಚ್ಚ ಬಾಧಕಾಭಾವಾಚ್ಚೇತಿ । ಲಿಂಗಬಾಹುಲ್ಯಂ ಚ ಟೀಕಾದೌ ವ್ಯಕ್ತಮ್ । ಫಲಂ ತು ಸೇತಿಕರ್ತವ್ಯಸ್ಯೈವ ಶ್ರವಣಾದೇರ್ಜ್ಞಾನಹೇತುತ್ವರೂಪಪ್ರಾಗುಕ್ತಪ್ರಮೇಯಸಮರ್ಥನಮ್ । ಅನ್ಯಥಾ ಕ್ವಚಿದ್ಗುರೋರನಪೇಕ್ಷಿತತ್ವಪ್ರಸಂಗೇನ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಮಯುಕ್ತಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ ॥ ೨೭ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕಗುರೂಪದೇಶರೂಪಾಂಗಯುಕ್ತಮೇವ ಶ್ರವಣಾದಿಕಂ ಜ್ಞಾನಹೇತುರ್ನ ಕೇವಲಮ್ । ''ಆಚಾರ್ಯವಾನ್ ಪುರುಷೋ ವೇದ'' ಇತಿ (ಛಾಂ.೬.೧೪.೨) ಶ್ರುತೌ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಗುರುಪ್ರಸಾದಾಧೀನತ್ವಾವಗಮೇನ ತೇನ ವಿನಾ ಶ್ರವಣಾದಿಮಾತ್ರೇಣ ಜ್ಞಾನಾಸಿದ್ಧೇಃ । ''ಸಮ್ಯಗ್‌ಲಕ್ಷಣಸಂಪನ್ನೋ ಯದ್ದದ್ಯಾತ್ ಸುಪ್ರಸನ್ನಧೀಃ । ಶಿಷ್ಯಾಯ ಸತ್ಯಂ ಭವತಿ ತತ್ಸರ್ವಂ ನಾತ್ರ ಸಂಶಯಃ'' ಇತಿ, ''ನಾತಿಪ್ರಸನ್ನಹೃದಯೋ ಯದ್ದದ್ಯಾದ್ಗುರುರಪ್ಯಸೌ । ನ ತತ್ಸತ್ಯಂ ಭವೇತ್ತಸ್ಮಾದರ್ಚನೀಯೋ ಗುರುಸ್ಸದಾ'' ಇತಿ ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ । ನ ಚ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯ ಇತಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧೋ ಬಾಧಕಃ । ಶ್ರವಣಾದೇಃ ಪ್ರಧಾನಸಾಧನತ್ವಾದ್ಗುರುಪ್ರದಾನಸ್ಯ ತದಂಗತ್ವಾತ್ ಸೋಮರಸಸಾಧ್ಯಯಾಗಸ್ಯ ದೃಢಮುಷ್ಟಿನಿಪೀಡನಾಧೀನತ್ವೇಽಪಿ ತಸ್ಯ ತದಂಗತ್ವವತ್ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಗುರುಪ್ರದಾನಾಧೀನತ್ವೇಽಪಿ ತಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಹೇತುಶ್ರವಣಾದ್ಯಂಗತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ । ಅಂಗಸ್ಯ ಚ ಪ್ರಧಾನಸಾಧನೇನ ಸಹ ತುಲ್ಯಕಕ್ಷ್ಯತಯಾ ವಿಧಾನಾಭಾವೇಽಪಿ ದೃಢಮುಷ್ಟಿನಿಪೀಡನಾದೇರಿವ ಅರ್ಥಾದ್ವಚನಾಂತರಾದ್ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತತ್ವೇನ ಪ್ರದಾನಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಶ್ರುತ್ಯನುಮತತ್ವಾತ್ - ನ ಚ ಕದಾಚಿತ್ಕೋಪೇನ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ವಾ ಜ್ಞಾನಿನೋ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ವಾಽಭಾವಾಪಾತೋ ಬಾಧಕ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಜ್ಞಾನಮೋಕ್ಷಯೋರಪೀಶ್ವರಕ್ಲೃಪ್ತತ್ವೇನ ತದಭಾವಾಯೋಗಾತ್ । ಗುರುಶಾಪಾದೇಶ್ಚ ''ಜ್ಞಾನಿನೋ ಗುರುಶಾಪೇಽಪಿ'' ಇತ್ಯಾದಿ (ನ್ಯಾಯವಿವರಣೋದಾಹೃತ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಜ್ಞಾನಾದಿಹ್ರಾಸಹೇತುತ್ವೇನ ಸಾಫಲ್ಯೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ । ಫಲಂ ತು ''ಇತರೇ ತ್ವರ್ಥಸಾಮಾನ್ಯಾತ್'' ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩.೩.೧೪) ಗುರುಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಸ್ಯ ಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೨೬ ॥

॥ ಅಥ ಲಿಂಗಭೂಯಸ್ತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨೭॥

॥ ಓಂ ಲಿಂಗಭೂಯಸ್ತ್ವಾತ್ತದ್ಧಿ ಬಲೀಯಸ್ತದಪಿ ಓಂ ॥
೩-೩-೨೭

ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತಾಂಗಾಂಗಿನೋರ್ಮಧ್ಯೇಽತ್ರಾಂಗಸ್ಯ ಬಲವತ್ತ್ವಸಾಧನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಶ್ರವಣಾದಿಸಾಧನಂ ತದಂಗಗುರುಪ್ರದಾನಂ ಚೇತಿ ದ್ವಯಂ

ಸಮಬಲಂ ಉತಾನ್ಯತರದ್ಬಲವದಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಪುರುಷತ್ವಸಾಮ್ಯಂ ಗುರುಶಿಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನಯೋಃ ಸಾಮ್ಯಾಪಾದಕಂ ಭವತ್ಯುತ ನೇತಿ । ತಥಾನ್ಯತರದ್ಬಲವದಿತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಶಿಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನೋ ಬಲವಾನಥ ಗುರುಪ್ರದಾನಂ ಬಲವದಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಪ್ರದಾನಸ್ಯ ಬಲವತ್ತ್ವೇ ಸಾಧಕಂ ನಾಸ್ತಿ ಬಾಧಕಂ ಚಾಸ್ಯಥ ವಿಪರೀತಮಿತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಪ್ರದಾನಸ್ಯ ಬಲವತ್ತ್ವೇ ಕ್ವಾಪೀತಿಕರ್ತವ್ಯತಾಯಾಃ ಸಾಧನಾದಪಿ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾದರ್ಶನೇನ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತ್ವಭಂಗಪ್ರಸಂಗಾತ್ ಶ್ರವಣಾದಿವೈಯರ್ಥ್ಯಪ್ರಸಂಗಾಚ್ಚ ಬಾಧಕಭಾವಾತ್ ಸಾಧಕಾಭಾವಾಚ್ಚ ನ ಪ್ರದಾನಂ ಬಲವತ್ ಕಿಂತು ಶ್ರವಣಾದ್ಯೇವ, ಪ್ರಧಾನಸಾಧನತ್ವಾತ್ । ಮಾಸ್ತು ವಾ ಬಲವತ್ ದ್ವಯೋಃ ಗುರುಶಿಷ್ಯಯೋಃ ಪುರುಷತ್ವಾವಿಶೇಷಾತ್ ಗುರುಪ್ರದಾನಂ ಶಿಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನಶ್ಚ ದ್ವಯಂ ಸಾಮಮೇವ ಸ್ಯಾತ್। ನ ಹಿ ಕಶ್ಚಿನ್ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವೇಽಪಿ ವಿಶೇಷೋಽಸ್ತೀತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ನತಾವತ್ಸಾಮ್ಯಂಯುಕ್ತಂಪುರುಷತ್ವೇಽಪಿಗುರುತ್ವಶಿಷ್ಯತ್ವವತ್ ತತ್ಪ್ರಯತ್ನಯೋರಪಿ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವಸಂಭವೇನ ಪುರುಷತ್ವಮಾತ್ರಸ್ಯಾಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಾತ್ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವೇಽಪಿ ಪ್ರದಾನಸ್ಯೈವಾಧಿಕ್ಯಂ ಯುಕ್ತಮ್ ಲಿಂಗಬಾಹುಲ್ಯರೂಪಸಾಧಕಭಾವಾತ್ । ಹಿಂಸಾಯಾಃ ಪಾಪಜನನಶಕ್ತಾಯಾ ಅಪಿ ಯಾಗೀಯಹಿಂಸಾಯಾಃ ಪ್ರೋಕ್ಷಣಾಂಜನಪರ್ಯಗ್ನಿಕರಣಾದೀತಿಕರ್ತವ್ಯತಾಬಲೇನ ಪುಣ್ಯಜನಕತ್ವದರ್ಶನೇನ ತತ್ರೇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾಯಾಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವತ್ ಅತ್ರ ಪ್ರದಾನಸ್ಯ ಪ್ರಾಬಲ್ಯೇ ಅಂಗತ್ವಭಂಗಪ್ರಸಂಗಾಭಾವಾತ್ । ಶ್ರೋತವ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ''ಗುರುಪ್ರಸಾದೋ ಬಲವಾನ್'' ಇತ್ಯಾದಿ (ವರಾಹ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಚ ಶ್ರವಣಾದೇರಪ್ಯಾವಶ್ಯಕತ್ವೇನ ತದ್ವೈಯರ್ಥ್ಯಾಭಾವಾಚ್ಚ ಬಾಧಕಾಭಾವಾಚ್ಚೇತಿ । ಲಿಂಗಬಾಹುಲ್ಯಂ ಚ ಟೀಕಾದೌ ವ್ಯಕ್ತಮ್ । ಫಲಂ ತು ಸೇತಿಕರ್ತವ್ಯಸ್ಯೈವ ಶ್ರವಣಾದೇರ್ಜ್ಞಾನಹೇತುತ್ವರೂಪಪ್ರಾಗುಕ್ತಪ್ರಮೇಯಸಮರ್ಥನಮ್ । ಅನ್ಯಥಾ ಕ್ವಚಿದ್ಗುರೋರನಪೇಕ್ಷಿತತ್ವಪ್ರಸಂಗೇನ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಮಯುಕ್ತಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ ॥ ೨೭ ॥

॥ ಅಥ ಪೂರ್ವವಿಕಲ್ಪಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨೮ ॥

॥ ಓಂ ಪೂರ್ವವಿಕಲ್ಪಃ ಪ್ರಕರಣಾತ್ಸ್ಯಾತ್ಕ್ರಿಯಾಮಾನಸವತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೨೮

ಯತ್ಪ್ರಸಾದೋ ಬಲವಾನಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಸ ಗುರುರತ್ರ ಚಿಂತ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಪ್ರಕೃತೋ ಗುರುಃ ಕಿಂ ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ತ ಏವೇತಿ ನಿಯಮೋಽಥಾನ್ಯೋಽಪಿ ಗ್ರಹೀತುಂ ಶಕ್ಯತ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಪೂರ್ವತ್ಯಾಗೇ ಕಾರಣಂ ನಾಸ್ತಿ ಬಾಧಕಂ ಚಾಸ್ತಿ ಉತ ವಿಪರೀತಮಿತಿ । ತಥಾ ಅನ್ಯೋಽಪಿ ಗ್ರಾಹ್ಯ ಇತಿ ಪಕ್ಷೇ ಸ ಕಿಂ ಯಃ ಕಶ್ಚಿದುತ ಪೂರ್ವಸ್ಮಾದನಪಕೃಷ್ಟಃ ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹಕರ್ತೈವೇತಿ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಶುಭಲಾಭಾರ್ಥಂ ಹಿ ಗುರುಸ್ವೀಕಾರೋ ಭವತಿ । ಸ ಚ ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ತಗುರುಣೈವ ಭವಿಷ್ಯತೀತಿ ತತ್ತ್ಯಾಗೇ ಕಾರಣಾಭಾವಾತ್ । ''(ಗುರುತ್ಯಾಗೇ ಭವೇನ್ಮೃತ್ಯುಃ ಮಂತ್ರತ್ಯಾಗೇ ದರಿದ್ರತಾ) ಗುರುಮಂತ್ರ-ಪರಿತ್ಯಾಗೀ ರೌರವಂ ನರಕಂ ವ್ರಜೇತ್ '' ಇತಿ ದೋಷಶ್ರವಣರೂಪಬಾಧಕಾಚ್ಚ ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ತ ಏವ ಗುರುಃ ನ ತ್ವನ್ಯೋಽಪಿ ಗ್ರಾಹ್ಯ ಇತಿ । ಅನ್ಯೋಽಪಿ ಸಂಗ್ರಾಹ್ಯ ಇತಿ ಪಕ್ಷೇ ಚ ನಿಯಮಕಾಭಾವಾತ್ ಯಃಕಶ್ಚಿದೇವೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಗುರುಪರಿಗ್ರಹೋ ಹಿ ನ ಕೇವಲಂ ಕಿಂಚಿಚ್ಛುಭಲಾಭಾರ್ಥಂ ಕಿಂತು ಯಾವದಪೇಕ್ಷಿತಸ್ವಯೋಗ್ಯಶುಭಲಾಭಾರ್ಥಮ್ । ತಸ್ಯ ಯದಿ ಪೂರ್ವ-ಗೃಹೀತೋ ನ ಸಮರ್ಥಃ ತರ್ಹಿ ಪೂರ್ವಸ್ಮಾತ್ ಸ್ವಾಪೇಕ್ಷಿತಾಲಾಭಪ್ರಸಂಗೇನ ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹಾರ್ಥತ್ವರೂಪಕಾರಣಸತ್ತ್ವಾದ್ ಅನ್ಯೋಽಪಿ ಗುರುಃ ಸ್ವೀಕಾರ್ಯಃ । ಸೋಽಪಿ ನ ಯಾದೃಶತಾದೃಶಃ ಕಿಂತು ಪೂರ್ವಸ್ಮಾದನಪಕೃಷ್ಟಃ ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹಕರ್ತೈವ । ಸ ಚ ಸಮಶ್ಚೇತ್ ಪೂರ್ವಾನುಜ್ಞಯಾ ಸ್ವೀಕಾರ್ಯೋ ನ ವೇತಿ ವಿಕಲ್ಪಃ ಸಮಫಲಯೋರ್ಧ್ಯಾನಯೋರಿವ । ನ ತು ಸ್ವೀಕಾರ್ಯ ಏವೇತಿ ನಿಯಮಃ । ಉತ್ತಮಶ್ಚೇತ್ಪೂರ್ವಾನುಜ್ಞಾಂ ವಿನೈವ ಸ್ವೀಕಾರ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ । ಸರ್ವಸ್ಯೋಕ್ತಾರ್ಥಸ್ಯ ''ಪೂರ್ವಸ್ಮಾದುತ್ತಮೋ ಲಬ್ಧ'' ಇತಿ (ಬೃಹತ್ತಂತ್ರ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ''ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹಂ ಕಶ್ಚಿತ್'' ಇತಿ (ಮಹಾ ಸಂಹಿತಾ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಚ ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ''ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸ್ವ'' ಇತಿ (ಪೌಷ್ಯಾಯಣ)

ಶ್ರುತೌ ಪೂರ್ವಗುರುಣೈವ ಸ್ವಸಮೋತ್ತಮಸ್ವೀಕಾರಾಯಾತಿದಿಶ್ಯಮಾನತ್ವಾಚ್ಚ । ನ ಚ ದೋಷವಚನವಿರೋಧಃ । ತಸ್ಯಾಧಮಸ್ವೀಕಾರವಿಷಯಕತ್ವೇನ ವ್ಯರ್ಥ-ಸ್ವೀಕಾರವಿಷಯಕತ್ವೇನ ಪೂರ್ವಾನುಜ್ಞಾಭಾವವಿಷಯಕತ್ವೇನ ವಾ ಸಾವಕಾ-ಶತ್ವಾದಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಇತರೇ ತ್ವಿತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಾರ್ಥಸ್ಯ ಸರ್ವಜ್ಞ ಗುರೂಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ಗುಣಾದಿಧ್ಯಾನಂ ಕಾರ್ಯಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೨೮ ॥

॥ ಅಥ ವಿದ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨೯ ॥

॥ ಓಂ ವಿದ್ಯೈವ ತು ನಿರ್ಧಾರಣಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೨೯

ಯಸ್ಯೋಪಾಸನಸ್ಯ ಗುರುಪ್ರದಾನರೂಪೇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾಫಲಭೇದಾಧಿ-ಕಾರಧ್ಯೇಯಾದಿಕಂ ತಸ್ಯ ಲಘೂಪಾಯಕರ್ಮಹೇತುತಾವಾಕ್ಯೇನ ಮುಕ್ತಿ-ಹೇತುತ್ವಾನಿರ್ಣಯಾತ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಂ ಅಭಿತ್ತಿ ಚಿತ್ರಾಯಿತಮಿತಿ ಶಂಕ-ನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಪ್ರಕೃತಂ ಶ್ರವಣಾದ್ಯುಪಾಸನಂ ನ ಕಾರ್ಯಮುತ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತಸ್ಯ ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಮುಕ್ತಿಹೇತುತ್ವ ನಿರ್ಣಯೋ ನ ಸಂಭವತ್ಯಥ ಸಂಭವತೀತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಕರ್ಮ-ಹೇತುತ್ವ ವಾಕ್ಯಾನಾಂ ''ಭಾಕ್ತಂ ವಾ'' ಇತ್ಯತ್ರ (ಬ್ರ.ಸೂ.೩.೧.೭) ಪರಂ-ಪರಯಾ ಮುಕ್ತಿಹೇತುತ್ವಾದಿರೂಪಭಾಕ್ತತ್ವವರ್ಣನಂ ಅಯುಕ್ತಮುತ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಕರ್ಮಣೈವೇತಿ ತೃತೀಯಯಾ ತಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷಾ-ನ್ಮುಕ್ತಿಹೇತುತ್ವಬೋಧನಸ್ಯಾಪವಾದಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ । ತಥಾ ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಮುಕ್ತಿಹೇತುತ್ವನಿರ್ಣಯಪಕ್ಷೇ ಕಿಂ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದ್ವಾರಮಾತ್ರೇಣ ಉತ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದ್ವಾರಮಾತ್ರೇಣಾಪೀತಿ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ''ಕರ್ಮಣೈವ ಹಿ ಸಂಸಿದ್ಧಿಮಾಸ್ಥಿತಾ ಜನಕಾದಯ'' ಇತ್ಯಾದೌ (ಭ.ಗೀ.೩.೨೦) ಅವಧಾರಣಸ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣದಿಶಾ ಸಾವಕಾಶತ್ವೇಽಪಿ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತ್ಯಾ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಸಿದ್ಧಿಶಬ್ದಿತಮುಕ್ತಿಂ ಪ್ರತಿ ಸಾಕ್ಷಾದ್ಧೇತುತ್ವಾ-ವಗಮಸ್ಯಾಪವಾದಕಸ್ಯ ಪ್ರಮಾಣಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿದಭಾವಾತ್ ''ತರತಿ ಶೋಕ-ಮಾತ್ಮವಿತ್'' ಇತ್ಯಾದೇಃ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಮುಕ್ತಿಹೇತುತಾಮಾತ್ರಪ್ರಾಪಕತಯಾ ಕರ್ಮಣೋ ಮುಕ್ತಿಹೇತುತ್ವಾನಪವಾದಕತ್ವಾತ್ । ಏವಂ ಚ ನಿರಪವಾದಕ-

ಸಾಕ್ಷಾನ್ಮುಕ್ತಿಹೇತುತ್ವಬೋಧಕವಾಕ್ಯಬಲೇನ ಕರ್ಮಣೋಽಪಿ ಸಾಕ್ಷಾನ್ಮುಕ್ತಿ-ಹೇತುತ್ವಾವಗಮೇನ ''ಭಾಕ್ತಂ ವಾಽನಾತ್ಮವಿತ್ತ್ವಾತ್'' ಇತಿ (ಬ್ರ.ಸೂ.೩.೧.೭) ತೃತೀಯಾದ್ಯಪಾದೇ ಕರ್ಮಣೋ ಮುಕ್ತಿಹೇತುತ್ವಂ ಗೌಣಮಿತಿ ವರ್ಣನ-ಸ್ಯಾಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಶ್ರವಣಾದ್ಯುಪಾಸನಮೇವ ಮುಕ್ತಿಹೇತುರಿತಿ ನಿರ್ಣಯಾಸಂಭವಾತ್ ಲಘೂಪಾಯೇ ಸತಿ ಗುರೂಪಾಯಸ್ಯ ನಿಶ್ಶಂಕ-ಮನುಷ್ಠಾನಾಯೋಗಾಚ್ಚ ನ ಕಾರ್ಯಮುಪಾಸನಮಿತಿ । ಅಸ್ತು ವಾ ಜ್ಞಾನದ್ವಾರೋಪಾಸನಂ ಮುಕ್ತಿಹೇತುಃ ತಥಾಪಿ ''ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್'' ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ (ಪುರುಷಸೂಕ್ತ) ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಸ್ಯೈವ ಮುಕ್ತಿಹೇತುತ್ವಾವಗಮಾತ್ ತಸ್ಯ ಚ ಶ್ರವಣಾದಿನೈವ ಸಿದ್ಧೇಃ ಧ್ಯಾನಂ ಸರ್ವಥಾ ನ ಕಾರ್ಯಮೇವೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ''ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾ'' ಇತಿ ಸಾವಧಾರಣಹೇತುತ್ವವಚನಸ್ಯ ಕರ್ಮವಚನಾದಪಿ ಬಲವತ್ತ್ವೇನ ತೇನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರ್ಮಹೇತುತ್ವಸ್ಯಾಪೋದಿತ-ತಯಾ ಕರ್ಮಣೈವೇತ್ಯಾದೇರಪಿ ಪರಂಪರಯಾ ಕಥಂ ಚಿನ್ಮುಕ್ತಿಹೇತುತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಾಗುಕ್ತರೀತ್ಯಾ ವರ್ಣನೀಯತ್ವಾತ್ ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಮುಕ್ತಿಹೇತುತ್ವಸ್ಯೋಪಾಸನೇ ನಿರ್ಣಯಸಂಭವಾತ್ ಕಾರ್ಯಮೇವೋಪಾಸನಮ್ । ದ್ವಾರಭೂತಂ ಜ್ಞಾನ-ಮಪಿ ನ ಪರೋಕ್ಷಮಾತ್ರ ಕಿಂತು ''ದೃಷ್ಟ್ವೈವ ತಂ ಮುಚ್ಯತೇ'' ಇತ್ಯಾದಿ (ಕೌಶಿಕ) ಶ್ರುತಿಬಲೇನ ವಿದ್ವಾನಿತಿ ಶ್ರುತೇರಪಿ ಅಪರೋಕ್ಷಪರತ್ವಾದಪ-ರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಮಪೀತಿ ಶ್ರವಣಾದಿತ್ರಿತಯಮಪಿ ಕಾರ್ಯಮೇವೇತಿ । ಸ್ಮೃತಿ-ರಪಿ ಸಾವಧಾರಣೇತ್ಯೇತದಗ್ರೇ ನಿರಸಿಷ್ಯತೇ । ಫಲಂ ತು ಪ್ರಾಗುಕ್ತ-ಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೨೯ ॥

॥ ಅಥ ಶ್ರುತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩೦ ॥

॥ ಓಂ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಬಲೀಯಸ್ತ್ವಾಚ್ಚ ನ ಬಾಧಃ ಓಂ ॥
೩-೩-೩೦

ಯದಿ ಶ್ರುತೇಃ ಸಾವಧಾರಣತ್ವೇನ ಬಲವತ್ತ್ವಂ ತರ್ಹಿ ಸ್ಮೃತೇರಪಿ ತಥಾತ್ವಾತ್ ಆಪ್ತವಾಕ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ ಬಲವತ್ತ್ವಮಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ ಅತ್ರ

ಜ್ಞಾನಫಲತ್ವೇನ ಪೂರ್ವತ್ರ ಪ್ರಕೃತೋ ಮೋಕ್ಷಃ ಕಿಂ ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯೋಽಥ ಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ''ಕರ್ಮಣೈವೇ''ತಿ ಸ್ಮೃತಿಃ ''ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾ'' ಇತಿ ಶ್ರುತಿತೋಽಪಿ ಪ್ರಬಲಾ ಉತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಕರ್ಮಣೈವೇತ್ಯವಧಾರಣಂ ನಿರವಕಾಶಮುತ ಸಾವಕಾಶಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ಸಾವಕಾಶತ್ವಕಲ್ಪಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯೋ ಮೋಕ್ಷಃ, ಕರ್ಮಣೈವೇತಿ ಸ್ಮೃತೇಃ । ನ ಚ ಸಾವಧಾರಣ ಶ್ರುತಿಬಾಧಿತಾ ಸತೀ ಸ್ಮೃತಿಃ ದುರ್ಬಲೇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಸ್ಮೃತೇರಪಿ ಸಾವಧಾರಣತ್ವಾತ್ । ನ ಚ ತದಯೋಗವ್ಯವಚ್ಛೇದಕತಯಾ ಸಾವಕಾಶಂ ಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾತ್ । ನ ಚ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧೇ ಸ್ಮೃತೇಃ ದೌರ್ಬಲ್ಯಂ ಶ್ರುತೇರೇವ ಚ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಮಿತಿ ''ವಿರೋಧೇ ತ್ವನಪೇಕ್ಷಂ ಸ್ಯಾತ್'' ಇತಿ ಪೂರ್ವತಂತ್ರೇ (ಜೈ.ಸೂ.೨.೩.೩. ಅಧಿ.೩) ಸಿದ್ಧಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಸ್ಮೃತೇಃ ಶ್ರುತಿಮೂಲತ್ವೇನ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಪಕ್ಷ ಏವ ಹಿ ತತ್ । ಕರ್ಮಣೈವೇತಿ ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ಭಗವದ್ವಾಕ್ಯತ್ವೇನೈವ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೋಪಗಮೇನಾಪ್ತವಾಕ್ಯತಯಾ ಸಾವಧಾರಣತಯಾ ಚ ಪ್ರಾಬಲ್ಯೇನ ವಿದ್ಯಾಶ್ರುತೇರ್ಬಾಧಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯ ಏವ ಮೋಕ್ಷಃ ನ ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯಃ । ಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯತ್ವೇ ಬಲವಚ್ಛ್ರುತಿ ಲಿಂಗೋಪಪತ್ತಿಸ್ಮೃತೀನಾಂ ಭಾವಾತ್ ನಿರವಕಾಶಾವಧಾರಣಯುಕ್ತತ್ವೇನ ಶ್ರುತೇರ್ಬಲವತ್ತ್ವಾತ್ । ತಥಾ ಬಹುಕರ್ಮಕೃತೋಽಪೀಂದ್ರಸ್ಯ ದುಃಖಾಸಂಭಿನ್ನಸುಖರೂಪಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಂ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಪ್ರಾರ್ಥನಲಿಂಗಸ್ಯ ''ಇಂದ್ರೋಽಶ್ವಮೇಧಾನ್'' ಇತಿ ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧಸ್ಯ ಬಲವತ್ತ್ವಾತ್ । ತಥಾ ಉತ್ಪತ್ತಿನಾಶವತ್ಫಲತ್ವೇನಾವಧೃತಕರ್ಮಣಾ ನಿತ್ಯಪುಮರ್ಥೋ ನ ಭವತೀತ್ಯುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ''ನಾಸ್ತ್ಯಕೃತಃ ಕೃತೇನ'' ಇತಿ (ಮುಂ. ೧.೨.೧೨) ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧತಯಾ ನಿರ್ದೋಷತಯಾ ಚ ಪ್ರಬಲತ್ವಾತ್ । ''ಕರ್ಮಣಾ ಬಧ್ಯತೇ'' ಇತಿ ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ಭಗವದ್ವಾಕ್ಯತಯಾ ಯುಕ್ತಿಮತ್ತಯಾ ಚ ಬಲವತ್ತ್ವಾತ್ ಏವಂ ಬಲವತಾಂ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯತ್ವನಿರ್ಣಾಯಕಾನಾಂ ಅನೇಕಸಾಧಕಾನಾಂ ಭಾವಾದೇವ ಕರ್ಮಣೈವೇತ್ಯವಧಾರಣಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಾ ಸಂಸಿದ್ಧಿಮಾಸ್ಥಿತಾ ಏವೇತ್ಯಯೋಗ-

ವ್ಯವಚ್ಛೇದಕತಯಾ ಸಾವಕಾಶತ್ವಾತ್, ಸ್ಮೃತೇಃ ನ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯತ್ವಾಪಾದನೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಿತಿ । ಫಲಂ ತೂಪಾಸನಾಕರ್ತವ್ಯತ್ವಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೩೦ ॥

॥ ಅಥ ಅನುಬಂಧಾದ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩೧ ॥

॥ ಓಂ ಅನುಬಂಧಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ ॥ ೩-೩-೩೧

''ದರ್ಶನಾಚ್ಚೇ''ತಿ (ಬ್ರ.ಸೂ.೩.೩.೪೯(ಪೂರ್ವತ್ರ ದರ್ಶನಸ್ಯ ಮುಕ್ತಿಹೇತುತಯಾ ಪೂರ್ವನಯೇ ನಿರ್ಣೀತತ್ವೇನ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿ ಸಾಧ್ಯತ್ವಮತ್ರೋಚ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಕೃತಂ ದರ್ಶನಂ ಕಿಂ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಕಂ ವಿನಾ ಪ್ರದಾನೋಪೇತಶ್ರವಣಾದಿಮಾತ್ರಾತ್ ಭವತಿ ಉತ ನೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ದರ್ಶನಹೇತೂಪಾಸನಂ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿನಾ ವಿನಾಪಿ ಭವತ್ಯುತ ನೇತಿ ತಥಾ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿನಾ ವಿನಾಭವದಪಿ ಫಲಪರ್ಯವಸಾಯಿ ಉತ ನೇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಭಕ್ತ್ಯಾದಿನಾ ವಿನಾ ಪ್ರದಾನಯುಕ್ತಶ್ರವಣಾದಿಮಾತ್ರಾದ್ ಏವ ದರ್ಶನಂ ಭವಿಷ್ಯತಿ । ''ಸಮ್ಯಗ್‌ಲಕ್ಷಣಸಂಪನ್ನಃ'' ಇತ್ಯಾದಿ (ನಾರಾಯಣ ತಂತ್ರ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಗುರುಪ್ರಸಾದಾಸಾಧ್ಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯಾಪ್ಯಭಾವಾತ್ । ನ ಚ ಉಪಾಸನಮೇವ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಹೀನಸ್ಯ ನೇತಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ದ್ವೇಷೇಣಾಪಿ ತತ್ಸಂಭವಾತ್ । ನ ಚ ದ್ವೇಷಯುತೋಪಾಸನಂ ನ ಫಲಪರ್ಯವಸಾಯೀತಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ''ದ್ವೇಷಾತ್ ಚೈದ್ಯಾದಯೋ ನೃಪಾ'' ಇತಿ ಸಪ್ತಮಸ್ಕಂಧೇ ದ್ವೇಷೇಣ ಧ್ಯಾಯತಾಮಪಿ ಮುಕ್ತಿಸ್ಮರಣಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ದರ್ಶನಂ ನ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಹೀನಾತ್ ಪ್ರದಾನಯುತೋಪಾಸನಾಮಾತ್ರಾದ್ ಭವತಿ । ಕಿಂತು ಭಕ್ತ್ಯಾದ್ಯುಪೇತಾದೇವ । ಭಕ್ತ್ಯಾದಿನಾ ವಿನಾಪಿ ಭವತೋಽಪ್ಯುಪಾಸನಸ್ಯ ಪುಮರ್ಥಾಹೇತುತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯುತಾನರ್ಥಹೇತುತ್ವೇನ ''ದ್ವೇಷಾದ್ಯನ್ಮುಕ್ತಿಕಥನಂ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರೋಧಿ ತತ್'' ಇತ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನೋಕ್ತಾನೇಕಮಾನಸಿದ್ಧತ್ವೇನ ಫಲಪರ್ಯವಸಾಯ್ಯುಪಾಸನಸ್ಯ ಗುರುಪ್ರಸಾದಸ್ಯ ಚ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿನೈವ ಸಿದ್ಧೇರಿತ್ಯಸ್ಯ ''ತಥಾಪ್ಯನಾದಿಸಂಸಿದ್ಧ-

ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗುಣಪೂಗತಃ । ಲಭೇದ್ಗುರುಪ್ರಸಾದಮ್'' ಇತ್ಯಾದಿ (ನಾರಾಯಣ ತಂತ್ರ) ಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ । ''ದ್ವೇಷಾಚ್ಚೈದ್ಯಾದಯ'' ಇತ್ಯಾದೇಸ್ತು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ-ಭಕ್ತವಿಷಯತಯೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ ॥ ಫಲಂ ತು ಭಕ್ತ್ಯರ್ಥಕಪೂರ್ವಪಾದೀಯ-ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೋಕ್ತಿಸಾಫಲ್ಯಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೩೧ ॥

॥ ಅಥ ಪ್ರಜ್ಞಾಂತರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩೨ ॥

॥ ಓಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಂತರಪೃಥಕ್ತ್ವವದ್ದೃಷ್ಟಿಶ್ಚ ತದುಕ್ತಮ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೩೨

ಯದ್ದರ್ಶನೇ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಕಮಾವಶ್ಯಕಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ತಸ್ಮಿನ್ ದರ್ಶನೇ ತಾರತಮ್ಯ-ಮತ್ರ ನಿರೂಪ್ಯತೇ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ ॥ ಪ್ರಕೃತಂ ಮುಕ್ತಿಹೇತುಭಗವದ್ದರ್ಶನಂ ಕಿಮೇಕಪ್ರಕಾರಮುತಾನೇಕಪ್ರಕಾರಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ''ದೃಷ್ಟ್ವೈವ ತಂ ಮುಚ್ಯತೇ'' (ಕೌಶಿಕಶ್ರುತಿ) ''ಭಕ್ತ್ಯಾ ಮಾಮಭಿಜಾನಾತಿ'' (ಭ.ಗೀ. ೧೮.೫೫) ಇತ್ಯಾದಿವಚನಂ ಸರ್ವೇಷಾಮೇಕರೂಪಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಹೇತುತಾಪರಮುತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಸರ್ವೇಷಾಮೇಕರೂಪಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಹೇತುತಾಪರಂ ನೇತ್ಯತ್ರ ಕಲ್ಪಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಸರ್ವೇಷಾಂ ಮುಕ್ತಿಹೇತುಜ್ಞಾನಂ ಏಕರೂಪಮೇವ ''ದೃಷ್ಟ್ವೈವ ತಂ'' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಸರ್ವೇಷಾಮವಿಶೇಷಿತಜ್ಞಾನೇನ ಮೋಕ್ಷ-ಶ್ರವಣಾತ್ । ''ಭಕ್ತ್ಯಾ ಮಾಮಭಿಜಾನಾತಿ ಯಾವಾನ್ಯಶ್ಚಾಸ್ಮಿ ತತ್ತ್ವತಃ । ತತೋ ಮಾಂ ತತ್ತ್ವತೋ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ವಿಶತೇ ತದನಂತರಂ'' ಇತಿ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿನಾ ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತೇಃ । ಸಂಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನೇನೈವ. ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ಗೀತಾಯಾಂ ಸ್ಮರಣಾತ್ । ನ ಚ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಕಂ ವಿಶೇಷಪರಂ ಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾತ್. ನ ಚ ಜ್ಞಾನಹೇತೂಪಾಸನತಾರತಮ್ಯಮೇವ ಕಲ್ಪಕಮ್ । ಅನೇಕ ವಿಧಸಾಧನ-ವತಾಮಪಿ ಕದಾಚಿತ್ಕರ್ಷಕಾಣಾಮಿವ ಸಾಧ್ಯಸಾಮ್ಯೋಪಪತ್ತ್ಯಾ ತಸ್ಯಾ-ಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಾತ್ । ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ನ್ಯೂನಾಧಿಕತ್ವರೂಪವಿಶೇಷವತ್ತ್ವೇ ''ಭಕ್ತ್ಯೇ''ತಿ ಸ್ಮೃತೌಸಂಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನೇನೈವಮುಕ್ತ್ಯುಕ್ತೇಃತದ್ಧೀನಾನಾಂಮುಕ್ತ್ಯಭಾವಾಪಾತೇನ ''ಅನಿಯಮಸ್ಸರ್ವೇಷಾಮ್'' ಇತ್ಯುಕ್ತಭಂಗಪ್ರಸಂಗಾಚ್ಚೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಅನೇಕರೂಪಮೇವಾಧಿಕಾರಿಣಾಂ ಭಗವದ್ದರ್ಶನಮ್ । ತತ್ಸಾಧನೋಪಾಸನಸ್ಯ ವಿಚಿತ್ರತಯಾ ತಜ್ಜನ್ಯಜ್ಞಾನೇಽಪಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಸ್ಯಾವಶ್ಯಕತ್ವಾತ್ ಸಾಧನಾನುಸಾರಿತ್ವಾತ್ ಫಲಸ್ಯ । ನ ಚ ತದನ್ಯಥೋಪಪತ್ತ್ಯಾಽಪ್ರಯೋಜಕಮ್ । ''ಅಂತರ್ದೃಷ್ಟಯೋ ಬಹಿರ್ದೃಷ್ಟಯ''ಇತ್ಯಾದಿ (ಕಮಠ) ಶ್ರುತೌ ಜ್ಞಾನ ವೈಚತ್ರ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಮಿತತ್ವೇನ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಏಕರೂಪಸ್ಯ ಬಾಧಿತತಯಾ ತೇನ ಉಪಾಸನ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಸ್ಯಾನ್ಯಥೋಪಪತ್ತೇಃ ಕಾದಾಚಿತ್ಕಕರ್ಷಕದೃಷ್ಟಾಂತಮಾತ್ರೇಣ ಕಲ್ಪಯಿತುಮನುಚಿತತ್ವಾತ್ । ನ ಚ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಮುಕ್ಯಭಾವಾಪಾತದೋಷಃ । ''ದೃಷ್ಟ್ವೈವ ಹ್ಯವತಾರಾಣಾಮ್'' ಇತಿ (ಅಧ್ಯಾತ್ಮ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ತರತಮಭಾವಾಪನ್ನಜ್ಞಾನೇನೈವ ಅಧಿಕಾರಿಣಾಂ ಮೋಕ್ಷಾವಗಮೇನ ''ಭಕ್ತ್ಯೇ''ತಿ ಸ್ಮೃತೇಃ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಸರ್ವವಿಷಯಕಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಮುಕ್ತಿಹೇತುಪರತ್ವೇನ ವಾ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭರೂಪಾಧಿಕಾರಿವಿಶೇಷಪರತ್ವೇನ ವಾ ಉಪಪತ್ತೇರಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಯಾವದಿತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಮೋಕ್ಷತಾರತಮ್ಯಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೩೨ ॥

॥ ಅಥ ನ ಸಾಮಾನ್ಯಧಿಕರಣಮ್॥ ೩೩ ॥

॥ ಓಂ ನ ಸಾಮಾನ್ಯಾದಪ್ಯುಪಲಬ್ಧೇರ್ಮೃತ್ಯುವನ್ನ ಹಿ ಲೋಕಾಪತ್ತಿಃ ಓಂ ॥ ೩-೩-೩೩

ಯದ್ಭಗವದ್ದರ್ಶನೇ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಂ ತದ್ದರ್ಶನಂ ಬಿಂಬವಿಷಯಮೇವ ಮುಕ್ತಿಹೇತುರಿತಿ ನಿರೂಪಣಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಪ್ರಕೃತಂ ಭಗವದ್ದರ್ಶನಂ ಕಿಂ ಯತ್ಕಿಂಚಿದ್ರೂಪವಿಷಯಂ ಮುಕ್ತಿಹೇತುರುತ ಬಿಂಬರೂಪವಿಷಯಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ರೂಪವಿಷಯಕಸ್ಯೈವ ಮುಕ್ತಿಹೇತುತ್ವೇ ನ ಸ್ಥಾನತೋಽಪೀತ್ಯತ್ರ ನಿರ್ಣೀತಭಗವದ್ರೂಪಾಣಾಂ ಸಾಮ್ಯಭಂಗಃ ಪ್ರಸಜ್ಯತೇಽಥ ನೇತಿ । ತಥಾ ಯತ್ಕಿಂಚಿದ್ರೂಪದೃಷ್ಟೇಃ ಮುಕ್ತಿಹೇತುತ್ವೇ ವೈಫಲ್ಯಂ ತಸ್ಯಾಃ ಪ್ರಸಜ್ಯತೇ ಅಥ ನೇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಕಸ್ಯಚಿದ್ರೂಪಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷದಾನಶಕ್ತಿರನ್ಯಸ್ಯ ನೇತ್ಯಂಗೀಕಾರೇ''ನ ಸ್ಥಾನತೋಽಪಿ ಪರಸ್ಯೋಭಯಲಿಂಗಂ ಸರ್ವತ್ರ ಹಿ' ಇತ್ಯುಕ್ತ

(ಬ್ರ.ಸೂ.೩.೨.೧೧)) ಸರ್ವರೂಪಸಾಮ್ಯಸ್ಯ ಭಂಗಾಪತ್ತ್ಯಾ ಯತ್ಕಿಂಚಿದ್ರೂಪಜ್ಞಾನಮಪಿ ಮುಕ್ತಿಹೇತುರೇವ । ಕಿಂ ಚ ಸಾಮಾನ್ಯದೃಶೇರ್ಮುಕ್ತ್ಯಹೇತುತ್ವೇ ತದ್ದರ್ಶನಸ್ಯ ವೈಫಲ್ಯಪ್ರಸಂಗಾನ್ನ ತದ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಅತೋ ಮುಕ್ತಿರೇವ ತತ್ಫಲಮಿತಿ ಸಾಮಾನ್ಯದೃಶಿರಪಿ ಮುಕ್ತಿಹೇತುರೇವ । ಅಪಿ ಚ ಯದಿ ಕಿಂಚಿದ್ರೂಪಜ್ಞಾನಂ ಮುಕ್ತಿಹೇತುರನ್ಯನ್ನೇತಿ ವಿಕಲ್ಪಃ ತರ್ಹಿ ಬಿಂಬಜ್ಞಾನಮಪಿ ಕಿಂಚಿನ್ಮುಕ್ತಿಹೇತುಃ ಕಿಂಚಿನ್ನೇತ್ಯನಿಯಮ ಇತ್ಯುಕ್ತಭಂಗಪ್ರಸಂಗಃ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಯಥಾ ಮೃತೀನಾಂ ಮೃತಿತ್ವಾವಿಶೇಷೇಽಪಿ ಮೃತಿವಿಶೇಷಾನಂತರಮೇವ ಮುಕ್ತಿಃ ಏವಂ ಭಗವದ್ರೂಪಾಣಾಂ ಸಮತ್ವೇಽಪಿ ಭಗವತ್ಸಂಕಲ್ಪಾನುಸಾರೇಣ ಬಿಂಬಭೂತವಿಶೇಷರೂಪಜ್ಞಾನಮೇವ ಮುಕ್ತಿಹೇತುಃ ನ ಯತ್ಕಿಂಚಿದ್ರೂಪಜ್ಞಾನಮ್ । ಸಮೋಽಪಿ ಭಗವಾನ್ ಸ್ವಬಿಂಬದರ್ಶನೇ ಏವೈನಂ ಮೋಚಯತೀತಿ ಶ್ರುತೇಃ । ನ ಚೈವಂ ಸಾಮಾನ್ಯದೃಶೇರ್ವೈಫಲ್ಯಮ್ । ''ಸಾಮಾನ್ಯದರ್ಶನಾಲ್ಲೋಕಾಃ'' ಇತಿ (ನಾರಾಯಣತಂತ್ರ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಮಹರಾದಿಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತೇರೇವ ತತ್ಫಲತ್ವಾತ್ । ಮುಚ್ಯತೇ ನಾತ್ರ ಸಂದೇಹೋ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತು ಸ್ವಾತ್ಮಯೋಗ್ಯಯಾ ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ದರ್ಶನೇ ವಿಕಲ್ಪವತ್ ಬಿಂಬದರ್ಶನೇ ತದನಾಪತ್ತೇರಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಬಿಂಬೋಪಾಸನನೈಯತ್ಯಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೩೩ ॥

॥ ಅಥ ಪರೇಣಾ (ತಾದ್ವಿದ್ಯಾ)ಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩೪ ॥

॥ ಓಂ ಪರೇಣ ಚ ಶಬ್ದಸ್ಯ ತಾದ್ವಿಧ್ಯಂ ಭೂಯಸ್ತ್ವಾತ್ತ್ವನುಬಂಧಃ ಓಂ ॥ ೩-೩-೩೪

ದೃಷ್ಟಿಹೇತುತ್ವೇನ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಭಕ್ತೇರತ್ರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯನಿರಾಸಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಕೃತದರ್ಶನಂ ಕಿಂ ಭಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ಭವತಿ ಉತ ಈಶ್ವರಶಕ್ತ್ಯೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ''ಭಕ್ತಿರೇವೈನಂ ದರ್ಶಯತಿ'' ಇತಿ (ಮಾಠರ) ಶ್ರುತಿಃ ಕಿಂ ಭಕ್ತೇಃ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪರಾ ಅಥ ಕರ್ತುರೀಶ್ವರಸ್ಯ ದೃಶಿದಾನೇ ಕರಣತ್ವಪರೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಭಕ್ತೇಃ ಕರಣತ್ವಪರತ್ವೇ ಕಲ್ಪಕಂ ನಾಸ್ತಿ ಭಕ್ತಿರೇವೇತಿ ವಿಶಿಷ್ಯೋಕ್ತಿಶ್ಚ ಯುಕ್ತೋತ ವಿಪರೀತಮಿತಿ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ''ಭಕ್ತಿರೇವೈನಂ ದರ್ಶಯತಿ'' ಇತಿ ಭಕ್ತೇಃ ಕರ್ತೃತ್ವ-ಶ್ರವಣಸ್ಯ ಕರಣತ್ವಪರತ್ವಕಲ್ಪನೇ ಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾತ್ ಸಾಧನಾಂತರೇಷು ಸತ್ಸು ವಿಶಿಷ್ಯ ಭಕ್ತೇರೇವಾತ್ರೋಕ್ತೇಃ ಬೀಜಾಭಾವೇನಾಯುಕ್ತತ್ವಾಚ್ಚ ಭಕ್ತಿರೇವೇಶ್ವರ-ಪ್ರಸಾದಮನಪೇಕ್ಷ್ಯ ಸ್ವಶಕ್ತ್ಯೈವ ಭಗವದಾಪರೋಕ್ಷ್ಯಂ ದದಾತೀತಿ.

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಭಕ್ತೇರೇವ ದೃಶಿಕರ್ತೃತ್ವೇ ''ಏತೈರುಪಾಯೈರ್ಯತತೇ ಯಸ್ತು ವಿದ್ವಾಂಸ್ತಸ್ಯೈಷ ಆತ್ಮಾ ವಿಶತೇ ಬ್ರಹ್ಮಧಾಮ'' (ಅಥ.೬.೪) ಇತ್ಯಾ-ಥರ್ವಣಶ್ರುತೌ ಏತೈಃ ಪ್ರವಚನಾದ್ಯುಪಾಯೈಃ ಯೋ ದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ಯತತೇ ತಸ್ಯಾರ್ಥೇ ಪ್ರಸನ್ನಃ ಪರಮಾತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಧಾಮ ವಾಯುಂ ವಿಶತಿ ತಸ್ಯಾವಿರ್ಭವತಿ ಇತಿ ಭಕ್ತ್ಯಾದ್ಯುಪಾಯೈಃ ಪ್ರಸನ್ನೇಶ್ವರಸ್ಯೈವ ಸ್ವಾಪರೋಕ್ಷ್ಯ-ದಾತೃತ್ವಶ್ರವಣೇನ ತದ್ವಿರೋಧಾಪತ್ತ್ಯಾ ''ಭಕ್ತಿರೇವೈನಮ್'' ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ ಭಕ್ತೇಃ ಕರ್ತೃತ್ವಪರತ್ವಾಯೋಗೇನ ಕರಣತ್ವಪರತ್ವಾತ್ ಸಾಧನೇಷು ಭಕ್ತೇಃ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಭಕ್ತಿರೇವೇತಿ ವಿಶಿಷ್ಯ ಭಕ್ತೇರುಕ್ತ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ । ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಸರ್ವ-ಶಬ್ದಾನಾಂ ಪ್ರಥಮೇಽಧ್ಯಾಯೇ ಭಗವತಿ ಸಮನ್ವಯಸ್ಯೋಕ್ತತ್ವೇನ ಪ್ರಕೃತಿ-ನಯನ್ಯಾಯೇನ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಭಕ್ತಿಶಬ್ದಸ್ಯಾಪಿ ವಿಷ್ಣೌ ಮುಖ್ಯತಯಾ ಶ್ರುತೇ-ರ್ವಿಷ್ಣುಪರತಯೋಪಪತ್ತೇಃ । ''ಭಕ್ತಿಸ್ಥಃ ಪರಮೋ ವಿಷ್ಣುಃ'' ಇತ್ಯಾದಿ (ಮಾಯಾವೈಭವ) ಸ್ಮೃತಿಬಲಾತ್, ಅನಾದಿಭಕ್ತಿಪ್ರಸನ್ನೇಶ್ವರಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನೈವ ತದಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಮಿತಿ । ಫಲಂ ತು ''ತದವ್ಯಕ್ತಮಾಹ ಹಿ'' ಇತ್ಯುಕ್ತಾವ್ಯಕ್ತತ್ವ (ಬ್ರ.ಸೂ.೩.೨.೨೩) ಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೩೪ ॥

॥ ಅಥ ಏಕಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩೫ ॥

॥ ಓಂ ಏಕ ಆತ್ಮನಃ ಶರೀರೇ ಭಾವಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೩೫

ಅನಾದಿಭಕ್ತೇರ್ದೃಷ್ಟಿಕರಣತ್ವೋಕ್ತಿರಯುಕ್ತಾ । ''ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾತ್'' - ಇತ್ಯತ್ರ (ಬ್ರ.ಸೂ.೩.೨.೩೫) ಭಾಷ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತದಿಶಾ ಅನಾದಿಭಕ್ತ್ಯಾದಿ-ಸಂಪತ್ತಿರೂಪಯೋಗ್ಯತಾಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಸ್ಯೈವಾಯೋಗಾದಿತಿ ಭಾವೇನ ಶಂಕ-ನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಪ್ರಕೃತೋಪಾಸನಾದೌ ಅನಾದಿಯೋಗ್ಯತಾಪೇಕ್ಷಾ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಯೋಗ್ಯತಾಯಾಃ ಅನಾದಿತ್ವಂ ನ

ಸಂಭವತ್ಯುತ ಸಂಭವತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ಅರ್ಜುನಾದ್ಯಂಶಾನಾಂ ಕಿಂ ಸ್ವರೂಪೇಣೋತ್ಪತ್ತಿರಸ್ತ್ಯುತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಅಂಶಾಂಶಿನೋರ್ಭೇದ ಉತಾಭೇದ ಇತಿ । ತದರ್ಥಮಭೇದಸಾಧಕಂ ನಾಸ್ತಿ ಬಾಧಕಂ ಚಾಸ್ತಿ ಅಥ ವಿಪರೀತಮಿತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಅಂಶಾಂಶಿನೋರಭೇದೇ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ ಪ್ರತ್ಯುತಾಂಶಾಂಶಿನೋಶ್ಚೈತ್ರಮೈತ್ರಯೋರಿವ ಜ್ಞಾನಸುಖದುಃಖಾದಿ-ಭೇದೋಪಲಂಭಸ್ಯ ಅಭಾವಪ್ರಸಂಗರೂಪಬಾಧಕಭಾವಾಚ್ಚ ಭೇದಾವಶ್ಯಂ-ಭಾವೇನ ಅಂಶಿನ ಇಂದ್ರಾದೇರನಾದಿತ್ವೇಽಪಿ ಅರ್ಜುನಾದ್ಯಂಶಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪೇ-ಣೋತ್ಪತ್ತಿಸಂಭವೇನ ಇಂದ್ರಾದ್ಯಂಶಾನಾಮರ್ಜುನಾದೀನಾಂ ಸಾದಿತ್ವೇನ ತದ್ಧರ್ಮಯೋಗ್ಯತಾಯಾ ಅಪಿ ತಥಾತ್ವೇನ ಯೋಗ್ಯತಾಯಾ ಅನಾದಿತ್ವಾ-ಯೋಗಾತ್ ನಾಽನಾದಿಯೋಗ್ಯತಾಪೇಕ್ಷಾಸ್ತ್ಯುಪಾಸನಾದಾವಿತಿ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಅಂಶಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪೇಣೋತ್ಪತ್ತಿಪಕ್ಷೇ ತಚ್ಛರೀರಾರ್ಜಕ-ಪೂರ್ವತನತದನುಷ್ಠಿತಕರ್ಮಾಭಾವಾತ್ ಮೋಕ್ಷಾಭಾವಪ್ರಸಂಗೇನ ಅಕ-ರ್ಮನಿರ್ಮಿತಶರೀರಾಯೋಗಾದನನ್ಯಗತ್ಯಾ ''ಅಂಶಿನಸ್ತು ಪೃಥಗ್ಜಾತಾ ಅಂಶಾ-ಸ್ತಸ್ಯೈವ ಕರ್ಮಣಾ'' ಇತಿ (ಪರಮಸಂಹಿತಾ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಚ ಅಂಶಿಕರ್ಮಾರ್ಜಿತ-ಶರೀರೇ ಅರ್ಜುನಾದ್ಯಂಶಾನಾಮವಸ್ಥಾನಮಿತ್ಯವಶ್ಯಂ ವಾಚ್ಯತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯ ಚಾಂಶಾಂಶಿನೋರ್ಭೇದೇಽಯೋಗಾತ್ ತತ್ಕರ್ಮಾರ್ಜಿತಶರೀರೇಽವಸ್ಥಾನಾನ್ಯ ಥಾನುಪಪತ್ತಿರೂಪೇಣ ಅಂಶಿಗತಪ್ರಧಾನಸಾಧನೋಪಾಸನ ಫಲಸ್ಯಾಂಶೇ-ನಾನುಸಂಧೀಯಮಾನತ್ವೇನ ತದನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿರೂಪೇಣಾಂಶಾಂಶಿನೋರಭೆ ೯ದಸಾಧಕಮಾನೇನ ಅಲ್ಪಜ್ಞಾನಸುಖಾದ್ಯನನುಸಂಧಾನಸ್ಯ ಮಾನುಷಭೂ-ಸಂಪರ್ಕಪ್ರಾಕೃತಾನ್ನಭೋಜನಾದಿನಾ ಭಗವದಿಚ್ಛಯಾ ಚೋಪಪತ್ತ್ಯಾ-ಬಾಧಕಾಭಾವೇನ ಚಾಂಶಾಂಶಿನೋರಭೇದಾತ್ ಅನಾದ್ಯಂಶ್ಯಭಿನ್ನಸ್ಯ ಅಂಶಸ್ಯ ಚ ಸ್ವರೂಪೋತ್ಪತ್ತ್ಯಯೋಗೇನ ತಸ್ಯಾಪ್ಯನಾದಿತ್ವೇನ ತದ್ಧರ್ಮಭೂತ-ಯೋಗ್ಯತಾಯಾಅಪ್ಯನಾದಿತ್ವಸಂಭವಾತ್ ಅಸ್ತ್ಯನಾದಿಯೋಗ್ಯತಾಪೇಕ್ಷೋಪಾ-ಸನಾದೌ ಇತಿ । ಫಲಂ ತು ಯೋಗ್ಯತಾಹೀನಾನಾಮಪಿ ಉಪಾಸನಾ ಪ್ರಸಂಗೇನಾವ್ಯವಸ್ಥಾಪತ್ತ್ಯಭಾವಃ ॥ ೩೫॥

॥ ಅಥ ಅಂಗಾವಬದ್ಧಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩೬ ॥

॥ ಓಂ ಅಂಗಾವಬದ್ಧಾಸ್ತು ನ ಶಾಖಾಸು ಹಿ ಪ್ರತಿವೇದಮ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೩೬

ಪೂರ್ವತ್ರ ಪ್ರಕೃತೇಂದ್ರಾದಿದೇವತಾನಾಂ ತದ್ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರ್ಯುಪಾಸನಮತ್ರೋಚ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಪ್ರಕೃತಭಗವದುಪಾಸನಂ ಕೇವಲಂ ಕಾರ್ಯಮುತ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಂಗದೇವತೋಪಾಸನಾಯುಕ್ತಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ''ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ'' (ಮುಂ.೨.೨.೫) ''ಪೂಜಯೇನ್ನಾನ್ಯದೇವತಾ'' ಇತ್ಯಾದೌ ಅನ್ಯೋಪಾಸ್ತಿನಿಷೇಧಃ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಉತ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಇತ್ಯತ್ರ ಜ್ಞಾಪಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ । ತಥಾನ್ಯದೇವತೋಪಾಸನೇಽಪಿ ಕಿಮೇಕತ್ರ ಪ್ರತೀತಾ ಗುಣಾಃ ಸರ್ವೇಷು ಧ್ಯೇಯಾಃ ಉತ ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯಾ ಏವೇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥೇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಷು ಅನ್ಯದೇವತೋಪಾಸನಪೂಜಾದೇಃ ನಿಷಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣೈವ ಪೂಜಾದಿರ್ನಿಷಿದ್ಧ ಇತ್ಯತ್ರ ಜ್ಞಾಪಕಾಭಾವಾತ್ ಕೇವಲಮೇವ ಭಗವದುಪಾಸನಂ ಕಾರ್ಯಮ್ । ದೇವತೋಪಾಸ್ತೇಃ ಕರಣೇಽಪಿ ಏಕತ್ರ ಪ್ರತೀತಗುಣಯುಕ್ತತ್ವೇನೈವ ಸರ್ವದೇವತೋಪಾಸ್ತಿಃ ಕಾರ್ಯಾ । ದೇವತ್ವಾದೇಃ ಸರ್ವತ್ರೋಪಾಸ್ಯತ್ವದರ್ಶನಾದ್ಬಾಧಕಾಭಾವಾಚ್ಚೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ದೇವಾನಾಂ ವೇದೇಷು ಪ್ರತಿಪಾದನಸ್ಯ ''ಆಧ್ಯಾನಾಯ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್'' ಇತಿ (ಬ್ರ.ಸೂ.೩.೩.೧೫) ನ್ಯಾಯೇನೋಪಾಸನಾರ್ಥತ್ವೇನ ತದುಪಾಸನಾಭಾವೇ ವೇದೇಷು ತದುಕ್ತೇರ್ವೈಯರ್ಥ್ಯೇನ ತದುಕ್ತ್ಯನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿರೂಪಸಾಧಕಸದ್ಭಾವಾತ್ ತತ ಏವ ''ತಮೇವ'' ಇತ್ಯಾದೇಃ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನೋಪಾಸ್ತಿನಿಷೇಧಪರತ್ವಾವಶ್ಯಂಭಾವೇನ ತದ್ವಿರೋಧಾ ಭಾವಾದನ್ಯದೇವತೋಪಾಸ್ತಿಯುಕ್ತತ್ವೇನೈವ ಭಗವದುಪಾಸನಂ ಕಾರ್ಯಮ್ । ಅನ್ಯದೇವತೋಪಾಸನೇಽಪಿ ''ಸಮತ್ವಾದ್ವೋತ್ತಮತ್ವಾದ್ವಾ'' ಇತ್ಯಾದಿ (ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ದೇವಾನಾಂ ನೀಚೋಚ್ಚಭಾವಾಪನ್ನತಯಾ

ಉತ್ತಮಗುಣಾ ನಾಧಮೇಷು ಧ್ಯೇಯಾಃ । ಕಿಂತು ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯಾ ಏವ । ಯಥಾ ಭಗವದ್ವಾಚಕವಾಕ್ಯಾನಾಂ ನ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸರ್ವತ್ರ ಸಮನ್ವಯಃ । ಕಿಂತು ಯೋಗ್ಯಾನಾಮೇವ ತದ್ವತ್ ಅಧಮಗುಣಾಸ್ತೂತ್ತಮೇಷು ಧ್ಯೇಯಾಃ । ಯಥಾ ಅಧಮದೇವತಾಪ್ರತಿಪಾದಕಮಂತ್ರಾಣಾಮುಕ್ತಮಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವೇನಾಧ್ಯಾನಂ ತದ್ವತ್ । ತಥೋಪಾಸನಮಪಿ ಫಲವಿಶೇಷಾರ್ಥಂ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಭಿರೇವ ಕಾರ್ಯಂ ನ ಸರ್ವೈಃ । ''ಉಪಾಸನಾಂಗದೇವಾನಾಮ್'' ಇತ್ಯಾದಿ (ಬೃಹತ್ತಂತ್ರ) ಸ್ಮೃತೇರಿತಿ । ಫಲಂ ತು ದೇವತಾಪ್ರತಿಪಾದಕವೇದಭಾಗಸಾರ್ಥಕ್ಯಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೩೬ ॥

॥ ಏಣ ಭೂಮಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩೭ ॥

॥ ಓಂ ಭೂಮ್ನಃ ಕ್ರತುವಜ್ಜ್ಯಾಯಸ್ತ್ವಂ ತಥಾ ಚ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ ॥ ೩-೩-೩೭

ಪೂರ್ವತ್ರ ದೇವತೋಪಾಸನೇ ಗುಣೋಪಸಂಹೃತಿಫಲಸ್ಯ ಸರ್ವಾಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಾತ್ ಸಾ ನ ಸರ್ವೈಃ ಕಾರ್ಯೇತ್ಯುಕ್ತೌ ತರ್ಹಿ ಭೂಮಗುಣೋಪಾಸ್ತಿರಪಿ ನ ಸರ್ವೈಃ ಕಾರ್ಯಾ । ನಿರತಿಶಯಭೂಮತ್ವಸ್ಯ ಕೇನಾಪ್ಯಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ಶಂಕೋದಯಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ''ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ'' ಇತ್ಯದೌ (ಛಾಂ. ೭.೨೩.೧) ಶ್ರುತೋ ಭೂಮಗುಣಃ ಕಿಂ ನ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಃ ಅಥ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಃ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತದುಪಾಸನಮನರ್ಥಕಮುತಾರ್ಥವದಿತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಯಥಾ ಸಂಭೃತ್ಯಾದಿಗುಣೋಪಾಸ್ತಿಫಲಸ್ಯ ಸರ್ವಾಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಾನ್ನ ಸಂಭೃತ್ಯಾದಿಕಂ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಮ್ ತಥಾ ನಿರತಿಶಯಪೂರ್ಣತ್ವರೂಪಭೂಮತ್ವಂ ಕಸ್ಯಾಪ್ಯಯೋಗ್ಯತಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತುಮಿಷ್ಟಂ ನೇತಿ ವ್ಯರ್ಥತ್ವಾದ್ಭೂಮತ್ವಂ ನ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಮ್ । ತಸ್ಯ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿವಿಶೇಷಣತ್ವೇಽಪಿ ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ತ್ವಾದಿಕಮಿವ ಫಲಾನುಪಯೋಗೇನಾನರ್ಥತ್ವಾನ್ನ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಂ ಭೂಮತ್ವಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ''ಭೂಮ್ನೈವ ದೇವಃ ಪರಮೋ ಹ್ಯುಪಾಸ್ಯಃ'' ಇತಿ (ಗೌಪವನ) ಶ್ರುತ್ಯಾ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗುಣೇಷು ಸರ್ವತ್ರ ಭೂಮತ್ವಸ್ಯ ಸಹ-ಭಾವೇನೋಪಾಸನೇ ಸತ್ಯೇವ ಇಷ್ಟಫಲಸಿದ್ಧಿಃ ಅನ್ಯಥಾ ತು ನೇತ್ಯವಗಮೇನ ಜ್ಞಾನಂ ಭೂಮ ಆನಂದಶ್ಚ ಭೂಮೇತ್ಯೇವಂರೂಪೇಣ ಭೂಮಗುಣೋ-ಪಾಸ್ತೇರಭಿಮತಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಹೇತುತ್ವೇನಾರ್ಥವತ್ತ್ವಾತ್ ಸರ್ವೈರುಪಾಸ್ಯಂ ಭೂಮತ್ವಂ ಯಥಾ ದೀಕ್ಷಾಪ್ರಾಯಣೀಯೋದನೀಯಸವನತ್ರಯಾವಭೃಥಾತ್ಮಕಃ ಕ್ರತುಃ ಸರ್ವಯಾಗೇಷ್ವನುವರ್ತಮಾನ ಏವ ಸಾಫಲ್ಯಾತ್ ಅನ್ಯಥಾ ವೈಫಲ್ಯಾಜ್ಜ್ಯಾಯಸ್ತ್ವೇನ ಸರ್ವೈಃ ಕರ್ತವ್ಯಸ್ತದ್ವದಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಕಾರ್ಯಾ-ಖ್ಯಾನಾದಿತ್ಯತ್ರ ಅಲೌಕಿಕಗುಣೋಪಾಸನಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೩೭ ॥

॥ ಅಥ ನಾನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩೮ ॥

॥ ಓಂ ನಾನಾ ಶಬ್ದಾದಿಭೇದಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೩೮

ಪೂರ್ವಂ ಸಾಮಾನ್ಯೇನೋಕ್ತಸ್ಯಾತ್ರ ವಿಶೇಷಚಿಂತನಾದ್ವಾ ಭೂಮತ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯತ್ವೇ ''ಯಾವದಧಿಕಾರಮ್'' ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತ (ಬ್ರ.ಸೂ.೩.೩.೩೩) ತಾರತಮ್ಯಭಂಗಾಪತ್ತಿರಿತಿ ಶಂಕನಾದ್ವಾ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಪ್ರಕೃತಂ ಭೂಮತ್ವಂ ಅಧಿಕಾರಿಣಾಮೇಕರೂಪೇಣ ಪ್ರತೀಯತೇಽಥ ನಾನಾರೂಪೇಣೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ನಾನಾರೂಪೇಣ ಪ್ರತೀತೌ ತಸ್ಯಾಃ ಪ್ರತೀತೇಃ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವಮಾ-ಪದ್ಯತೇ ಉತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಭೂಮತ್ವಮೇಕರೂಪಮೇವ ನ ನಾನಾರೂಪಮಪಿ ಸಂಭವತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ನಿರತಿಶಯಿತಪೂರ್ಣತ್ವರೂಪಭೂಮತ್ವೇ ತಾರತಮ್ಯ-ಸ್ಯಾಸಂಭಾವಿತತಯಾಽನುಪಪನ್ನತ್ವೇನ ಏಕರೂಪತ್ವಾತ್ । ಏಕರೂಪಸ್ಯಾಪಿ ಶ್ರವಣಮನನಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನೇಷು ತಾರತಮ್ಯೇನ ಭಾನೇ ಶ್ರವಣಾ-ದೇರ್ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನತ್ವಪ್ರಸಂಗಾದೇಕರೂಪೇಣ ಪ್ರತೀಯತೇ ಇತ್ಯೇವ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಅತೀತವತ್ಸರಮಾಸಪಕ್ಷದಿನಘಟಿಕಾದ್ಯಾನಂತ್ಯೇ ತಾರತಮ್ಯ-ವದಿಹಾಪಿ ಭೂಮತ್ವೇ ತಾರತಮ್ಯಸಂಭವೇನ ಭಗವದ್ಗುಣೇಷು ಭಗವತಿ ಚ ತಾವದಾನಂತ್ಯಾನಾಂ ಸತ್ತ್ವೇನ ತತ್ತದಧಿಕಾರ್ಯನುಸಾರೇಣ ತಾವತ್ತಾವ-ದ್ಭೂಮತ್ವಸ್ಯ ಶ್ರವಣಮನನಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನೇಷು ಪ್ರತೀತೌ ತಾವನ್ಮಾತ್ರಮೇ-ವೇತ್ಯಪ್ರತೀತ್ಯಾ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವಾನಾಪತ್ತೇಃ ನಾನಾರೂಪಮೇವ ಪ್ರತೀಯತೇ ಇತಿ ನಾನಾರೂಪಮೇವಾಧಿಕಾರಿಭಿಃ ಸ್ವಸ್ವಪ್ರಾಪ್ಯಫಲಾನುರೋಧೇನೋ-ಪಾಸ್ಯಮಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಪ್ರಾಗುಕ್ತತಾರತಮ್ಯಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೩೮ ॥

॥ ಅಥ ವಿಕಲ್ಪಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩೯ ॥

॥ ಓಂ ವಿಕಲ್ಪೋ ವಿಶಿಷ್ಟಫಲತ್ವಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೩೯

ಪೂರ್ವತ್ರ ಗುಣೋಪಾಸ್ತೌ ವಿಶೇಷಃ ಉಕ್ತೋಽತ್ರ ತು ರೂಪೋಪಾಸ್ತೌ ಸ ಉಚ್ಯತೇ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಭಗವದುಪಾಸನಂ ಕಿಂ ಬಿಂಬಾತಿರಿಕ್ತ-ರೂಪವಿಷಯಂ ನ ಕಾರ್ಯಮೇವೇತಿ ನಿಯಮ ಉತ ಕಾರ್ಯಂ ನ ವೇತಿ ವಿಕಲ್ಪ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತದುಪಾಸನಸ್ಯ ಫಲಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ತದುಪಾಸನಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷಃ ಫಲಮನ್ಯದಪೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಮುಮುಕ್ಷುಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣೋಪಾಸನಸ್ಯ ಅನ್ಯಫಲ-ಕತ್ವಾಯೋಗೇನ ಮೋಕ್ಷಫಲಸ್ಯ ''ನ ಸಾಮಾನ್ಯಾದಪ್ಯುಪಲಬ್ಧೇಃ'' ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತ-ದಿಶಾ (ಬ್ರ.ಸೂ.೩.೩.೫೩) ಬಿಂಬೋಪಾಸ್ತಿಸಾಧ್ಯತ್ವೇ ಮೋಕ್ಷಫಲಕತ್ವಸ್ಯಾ-ಪ್ಯಯೋಗೇನ ಚ ನಿಷ್ಫಲತ್ವಾತ್ ಪ್ರತ್ಯುತ ಮೋಕ್ಷೋಪಯೋಗಿಬಿಂಬೋ-ಪಾಸ್ತಿವಿಘ್ನಕರತ್ವಾಚ್ಚ ಬಿಂಬಾತಿರಿಕ್ತನೃಸಿಂಹಾದ್ಯುಪಾಸನಂ ನ ಕಾರ್ಯ-ಮೇವೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಉಪಾಸಕಾನಾಂ ಮೋಕ್ಷಕಾಮಿತ್ವೇಽಪಿ ಮೋಕ್ಷಹೇತು-ಬಿಂಬೋಪಾಸನೋಪಯೋಗಿತಯಾ ಅಪೇಕ್ಷಿತದುರಿತನಿವೃತ್ತಿಫಲಕತ್ವೇನ ಸಫಲತ್ವಾತ್ತಾದೃಶಫಲಕಾಮಿನಾ ಕಾರ್ಯಂ ನೃಸಿಂಹಾದ್ಯುಪಾಸನಮ್ । ತೀವ್ರಯಾ ಸ್ವಬಿಂಬೋಪಾಸನಯೈವ ದುರಿತಂ ಕ್ಷಪಯಿತುಂ ಸಮರ್ಥೇನ

ತು ನ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಷೋಡಶಿಗ್ರಹಣಾಗ್ರಹಣವತ್ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಕಲ್ಪಃ । ''ಮುಕ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಆತ್ಮಯೋಗ್ಯಂ ಹಿ'' - ಇತ್ಯಾದೇಃ (ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕ) ಸ್ಮೃತೇರಿತಿ । ಫಲಂ ತು ನೃಸಿಂಹಾದಿಪ್ರತಿಪಾದಕಗ್ರಂಥಸಾಫಲ್ಯಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೩೯ ॥

॥ ಅಥ ಕಾಮ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೪೦ ॥

॥ ಓಂ ಕಾಮ್ಯಾಸ್ತು ಯಥಾಕಾಮಂ ಸಮುಚ್ಚೀಯೇರನ್ನ ವಾ ಪೂರ್ವಹೇತ್ವಭಾವಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೪೦

ಮೋಕ್ಷೋಪಯೋಗಿಫಲತ್ವೇನ ನೃಸಿಂಹಾದ್ಯುಪಾಸನಸ್ಯ ಕಾರ್ಯತ್ವೇ ತದುಪಯೋಗಿತ್ವಾತ್ ಕಾಮ್ಯರೂಪಾದ್ಯುಪಾಸನಮಪಿ ಕಾರ್ಯಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಶಂಕನಾದ್ವಾ ನೃಸಿಂಹಾದ್ಯುಪಾಸ್ತೇರಿವ ಕಾಮ್ಯರೂಪಾದ್ಯುಪಾಸ್ತೇರಪಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕತ್ವಸಾಧನಾದ್ವಾ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಕಾಮಸಾಧನಭಗವದ್ರೂಪಗುಣವಿಷಯಕಮಪ್ಯುಪಾಸನಮಾವಶ್ಯಕಮುತ ವಿಕಲ್ಪ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತದಾವಶ್ಯಕತ್ವೇ ಮೋಕ್ಷೋಪಯೋಗಾದಿಹೇತುರಸ್ತ್ಯುತ ನೇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಅರ್ಥಾದಿನಾ ವಿನಾ ಜ್ಞಾನಾಸಿದ್ಧ್ಯಾ ಅರ್ಥಾದ್ಯಾರ್ಜಕಂ ಯದ್ಭಗವದ್ರೂಪಂ ತದ್ಗುಣಾದಿಕಂ, ತದುಪಾಸನಸ್ಯ ಜೀವನಾದಿದ್ವಾರಾ ಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗಿತ್ವಾತ್ ಅರ್ಥಕಾಮನಾವಶ್ಯಂಭಾವಾಚ್ಚ ಆವಶ್ಯಕಮೇವ ಕಾಮ್ಯಭಗವದ್ರೂಪಾದ್ಯುಪಾಸನಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಅರ್ಥಗೃಹಾರಾಮಕ್ಷೇತ್ರವಿಧುರಾಣಾಮಪಿ ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನದರ್ಶನೇನಾವಶ್ಯಂ ಅರ್ಥಾದಿನೈವ ಜ್ಞಾನಮಿತಿ ನಿಯಮಾಭಾವೇನ ತಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷಹೇತೂಪಾಸನಾನುಪಯೋಗಾತ್ ಅಧಿಕಾರಿಣಾಂ ಮುಮುಕ್ಷುತ್ವೇನಾರ್ಥಾದಿಕಾಮನಾಭಾವಾಚ್ಚ ಕಾಮ್ಯೋಪಾಸನಂ ಮುಮುಕ್ಷುಭಿರ್ನಕಾರ್ಯಂ ಅನ್ಯೈಃ ಕಾರ್ಯಮಿತ್ಯಧಿಕಾರಿಭೇದೇನ ವಾ ಮುಮುಕ್ಷುಭಿರಪ್ಯರ್ಥಾದ್ಯರ್ಥಂ ನ ಕಾರ್ಯಂ ಭಗವತ್ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥಂ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಫಲಭೇದೇನ ವಾ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಕಲ್ಪ ಏವ ನ ತು ಆವಶ್ಯಕಮಿತಿ ನಿಯಮಃ । ''ಯಸ್ಯ ಯಸ್ಯ ಹಿ'' ಇತಿ (ಬೃಹತ್ತಂತ್ರ) ಸ್ಮೃತೇರಿತಿ । ಫಲಂ ತು ವೈರಾಗ್ಯಪಾದೋಕ್ತವೈರಾಗ್ಯಫಲಕಗರ್ಭಯಾತನಾದಿನಿರೂಪಣಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೪೦ ॥

॥ ಅಥ ಅಂಗಾ(ಯಥಾಶ್ರಯಭಾವಾ)ಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೪೧ ॥

॥ ಓಂ ಅಂಗೇಷು ಯಥಾಽಶ್ರಯಭಾವಃ ಓಂ ॥ ೩-೩-೪೧

ಪೂರ್ವತ್ರ ಕಾಮ್ಯೋಪಾಸ್ತೇರಧಿಕಾರಿಸಂಭವೇನ ಕಾರ್ಯತ್ವೇಽಪೀಹಾಂಗದೇವತೋಪಾಸ್ತೇಸ್ತದಭಾವೇನಾಕಾರ್ಯತ್ವಮಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಭಗವದಂಗಾಶ್ರಿತತ್ವೇನ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತಾವಿಷಯಕಮುಪಾಸನಂ ನ ಕಾರ್ಯಮುತ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಶ್ರುತೌ ದೇವತಾನಾಮಂಗಾಶ್ರಿತತ್ವಕಥನಂ ತಥೋಪಾಸನವಿಧಾನಂ ಗುಣಸಾಧಾರಣಶ್ರವಣಂ ಚ ತಥೋಪಾಸನಕಾರ್ಯತ್ವಾಪಾದನಕ್ಷಮಂ ನ ಭವತ್ಯುತ ಭವತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ತತ್ಕಿಮುಪಾಸನಂ ನಿರಧಿಕಾರಿಕಮುತ ಸಾಧಿಕಾರಿಕಮಿತಿ । ತದರ್ಥಮಧಿಕಾರಿಕಲ್ಪಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ತಥೋಪಾಸನಂ ನ ಕಾರ್ಯಂ ಹೇತ್ವಭಾವಾತ್ । ನ ಚ ''ಬ್ರಹ್ಮಾ ಶಿರಸಿ ಲಲಾಟೇ ರುದ್ರಃ'' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೌ ದೇವಾನಾಮಂಗಾಶ್ರಿತತ್ವೇನೋಕ್ತೇಃ ''ಆಧ್ಯಾನಾಯ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್'' ಇತಿ (ಬ್ರ.ಸೂ.೩.೩.೧೫) ನ್ಯಾಯೇನೋಪಾಸನಾರ್ಥತ್ವಾತ್ತದುಕ್ತ್ಯನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಃ ''ಯಸ್ಮಿನ್ಯಸ್ಮಿನ್ಯೋ ಹಿ ಚಾಂಗೇ ನಿವಿಷ್ಟಃ ಪರಸ್ಯ ಚಿಂತ್ಯಃ ಸ ತಥಾ ತಥೈವ'' ಇತಿ (ಪೌತ್ರಾಯಣ) ಶ್ರುತೌ ವಿಧಾನಂ ''ಸಾಧಾರಣ್ಯಾತ್ಸರ್ವಗುಣಾಃ ಪರಸ್ಯ ಸಮಾಹಾರ್ಯಾಸ್ತತ್ತ್ವದೃಶೋ ಮುಮುಕ್ಷೋಃ'' ಇತಿ (ಮಾಂಡವ್ಯಶ್ರುತಿಃ) ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗುಣತೌಲ್ಯೇನ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯಚಕ್ಷುಷ್ಟ್ವಾದೀಶಗುಣಾನಾಮುಪಾಸ್ಯತ್ವಶ್ರವಣಂ ಚ ತಥೋಪಾಸನಾಕಾರ್ಯತ್ವೇ ಹೇತುರಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ತಥೋಪಾಸನಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಕತ್ವೇ ಆನಂದಾದಯ ಇತ್ಯುಕ್ತಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸ್ತಿನಿಯಮಭಂಗಾತ್ । ನ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಿತಶಿರಸ್ಕತ್ವಾದಿಕಂ ಭೂಮತ್ವಮಿವಾನಂದಾದಿವಿಶೇಷಣಂ ಯೇನ ಪ್ರಾಗುಕ್ತನಿಯತಿವ್ಯಾಘಾತಕಂ ಸ್ಯಾತ್ । ನ ಚ ದೇವಾಧಿಕಾರಿಕಂ ತದುಪಾಸನಂ, ಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾತ್ । ನ ಹಿ ರಾಜಾ ರಾಜಸೂಯೇನ ಯಜೇತೇತ್ಯಾದೌ ರಾಜಾದಿಪದಮಿವ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಶಿರಸೀತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೌ ದೇವಾ ಏತೇ ತದುಪಾಸೀರನ್ನಿತಿ ವಾಕ್ಯಮಸ್ತಿ ।

ತಾದೃಶವಿಶೇಷವಿಧ್ಯಭಾವೇಽಪಿ ಅಧಿಕಾರಿವಿಶೇಷಕಲ್ಪನೇ "ಚೋದನಾದ್ಯ-ವಿಶೇಷಾತ್" ಇತಿ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩.೩.೧) ಸರ್ವವೇದಾಂತನಯೋಕ್ತನ್ಯಾಯ-ವಿರೋಧಃ । ಅತಃ ತಥೋಪಾಸನಸ್ಯ ನಿರಧಿಕಾರಿಕತ್ವಾತ್ ಶ್ರುತೌ ತದುಕ್ತ್ಯಾದಿಕಂ ಸ್ವಯಂ ವ್ಯರ್ಥಂ ಸತ್ ನ ತಥೋಪಾಸನಕಾರ್ಯತಾಪಾದನಕ್ಷಮಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಕಾರ್ಯಮೇವ ತಥೋಪಾಸನಮ್ । ನ ಚ ಹೇತ್ವಭಾವಃ ಶ್ರುತೌ ತದುಕ್ತ್ಯನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾದೇರನುಷ್ಠಾಪಕತ್ವಾತ್ । ನ ಚ ನಿರಧಿಕಾರಿಕತ್ವಂ ದೋಷಃ । "ಅಂಗೈಃ ಪರಾರ್ಧ್ಯೇ ಹಿ ದೇವಾ ವಿಸೃಷ್ಟಾ" ಇತ (ಕಾಷಾಯಣ) ಶ್ರುತೌ ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಿತಶಿರಸ್ಕತ್ವರುದ್ರಾಶ್ರಿತಲಲಾಟತ್ವಸೂರ್ಯಾಶ್ರಿತಚಕ್ಷುಷ್ಟ್ವಾ-ದಿಗುಣೋಪಾಸನಸ್ಯ ಪರಮಸ್ಥಾನಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪಫಲಶ್ರವಣಾತ್ । ತಸ್ಯ ಚ ದೇವಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವೇನ ಫಲಪರ್ಯಾಲೋಚನಯಾ ಮಧುವಿದ್ಯಾಯಾಮಿವ ದೇವಾನಾಮೇವಾಧಿಕಾರಿಕತ್ವಕಲ್ಪನೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ । ಫಲಂ ತು ತದ್ವಿದ್ಯಾ-ಸಾರ್ಥಕ್ಯಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೪೧ ॥

॥ ಅಥ ನ ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೪೨ ॥

॥ ಓಂ ನ ವಾಽತತ್ಸಹಭಾವಶ್ರುತೇಃ ಓಂ ॥ ೩-೩-೪೨

ಅತ್ರ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಮೇವ ವಿಶೇಷಹೇತುನಾಕ್ಷಿಪ್ಯ ಸಮರ್ಥ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಿತಶಿರಸ್ಕತ್ವಾದಿಭಗವದ್ಗುಣೋಪಾಸನಂ ನ ಕಾರ್ಯಮುತ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತದುಪಾಸನಸ್ಯ ಸರ್ವಶಾಖಾಸ್ವನುಕ್ತಿರ-ಕಾರ್ಯತ್ವೇನ ವಿನಾನುಪಪನ್ನೇತಾನ್ಯಥೋಪಪನ್ನೇತಿ । ತದರ್ಥಮನ್ಯಥೋ-ಪಪತ್ತಿಕಲ್ಪಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ನ ಕಾರ್ಯಮೇವ ತಥೋಪಾಸನಂ ಸರ್ವ-ಶಾಖಾಸ್ವನುಕ್ತತ್ವಾತ್ । ಅವಶ್ಯಕಾರ್ಯತ್ವೇ ಸರ್ವಶಾಖಾಗತೋಪಾಸನೇನ ಸಹಭಾವಪ್ರಸಂಗಾತ್ । ಅತ್ರ ಸರ್ವತ್ರಾನುಕ್ತಿಃ ಅಕಾರ್ಯತ್ವೇನ ವಿನಾನುಪ-ಪನ್ನಾ ತದೇವ ಗಮಯತೀತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಸರ್ವಥಾ ಕಾರ್ಯತ್ವಾಭಾವೇ ಕ್ವಚಿತ್ತದುಕ್ತೇರ್ವೈಯರ್ಥ್ಯ-ಪ್ರಸಂಗಾತ್ ''ಸತ್ಯೋ ಜ್ಞಾನಃ ಪರಮಾನಂದರೂಪಃ'' ಇತ್ಯಾದಿ (ಕಮಠ) ಶ್ರುತ್ಯಾ ಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣಚತುಷ್ಟಯಾಧಿಕಗುಣಾನಾಂ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಕಥನೇನ ತಥೋಪಾಸನಸ್ಯ ದೇವಮಾತ್ರಾಧಿಕಾರಿಕತ್ವೇನ ಸರ್ವತ್ರಾನುಕ್ತೇಃ ಸರ್ವೈರ-ಕಾರ್ಯತ್ವೇನಾನ್ಯಥೋಪಪತ್ತೇಃ ಕಾರ್ಯಮೇವ ತಥೋಪಾಸನಮಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಪ್ರಾಗುಕ್ತಪ್ರಮೇಯ ಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೪೨ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾಯಾಂ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲ್ಯಾಂ
ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ತೃತೀಯಃ ಪಾದಃ ॥

ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಚತುರ್ಥಃ ಪಾದಃ

॥ ಅಥ ಪುರುಷಾರ್ಥಾಧಿಕರಣಮ್॥ ೧ ॥

॥ ಓಂ ಪುರುಷಾರ್ಥೋಽತಃ ಶಬ್ದಾದಿತಿ ಬಾದರಾಯಣಃ ಓಂ ॥ ೩-೪-೧

ಪೂರ್ವಪಾದೋಕ್ತೋಪಾಸನಾಸಾಧ್ಯಜ್ಞಾನಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಮತ್ರೋಚ್ಯತೇ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪಾದೇನಾಸ್ಯ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಜ್ಞಾನಂ ಕಿಂ ಮೋಕ್ಷಮಾತ್ರೇ ಹೇತುರುತ ಮೋಕ್ಷೇತರಸ್ವರ್ಗಾದಿಪುರುಷಾರ್ಥಹೇತುರಪೀತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತತ್ರ ಮಾನಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ನ ಜ್ಞಾನಂ ಮೋಕ್ಷೇತರಪುರುಷಾರ್ಥಸ್ಯಾಪಿ ಹೇತುಃ । ಮುಮುಕ್ಷೋಸ್ತತ್ರ ಇಚ್ಛಾಭಾವಾತ್ । ಸೌಭರ್ಯಾದೇರಿವೇಚ್ಛಾಯಾ ಭಾವೇಽಪಿ ತದ್ಧೇತುತ್ವೇ ಮಾನಾಭಾವಾತ್ । ತದ್ಧೇತುತ್ವಪರಶ್ರುತ್ಯಾದೇಃ ಕರ್ಮಣಃ ತಥಾತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕಶ್ರುತ್ಯಾದಿವಿರೋಧಾತ್ । ''ಕರ್ಮೈವ ದೇಹಂ ದೈವಿಕಂ ಮಾನುಷಂ ವಾಪ್ಯನ್ವಾರಭೇನ್ನಾಪರಸ್ತತ್ರ ಹೇತುಃ'' ಇತ್ಯಾದಿ (ಮಾಠರ) ಶ್ರುತೌ ಕರ್ಮಣ ಏವ ಮೋಕ್ಷೇತರಫಲಹೇತುತ್ವಸ್ಯ ''ಯದೇವ ವಿದ್ಯಯೇ''ತಿ

ಶ್ರುತೌ ಜ್ಞಾನ್ಯನುಷ್ಠಿತೇ ಕರ್ಮಜನ್ಯಫಲೇ ಅತಿಶಯಾಧಾಯಕತ್ವೇನ ಜ್ಞಾನೇ ಕರ್ಮಶೇಷತ್ವಸ್ಯ ಚ ಶ್ರವಣಾತ್ । ಅತ ಏವ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಣೋಃ ಸ್ವರ್ಗಾದೌ ತುಲ್ಯಕಕ್ಷತಯಾ ಹೇತುತ್ವಶಂಕಾನವಕಾಶಃ । ತಥಾ ''ನೈವ ದೇವಪದಮಿ''ತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಜ್ಞಾನಿನಾಮಪಿ ದೇವಾನಾಂ ''ಯಜ್ಞೇನ ಯಜ್ಞಮಯಜಂತ ದೇವಾ'' ಇತಿ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದರ್ಶನೇನ ಜ್ಞಾನಸ್ಯೈವ ಸರ್ವಪುಮರ್ಥಹೇತುತ್ವೇ ತದನುಪಪತ್ಯಾ ಚ ಕರ್ಮಣ ಏವ ಹೇತುತ್ವಾನುಮಾನಾಚ್ಚ । ಏವಮೇವ ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯೈರಂಗೀಕಾರಾಚ್ಚ । ನ ಚ ಜ್ಞಾನಿನಾಮಾಚಾರೋ ಮುಕ್ತ-ವಲ್ಲೀಲಯಾ ಅನ್ಯಥೋಪಪನ್ನ ಇತಿ ಶಂಕ್ಯಮ್ । ''ಜ್ಞಾನೀ ಚ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸದೋದಿತಾನಿ ಕುರ್ಯಾದಿ''ತಿ (ಕಮಠ) ಶ್ರುತೌ ಜ್ಞಾನಿನೋಽಪಿ ಕರ್ಮ-ವಿಧಾನಾತ್ । ವಿಹಿತಸ್ಯ ಚ ಲೀಲಾತ್ವಾಯೋಗಾತ್ । ''ಕುರ್ವನ್ನೇವೇಹ ಕರ್ಮಾಣಿ'' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ (ಈ.೨) ಉತ್ತರಾರ್ಧೇ ಏವಂ ಕರ್ಮಕರಣೇ ತ್ವಯಿ ಕರ್ಮ ನ ಲಿಪ್ಯತೇ ಇತೋ ಅನ್ಯಥಾ ಅಕರಣೇ ನರೇ ಜ್ಞಾನಿನ್ಯಪಿ ತ್ವಯಿ ಪಾಪಂ ಕರ್ಮ ನ ಲಿಪ್ಯತೇ ಇತಿ ನಾಸ್ತೀತಿ ಜ್ಞಾನಿನೋಽಪಿ ಕರ್ಮಾಕರಣೇ ಪ್ರತ್ಯವಾಯಶ್ರವಣಾಚ್ಚ ಜ್ಞಾನ್ಯಾಚಾರಸ್ಯ ಲೀಲಾತ್ವಾಯೋಗಾದತಃ ಶ್ರುತ್ಯಾ-ಚಾರವಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್ ಜೈಮಿನಿಮತವಿರೋಧಾಚ್ಚ ''ಯಂ ಯಂ ಲೋಕಂ ಮನಸೇ''ತ್ಯಾದಿಕಂ (ಮುಂ.೩.೧.೧೦) ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಸರ್ವಪುಮರ್ಥಹೇತುತ್ವ-ಪರಂ ವಾಕ್ಯಂ ಸ್ವರ್ಗಹೇತುಕರ್ಮಶೇಷೇಽಪಿ ಧನಾದೌ ''ಸ್ವರ್ಗಂ ಧನಾದ್ದೇಹತೋ ವೈ ಗೃಹಾಚ್ಚ ಪ್ರಾಪ್ಸ್ಯಂತೀ''ತ್ಯಾದೌ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೋಕ್ತಿವತ್ ಕರ್ಮಶೇಷಭೂತಜ್ಞಾನಪ್ರಾಧಾನ್ಯೋಕ್ತಿಪರಂ ನೇಯಮ್ । ನ ತು ಸಾಕ್ಷಾಜ್ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಸರ್ವಪುಮರ್ಥಸಾಧನ ಹೇತುತ್ವಪರಮ್ । ನ ಚ ಕರ್ಮಣಸ್ತ-ದ್ಧೇತುತ್ವಪರಶ್ರುತ್ಯಾದಿಕಂ ಸರ್ವಪುಮರ್ಥಹೇತುಜ್ಞಾನಶೇಷತ್ವಪರಮ್ । ನಿರವಕಾಶಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾತ್ಕರ್ಮಣಃ ಕೃತಾವಕೃತೌ ಚ ಜ್ಞಾನಂ ಮೋಕ್ಷಾ-ರ್ಜನಕ್ಷಮಮೇವೇತಿ ಸ್ತುತಿನಯೇ ಅನುಮತಿರ್ವೇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವೇನ ಜ್ಞಾನೇಽತಿಶಯಕರತ್ವಾಯೋಗೇನ ತಚ್ಛೇಷತ್ವಾ ಯೋಗಾಚ್ಚೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಕರ್ಮಣೋ ಜ್ಞಾನೇಽತಿಶಯಾಧಾಯಕತ್ವೇನ ತಚ್ಛೇಷ-ತ್ವಾಯೋಗೇಽಪಿ ''ಜ್ಞಾನಾದೇವ ಸ್ವರ್ಗೋ ಜ್ಞಾನಾದೇವಾಪವರ್ಗ'' ಇತಿ

(ಕೌಂಠರವ್ಯ) ಶ್ರುತೌ ಜ್ಞಾನಾದೇವ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಪ್ರಾಪ್ತೇಃ ಕರ್ಮಣೋ ಜ್ಞಾನಜನ್ಯಫಲೇಽತಿಶಯಾಧಾಯಕತ್ವೇನ ಜ್ಞಾನಶೇಷತ್ವಸ್ಯ ಚ ಶ್ರವಣಾತ್ ''ರಾಜಸೂಯಜಿತಾನ್ ಲೋಕಾನಶ್ವಮೇಧಾಭಿವರ್ಧಿತಾನ್ । ಪ್ರಾಪ್ನುಹಿ ತ್ವಂ ಮಹಾಭಾಗೇ''ತಿ ಭಾರತವಾಕ್ಯೇನ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಾದೀನಾಂ ರಾಜಸೂಯ-ಯಾಗಾದಿನಾ ಫಲಾಧಿಕ್ಯದರ್ಶನರೂಪಲಿಂಗಾಚ್ಚ ಜ್ಞಾನಸ್ಯೈವ ಸರ್ವಪುಮ-ರ್ಥಹೇತುತ್ವಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಜ್ಞಾನಜನ್ಯಫಲೇಽತಿಶಯಾಧಾಯಕತ್ವೇನ ಜ್ಞಾನ-ಶೇಷತ್ವಸ್ಯಾವಗಮೇನ ಅಸ್ಯ ಬಾದರಾಯಣಮತತ್ವೇನ ಚ ಕರ್ಮಣಃ ತದ್ಧೇತುತ್ವಪರವಾಕ್ಯಾದೀನಾಂ ತದ್ಧೇತುಜ್ಞಾನಶೇಷತ್ವಪರತ್ವೇನ ನೇಯತಯಾ ತದ್ವಿರೋಧಾಭಾವಾತ್ ''ಯಂ ಯಂ ಲೋಕಮ್'' ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಬಲಾತ್ ಬಾದರಾಯಣಸಮ್ಮತತ್ವಾಚ್ಚ ಜ್ಞಾನಂ ಮೋಕ್ಷೇತರಸರ್ವಪುಮರ್ಥಹೇತು-ರ್ಭವತ್ಯೇವೇತಿ । ನ ಚೈವಂ ಜೈಮಿನಿಬಾದರಾಯಣಮತಯೋರ್ವಿರೋಧಃ । ದೇವಮಾನುಷರೂಪಾಧಿಕಾರಿ ಭೇದೇನಾವಿರೋಧಾದಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಜ್ಞಾನಾದಾವತಿಶಯೇನ ಪ್ರವೃತ್ತಿರಿತಿ ॥ ೧ ॥

॥ ಅಥ ಅಸಾರ್ವತ್ರಿಕಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨ ॥

॥ ಓಂ ಅಸಾರ್ವತ್ರಿಕೀ ಓಂ ॥ ೩-೪-೨

ಪೂರ್ವತ್ರ ಜ್ಞಾನಾತ್ ಸರ್ವಪುಮರ್ಥಾಪ್ತೌ ನ ಜ್ಞಾನಿನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಅಧಿಕಾರಃ ಕಿಂತು ಉತ್ತಮಾನಾಂ ತತ್ರಾಪಿ ಅಪ್ರತಿಬದ್ಧಾನಾಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಇಹ ಜ್ಞಾನೇ ಸರ್ವೇಷಾಮಧಿಕಾರೋ ನೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಸರ್ವಪುಮರ್ಥಹೇತುತ್ವೇನ ಪೂರ್ವತ್ರ ಪ್ರಕೃತೇ ಜ್ಞಾನೇ ಸರ್ವೇಷಾ-ಮಧಿಕಾರೋಽಸ್ತ್ಯುತ ನೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಪುರುಷವಿಭಾಗೋ ನಾಂಗೀಕಾರ್ಯೋಽಥಾಂಗೀಕಾರಾರ್ಹ ಇತಿ । ತದರ್ಥಮರ್ಥಿತ್ವಾದಿಕಮೇ-ವಾಧಿಕಾರೇ ತಂತ್ರಮುತಾನ್ಯದಪೀತಿ । ತದರ್ಥಮರ್ಥಿತ್ವಾದ್ಯಧಿಕಾರ ಪ್ರಯೋಜಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ''ಅರ್ಥೀ ಸಮರ್ಥೋ ವಿದ್ವಾನಧಿಕ್ರಿಯತೇ'' ಇತಿ ನ್ಯಾಯಸಿದ್ಧಫಲಾಪೇಕ್ಷಿತ್ವಾದ್ಯನ್ಯಸ್ಯ ಅಧಿಕಾರಪ್ರಯೋಜಕಸ್ಯಾಭಾವಾತ್ ತಸ್ಯ ಚ

ನಿರ್ದುಃಖಸುಖರೂಪಮೋಕ್ಷೇಽರ್ಥಿತ್ವಸ್ಯ ಶ್ರವಣಾದಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಸ್ಯ ತದುಪಯುಕ್ತವೈದುಷ್ಯಸ್ಯ ಚ ಸಂಭವೇನ ಸರ್ವೇಷು ಸಂಭವಾತ್ ಸರ್ವೇಷಾಮರ್ಥಿತ್ವಾದಿರೂಪಪ್ರಯೋಜಕಸಾಮ್ಯೇಽಪಿ ಕೇಷಾಂಚಿದೇವಾಧಿಕಾರೋ ನಾನ್ಯೇಷಾಮಿತಿ ಪುರುಷವಿಭಾಗಾಂಗೀಕಾರಸ್ಯ ನಿರ್ಬೀಜತಯಾ ಅನುಚಿತತ್ವಾತ್ ಕೇಷಾಂಚಿದಭಾವೇಽನ್ಯೇಷಾಮಪ್ಯಭಾವಾಪಾತೇನ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ನಿರಧಿಕಾರಿಕತ್ವಪ್ರಸಂಗಾತ್ ಅಸ್ತಿಜ್ಞಾನೇ ಸರ್ವೇಷಾಮಧಿಕಾರ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ''ಪಠೇದ್ವೇದಾನಥಾರ್ಥಾನಧೀಯೀತ ಅಥ ವಿಚಾರ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಂದೇತ್ (ಕೌಷಾರವಶ್ರುತಿಃ)'' ''ಅವೈಷ್ಣವಸ್ಯ ವೇದೇಽಪಿ ಹ್ಯಧಿಕಾರೋ ನ ವಿದ್ಯತೇ'' (ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕ) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧಸ್ಯ ಸಾಂಗಸಫಲಯಥಾಶಕ್ತಿಕೃತ್ಸ್ನಾಧ್ಯಯನವತ್ತ್ವರೂಪಪ್ರಯೋಜಕಾಂತರಸ್ಯಾಪಿ ಸತ್ತ್ವೇನ ಅರ್ಥಿತ್ವಾದಿಮಾತ್ರಸ್ಯಾತಂತ್ರತಯಾ ''ನವ ಕೋಟ್ಯೋ ಹಿ ದೇವಾನಾಮಿ''ತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತದಿಶಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ದೇವತ್ವಸಾಮ್ಯೇಽಪಿ ಪರಾಪರಬ್ರಹ್ಮದ್ವಯಾಧಿಕಶತಸ್ಯೈವ ಸೋಮಾಧಿಕಾರೋ ನಾನ್ಯೇಷಾಮಿತಿ ವಿಭಾಗವತ್ ಅರ್ಥಿತ್ವಾದೌ ಸಮಾನೇಽಪ್ಯುಕ್ತರೂಪಪ್ರಯೋಜಕವತಾಮೇವಾಧಿಕಾರೋ ನಾನ್ಯೇಷಾಮಿತಿ ಪುರುಷವಿಭಾಗಸ್ಯ ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ನ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರ ಇತಿ । ಫಲಂ ತು ಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಜ್ಞಾನೇಽತಿಶಯಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೨ ॥

॥ ಅಥ ಅವಿಶೇಷಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩ ॥

॥ ಓಂ ನಾವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೪-೩

ಪೂರ್ವಂ ಕೇಷಾಂಚಿದೇವ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರ ಇತ್ಯುಕ್ತಮತ್ರ ತು ಕೇಷಾಂಚಿನ್ಮಧ್ಯೇಽಪಿ ಸಂಪೂರ್ಣಾಧಿಕಾರೋ ನ ಸರ್ವೇಷಾಮಿತಿ ಸಮರ್ಥನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ। ಪ್ರಕೃತೋ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಃ ಕಿಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾದೀನಾಮೇಕಪ್ರಕಾರೋಽಥ ನಾನಾಪ್ರಕಾರ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ''ಪ್ರಜ್ಞಾಂತರಪೃಥಕ್ತ್ವವದ್‌ದೃಷ್ಟಿಶ್ಚ''ತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಂ (ಬ್ರ.ಸೂ.೩-೩-೫೨) ದೃಷ್ಟಿತಾರತಮ್ಯಮಧಿಕಾರನಾನಾತ್ವೇನ ವಿನಾ ಅಧಿಕಾರಿಶಕ್ತಿನಾನಾತ್ವೇನಾಪ್ಯುಪಪದ್ಯತೇಽಥ ನೇತಿ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಅಧಿಕಾರಿಣಾಮುಚ್ಚಾವಚಶಕ್ತ್ಯೈವ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಜ್ಞಾನತಾರತ ಮ್ಯೋಪಪತ್ತೇಃ ಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾನ್ನ ನಾನಾರೂಪೋಽಧಿಕಾರ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಅಧಿಕಾರಿಣಾಂ ಶಕ್ತೇರುಚ್ಚಾವಚತ್ವಸ್ಯ ಅಧಿಕಾರೋಚ್ಚಾವಚತ್ವನಿಮಿತ್ತತ್ವೇನ ತದಭಾವೇನ ಶಕ್ತಿತಾರತಮ್ಯಸ್ಯಾಪ್ಯಭಾವಾತ್ । ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವಾದಧಿಕಾರತಾರತಮ್ಯೇನೈವ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಜ್ಞಾನತಾರತಮ್ಯಸ್ಯ ನಿರ್ವಾಹ್ಯತ್ವೇನ ತದನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ ''ಅಥ ಪುಮರ್ಥಸಾಧನಾನೀ''ತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ (ಕೌಂಡಿಣ್ಯ) ಶ್ರುತ್ಯಾ ಚಾಧಿಕಾರೋ ನಾನಾಪ್ರಕಾರ ಇತಿ ದೇವೋತ್ತಮಾನಾಮೇವ ಸಂಪೂರ್ಣಾಧಿಕಾರೋ ನಾನ್ಯೇಷಾಮಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಜ್ಞಾನಾತಿಶಯಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೩ ॥

॥ ಅಥ ಸ್ತುತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೪ ॥

॥ ಓಂ ಸ್ತುತಯೇಽನುಮತಿರ್ವಾ ಓಂ ॥ ೩-೪-೪

ಏವಂ ಪೂರ್ವತ್ರಾಧಿಕಾರಿಭೇದೇ ಸಿದ್ಧೇ ಅತ್ರ ತ್ರಿವಿಧಾಧಿಕಾರಿಭೇದೇನ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಕತ್ರಿವಿಧವಾಕ್ಯಾನಾಮವಿರೋಧೋ ವರ್ಣ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಪ್ರಕೃತಜ್ಞಾನವತಃ ಕಿಂ ಸದಾಚಾರ ದುರಾಚಾರಾಭ್ಯಾಂ ವಿಶೇಷೋ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ''ಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಕೇನ ಸ್ಯಾದ್ಯೇನ ಸ್ಯಾತ್ತೇನೇದೃಶ ಏವೇ''ತಿ (ಬೃ.೫.೫.೧) ವಾಕ್ಯಂ ಕಿಂ ಜ್ಞಾನಿಮಾತ್ರಸ್ಯ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರವಿಧಿಪರಮುತ ನಿಯಮೇನ ಸರ್ವಸದಾಚಾರಾನುಷ್ಠಾನಾದಿಪರಮಿತಿ । ತತ್ರ ತಥಾ ಜ್ಞಾನಿನಃ ಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಶೇಷಸತ್ತ್ವೇ ಜ್ಞಾನಿನಃ ಮುಕ್ತಿಹೇತುತ್ವನಿಯಮಭಂಗಾದಿರೂಪಂ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಸಮುಚ್ಚಯವಾದರೂಪಂ ಚ ಬಾಧಕಮಸ್ತ್ಯುತ ನೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಜ್ಞಾನಿನೋಽಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪಪ್ರತಿಬಂಧೋತ್ಪತ್ತೌ ಹೇತುಃ ಉತ ಮೋಕ್ಷಗತಸುಖಾಧಿಕ್ಯಪ್ರತಿಬಂಧೋತ್ಪತ್ತೌ ಹೇತುರಿತಿ । (ಸದಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತೀ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪ ಪ್ರತಿಬಂಧೋತ್ಪತ್ತ್ಯೋಃ ಹೇತೂ ಉತ ಮೋಕ್ಷಗತಸುಖೋನ್ನಾಹಪ್ರತಿಬಂಧೋತ್ಪತ್ತ್ಯೋಃ ಹೇತೂ ।) ತದರ್ಥಂ ಅಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಾದಿನಾ ಸುಖಾಧಿಕ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಪ್ರತಿಬಂಧಾದಿರೂಪವಿಶೇಷಸತ್ತ್ವೇ ''ಯದಿ ಹ ವಾ ಅಪ್ಯೇವಂವಿನ್ನಿಖಿಲಂ

ಭಕ್ಷಯೀತ್ಯೈವಮೇವ ಸ ಭವತೀ''ತಿ ಶ್ರುತೌ ಜ್ಞಾನಿನಃ ಸರ್ವಾನ್ನಭಕ್ಷಣೇऽಪಿ ಅವಿಶೇಷೋಕ್ತಿರಯುಕ್ತೋತ ಯುಕ್ತೇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಸದಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಭ್ಯಾಂ ನಾಸ್ತಿ ಜ್ಞಾನಿನೋ ವಿಶೇಷಃ ''ಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ'' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಜ್ಞಾನಿಮಾತ್ರಂ ಪ್ರತಿ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರಸ್ಯ ವಿಧಿ-ಲಿಜಂತಸ್ಯಾಚ್ಛಬ್ದೇನ ವಿಧಾನಾತ್ ಸದಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಭ್ಯಾಂ ಜ್ಞಾನಿನೋ ವಿಶೇಷಸತ್ತ್ವೇ (ಸದೇವಾಚರೇನ್ನಾಸದಾಚರೇದಿತ್ಯವಕ್ತವ್ಯತ್ವಾತ್ ನ ತು ಯಥೇಷ್ಟಾಚರಣಂ ವಿಧಾತುಂ ಯುಕ್ತಮ್ । ನ ಚ ನಾಯಂ ವಿಧಿಃ ಕಿಂತು ಜ್ಞಾನಿನಃ ಸ್ತುತಿರೇವೇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ತಥಾತ್ವೇ ಇತರವಿನಾಕೃತಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಿಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ) ವಿಧೇರಪ್ಯ ಭಾವೇ ಸರ್ವವಿಧ್ಯತಿದೂರತ್ವರೂಪೇಶಲಕ್ಷಣಸ್ಯಾನೀಶೇ ಜ್ಞಾನಿನಿ ಅತಿಪ್ರಸಂ-ಗಾತ್ । ನ ಚೇದಂ ವಾಕ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಿಮಾತ್ರಸ್ಯ ನ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರವಿಧಿಪರಂ ಕಿಂತು ಜ್ಞಾನಿವಿಶೇಷಸ್ಯೇತಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ಸಾಮಾನ್ಯವಾಕ್ಯಸ್ಯ ವಿಶೇಷಪರತ್ವ-ಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾತ್ । ಏವಂ ಚ ನ ಕೇವಲಂ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರೇ ವಿಧ್ಯನ್ಯಥಾನು-ಪಪತ್ತ್ಯಾऽವಿಶೇಷೋ ಜ್ಞಾನಿನಃ ಕಲ್ಪ್ಯತೇ ಕಿಂತು ''ತೇನೇದೃಶ ಏವೇ''ತಿ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚರಣವಿಶೇಷಶ್ರವಣಾಚ್ಚ । ನನು ನ ಜ್ಞಾನಿಮಾತ್ರಸ್ಯ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ-ವಿಧಿಪರತ್ವಮಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಉಪಪದ್ಯತೇ । ''ಪ್ರಾತರುತ್ಥಾಯಾಥ ಸಂಧ್ಯಾ-ಮುಪಾಸೀತ'' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯನುರೋಧೇನ ನಿಷಿದ್ಧಂ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ವಿಧ್ಯ-ಭಾವರೂಪಯಾ ''ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ನ ಹಂತವ್ಯ'' ಇತ್ಯಾದಿನಿಷೇಧರೂಪಯಾ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ವಿಧ್ಯಾದಿವಿಧಿಬಂಧವರ್ಜಿತತಯಾ ನಿಯಮೇನ ಸರ್ವಸದಾಚಾರಾ-ನುಷ್ಠಾನಪರತ್ವಮಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಪರಮಾಪ್ತಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯೈರ್ಯದ್ವರ್ಣಿತಂ ತಥಾ ''ಯಸ್ತ್ವಾತ್ಮರತಿರೇವ ಸ್ಯಾದಾತ್ಮತೃಪ್ತಶ್ಚ ಮಾನವಃ । ಆತ್ಮನ್ಯೇವ ಚ ಸಂತುಷ್ಟಸ್ತಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಂ ನ ವಿದ್ಯತೇ ।'' ಇತಿ (ಭ.ಗೀತಾ ೩.೧೭) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಆತ್ಮರತಿಃ ಪರಮಾತ್ಮದರ್ಶನನಿಮಿತ್ತಸುಖಮಾಪ್ತಃ ಆತ್ಮತೃಪ್ತಃ ಪರಮಾತ್ಮ-ಪ್ರಸಾದೇನ ವಿಷಯೇಷ್ವಲಂಬುದ್ಧಿಮಾಪ್ತಃ ಯಃ ತಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಂ ನಾಸ್ತೀತ್ಯುಕ್ತ್ಯ-ನುರೋಧೇನ ಅನಾಚರಣಪ್ರಯುಕ್ತಾಸಾಮ್ಯನಿಷೇಧಕೇದೃಶ ಏವೇತಿ ವಾಕ್ಯ-ಶೇಷಬಲೇನ ಶ್ರುತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಆಚಾರಮಧ್ಯೇ ಕೇಷಾಂಚಿಚ್ಚರಣಂ ಕೇಷಾಂಚಿ-ದಚರಣಮಿತ್ಯೇವಂ ರೂಪಕಾಮಚಾರಪರತ್ವಮಸ್ಯ ಯದ್ಬಾದರಾಯಣಾ-

ಚಾರ್ಯೈರ್ವರ್ಣಿತಂ ತದುಭಯಾರ್ಥಪರತ್ವೇ ಚ ಸತಿ ಕಥಂ ವಿಧಿರೂಪೈಕಾ-ರ್ಥತ್ವಪರತ್ವಮುಪೇತ್ಯ ಜ್ಞಾನಿನೋ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರೇಽಪ್ಯವಿಶೇಷ ಉಚ್ಯತೇ ಇತಿ ಚೇನ್ನೈವಮ್ । ತಥಾತ್ವೇ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಪಾರಿಪ್ಲವಾರ್ಥತ್ವಾಪತ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಭಾವಪ್ರಸಂಗಾತ್ । ಕಿಂ ಚ ಮಾಸ್ತು ಸಾಧಕಾಭಾವಾತ್ ಜ್ಞಾನಿನೋ ವಿಶೇಷಾಭಾವಃ, ವಿಶೇಷೇ ಬಾಧಕಭಾವಾದ್ಭವಿಷ್ಯತಿ । ತಥಾಹಿ । ಯದಿ ಜ್ಞಾನಿನಃ ಸದಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಭ್ಯಾಂ ವಿಶೇಷಃ ಸ್ಯಾತ್ತರ್ಹಿ ಅಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಾ ಕುಂಠಿತ-ಶಕ್ತಿಕಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷಹೇತುತ್ವಭಂಗಪ್ರಸಂಗೇನ "ಅನಿಯಮಸ್ಸರ್ವೇಷಾಂ" ಇತ್ಯುಕ್ತಮೋಕ್ಷನಿಯಮಭಂಗಃ ಸ್ಯಾತ್ । ಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಸಮುಚ್ಚಿತಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಮುಕ್ತಿಹೇತುತಾಪತ್ತ್ಯಾ "ವಿದ್ಯೈವ ತು ನಿರ್ಧಾರಣಾತ್" (ಬ್ರ.ಸೂ.೩.೩.೪೮) ಇತ್ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಃ ಸ್ಯಾತ್ । ಜ್ಞಾನಿನೋಽಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಾ ಮೋಕ್ಷಾಪ್ರತಿಬಂಧೇ ಜಿಜ್ಞಾಸೋರಪಿ ತಥಾ ಜ್ಞಾನಾಪ್ರತಿಬಂಧಾಪಾತೇನ ವೈರಾಗ್ಯಾಪಾದನಾನರ್ಥಕ್ಯ ಪ್ರಸಂಗಾತ್ । ನ ಚ ಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಾದೇಃ ನ ಮುಕ್ತಿಸ್ವರೂಪೇ ವ್ಯಾಪಾರಃ ಅಪಿ ತು ಮುಕ್ತಾವಾನಂದಾತಿಶಯಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿತತ್ಪ್ರತಿಬಂಧಯೋಃ ವ್ಯಾಪಾರ ಇತಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ತಥಾತ್ವೇ ಜ್ಞಾನಿನಃ ಸರ್ವಾನ್ನಭಕ್ಷಣಾನುಮತಿಶ್ರುತಿವ್ಯಾಕೋಪಃ । ತತ್ರ ಸರ್ವಾನ್ನಭಕ್ಷಣೇಽಪಿ ಅವಿಶೇಷಸ್ಯೈವೋಕ್ತೇಃ। ನ ಚ ತಸ್ಯ ವಿಷಯಾಂತರಪರತ್ವೇ ಕಲ್ಪಕಮಸ್ತೀತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು – ಅಸ್ಯೇವ ಜ್ಞಾನಿನಃ ಸದಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಭ್ಯಾಂ ವಿಶೇಷಃ ಕೇನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಿಮಾತ್ರಪರತಯಾ (ಪ್ರಶಂಸಾಪರತಯಾ) ಪ್ರತೀತಸ್ಯಾಪಿ ಜ್ಞಾನಿಸ್ತುತಿಮಾತ್ರಪರತ್ವೇ ಸರ್ವವಿಧ್ಯತಿದೂರತ್ವರೂಪೇಶಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಅನೀಶೇಽತಿ ವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಾಪತ್ತಿರೂಪಬಾಧಕೇನ ವಿಧಿಪರತ್ವೇಽಪಿ ಜೈಮಿನಿಬಾದರಾಯಣಾಭ್ಯಾ-ಮುಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಸರ್ವಸದಾಚಾರಾನುಷ್ಠಾನವಿಧಿಪರತ್ವಮ್ । ಸರ್ವಮಧ್ಯೇ ಕೇಷಾಂಚಿದನುಷ್ಠಾನಂ ಕೇಷಾಂಚಿದ್ಧರ್ಮಾಣಾಮನನುಷ್ಠಾನಮಿತ್ಯೇವಂ ಪರತ್ವಂ ತದುಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರವಿಧಿಪರತ್ವಮಿತ್ಯರ್ಥತ್ರಯಪರತ್ವಸ್ಯಾಪಿ "ವಿಧಿನಿಯತಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಅನಿಯತಾ ಹಿ ದೇವಾಃ, ಬ್ರಹ್ಮೈವಸ್ವೇಚ್ಛಾನಿಯತಃ" ಇತಿ ಗೌಪವನಶ್ರುತೌ "ಸ್ವೇಚ್ಛಯೈವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿಧಿ-ಚೋದಿತೇ"ತ್ಯಾದಿ (ಬ್ರಾಹ್ಮ)ಸ್ಮೃತೌ ಚ ಮಾನುಷದೇವವಿರಿಂಚರೂಪಾಧಿ-

ಕಾರಿಭೇದೇನ ವ್ಯವಸ್ಥೋಕ್ತ್ಯಾ ವಿರೋಧಾಭಾವೇನ ಜ್ಞಾನಿಮಾತ್ರಸ್ಯ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಭಾವಾತ್ । ಜ್ಞಾನಿನೋಽಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಾ ಮೋಕ್ಷಾಪ್ರತಿಬಂಧಸ್ಯ ''ಕಾಮಚಾರಾಃ ಕಾಮಭಕ್ಷಾಃ'' ಇತಿ (ಸಾಮಶಾಖಾ) ಶ್ರುತ್ಯಾ ಜ್ಞಾನಿನೋಽನಿವರ್ತ್ಯತಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯಾರಬ್ಧಕರ್ಮಣೋಽಪಿ ಕಿಂಚಿದುಪಭುಕ್ತಸ್ಯ ಜ್ಞಾನೇನೋಪಮರ್ದಸ್ಯ ''ಆತ್ಮಾನಮಭಿಪಶ್ಯೋಪಮೃದ್ಯ ಪುಣ್ಯಂ ಚ ಪಾಪಂ ಚ'' ಇತಿ (ತುರ) ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧತಯಾ ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯೇನ ಚ ಸಿದ್ಧತ್ವೇನ ಅನಿಯಮ ಇತ್ಯುಕ್ತನಿಯಮಭಂಗರೂಪಸ್ಯ ''ಯ ಇಮಂ ಪರಮಂ ಗುಹ್ಯಮೂರ್ಧ್ವರೇತಸ್ಸು ಭಾಷಯೇದಿ''ತಿ (ಮಾಠರಶ್ರುತೌ) ಊರ್ಧ್ವರೇತಸ್ತ್ವಾದಿಗುಣಯುಕ್ತೇಷ್ವೇವೋಪದೇಶವಿಧಾನೇನ ಜ್ಞಾನೇಽಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಾ ಪ್ರತಿಬಂಧಸ್ಯ ಪ್ರಮಿತತ್ವೇನ ಅತಿಪ್ರಸಂಗರೂಪಸ್ಯ, ಕೇವಲಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಸ್ಯೈವ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪನಿಷ್ಪಾದಕತ್ವೇಽಪಿ ''ಪಶ್ಯನ್ನಪೀಮಮಾತ್ಮಾನಂ ಕುರ್ಯಾತ್ಕರ್ಮಾವಿಚಾರಯನ್ । ಯದಾತ್ಮನಸ್ಸುನಿಯತಮಾನಂದೋತ್ಕರ್ಷಮಾಪ್ನುಯಾತ್'' ಇತ್ಯಾದಿ (ಕೌಷಾರವಶ್ರುತಿ) ವಾಕ್ಯಬಲೇನ ಮೋಕ್ಷೇ ಸುಖಾತಿಶಯಾರ್ಥಂ ಸಹಕಾರಿತ್ವೇನ ಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿವರ್ಜನಯೋಃ ಅಪೇಕ್ಷಾಯಾಮಪಿ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಸಮುಚ್ಚಯವಾದಾಪತ್ತಿರೂಪಸ್ಯ ಚ ಬಾಧಕಸ್ಯಾಭಾವಾತ್ ಸರ್ವಾನ್ನಾನುಮತಿಶ್ರುತೇಶ್ಚ ಭಾಷ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಲಿಂಗೇನ ಪ್ರಾಣಾತ್ಯಯವಿಷಯತ್ವೇನ ಸಾವಕಾಶತ್ವಾತ್ । ಕಿಂಚ ಜ್ಞಾನಿನೋ ನಿಷಿದ್ಧಸ್ಯಾಕರಣೇ ಬಾಧಕಭಾವಾತ್ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ ಉಚ್ಯತೇ, ಕರಣೇ ಪ್ರಮಾಣಭಾವಾದ್ವಾ, ನಿಷೇಧಕಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾದ್ವಾ, ಕರಣೇ ಬಾಧಕಭಾವಾದ್ವಾ । ನಾದ್ಯದ್ವಿತೀಯೌ ಅಸಿದ್ಧೇಃ । ನ ತೃತೀಯಃ ''ಏವಂ ಪಶ್ಯನ್ನ ಕಾಮಚರಿತಂ ಚರೇತ್'' ಇತಿ (ಕೌಂಡಿಣ್ಯಶ್ರುತಿಃ) ''ಅತೀತಾನಾಗತಜ್ಞಾನೀ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯೋದ್ಧರಣಕ್ಷಮಃ । ಏತಾದೃಶೋಽಪಿ ನಾಚಾರಂ ಶ್ರೌತಂ ಸ್ಮಾರ್ತಂ ಪರಿತ್ಯಜೇತ್'' ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಆನಂದಹ್ರಾಸರೂಪಬಾಧಕಸ್ಯ ಭಾವಾತ್ । ತಸ್ಮಾದಸ್ತ್ಯೇವ ಜ್ಞಾನಿನಃ ಸದಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಭ್ಯಾಂ ಮುಕ್ತಾವಾನಂದಹ್ರಾಸರೂಪೋ ವಿಶೇಷ ಇತಿ । ಫಲಂ ತು ಅಸದಾಚಾರೇಽಪಿ ಮುಕ್ತಿಸಂಪಾದನರೂಪಜ್ಞಾನಮಹಿಮಸಮರ್ಥನಮ್ ।। ೪ ।।

॥ ಅಥ ಉಭಯಲಿಂಗಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೫ ॥

॥ಓಂ ಸರ್ವಥಾಪಿ ತು ತ ಏವೋಭಯಲಿಂಗಾತ್ ಓಂ॥ ೩-೪-೫

ಪೂರ್ವತ್ರ - ವಿಶೇಷಿತತ್ವಾದಿತ್ಯತ್ರ (ಬ್ರ.ಸೂ.೩.೪.೨೩) ಪ್ರಕೃತೈಃ ಮಂದಮಧ್ಯೋತ್ತಮ ರೂಪಾಧಿಕಾರಿಭಿರೇವ ಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಂ ನಾನ್ಯೈರಿತ್ಯತ್ರೋಚ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಜ್ಞಾನಂ ಕಿಮಯೋಗ್ಯೈರಪ್ಯಾಪ್ಯಂ ಉತ ಪ್ರಕೃತಯೋಗ್ಯೈರೇವೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಯೋಗ್ಯೈರೇವಾಪ್ಯಮಿತ್ಯತ್ರ ಕಲ್ಪಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ । ತಥಾಽಯೋಗ್ಯಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಪಕ್ಷೇಽಪಿ ಕಿಮಯೋಗ್ಯತಾಯಾಃ ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನೇ ನಾಭಿಭವೇನ ತೇಷಾಮಪಿ ಯೋಗ್ಯತೋತ್ಪತ್ತಿರಸ್ತ್ಯುತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಮಯೋಗ್ಯತಾ ಕಿಂ ತೇಷಾಮಸ್ವಭಾವಃ ಉತ ಸ್ವಭಾವ ಇತಿ । ತದರ್ಥಂ ತಸ್ಯಾಃ ಸ್ವಭಾವತ್ವೇನ ಅನಭಿಭವೇ ಜ್ಞಾಪಕಂ ನಾಸ್ತಿ ಉತ ಅಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಯೋಗ್ಯಾನಾಮೇವೇತ್ಯತ್ರ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ ವೇದಾಯೋಗ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನೇನ ವೇದಪ್ರಾಪ್ತಿದರ್ಶನೇನಾಯೋಗ್ಯಾನಾಮಪಿ ಯತ್ನೇನ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿರಸ್ತ್ಯೇವ । ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಯೋಗ್ಯಮಾತ್ರಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಪಕ್ಷೇಽಪಿ ಅಯೋಗ್ಯಾನಾಮಯೋಗ್ಯತಾಭಿಭವೇನ ಯೋಗ್ಯತೋತ್ಪತ್ತಿಸಂಭವಾತ್ । ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಸ್ಯ ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನೇನ ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವಾಭಿಭವೇನ ವಿಪ್ರತ್ವದರ್ಶನಾತ್ । ನ ಚ ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವಮಸ್ವಾಭಾವಿಕಂ ಅಯೋಗ್ಯತ್ವಂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಂ ನ ಪ್ರಯತ್ನೇನಾಪ್ಯನಿವರ್ತ್ಯಮಿತಿ ಶಂಕ್ಯಮ್ । ಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವೇ ಮಾನಾಭಾವಾತ್ । ಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವೇ ಯವಕಲಮಬೀಜಾದೇರಿವ ಸ್ವಭಾವಾನುಸಾರಿಫಲತ್ವಪ್ರಸಂಗಾಚ್ಚೇತಿ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ದೇಶಕಾಲಗುರೂಪಸತ್ಯಾದಿಮಹೋತ್ಸಾಹೇಽಪಿ ಅಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ನ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಃ । ಕಿಂತು ಯೋಗ್ಯಾನಾಮೇವ । ಇಂದ್ರವಿರೋಚನಯೋಶ್ಚತುರ್ಮುಖೋಪದೇಶೇ ಸಮಾನೇ ಅಪಿ ನ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಪ್ರತ್ಯುತ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿರಿತ್ಯಸ್ಯ ಛಾಂದೋಗ್ಯೇಽಷ್ಟಮೇ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವೇನೇಂದ್ರಾದೇಃ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾದಿಲಿಂಗೇನ ತಥಾಜ್ಞಾನಹೇತುಪ್ರಸಾದಸ್ಯ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯೇಷ್ವೇವ ''ಶೃಣ್ವೇ ವೀರ ಉಗ್ರಮುಗ್ರಂ'' ಇತ್ಯಾದಿ (ಋ. ೬.೪೭.೧೬) ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧತ್ವೇನ ತದನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ಯಾ ಚ ತಥಾವಗಮಾತ್ । ನ

ಚಾಯೋಗ್ಯಾನಾಮಪಿ ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನೇನಾಯೋಗ್ಯತಾಭಿಭವೇನ ಯೋಗ್ಯ-ತೋತ್ಪತ್ತಿರಸ್ತ್ವಿತಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ಅಯೋಗ್ಯತಾಯಾಃ ಸ್ವಭಾವತ್ವಾತ್ । ನ ಚ ಜ್ಞಾಪಕಾಭಾವಃ । ''ದೈವೀಮೇವ ಸಂಪತ್ತಿಂ ದೇವಾಃ'' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ''ಅಸುರಾ ಆಸುರೇಣೈವ ಸ್ವಭಾವೇನ'' ಇತಿ (ಸ್ಕಾಂದ) ಸ್ಮೃತೌ ಚ ಅನಭಿಭವಸ್ಯ ಸ್ವಭಾವತ್ವಸ್ಯ ಚ ಸ್ಪಷ್ಟಂ ಶ್ರವಣಾತ್ । ತಥಾ ''ನಾಸುರಾ ದೈವೀಂ ನ ದೇವಾ ಆಸುರೀಂ'' ಇತ್ಯಾದಿ ನಿಯಮಶ್ರುತ್ಯಾ ''ನಾಸುರಾಣಾಂ ದೈವಂ ರೂಪಮ್'' ಇತ್ಯತದ್ರೂಪ-ವತ್ತ್ವಶ್ರುತ್ಯಾ ''ತಂ ಭೂತಿರಿತಿ ದೇವಾ ಉಪಾಸಾಂಚಕ್ರಿರೇ'' ಇತಿ (ಐ.೨.೧.೮) ದೇವಾಸುರಯೋರನ್ಯೋನ್ಯವಿಪರೀತೋಪಾಸನೇನ ಸಮ್ಯಕ್‌ಫಲವಿಪರೀತ-ಫಲಶ್ರುತ್ಯಾ ಚ ದೇವಾಸುರಮಾನುಷಾಣಾಂ ದೇವತ್ವಾದಿಸ್ವಭಾವತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕ ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯಮತೇನ ಚ ''ಕನೀಯಸಾ ಏವ ದೇವಾಃ ಜ್ಯಾಯಸಾ ಅಸುರಾಃ'' ಇತಿ (ಬೃ.೩.೩.೧) ಶ್ರುತ್ಯಾ ''ನ ಜನತಾಮಿಯಾತ್'' ಇತಿ (ಬ್ರಾಹ್ಮೇ) ಜನಸಮೂಹಪ್ರವೇಶನಿಷೇಧಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿರೂಪಲಿಂಗೇನ ಚಾಯೋಗ್ಯತಾದೇಃ ಸ್ವಭಾವತ್ವಾನಭಿಭವಯೋಃ ತತ್ತತ್ಸ್ವಭಾವಾನುಸಾರಿಫಲ-ಸತ್ತ್ವಸ್ಯ ಚಾವಗಮಾದಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ಯೋಗ್ಯತಾಮಾತ್ರಪ್ರಾಪ್ಯ-ತ್ವಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೫ ॥

॥ ಅಥ ಅಧಿಕಾರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೬ ॥

॥ ಓಂ ನ ಚಾಧಿಕಾರಿಕಮಪಿ ಪತನಾನುಮಾನಾತ್ತದಯೋಗಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೪-೬

ಪೂರ್ವಂ ಜ್ಞಾನಸ್ಯಾಯೋಗ್ಯಾಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಮುಕ್ತಮತ್ರ ತು ಯೋಗ್ಯೇಷ್ವಪಿ ದೇವಾದಿಪದಾಕಾಂಕ್ಷಾಶೂನ್ಯೈರೇವ ಪ್ರಾಪ್ಯತಾ ನ ಸರ್ವೈರಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ ಇತಿ ವಾ ಪ್ರಾಗುಕ್ತದೇವತ್ವಾದೇಃ ಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವಮಯುಕ್ತಮ್ । ಪ್ರಯತ್ನಸಾಧ್ಯತಾ-ಶ್ರವಣೇನ ದೇವತ್ವಸ್ಯಾಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವಾದಿತಿ ಶಂಕನಾದ್ವಾನಂತರಸಂಗತಿಃ । ಪೂರ್ವತ್ರ ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್ ತತ್ಸಂಗತಂ ದೇವಪದಂ ದೇವೇತರೈಃ ಪ್ರಾಪ್ತುಂ ಯೋಗ್ಯಮುತ ದೇವೈರೇವೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತತ್ಪದಪ್ರಾಪ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಕೃತೌ ಬಾಧಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯತಾಸ್ತೀತಿ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ''ಸ್ವಧರ್ಮನಿಷ್ಠಃ ಶತಜನ್ಮಭಿಃ ಪುಮಾನ್ ವಿರಿಂಚತಾಮೇತಿ'' (ಭಾ.೪.೨೪.೨೫) ''ವಯಾ ವಿಷ್ಣೋರೇಷಸ್ಯ ಪ್ರಭೃಥೇ ಹವಿರ್ಭಿಃ। ವಿದೇ ಹಿ ರುದ್ರೋ ರುದ್ರಿಯಂ ಮಹತ್ವಮ್'' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಬಲೇನ ವಿರಿಂಚತ್ವಾದೇಃ ಯತ್ನಸಾಧ್ಯತಾವಗಮೇನ ಚೇತನತ್ವಾದಿವತ್ ದೇವತ್ವಾದೇಃ ಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವಾಭಾವೇನ ಯತ್ನೈಃ ಸರ್ವೈಃ ಪ್ರಾಪ್ತುಂ ಶಕ್ಯತ್ವಾತ್ ಚೇತನತ್ವಸ್ಯ ಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವಸಂಮತತ್ವಾತ್ ದೇವತ್ವಾದಿಪ್ರಾಪ್ತೌ ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಕೃತೌ ಬಾಧಕಾಭಾವಾಚ್ಚ। ಅನ್ಯಥಾ ಜ್ಞಾನಭಕ್ತ್ಯಾದೀಚ್ಛಾ ಪ್ರಯತ್ನಾವಪಿ ನ ಸ್ಯಾತಾಮಿತಿ ದೇವಾದ್ಯನ್ಯೈರಪಿ ದೇವಾದಿಪದಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಮೇವ ಕಿಂ ಬಹುನಾ ಭಗವದೈಶ್ವರ್ಯಮಪಿ ಪ್ರಯತ್ನೇನ ಪ್ರಾಪ್ಯಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ದೇವತಾಪದಂ ಭಗವದೈಶ್ವರ್ಯಂ ವಾ ನ ಪ್ರಾಪ್ಯಂ ತದಿಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಯೋರೇವಾಯೋಗಾತ್ । ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಪದೇಚ್ಛಾವಾನ್ ದೇವಾದಿಭಿಃ ಪಾತ್ಯತೇ ಅಶಕ್ಯತತ್ಪದೇಚ್ಛುತ್ವಾತ್ ರಾಜಪದೇಚ್ಛುವದಿತಿ, ದೇವಾದಿಪದಪ್ರಯತ್ನವಾನ್ ಪತತಿ ಅಯೋಗ್ಯಾರೋಹಪ್ರಯತ್ನವತ್ವಾತ್ ಅಯೋಗ್ಯ-ವೃಕ್ಷಾರೋಹಪ್ರಯತ್ನಯುಕ್ತವತ್ ಇತ್ಯನುಮಾನೇನ ಅನರ್ಥಾವಗಮಾತ್ । ನ ಚ ಚೇತನತ್ವವದ್ದೇವತ್ವಾದಿಕಂ ನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಂ ಇತಿ ಅಯೋಗ್ಯತ್ವಾದಿ-ವಿಶೇಷಣಮಸಿದ್ಧಮ್ । ''ದೇವಾಸುರನರತ್ವಾದ್ಯಾ ಜೀವಾನಾಂ ತು ನಿಸರ್ಗತಃ'' ಇತಿ ವಚನೇನ ಸ್ವಭಾವತ್ವಾವಗಮಾತ್ ''ಅನ್ಯತ್ರ ಶುಭಮಾಕಾಂಕ್ಷನ್ನ ಪತೇದ-ವಿರೋಧತಃ'' ಇತಿ ವಚನೇನ ಜ್ಞಾನಾದ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಮನರ್ಥಾಭಾವಸ್ಯೈವಾವಗಮೇಽತಿಪ್ರಸಂಗಾಭಾವಾದಿತಿ । ಫಲಂ ತು ದೇವತಾಪದವತ್ ಜ್ಞಾನಮಪಿ ಯೋಗ್ಯಪ್ರಾಪ್ಯಮೇವೇತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೬ ॥

॥ ಅಥ ಫಲಶ್ರುತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೭ ॥

॥ ಓಂ ಸ್ವಾಮಿನಃ ಫಲಶ್ರುತೇರಿತ್ಯಾತ್ರೇಯಃ ಓಂ ॥ ೩-೪-೭

ಪೂರ್ವತ್ರ ಜ್ಞಾನಸ್ಯೇತ್ಥಂಭಾವ ಉಕ್ತಃ । ಅತ್ರ ತು ಫಲನಿಷ್ಪಾದನಪ್ರಕಾರಃ ಉಚ್ಯತೇ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಕೃತಂ ಜ್ಞಾನಂ ತತ್ತಾ ಭಿಮಾನಿದೇವಾನಾ-

ಮೇವ ಫಲನಿಷ್ಪಾದಕಮುತ ಪ್ರಜಾನಾಮಪೀತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಕ್ರಿಯಾಜನ್ಯಫಲವತ್ತ್ವೇ ಪ್ರಯೋಜಕಕರ್ತೃತ್ವಮೇವ ಪ್ರಯೋಜಕಮುತ ಕರ್ತೃತ್ವಮಾತ್ರಮಪೀತಿ । ಕರ್ತೃತ್ವಮಪೀತ್ಯತ್ರ ಹೇತುರ್ನಾಸ್ತಿ ಬಾಧಕಂ ಚಾಸ್ತಿ ಉತ ವಿಪರೀತಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ಕರ್ತೃತ್ವಮಪಿ ಪ್ರಯೋಜಕಮಿತಿ ಪಕ್ಷೇಽಪಿ ಕಿಂ ಪ್ರಯೋಜಕಕರ್ತೃಸಮಾನಫಲತ್ವಮಾವಶ್ಯಕಮುತ ನೇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಯೋಜಕತ್ವೇ ಸಂಕೋಚಕಮಾನಾಭಾವೇನ ಸ್ವಾಮಿಫಲಸಮಫಲಮೇವಾವಶ್ಯಂ ವಾಚ್ಯಮ್ । ತಚ್ಚ ''ಸ್ವಾಮೀ ಹಿ ಫಲಮಶ್ನುತೇ ನಾಸ್ವಾಮೀ ಕರ್ಮ ಕುರ್ವಾಣಃ'' ಇತಿ (ಮಾಧ್ಯಂದಿನಾಯನ) ಶ್ರುತ್ಯಾ ಆತ್ರೇಯಾಚಾರ್ಯಮತೇನ ಚ ವಿರುದ್ಧಮ್ । ಲೋಕೇ ತಕ್ಷಾದೇಃ ಪ್ರಯೋಜಕಾಧೀನಕರ್ತುರಪಿ ಕ್ರಿಯಾಜನ್ಯ ಫಲಾದೃಷ್ಟೇಶ್ಚ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿವಿರೋಧರೂಪಬಾಧಕಭಾವಾತ್ ಸಾಧಕಾಭಾವಾಚ್ಚ ನ ಕರ್ತೃತ್ವಮಪಿ ಪ್ರಯೋಜಕಮ್ । ಕಿಂತು ಪ್ರಯೋಜಕಕರ್ತೃತ್ವರೂಪಸ್ವಾಮಿತ್ವಮಪಿ (ಮೇವ) । ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾದಿಪ್ರೇರಕಾಣಾಂ ದೇವಾನಾಮೇವ ಪ್ರಜಾಕೃತಶ್ರವಣಾದಿಜನ್ಯಜ್ಞಾನಫಲಂ ನ ಪ್ರಜಾನಾಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ತತ್ತ್ವಾಭಿಮಾನಿದೇವಾನಾಂ ಪ್ರಜಾಕೃತಶ್ರವಣಾದೌ ಪ್ರಯೋಜಕಕರ್ತೃತ್ವೇನ ತತ್ಫಲಸ್ಯ ಸಂಪೂರ್ಣಸ್ಯ ''ಸಾಮೀ ಹೀ''ತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ''ತತೋ ಮಹತ್ತರಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ದೇವಾದೀನಾಮಿ''ತಿ (ವಾರಾಹ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಆತ್ರೇಯಮತೇನ ಚ ಸತ್ತ್ವಾವಗಮೇಽಪಿ ದೇವಾನಾಂ ಶ್ರುತಿವಿಹಿತೇ ಜ್ಞಾನದಾನಾದಿಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತ್ಯನುಗ್ರಹಾಯೈವ ಸಹಕಾರಿತ್ವೇನೋಪಾದಾನಾತ್ । ಸತ್ರೇ ವೈದೇಹಾದೀನಾಂ ಗೃಹಪತಿನಾ ಸಹಕಾರಿತ್ವೇನೋಪಾತ್ತಾನಾಮೃತ್ವಿಜಾಮಗೃಹಪತಿನಾ ಸಹಕಾರಿತ್ವೇನೋಪಾತ್ತಾನಾಮಗೃಹಪತೀನಾಮಪಿ ಫಲದರ್ಶನಾಚ್ಚ ಅಸ್ತಿ ಪ್ರಜಾನಾಮಪಿ ಕರ್ತೃತ್ವ ನಿಮಿತ್ತಂ ಕಿಂಚಿದ್ ಜ್ಞಾನಜನ್ಯಂ ಫಲಮಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಅನಿಯಮ ಇತ್ಯುಕ್ತಮುಕ್ತಿನಿಯಮಸರ್ಥನಮ್ ॥ ೭ ॥

॥ ಅಥ ಕೃತ್ಸ್ನಭಾವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೮ ॥

॥ಓಂ ಕೃತ್ಸ್ನಭಾವಾತ್ತು ಗೃಹಿಣೋಪಸಂಹಾರಃ ಓಂ॥ ೩-೪-೮

ಪೂರ್ವತ್ರ ದೇವಾನಾಂ ಸಂಪೂರ್ಣಫಲವತ್ತ್ವಮುಕ್ತಮತ್ರ ತು ಸಂಪೂರ್ಣವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮವತ್ತ್ವಮುಚ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರಾಶ್ರಮ-ಭೇದಭಿನ್ನೇಷು ಜ್ಞಾನಿಮನುಷ್ಯೇಷು ಕಿಂ ಮುಕ್ತೌ ಗೃಹಸ್ಥ ಉತ್ತಮ ಉತ ಯತಿ-ರಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಸರ್ವಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಯೋಗ್ಯತ್ವಮೇವ ಮುಕ್ತಾ-ವುತ್ತಮತ್ವೇ ಪ್ರಯೋಜಕಮುತ ಚಿರಕಾಲಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನಮೇವೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಮುಕ್ತೌ ಯತೇರಾಧಿಕ್ಯೇ ''ಆಚಾರ್ಯಕುಲಾದ್ವೇದಮಧೀತ್ಯೇ''ತಾದಿ ಗೃಹಸ್ಥಮೋಕ್ಷೋಪಸಂಹಾರಪರವಾಕ್ಯವಿರೋಧೋಽಸ್ತ್ಯುತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ತತ್ಕಿಂ ಮಾನುಷವಿಷಯಮುತ ದೇವವಿಷಯಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ದೇವವಿಷ-ಯತ್ವಕಲ್ಪಕಂ ನಾಸ್ತಿ ಬಾಧಕಂ ಚಾಸ್ತಿ ಉತ ವಿಪರೀತಮಿತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಆಶ್ರಮಾಂತರಸ್ಥಾನಾಂ ಸರ್ವಸತ್ಕರ್ಮಸು ಯೋಗ್ಯತಾ-ಭಾವಾತ್ ಗೃಹಸ್ಥಾನಾಮೇವ ತದ್ಯೋಗ್ಯತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯೈವ ಚೋತ್ತಮತ್ವೇ ಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಾತ್ ಗೃಹಸ್ಥ ಏವೋತ್ತಮೋ ನ ಯತಿಃ । ಅನ್ಯಥಾ ಛಂದೋಗೋ-ಪನಿಷದ್ಯಷ್ಟಮಾಧ್ಯಾಯಾಂತೇ ''ಆಚಾರ್ಯಕುಲಾದ್ವೇದಮಧೀತ್ಯೇ'' ತ್ಯಾದಿ-ನಾ ಗೃಹಸ್ಥಸ್ಯೈವ ''ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮಭಿಸಂಪದ್ಯತೇ ನ ಚ ಪುನರಾವರ್ತತೇ'' ಇತಿ (ಛಾಂ.೮.೧೫.೧) ಮೋಕ್ಷೋಕ್ತಿಪೂರ್ವಕಮುಪ ಸಂಹ್ರಿಯಮಾಣತ್ವೇನ ಗೃಹಸ್ಥಸ್ಯೈವ ಮುಕ್ತೌ ಉತ್ತಮತ್ವೇ (ಅನುತ್ತಮತ್ವೇ) ತಾತ್ಪರ್ಯಾವಗಮಾತ್ ತದ್ವಿರೋಧಃ ಸ್ಯಾತ್ । ನ ಚೇದಂ ವಾಕ್ಯಂ ದೇವಪರಂ ಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾತ್ । ನ ಚ ತೇಷಾಂ ಕೃತ್ಸ್ನಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮವತ್ತ್ವೇನ ಮುಖ್ಯಗೃಹಿತ್ವಮೇವ ಕಲ್ಪಕಮ್ । ತಥಾತ್ವೇ ಅತ್ವರಯಾ ಸಿದ್ಧಿಮದ್ಯತಿಭ್ಯಃ ತ್ವರಯಾ ಸಿದ್ಧಿಮದ್‌ಗೃಹಿಣೋ ನೀಚಾ ಇತಿ ವಾದಿನಃ ಸಿದ್ಧಾಂತಿನೋ ಮತೇ ಮಾನುಷಯತಿಭ್ಯೋ ದೇವಾನಾಂ ಮುಕ್ತಾವಾಧಿಕ್ಯಾಭಾವಾಪಾತಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಗೃಹಸ್ಥಸ್ಯ ಸರ್ವಸತ್ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ ತಾವದಾ-ಚರಣನಿಯಮಾಭಾವೇನ ತತ್ಸಂಪಾದ್ಯಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ''ತ್ವರಯೈವ ಗೃಹಿಣ-

ಸ್ಸಾಧಯಂತಿ ಮುಕ್ತಿಮತ್ವರಯೈವ ಯತಯಃ'' ಇತಿ (ನ್ಯಾಯ ವಿವರಣೋ-ದಾಹೃತ) ಶ್ರುತ್ಯಾಽಚಿರಕಾಲೀನಸಾಧನಸಾಧ್ಯಗೃಹಿಮೋಕ್ಷಾದಪಿ ಯತಿಮೋ-ಕ್ಷಸ್ಯ ಚಿರಕಾಲ ಸಾಧನಸಾಧ್ಯತ್ವೇನ ಯತಿರೇವ ಮುಕ್ತಾವಧಿಕಃ ನ ಗೃಹೀ । ನ ಚೈವಂ ಛಂದೋಗವಾಕ್ಯವಿರೋಧಃ । ''ಕೃತ್ಸ್ನಾ ಹ್ಯೇತೇ ಗೃಹಿಣ'' ಇತ್ಯಾದಿ (ಪೌತ್ರಾಯಣ) ಶ್ರುತೌ ದೇವಾನಾಮೇವ ಕೃತ್ಸ್ನಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮವತ್ತ್ವೇನ ಮುಖ್ಯಗೃಹಿತ್ವೋಕ್ತ್ಯಾ ಛಾಂದೋಗ್ಯವಾಕ್ಯೇಽಪಿ ಮುಖ್ಯಗೃಹಸ್ಥದೇವಪರತ್ವಸ್ಯ ಮುಖ್ಯಾಮುಖ್ಯನ್ಯಾಯಪ್ರಾಪ್ತತ್ವಾತ್ । ನ ಚೈವಂ ಮಾನುಷಯತಿಭ್ಯೋ ದೇವಾನಾಂ ಮುಕ್ತಾವಾಧಿಕ್ಯಾಭಾವಪ್ರಸಂಗೋ ಬಾಧಕಃ । ''ಕೃತ್ಸ್ನಾ ಹ್ಯೇತೇ ಯತಯಃ'' ಇತಿ (ಪೌತ್ರಾಯಣ) ಶ್ರುತೌ ಕೃತ್ಸ್ನಯತಿಧರ್ಮವತ್ತ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯು-ಕ್ತತ್ವಾತ್ । ತಥಾ ''ದೇವಾ ಏವ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣಃ'' ಇತಿ (ಕೌಂಠರವ್ಯ) ಶ್ರುತೌ ಸರ್ವಾಶ್ರಮಧರ್ಮವತ್ತ್ವಶ್ರವಣಾಚ್ಚ ಯತಿತೋಽಪ್ಯಾಧಿಕ್ಯಸಿದ್ಧೇರಿತಿ। ಫಲಂ ತು ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಿಣಾಮಾಧಿಕ್ಯೋಕ್ತ್ಯಾ ಜ್ಞಾನಮಹಿಮಸಮರ್ಥನಮ್ । ಟೀಕಾಯಾಂ ಗೃಹಸ್ಥ ಉತ್ತಮೋ ಯತಿರ್ವೇತಿ ಸಂಶಯಾನುಪದರ್ಶನಂ ತು ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪಕ್ಷದಿಶಾ ಶಿಷ್ಯೈರೇವೋಹಿತುಂ ಶಕ್ಯಮಿತಿ ಸಂದೇಹಾಂತ-ರೋಕ್ತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯೋ ಭಾವದೀಪೇ ವ್ಯಕ್ತಃ ॥ ೮ ॥

॥ ಅಥ ಅನ್ವಯಾ (ಅನಾವಿಷ್ಕಾರಾ)ಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೯ ॥

॥ ಓಂ ಅನಾವಿಷ್ಕುರ್ವನ್ನನ್ವಯಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೪-೯

ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಿಣಾಮಾಧಿಕ್ಯಂ ಚೇದನೇಕೇಷಾಂ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಿಣಾಂ ಜ್ಞಾನ-ಸಂಪಾದನೇ ಫಲಾಧಿಕ್ಯಾದುಪದೇಶೋಽಪ್ಯಾವಿಷ್ಕಾರೇಣ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಸಂಗತಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಹೇತೂಪದೇಶಃ ಕಿಮಾ-ವಿಷ್ಕಾರೇಣ ಕಾರ್ಯ ಉತ ನೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಮಾವಿಷ್ಕಾರೇ ಸಾಧಕಮಸ್ತಿ ಬಾಧಕಂ ಚ ನಾಸ್ತಿ ಉತ ವಿಪರೀತಮಿತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಸಭಾಚತ್ವರಾದೌ ಸ್ಥಿತ್ವೋಪದೇಶೇ ಬಹೂನಾಂ ತತ್ತ್ವ-ಜ್ಞಾನಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ಜ್ಞಾನೋದಯಸಂಭವಾತ್ ತೇನ ಚ ಫಲಾಧಿಕ್ಯೇನ ಸಾಧಕ-ಭಾವಾತ್ ಬಾಧಕಾಭಾವಾಚ್ಚ ಆವಿಷ್ಕಾರೇಣೈವೋಪದೇಶಃ ಕಾರ್ಯ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಆವಿಷ್ಕಾರೇಣೋಪದೇಶೇ ಯೋಗ್ಯನಾಮಿವಾಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ಉಪದಿಷ್ಟಾರ್ಥ ಗ್ರಹಣಪ್ರಸಂಗಾತ್ ಅಯೋಗ್ಯೋಪದೇಶಸ್ಯ ಚ ''ಮಾನಸ್ತೇನೇಭ್ಯಃ''ಇತ್ಯಾದಿ. (ಋ.೨.೨೩.೧೬) ಶ್ರುತ್ಯಾ ನಿಷಿದ್ಧತ್ವೇನಾನರ್ಥಹೇತುತ್ವೇನ ಬಾಧಕಭಾವಾತ್ । ತತ ಏವ ಪಲಾಧಿಕ್ಯಾಸಿದ್ಧ್ಯಾ ಸಾಧಕಾಭಾವಾತ್ ಅನಾವಿಷ್ಕಾರೋಪದೇಶಸ್ಯೈವ ಅನರ್ಥಾಹೇತುತ್ವೇನ ಯೋಗ್ಯೇಷ್ವೇವ ನೋದಯಹೇತುತ್ವೇನ ಫಲಾತಿಶಯಹೇತುತ್ವೇನ ಚೋಪಪನ್ನತ್ವಾದನಾವಿಷ್ಕಾರೇಣೈವೋಪದೇಶಃ ಕಾರ್ಯ ಇತಿ । ಫಲಂ ತು ಜ್ಞಾನಾತಿಶಯಸಮರ್ಥನಮ್ ॥

॥ ಅಥ ಐಹಿಕಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಓಂ ಐಹಿಕಮಪ್ರಸ್ತುತಪ್ರತಿಬಂಧೇ ತದ್ದರ್ಶನಾತ್ ಓಂ ॥
೩-೪-೧೦

ಪೂರ್ವತ್ರ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಸ್ಯಾತಿಗೋಪನಾಖ್ಯೇತ್ಥಂಭಾವೋಕ್ತಿರಯುಕ್ತಾ । ತಸ್ಯ ದೃಷ್ಟಿರೂಪಫಲವ್ಯಭಿಚಾರೇಣ ದೃಷ್ಟ್ಯಹೇತುತ್ವಾದಿತಿ ಶಂಕಾನಿರಾಸಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಪೂರ್ವತ್ರ ಪ್ರಕೃತಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯಮಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಂ ಕಿಂ ಸಾಧನಸಂಪೂರ್ತಿಜನ್ಮನ್ಯೇವ ಭವತೀತಿ ನಿಯಮಃ ಉತ ತತ್ರ ಜನ್ಮಾಂತರೇ ವೇತ್ಯನಿಯಮ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತಸ್ಮಿನ್‌ಜನ್ಮನ್ಯನುದಯೇ ತಸ್ಯ ಕದಾಪ್ಯನುದಯ ಏವಾಪಾದ್ಯತೇ ಅಥ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಮನಿಯಮಕಲ್ಪಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಶ್ರವಣಾದಿಸಾಧನಸಂಪೂರ್ತಿಜನ್ಮನಿ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಾನುದಯೇ ಯಾಗಾದಿ ಸಾಧನಸಂಪೂರ್ತಿಜನ್ಮನ್ಯೇವ ಸ್ವರ್ಗಸುಖಾನುದಯೇ ತದ್ದೇಹಾವಚ್ಛೇದೇನ ತಾದೃಶಸುಖಭೋಗಾಯೋಗರೂಪಕಾರಣಸ್ಯೇವ ಇಹ ಪ್ರಬಲಕಾರಣಾಭಾವಾತ್ ತಸ್ಯ ತಜ್ಜನ್ಮನ್ಯನುದಯೇ ಜನ್ಮಾಂತರೇ ತದುದಯ ಇತ್ಯತ್ರ ಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾತ್ ಕದಾಪ್ಯನುದಯಸ್ಯೈವಾಪಾತಾತ್ ತಸ್ಮಿನ್ ಜನ್ಮನ್ಯೇವಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನೋದಯ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಸಾಧನಸಂಪೂರ್ತಿಜನ್ಮನಿ ಯಾಗಫಲಸ್ವರ್ಗಾನುದಯೇ ತದ್ದೇಹಾವಚ್ಛೇದೇನ ಭೋಗಾಯೋಗಸ್ಯೇವ ಇಹಾಪಿ ತದ್ದೇಹೇ ಜ್ಞಾನಾನುದಯೇ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಪ್ರತಿಬಂಧರೂಪ ಕಾರಣಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಾತ್ ತಜ್ಜನ್ಮನ್ಯನುದಯೇ ಜನ್ಮಾಂತರೇ ತದುದಯಸ್ತದಭಾವೇ ತಜ್ಜನ್ಮನೀತ್ಯನಿಯಮ ಏವ । ನ ಚ ಕಲ್ಪಕಾಭಾವಃ ''ಶ್ರುತ್ವಾತ್ಮಾನಂ ಮತಿಪೂರ್ವಂ ಹ್ಯುಪಾಸ್ಯ ಇಹೈವ ದೃಷ್ಟಿಂ ಪರಮಸ್ಯ ವಿಂದೇದಿ''ತಿ ಶ್ರುತೌ ತಥಾವಗಮಾದಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಶ್ರವಣಾದೇರ್ಜ್ಞಾನಹೇತುತ್ವಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಅಥ ಮುಕ್ತಿಫಲಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಓಂ ಏವಂ ಮುಕ್ತಿಫಲಾನಿಯಮಸ್ತದವಸ್ಥಾವಧೃತೇ ಸ್ತದವಸ್ಥಾವಧೃತೇಃ ಓಂ ॥ ೩-೪-೧೧

ಯಥಾ ಪೂರ್ವತ್ರ ಜ್ಞಾನಮೈಹಿಕಮೇವೇತ್ಯನಿಯಮಃ ಏವಂ ಮೋಕ್ಷಫಲಮಪಿ ತದ್ದೇಹಪಾತಾನಂತರಮೇವೇತಿ ನ ನಿಯಮ ಇತಿ ಸಾಧನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಪ್ರಕೃತಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯೋ ಮೋಕ್ಷಃ ಯಚ್ಛರೀರೇ ಜ್ಞಾನಮುತ್ಪನ್ನಂ ತದ್ದೇಹಪಾತಾನಂತರಮೇವ ಭವತೀತಿ ನಿಯಮ ಉತ ಅನಿಯಮ ಇತ್ಯೇವಂ ಪೂರ್ವವದೇವ ಚಿಂತಾಪರಂಪರಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತಾಶ್ಚ ಜ್ಞೇಯಾಃ । ವಿಶೇಷಸ್ತು ಉತ್ತರತ್ರ ತತ್ರ ಜ್ಞಾನಸಾಧನಪೂರ್ತಿಮಜ್ಜನ್ಮನಿ ಜ್ಞಾನೋದಯೋ ಜನ್ಮಾಂತರೇ ವಾ ತದುದಯ ಇತ್ಯನಿಯಮೇ ಪ್ರಾರಬ್ಧಪ್ರತಿಬಂಧರೂಪಕಾರಣವತ್ ಇಹ ತಾದೃಶಕಾರಣಾಭಾವೇ ಕಲ್ಪಕಂ ನೇತ್ಯೇವ ವಿಶೇಷ ಶಂಕಾಯಾಂ ''ಬ್ರಹ್ಮಸಂಸ್ಥೋಽಮೃತಮೇತೀ''ತಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಸ್ಥಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷಾವಧಾರಣಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಃ ''ವಿದ್ವಾನಮೃತಮಾಪ್ನೋತೀ''ತಿ ಸ್ಮೃತಿಶ್ಚಾನಿಯಮೇ ಕಾರಣೀಭೂತಪ್ರತಿಬಂಧಾಭಾವತದ್ಭಾವಕಲ್ಪಿಕೇ ಇತಿ ಸಮಾಧಾನಮ್ । ಫಲಂ ತು ಅನಿಯಮ ಇತ್ಯುಕ್ತಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಯತಿವಿರಚಿತಾಯಾಂ ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲ್ಯಾಂ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಚತುರ್ಥಃ ಪಾದಃ ॥

ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥ ಪೂರ್ವತ್ರ ''ಏವಂ ಮುಕ್ತಿಫಲಾನಿಯಮ'' ಇತಿ ಫಲಪದೇನ ಮುಕ್ತಿರೇವ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಪ್ರಧಾನಂ ಫಲಂ ಅನ್ಯತ್ತು ಆನುಷಂಗಿಕಮಿತಿ ಸೂಚಿತಂ, ಪ್ರಧಾನಂ ಫಲಮತ್ರಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಪಂಚ್ಯತೇ । ತತ್ರ ಕರ್ಮಕ್ಷಯೋತ್ಕ್ರಾಂತಿಮಾರ್ಗಭೋಗಭೇದೇನ ಚತುರ್ವಿಧಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ಕ್ರಮಭಾವಿತ್ವಾತ್ತತ್ಸರ್ವಂ ಕ್ರಮಾತ್ ಪಾದಚತುಷ್ಟಯೇಽಪಿ ವದಿಷ್ಯನ್ ಆದೌ ಕರ್ಮಕ್ಷಯಾಖ್ಯ ಫಲಮಾಹ ಆದ್ಯಪಾದೇ । ತತ್ರ ಸಪ್ತಭಿರ್ನಯೈಃ ಅತ್ಯಂತಾವಶ್ಯಂಭಾವಿಸಾಧನಂ ವಿಚಾರ್ಯತೇ ॥

॥ ಅಥ ಆವೃತ್ತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥

॥ ಓಂ ಆವೃತ್ತಿರಸಕೃದುಪದೇಶಾತ್ ಓಂ ॥ ೪-೧-೧

ಅತ್ರೈಹಿಕಮಿತ್ಯತ್ರ ಪ್ರಕೃತಂ ಶ್ರವಣಾದಿಕಂ ಸಕೃದನುಷ್ಠೇಯಮುತ ಆವರ್ತನೀಯಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಶ್ರವಣಾದಿವಿಧೇರಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿವಿಧಿವತ್ ಸಕೃದನುಷ್ಠಾನ ಏವ ಪರ್ಯವಸಾನಮುತ ಅವಘಾತಾದಿವಿಧಿವದಾವರ್ತನಮೇವೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಜ್ಞಾನಂ ಹಿ ಶ್ರವಣಾದೇಃ ಸಕೃದನುಷ್ಠಾನೇನ ಭವತಿ ಉತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಸುಶಕತ್ವಂ ಗುಣಃ ಉತ ದುಃಶಕತ್ವಮೇವ ಗುಣಃ ಇತಿ । ತದರ್ಥಂ ದುಃಶಕತ್ವಸ್ಯ ಗುಣತ್ವಕಲ್ಪಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು – ಶ್ರವಣಾದಿಸಾಧನಂ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿವತ್ಸಕೃದೇವಾನುಷ್ಠೇಯಮ್ । ತಾವತೈವ ಜ್ಞಾನೋದಯಸಂಭವೇನ ಸಕೃದನುಷ್ಠಾನ ಏವ ಶ್ರವಣಾದಿವಿಧೇಃ ಪರ್ಯವಸಾನಾತ್ । ನ ಚ ವ್ರೀಹೀನವಹಂತೀತ್ಯಾದಿವಿಧೇಃ ಸಕೃದನುಷ್ಠಾನೇನ ತುಷವಿಮೋಕರೂಪಫಲಾಸಿದ್ಧೇಃ ಅವಘಾತಾವರ್ತನೇ ಪರ್ಯವಸಾನವತ್ ಇಹ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ತಥಾತ್ವೇ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಸಕೃತ್ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನಲಭ್ಯತ್ವರೂಪಸುಶಕತ್ವಗುಣಾಭಾವ ಪ್ರಸಂಗಾತ್ । ನ ಚ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ದುಃಶಕತ್ವಮೇವ ಗುಣಃ, ಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು– ಅವಘಾತಾದಿವತ್ ಶ್ರವಣಾದಿಕಮಪ್ಯಾವರ್ತನೀಯಮ್ । ಅವಘಾತಸ್ಯ ಸಕೃದನುಷ್ಠಾನೇನ ತುಷವಿಮೋಕಸ್ಯೇವೇಹ ಶ್ರವಣಾದೇಃ ಸಕೃದನುಷ್ಠಾನೇನ ಜ್ಞಾನೋದಯಸ್ಯಾದರ್ಶನೇನ ತದ್ವಿಧೇರವಘಾತಾದಿ-ವಿಧಿವದಾವರ್ತನ ಏವ ಪರ್ಯವಸಾನಾತ್ । ನ ಚ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಶ್ರವಣಾದ್ಯಾ-ವರ್ತನಸಾಧ್ಯತ್ವೋಪಗಮೇ ಸುಶಕತ್ವಗುಣಭಂಗಃ । ಮಹಾಫಲಹೇತುಜ್ಞಾನೇ ದುಃಶಕತ್ವಸ್ಯೈವ ಗುಣತ್ವಾತ್ । ನ ಚ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ದುಃಶಕತ್ವಂ ಗುಣ ಇತ್ಯುಪೇತ್ಯ ಶ್ರವಣಾದ್ಯಾವರ್ತನಸಾಧ್ಯತ್ವೋಪಗಮೇ ಕಲ್ಪಕಾಭಾವಃ । ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಸ್ಯ ದುಃಶಕತ್ವೇನ ಉದ್ದಾಲಕೇನ ಶ್ವೇತಕೇತುಂ ಪ್ರತಿ ''ಸ ಯ ಏಷೋಽ-ಣಿಮೇ''ತ್ಯಾದಿತತ್ತ್ವಸ್ಯ ನವಕೃತ್ವಃ ಛಾಂದೋಗ್ಯೇ ಷಷ್ಠೇ ಉಪದಿಷ್ಟತ್ವೇನ ತದನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತೇಃ ಶ್ರವಣಾವೃತ್ತಿಕಲ್ಪಕತ್ವಾತ್ । ಅನ್ಯಥಾ ಸಕೃದೇವೋ-ಪದೇಶಕರಣಾಪಾತಾಚ್ಚ । ತಥಾ ತೈತ್ತಿರೀಯೇ ಭೃಗುವಲ್ಯಾಂ ''ತಸ್ಮಾ ಏತತ್ಪ್ರೋವಾಚ ಅನ್ನಂ ಪ್ರಾಣಂ ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಮನೋ ವಾಚಮಿ''ತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಅನ್ನಾದಿರೂಪವಿಶೇಷೇ ಏವ ಭೃಗೋಃ ''ಅಧೀಹಿ ಭಗವೋ ಬ್ರಹ್ಮೇ''ತಿ ಪುನಃ ಪ್ರಶ್ನಃ ಶ್ರವಣಮನನಧ್ಯಾನಾನಿ ಕುರ್ವಿತಿ ಭಾವೇನ ''ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವೇ''ತಿ ವರುಣಸ್ಯೋಕ್ತಿಃ । ಶ್ರುತಸ್ಯ ಪುನರಾಲೋಚನೇನಾನಪರೋಕ್ಷಿತತತ್ವಮಿತ್ಯೇವಂ-ರೂಪಲಿಂಗದರ್ಶನಸ್ಯ ಚ ''ನಿತ್ಯಶಃ ಶ್ರವಣಂ ಚೇ''ತಿ (ಬೃಹತ್ತಂತ್ರ) ಸ್ಮೃತೇಃ ಶ್ರವಣಮನನಧ್ಯಾನಾವೃತ್ತಿಕಲ್ಪಕತ್ವಾದಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಐಹಿಕಮಿತ್ಯಾದಾವಭಿ-ಮತಸ್ಯ ಶ್ರವಣಾದೇರ್ಜ್ಞಾನಹೇತುತ್ವಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೧ ॥

॥ ಅಥ ಆತ್ಮೋಪಗಮಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨ ॥

॥ ಓಂ ಆತ್ಮೇತಿ ತೂಪಗಚ್ಛಂತಿ ಗ್ರಾಹಯಂತಿ ಚ ಓಂ ॥

೪-೧-೨

ಪೂರ್ವಂ ಯಜ್ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಶ್ರವಣಾದಿಕಮಾವರ್ತ್ಯಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ತಸ್ಯಾ-ತ್ಮತ್ವಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಶಬ್ದಿತಸ್ಯಾತ್ರ ಧ್ಯಾನಮಾವಶ್ಯಕಮಿತಿ ಸಾಧನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಪ್ರಕೃತಾತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನೋಪದೇಶೌ ನ ನಿತ್ಯಶಃ ಕಾರ್ಯಾವುತ-ಕಾರ್ಯೌ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಮಾತ್ಮತ್ವರೂಪಸ್ವಾಮಿತ್ವಸ್ಯಾತಿಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಂ

ತದುಪಾಸನಾದಿಪ್ರತಿಬಂಧಕಮುತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ತಸ್ಯಾಪ್ರತಿಬಂಧಕತ್ವ-ಕಲ್ಪಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುಪಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು – ಆತ್ಮತ್ವಧ್ಯಾನೋ(ಉಪಾಸನೋ)ಪದೇಶೌ ನ ನಿತ್ಯಶಃ ಕಾರ್ಯೌ ತಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿತ್ವರೂಪಸ್ಯ ನಿತ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ । ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧಸ್ಯ ನಿತ್ಯಂ ಸರ್ವಮನಸಿ ವಿಪರಿವರ್ತನೇನ ಧ್ಯಾನೋಪದೇಶವೈಯರ್ಥ್ಯಾತ್ । ಅಪ್ರ-ಸಿದ್ಧತ್ವಸ್ಯೈವ ಉಪದೇಷ್ಟವ್ಯತ್ವಾದೌ ಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಾತ್ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧಸ್ಯಾಪಿ ಅವಶ್ಯಂ ಧ್ಯಾನೋಪದೇಶೌ ಕಾರ್ಯಾವಿತ್ಯತ್ರ ಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು– ''ಆತ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಸರ್ವಥೈವ ಮುಮುಕ್ಷುಭಿಃ'' ಇತ್ಯಾದಿ (ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವ) ವಚನೇನಾನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾಭ್ಯಾಂ ವಿಷ್ಣು-ರಾತ್ಮೇತ್ಯುಪದೇಶಯೋಃ ಮೋಕ್ಷಹೇತುತ್ವಾವಗಮೇನ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥೋ-ಪಾಸನಾದೇಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧಿಭ್ಯಾಂ ಕರ್ತವ್ಯತ್ವಾದ್ಯಸಿದ್ಧೇಃ ನಿತ್ಯಂ ಸರ್ವಥಾತ್ಮ-ತ್ವೋಪಾಸನೋಪದೇಶೌ ಕಾರ್ಯಾವೇವೇತಿ । ಫಲಂ ತು ವೇದಾನಾಂ ಸ್ವಾಮಿತ್ವೇ ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯಸ್ಯ ಯುಕ್ತತ್ವಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೨ ॥

॥ ಅಥ ನ ಪ್ರತೀಕಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩ ॥

॥ ಓಂ ನ ಪ್ರತೀಕೇ ನ ಹಿ ಸಃ ಓಂ ॥ ೪-೧-೩

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸ್ವಾಮಿತ್ವೋಪಾಸನಾಕ್ಷೇಪೇಣೇಹ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋದಯಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಛಾಂದೋಗ್ಯೇ ಸಪ್ತಮೇ ''ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ'' ''ವಾಚಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ'' ಇತ್ಯಾದಿರೂಪೇಣ (ಛಾಂ.೭-೧-೫) ಶ್ರುತನಾಮವಾಗಾದಿ ಶಬ್ದಿತೋಷಾಸ್ವಾಹಾದಿಕಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದೇನೋಪಾಸ್ಯಂ ಉತ ತತ್ರಸ್ಥತ್ವೇನೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ನಾಮಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಃ ಐಕ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯೋತ ನಾಮ್ನಿ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯೇವಂರೂಪೇಣ ತತ್ರಸ್ಥತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಮಿಥ್ಯೋ-ಪಾಸನಮಪಿ ಪುಮರ್ಥಹೇತುರುತ ಸತ್ಯೋಪಾಸನಮಿತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು – ನಾಮವಾಗಾದಿಕಂ ಬ್ರಹ್ಮತಯೋಪಾಸ್ಯಂ ''ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮೇ''ತಿ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಶ್ರುತ್ಯಾ ತಯೋರೈಕ್ಯೋಪಾಸನಸ್ಯ ಶ್ರುತತ್ವಾತ್ ।

ನ ಚ ''ಪೃಥಗುಪದೇಶಾದಿ''ತ್ಯತ್ರ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೩-೨೮) ಜೀವಬ್ರಹ್ಮ-ಭೇದಸ್ಯ ಸಿದ್ಧತಯಾ ನಾಮಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯಂ ಮಿಥ್ಯೈವೇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಪೂರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯೋರಪ್ರಯೋಜಕತ್ವೇನ ಪುಮರ್ಥಹೇತುತ್ವೇನೈ-ವಾತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನವತ್ ಉಪಾಸ್ಯವಸ್ತುನಃ ಸತ್ಯತ್ವಮಿಥ್ಯಾತ್ವಯೋರಪ್ರಯೋ-ಜಕತ್ವೇನ ''ಯಾವನ್ನಾಮ್ನೋ ಗತಂ ತತ್ರಾಸ್ಯ ಯಥಾ ಕಾಮಚಾರೋ ಭವತೀ''ತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಶೇಷೇ ಶ್ರುತಫಲವತ್ವೇನ ತಥೋಪಾಸನಸಂಭವಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು – ''ಅಚೇತನಾಸತ್ಯಾಯೋಗ್ಯಾನ್ಯನುಪಾಸ್ಯಾನ್ಯಫಲತ್ವ-ವಿಪರ್ಯಯಾಭ್ಯಾಮ್'' ಇತಿ ಸಾಂಕರ್ಷಣಸೂತ್ರೇಣ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನೋಕ್ತ-ವಚನೈಶ್ಚ ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸನಾಯಾಃ ಅಫಲತ್ವವಿಪರೀತಫಲತ್ವಯೋರುಕ್ತ್ಯಾ ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸ್ತೇಃ ಪುಮರ್ಥಾಹೇತುತಯಾ ತಥೋಪಾಸ್ತೇರಕರ್ತವ್ಯತ್ವಾತ್ । ''ನಾಮಾದಿಪ್ರಾಣಪರ್ಯಂತ'' ಮಿತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತಿಬಲಾಚ್ಚ ನಾಮ್ನಿ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯೇವ ತತ್ರಸ್ಥತ್ವೇನೈವೋಪಾಸನಂ ಕಾರ್ಯಂ ನ ತ್ವೈಕ್ಯೇನೇತಿ । ಫಲಂ ತು ಪ್ರಾಗು-ಕ್ತಾತ್ಮೋಪಾಸನಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ೩ ॥

॥ ಅಥ ಬ್ರಹ್ಮಾ(ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟ್ಯ)ಧಿಕರಣಮ್ ॥

॥ ಓಂ ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟಿರುತ್ಕರ್ಷಾತ್ ಓಂ ॥ ೪-೧-೪

ಪೂರ್ವತ್ರ ನಾಮಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಪ್ರಕೃತಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸ್ತೇರತ್ರಾವಶ್ಯಕತ್ವಸಾಧ-ನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಪ್ರಕೃತಂ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ ಕಿಂ ಸರ್ವದಾ ಸರ್ವಥೋಪಾಸ್ಯಂ ನ ಭವತಿ ಉತ ಭವತೀತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತಸ್ಯ ತಥೋಪಾಸ್ಯತ್ವೇ ಹೇತುರ್ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು – ಮುಕ್ತಿಹೇತುಭಗವತ್ಪ್ರೀತೇಃ ಪ್ರತ್ಯಹಂ ವಿವಿಧ-ಗುಣೋಪಾಸನೇನಾಪಿ ಸಿದ್ಧಿಸಂಭವಾದ್ಗುಣಾಂತರಪ್ರಹಾಣೇನ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಸ್ಯೈವ ವಿಶಿಷ್ಯ ಸದಾ ಸರ್ವಥೋಪಾಸನೇ ವಿಶೇಷಹೇತ್ವಭಾವಾತ್ । ನ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಶಬ್ದಿ-ತಸ್ಯೋಪಾಸನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಸದಾ ಸರ್ವಥೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು– ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ ಸರ್ವಗುಣಾಂತರ್ಭಾವೇನ ತಸ್ಯ ಭಗವದುತ್ಕೃಷ್ಟತ್ವ-ರೂಪತ್ವೇನ ಇತರ ಗುಣೇಭ್ಯೋ ಜ್ಯಾಯಸ್ತ್ವೇನ ತದುಪಾಸ್ತೇರ್ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿವಿಶೇಷಹೇತುತ್ವೇನ ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸ್ತೇರಿವ ಏತದುಪಾಸ್ತೇರಭಾವೇ ಮೋಕ್ಷಾಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ ಮೋಕ್ಷಹೇತುಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿವಿಶೇಷಜನಕತ್ವಾತ್ಸರ್ವದಾ ಸರ್ವಥೈವ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಮು-ಪಾಸ್ಯಮ್ । ತಚ್ಚ ಆತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾತ್ಮತ್ವವಿಶೇಷಣತಯೈವೇತಿ ನ ಚತುರ್ಗು-ಣೋಪಾಸ್ತಿನಿಯಮಭಂಗ ಇತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ । ಫಲಂ ತು ಭೂಮ್ನೋ-ಜ್ಯಾಯಸ್ತ್ವಮಿತ್ಯುಕ್ತಸಮರ್ಥನಮಿತಿ ॥ ೪ ॥

॥ ಅಥ ಆದಿತ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೫ ॥

॥ ಓಂ ಆದಿತ್ಯಾದಿಮತಯಶ್ಚಾಂಗ ಉಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ ॥
೪-೧-೫

ಪೂರ್ವತ್ರ ಯದ್ವಿಶೇಷಣತಯಾ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ ಧ್ಯೇಯಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ತದಾತ್ಮ-ತ್ವಮೇವ ಅಂಗಾಶ್ರಿತತತ್ವವನ್ನ ಧ್ಯೇಯಮಿತಿ ಶಂಕೋದಯಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ದೇವಾನಾಂ ಸ್ವಸ್ವೋತ್ತತ್ವ್ಯಂಗಾಶ್ರಿತತ್ವೇನೋಪಾಸನಂ ದೇವೈಃ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಯದುಕ್ತಂ ''ಅಂಗೇಷು ಯಥಾಶ್ರಯಭಾವಃ'' (ಬ್ರ.ಸೂ.೩.೩.೬೩) ಇತ್ಯತ್ರ ತತ್ಕಿಂ ದೇವಾನಾಂ ಸದಾ ಸರ್ವಥಾ ನ ಕಾರ್ಯಮುತ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಚಿಂತಾ ತಥಾ ದೇವಾನಾಂ ಭಗವಚ್ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಂಗೇಷು ನಿತ್ಯಂ ಸ್ಥಿತಿರ್ನಾಸ್ತಿ ಉತಾಸ್ತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ತಥಾ ಕಾರ್ಯತ್ವೇ (ಕರ್ತವ್ಯತ್ವೇ) ವಿಶೇಷಹೇತುರ್ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು – ಗುಣಾಂತರೇಷು ಸತ್ಸ್ವಪಿ ವಿಶಿಷ್ಯ ಸ್ವಸ್ವಾಶ್ರಯಾಂಗ-ವತ್ವರೂಪಗುಣಸ್ಯೈವ ನಿತ್ಯಮುಪಾಸನೇ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸನ ಇವ ವಿಶೇಷ-ಹೇತ್ವಭಾವಾತ್ ಸೂರ್ಯಾದಿದೇವಾನಾಂ ಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶನಾದ್ಯರ್ಥಂ ವಿವಿಧ-ಸ್ಥಾನೇಷು ಸಂಚರಣೇನ ನಿತ್ಯಂ ಭಗವದಂಗೇಷ್ವಸ್ಥಿತ್ಯಭಾವೇನ ತಥೋ-ಪಾಸ್ತೇರ್ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸ್ತಿತಯಾ ಅನರ್ಥಫಲತ್ವಾಚ್ಚ ನ ತಥೋಪಾಸನಂ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು– ''ಸ್ತೋತ್ರತ್ವಂಗಂ ಚ ದೇವಾನಾಂ ವಿಷ್ಣೋಶ್ಚಿಂತ್ಯಮ್'' ಇತಿ (ನಾರಾಯಣ ತಂತ್ರ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ದೇವಾನಾಂ ಮುಕ್ತೌ ಭಗವದಂಗಪ್ರವೇಶಸ್ಯಾವಶ್ಯಕತಯಾ ತಸ್ಯ ಚ ಸದಾ ತಾದೃಶಗುಣೋಪಾಸನೇನ ವಿನಾ ಸಿದ್ಧ್ಯಭಾವಾತ್ । ಭಗವದಂಗಪ್ರವೇಶರೂಪಕಾರಣಸತ್ತ್ವಾತ್ ನಿತ್ಯಂ ರೂಪಾಂತರೇಣ ಭಗವದಂಗೇಷು ಸ್ಥಿತತ್ವೇನ ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸನಾऽಪ್ರಸಕ್ತೇಶ್ಚ ಸ್ವಾಶ್ರಯಚಕ್ಷುಷ್ಕತಯಾ ಸೂರ್ಯೇಣ, ಚಂದ್ರಾಶ್ರಯಮನಸ್ಕತಯಾ ಚಂದ್ರೇಣ, ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಿತಮೂರ್ಧತಯಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ, ಇತ್ಯೇವಂರೂಪೇಣ ದೇವೈಃ ಸದಾ ಸರ್ವತ್ರ ಕಾರ್ಯಮೇವೋಪಾಸನಮಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನಸಮರ್ಥನಮೇವ । ಸತ್ಯಪ್ಯಾಶ್ರಯಾಶ್ರಯಿಭಾವೇ ತಸ್ಯಾನುಪಾಸ್ಯತ್ವವತ್ ಸ್ವಸ್ವಾಮಿಸಂಬಂಧಸ್ಯಾಪಿ ಅನುಪಾಸ್ಯತ್ವಾಪಾತಾದಿತಿ ಶಂಕಾನಿರಾಸಾತ್ ॥ ೫ ॥

॥ ಅಥ ಆಸನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೬ ॥

॥ ಓಂ ಆಸೀನಃ ಸಂಭವಾತ್ ಓಂ ॥ ೪-೧-೬

ಪೂರ್ವಂ ಸಮ್ಮುಗ್ಧತಯೋಕ್ತೋಪಾಸನಸ್ಯ ಧ್ಯಾನಸ್ಮರಣಭೇದೋಕ್ತಿಪೂರ್ವಮಿತಿಕರ್ತವ್ಯತಾಕಥನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ''ಉಪವಿಶ್ಯಾಸನೇ ಯುಂಜ್ಯಾತ್'' ಇತಿ (ಭ.ಗೀ.೬-೧೨) ಷಷ್ಠೇ ಗೀತಾಯಾಂ ಧ್ಯಾನಾಂಗತ್ವೇನ ಉಕ್ತಮಾಸನಾದಿಕಂ ಕಿಂ ನಾವಶ್ಯಕಮುತಾವಶ್ಯಕಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಆಸನೇನ ವಿನೋಪಾಸನೋಪಯುಕ್ತಃ ಹರೌ ಮನೋನಿವೇಶಃ ಯುಕ್ತ ಉತ ನ ಯುಕ್ತ ಇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು– ಭಗವದ್ದೃಷ್ಟಿಹೇತೂಪಾಸನಸ್ಯ ಹರೌ ಮನೋನಿವೇಶಮಾತ್ರೇಣೋಪಪತ್ತೇಃ ಆಸನಂ ನಾವಶ್ಯಕಮ್ । ನ ಚಾಸನೇನ ವಿನಾ ಹರೌ ಮನೋನಿವೇಶ ಏವ ನ ಯುಕ್ತ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಾದಿನಾಪಿ ತತ್ಸಂಭವಾತ್ । ಅನ್ಯಥಾ ''ಸ್ಮರ್ತವ್ಯಃ ಸತತಂ ವಿಷ್ಣುಃ'' ಇತ್ಯಾದಿವಿಧೀನಾಮನುಪಪತ್ತಿಪ್ರಸಂಗಾತ್ । ಯದಿ ಚಾಸನಾದ್ಯುಪದೇಶಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ ತದಾವಶ್ಯಕತ್ವೇ ''ಪರ್ವತಾಗ್ರೇ ನದೀತೀರೇ,'' ''ಬ್ರಾಹ್ಮೇ ಮುಹೂರ್ತೇ ಉತ್ಥಾಯ'' (ಭಾ.೧೦.೭೭.೪) ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತ್ಯನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ ದೇಶಾದಿನಿಯಮೋऽಪ್ಯಾವಶ್ಯಕಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು – ಮನಸೋ ವಿಕ್ಷೇಪಾಭಾವೇನ ಹರೌ ನಿವೇಶಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಾದಿನಾ ಸಂಭವೇಽಪಿ "ಅಚಲಂ ಚೇಚ್ಛರೀರಂ ಸ್ಯಾನ್ಮನಸಶ್ಚಾಪ್ಯಚಾಲನಮ್" ಇತಿ (ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಶರೀರಾಚಲತ್ವೇನಾಪಿ ಮನಸೋ ವಿಕ್ಷೇಪಾಭಾವಸ್ಯಾವಗಮಾತ್ ಶರೀರಾಚಲತ್ವಸ್ಯ ಚ ಆಸನ ಏವ ಸಂಭವಾತ್ "ಸಮಂ ಕಾಯಶಿರೋಗ್ರೀವಮ್" ಇತ್ಯಾದಿ (ಭ.ಗೀ.೬-೧೩) ಸ್ಮೃತಿಬಲಾಚ್ಚ ಉಪಾಸನೋಪಯುಕ್ತತಯಾ ಸಮ್ಯಗ್ ಭಗವತಿ ಮನೋನಿವೇಶನಾರ್ಥಂ ಆವಶ್ಯಕಮೇವಾಸನಮ್ । ನ ಚ ನಿತ್ಯೋಪಾಸನಸ್ಯಾಸನಾವಶ್ಯಕತ್ವಸ್ಯ ಚ ವಿರುದ್ಧತ್ವಾದಾಸನಸ್ಯಾವಶ್ಯಕತ್ವೇ "ಸ್ಮರ್ತವ್ಯಃ ಸತತಮ್" ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ನಿತ್ಯೋಪಾಸನವಿಧಿವಿರೋಧಃ । ಸ್ಮರಣಧ್ಯಾನರೂಪೇಣೋಪಾಸ್ತೇರ್ದ್ವೈವಿಧ್ಯೇನ ಸ್ಮರಣೋಪಾಸನಸ್ಯ ನಿತ್ಯಂ ಕಾರ್ಯತ್ವೇನ ತತ್ರಾಸನಾನಿಯಮೇಽಪಿ ಕಾದಾಚಿತ್ಕಧ್ಯಾನರೂಪೇಣೋಪಾಸನೇ ತದಾವಶ್ಯಕತ್ವೇ ವಿರೋಧಾಭಾವಾತ್ । ಅತ ಏವ ನಾಸನಾದ್ಯುಪದೇಶವೈಯರ್ಥ್ಯಮ್ । ನ ಚೈವಂ ದೇಶವಿಶೇಷಾದೇರಪಿ ಆವಶ್ಯಕತ್ವಪ್ರಸಂಗಃ । ಆಸನಾದಿವತ್ ಧ್ಯಾನೋಪಯೋಗಿತಾಯಾ ವಾ ಶ್ರವಣಾದಿವತ್ ಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗಿತಾಯಾ ವಾ ಅಭಾವಾತ್ । "ತಮೇವ ದೇಶಂ ಸೇವೇತ" ಇತ್ಯಾದಿ (ವಾರಾಹ) ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ಯತ್ರೈಕಾಗ್ರತಾ ಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಸ ಏವ ದೇಶಾದಿರ್ಗ್ರಾಹ್ಯೋ ನ ಪರ್ವತಾಗ್ರಾದಿನಿಯಮ ಇತಿ । ಫಲಂ ತು ಆಸನಾದ್ಯುಪದೇಶಸಾರ್ಥಕತ್ವಮ್ ॥ ೬ ॥

॥ ಅಥ ಪ್ರಾಯಣಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೭ ॥

॥ ಓಂ ಆಪ್ರಾಯಣಾತ್ತತ್ರಾಪಿ ಹಿ ದೃಷ್ಟಮ್ ಓಂ ॥ ೪-೧-೭

ಪೂರ್ವತ್ರ ವಿಶೇಷಭಾವಾದಾಸನಮಾವಶ್ಯಕಂ ದೇಶವಿಶೇಷಾದಿ ತು ವಿಶೇಷಾಭಾವಾನ್ನಾವಶ್ಯಕಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತದ್ವದಿಹಾಪಿ, "ಧ್ಯಾನಾಚ್ಚ" ಇತಿ ಪ್ರಕೃತಂ ಧ್ಯಾನಂ ಜ್ಞಾನಪರ್ಯಂತಮೇವ ನ ತು ತದನಂತರಮಪಿ ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತಮ್, ಮುಕ್ತೌ ತತ್ಕೃತವಿಶೇಷಾಭಾವಾದಿತಿ ಶಂಕೋದಯಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಧ್ಯಾನಾಚ್ಚೇತಿ ಪ್ರಕೃತಂ ಧ್ಯಾನಂ ಕಿಂ ಜ್ಞಾನಪರ್ಯಂತಮೇವಾವಶ್ಯಕಮುತ ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತಮಪೀತಿ ಚಿಂತಾ ।

ತದರ್ಥಂ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ವಿಹಿತಸ್ಯ ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತಮನುಷ್ಠಾನೇ ಹೇತು-ರ್ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ಮುಕ್ತಾವಾನಂದಾತಿಶಯೋ ಧ್ಯಾನಾದನ್ಯೇ-ನಾಪಿ ಭವತ್ಯುತ ಧ್ಯಾನೇನೈವೇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು – ಮುಕ್ತಾವಾನಂದವೃದ್ಧೇಃ ಧ್ಯಾನಾದನ್ಯೇನ ಶ್ರವಣಾದಿ-ಸಾಧನಾಂತರೇಣಾಪಿ ಸಂಭವಾತ್ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ವಿಹಿತಸ್ಯ ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತ-ಮನುಷ್ಠಾನೇ ಹೇತ್ವಭಾವಾನ್ನ ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತಂ ಧ್ಯಾನಮನುಷ್ಠೇಯಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು– ''ಯೋಗಾರೂಢಸ್ಯ ತಸ್ಯೈವ ಶಮಃ ಕಾರಣಮುಚ್ಯತೇ'' ಇತಿ (ಭ.ಗೀ.೬-೩) ಗೀತಾಯಾಂ ಯೋಗಾರೂಢಸ್ಯಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿನಃ ಶಮಃ ಧ್ಯಾನಂ ಪರಮಸುಖಕಾರಣಮಿತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಧ್ಯಾನಸ್ಯಾ-ನಂದವೃದ್ಧಿಹೇತುತ್ವಾವಗಮಾತ್ । ''ಪ್ರಾಯಣಾಂತಮೋಂಕಾರಮಭಿ-ಧ್ಯಾಯೀತ'' ಇತಿ (ಷ.ಪ್ರ.೫.೧) ಶ್ರುತೇಃ । ''ಮುಕ್ತಾ ಅಪಿ ಹ್ಯೇನ-ಮುಪಾಸತೇ'' ಇತಿ (ಸೌಪರ್ಣ) ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯಾಚ್ಚ ಕಾರ್ಯ-ಮೇವ ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತಂ ಧ್ಯಾನಮಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಯಾವದಧಿಕಾರ-ಮಿತ್ಯಾದೌ (ಬ್ರ.ಸೂ.೩-೩-೩೩) ಉಕ್ತತಾರತಮ್ಯಸಮರ್ಥನಮ್ ॥ ಅನ್ಯಥಾ ಮುಕ್ತೌ ಜ್ಞಾನಿನಾಂ ಧ್ಯಾನಫಲಾಭಾವಪ್ರಸಂಗೇನ ತಾರತಮ್ಯಾ-ಭಾವಾಪಾತಾದಿತಿ ॥ ೭ ॥

॥ ಅಥ ತದಧಿಗಮಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೮ ॥

॥ ಓಂ ತದಧಿಗಮ ಉತ್ತರಪೂರ್ವಾಘಯೋರಶ್ಲೇಷವಿನಾಶೌ ತದ್ವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಓಂ ॥ ೪-೧-೮

ಏವಂ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕಂ ಸಮಾಪ್ಯ ಕರ್ಮಕ್ಷಯಾಖ್ಯಂ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪಮೇವಾ-ತ್ರೋಚ್ಯತ ಇತ್ಯವಸರಸಂಗತಿಃ । ''ಏವಂ ಮುಕ್ತಿಫಲೇ''ತಿ (ಬ್ರ.ಸೂ.೩.೪.೫೧) ಪೂರ್ವೋಕ್ತಜ್ಞಾನಾನ್ಮುಕ್ತಿರಯುಕ್ತಾ ಅಥ ಯುಕ್ತೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಮುಕ್ತಿಪ್ರತಿಬಂಧಕಾನಾಂ ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಾಪರಭಾವಿಕರ್ಮಣಾಂ ಜ್ಞಾನಾನ್ನಾ-ಶಾದಿಕಮಯುಕ್ತಮುತ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ನಾಶಾದ್ಯಂಗೀಕೃತೌ ಬಾಧಕಮಸ್ತ್ಯುತ ನೇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು – ''ಏವಂ ಮುಕ್ತಿಫಲಾನಿಯಮ'' ಇತ್ಯತ್ರ ಕರ್ಮಕೃತ-ಪ್ರತಿಬಂಧಾಭಾವೇ ಜ್ಞಾನಾನ್ಮುಕ್ತಿರ್ಭವತ್ಯೇವೇತ್ಯುಕ್ತಮಯುಕ್ತಮ್ । ಜ್ಞಾನಾ-ತ್ಪೂರ್ವಂ ಪಶ್ಚಾಚ್ಚಾನುಷ್ಠಿತಕರ್ಮಣಾಂ ಪ್ರತಿಬಂಧಕೀಭೂತಾನಾಂ ನಿವೃತ್ತ್ಯ-ಯೋಗಾತ್ । ತತ್ಕಿಂ ಪೂರ್ವಕರ್ಮಣಾಂ ಭೋಗೇನ ನಿವೃತ್ತಿರುತ ಅಗ್ನಿನಾ ತೂಲಸ್ಯೇವ ಜ್ಞಾನೇನ ನಾಶಃ ಉತ್ತರೇಷಾಮಲೇಪಃ । ಆದ್ಯೇ ಕಿಂ ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ ದೇಹೇ ತೇಷಾಂ ಭೋಗ ಉತ ದೇಹಾಂತರೇ । ಅಂತ್ಯೇಽಪಿ ಕಿಂ ಕ್ರಮೇಣೋತ ಏಕಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಜನ್ಮನಿ ಕಾಯವ್ಯೂಹೇನ ಯುಗಪದೇವ ಭೋಗಃ । ನಾದ್ಯಃ । ಬಹುದೇಹಫಲಕರ್ಮಣಾಂ ಭಾವಾತ್ । ನ ದ್ವಿತೀಯಃ । ತಥಾತ್ವೇ ಬಹುಕಾಲಾಂತರಿತಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಜೀರ್ಣಬೀಜವನ್ಮೋಕ್ಷಹೇತುತ್ವಾಭಾವಾಪತ್ತೇಃ । ನ ತೃತೀಯಃ । ಅನಿಯತದೇಶಕಾಲವಿಪಾಕತ್ವಾತ್ ತಾದೃಶಾನಾಮಪಿ ಯೋಗ-ಪ್ರಭಾವೇನೈಕದೇಶಕಾಲಯೋರೇವ ಭೋಗ ಇತ್ಯಂಗೀಕಾರೇ ಚ ಯೋಗಸಾ-ಮರ್ಥ್ಯಾದ್ಭೋಗಾಭಾವಪ್ರಸಂಗಾತ್ । ತದ್ಭೋಗಕಾಲೇ ಚ ಪುನಃ ಕರ್ಮಾಂ-ತರಸಂಭವೇನಾಸಮಾಪ್ತೇಶ್ಚ । ನ ಚ ನ ಕರೋತಿ ಜ್ಞಾನೀ, ''ನ ಹಿ ಕಶ್ಚಿತ್ ಕ್ಷಣಮಪಿ ಜಾತು ತಿಷ್ಠತ್ಯಕರ್ಮಕೃತ್'' ಇತಿ (ಭ.ಗಿ.೩.೫) ಗೀತೋಕ್ತಿ-ವಿರೋಧಾತ್ । ನ ಚತುರ್ಥಃ ''ನಾಭುಕ್ತಂ ಕ್ಷೀಯತೇ ಕರ್ಮ ಕಲ್ಪಕೋಟಿಶತೈರಪಿ'' ಇತಿ ಸ್ಮೃತಿವಿರೋಧಾತ್ । ಜ್ಞಾನೇನೈವ ಕರ್ಮಕ್ಷಯೇ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತ್ಯುತ್ತ-ರಕಾಲಮೇವ ಮೋಕ್ಷಾಪಾತಾತ್ । ಕಿಂ ಚ ಜ್ಞಾನಿನಃ ಪ್ರಾಚೀನಪುಣ್ಯ-ಕರ್ಮಣೋಽಪಿ ಜ್ಞಾನೇನ ಕ್ಷಯೇ ''ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷಾ ಚ ಯಜ್ಞಾದಿಶ್ರುತೇಃ'' ಇತ್ಯತ್ರ (ಬ್ರ.ಸೂ.೩.೪.೨೬) ಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗೋಕ್ತಿವಿರೋಧಃ । ಉತ್ತರಸ್ಯಾಶ್ಲೇಷೇ ಚ ಸ್ತುತಿನಯೋಕ್ತ (ಬ್ರ.ಸೂ.೩.೪.೧೪) ಆನಂದಾತಿಶಯ-ಹೇತುತ್ವವಿರೋಧಃಸ್ಯಾದಿತಿ । ಅನೇನೈವನ್ಯಾಯೇನ ''ಅನಿಷ್ಟಾದಿಕಾರಿಣಾ'' ಮಿತಿ ವೈರಾಗ್ಯಪಾದೀಯೈಕಾದಶಾಧಿಕರಣೇ ಹರಿದ್ವಿಷಾಂ ತಮಃಪ್ರಾಪ್ತ್ಯುಕ್ತಿರಯುಕ್ತಾ । ದ್ವೇಷಪೂರ್ತಿತಃ ಪ್ರಾಗೂರ್ಧ್ವಂ ಸತಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ಭೋಗೇನ ವಾ ದ್ವೇಷ-ಪೂರ್ತ್ಯಾ ವಾ ನಾಶಸ್ಯಾಶ್ಲೇಷಸ್ಯ ವಾ ಅಯೋಗಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು – ಭೋಗೇನ ಕರ್ಮಣಾಂ ಕ್ಷಯಾಯೋಗೇಽಪಿ ಜ್ಞಾನೋದಯಾನಂತರಂ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಭಾವೇಽಪಿ ಜ್ಞಾನಾನ್ಮೋಕ್ಷೋ ಯುಕ್ತ ಏವ । ಜ್ಞಾನೇನ ಪೂರ್ವಾಪರಕರ್ಮನಾಶಾಶ್ಲೇಷಾಭ್ಯುಪಗಮಾನ್ನೋಕ್ತದೋಷಃ । ಜ್ಞಾನೇನ ಪ್ರಾಚೀನಾನಾಂ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧಾಶೇಷಪಾಪಕರ್ಮಣಾಂ ಪುಣ್ಯಮಧ್ಯೇಽಪಿ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧಾನಭೀಷ್ಟಕಾಮ್ಯಪುಣ್ಯಕರ್ಮಣಾಮೇವ ನಾಶೋಪಗಮೇನ ತದನ್ಯಪುಣ್ಯಪಾಪಯೋರ್ಭಾವೇನ "ನಾಭುಕ್ತಮಿ"ತಿ ಸ್ಮೃತೇಸ್ತದ್ವಿಷಯತಯಾ ತದ್ವಿರೋಧಸ್ಯ ಜ್ಞಾನೋತ್ತರ್ತ್ಯುತ್ತರಕ್ಷಣ ಏವ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ಪ್ರಾಚೀನಪುಣ್ಯಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗೋಕ್ತ್ಯ ವಿರೋಧಸ್ಯ ಚೋಪಪತ್ತೇಃ । ತಥೋತ್ತರಸ್ಯಾಪಿ ಪಾಪಸ್ಯಾಶುಚಿತ್ವಾದ್ಯನಾಪಾದಕತ್ವರೂಪಾಶ್ಲೇಷಸ್ಯ ಅಕಾಮ್ಯಪುಣ್ಯಸ್ಯ ಚ ಮೋಕ್ಷೇ ಸುಖಾತಿಶಯಹೇತುತ್ವಸ್ಯ ಚೋಪಗಮೇನ ಸ್ತುತಿನಯೋಕ್ತವಿರೋಧಸ್ಯಾಭಾವಾತ್ । ಪ್ರಾರಬ್ಧಪುಣ್ಯಪಾಪಾನಾಂ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧಕಾಮ್ಯಪೂರ್ವೋತ್ತರಾಭೀಷ್ಟಪುಣ್ಯಕರ್ಮಣಾಂ ಚ ಭೋಗೇನ ಕ್ಷಪಣಸಂಭವಾಚ್ಚ । ಅತೋ ಬಾಧಕಾಭಾವಾತ್ ಜ್ಞಾನಾತ್ಕರ್ಮನಾಶಾದಿಕಂ ಯುಕ್ತಮೇವೇತಿ ಜ್ಞಾನಾನ್ಮೋಕ್ಷೋ ಯುಕ್ತ ಏವೇತಿ । ಏವಂ ದ್ವೇಷಿಣೋಽಪಿ ದ್ವೇಷಪೂರ್ತಿತಃ ಪ್ರಾಕ್ಕೃತಾಶೇಷಾಪ್ರಾರಬ್ಧಪುಣ್ಯಾನಾಂ ನಾಶಸ್ಯ ಉದೀಚೀನಾನಾಂ ಅಶೇಷಪುಣ್ಯಾನಾಮಶ್ಲೇಷಸ್ಯ ಪ್ರಾರಬ್ಧಪುಣ್ಯಪಾಪಾನಾಂ ಭೋಗೇನ ಕ್ಷಪಣಸ್ಯೋಪಗಮಾತ್ ದ್ವೇಷಿಣಸ್ತಮಃಪ್ರಾಪ್ತ್ಯುಕ್ತಿರಪ್ಯುಪಪನ್ನೇತಿ । ಫಲಂ ತು ಪ್ರಾಗುಕ್ತಪ್ರಮೇಯಸಮರ್ಥನಂ ವ್ಯಕ್ತಮ್ ॥ ೮ ॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾಯಾಂ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲ್ಯಾಂ

ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ ॥

ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ

ಜ್ಞಾನಿನೋಽತಃಪದೋಕ್ತಮೋಕ್ಷಫಲಾಯ ಜ್ಞಾನಭೋಗಾಭ್ಯಾಂ ಕರ್ಮಕ್ಷಯ ಉಕ್ತಃ ಪೂರ್ವಪಾದೇ । ಅತ್ರ ತು ಕರ್ಮಕ್ಷಯಸಾಧ್ಯದೇಹಕ್ಷಯಕ್ರಮ ಉಚ್ಯತೇ ಇತಿ ಪೂರ್ವಾನಂತರ್ಯಂ ಅಸ್ಯ ಪಾದಸ್ಯ ಧ್ಯೇಯಮ್ ।

॥ ಅಥ ವಾಙ್ಮನಸಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧ ॥

॥ ಓಂ ವಾಙ್ಮನಸಿ ದರ್ಶನಾಚ್ಛಬ್ದಾಚ್ಚ ಓಂ ॥ ೪-೨-೧

ಜ್ಞಾನಿನಾಂ ದೇಹಕ್ಷಯೋ ದ್ವಿವಿಧಃ । ದೇವಾನಾಂ ಸ್ವೋತ್ತಮೇಷು ಲಯೋಽನ್ಯೇಷಾಂ ಬ್ರಹ್ಮನಾಡ್ಯೋತ್ಕ್ರಮಣೇನೇತಿ । ತತ್ರ ದೇವಾನಾಮಧಿಕಾರ್ಯುತ್ತಮತ್ವಾದಾದೌ ತೇಷಾಂ "ಅವಿಭಾಗೋ ವಚನಾತ್" (ಬ್ರ.ಸೂ.೪.೨.೧೬) ಇತ್ಯತಃ ಪ್ರಾಕ್ತನಸಪ್ತಭಿರಧಿಕರಣೈಃ ದೇಹಲಯಸ್ಯಾಪವಾದೋಽಭಿಧೀಯತೇ । ತತ್ರ ವಾಗ್ದೇವ್ಯಾ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಲಕ್ಷಣಮೋಕ್ಷಾಯ ಮನೋದೇವೇ ಲಯೋಽಶಕ್ಯನಿರ್ಣಯೋಽಥ ಶಕ್ಯನಿರ್ಣಯ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಮನೋದೇವಸ್ಯ ವಾಚಃ ಉತ್ತಮತ್ವಂ ನಿರ್ಣೇತುಮಶಕ್ಯಮುತ ಶಕ್ಯಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ "ವಾಕ್ಪೂರ್ವರೂಪಂ ಮನ ಉತ್ತರರೂಪಮ್," "ಮನಃ ಪೂರ್ವರೂಪಂ ವಾಗುತ್ತರರೂಪಮ್" (ಐ.೩.೧.೧) ಇತಿ ವ್ಯಾಮಿಶ್ರೋಕ್ತಿಃ ವಾಙ್ಮನಸಯೋರನ್ಯೋನ್ಯಜನ್ಮೋಕ್ತ್ಯಾ ಸಮಪ್ರಧಾನಭಾವಪರಾ ಉತ ಅನ್ಯಪರೇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು – ಶ್ರುತೌ ವ್ಯಾಮಿಶ್ರೋಕ್ತ್ಯಾ ದ್ವಯೋಃ ಸಮಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾವಗಮೇನ ಮನಸ ಉತ್ತಮತ್ವಾನಿರ್ಣಯಾತ್ । "ವಿಪರ್ಯಯೇಣ ತು ಕ್ರಮೋಽತ ಉಪಪದ್ಯತೇ ಚ" (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨.೩.೧೪) ಇತ್ಯತ್ರ ಸ್ವಸ್ಪಷ್ಟತಯಾ ಸ್ವೋತ್ತಮದೇವ ಏವ ಲಯಸ್ಯ ವಾಚ್ಯತ್ವಾತ್ ವಾಚೋ ಮನೋಲಯಃ ಅಶಕ್ಯನಿರ್ಣಯ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು– ವಾಚೋ ಮನೋವಶ್ಯತ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಭವಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ "ಮನಸಾ ವಾಗ್ರೇ ಸಂಕಲ್ಪಯತ್ಯಥ ವಾಚಾ ವ್ಯಾಹರತಿ" (ಐ.೩.೧.೧) ಇತಿ ವಾಕ್ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ಮನಃಪ್ರವೃತ್ತಿಪೂರ್ವಕತ್ವಯುಕ್ತ್ಯುಪೇತತಯಾ ವಿಶೇಷೇಣ

ಶ್ರವಣಾಚ್ಚ ಮನಸ ಉತ್ತಮನಿರ್ಣಯಸಂಭವಾತ್ ವಾಗ್ದೇವ್ಯಾಮನೋದೇವೇ ಲಯೋಽಸ್ಯೈವೇತಿ । ನ ಚ ವ್ಯಾಮಿಶ್ರೋಕ್ತಿವಿರೋಧಃ । ತಸ್ಯಾಃ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಪೂರ್ವೋತ್ತರವರ್ಣದೇವತಾತ್ವೇ ಗುಣಪ್ರಧಾನಭಾವೇ ಚ ಮಾಂಡೂಕೇಯ (ಮಾಂಡವ್ಯ) ತಜ್ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರಯೋರ್ವಿವಾದಪರತ್ವಾತ್ । ವ್ಯಕ್ತಮೇತದೈತರೇಯಭಾಷ್ಯೇ । ಫಲಂ ತು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ ವಾಗ್ದೇವ್ಯಾಃ ಮೋಕ್ಷಾಭಾವೇನಾನಿಯಮಃ ಸರ್ವೇಷಾಮಿತ್ಯುಕ್ತಾಕ್ಷೇಪಃ । ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ತತ್ಸಮಾಧಿಃ । ಅತ್ರ ವಾಗ್ದೇವೀ ವಾರುಣೀ ಸೌಪರ್ಣೀ ಚ, ಮನೋದೇವಃ ಶೇಷಃ ಸುಪರ್ಣಶ್ಚ ಜ್ಞೇಯಾಃ । ಏತೇನ ''ಅಗ್ನೌ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ ಅಗ್ನಿರಿಂದ್ರೇ''ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಬಲಾತ್ಸರ್ವದೇವಾನಾಮಪಿಸ್ವಸ್ವೋತ್ತಮದೇವೇಷು ಲಯಃ ಸಿದ್ಧೋ ಭವತಿ । ತತ್ರ ವ್ಯಾಮಿಶ್ರೋಕ್ತ್ಯಾದಿರೂಪಬಾಧಕಾಭಾವಾದಿತಿ । ಅತ್ರ ಟೀಕಾಯಾಂ ಮನಸಿ ಲೀಯತೇ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹವಾಕ್ಯೇ ಇತ್ಯನಿರ್ಣಯೋಽಥ ಲೀಯತ ಏವೇತಿ ನಿರ್ಣಯ ಇತಿ ಶೇಷೋ ವಾ ನೋಭಯಥಾಪಿ ಸಂಭವತೀತಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಪ್ರವೃತ್ತಿರಿತಿ ವಾ ತಸ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯೋ ಧ್ಯೇಯಃ । ತೇನ ನ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾನಾನುಗುಣ್ಯಮಿತಿ ಶಂಕಾ ಕಾರ್ಯಾ ॥ ೧ ॥

॥ ಅಥ ಮನಃಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

॥ ಓಂ ತನ್ಮನಃ ಪ್ರಾಣ ಉತ್ತರಾತ್ ಓಂ ॥ ೪-೨-೨

ಅತ್ರಾಧಿಕರಣತ್ರಯೇ ವಾಙ್ಮನಸಿ ಲೀಯತ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರೌತಕ್ರಮಾತ್ ಕ್ರಮೋ ಧ್ಯೇಯಃ । ಅತ್ರ ಮನೋದೇವಸ್ಯ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಲಕ್ಷಣಮೋಕ್ಷೋ ನಾಸ್ತಿ ಉತಾಸ್ತೀತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಪ್ರಾಣೇ ನ ಲೀಯತೇ ಅಥ ಲೀಯತ ಇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಮನೋದೇವಃ ಪ್ರಾಣದೇವಾನ್ನ್ಯೂನಬಲ ಉತ ಊನಬಲ ಇತಿ ತದರ್ಥಂ ದ್ವಯೋಶ್ಚೇಷ್ಟಕತ್ವಂ ಸಮಮುತ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಮಿತಿ । ತಥಾ ಮನೋದೇವಸ್ಯ ಪ್ರಾಣದೇವಾದುತ್ಪತ್ತಿರ್ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು – ಪ್ರಾಣದೇವಸ್ಯ ಚತುರ್ಮುಖಸ್ಯ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಹೇತುತ್ವಮಿವ ಮನೋದೇವಸ್ಯಾಪಿ ಶೇಷಾದೇಃ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಕಾರಣತ್ವೇನ ತತ್ತದನುಭವಸಿದ್ಧಾನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾಭ್ಯಾಂ ಸಿದ್ಧತಯಾ ಚೇಷ್ಟಕತ್ವಸಾಮ್ಯೇ

ಮನೋದೇವಸ್ಯ ಪ್ರಾಣದೇವಾದನೂನಬಲತ್ವಾನ್ನ ಮನೋದೇವಃ ಪ್ರಾಣೇ ಲೀಯತೇ । ಅತೋ ನಾಸ್ತಿ ಮೋಕ್ಷಃ । ''ವಿಪರ್ಯಯೇಣ'' ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತದಿಶಾ (ಬ್ರ.ಸೂ.೨.೩.೧೪) ಅಧಿಕಬಲೇ ಏವ ನ್ಯೂನಬಲೋ ಲೀಯತೇ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವ್ಯತ್ವಾತ್ । ನ ಚ ಮನಸಃ ಪ್ರಾಣಜತ್ವಾತ್ ತತ್ರ ತಸ್ಯ ಲಯಃ ಶಂಕ್ಯಃ । ''ತತ್ಪ್ರಾಕ್ ಶ್ರುತೇಶ್ಚ'' ಇತಿ (ಬ್ರ.ಸೂ.೨.೪.೪) ಸೂತ್ರೇ ಮನಸೋ ಭಗವದುತ್ಪನ್ನತ್ವೋಕ್ತೇರಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು – ''ವಾಙ್ಮನಸಿ ಸಂಪದ್ಯತೇ'' ಇತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ''ಮನಃ ಪ್ರಾಣೇ'' ಇತಿ ಮನೋದೇವಸ್ಯ ಪ್ರಾಣದೇವೇ ಸಂಪತ್ತಿಶಬ್ದಿತಲಯಶ್ರವಣಾತ್ ಮನೋದೇವೋಽಪಿ ಶೇಷಾದಿಃ ಪ್ರಾಣದೇವೇ ಚತುರ್ಮುಖೇ ವಚನಾಂತರಬಲಾದ್ವಾಣೇದ್ವಾರಾ ಲೀಯತ ಏವ ''ಮನ ಉದಕ್ರಾಮತ್'' ಇತ್ಯಾದ್ಯೈತರೇಯಶ್ರುತೌ (ಐ.೨.೧.೪) ಬ್ರಹ್ಮದೇಹಾನ್ಮನೋದೇವಸ್ಯೋತ್ಕ್ರಮಣಪ್ರವೇಶ ಯೋರಪಿ ತದ್ದೇಹಪಾತೋತ್ಥಾನಯೋರಭಾವಸ್ಯ ಪ್ರಾಣದೇವೋತ್ಕ್ರಮಣಪ್ರವೇಶಯೋಸ್ತದ್ಭಾವಸ್ಯ ಶ್ರವಣೇನ ಮನೋದೇವಾದಪಿ ಪ್ರಾಣದೇವಸ್ಯಾಧಿಕ್ಯಾವಗಮೇನ ಚೇಷ್ಟಕತ್ವಸಾಮ್ಯಾಭಾವಾತ್ ಭಗವದುತ್ಪನ್ನತ್ವಸ್ಯ ವಿಯತ್ವಾದೀಯನ್ಯಾಯೇನ ಪ್ರಾಣದೇವದ್ವಾರೋಪಪತ್ತ್ಯಾ ''ವಾಯೋರ್ವಾವ ರುದ್ರ ಉದೇತಿ'' ಇತಿ (ಕೌಂಡಿಣ್ಯ) ಶ್ರುತ್ಯಾ ಚ ಮನಸಃ ಪ್ರಾಣಜತ್ವಾಚ್ಚ ಅಸ್ತಿ ಮನಸೋ ಮೋಕ್ಷ ಇತಿ ॥ ಫಲಂ ತು ಪೂರ್ವವತ್ ॥ ೨ ॥

॥ ಅಥ ಅಧ್ಯಕ್ಷಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩ ॥

॥ ಓಂ ಸೋಽಧ್ಯಕ್ಷೇ ತದುಪಗಮಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ ॥ ೪-೨-೩

ಅತ್ರ ಶ್ರೌತಕ್ರಮಾದ್ವಾ ಪೂರ್ವನಯದ್ವಯಫಲಾಕ್ಷೇಪಾದ್ವಾ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಪ್ರಾಣಪದೋಕ್ತೋ ವಿರಿಂಚಃ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪಮೋಕ್ಷಾಯ ಹರೌ ನ ಲೀಯತೇಽಥ ಲೀಯತ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತಸ್ಯೇಶಾಧೀನತ್ವನಿಶ್ಚಯೋ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ಪ್ರಾಣಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಶ್ರುತಿಬಾಹುಲ್ಯಂ ಅನದ್ಯಮಾನತ್ವೇ ಸತ್ಯತ್ರೃತ್ವ(ಈಶತಂತ್ರತ್ವ) ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ಚ ನಿರವಕಾಶಮುತ ಸಾವಕಾಶಮಿತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು – ''ನ ಪ್ರಾಣಃ ಕಿಂಚಿದಾಶ್ರಿತ'' ಇತಿ, ''ಯಸ್ಮಿನ್ನಿದಂ ಸರ್ವಮಧ್ಯಾಧ್ರೋತ್'' ಇತಿ, ''ಪ್ರಾಣಸ್ಯೈತದ್ವಶೇ ಸರ್ವಂ ತ್ರಿದಿವೇ ಯತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್'' ಇತಿ, ''ವಾಯುನಾ ವೈ ಗೌತಮಸೂತ್ರೇಣ'' (ಬೃ.೫.೭.೨) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿವಚನಬಾಹುಲ್ಯೇನ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಅನನ್ಯಾಧೀನತ್ವಾವಗಮೇನ ಈಶಾಧೀನತ್ವಾನಿಶ್ಚಯಾನ್ನ ತತ್ರ ವಿರಿಂಚಸ್ಯ ಲಯಃ । ನ ಚ ''ಅನನ್ಯೇಶ್ವರತಾ ಪ್ರಾಣೇ ತದನ್ಯೇಶ್ವರವರ್ಜನಮ್'' ಇತ್ಯುಕ್ತದಿಶಾ ವಿಷ್ಣ್ವನ್ಯೇಶ್ವರವರ್ಜನಪರತ್ವೇನ ಶ್ರುತೀನಾಂ ಸಾವಕಾಶತ್ವಂ ಶಂಕ್ಯಮ್ । ಬಹುತ್ವಪ್ರಯುಕ್ತಪ್ರಾಬಲ್ಯೋಪೇತಾನಾಂ ಶ್ರುತೀನಾಂ ಅನನ್ಯೇತ್ಯಾದಿದುರ್ಬಲವಚನೇನ ಗತ್ಯಂತರಕಲ್ಪನಾಽಯೋಗಾತ್ । ಅನದ್ಯಮಾನ ಇತಿ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಲಯಾಭಾವೋಕ್ತೇಶ್ಚೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು – ಅಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಣಪದೋಕ್ತವಿರಿಂಚಸ್ಯ ಹರೌ ಲಯಃ । ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇ ಶ್ರುತಿಬಾಹುಲ್ಯಸ್ಯೈವೇಶಾಧೀನತ್ವೇಽಪಿ ''ಪ್ರಾಣಃ ಪರಸ್ಯಾಂ ದೇವತಾಯಾಮ್'' ಇತಿ, ''ಪ್ರಾಣಃ ಪರಮುಪಗಚ್ಛತಿ'' ಇತಿ, ''ಪ್ರಾಣಃ ಪರಮನುಪ್ರಾಣಿತಿ'' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಬಾಹುಲ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಾತ್ । ನ ಚ ಸಾಮ್ಯೇನೇಶಾಧೀನತ್ವಾನಿರ್ಣಯಃ । ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಶ್ರುತೀನಾಂ ''ಸರ್ವೇ ಪ್ರಾಣಮುಪಗಚ್ಛಂತಿ,'' ''ಪ್ರಾಣಂ ದೇವಾ ಅನುಪ್ರಾಣಂತಿ'' ''ಅನನ್ಯೇಶ್ವರತಾ ಪ್ರಾಣೇ ತದನ್ಯೇಶ್ವರವರ್ಜನಂ'' ಇತ್ಯಾದಿವಚನಬಲೇನ ರುದ್ರಾದಿಸರ್ವೋಪಜೀವ್ಯತ್ವಭಗವದನ್ಯೇಶ್ವರವರ್ಜನಪರತ್ವೇನ ಸಾವಕಾಶತ್ವಾತ್ । ಅನದ್ಯಮಾನತ್ವಸ್ಯೇಶಾದನ್ಯೈರನದ್ಯಮಾನತ್ವೇನೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ । ಪ್ರಾಣಸ್ತೇಜಸೀತಿ ಶ್ರುತೌ ತೇಜಸಿ ಶ್ರೀತತ್ತ್ವೇ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಲಯಶ್ರವಣಂ ತು ''ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ತೇಜಸಿ ಲಯೋ ಮಾರ್ಗಮಾತ್ರಮ್'' ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಮಾತ್ರಪರಂ, ನ ತತ್ರ ಲಯಪರಮ್ । ವಿರಿಂಚಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪರಮಾತ್ಮನಿ ಲಯಯೋಗ್ಯತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಣತಾದಶಾಯಾಂ ತು ಶ್ರೀತತ್ತ್ವೇ ಏವ ಲಯ ಇತಿ ಜ್ಞೇಯಮ್ । ''ಚಕ್ಷುರಾದಿವತ್ತು ತತ್ಸಹಶಿಷ್ಟ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ'' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨.೪.೧೧) ಇತ್ಯತ್ರ ಪ್ರಾಣಸ್ಯೇಶವಶತ್ವೋಕ್ತಾವಪಿ ಇಹ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇ ಶ್ರುತಿಬಾಹುಲ್ಯೇನ ವಿಶೇಷಾಶಂಕೇತಿ ನ ಗತಾರ್ಥತಾ । ಫಲಂ ತು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ ವಿರಿಂಚಸ್ಯ ಲಯಾಭಾವೇನ

ಮೋಕ್ಷಾಭಾವಾತ್ ತದನುಪ್ರವಿಷ್ಟಾನಾಮಶೇಷಜ್ಞಾನಿನಾಮಪಿ ಮೋಕ್ಷಾ-ಭಾವೇನ ಪೂರ್ವೋಕ್ತನಯದ್ವಯಾಕ್ಷೇಪದ್ವಾರಾ ಅನಿಯಮ ಇತ್ಯುಕ್ತಾಕ್ಷೇಪಃ ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ತತ್ಸಮಾಧಿರಿತಿ ॥ ೩ ॥

॥ ಅಥ ಭೂತಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೪ ॥

॥ ಓಂ ಭೂತೇಷು ತಚ್ಛ್ರುತೇಃ ಓಂ ॥ ೪-೨-೪

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಕ್ಷೇಪೇಣಾತ್ರ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ''ವಾಙ್ಮನಸಿ'' ಇತ್ಯಾದಿ-ಶ್ರುತೌ ವಿಶಿಷ್ಯೋಕ್ತೇಭ್ಯೋಽನ್ಯೇ ದೇವಾಃ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪಮೋಕ್ಷಾಯ ಕಿಮೇಕಸ್ಮಿನ್ ಭೂತಮಾನಿನಿ ಲೀಯಂತೇಽಥ ಭೂತಾಂತರಮಾನಿಷ್ವಪೀತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ''ಅಗ್ನೌ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ'' ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ ಪ್ರತೀತಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಿಕಾ ಭವತಿ ನ ವೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಭೂತಾಂತರಮಾನಿಷು ಲಯೇ ಪ್ರಮಾಣಂ ನಾಸ್ತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತನ್ಯಾಯಶ್ಚ ಅನಿರ್ಣಾಯಕ ಉತಾಸ್ತಿ ಪ್ರಮಾಣಂ ಪ್ರಾಗುಕ್ತನ್ಯಾಯಶ್ಚ ನಿರ್ಣಾಯಕ ಇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು– ''ಅಗ್ನೌ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ'' ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ ಅಗ್ನಿದೇವೇ ಏವ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವಿಲಿಯಂತೇಽನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಲೀಯಂತ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಪ್ರಮಾಣಾ-ಭಾವಾಚ್ಚ ಯೋ ಯನ್ನಿಯತಃ ಸ ತತ್ರ ಲೀಯತ ಇತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತನ್ಯಾಯಸ್ಯ ನಿಯಾಮಕಾನಾಂ ಬಹುತ್ವೇನಾನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಸ್ವಸ್ವನಿಯಾಮಕೇ ಲಯ ಇತ್ಯೇತದಯುಕ್ತಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು– ''ಭೂತೇಷು ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ'' ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ-ಶ್ರುತ್ಯಾ ಪಂಚಸ್ವಪಿ ಭೂತಮಾನಿಷು ಯಥಾಸ್ವಸ್ವನಿಯಾಮಕಂ ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ ನಿಯಾಮಕಾನಾಂ ಬಹುತ್ವೇಽಪಿ ''ಅಗ್ನೌ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇಽಗ್ನಿರಿಂದ್ರೇ ಇಂದ್ರ ಉಮಾಯಾಂ ಉಮಾ ರುದ್ರೇ'' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತದಿಶಾ ನಿರ್ಣಯಸಂಭವೇನ ಪ್ರಾಗುಕ್ತನ್ಯಾಯಸ್ಯಾನಿರ್ಣಾಯ-ಕತ್ವಾಭಾವಾದಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಪ್ರಾಗುಕ್ತಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೪ ॥

॥ ಅಥ ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೫ ॥

॥ ಓಂ ನೈಕಸ್ಮಿನ್ ದರ್ಶಯತೋ ಹಿ ಓಂ ॥ ೪-೨-೫

ಅತ್ರಾಪಿ ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪೇಣ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತದೇವಾಃ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಲಕ್ಷಣಮೋಕ್ಷಾಯ ಕಿಂ ಅಗ್ನಾವೇವ ಲೀಯಂತೇಽಥ ಪಂಚಸ್ವಪೀತಿ ಚಿಂತಾ । ''ಭೂತೇಷು ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತ'' ಇತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಶ್ರುತಿಃ ಸಾವಕಾಶಾಥ ನಿರವಕಾಶೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ''ಅಗ್ನೌ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ'' ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಃ ನಿರವಕಾಶೋತ ಸಾವಕಾಶೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಪಂಚಸ್ವಪೀತ್ಯತ್ರ ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು – ಪಂಚಸ್ವಪೀತ್ಯತ್ರ ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣಭಾವೇನ ಅಗ್ನಾವಿತಿಶ್ರುತ್ಯನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತೇಃ ಗತ್ಯಂತರಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾತ್ ನಿರವಕಾಶತಯಾ ಭೂತೇಷ್ವಿತಿ ಬಹುವಚನಾಂತಶ್ರುತೇಃ ಅಗ್ನೌ ದೇವಾನಾಂ ಲಯೇಽಪಿ ಅಗ್ನಿಃ ಸ್ವಜನಕವಾಯೌ, ವಾಯೋಶ್ಚ ಸ್ವಜನಕಾಕಾಶೇ ಲಯೇನ ಪರಂಪರಾಲಯಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಸಾವಕಾಶತ್ವಕಲ್ಪನಾದಗ್ನಾವೇವ ಸರ್ವದೇವಾನಾಂ ಲಯ ಇತಿ ಪಂಚಸ್ವಪಿ ಲಯ ಇತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಮಯುಕ್ತಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು – ''ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಋಭವೋ ವಿಲೀಯಂತೇ'' ಇತಿ, ''ಋಭವಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮ್'' ಇತಿ ಚ, ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಪಂಚಸ್ವಪಿ ಭೂತಮಾನಿಷು ಋಭುಪ್ರಭೃತಿದೇವಾನಾಂ ಲಯಶ್ರವಣಾತ್ ''ಅಗ್ನೌ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ'' ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ ''ಅಗ್ನಾವಗ್ನಯೋ ವಾಯಾವಿಂದ್ರ'' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೌ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾಗ್ನಿಪುತ್ರಾಣಾಂ ಪ್ರಾಯೇಣಾಧಮಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೂತಾಂತರಾಪ್ರವೇಶಿನಾಂ ಲಯವಿಷಯತ್ವೇನ ಸಾವಕಾಶತಯಾ ಸಾವಕಾಶತ್ವೇನ ಭೂತೇಷ್ವಿತಿ ಶ್ರುತೇಃ ಪರಂಪರಯಾ ಲಯಾಭಿಪ್ರಾಯರೂಪಾಮುಖ್ಯಾರ್ಥತಾಕಲ್ಪಕತ್ವಾಯೋಗಾತ್ ನಿರವಕಾಶ ''ಭೂತೇಷು'' ಇತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಶ್ರುತ್ಯಾ ಪಂಚಸ್ವಪಿ ಭೂತಾಭಿಮಾನಿಷು ದೇವಾನಾಂ ಲಯ ಇತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಂ ಪಂಚಸ್ವಪಿ ಲಯ ಇತ್ಯೇತದ್ಯುಕ್ತಮಿತಿ । ಫಲಂ ವ್ಯಕ್ತಮ್ ॥ ೫ ॥

॥ ಅಥ ಸಮನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೬ ॥

॥ ಓಂ ಸಮನಾ ಚಾಸೃತ್ಯುಪಕ್ರಮಾದಮೃತತ್ವಂ ಚಾನುಪೋಷ್ಯ ಓಂ ॥ ೪-೨-೬

ತದಧೀನತ್ವಯುಕ್ತಿವಿಶೇಷಶ್ರುತಿಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯೇನಾತ್ರ ಶಂಕನಾತ್ ಆಪವಾದಿಕೀ ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಾಣಾದುತ್ತಮತ್ವೇನ ಬುದ್ಧಿಸ್ಥತಯಾ ಪ್ರಕೃತಾ, ಶ್ರೌತಕ್ರಮೇಣ ವಾ ಪ್ರಕೃತಾ, ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಃ ಭಗವತಿ ಲೀಯತೇ ನ ವೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಯುಕ್ತಿಃ, ''ತೇಜಃ ಪರಸ್ಯಾಮ್'' ಇತಿ ವಿಶೇಷಶ್ರುತಿಶ್ಚೇತಿ ದ್ವಯಮಪಿ ನಿರವಕಾಶಮುತ ಸಾವಕಾಶಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ಕಾಮಾದಿತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಂ (ಬ್ರ.ಸೂ.೩.೩.೪೦) ಅಸಂಸಾರಿತ್ವಂ ಪ್ರಕೃತೇರಯುಕ್ತ-ಮುತ ಯುಕ್ತಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ಮುಕ್ತತ್ವಂ ತಸ್ಯಾಃ ಕಿಮಾಗಂತುಕಮುತ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಮಿತಿ । ಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವೇ ಭಗವತಾ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯಮಾಪತತ್ಯುತ ನೇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು – ಭಗವದಧೀನತ್ವಯುಕ್ತಿ ''ತೇಜ'' ಇತಿ ಶ್ರುತಿಭ್ಯಾಂ ಸಾಪಿ ಹರೌ ಲೀಯತ ಏವ । ಅನ್ಯಥಾ ವಾಗಾದೀನಾಂ ಮನಃಪ್ರಭೃತಿಷು ತಾಭ್ಯಾಮುಕ್ತಲಯೋಽಪಿ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ನ ಚ ಅಸಂಸಾರಿತ್ವಾಲ್ಲಯಾಭಾವಃ । ತಸ್ಯೈವಾನುಪಪತ್ತೇಃ । ನ ಚ ಮುಕ್ತತ್ವಾತ್ತದ್ಯುಕ್ತಂ ತಸ್ಯಾಗಂತುಕತ್ವಾತ್ । ಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವೇ ಭಗವತಾ ತಸ್ಯಾಃ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯಾಪಾತಾತ್ । ನಿತ್ಯಂ ಸಂಸಾರ-ರಾಹಿತ್ಯೇ ಗುಣಾಂತರೈಃ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯಸ್ಯಾಪ್ಯಾಪಾತಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು – ''ದ್ವೌ ವಾವ ಸ್ಯತ್ಯನುಪಕ್ರಮೌ ಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚ ಪರಮಶ್ಚ'' ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ (ಬೃಹಚ್ಛ್ರುತಿ) ಶ್ರುತೌ ಪರಮಪುರುಷವತ್ಸರ್ವಗತತ್ವನಿತ್ಯತ್ವ-ಯುಕ್ತಿಭ್ಯಾಂ ಕದಾಪಿ ಸಂಸಾರಾಭಾವಸ್ಯ ತದ್ಧೇತುಕನಿತ್ಯಮುಕ್ತತ್ವಸ್ಯೋಕ್ತ್ಯಾ ಭಗವದುಪಾಸನಾದಿಸಾಧನಾಸಾಧ್ಯತಯಾ ಮುಕ್ತತ್ವಸ್ಯ ಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವಾತ್ ತಾದೃಶಮುಕ್ತಿಮತ್ಯಾಶ್ಚ ದೇವ್ಯಾಃ ಹರೇರಿವ ದೇಹತ್ಯಾಗರೂಪಲಯಾ-ಯೋಗಾತ್ ನ ಪ್ರಕೃತಿರ್ಲೀಯತೇ । ತದಧೀನತ್ವಾದ್ವಾಗಾದಿವತ್ಸೋತ್ತಮೇ ಹರೌ ಲೀಯತ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತಾನುಮಾನಂ ತು ಸಂಸಾರಿತ್ವೋಪಾಧಿಗ್ರಸ್ತಮ್ । ''ತೇಜಃ'' ಇತಿ ಶ್ರುತಿರಪಿ ''ಹರೇರತ್ಯಂತಸಾಮೀಪ್ಯಂ ಲಯೋ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾಃ

ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ'' ಇತಿ ವಚನಾದತಿಸಾಮೀಪ್ಯಾರ್ಥತಯೋಪಪನ್ನಾ । ಪ್ರಕೃತೇ-ರೀಶೇನ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯಾಪಾತಸ್ಯ ಚ ''ತದಪೀತೇ,'' ''ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ,'' ''ಅಸ್ಯೈವ ಚ'' ಇತಿ ಸೂತ್ರತ್ರಯೋಕ್ತೇಃ ಮೋಚಕತ್ವಾಮೋಚಕತ್ವ, ಪರಮಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವಾ-ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವ, ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗುಣಪರಿಮಾಣಾಧಿಕ್ಯತನ್ನ್ಯೂನತ್ವ, ಊಷ್ಮಾ-ವತ್ತ್ವಾನೂಷ್ಮಾವತ್ತ್ವಹೇತುಭಿರ್ನಿರಾಸಾತ್ । ಸರ್ವಸಾಮ್ಯಾಭಾವೇ ಬ್ರಹ್ಮಾ-ದೇರಿವ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತತ್ವಾದಿನಾಪಿ ಸಾಮ್ಯಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಚೋದಸ್ಯ ಚ ''ನೋಪಮರ್ದೇನ'' ಇತಿ ಸೂತ್ರೇ ಭಗವದ್ವಿಶೇಷಗುಣಾನುಪಮರ್ದೇನೈವ ದೇಶಕಾಲವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಾದಿಕಿಂಚಿತ್ಸಾಮ್ಯಸ್ಯೈವ ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧತ್ವೋಕ್ತ್ಯಾ ನಿರಾಸಾತ್ ''ಅಸಮೋ ವಾ ಏಷ ಪರ'' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಹರೇಃ ಸಾಮ್ಯನಿಷೇಧಸ್ಯ ''ಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್'' ಇತ್ಯಾದಿಸೂತ್ರತ್ರಯೋಕ್ತದಿಶಾ ಜೀವವಿಷಯತ್ವಾದಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ ದೇವ್ಯಾಃ ಸಂಸಾರಿತ್ವಾತ್ ಭಗವತಿ ಲಯಸದ್ಭಾವಾದ-ಧಿಕಾರಿತ್ವೇನ ಅಧಿಕಾರಿಣಾಂ ''ಇಯದಾಮನನಾತ್'' ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಪ್ರಾಣಾ-ವಧಿತ್ವಾಕ್ಷೇಪಃ ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ತತ್ಸಮಾಧಾನಮ್ ॥ ೬ ॥

॥ ಅಥ ಪರಾ(ಪರಲಯಾ)ಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೭ ॥

॥ ಓಂ ತಾನಿ ಪರೇ ತಥಾ ಹ್ಯಾಹ ಓಂ ॥ ೪-೨-೭

ಪೂರ್ವತ್ರ ''ವಿಲೀನಃ ಪರಮೇ ಹ್ಯಮೃತತ್ವಮೇತಿ'' ಇತ್ಯುಕ್ತೌ ಅಸ್ತು ಅಮೃತತ್ವಂ ''ಸೋಽಧ್ಯಕ್ಷೇ'' (ಬ್ರ.ಸೂ.೪.೨.೪) ಇತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ, ನ ''ಭೂತೇಷು ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ'' ಇತ್ಯುಕ್ತದೇವಾನಾಮಿತಿ ಶಂಕನಾ-ತ್ಸಂಗತಿಃ ॥ ''ಭೂತೇಷು ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ'' ಇತ್ಯುಕ್ತದೇವಾ ಭಗವತಿ ನ ಲೀಯಂತೇಽಥ ಲೀಯಂತ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಕಿಮೇತೇ ಪ್ರಾಣಪದೋ-ಕ್ತಚತುರ್ಮುಖಪ್ರತಿಬಿಂಬಾಃ ಉತ ಭಗವತ್ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾಃ ಅಪೀತಿ । ತದಧೀನತ್ವೇ ಸತಿ ತತ್ಸದೃಶತ್ವರೂಪಪ್ರತಿಬಿಂಬೋ ಹಿ ಸ್ವನಿಯಾಮಕೇ ಬಿಂಬೇ ಲೀಯತೇ । ತೇ ದೇವಾಶ್ಚ ''ಪ್ರತಿಬಿಂಬೋ ಹರೇಃ ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಾಣಸ್ಯಾನ್ಯೇ ಕಲಾಃ ಕ್ರಮಾತ್'' ಇತಿ ವಚನೇನ ಪ್ರಾಣಸ್ಯೈಕಸ್ಯೈವ ಭಗವತ್ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯೈಕಸ್ಯೈವ ತತ್ರ ಪ್ರವೇಶರೂಪಮೋಕ್ಷೋ ನಾನ್ಯೇಷಾಂ ಜ್ಞಾನಿನಾಮಿತ್ಯನಿಯಮಃ ಸರ್ವೇ-ಷಾಮಿತ್ಯುಕ್ತಮಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ –

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು – ಕ್ರಮಾತ್ಪ್ರಾಣಬಿಂಬತ್ವೇಽಪಿ ದೇವಾನಾಂ ''ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಪ್ರಾಣಮಾವಿಶ್ಯ ದೇವೇ ಮುಕ್ತಾ ಲಯಂ ಪರಮೇ ಯಾಂತಿ'' ಇತಿ (ಕೌಷಾರವ) ಶ್ರುತ್ಯಾ ಪ್ರಾಣದ್ವಾರಾ ಪರಮಾತ್ಮನಿ ಪ್ರವೇಶೋಪಪತ್ತೇಃ । ಭಗವತ್ಪ್ರತಿಬಿಂಬ-ವಿರಿಂಚಪ್ರವಿಷ್ಟಾನಾಂ, ವಿರಿಂಚಸ್ಯೇಶ್ವರಪ್ರವೇಶೇ, ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರವೇಶಸ್ಯಾ-ಪರಿಹಾರ್ಯತ್ವಾತ್ । ''ಆಭಾಸ ಏವ ಚ'' ಇತಿ (ಬ್ರ.ಸೂ.೨.೩.೫೦) ಸೂತ್ರೋಕ್ತದಿಶಾ ಸಾಮಾನ್ಯತೋಽಶೇಷಜೀವಾನಾಂ ಉಕ್ತರೂಪಪ್ರತಿಬಿಂಬ-ತ್ವಾಚ್ಚ ಅಸ್ತಿ ತತ್ರ ಪ್ರವೇಶರೂಪಮೋಕ್ಷಃ ಇತಿ ಅನಿಯಮ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಯುಕ್ತ-ಮಿತಿ । ಫಲಂ ತು ವ್ಯಕ್ತಮ್ ॥ ೭ ॥

॥ ಅಥ ಅವಿಭಾಗಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೮ ॥

॥ ಓಂ ಅವಿಭಾಗೋ ವಚನಾತ್ ಓಂ ॥ ೪-೨-೮

ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪೇಣಾತ್ರ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣೇ ಮೋಕ್ಷ-ವತ್ತ್ವೇನೋಕ್ತಾಃ ದೇವಾಃ ಕಿಂ ಮುಕ್ತೌ ಸ್ವತಂತ್ರಾಃ ಉತೇಶಾಧೀನಾ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಮನ್ಯಾಧೀನತ್ವೇ ಸಂಸಾರದುಃಖಾದಿಪ್ರಸಂಗಃ ಶ್ರೌತಸತ್ಯಕಾಮ-ತ್ವಾದ್ಯಭಾವಪ್ರಸಂಗಶ್ಚ ಅಸ್ಯುತ ನೇತಿ । ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಪರಾಧೀನತ್ವೇ ಸಂಸಾರ ದುಃಖಾದಿಪ್ರಸಂಗಾತ್ ''ಏತೇ ದೇವಾ ಏತಮಾತ್ಮಾನಮನುವಿಶ್ಯ ಸತ್ಯಾಃ ಸತ್ಯಕಾಮಾಃ'' ಇತ್ಯಾದಿ (ಗೌಪವನ) ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದ್ಯಯೋಗಾಚ್ಚ ನ ಮುಕ್ತಾಃ ಪರಾಧೀನಾ ಇತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಮೀಶಾಧೀನತ್ವಾದಿರೂಪಂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ-ತ್ವಮಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ -

''ಕಾಮೇನ ಮೇ ಕಾಮ ಆಗಾತ್'' ಇತಿ (ತೈ.ಆ.೩.೧೫.೪) ''ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಮ್'' ಇತಿ (ಬ್ರಾಹ್ಮ)ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಭ್ಯಾಂ ಶ್ರೌತಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದೇರೀ ಶೇಚ್ಛಾನುಸಾರೇಣ ಇತ್ಯಂಗೀಕಾರ್ಯತ್ವೇನ ಸ್ವತೋಽಭಾವಾತ್ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾ-ದೇರೀಶೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿತ್ವಾದೇವ ದುಃಖಾದಿಪ್ರಸಕ್ತೇರಪ್ಯಭಾವಾತ್ ಕಾಮಿತಾ-ಲಾಭಪ್ರಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ದುಃಖಾದೇಃ, ಭಗವದಿಚ್ಛಾನುಸಾರೇಣ ಕಾಮಯ-ಮಾನಾನಾಂ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಕಾಮಿತಾಲಾಭಾಭಾವಾದೀಶಾಧೀನಾ ಏವ ಮುಕ್ತಾ-ವಪಿ ಜ್ಞಾನಿನ ಇತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಃ । ಫಲಂ ತು ವ್ಯತಿಹಾರ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರೋಕ್ತವಿಷ್ಣೂತ್ತಮತ್ವಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ।

॥ ಅಥ ತದೋಕೋऽಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೯ ॥

॥ ಓಂ ತದೋಕೋऽಗ್ರಜ್ವಲನಂ ತತ್ಪ್ರಕಾಶಿತದ್ವಾರೋ ವಿದ್ಯಾಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ತಚ್ಛೇಷಗತ್ಯನುಸ್ಮೃತಿಯೋಗಾಚ್ಚ ಹಾರ್ದಾನುಗೃಹೀತಃ ಶತಾಧಿಕಯಾ ಓಂ ॥ ೪-೨-೯

ಪೂರ್ವತ್ರಾಧಿಕಾರ್ಯುತ್ತಮಕ್ರಮೇಣಾದೌ ದೇವಾನಾಂ ಸ್ವಸ್ವೋತ್ತಮೇಷು ದೇಹಲಯಾನ್ಮೋಕ್ಷಃ ಸಾಪವಾದಂ ಸಪ್ತಭಿಃ ನಯೈರುಕ್ತಃ । ಅತ್ರ ತು ನಯೇ ಜ್ಞಾನಿಮನುಷ್ಯಾಣಾಮುತ್ಕ್ರಮಣೇನ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪಮೋಕ್ಷ ಉಚ್ಯತೇ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪೇಟಿಕಯಾऽಸ್ಯ ಸಂಗತಿರ್ಧ್ಯೇಯಾ । ಅತ್ರ ಜ್ಞಾನಿನಾಂ ದೇಹಾದುತ್ಕ್ರಾಂತಿಃ ಅಜ್ಞಮೃತಿವದೇವ ಅಥ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತ್ಯಾ ತತೋ ವಿಲಕ್ಷಣೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಜ್ಞಾನಂ ಕಿಂ ತನ್ಮೃತೇರ್ವಿಲಕ್ಷಣತಾಸಂಪಾದನಾಶಕ್ತಮುತ ಶಕ್ತಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಶೇಷೋ ಜ್ಞಾನ-ಶಕ್ತಿಪ್ರತಿಬಂಧಕೋ ಭವತ್ಯುತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಕಿಂ ಜ್ಞಾನಂ ಸ್ವೋದಯಾತ್ಫಲದಾನಸಮರ್ಥಂ ಕಿಂ ವಾ ಕರ್ಮಾವಸಾನ ಏವೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಸ್ವೋದಯಾತ್ಫಲದಾನಶಕ್ತತ್ವೇऽತಿಪ್ರಸಂಗೋऽಸ್ತ್ಯುತ ನೇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಸ್ವೋದಯಮಾರಭ್ಯೈವ ಜ್ಞಾನಸ್ಯಾಜ್ಞಮೃತೇರ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯರೂಪಫಲದಾನಶಕ್ತತ್ವೇನ ಜ್ಞಸ್ಯಾದಿಮೃತೇರಪಿ ಅಜ್ಞಮೃತಿತೋ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ-ಸಂಪಾದಕತ್ವಾಪಾತೇನ ಪ್ರಾರಬ್ಧಾವಸಾನ ಏವ ಫಲದಾನಶಕ್ತಂ ನ ತು ತಸ್ಮಿನ್ಸತೀತಿ ಸ್ವಭಾವಾಭಿಭವಸ್ಯ ವಾಚ್ಯತ್ವಾತ್ "ಆದೇಹಂ ಕರ್ಮ" ಇತಿ (ನ್ಯಾಯ-ವಿವರಣೋದ್ಧೃತ) ವಚನೇನ ದೇಹಪಾತಪರ್ಯಂತಂ ವಿದ್ಯಮಾನಪ್ರಾರಬ್ಧಪ್ರತಿಬದ್ಧಶಕ್ತಿಕಂ ಜ್ಞಾನಂ ನಾಜ್ಞಮೃತಿತೋ ಜ್ಞಾನಿಮೃತೇರ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಸಂಪಾದಕಮ್ । ನ ಚ ಮೃತಿಕಾಲೇ ಪ್ರಾರಬ್ಧಂ ನೇತಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ಅಜ್ಞಮೃತೇರಿವ ಜ್ಞಮೃತೇರಪಿ ಪಾರಬ್ಧನಿಬಂಧನತ್ವಾತ್ । "ಸ್ವೋದಯಾತ್ಫಲದಂ ಜ್ಞಾನಮ್" ಇತಿ ತು (ನ್ಯಾಯವಿರವಣೋದಾಹೃತಶ್ರುತಿಃ) ಫಲಾಂತರಪರಂ ನೇಯಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಸ್ಯಾದೇವಂ ಯದಿ ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರಮೇವ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ-ಸಂಪಾದಕಂ ಜ್ಞಾನಿಮೃತೇರಿತ್ಯಂಗೀಕುರ್ಮಃ ತದಾ ಸ್ಯಾದೇವಾಯಮತಿ-

ಪ್ರಸಂಗಃ । ನ ಚೈವಂ ಕಿಂ ತು ಸ್ವಹೃದಯಮಾರಭ್ಯ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಪರ್ಯಂತಂ ವಿದ್ಯಮಾನಮಾರ್ಗಸ್ಮೃತಿಸಹಿತಮೇವ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಸನ್ನಹೃದ್ಗತಭಗವದನುಗ್ರಹಸಹಿತಮೇವ ಚ ತಥಾ । ತದ್ದ್ವಯಂ ಕರ್ಮಾವಸಾನ ಏವ ಭವತಿ ನಾನ್ಯದೇತಿ ನಾತಿಪ್ರಸಂಗೋಽತಃತದುಭಯಸಹಕೃತಂಜ್ಞಾನಮಜ್ಞಾನಿಮೃತಿತೋ ಜ್ಞಾನಿಮೃತೇರ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಸಂಪಾದಕಂ ಭವತ್ಯೇವೇತಿ ಜ್ಞಾನಪಾದೋಕ್ತಜ್ಞಾನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಯುಕ್ತಮೇವೇತಿ ಫಲಂ ಧ್ಯೇಯಮ್ । ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಪ್ರಕಾರಶ್ಚ ಹೃದ್ಗತಭಗವತ್ಪ್ರಕಾಶೇನ ಪ್ರಕಾಶಿತದ್ವಾರಯಾ ಬ್ರಹ್ಮನಾಡ್ಯಾ ಯಾವದ್ದೇಹಭಾವಿಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಭಿರಂತರ್ವ್ಯಾಪ್ತಯಾ ಜ್ಞಾನಿನೋ ನಿರ್ಗಮನಂ ನಾಜ್ಞಸ್ಯೇತಿ ತತ್ಪ್ರಕಾಶಿತದ್ವಾರ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತದಿಶಾ ಜ್ಞೇಯಃ । ಅತ್ರ ಯದ್ಯಪಿ ಜ್ಞಾನಿನಃ ಅಸ್ತ್ಯುತ್ಕ್ರಮಣಮಿತಿ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಸಿದ್ಧೌ ಕಿಮಜ್ಞಮೃತಿತೋ ವಿಲಕ್ಷಣಮುತ ನೇತಿ ವಿಶೇಷಚಿಂತಾ ಯುಕ್ತಾ । ತಥಾಪಿ ವಿಯತ್ಪಾದೇ ಜನ್ಮೋಕ್ತ್ಯೈವ ಲಯಂ ಸಿದ್ಧವತ್ಕೃತ್ಯ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮೇಣೋತ ವೈಪರೀತ್ಯೇನೇತಿ ಚಿಂತಾವದಿಹಾಪಿ ದೇವಾನಾಮನ್ಯೋನ್ಯಪ್ರವೇಶೇನ ದೇಹಲಯೋಕ್ತ್ಯಾ ತದನ್ಯೇಷಾಂ ದೇಹಾದುತ್ಕ್ರಮಣಮಿತಿ ಲಬ್ಧಮೇವೇತಿ ಸಿದ್ಧವತ್ಕೃತ್ಯೇಯಂ ವಿಶೇಷಚಿಂತೇತಿ ನ ದೋಷಃ ॥ ೯ ॥

॥ ಅಥ ಯೋಗ್ಯ (ಪ್ರತಿಸ್ಮರಣಾ)ಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಓಂ ಯೋಗಿನಃ ಪ್ರತಿ ಸ್ಮರ್ಯೇತೇ ಸ್ಮಾರ್ತೇ ಚೈತೇ ಓಂ ॥
೪-೨-೧೦

ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪೇಣ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಪೂರ್ವತ್ರ ಪ್ರಧಾನಾಂಗಭಾವೇನ ಪ್ರಕೃತಂ ವಿದ್ಯಾಗತಿಸ್ಮರಣಂ ಚೇತ್ಯೇತದುಭಯಂ ಗತ್ಯರ್ಥಂ ನಾವಶ್ಯಕಮುತಾವಶ್ಯಕಮಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ''ಅಗ್ನಿರ್ಜ್ಯೋತಿರಹಃಶುಕ್ಲಃ'' ಇತ್ಯಾದಿ (ಭ.ಗೀ.೮.೨೪) ಸ್ಮೃತಿಃ ಲೋಕಾನುಸರಣಸಹಾಯಾ ಸತೀ ಗತೇಃ ಕಾಲಮೃತ್ಯಧೀನತ್ವಪರಾ ''ಯಂ ಯಂ ವಾಪಿ'' ಇತಿ (ಭ.ಗೀ.೮.೬) ಸ್ಮೃತಿಃ ಲಿಂಗದರ್ಶನಂ ಚ ಲೋಕಾನುಸಾರಾದನ್ಯಥಾ ನೇಯೇ, ಉತ ''ಅಗ್ನಿ''ರಿತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತಿಃ ವಿದ್ಯಾದ್ಯಧೀನತ್ವಪರಾ ಯಂ ಯಂ ಇತಿ ವಚನಮನ್ಯಥಾ ಜ್ಞೇಯಮಿತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ''ಅಗ್ನಿರ್ಜ್ಯೋತಿರಹಃಶುಕ್ಲ'' ಇತಿ ಸ್ಮೃತೌ ''ಧೂಮೋ ರಾತ್ರಿಃ'' ಇತಿ (ಭ.ಗೀ. ೮.೨೫) ಸ್ಮೃತೌ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಚಂದ್ರಪ್ರಾಪ್ತಿಗತ್ಯೋಃ ಕ್ರಮಾದಹರಾದಿರಾತ್ರ್ಯಾದಿಕಾಲಮೃತ್ಯಧೀನತಾವಗಮಾಲ್ಲೋಕೇ ಫಲಾನುಸ್ಮೃತಿಂ ವಿನಾಪಿ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿದರ್ಶನಾಚ್ಚ ನ ಗತಿಪ್ರಾಪ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಗತಿಸ್ಮೃತಿಃ ವಿದ್ಯಾಚಾಪೇಕ್ಷಿತಾ ಕಿಂತ್ವಹರಾದಿಕಾಲಮೃತಿರೇವ । ನ ಚ ''ಯಂ ಯಂ ವಾಪಿ ಸ್ಮರನ್'' ಇತಿಸ್ಮೃತೌಸ್ಮೃತಿವಿಷಯಸ್ಯೈವಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವೋಕ್ತೇಸ್ತದ್ವಿರೋಧಃ, ''ಆಚಾರ್ಯಸ್ತು ತೇ ಗತಿಂ ವಕ್ತಾ'' ಇತಿ (ಛಾಂ.೬.೧೪.೧) ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಗತ್ಯುಕ್ತಿರೂಪಲಿಂಗವಿರೋಧಶ್ಚೈವಂ ಸತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತಿ ಶಂಕ್ಯಮ್ । ದೇಹತ್ಯಾಗಕ್ಷಣೇ ದುಃಖೇನ ತ್ಯಾಗಸ್ಮರಣಾಯೋಗಾತ್ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿನಾ ಪೂರ್ವಂ ಜಾನನ್ನಿತಿ ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರಾರ್ಥತ್ವೇನ ಸ್ಮರನ್ನಿತ್ಯಸ್ಯ ಅನ್ಯತ್ರ ನೇಯತ್ವಾತ್ । ಏತೇನ ಲಿಂಗದರ್ಶನಮಪಿ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಂ, ಜ್ಞಾನಾರ್ಥತಯಾ ತದುಪದೇಶೋಪಪತ್ತೇಃ । ಅನ್ಯಥಾ ಲೋಕಾನುಸಾರವಿರೋಧಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಆದ್ಯಸ್ಮೃತೌ ''ಬ್ರಹ್ಮವಿದ'' ಇತಿ ''ಧೂಮ'' ಇತಿ ಸ್ಮೃತೌ ''ಯೋಗೀ'' ಇತಿ ಚ ವಿಶೇಷಣಾಚ್ಚ ತಾಭ್ಯಾಂ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮರೂಪೋಪಾಯಸಾಧ್ಯತ್ವಪ್ರತೀತ್ಯಾ ಕಾಲಮೃತ್ಯಧೀನತ್ವಾಪ್ರತೀತೇಃ ವಿದ್ಯಾದಿಕಮವಶ್ಯಮಪೇಕ್ಷಿತಮೇವ । ಅನ್ಯಥಾ ಸ್ಮೃತ್ಯೋಸ್ತದ್ವಿಶೇಷಣವೈಯರ್ಥ್ಯಾಪಾತಾತ್ । ಅಹರಾದೇರಭಿಮಾನಿನಯನ್ಯಾಯೇನ ದೇವತಾತ್ವಾತ್ ಕಾಲತ್ವಾಭಾವಾಚ್ಚ । ''ಯಂ ಯಂ ವಾಪಿ'' ಇತಿ ಸ್ಮೃತೌ ತ್ಯಾಗಕ್ಷಣೇ ಸ್ಮೃತಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವೋಕ್ತೇಃ ಗತಿಸ್ಮೃತಿರಪ್ಯಾವಶ್ಯಕೀ । ನ ಚ ತತ್ಕ್ಷಣೇ ದುಃಖೇನ ಸ್ಮೃತ್ಯಯೋಗಃ । ಮಹಾತ್ಮನಾಂ ದೇಹೇ ಸದಾ ಹೇಯತ್ವಬುದ್ಧಿಭಾವೇನ ತದಾ ದುಃಖಾಭಾವಾತ್ । ಪಾಮರಾಣಾಮಪಿ ಪೂರ್ವಕ್ಷಣಕಾಲ ಏವ ದುಃಖಭಾವೇನ ತತ್ಕ್ಷಣೇ ದುಃಖಾಭಾವಾಚ್ಚ । ನ ಚ ಲೋಕಾನನುಸಾರಿತ್ವದೋಷಃ । ಲೋಕೇ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತೌ ಕರ್ಷಣಾದಿಕ್ರಿಯಾನುವೃತ್ತೇರ್ದರ್ಶನೇನ ಇಹಾಪಿ ಸ್ಮೃತಿರೂಪಕ್ರಿಯಾವೃತ್ತ್ಯಂಗೀಕಾರಾತ್ । ಲೋಕೇ ಕ್ರಿಯಾ ಕರ್ಷಣಾದಿರೂಪಾ । ಅತ್ರ ತು ಮಾನಸೀತಿ ಅವಾಂತರವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಮಾತ್ರಮ್ । ನ ತಾವತಾ ತದನನುಸಾರಿತಾ ಶಂಕನೀಯಾ ಅತಿ ಪ್ರಸಂಗಾತ್ । ಏತೇನ ಲಿಂಗದರ್ಶನಮಪಿ ನಾನ್ಯಥಾ

ನೇಯಮಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಚತುರ್ವಿಧಮೋಕ್ಷಹೇತುತ್ವಾಕ್ಷೇಪ-ಸಮಾಧೀ ॥ ೧೦ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಯತಿಕೃತಾಯಾಂ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲ್ಯಾಂ
ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ ॥

ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ತೃತೀಯಃ ಪಾದಃ

ಪೂರ್ವತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮನಾಡ್ಯೋತ್ಕ್ರಾಂತಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತೌ ಯದ್ಗತಿಸ್ಮರಣಂ ವಿದ್ಯಾಂಗತಯೋಕ್ತಂ ಸಾ ಗತಿಸ್ತದ್ಗಮ್ಯಂ ಚ ಅತ್ರೋಚ್ಯತ ಇತಿ ಪೂರ್ವ-ಪಾದಾನಂತರ್ಯಮಸ್ಯ ಧ್ಯೇಯಮ್ । ನ ಚ ಗತಿಗಮ್ಯಯೋಃ ದ್ವಯೋರ-ಪ್ಯುಕ್ತೌ ಪಾದಭೇದಪ್ರಸಂಗಃ ಶಂಕ್ಯಃ । ಚರಮಗಮ್ಯೇನ ಸಹಿತಸ್ಯೈವ ಮಾರ್ಗತ್ವೇನ ಮಾರ್ಗರೂಪೈಕಾರ್ಥತ್ವೇಽಪಿ ಮಾರ್ಗೈಕದೇಶಚರಮಗಮ್ಯಸ್ಯ ಪೃಥಗ್ವಿವಕ್ಷಯಾ ಗಮ್ಯಂ ಚೋಚ್ಯತ ಇತ್ಯುಕ್ತೇಃ ॥

॥ ಅಥ ಅರ್ಚಿರಾದ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧ ॥

॥ ಓಂ ಅರ್ಚಿರಾದಿನಾ ತತ್ಪ್ರಥಿತೇಃ ಓಂ ॥ ೪-೩-೧

ಪೂರ್ವತ್ರ ಯದ್ಗತಿಸ್ಮರಣಮಾವಶ್ಯಕಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಸಾ ಗತಿಃ ಕಿಂ ಅರ್ಚಿ-ರ್ವಾಯೂಭಯಪ್ರಾಥಮಿಕಾ ಅರ್ಚಿಃಪ್ರಾಥಮಿಕಾ ವೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಶ್ರುತಿದ್ವಯಂ ನಿರವಕಾಶಮುತ ಸಾವಕಾಶಮಿತಿ । ತದರ್ಥಮುಭಯ-ಪ್ರಾಥಮ್ಯಂ ಗತೇರವಿರುದ್ಧಮುತ ವಿರುದ್ಧಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ಸಾ ಕಿಂ ದ್ವಿರೂಪಾ ಉತೈಕರೂಪೇತಿ ಗತೇರಧಿಕಾರಿಭೇದೇನಾದ್ವಿರೂಪತಯಾ ಆಕ್ಷಿಪ್ತಯೋರ್ದ್ವ-ಯೋರಪಿ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವಿರೋಧೇನ ನಿರವಕಾಶೋತ ಸಾವಕಾಶೇತಿ । ''ತೇ ಅರ್ಚಿಷಮಭಿಸಂಭವಂತಿ'' (ಛಾಂ. ೫.೧೦.೧) ''ಸ ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ'' ಇತಿ (ಬೃ.೭.೧೦.೧)ಶ್ರುತಿದ್ವಯೇನ ಅರ್ಚಿರ್ವಾಯೂಭಯಪ್ರಾಥಮಿಕಾ ಗತಿರಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ -

ಸಿದ್ಧಾಂತಃ - ''ದ್ವಾವೇವ ಮಾರ್ಗೌ ಪ್ರಥಿತಾವರ್ಚಿರಾದಿರ್ವಿಪಶ್ಚಿತಾಮ್ । ಧೂಮಾದಿಃ ಕರ್ಮಿಣಾಮ್'' ಇತಿ ಸ್ಮೃತಾವೇಕ ಏವ ಮಾರ್ಗಃ । ಸ ಚಾರ್ಚಿರಾದಿಕ ಏವ ನ ತು ವಾಯ್ವಾದಿಕ ಇತಿ ಪ್ರಥಿತಪದೇನ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವೋಕ್ತ್ಯಾ ''ತೇಽರ್ಚಿಷಮ್'' ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್ತದನುರೋಧೇನ ಅರ್ಚಿರ್ನಾಮಕದೇವತಾಪ್ರಾಥಮಿಕಾ ಏಕೈವ ಬ್ರಹ್ಮಗತಿರ್ನಾನೇಕಾ । ಸ ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತೀತಿ ಶ್ರುತಿಸ್ತು ಪ್ರಬಲಶ್ರುತ್ಯನುರೋಧೇನ ಅರ್ಚಿರನಂತರಪ್ರಾಪ್ಯರ್ಥತಯೋಪಪನ್ನಾ । ಶಿಷ್ಟಂ ಟೀಕಾಯಾಮ್ ॥ ಫಲಂ ತು ಅಧಿಕಾರಿಭೇದೇನ ಮಾರ್ಗದ್ವಯಸ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥಿತತ್ವೇಽಪಿ ಅಹಮತ್ರಾಧಿಕಾರೀತ್ಯನಿರ್ಣಯಾತ್ ಗತಿಸ್ಮೃತ್ಯನುಪಪತ್ತಿಃ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚೇತಿ ॥ ೧ ॥

॥ ಅಥ ವಾಯುಶಬ್ದಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨ ॥

॥ ಓಂ ವಾಯುಶಬ್ದಾದವಿಶೇಷವಿಶೇಷಾಭ್ಯಾಮ್ ಓಂ ॥
೪-೩-೨

ಪೂರ್ವತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಮಾರ್ಗೇ ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಪ್ಯದೇವತಾನಿರ್ಣಯಃ ಕೃತಃ । ಅತ್ರ ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ಯದೇವತಾನಿರ್ಣಯಃ ಕ್ರಿಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಪೂರ್ವವೈಷಮ್ಯೇಣ ಶಂಕನಾದ್ವಾ ಸಂಗತಿಃ । ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತಾರ್ಚಿರಾದಿಮಾರ್ಗೇ ವಾಯುದೇವತಾಹರ್ದೇವತೇತ್ಯುಭಯಂ ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ಯಮುತ ವಾಯುದ್ವೈವತಮೇವೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ''ಸ ವಾಯುಮ್'' ಇತಿ (ಬೃ.೭.೧೦.೧) ''ಅರ್ಚಿಷೋಽಹಃ'' ಇತಿ (ಛಾಂ.೫.೧೦.೧) ಶ್ರುತಿದ್ವಯಂ ದ್ವಯೋರ್ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಪ್ರಾಪಕಂ ಭವತ್ಯುತ ನೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಕಿಂ ದ್ವೌ ಮಾರ್ಗಾವುತೈಕ ಏವೇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಪೂರ್ವತ್ರ ದ್ವಾವೇವ ಮಾರ್ಗಾವಿತಿ ವಿಶೇಷವಚನೇನ ಅರ್ಚಿಷ ಏವ ಪ್ರಾಥಮ್ಯಾವಗಮೇಽಪಿ ಇಹ ವಾಯೋರೇವ ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವೇ ವಿಶೇಷವಚನಾಭಾವಾತ್ ''ಅರ್ಚಿಷೋಽಹಃ'' ಇತಿ ''ಸ ವಾಯುಮ್'' ಇತಿ ಶ್ರುತಿದ್ವಯಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾತ್ ಮಾರ್ಗಭೇದೇನ ದ್ವಯೋರಪಿ ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವೇ ವಿರೋಧಾಭಾವಾಚ್ಛ್ರುತಿದ್ವಯಬಲಾತ್ ಅಹರ್ವಾಯೂ ದ್ವಾವಪಿ ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ಯಾವಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ''ಸ ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ'' ಇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಚನೇನ ವಾಯೋಶ್ಚ ಪ್ರಾಪ್ತಪ್ರಾಥಮ್ಯಸ್ಯ ''ದ್ವಾವೇವ ಮಾರ್ಗೌ ಪ್ರಥಿತೌ'' ಇತ್ಯುಕ್ತ-ಪ್ರಸಿದ್ಧಿವಿರೋಧೇನ ತ್ಯಾಗೇಽಪಿ ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಸ್ಯ ನ್ಯಾಯಪ್ರಾಪ್ತತ್ವಾತ್ ''ಸ ಇತೋ ಗತೋ ದ್ವಿತೀಯಾಂ ಗತಿಂ ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ'' ಇತಿ ವಿಶೇಷ-ಶ್ರುತೇಶ್ಚ ವಾಯುರೇವ ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ಯಃ ಅಹಸ್ತು ತದನಂತರಪ್ರಾಪ್ಯಮಿತಿ । ಮಾರ್ಗದ್ವಯೇನ ದ್ವಯೋರ್ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಂ ತು ದ್ವಾವೇವೇತಿವಚ-ನೋಕ್ತಪ್ರಸಿದ್ಧಿವಿರೋಧಾದೇವ ಬಾಧಿತಮಿತಿ ॥ ಫಲಂ ತು ಪೂರ್ವ-ತ್ರೇವೇತಿ ॥ ೨ ॥

॥ ಅಥ ತಟಿದಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩ ॥

॥ ಓಂ ತಟಿತೋಽಧಿ ವರುಣಃ ಸಂಬಂಧಾತ್ ಓಂ ॥

೪-೩-೩

''ತೇಽರ್ಚಿಷಮಭಿಸಂಭವಂತಿ ಅರ್ಚಿಷೋಽಹರಹ್ನ ಆಪೂರ್ಯಮಾಣ-ಪಕ್ಷಮಾಪೂರ್ಯಮಾಣಪಕ್ಷಾದ್ಯಾನ್ ಷಡುದಙ್ ಏತಿ ಮಾಸಾಂಸ್ತಾನ್ । ಮಾಸೇಭ್ಯಃ ಸಂವತ್ಸರಮ್'' ಇತ್ಯಾದಿ ಛಂದೋಗಶ್ರುತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತ (ಛಾಂ.೫.೧೦. ೧,೨) ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಮಾರ್ಗೇ ಯತ್ರ ವಿವಾದಃ ತದಾದ್ಯಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಚ ಪ್ರಾಪ್ಯಂ ನಿರ್ಣೀತಮ್ । ಅನ್ಯತ್ರ ಸಂವತ್ಸರಪರ್ಯಂತಂ ಕ್ರಮಪ್ರಾಪ್ಯೇಷು ವಿವಾದಾಭಾವಾನ್ನಿರ್ಣಯ ಏವ । ಸಂವತ್ಸರಾದನಂತರಂ ಪ್ರಜಾಪತಿಲೋಕಂ ಗಂತುಂ ಕಿಂ ತಟಿದ್ವರುಣೌ ದ್ವಾವಪಿ ಮಾರ್ಗಭೇದೇನ ಪ್ರಾಪ್ಯಾವುತ ಮಾರ್ಗೈಕ್ಯೇನ ತಟಿಲ್ಲೋಕ ಏವ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ''ಸಂವತ್ಸರಾದ್ವರುಣಲೋಕಮ್'' ಇತಿ ''ಸಂವತ್ಸರಾತ್ತಟಿತಮ್'' ಇತಿ ಚ ಶ್ರುತಿದ್ವಯಂ ತದುಭಯಪ್ರಾಪ್ತಿಪ್ರಾಪಕಂ ನ ವೇತಿ । ನೇತ್ಯತ್ರ ಪ್ರಮಾಣಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ । ಪೂರ್ವತ್ರ ದ್ವಿತೀಯಾಂ ಗತಿಂ ವಾಯುಮಿತಿ ವಿಶೇಷ-ವಚನೇನ ವಾಯೋರ್ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವನಿರ್ಣಯೇಽಪೀಹ ತಾದೃಶ-ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ ಶ್ರುತಿದ್ವಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾದಧಿಕಾರಿಭೇದಾಧೀನ-ಮಾರ್ಗಭೇದೇನ ದ್ವಯೋರಪಿ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ ದ್ವಾವಪಿ ಲೋಕೌ ಸಂವತ್ಸರಮಾನಿಲೋಕಾದನಂತರಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಾವಿತಿ ಸಂಗತಿಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷೌ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ತಟಿತೋ ವರುಣಂ ಗಚ್ಛತಿ ತಟಿತಾ ಹ್ಯೂಹ್ಯತೇ ವರುಣಲೋಕಃ'' ಇತಿ ವಿಶೇಷಶ್ರುತ್ಯಾ ತಟಿದನಂತರಮೇವ ಸಯುಕ್ತಿಕಂ ವರುಣಲೋಕಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವೋಕ್ತೇಃ ಮಾರ್ಗದ್ವಯಸ್ಯ ಚ ದ್ವಾವೇವ ಮಾರ್ಗಾವಿತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಮಾರ್ಗೈಕ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿವಿರೋಧೇನಾಯಕ್ತ-ತಯಾ ದ್ವಯೋರೇಕಸ್ಮಿನ್ಮಾರ್ಗೇ ಯುಗಪತ್ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವಿರೋಧೇನ ಶ್ರುತಿದ್ವಯಸ್ಯ ದ್ವಯೋಃ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯೇಣೈವ ಪ್ರಾಪ್ಯಪ್ರಾಪಕತ್ವಾರ್ಥಕತ್ವಸ್ಯ ಅವಶ್ಯಂ-ಭಾವಾತ್ ಪೂರ್ವಂ ತಟಿಲ್ಲೋಕಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಪಶ್ಚಾದ್ ವರುಣಲೋಕಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತಿ । ಫಲಂ ತು ಮಾರ್ಗಾನಿರ್ಣಯಾತ್ತದನುಸ್ಮೃತ್ಯನುಪ-ಪತ್ತಿತತ್ಸಮಾಧೀ ॥ ೩ ॥

॥ ಅಥ ಆತಿವಾಹಿಕಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೪ ॥

॥ ಓಂ ಆತಿವಾಹಿಕಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ ಓಂ ॥ ೪-೩-೪

ಪೂರ್ವತ್ರ ಭಿನ್ನವಾಕ್ಯಗತಭಿನ್ನಪದಾರ್ಥಯೋಃ ತಟಿದ್ವರುಣಯೋಃ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯೋಕ್ತೌ ಅತ್ರೈಕವಾಯುಶಬ್ದಾರ್ಥಯೋರಾತಿವಾಹಿಕಮುಖ್ಯಯೋಃ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯಮುಚ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ದ್ವಿತೀಯಾಂ ಗತಿಂ ವಾಯು-ಮಾಗಚ್ಛತೀತಿ ಶ್ರುತೌ ವಾಯುಃ ಕಿಮಾತಿವಾಹಿಕೋಽಥ ಮುಖ್ಯವಾಯುರಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತಸ್ಯ ಆತಿವಾಹಿಕತ್ವೇ ಮುಖ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಂ ನ ಪ್ರಾಪ್ನೋತ್ಯುತ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ''ದ್ಯೈರ್ವಾವ ವಿದ್ಯುತ್ತತ್ಪತಿಂ ವಾಯುಮುಪಗಮ್ಯ ತೇನೈವ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಚ್ಛತಿ'' ಇತಿ ಶ್ರುತವಾಯುಶಬ್ದೇನ ಮುಖ್ಯೋ ವಾಽಽತಿವಾಹಿಕೋ ವೇತಿ ಸಂದೇಹೇನ ಪ್ರಾಕ್ತನೇಽಪಿ ಸಂದೇಹಾದನಿರ್ಣಯಃ ಅಥ ಮುಖ್ಯ ಇತಿ ನಿರ್ಣಯ ಇತಿ। ಪೂರ್ವತ್ರ ತಟಿತೋ ವರುಣಂ ಗಚ್ಛತೀತಿ ಸಯುಕ್ತಿಕವಚನಬಲೇನ ಪೌರ್ವಾ-ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯೇಽಪಿ ಇಹ ಪೂರ್ವಃ ಆತಿವಾಹಿಕಃ ಚರಮೋ ಮುಖ್ಯಃ ಇತಿ ವಾ ಪೂರ್ವೋ ಮುಖ್ಯಶ್ಚರಮ ಆತಿವಾಹಿಕ ಇತಿ ವಾ ಸಂದೇಹೇ ನಿರ್ಣಯಾಭಾವಾತ್ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾತಿವಾಹಿಕತ್ವಜ್ಞಾಪಕಾಭಾವಾತ್ ಸೋಮಾ-ಗ್ನೀಂದ್ರಧ್ರುವಾನಾಮಪಿ ಮಾರ್ಗೇ ಕ್ರಮಾತ್ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವೋಕ್ತ್ಯಾ ತಾರತಮ್ಯ-

ಕ್ರಮಸ್ಯಾತ್ರಾವಿವಕ್ಷಿತತ್ವೇನ ಮುಖ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಸಂಭವಾತ್ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವಾಚ್ಚ ಮುಖ್ಯವಾಯುರೇವ ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ಯವಾಯುಶಬ್ದಾರ್ಥೋ ನಾತಿವಾಹಿಕಃ । ತಥಾತ್ವೇ ಮುಖ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಾಭಾವಪ್ರಸಂಗಾದಿತಿ ಪೂರ್ವವೈಷಮ್ಯೇಣಾಪಿ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಶ್ಚ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವಿದ್ಯುಚ್ಛಬ್ದಿತವಾಣೀಪತಿತ್ವರೂಪಲಿಂಗಾಭ್ಯಾಂ ಪೂರ್ವಂ ಆತಿವಾಹಿಕಶ್ಚರಮೋ ಮುಖ್ಯ ಇತಿ ನಿರ್ಣಯಸಂಭವಾತ್ । ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯಾಪಿ ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಲಿಂಗೇನ ''ಉತ್ಕ್ರಾಂತಸ್ತು ಶರೀರಾತ್ ಸ್ವಾತ್ ಗಚ್ಛತ್ಯರ್ಚಿಷಮೇವ ತು'' ಇತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ (ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕ) ವಚನೇನ ಚ ತ್ಯಾಗಸಂಭವಾತ್ ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ಯ ಆತಿವಾಹಿಕ ಏವೇತಿ । ಫಲಂ ತು ''ಇಯದಾಮನನಾತ್'' (ಬ್ರ.ಸೂ.೩.೩.೩೫) ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಪ್ರಾಣಾಧಿಕಾರ್ಯುತ್ತಮತ್ವಸ್ಯಾಯೋಗಃ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚೇತಿ ॥ ೪ ॥

॥ ಅಥ ವೈದ್ಯುತಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೫ ॥

॥ ಓಂ ವೈದ್ಯುತೇನೈವ ತತಸ್ತಚ್ಛ್ರುತೇಃ ಓಂ ॥ ೪-೩-೫

ಪೂರ್ವವೈಷಮ್ಯೇಣ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಕೃತಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಮಾರ್ಗೇ ಮುಖ್ಯವಾಯೋರನಂತರಂ, ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽರ್ವಾಕ್ ಪ್ರಾಪ್ಯೋಽಸ್ತಿ ನ ವೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಮುಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮಣೋರಂತರಾಲೇ ಪ್ರಾಪ್ಯಾಂಗೀಕಾರೇ ಬಾಧಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯತ್ರಾಸ್ತೀತಿ । ಪೂರ್ವತ್ರ ದಿವಸ್ಪತಿತ್ವಬಾಧಕೇನ ಚರಮವಾಯೋರಾತಿವಾಹಿಕತ್ವಾಯೋಗೇಽಪಿ ಇಹ ಮುಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮಾಂತರಾಲೇ ಕಸ್ಯಚಿತ್ಪ್ರಾಪ್ಯಸ್ಯಾಂಗೀಕಾರೇ ಬಾಧಕಾಭಾವಾನ್ಮುಖ್ಯವಾಯುಃ ಸ್ವಸ್ಮಾದನಂತರಮಪಿ ಬ್ರಹ್ಮೇತರಪ್ರಾಪ್ಯಾಂತರಯುಕ್ತಃ ಅಧಿಕಾರಿತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಚೀನಾಧಿಕಾರಿವದಿತ್ಯನುಮಾನಾಚ್ಚ । ನ ಚ ಇಯದಾಮನನಾದಿತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಾಧಿಕಾರ್ಯುತ್ತಮತ್ವಮೇವ ಬಾಧಕಮ್, ತದ್ಬಾಧಿತಂ ಚಾನುಮಾನಮಿತಿ ಶಂಕ್ಯಮ್ । ''ಸೋಮಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಚೇಂದ್ರಂ ಧ್ರುವಮ್'' ಇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ (ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕ) ಸ್ಮೃತಾವಿಂದ್ರಾದವರಸ್ಯ ಧ್ರುವಸ್ಯೇಂದ್ರಾದನಂತರಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ-

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ತಟಿತೋ ವರುಣಂ ಗಚ್ಛತಿ ತಟಿತಾ ಹ್ಯೂಹ್ಯತೇ ವರುಣಲೋಕಃ'' ಇತಿ ವಿಶೇಷಶ್ರುತ್ಯಾ ತಟಿದನಂತರಮೇವ ಸಯುಕ್ತಿಕಂ ವರುಣಲೋಕಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವೋಕ್ತೇಃ ಮಾರ್ಗದ್ವಯಸ್ಯ ಚ ದ್ವಾವೇವ ಮಾರ್ಗಾವಿತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಮಾರ್ಗೈಕ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿವಿರೋಧೇನಾಯುಕ್ತ-ತಯಾ ದ್ವಯೋರೇಕಸ್ಮಿನ್ಮಾರ್ಗೇ ಯುಗಪತ್ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವಿರೋಧೇನ ಶ್ರುತಿದ್ವಯಸ್ಯ ದ್ವಯೋಃ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯೇಣೈವ ಪ್ರಾಪ್ಯಪ್ರಾಪಕತ್ವಾರ್ಥಕತ್ವಸ್ಯ ಅವಶ್ಯಂ-ಭಾವಾತ್ ಪೂರ್ವಂ ತಟಿಲ್ಲೋಕಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಪಶ್ಚಾದ್ ವರುಣಲೋಕಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತಿ । ಫಲಂ ತು ಮಾರ್ಗಾನಿರ್ಣಯಾತ್ತದನುಸ್ಮೃತ್ಯನುಪ-ಪತ್ತಿತತ್ಸಮಾಧೀ ॥ ೩ ॥

॥ ಅಥ ಆತಿವಾಹಿಕಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೪ ॥

॥ ಓಂ ಆತಿವಾಹಿಕಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ ಓಂ ॥ ೪-೩-೪

ಪೂರ್ವತ್ರ ಭಿನ್ನವಾಕ್ಯಗತಭಿನ್ನಪದಾರ್ಥಯೋಃ ತಟಿದ್ವರುಣಯೋಃ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯೋಕ್ತೌ ಅತ್ರೈಕವಾಯುಶಬ್ದಾರ್ಥಯೋರಾತಿವಾಹಿಕಮುಖ್ಯಯೋಃ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯಮುಚ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ದ್ವಿತೀಯಾಂ ಗತಿಂ ವಾಯು-ಮಾಗಚ್ಛತೀತಿ ಶ್ರುತೌ ವಾಯುಃ ಕಿಮಾತಿವಾಹಿಕೋಽಥ ಮುಖ್ಯವಾಯುರಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತಸ್ಯ ಆತಿವಾಹಿಕತ್ವೇ ಮುಖ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಂ ನ ಪ್ರಾಪ್ನೋತ್ಯುತ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ''ದ್ಯೌರ್ವಾವ ವಿದ್ಯುತ್ತತ್ಪತಿಂ ವಾಯುಮುಪಗಮ್ಯ ತೇನೈವ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಚ್ಛತಿ'' ಇತಿ ಶ್ರುತವಾಯುಶಬ್ದೇನ ಮುಖ್ಯೋ ವಾಽಽತಿವಾಹಿಕೋ ವೇತಿ ಸಂದೇಹೇನ ಪ್ರಾಕ್ತನೇಽಪಿ ಸಂದೇಹಾದನಿರ್ಣಯಃ ಅಥ ಮುಖ್ಯ ಇತಿ ನಿರ್ಣಯ ಇತಿ। ಪೂರ್ವತ್ರ ತಟಿತೋ ವರುಣಂ ಗಚ್ಛತೀತಿ ಸಯುಕ್ತಿಕವಚನಬಲೇನ ಪೌರ್ವಾ-ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯೇಽಪಿ ಇಹ ಪೂರ್ವಃ ಆತಿವಾಹಿಕಃ ಚರಮೋ ಮುಖ್ಯಃ ಇತಿ ವಾ ಪೂರ್ವೋ ಮುಖ್ಯಶ್ಚರಮ ಆತಿವಾಹಿಕ ಇತಿ ವಾ ಸಂದೇಹೇ ನಿರ್ಣಯಾಭಾವಾತ್ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾತಿವಾಹಿಕತ್ವಜ್ಞಾಪಕಾಭಾವಾತ್ ಸೋಮಾ-ಗ್ನೀಂದ್ರಧ್ರುವಾನಾಮಪಿ ಮಾರ್ಗೇ ಕ್ರಮಾತ್ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವೋಕ್ತ್ಯಾ ತಾರತಮ್ಯ-

ಕ್ರಮಸ್ಯಾತ್ರಾವಿವಕ್ಷಿತತ್ವೇನ ಮುಖ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಸಂಭವಾತ್ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವಾಚ್ಚ ಮುಖ್ಯವಾಯುರೇವ ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ಯವಾಯು-ಶಬ್ದಾರ್ಥೋ ನಾತಿವಾಹಿಕಃ । ತಥಾತ್ವೇ ಮುಖ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಾಭಾವಪ್ರ-ಸಂಗಾದಿತಿ ಪೂರ್ವವೈಷಮ್ಯೇಣಾಪಿ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಶ್ಚ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವಿದ್ಯುಚ್ಛಬ್ದಿತವಾಣೀಪತಿತ್ವರೂಪ-ಲಿಂಗಾಭ್ಯಾಂ ಪೂರ್ವಂ ಆತಿವಾಹಿಕಶ್ಚರಮೋ ಮುಖ್ಯ ಇತಿ ನಿರ್ಣಯ-ಸಂಭವಾತ್ । ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯಾಪಿ ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಲಿಂಗೇನ ''ಉತ್ಕ್ರಾಂತಸ್ತು ಶರೀರಾತ್ ಸ್ವಾತ್ ಗಚ್ಛತ್ಯರ್ಚಿಷಮೇವ ತು'' ಇತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ (ಬ್ರಹ್ಮ-ತರ್ಕ) ವಚನೇನ ಚ ತ್ಯಾಗಸಂಭವಾತ್ ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ಯ ಆತಿವಾಹಿಕ ಏವೇತಿ । ಫಲಂ ತು ''ಇಯದಾಮನನಾತ್'' (ಬ್ರ.ಸೂ.೩.೩.೩೫) ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತ-ಪ್ರಾಣಾಧಿಕಾರ್ಯುತ್ತಮತ್ವಸ್ಯಾಯೋಗಃ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚೇತಿ ॥ ೪ ॥

॥ ಅಥ ವೈದ್ಯುತಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೫ ॥

॥ ಓಂ ವೈದ್ಯುತೇನೈವ ತತಸ್ತಚ್ಛ್ರುತೇಃ ಓಂ ॥ ೪-೩-೫

ಪೂರ್ವವೈಷಮ್ಯೇಣ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಕೃತಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಮಾರ್ಗೇ ಮುಖ್ಯವಾಯೋರನಂತರಂ, ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽರ್ವಾಕ್ ಪ್ರಾಪ್ಯೋಽಸ್ತಿ ನ ವೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಮುಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮಣೋರಂತರಾಲೇ ಪ್ರಾಪ್ಯಾಂಗೀಕಾರೇ ಬಾಧಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯತ್ರಾಸ್ತೀತಿ । ಪೂರ್ವತ್ರ ದಿವಸ್ಪತಿತ್ವಬಾಧಕೇನ ಚರಮ-ವಾಯೋರಾತಿವಾಹಿಕತ್ವಾಯೋಗೇಽಪಿ ಇಹ ಮುಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮಾಂತರಾಲೇ ಕಸ್ಯ-ಚಿತ್ಪ್ರಾಪ್ಯಸ್ಯಾಂಗೀಕಾರೇ ಬಾಧಕಾಭಾವಾನ್ಮುಖ್ಯವಾಯುಃ ಸ್ವಸ್ಮಾದನಂತರ-ಮಪಿ ಬ್ರಹ್ಮೇತರಪ್ರಾಪ್ಯಾಂತರಯುಕ್ತಃ ಅಧಿಕಾರಿತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಚೀನಾಧಿಕಾರಿ-ವದಿತ್ಯನುಮಾನಾಚ್ಚ । ನ ಚ ಇಯದಾಮನನಾದಿತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಾಧಿಕಾರ್ಯುತ್ತ-ಮತ್ವಮೇವ ಬಾಧಕಮ್, ತದ್ಬಾಧಿತಂ ಚಾನುಮಾನಮಿತಿ ಶಂಕ್ಯಮ್ । ''ಸೋಮಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಚೇಂದ್ರಂ ಧ್ರುವಮ್'' ಇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ (ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕ) ಸ್ಮೃತಾವಿಂದ್ರಾದವರಸ್ಯ ಧ್ರುವಸ್ಯೇಂದ್ರಾದನಂತರಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ-

ಕ್ಯೋತ್ತಮತ್ವಕ್ರಮಾನುರೋಧೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಕ್ರಮಾಭಾವಾತ್ ವಾಯೋರನಂತರಮಪಿ ತದನ್ಯಃ ತದವಮಃ ಕಶ್ಚಿತ್ಪ್ರಾಪ್ಯೋಽಸ್ತ್ವಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ -

ಸಿದ್ಧಾಂತಃ - ಅಧಿಕಾರ್ಯುತ್ತಮತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ಯಾಂತರಾಭ್ಯುಪಗಮಾಬಾಧಕತ್ವೇಽಪಿ ''ತತ್ಪುರುಷೋ ಮಾನವಃ ಸ ಏನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ'' (ಛಾಂ.೫.೧೦.೨) ''ವಿದ್ಯುತ್ವತೀರ್ವಾಯುರೇವ ನಯೇದ್ಬ್ರಹ್ಮ ನ ಚಾಪರಃ'' (ಬೃಹತ್ತಂತ್ರ) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತ್ಯವಗತಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪಕತ್ವಂ ವಾಯೋಃ ಶ್ರುತಂ ಅಂತರಾಲೇ ಪ್ರಾಪ್ಯಾಂತರಕಲ್ಪನಂ ಬಾಧತ ಇತಿ ಸ ಏವಾಂತಿಮಪ್ರಾಪ್ಯಃ । ಅನ್ಯಸ್ಯಾಂತಿಮಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವೇ ತಸ್ಯೈವ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪಕತ್ವಾಪತ್ತೇಃ ರಾಜಾದೌ ತಥಾ ದರ್ಶನಾದಿತಿ । ಫಲಂ ತು ವಾಯೋರತಿಶಯೇನ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾಯೋಗಃ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚೇತಿ ॥ ೫ ॥

॥ ಅಥ ಕಾರ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೬ ॥

॥ ಓಂ ಕಾರ್ಯಂ ಬಾದರಿರಸ್ಯ ಗತ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ ॥

೪-೩-೬

ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಮಾರ್ಗೇ ಚರಮಪ್ರಾಪ್ಯನಿರೂಪಣಾದ್ವಾ ''ಸ ಏನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ'' ಇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರೋದಾಹೃತಶ್ರುತಿಗತಬ್ರಹ್ಮಪದಾರ್ಥನಿರೂಪಣಾದ್ವಾ ಪೂರ್ವಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಸ ಏನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಶುತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಕಿಂ ಚತುರ್ಮುಖ ಏವಾಥ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಉತೋಭಯಮಪೀತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಮುಭಯಮಿತಿ ಪಕ್ಷೇ ಏಕೈಕಪಕ್ಷೋಕ್ತಸಾಧಕಬಾಧಕೇ ಸಮೀಕರ್ತುಂ ನ ಶಕ್ಯೇತೇ ಕಿಂ ವಾ ಶಕ್ಯೇತೇ ಇತಿ । ತಥೋಭಯಪ್ರಾಪ್ತಿಪಕ್ಷೇ ಯುಗಪದುಭಯಪ್ರಾಪ್ತೇರಯೋಗಾತ್ ತತ್ರ ಕ್ರಮೇ ಪ್ರಮಾಣಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತ ಅಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಚತುರ್ಮುಖ ಏವೇದಂ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮ । ಯದಿಹ ವಾವ ಪರಮಭಿಪಶ್ಯತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ಚತುರ್ಮುಖಮ್'' ಇತಿ (ಕೌಷಾರವ) ಶ್ರುತ್ಯಾ ''ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಹ ತೇ ಸರ್ವೇ ಸಂಪಾಪ್ತೇ ಪ್ರತಿಸಂಚರೇ । ಪರಸ್ಯಾಂತೇ ಪರಾತ್ಮಾನಃ ಪ್ರವಿಶಂತಿ ಪರಂ ಪದಮ್'' ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ''ತಥಾಪಿ

ಪ್ರಕೃತೇರ್ಬಂಧೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಹ ಭಿದ್ಯತೇ'' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಚತುರ್ಮುಖ-ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತಂ ಬಂಧಸ್ಯ ಸಂತತತ್ವೇನ ತತೋಽರ್ವಾಕ್ ಚತುರ್ಮುಖ-ಸ್ಯೈವ ಶ್ರವಣಾದಿಸಾಧನೈರಪರೋಕ್ಷೀಕೃತತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಪ್ತೇರ್ಯು-ಕ್ತತ್ವಾದಿತ್ಯುಪಪತ್ಯಾ ಚ ಚತುರ್ಮುಖಪ್ರಾಪ್ತೇರೇವಾವಗಮೇನ ಬಾಧಕೇನ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯಾಪಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಯಾಗೇನ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಿರಿಂಚಗ್ರಹ-ಣೋಪಪತ್ತೇಃ । ನ ಚ ''ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಮ್'' ಇತಿ (ತೈ.೨.೧) ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ । ತಸ್ಯ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಗುಕ್ತ-ವಿಶೇಷಶ್ರುತ್ಯಾದಿನಾ ಚತುರ್ಮುಖಪ್ರಾಪ್ತ್ಯನಂತರಂ ಅಚಿರೇಣ ಪ್ರಲಯಕಾಲೇ ತೇನ ಸಹ ಪರಮಾಪ್ನೋತೀತಿ ಸಾಮೀಪ್ಯಾರ್ಥತಯಾ ಸಾವಕಾಶತ್ವ-ಸಂಭವಾದಿತ್ಯಾದ್ಯಃ । ಸ ಏನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಪದಾರ್ಥಃ ಪರಬ್ರಹ್ಮೈವ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ತತ್ರ ಮುಖ್ಯತ್ವಾತ್ । ತಸ್ಯೈವ ಶ್ರವಣಾದಿಸಾಧನೈರೇವ ಅಪರೋಕ್ಷೀಕೃತತ್ವಾತ್ ಚತುರ್ಮುಖೇ ಚ ಶ್ರವಣಾದಿಸಾಧನಾರ್ಜಿತ-ಪ್ರತಿಪತ್ತೇಃ ಚತುರ್ಮುಖಂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾನೀತೀಚ್ಛಾಯಾಶ್ಚಾಭಾವಾದಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಃ । ಉಭಯಸ್ವೀಕಾರಪಕ್ಷಸ್ಯ ಚೋಕ್ತಹೇತೂನಾಂ ಸಮೀಕರಣಾ-ಯೋಗಾತ್ ಯುಗಪತ್ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಯೋಗಶ್ಚೇತಿ । ಕ್ರಮಪ್ರಾಪ್ತಿಪಕ್ಷಸ್ಯ ಚ ಮಾನಾ-ಭಾವೇನ ಅಯೋಗಾದಿತಿ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಚತುರ್ಮುಖ ಏವ ಪರಬ್ರಹ್ಮೈವೇತ್ಯನ್ಯವ್ಯಾವೃತ್ಯಾ ತತ್ತನ್ಮಾತ್ರಾರ್ಥಕತ್ವೇ ವಿಶೇಷಹೇತ್ವಭಾವೇನೋಕ್ತಹೇತೂನಾಂ ತತ್ತದರ್ಥ-ಗ್ರಹಣಮಾತ್ರಸ್ಯೈವ ಉಪಪಾದಕತ್ವಾತ್ ಉಭಯಮಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾರ್ಥತ್ವೇನ ಅತ್ರ ಪ್ರಾಪ್ತಿಶ್ರುತೌ ವಿವಕ್ಷಿತಮ್ । ಯತ್ತು ಚತುರ್ಮುಖಗ್ರಹಣೇ ಪ್ರತಿ-ಪತ್ತ್ಯಭಿಸಂಧ್ಯಭಾವರೂಪಂ ಬಾಧಕಮುಕ್ತಂ ಯಚ್ಚ ಪರಬ್ರಹ್ಮಗ್ರಹಣೇ ''ಗತ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ'' ಇತ್ಯತ್ರ ಬಂಧಸ್ಯ ಸಂತತತ್ವರೂಪಬಾಧಕಮುಕ್ತಂ ತತ್ರಾದ್ಯಂ ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನಾನಾಂ ಪರಪ್ರಾಪ್ತ್ಯನಂಗೀಕಾರೇಣ ತೇಷಾಂ ಪ್ರತಿಪತ್ತ್ಯಾ-ದೇರಭಾವಾನ್ನ ಬಾಧಕಮ್ ॥ ದ್ವಿತೀಯಂ''ಅಪ್ರತೀಕಾಶ್ರಯಾ ಯೇ ಹಿ ತೇ ಯಾಂತಿ ಪರಮೇವ ತು'' ಇತಿ (ಗಾರುಡ) ಪ್ರಮಾಣಬಲೇನ ಅಮುಕ್ತ-ಸ್ಥಾನಗತಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಂಗೀಕಾರೇಣ ಚೋಪಪನ್ನಮ್ । ಚತುರ್ಮುಖ-

ಪ್ರಾಪ್ತಿಮತಾಂ ಚ ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನಾನಾಂ ಅಸ್ಯೈವ ಕಾರ್ಯೇ ಪ್ರತಿಪತ್ತ್ಯಾದೀತಿ ತೇಷಾಮಪಿ ತನ್ನ ಬಾಧಕಮಿತ್ಯಧಿಕಾರಿಭೇದೇನ ಪಕ್ಷದ್ವಯೋಕ್ತಹೇತೂನಾಂ ಉಭಯಾರ್ಥತ್ವಾಂಗೀಕಾರೇ ಸಮೀಕರ್ತುಂ ಶಕ್ಯತ್ವಾತ್ । "ಅಪ್ರತೀಕಾಶ್ರಯಾ ಯೇ ಹಿ ತೇ ಯಾಂತಿ ಪರಮೇವ ತು । ಸ್ವದೇಹೇ ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟ್ಯೈವ ಗಚ್ಛೇದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಸಲೋಕತಾಮ್" ಇತ್ಯುಕ್ತೇಃ ಯೋಗ್ಯತಾಕ್ರಮೇಣೈವ ಪ್ರಲಯೇ ಪೂರ್ವಂ ಚ ತಯೋಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿರಿತಿ ॥ ಫಲಂ ತು ಗಮ್ಯಾನಿರ್ಣಯನಿರ್ಣಯಾಭ್ಯಾಂ ಗತ್ಯನುಸ್ಮೃತ್ಯಾಕ್ಷೇಪತತ್ಸಮಾಧೀ ॥ ೬ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಯತಿಕೃತಾಯಾಂ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲ್ಯಾಂ
ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ತೃತೀಯಃ ಪಾದಃ ॥

ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಚತುರ್ಥಃ ಪಾದಃ

ಕರ್ಮಕ್ಷಯಾದಿಚತುರ್ವಿಧಫಲೇ ತ್ರಿವಿಧಮುಕ್ತ್ವಾ ಅತ್ರಾವಸರಪ್ರಾಪ್ತೋ ಭೋಗ ಉಚ್ಯತೇ ॥

॥ ಅಥ ಸಂಪದ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧ ॥

॥ ಓಂ ಸಂಪದ್ಯಾವಿಹಾಯ ಸ್ವೇನ ಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ ॥ ೪-೪-೧

"ಪರಂ ಜೈಮಿನಿಃ" ಇತ್ಯತ್ರ (ಬ್ರ.ಸೂ.೪.೩.೧೨) ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಮತ್ತ್ವೇನ ಪ್ರಕೃತೋ ಮುಕ್ತಃ ಕಿಂ ಬ್ರಹ್ಮಾತಿಕ್ರಮ್ಯ ಭೋಗಾನ್ ಭುಂಕ್ತೇ ಅಥ ಅನತಿಕ್ರಮ್ಯೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ "ಏತಂ ಸೇತುಂ ತೀರ್ತ್ವಾಽಂಧಸ್ಸನ್ನನಂಧೋ ಭವತಿ" ಇತಿ ಶ್ರುತಿರತಿಕ್ರಮಪರಾ ಉತ ಅನತಿಕ್ರಮಪರೇತಿ । ತದರ್ಥಂ ಅನತಿಕ್ರಮಾರ್ಥಕತ್ವೇ ಕಲ್ಪಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - "ಏತಂ ಸೇತುಮ್" ಇತಿ ಶ್ರುತೇರನ್ಯಾರ್ಥಕತ್ವೇ ಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾತ್ ಸೇತುಪದೋಕ್ತಬ್ರಹ್ಮ ತೀರ್ತ್ವಾ ಅತಿಕ್ರಮ್ಯೇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾತಿಕ್ರಮಾನಂತರಮೇವ ಸ್ವರೂಪಾವಿರ್ಭಾವರೂಪಮುಕ್ತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯಾಮುಕ್ತತ್ವಾವಗಮಾತ್ ಮುಕ್ತಸ್ಯೈವ ಭೋಗಭೋಕ್ತೃತ್ವಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮಾತಿಕ್ರಮ್ಯ ಮುಕ್ತಃ ಸನ್ ಭೋಗಾನ್ ಭುಂಕ್ತೇ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ''ಪರಂಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ'' ಇತಿ (ಛಾಂ.೮.೩.೪) ಶ್ರುತೌ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯೈವ ಸ್ವರೂಪಾವಿರ್ಭಾವರೂಪಮುಕ್ತತ್ವಸ್ಯೋಕ್ತೇಃ ''ಇಮಾಂ ಘೋರಾಮಶಿವಾಂ ನದೀಂ ತೀರ್ತ್ವೈತಂ ಸೇತುಮಾಪ್ಯ'' ಇತಿ ಸ್ಪಷ್ಟ (ಮೌದ್ಗಲ್ಯ) ಶ್ರುತ್ಯನುರೋಧೇನ ಏತಂ ಸೇತುಂ ಗಂತುಂ ಅನ್ಯತ್ತೀರ್ತ್ವಾ ಇತ್ಯೇವ ತಸ್ಯಾಃ ಶ್ರುತೇರರ್ಥಸ್ಯ ವಾಚ್ಯತ್ವಾತ್ ''ಆತ್ಮಾನಮಭಿಸಂಪದ್ಯೈತೇನಾತ್ಮನಾ ಯಥಾಕಾಮಂ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನನುಭವತಿ'' ಇತಿ ಶ್ರುತೇಶ್ಚ ಜ್ಞಾನೀ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ಯ ತದವಿಹಾಯೈವ ಭೋಗಾನ್ ಭುಂಕ್ತೇ ಇತಿ । ಫಲಂ ತು ಬ್ರಹ್ಮಣಶ್ಚ-ರಮಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೧ ॥

॥ ಅಥ ಮುಕ್ತಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨ ॥

॥ ಓಂ ಮುಕ್ತಃ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನಾತ್ ಓಂ ॥ ೪-೪-೨

ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪೇಣಾತ್ರ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ''ಪರಂಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ'', ''ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ'' ಇತಿ ಪೂರ್ವ-ಸೂತ್ರೋಪಾತ್ತೇ ಶ್ರುತಿಶೇಷೇ ಸ ಇತ್ಯುಕ್ತಃ ಕಿಮಮುಕ್ತ ಉತ ಮುಕ್ತ ಇತಿ ಚಿಂತಾ। ತದರ್ಥಂ ಸ ಇತಿ ತಚ್ಛಬ್ದಃ ಕಿಮವ್ಯವಹಿತಪೂರ್ವಪರಾಮರ್ಶ-ಕೋಽಥ ಪ್ರಾಕರಣಿಕಪರಾಮರ್ಶಕ ಇತಿ । ತದರ್ಥಮವ್ಯವಹಿತಪರಾ-ಮರ್ಶೇ ಪರ್ಯೇತೀತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಕ್ರಿಯಾವತ್ತ್ವಂ ಬಾಧಕಮುತ ನೇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಪೂರ್ವತ್ರ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಂಪನ್ನಸ್ಯಾವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂ-ಪಸ್ಯ ಮುಕ್ತಸ್ಯೈವ ''ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ'' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಈಶಾನತಿಕ್ರಮೇಣ ಭೋಗೇ ಮಾನತ್ವಮಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ಸೂತ್ರೇ ಸ್ವೇನೇತಿ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಿರಯುಕ್ತಾ । ಸ್ವೇನೇತಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೇ ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸಕಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಾವಿರ್ಭಾವೋಕ್ತೇಃ । ಸ ತತ್ರೇತ್ಯತ್ರ ಪುನಃ ದಹರವಿದ್ಯೋಪಾಸಕಸ್ಯಾಮುಕ್ತಸ್ಯೈವೇಹ ಪರಾಮ-ರ್ಶಾತ್ । ನ ಚ ಪ್ರಕರಣಭೇದೇ ಕಲ್ಪಕಾಭಾವಃ । ಪರ್ಯಟನಾದಿವಾಕ್ಯ-ಶೇಷೋಕ್ತಕ್ರಿಯಾವತ್ತ್ವಸ್ಯೈವ ಕಲ್ಪಕತ್ವಾತ್ । ನ ಹಿ ಕ್ರಿಯಾವತ್ತ್ವಂ ಕೃತಕೃತ್ಯಸ್ಯ ಮುಕ್ತಸ್ಯೋಪಪದ್ಯತೇ । ಅಮುಕ್ತಸ್ಯ ತು ಅನ್ಯದೈತಾದೃಶಭೋಗಾಯೋ-ಗೇಽಪಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ತಾದೃಶಭೋಗಸಂಭವಾತ್ । ನ ಚ ದ್ವಿತೀಯೇ

''ವಿಹಾರೋಪದೇಶಾತ್'' ಇತ್ಯತ್ರ (ಬ್ರ.ಸೂ.೨.೩.೩೪) ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತೀತಿ ವಿಹಾರೋಕ್ತೇಃ ನ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಕಾಲ್ಪನಿಕಮಿತ್ಯುಕ್ತೇಃ ತದ್ವಿರೋಧ ಇತಿ ಶಂಕ್ಯಮ್। ತಸ್ಯಾಪೀಹ ಆಕ್ಷೇಪಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ''ಅಹರಹರೇನಮ್'' ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ (ಬೃಹತ್) ಶ್ರುತೌ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಾನಾಂ ಸುಪ್ತಾನಾಮಮುಕ್ತತಯಾ ದಿವ್ಯಭೋಗಾಭಾವಮುಕ್ತ್ವಾ ಮುಕ್ತಸ್ಯೈವ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾ ತಾದೃಶಭೋಗೋಕ್ತೇಃ। ಕ್ರಿಯಾವತ್ತ್ವಸ್ಯ ಕೃತಿಮತ್ತ್ವಸ್ಯ ಮುಕ್ತೇಽಪಿ ಸಿದ್ಧತ್ವೇನ ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಪರಾಮರ್ಶಕತ್ವೇಽಪಿ ಬಾಧಕಾಭಾವಾತ್ ಸ ಇತಿ ತಚ್ಛಬ್ದಾರ್ಥೋ ಮುಕ್ತ ಏವೇತಿ। ಫಲಂ ತು ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಭೋಗಾಕ್ಷೇಪಃ ಸಮಾಧಿಶ್ಚೇತಿ ॥ ೨ ॥

॥ ಅಥ ಆತ್ಮಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩॥

॥ ಓಂ ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಕರಣಾತ್ ಓಂ ॥ ೪-೪-೩

ಪೂರ್ವತ್ರ ಸ್ವೇನೇತಿ ಶ್ರುತಿಶೇಷಸ್ಥತಚ್ಛಬ್ದಾರ್ಥ ಉಕ್ತಃ । ಅತ್ರ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯಸ್ಥಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದಾರ್ಥ ಉಚ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಪರಂಜ್ಯೋತಿರಿತ್ಯುಕ್ತಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದಾರ್ಥಃ ಕಿಮಾದಿತ್ಯೋಽಥ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಚಿಂತಾ। ತದರ್ಥಂ ''ಸ ತೇಜಸಿ ಸೂರ್ಯೇ ಸಂಪನ್ನಃ'' ಇತಿ (ಷ.ಪ್ರ.೫.೨) ಸಮಾಖ್ಯಾ ಬಲವತ್ಯುತ ಪ್ರಕರಣಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ಸಮಾಖ್ಯಾ ನಿರವಕಾಶಾ ಉತ ಸಾವಕಾಶೇತಿ । ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದಸ್ಯ ''ಸೂರ್ಯಮಗನ್ಮ ಜ್ಯೋತಿಃ'' ಇತ್ಯಾದೌ ಆದಿತ್ಯ ಇವ ''ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚರಣೇ'' ತ್ಯಾದೌ (ಬ್ರ.ಸೂ.೧.೧.೨೪) ಉಕ್ತದಿಶಾ ಭಗವತಿ ಪ್ರಯೋಗೇಽಪಿ ''ಸ ತೇಜಸಿ ಸೂರ್ಯೇ ಸಂಪನ್ನ'' ಇತಿ (ಷ.ಪ್ರ.೫.೫) ಸಮಾಖ್ಯಯಾ ಏಕಾರ್ಥ್ಯಲಾಭಾತ್ ಜ್ಯೋತಿರತ್ರ ಆದಿತ್ಯ ಏವ ನ ವಿಷ್ಣುಃ । ಪ್ರಕರಣಸ್ಯ ಚ ವೈಷ್ಣವತ್ವೇಽಪಿ ಪ್ರಸಂಗಾದನ್ಯೋಕ್ತಿಸಂಭವಾತ್ ನಿರವಕಾಶಸಮಾಖ್ಯಯಾ (ನಿರವಕಾಶಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಃ ಅಬಲತ್ವಾಚ್ಚ) ಬಾಧಾಚ್ಚೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ -

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ''ಯ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪ್ಮಾ'' ಇತ್ಯಾದಿನಾ (ಛಾಂ.೧೦.೭.೧) ಬ್ರಹ್ಮಾಸಾಧಾರಣ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾಭ್ಯಾಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಕ್ರಮ್ಯ ಪರಂಜ್ಯೋತಿ-

ರಿತ್ಯಧೀತತ್ವೇನಾಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣಸ್ಥತ್ವಾತ್ ಪ್ರಕರಣಸ್ಯ ಚ ಸಮಾಖ್ಯಾತೋ ಬಲವತ್ತ್ವಾತ್ ಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಶ್ಚ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಮೋಕ್ಷ-ಪರತ್ವೇನ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಮಾರ್ಗೇ ಅಂತರಾದಿತ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಪರತ್ವೇನ ಚೋಪಪತ್ತ್ಯಾ ಸಾವಕಾಶತ್ವಾತ್ ''ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ ಪರಂಬ್ರಹ್ಮ'' ಇತಿ (ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನ್ಯೇವ ಮುಖ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಪರಂ-ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದಾರ್ಥಃ ಇತಿ । ಫಲಂ ತು ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಸಮೀಪ ಏವ ಭೋಗ ಇತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಸ್ಯಾಕ್ಷೇಪಃ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚೇತಿ ॥ ೩ ॥

॥ ಅಥ ಅವಿಭಾಗಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೪ ॥

॥ ಓಂ ಅವಿಭಾಗೇನ ದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಓಂ ॥ ೪-೪-೪

ಏವಂ ತ್ರಿಭಿರ್ನಯೈರ್ಮುಕ್ತಃ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಭೋಗಾನ್ ಭುಂಕ್ತ ಇತಿ ಸಿದ್ಧೇ ಸತಿ ಸ ಭೋಗಃ ಕಿಂ ರೂಪ ಇತಿ ವಿಶೇಷಚಿಂತನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಮುಕ್ತೇಷು ಸಾಯುಜ್ಯಭಾಜಾಂ ಮುಖ್ಯತ್ವಾತ್ ತದ್ಭೋಗಃ ಅತ್ರ ಚಿಂತ್ಯತೇ । ಸಾಯು-ಜ್ಯಭಾಜೋ ಭೋಗಃ ಕಿಂ ಬಾಹ್ಯಭಗವದಭುಕ್ತಸ್ಯ ಉತ ಭಗವದ್ಭುಕ್ತಶೇಷಸ್ಯ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಭುಕ್ತಶೇಷಭೋಗೇ ಮುಕ್ತೇಃ ಪರಮಪುಮರ್ಥತ್ವಂ ಹೀಯತ ಉತ ನೇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಮುಕ್ತೇಃ ಪರಮಪುಮರ್ಥತ್ವೇನ ಭಗವದಭುಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಭೋಗಸ್ಯ ಸೌಲಭ್ಯಾತ್ ಭಗವದಭುಕ್ತಾನೇವ ಭುಂಕ್ತೇ । ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಭಗವದ್ಭುಕ್ತಶೇಷನಿಯಮೇ ಚ ಕೇಷಾಂಚಿತ್ಸಂಜಾತಭೋಗೇಚ್ಛಾನಾಂ ಭೋಗಾ-ಭಾವಪ್ರಸಂಗೇನ ಮುಕ್ತೇಃ ಪುಮರ್ಥತ್ವಹಾನೇಃ । ಈಶ್ವರಸ್ಯ ನಿತ್ಯ-ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವೇನ ಕದಾಚಿದಭೋಗಸ್ಯಾಪಿ ಸಂಭವಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಮುಕ್ತೇಃ ಪುಮರ್ಥತ್ವೇನ ಭಗವದಭುಕ್ತಭೋಗಾನಾಂ ಸುಲಭತ್ವೇಽಪಿ ''ಯಾನೇವಾಹಂ ಶೃಣೋಮಿ'' ಇತಿ (ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾ) ಶ್ರುತೌ ಭಗವತಾ ಭುಜ್ಯಮಾನಭೋಗಭೋಕ್ತೃತ್ವಶ್ರವಣಾನ್ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಭಗವ-ದ್ಭುಜ್ಯಮಾನಭೋಗಭೋಕ್ತೃತ್ವಮೇವೋಪೇಯಮ್ । ನ ಚೈವಂ

ಭಗವದುಕ್ತಾಶೇಷಭೋಕ್ತೃತ್ವಸ್ಯ ಯಾನೇವೇತಿ ಶ್ರುತೌ ಪ್ರತೀತೇಃ ಭಗವತ್ಸಾಮ್ಯಾಪತ್ತಿಃ ಶಂಕ್ಯಾ । ''ಮುಕ್ತಾಃ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಪರಂ ವಿಷ್ಣುಂ'' ಇತಿ (ಭವಿಷ್ಯತ್ಪುರಾಣ) ವಿಶೇಷಸ್ಮೃತ್ಯಾ ''ತಾನೇವ'' ಇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯಶ್ರುತೇಃ ಸಂಕೋಚ್ಯತ್ವಾತ್ । ನ ಚ ಉಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಕದಾಚಿದ್ಭೋಗಾಭಾವಪ್ರಸಕ್ತ್ಯಾ ಮುಕ್ತೇಃ ಅಪುಮರ್ಥತ್ವಂ ಶಂಕ್ಯಮ್। ''ಪೂರ್ಣಾನಂದಃ ಪೂರ್ಣಭುಕ್ ಪೂರ್ಣಕರ್ತಾ'' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವೇಽಪಿ ಪೂರ್ಣಭೋಗಶ್ರವಣೇನ ತಸ್ಯಾಭೋಗಾಪ್ರಸಕ್ತೇರಿತಿ । ಫಲಂ ತು ''ಅತ್ತೇ''ತ್ಯಾದೌ (ಬ್ರ.ಸೂ.೧.೨.೯) ಉಕ್ತಸ್ಯ ಹರೇಃ ಸರ್ವಭೋಕ್ತೃತ್ವಸ್ಯಾಕ್ಷೇಪಃ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚ ॥ ೪ ॥

॥ ಅಥ ಬ್ರಾಹ್ಮ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೫ ॥

॥ ಓಂ ಬ್ರಾಹ್ಮೇಣ ಜೈಮಿನಿರುಪನ್ಯಾಸಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ ॥

೪-೪-೫

ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪೇಣ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಕೃತೋ ಭೋಗಃ ಕಿಂ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ನ ಯುಕ್ತಃ ಉತ ಯುಕ್ತ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತೇಷಾಂ ಭೋಗಹೇತುಶರೀರಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ । ತಥಾ ಭೌತಿಕ ದೇಹಾಭಾವೇಽಪಿ ದೇಹಾಂತರೇಣ ಸಃ ನ ಯುಕ್ತ ಉತ ಯುಕ್ತ ಇತಿ ।

ಪೂರ್ವತ್ರೋಕ್ತೋ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಾನತಿಕ್ರಮೇಣ ಭೋಗೋ ವಾ ಭಗವದುಕ್ತಭೋಗೋ ವಾ ನ ಯುಕ್ತಃ । ತೇಷಾಂ ಸಂಸಾರಪಾರಂಗತತ್ವೇನ ಭೋಗಹೇತುದೇಹಾಭಾವಾತ್ । ತತ್ಸತ್ತ್ವೇ ಮುಕ್ತತ್ವವ್ಯಾಘಾತಾತ್ । ಬ್ರಾಹ್ಮದೇಹಾದಿನಾ ಭೋಗಸ್ತು ನ ಯುಕ್ತಃ । ಪ್ರಲಯಾದೌ ತದ್ಭಾವೇಽಪಿ ಭೋಗಾಭಾವಾದಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸಿದ್ಧಾಂತಃ । ಭೌತಿಕಾದಿಸರ್ವದೇಹಾಭಾವೇಽಪಿ ''ಸ ವ ಏಷ ಬ್ರಹ್ಮನಿಷ್ಠಃ'' ಇತಿ (ಮಾಧ್ಯಂದಿನಾಯನಶ್ರುತಿಃ) ''ಆದತ್ತೇ ಹರಿಹಸ್ತೇನ'' ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಭ್ಯಾಂ ಪರಮಾತ್ಮಾನಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟಸ್ಯ ತದ್ದೇಹೇನೈವ ದೇಹಿವದ್ಭೋಗಾವಗಮಾತ್ । ''ಗಚ್ಛಾಮಿ ವಿಷ್ಣುಪಾದಾಭ್ಯಾಂ'' ಇತಿ (ಬೃಹತ್ತಂತ್ರ) ಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ವಿಷ್ಣ್ವವಯವೈರೇವ ಗಮನಾದಿಕಂ ಕರೋ-

ಮೀತಿ ಪೂರ್ವಸ್ಮರಣಬಲೇನ ಮುಕ್ತೌ ತದ್ದೇಹಪ್ರಾಪ್ತಿಮತ್ತ್ವಯುಕ್ತ್ಯಾ ಚ (ತಥೈವಪ್ರಾಪ್ತಿಮತ್ತ್ವಯುಕ್ತ್ಯಾ ಚ) ಬ್ರಾಹ್ಮದೇಹೇನ ವಾ ''ಸ ವಾ ಏಷ ಏತಸ್ಮಾನ್ಮರ್ತ್ಯಾದ್ವಿಮುಕ್ತಶ್ಚಿನ್ಮಾತ್ರೀಭವತಿ'' ಇತ್ಯಾದಿ (ಸೌಪರ್ಣ ಶ್ರುತ್ಯಾ ''ಮರ್ತ್ಯ ದೇಹಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ'' ಇತ್ಯಾದಿ (ನಾರಾಯಣಾಧ್ಯಾತ್ಮ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಚ ಭಗವದನುಗೃಹೀತೈಃ ಸ್ವರೂಪಭೂತಚಿನ್ಮಾತ್ರದೇಹಾವಯವೈರ್ವಾ ಮುಕ್ತಾಃ ಭೋಗಾನ್ ಭುಂಜತೇ ಕರ್ಮಾಣಿ ಚ ಕುರ್ವಂತೀತಿ । ಫಲಂ ತು ಮುಕ್ತೇಃ ಪುಮರ್ಥತ್ವಾಕ್ಷೇಪ ಸಮಾಧೀ ॥ ೫ ॥

॥ ಅಥ ಸಂಕಲ್ಪಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೬ ॥

॥ ಓಂ ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವ ಚ ತಚ್ಛ್ರುತೇಃ ಓಂ ॥ ೪-೪-೬

ಪೂರ್ವತ್ರ ಭೋಗೇಽಲೌಕಿಕೋಪಕರಣಾನಪೇಕ್ಷೋಕ್ತಾ । ಅತ್ರ ತು ಲೌಕಿಕಸಾಧನಾಪೇಕ್ಷಾಪಿ ನೇತ್ಯುಚ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಕೃತಮುಕ್ತಭೋಗಃ ಕಿಂ ತತ್ತದುಪಾಯಸಾಧ್ಯಸಾಧನಸಾಧ್ಯಃ ಉತ ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರಸಾಧ್ಯ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಭಗವದೋಕಃಸ್ಥತ್ವಯುಕ್ತಿಃ ಲೋಕಾನುಸಾರಸಹಾಯಾ ಸತೀ ಸಾಧನಸಾಧ್ಯತ್ವಸಾಧಿಕಾ ಭವತ್ಯುತ ನೇತಿ ಚಿಂತಾ । ಭಗವದೋಕಃಸ್ಥೋ ಮುಕ್ತಭೋಗಸ್ತತ್ತದುಪಾಯಸಾಧ್ಯಸಾಧನಸಾಧ್ಯಃ ಓಕಸ್ಥತ್ವಾತ್ ಭೂಮ್ಯಾದ್ಯೋಕಃಸ್ಥಭೋಗವದಿತಿ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಲೋಕೇ ಭೋಗಸ್ಯ ತತ್ತದುಪಾಯಸಾಧ್ಯಸಾಧನಸಾಧ್ಯತ್ವದೃಷ್ಟ್ಯಾ ಲೋಕಾನುಸಾರಾಚ್ಚ ಮುಕ್ತಭೋಗೋಽಪಿ ತಾದೃಶ ಏವೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸಿದ್ಧಾಂತಃ ॥

''ಸ ಯದಿ ಪಿತೃಲೋಕಕಾಮೋ ಭವತಿ ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವಾಸ್ಯ ಪಿತರಃ ಸಮುತ್ತಿಷ್ಠಂತಿ'' ಇತಿ (ಛಾಂ. ೮.೨.೧) ಶ್ರುತೇಃ ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರಸಾಧ್ಯೋ ಮುಕ್ತಭೋಗೋ ನ ತತ್ತದುಪಾಯಸಾಧ್ಯಸಾಧನಸಾಧ್ಯಃ । ಪ್ರಾಗುಕ್ತಯುಕ್ತಿಸ್ತು ಶ್ರುತಿಬಾಧಿತಾ ಸತೀ ನ ಸಾಧಿಕಾ । ಲೋಕವಿರೋಧಸ್ತು ನಿರ್ದೋಷಭಗದೋಕಸಿ ಗುಣ ಏವೇತಿ ॥ ಫಲಂ ತು ಸಂಸಾರಸಮಾನಧರ್ಮತಾಪತ್ತ್ಯಾ ಮುಕ್ತೇಃ ಪುಮರ್ಥತ್ವಾಕ್ಷೇಪಃ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚೇತಿ ॥ ೬ ॥

॥ ಅಥ ಅನನ್ಯಾಧಿಪತಿತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೭ ॥

॥ಓಂ ಅತ ಏವ ಚಾನನ್ಯಾಧಿಪತಿಃ ಓಂ ॥ ೪-೪-೭

ಅತ್ರ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಹೇತ್ವತಿದೇಶಾದನಂತರಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಕೃತೋ ಮುಕ್ತಃ ಕಿಂ ಕ್ಲೃಪ್ತಪತಿಭ್ಯೋಽನ್ಯಪತಿ ನಿಯತಃ ಅಥ ಕ್ಲೃಪ್ತಪತಿನಿಯತ ಏವೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಮುಕ್ತಾವನಪೇಕ್ಷಿತಮಪಿ ಭವತ್ಯುತ ನೇತಿ । ಲೋಕೇ ರಾಜಗೃಹ-ಪ್ರವಿಷ್ಟಸ್ಯ ಅನಪೇಕ್ಷಿತಸ್ವಾವರಪ್ರತಿಹಾರಾದಿನಿಯತತ್ವಮಿವ ಮುಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಪರಗೃಹಗತತ್ವಾತ್ ಸ್ವಾವರನಿಯತತ್ವಂ ಸ್ಯಾದನ್ಯಥಾ ಲೋಕವಿರೋಧಾ-ಪಾತಾದಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ -

ಸಿದ್ಧಾಂತಃ - ಲೋಕೇ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವಾಭಾವೇನ ಅನಪೇಕ್ಷಿತಸ್ವಾವರ-ನಿಯತತ್ವಸಂಭವೇಽಪಿ ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವಾದೇವ ನಾನಪೇಕ್ಷಿತ-ಪ್ರಾಪ್ತಿರ್ಯುಕ್ತೇತಿ ಕ್ಲೃಪ್ತಪತಿನಿಯತಾ ಏವ ಮುಕ್ತಾಃ । ನ ಹಿ ಮುಕ್ತಾನಾಮ-ವರನಿಯತತ್ವಮಪೇಕ್ಷಿತಮ್ । ತಥಾ ಚ (ವಾರಾಹ) ಸ್ಮೃತಿಃ ''ಪರಮೋಽ-ಧಿಪತಿಸ್ತೇಷಾಂ'' ಇತ್ಯಾದಿಕೇತಿ । ಫಲಂ ತು ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಸಂಸಾರಸಮಾನ-ಧರ್ಮವತ್ತ್ವತದಭಾವೌ ॥ ೭ ॥

॥ ಅಥ ಅಭಾವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೮ ॥

॥ ಓಂ ಅಭಾವಂ ಬಾದರಿರಾಹ ಹ್ಯೇವಮ್ ಓಂ ॥ ೪-೪-೮

ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವೇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರಾಧೀನಭೋಗಾಕ್ಷೇಪೇಣಾತ್ರ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ''ಅತ ಏವ'' ಇತ್ಯಸ್ಯ (ಬ್ರ.ಸೂ.೪.೪.೯) ಪ್ರಾಗುಕ್ತ-ಹೇತ್ವತಿದೇಶಕತಯಾ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕತ್ವೇನಾವ್ಯವಧಾಯಕತ್ವಾತ್ ಪ್ರಕೃತೋ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಭೋಗಃ ನ ಯುಜ್ಯತೇ ಉತ ಯುಜ್ಯತೇ ಇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ದೇಹಭಾವಾಭಾವಯೋಃ ಭೋಗ ಉಪಪಾದಯಿತುಮಶಕ್ಯ ಉತ ಶಕ್ಯ ಇತಿ । ತಥಾ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ದೇಹಭಾವಾಭಾವೌ ವಿರೋಧಾದಯುಕ್ತಾವುತ ಯುಕ್ತಾವಿತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಮುಕ್ತಾನಾಂ ದೇಹಸ್ಯ ಭಾವೇ ದುಃಖಾದಿಪ್ರಸಂಗೇನ ನಿರ್ದುಃಖಭೋಗೋಽನುಪಪನ್ನಃ । ಅಭಾವೇ ಚ ಭೋಗಾಸಂಭವಃ । ನ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮೇಣೇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತದಿಶಾ ಬ್ರಾಹ್ಮದೇಹೇನ ಭೋಗೋ ಯುಕ್ತ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಸಾಯುಜ್ಯಭಾಜಾಂ ತತ್ಸಂಭವೇಽಪಿ ಅನ್ಯೇಷಾಂ ತದಭಾವಾತ್ । ನ ಚ ಚಿಚ್ಛರೀರೇಣ ತೇಷಾಂ ಭೋಗೋಪಪತ್ತಿಃ। ಸುಪ್ತ್ಯಾದೌ ಸತೋಽಪಿ ತಸ್ಯ ಭೋಗಾಯತನತ್ವಾ ದರ್ಶನಾತ್ । ಅತೋ ದೇಹಭಾವೇ ಅಭಾವೇ ಚ ಭೋಗಸ್ಯ ದುರುಪಪಾದತ್ವಾನ್ನ ಯುಜ್ಯತೇ ಭೋಗಃ । ವಿರೋಧಾದಯುಕ್ತೌ ಚ ದೇಹಭಾವಾಭಾವಪಕ್ಷಾವಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಯುಜ್ಯತೇ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಭೋಗಃ । ಪಕ್ಷದ್ವಯೇಽಪಿ ಭೋಗಸ್ಯ ಸೂಪಪಾದತ್ವಾತ್। ಬಾಹ್ಯದೇಹಭಾವೇ ತಸ್ಯ ಜಡತ್ವೇಽಪಿ ಶುದ್ಧ-ಸತ್ತ್ವಾತ್ಮಕತೇಜೋರೂಪತಯಾ ದುಃಖಾದ್ಯನಾಪಾದಕತ್ವೇನ ತತ್ರ ಸುಖಾನು-ಭವಮಾತ್ರಸ್ಯೋಪಪತ್ತೇಃ । ಪ್ರದೀಪೋ ಯಥಾ ತೈಲಾದ್ಯೇವ ಭುಂಕ್ತೇ ನ ತು ತದ್ಗತ ಕಾಷ್ಠಾರ್ಣ್ಯಾದಿ ತದ್ವತ್ । ''ತೀರ್ಣೋ ಹಿ ತದಾ ಸರ್ವಾನ್ ಶೋಕಾನ್'' ಇತಿ (ಬೃ.೬.೩.೨೨) ಶ್ರುತೇಃ । ದೇಹಾಭಾವಪಕ್ಷೇಽಪಿ ಯಥಾ ಸ್ವಪ್ನಾವ-ಸ್ಥಾಯಾಂ ಬಾಹ್ಯದೇಹಾಭಿಮಾನಾಭಾವೇಽಪಿ ಭೋಗಃ ತಥಾ ಮುಕ್ತೌ ಬಾಹ್ಯದೇಹಾಭಾವೇಽಪಿ ಚಿಚ್ಛರೀರೇಣ ಭೋಗೋಪಪತ್ತೇಃ ಅನಭಿಮಾನ-ಸ್ವಾಭಾವಸಾಮ್ಯಾತ್ । ಸುಪ್ತೌ ತು ಮನಸ ಉಪರತತ್ವಾದಭೋಗಃ ದೇಹ-ಭಾವಾಭಾವಪಕ್ಷೌ ಚ ''ಚಿತಾ ವಾಚಿತಾ ವಾ''ಇತಿ (ಉದ್ದಾಲಕಶ್ರುತಿಃ) ''ಅಶರೀರೋ ವಾವ ತದಾ ಭವತಿ'' ಇತಿ ಚ (ಕೌಂಠರವ್ಯ) ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ । ದ್ವಾದಶಾಹಸ್ಯ ಯಜಮಾನೇಚ್ಛಯಾ ಏಕಾನೇಕಕರ್ತೃಕತ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಅಹೀನತ್ವ-ಸತ್ರತ್ವವತ್ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ತೇಜೋರೂಪಬಾಹ್ಯದೇಹಭಾವಾ-ಭಾವಯೋರವಿರೋಧಾಚ್ಚ ಯುಕ್ತಾವಿತಿ । ತಥಾ ಚ ಸ್ಮೃತಿಃ ''ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ವಾ ಶರೀರಾಣಿ ತೇಜೋರೂಪಾಣಿ ಕಾನಿಚಿತ್। ಸ್ವೀಕೃತ್ಯ ಜಾಗರಿತವದ್ಭುಕ್ತ್ವಾ ತ್ಯಾಗಃ ಕದಾಚನ'' ಇತಿ ॥ ಫಲಂ ತು ನಿರ್ದುಃಖಭೋಗವತ್ ಮುಕ್ತೇಃ ಪುಮರ್ಥತ್ವಾಕ್ಷೇಪಃ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚೇತಿ ॥ ೮ ॥

॥ ಅಥ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೯ ॥

॥ ಓಂ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರವರ್ಜಮ್ ಓಂ ॥ ೪-೪-೯

ಏವಮನುಪಪತ್ತಿನಿರಾಸೇನ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಭೋಗೇ ಸಿದ್ಧೇಽತ್ರ ತಸ್ಯ ಮರ್ಯಾದೋಚ್ಯತೇ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಮುಕ್ತಾಃ ಕಿಂ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರಾನ್ ಕುರ್ವಂತಿ ನ ವೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ''ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನಾಪ್ತ್ವಾ'' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ (ಐ.೨.೫.೧) ಸರ್ವಶಬ್ದೋಽಸಂಕುಚಿತವೃತ್ತಿರುತ ಸಂಕುಚಿತವೃತ್ತಿರಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ತತ್ಸಂಕೋಚಕಂ ನಾಸ್ತ್ಯುತಾಸ್ತೀತಿ । ತದರ್ಥಂ ''ಸರ್ವೇಽಸ್ಮೈ ದೇವಾ ಬಲಿಮಾವಹಂತಿ'' ಇತಿ (ತೈ.೧.೫) ಸರ್ವದೇವಪೂಜ್ಯತ್ವಶ್ರುತಿಃ ಸರ್ವಜೀವವಿಷಯಾ ವಿರಿಂಚವಿಷಯಾ ವೇತಿ । ಸರ್ವೇಽಸ್ಮೈ ದೇವಾ ಇತಿ ಶ್ರುತೇರ್ಜೀವಮಾತ್ರವಿಷಯತ್ವಾತ್ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನಿತಿಶ್ರುತೇಃ ''ಶರೀರ-ಭೇದಾದ್ ಊರ್ಧ್ವ ಉತ್ಕ್ರಮ್ಯ'' (ಐ.೨.೫.೧) ಇತ್ಯಾದಿಜೀವಪ್ರಕರಣಗತ-ತ್ವೇಽಪಿಜೀವಾನಾಂತಾದೃಶಶಕ್ತಿಕಲ್ಪನೇನವಾಶಕ್ಯಭಾವೇಽಪಿಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದೇವ ಸರ್ವೈಶ್ವರ್ಯಸಂಭವೇನ ಸರ್ವಶಬ್ದಸಂಕೋಚಕಾಭಾವಾತ್ ಕುರ್ವಂತ್ಯೇವ ಮುಕ್ತಾಃ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿವ್ಯಾಪಾರಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ -

ಸಿದ್ಧಾಂತಃ - ''ಮಾಹಾಚಮಸ್ಯ'' ಇತ್ಯುಪಕ್ರಮೇಣ ''ಸರ್ವೇಽಸ್ಮಾ'' ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ ಮುಕ್ತವಿರಿಂಚ ವಿಷಯತಯಾ ಸರ್ವಮುಕ್ತವಿಷಯತ್ವಾಭಾವೇನ ಜೀವಾನಾಂ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದೌ ಶಕ್ತಿಕಲ್ಪಕಾಭಾವೇನ ತತ್ರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಭಾವಾತ್ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಸ್ಯ ''ಸ್ವಾಧಿಕಾನಂದಸಂಪ್ರಾಪ್ತೌ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿವ್ಯಾಪೃತಿಷ್ವಪಿ । ಮುಕ್ತಾನಾಂ ನೈವ ಕಾಮಃ ಸ್ಯಾತ್'' ಇತಿ (ವಾರಾಹ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದ್ಯ-ನ್ಯಕಾಮನಾವತ್ತ್ವೇನೋಪಪತ್ತೇಃ ಜಗದ್ ವ್ಯಾಪಾರವರ್ಜಮನ್ಯಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ಭುಂಕ್ತೇ ಮುಕ್ತಃ (ಭುಂಜತೇ ಮುಕ್ತಾಃ) ಇತಿ । ಅತ್ರ ಮುಕ್ತವಿರಿಂ-ಚಸ್ಯಾಶೇಷಮುಕ್ತನಿಯಮನವ್ಯಾಪಾರೋಽನ್ಯದೇವಾನಾಂ ಸ್ವಾವರಮುಕ್ತ-ನಿಯಮನವ್ಯಾಪಾರಶ್ಚ ಸಿದ್ಧ ಇತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ ॥ ಫಲಂ ತು ಲಕ್ಷಣ-ಸೂತ್ರಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೯ ॥

॥ ಅಥ ಸ್ಥಿತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಓಂ ಸ್ಥಿತಿಮಾಹ ದರ್ಶಯತಶ್ಚೈವಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನೇ ಓಂ ॥ ೪-೪-೧೦

ಪೂರ್ವತ್ರ ಕಾಮಪದೋಕ್ತವಿಷಯಭೋಗೇಯತ್ತೋಕ್ತಾ ಅತ್ರ ತು ತದಭಿವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ವರೂಪಸುಖಸ್ಯ ಯಥಾಸ್ಥಿತಿರೂಪೇಯತ್ತೋಚ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಮುಕ್ತಃ ಕಿಮಾನಂದವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸವಾನ್ ಉತ ಯಥಾಸ್ಥಿತಿಮಾನಿತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ತೇಷಾಮುಪಾಸನಾದಿಕಂ ಕಿಂ ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಹೇತುರ್ಭವತ್ಯುತ ನೇತಿ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ''ಏತತ್ಸಾಮ ಗಾಯನ್ನಾಸ್ತೇ'' (ತೈ.೩.೧೦) ಇತ್ಯಾದೌ ಮುಕ್ತಾನಾಮುಪಾಸನಾಶ್ರವಣಾತ್ ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ವೈಯರ್ಥ್ಯಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ ಫಲವತ್ತ್ವಾವಶ್ಯಂಭಾವಾತ್ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ವಶಿತ್ವರೂಪೈಶ್ವರ್ಯಬಲೇನ ಕಾಮಿತಾಶೇಷಪೂರ್ತ್ಯಾ ಭೋಗವಿಶೇಷಸತ್ತ್ವಾಚ್ಚ ವೃದ್ಧಿಮಾನ್ ಆನಂದಸ್ತದುಪರಮೇ ಚ ಹ್ರಾಸವಾನಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಏಕಪ್ರಕಾರೇಣೈವ ಸ್ಥಿತಿಮಾನ್ ಮುಕ್ತಾನಂದಃ । ''ಸ ಏಷ'' ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ (ಜಾಬಾಲ) ಶ್ರುತೌ ವೃದ್ಧ್ಯಾದ್ಯಭಾವಮುಕ್ತ್ವಾ ಉಪಾಸನ ಸದ್ಭಾವಮಾಶಂಕ್ಯ ''ದರ್ಶನ್ನೇವಾತ್ಮಾನಮ್'' ಇತ್ಯುಪಾಸನಾವತೋಽಪಿ ಆಪತ್ತಿವಿಪತ್ತಿಶಬ್ದಿತವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸನಿಷೇಧಾತ್ ಮಹತಾಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ ಮುಕ್ತೋ ನ ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಮಾನ್ ಕಾರಣಶೂನ್ಯತ್ವಾದಿತ್ಯನುಮಾನೇನ ಚ ವೃದ್ಧ್ಯಾದ್ಯಭಾವಸ್ಯ ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ । ಉಪಾಸನಾಯಾಶ್ಚ ''ಹರೇರುಪಾಸನಾ ಚಾತ್ರ ಸದೈವ ಸುಖರೂಪಿಣೀ'' ಇತಿ(ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಸ್ವಯಂ ಫಲರೂಪತ್ವೇನ ಫಲಾಂತರಸಾಧನತ್ವಾಭಾವಾತ್ ವಶಿತ್ವೇನ ಕಾಮಿತಾಶೇಷಭೋಗಪ್ರಾಪ್ತಾವಪಿ ಅಯೋಗ್ಯೇ ಕಾಮನಾವಿರಹಾತ್ ಯೋಗ್ಯಸ್ಯ ಚ ಪ್ರಾಪ್ತತ್ವಾತ್ ಭೋಗವಿಶೇಷೇಽಪಿ ತದುಪರಮಾದಪಿ ನ ಸುಖವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಹೇತುಃ ತಥಾಪಿ ಸ ಭೋಗವಿಶೇಷಃ ಕ್ರೀಡಯಾ ವಾ ''ಅವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸರೂಪತ್ವಂ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಪ್ರಾಯಿಕಂ ಭವೇತ್ । ಕಾದಾಚಿತ್ಕವಿಶೇಷಸ್ತು ನೈವ ತೇಷಾಂ ನಿಷಿಧ್ಯತೇ''

ಇತಿ (ಕೌರ್ಮೇ) ಉಕ್ತದಿಶಾ ಸ್ವರೂಪಸುಖಸ್ಯ ವೈಚಿತ್ರ್ಯ ಹೇತುತಯಾ ವೋಪಪನ್ನ ಇತಿ ॥ ಫಲಂ ತು ಸಂಸಾರಸಮಾನಧರ್ಮತಾಪತ್ತ್ಯಾ ಮುಕ್ತೇ-ರಪುಮರ್ಥತ್ವಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧಿಃ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಅಥ ಅನಾವೃತ್ತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥

॥ ಓಂ ಅನಾವೃತ್ತಿಶ್ಶಬ್ದಾದನಾವೃತ್ತಿಶ್ಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ ॥
೪-೪-೧೧

ಪೂರ್ವತ್ರ ಮುಕ್ತಾನಂದಸ್ಯ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಾದಿಃ ನೇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಅತ್ರ ತು ತದನುಭವಸ್ಯಾಂತೋ ನಾಸ್ತೀತ್ಯುಚ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಕೃತೋ ಮುಕ್ತಃ ಕಿಂ ಜನ್ಮಮೃತ್ಯಾದಿಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪಪುನರಾವೃತ್ತಿಮಾನುತ ನೇತಿ ಚಿಂತಾ । ತದರ್ಥಂ ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಸಮಸ್ತಕಾಲವಾಸಿತ್ವಂ ಪುನರಾವೃತ್ತಾವಬಾಧಕಮ್ ಉತ ಬಾಧಕ-ಮಿತಿ । ತದರ್ಥಂ ಸಮಸ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಕಾಲಸ್ಯ ಸಮಾಪ್ತಿರಸ್ತ್ಯುತ ನೇತಿ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಸ್ವರ್ಗಾದಿಸ್ಥಸ್ಯೇವ ಮುಕ್ತಸ್ಯಾಪ್ಯಸ್ತಿ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಃ । ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಸಮಸ್ತಕಾಲವಾಸಿತ್ವೇಽಪಿ ಸಮಸ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಕಾಲಸ್ಯ ಕದಾಚಿತ್ಸ-ಮಾಪ್ತಿಸಂಭವಾತ್ । ನ ಚ ಕಾಲಸ್ಯಾನಂತ್ಯಾತ್ ಸಮಾಪ್ತೇರಸಂಭವಃ । ಭಾರತಯುದ್ಧೇ ''ಚತುರ್ದಶೀಂ ಪಂಚದಶೀಂ ಭೂತಪೂ....ಇಮಾಂ ತು ನಾಭಿಜಾನಾಮಿ ಅಮಾವಾಸ್ಯಾಂ ತ್ರಯೋದಶೀಮ್ ಇತಿ ತ್ರಯೋದಶ್ಯಾಃ ಅಸಂಭಾವಿತಪಂಚದಶೀತ್ವದರ್ಶನಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಕಾಲಸ್ಯ ಸಮಸ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಸಮಾಪ್ತೇಃ ವ್ಯಾಹತತ್ವೇನ ಅನಂತ-ಕಾಲವಾಸಿತ್ವಾತ್ ಸ್ವರ್ಗಿಣೋ ಮನ್ವಂತರಾದಿವಾಸಿತಯಾ ಪುನರಾವೃತ್ತಾವಪಿ ನ ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಃ । ''ನ ಚ ಪುನರಾವರ್ತತೇ'' ಇತಿ ಶ್ರುತೇಶ್ಚ ''ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನಾಪ್ನೋತಿ'' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಸರ್ವಕಾಮಾಪ್ತೇಃ ಶ್ರವಣೇನ ಶ್ರುತಾವಪುನರಾವೃತ್ತೇಃ ಕಾಮಿತತ್ವಾಚ್ಚ ನ ಪುನರಾವೃತ್ತಿರಿತಿ

ನಿತ್ಯನಿರ್ದುಃಖಾನಂದಾನುಭವವಂತ ಏವ ಮುಕ್ತಾ ಇತಿ ॥ ಫಲಂ ತು ಮುಕ್ತೇಃ ಪುಮರ್ಥತ್ವಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೧ ॥

ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಪೂರ್ಣಾಯ ದೋಷದೂರಾಯ ವಿಷ್ಣವೇ ।
ನಮಃ ಶ್ರೀಪ್ರಾಣನಾಥಾಯ ಭಕ್ತಾಭೀಷ್ಟಪ್ರದಾಯಿನೇ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪರಮಹಂಸಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀಮತ್ಸುಧೀಂದ್ರ
ಗುರುಪಾದಶಿಷ್ಯರಾಘವೇಂದ್ರ ಯತಿಕೃತಾಯಾಂ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲ್ಯಾಂ
ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಚತುರ್ಥಃ ಪಾದಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾ

ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಃ

ಕನ್ನಡಾನುವಾದ

ಪ್ರಣಮ್ಯ ರಮಣಂ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾಃ ಪೂರ್ಣಬೋಧಗುರೂನಪಿ ।
ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಂ ಕುರ್ಮೋ ವಿದುಷಾಂ ಕಂಠಭೂಷಣಮ್ ।।

ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನನ್ನೂ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ ಗುರುಗಳನ್ನೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಕಂಠ ಭೂಷಣವಾದ ನ್ಯಾಯ ಮುಕ್ತಾವಲಿ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದ

ಇದುವರೆಗೆ ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು ವಿಚಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಷ್ಣು ಅವನು ಸಿದ್ಧ. ಸಾಧ್ಯನಲ್ಲ. ಅಥ-ಅತಃ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವಾದ ಫಲ ಅಧಿಕಾರ ವಿಚಾರ ಇವು ಸಾಧ್ಯ. (ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದದ್ದು) ಇವುಗಳ ವಿಚಾರ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧ್ಯಾಯಗಳು ಅನಂತರ ಬಂದಿವೆ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಅತಃ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು ಫಲ = ಮುಕ್ತಿ. ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದದ್ದು 'ಅಥ' ಮತ್ತು 'ಜಿಜ್ಞಾಸಾ' ಪದಗಳಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ ವೈರಾಗ್ಯ , ಭಕ್ತಿ, ಉಪಾಸನಾ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನ ವಾದ್ದರಿಂದ ೩ನೆ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಾಧನ ವಿಚಾರ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಸಂಗತಿ. ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ಪೂರ್ವ ಪಾದಾರ್ಥಗಳು ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಪಾದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ ಕಾರಣ ಮೊದಲು ಅನಂತರ ಕಾರ್ಯ ಎಂಬ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪಾದಗಳು ಬಂದಿವೆ.

|| ಓಂ ತದಂತರ ಪ್ರತಿಪತ್ತೌ ರಂಹತಿ ಸಂಪರಿಷ್ವಕ್ತಃ ಪ್ರಶ್ನ ನಿರೂಪಣಾಭ್ಯಾಂ ಓಂ || ೩-೧-೧

ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆದ ವಿಚಾರ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಚಂದ್ರಿಕಾರರೇ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ನಾವು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಅವರ ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತೇವೆ.

(೧) ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರಸ್ಥವಾದ ಅಥಾದಿ ಪದೋಕ್ತವಾದ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳು ಬೇಡವೋ? ಬೇಕೋ? ಎಂದು ವಿಚಾರ.

(೨) ಇದಕ್ಕಾಗಿ, ಜೀವನ ಮರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪಂಚ ಭೂತಗಳ ವಿಯೋಗ ಆಗುತ್ತದೊ? ಇಲ್ಲವೊ? ಎಂಬ ವಿಚಾರ

(೩) ಭೂತಗಳ ವಿಯೋಗ ಪೂರ್ಣ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಇಲ್ಲವೋ? ಇದೆಯೋ? ಎಂಬ ವಿಚಾರಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿವೆ. ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಭೂತ ವಿಯೋಗ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಅದೇ ಮರಣರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಮರಣದಿಂದಲೇ ಭೂತ ವಿಯೋಗರೂಪ ಮೋಕ್ಷಸಂಪಾದನೆ ಆಗುವುದರಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳು ಬೇಡ ಎಂದಾಗುವುದು. ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಯೋಜನ ಇದೆ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಮರಣವಾದಾಗ ಸಂಪೂರ್ಣ ಭೂತವಿಯೋಗ-ವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳು ಬೇಕು ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ವಿಚಾರ(ಚಿಂತಾ) ಫಲ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಜೀವರ ಮರಣಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ''ಭೂತಾನಾಂ ವಿನಿವೃತ್ತಿಸ್ತು ಮರಣಂ ಸಮುದಾಹೃತಂ'' ಎಂಬ ವಚನದಂತೆ ಭೂತಗಳ ವಿಯೋಗ ಆಗುತ್ತದೆ. ''ಮುಕ್ತಿಸ್ತೇಭ್ಯೋವಿಮೋಚನಂ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಭೂತ-ವಿಯೋಗವೇ ಮುಕ್ತಿ ಆದ್ದರಿಂದ ಮರಣದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದರಿಂದ ಸಾಧನ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಭೂತಗಳು ಪೂರ್ಣವಿಯೋಗ ಹೊಂದದೇ ಜೀವರ ಜೊತೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಪಂಚಭೂತಗಳು

ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದು ಜೀವರಿಗೆ ಭೋಗವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕೃತಾರ್ಥವಾದ್ದರಿಂದ ಪುನಃ ಜೀವನೊಂದಿಗೆ ಹೋಗಲು ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವೇತ್ಥ ಯಥಾ (ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ೫ನೇ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಾಗ ಆಪಃ = ಭೂತತ್ರಯಾತ್ಮಕವಾದ ಅಪ್ ಭೂತದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜೀವನು, ಪುರುಷನಾಮಕನಾಗುವನು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದಿ ಏನು?) ಎಂಬ ಪ್ರವಾಹಣನ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಹಣನೇ ನೀಡಿದ ಇತಿ ತು......... (ಸ್ವರ್ಗ, ಪರ್ಜನ್ಯ, ಭೂಮಿ, ಪುರುಷ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಅಂತರ್ಗತ ನಾರಾಯಣ ವಾಸುದೇವ ಸಂಕರ್ಷಣ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಅನಿರುದ್ಧ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಜೀವನೆಂಬ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಾಗ ಅಪಃ= ಜೀವನು ಪುರುಷನಾಮಕನಾಗುತ್ತಾನೆ) ಎಂಬ ಉತ್ತರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜೀವನು ಭೂತಸಂಯುಕ್ತನಾಗಿಯೇ ಶರೀರದಿಂದ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ''ಭೂತಯುಕ್ತಃ ಪರಂ ಲೋಕಂ'' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇದೆ. ಭೂತಗಳು ಜೀವನ ಜೊತೆಗಿರುವುದರಿಂದ ಶರೀರಾಂತರ ಸಂಪಾದನೆ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇದೆ. ''ಭೂತಾನಾಂ ವಿನಿವೃತ್ತಿಃ'' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಭಾಗಶಃ ವಿಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡ-ಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮರಣಮಾತ್ರದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಸಾಧನಗಳು ಬೇಕು.

।। ಓಂ ತ್ರ್ಯಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ತು ಭೂಯಸ್ತ್ವಾತ್ ಓಂ ।। ೩-೧-೨

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಪ್ ಭೂತವು ಜೀವನೊಂದಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದರೂ ಆ ಒಂದು ಭೂತವು ಶರೀರಾಂತರವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲಾರದಾದ್ದರಿಂದ ಮರಣದಿಂದ ಮುಕ್ತಿ ಸಿಗು-ವಾಗ ಸಾಧನಾಂತರಗಳು ವ್ಯರ್ಥ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ.

ಇಲ್ಲಿ ಮೃತ ಜೀವನೋಂದಿಗೆ ಜಲತತ್ವ ಮಾತ್ರ ಹೋಗುತ್ತದೋ? ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಾ ಭೂತಗಳೋ ಎಂದು ವಿಚಾರ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಪ್ ಶಬ್ದವು ಏಕಭೂತಪರವೋ? ಅನೇಕಭೂತ ಪರವೋ?

ಎಂದು ಚಿಂತಾ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅಪ್‌ಶಬ್ದವು ಅನೇಕಪರವಾಗಲು ಪ್ರಮಾಣ ಇಲ್ಲವೋ? ಇದೆಯೋ? ಅಪಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗ ಸರಿಯಲ್ಲವೋ? ಅಥವಾ ಸರಿಯೋ? ಎಂಬ ಚಿಂತಾ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ : - ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪ್‌ಶಬ್ದವು ಅನೇಕ ಭೂತಪರ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಅದು ಅನೇಕ ಭೂತಪರವಾಗಿದ್ದರೆ ಭೂತಾನಿ ಪುರಷವಚಾಂಸಿ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಪ್ ಶಬ್ದಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೊಂದಿಗೆ ಅಪ್ ಮಾತ್ರ ಹೋಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು ಎಲ್ಲ ಭೂತಗಳಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ಮಿಶ್ರಾಣಿ ಹಿ ಭೂತಾನಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಪೃಥಿವಿ -ಅಪ್-ತೇಜಸ್ ಇವುಗಳ ತ್ರಿವೃತ್ ಕರಣದಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಅಪ್ ತತ್ವವೂಕೂಡ ಪೃಥಿವೀ ಅಪ್ ತೇಜೋರೂಪ-ವಾದ್ದರಿಂದ ಅಪ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸರ್ವಭೂತಗಳನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಪ್ ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದೇಕೆಂದರೆ ಇತರಭೂತಗಳಿಗಿಂತ ಅಪ್‌ನ ಅಂಶವು ಜಾಸ್ತಿ ಇದೆ. ಯಾವುದು ಜಾಸ್ತಿ ಇರುತ್ತದೋ ಅದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಮಾಡುವುದು 'ವೈಶೇಷ್ಯಾತ್ತು' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯ-ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮರಣ ಮಾತ್ರವೇ ಮೋಕ್ಷವಲ್ಲ. ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನ ಆಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಾನಗಳೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

ಓಂ ಪ್ರಾಣಗತೇಶ್ಚ ಓಂ ॥ ೩-೧-೩

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವನೊಂದಿಗೆ ಅಪ್ ಗಮನ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಅಪ್ ತತ್ವವು ಮಿಶ್ರಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಇತರ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಜೀವನೊಂದಿಗೆ ಗಮನವಿದೆಯೆಂದು ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನ-ದಿಂದ ಭೂತಗಳ ಗಮನವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರದ ಅಥಾದಿಫದೋಕ್ತವಾದ ಸಾಧನವು ಅನಾವಶ್ಯಕವೋ ಆವಶ್ಯಕವೋ? ಎಂಬ ವಿಚಾರ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಕೃತ ಭೂತಗಳು ಜೀವನೊಂದಿಗೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೋ? ಹೋಗುತ್ತವೋ? ಎಂಬ ಚಿಂತೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲವೋ? ಇದೆಯೇ ಎಂಬ ಚಿಂತಾ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಭೂತಗಳು ಜೀವನೊಂದಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ಭೂತಗಳು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮರಣದಿಂದ ಭೂತವಿಯೋಗವಾಗುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಧನ ಅನಾವಶ್ಯಕ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಮರಣವಾದರೂ ಭೂತಗಳು ಜೀವನೊಂದಿಗೆ ತಪ್ಪದೇ ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಜೀವನೊಂದಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಂತೂ ಹೋಗಿಯೇ ಹೋಗುತ್ತವೆ. ''ಕರಣೈರ್ವಾವ ನ ವಿಯುಜ್ಯತೇ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಇದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳಿಗೂ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಅವಿನಾಭಾವ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಒಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಭೂತಗಳು ಜೀವ-ನೊಂದಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಜೊತೆಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಹೋಗುವಾಗ ಆ ಮತ್ತೊಂದರ ಅವಿನಾಭಾವ ಸಂಬಂಧ ಉಳ್ಳದ್ದೂ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ರಾಜನೊಂದಿಗೆ ಮಂತ್ರಿ ಹೋಗುವಾಗ ಆ ಮಂತ್ರಿಯ ಅವಿನಾ-ಭಾವ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ವಸ್ತುವೂ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ.

ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಅವಿನಾಭಾವ ಸಂಬಂಧವು ''ಯತ್ರ ವಾವ ಭೂತಾನಿ ತತ್ರ ಕರಣಾನಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನ ಆವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ.

।। ಓಂ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇನ್ನ ಭಾಕ್ತತ್ವಾತ್ ಓಂ ।।
೩-೧-೪

ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಜೀವನೊಂದಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಹೇತುವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಆ ಹೇತುವಿನ ಅಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಥಾದಿ ಪದೋಕ್ತವಾದ ಸಾಧನ ಬೇಡವೋ? ಬೇಕೋ? ಎಂಬುದು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಚಾರ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಕೃತೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಜೀವನೊಂದಿಗೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೋ? ಹೋಗುತ್ತವೋ? ಎಂಬ ಚಿಂತಾ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಗಮನ ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಪೂರ್ಣವಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಮನಪರವೋ? ಅಥವಾ ಭಾಗಶಃ ಗಮನ

ಪರವೋ ಎಂಬ ಚಿಂತಾ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾಗಶಃ ಗಮನ ಪರತ್ವಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪಕ ಇಲ್ಲದೇ ಪ್ರತ್ಯುತ ಬಾಧಕವೇ ಇದೆಯೋ? ಅಥವಾ ಕಲ್ಪಕವಿದ್ದು ಬಾಧಕ ಇಲ್ಲವೋ? ಎಂಬ ಚಿಂತೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ:- ''ಯತ್ರಾಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ ಮೃತಸ್ಯ ಅಗ್ನಿಂ ವಾಕ್ ಅಪ್ಯೇತಿ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯ ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಜೀವನ ಜೊತೆಗೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಭಾಗದಿಂದ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಭಾಗದಿಂದ ಜೀವನ ಜೊತೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಆಧಾರವಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಭಾಗಶಃ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೋದರೂ ಪ್ರತಿಮರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೋಗಿ ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಎಲ್ಲ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಭೂತಗಳೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಜೀವನೊಂದಿಗೆ ಗಮನವಿಲ್ಲವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಜೀವನೊಂದಿಗೆ ಗಮನವಾದರೆ ಇಂದ್ರಿಯ-ಗಳೊಂದಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಿ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಅವಿನಾಭಾವ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಜೀವನೊಂದಿಗೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನ ಆವಶ್ಯಕವಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಪುರುಷಸ್ಯ ಮೃತೌ ಬ್ರಹ್ಮನ್ ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಭಾಗಶಃ ಜೀವ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳೆರಡು ಕಡೆಗೂ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ''ಅಗ್ನೌ ವಾಗಪ್ಯೇತಿ'' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಗೆ ಭಾಗಶಃ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಅದೇ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಯುಕ್ತವಾದ ಭಾಗಗಳಿಗೂ ಜೀವನು ದೇಹಾಂತರಪಡೆಯುವಾಗ ಪುನಃ ಪ್ರವೇಶವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಎಲ್ಲ ಇಂದ್ರಿಯ ಭಾಗಗಳೂ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ''ಮೃತಿಕಾಲೇ ಜಹತ್ಯೇನಂ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಭೂತಗಳೂ ಕೂಡ ಭಾಗಶಃ ಜೀವನೊಂದಿಗೆ ಭಾಗಶಃ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಅವಿನಾಭಾವಕ್ಕೆ ಚ್ಯುತಿ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಹಾಗೂ ಭೂತಗಳೂ ಕೂಡ ಜೀವನನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಪೂರ್ಣವಿಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನ ಆವಶ್ಯಕ.

॥ ಓಂ ಪ್ರಥಮೇಽಶ್ರವಣಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ ತಾ ಏವ ಹ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ ॥ ೩-೧-೫

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ''ಅಗ್ನೌ ವಾಗಪ್ಯೇತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಭಾಕ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನೌ ದೇವಾಃ ಶ್ರದ್ಧಾಂ ಜುಹ್ವತಿ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಸ್ಮರಣೆ ಬಂದದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷೆ ಮಾಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರದ್ಧಾಶ್ರುತಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಕ್ತತ್ವ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಥಾದಿ ಪದೋಕ್ತ ಸಾಧನಾಷ್ಠಾನ ಬೇಡವೋ? ಬೇಕೋ? ಎಂದು ಚಿಂತಾ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಜೀವನ ಜೊತೆ ಗಮನ ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ ಎಂದು ಚಿಂತಾ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ (ಆರಂಭದಲ್ಲಿ) ಶ್ರದ್ಧಾ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದ ಶ್ರದ್ಧಾ ಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ಶ್ರದ್ಧಾಯುಕ್ತಜೀವ ಪರವೋ ಅಥವಾ ಶ್ರದ್ಧಾ ಹಾಗೂ ಭೂತಯುಕ್ತ ಜೀವಪರವೋ ಎಂದು ಚಿಂತಾ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಕ್ರಮಾನು-ಸಾರವಾಗಿ ಉಪಸಂಹಾರ(ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ)ದಲ್ಲಿರುವ ''ಇತಿತು ಪಂಚಮ್ಯಾ-ಮಾಹುತಾವಾಪಃ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಬೇಕೋ ಅಥವಾ ಉಪ-ಸಂಹಾರಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪಕ್ರಮವನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಬೇಕೋ ಎಂದು ಚಿಂತಾ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಕ್ರಮ ಪ್ರಬಲವೋ ಉಪಸಂಹಾರ ಪ್ರಬಲವೋ ಎಂದು ಚಿಂತೆ. ಆದ್ಯಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಉಪಕ್ರಮವೇ ಪ್ರಬಲವೆಂದಾದರೆ ಉಪಸಂಹಾರದ ಆಪಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಶ್ರದ್ಧಾಯುಕ್ತ ಜೀವ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡ-ಬೇಕುವುದರಿಂದ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಜೀವನೊಂದಿಗೆ ಗಮನವಿಲ್ಲವೆಂದಾಗಿ ಸಾಧನಾ-ನುಷ್ಠಾನ ಅನಾವಶ್ಯಕವೆಂದಾಗುವುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಫಲ. ಉಪಸಂಹಾರ ಪ್ರಬಲವೆಂದಾದರೆ ಉಪಕ್ರಮದ ಶ್ರದ್ಧಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೂತಯುಕ್ತ ಜೀವ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೊಂದಿಗೆ ಭೂತಗಳ ಗಮನ ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಾಧನ ಬೇಕೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಫಲ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಉಪಕ್ರಮ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧಾಸಹಿತನಾದ ಜೀವನ ಹೋಮವೇ ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ಭೂತಗಳ ಗಮನ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಗಮನವಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ''ಶ್ರದ್ಧಾಂ ಜುಹ್ವತಿ'' ಎನ್ನುವುದರ ಬದಲಿಗೆ ''ಭೂತಾನಿ ಜುಹ್ವತಿ'' ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು.

ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಶ್ರದ್ಧಾ-ಶಬ್ದವು ಭೂತಯುಕ್ತ ಜೀವ ಪರವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಶಂಕೆ ಸರಿಯಿಲ್ಲ. ಉಪ-ಕ್ರಮವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಥಮೋಪಸ್ಥಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಅರ್ಥಾನುಸಂಧಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿರೋಧಿಯೂ ಹುಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದು ಪ್ರಬಲವಾದ್ದ-ರಿಂದ ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಉಪಸಂಹಾರವು ಪ್ರಥಮೋಪಸ್ಥಿತವಾಗದಿದ್ದರೂ ಅದು ಉಪಕ್ರಮದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಮೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಥನುಸಂಧಾನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಉಪ-ಸಂಹಾರವೇ ಪ್ರಬಲ. ಅದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪಕ್ರಮದ ಶ್ರದ್ಧಾಶಬ್ದವನ್ನು ಅಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೂ ಬಿಡದೆ ಶ್ರದ್ಧಾ ಮತ್ತು ಭೂತಯುಕ್ತ ಜೀವಪರ ಎನ್ನಬೇಕು ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಜೀವನೊಂದಿಗೆ ಗಮನ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಉಪಕ್ರಮ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಖಂಡನ ಹಾಗೂ ಉಪಸಂಹಾರ ಪ್ರಾಬಲ್ಯದ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ಗುರುಪಾದಕೃತ ಉಪಸಂಹಾರ ವಿಜಯದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

|| ಓಂ ಅಶ್ರುತತ್ವಾನ್ನೇಷ್ಟಾದಿಕಾರಿಣಾಂ ಪ್ರತೀತೇಃ ಓಂ || ೩-೧-೬

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪ್‌ಶಬ್ದ ಹಾಗು ಇಂದ್ರಿಯ-ಗಮನ ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಶಂಕಾಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅನಂತರ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಮೊದಲಿನಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂಕೂಡ ಸಾಧನಾಷ್ಠಾನ ಅನಾವಶ್ಯಕವೋ? ಅವಶ್ಯಕವೋ ಎಂದು ಚಿಂತಾ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಕೃತ ಭೂತಗಳು ಜೀವನ ಜೊತೆಗೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಹೋಗುತ್ತವೋ? ಎಂದು ಚಿಂತಾ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಆರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧಿ .ಹಾಗೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಮನ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಭೂತಗಮನಕ್ಕೆ ಸಾಧಕ-ವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆಗುತ್ತವೋ ಎಂಬ ಚಿಂತಾ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವುಗಳಿಗಿಂತ ಸ್ಪಷ್ಟಹೇಳದಿರುವುದು ಪ್ರಬಲವೋ ಅಥವಾ ಆರ್ಥಿಕಸಿದ್ಧ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಪ್ರಬಲವೋ ಎಂಬ ಚಿಂತಾ ಪರಂಪರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಪ್ರಶ್ನೆ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಪ್‌ತತ್ತ್ವದಗಮನ ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ಅಪ್‌ತತ್ವವು ತ್ರ್ಯಾತ್ಮಕ. ಅಂದರೆ ಮೂರು ಭೂತಗಳ ಸ್ವರೂಪ-ವಾಗಿದ್ದರೂ ಅರ್ಥಾತ್ ಇತರ ಭೂತಗಳ ಗಮನ ಸಿದ್ಧವಾದರೂ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಅಗ್ನಿಂ ವಾಗಪ್ಯೇತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಂತೆ ಭೂತಾನಿ ಗಚ್ಛಂತಿ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳದಿರುವುದೇ ಪ್ರಬಲವಾದ್ದರಿಂದ ಭೂತಗಳು ಜೊತೆಗೆ ಹೋಗುವುದಲ್ಲ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಮನ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿ ಇದ್ದರೂ ಭೂತಾನಿ ಗಚ್ಛಂತಿ ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿ ಇದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಅದು ವೈದಿಕಾರ್ಥ ಸಾಧಕವೇಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಗಮನ ಇಲ್ಲದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಾಧನ ಅನಾವಶ್ಯಕ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಕ್ಷುದ್ರಾನ್ನ ಭೋಜನವೂ ಭೋಜನವೇ ಆಗುವಂತೆ ಆರ್ಥಿಕ ಸಿದ್ಧಿಯೂ ಸಿದ್ಧಿಯೇ ಆಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅದು ಪ್ರಬಲವೇ ಆಗಿದೆ. ಇಂದ್ರಿಯಗಮನ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯೂಕೂಡ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಲಿಂಗಗ್ರಾಹಕ ಪ್ರಮಾಣ-ವಾದ್ದರಿಂದ ಅದೂ ಪ್ರಬಲವೇ ಆದ್ದರಿಂದ 'ಭೂತಗತಿ ಶ್ರುತವೇ ಆಗಿಲ್ಲ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿ ಅವೆರಡು ಭೂತಗತಿ ರೂಪ ಅರ್ಥಸಾಧಕ-ವಾಗುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ''ಅಥ ಹೈನಂ ಯಜಮಾನಂ'' ಎಂಬ ಸ್ಪಷ್ಟ ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ಇದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನೊಂದಿಗೆ ಭೂತಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಮಾಡಿದವರಿಗೂ ಭೂತವಿಯೋಗ ಇಲ್ಲವೆಂದಮೇಲೆ ಇತರರಿಗೆ ಕೈಮುತ್ಯ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಭೂತವಿಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಧನ ಆವಶ್ಯಕ.

॥ ಓಂ ಭಾಕ್ತಂ ವಾ ಅನಾತ್ಮವಿತ್ತ್ವಾತ್ ತಥಾಹಿ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ ॥ ೩-೧-೭

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮ ಮಾಡಿದವರಿಗೇನೇ ಭೂತ-ವಿಯೋಗವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದ ಮೇಲೆ ಇತರರಿಗಂತೂ ಆಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಎಂದು ಕೈಮುತ್ಯ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕರ್ಮಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯೇ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ

ಭೂತವಿಯೋಗ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕೈಮುತ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಾಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ ಸಂಗತಿ.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳು ಬೇಡವೋ? ಬೇಕೋ? ಎಂದು ವಿಚಾರ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ''ಅಪಾಮ ಸೋಮಂ ಅಮೃತಾ ಅಭೂಮ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಜನ್ಯ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಮುಖ್ಯವೋ ಗೌಣವೋ? ಎಂದು ವಿಚಾರ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಮೋಕ್ಷವು ಮುಖ್ಯವೆಂದರೆ ಬಾಧಕ ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೇ? ಎಂಬ ವಿಚಾರ - ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ ಎಂದಾದರೆ ಕರ್ಮದಿಂದಲೂ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದರಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂಬುದೇ ಫಲ. ಆ ಮೋಕ್ಷವು ಅಮುಖ್ಯ ಎಂದಾದರೆ ಮುಖ್ಯ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳು ಬೇಕು ಎಂಬುದು ವಿಚಾರದ ಫಲ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ''ಅಪಾಮ ಸೋಮಂ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುವಂತೆ ಸುಲಭವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷಸಿಗುವಾಗ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳು ಯಾಕೆ? ಅದು ಬೇಡ. ಆ ಮೋಕ್ಷವಾದರೂ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಮುಖ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದು ಬೇರೆ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಈ ನಿರವಕಾಶಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಪಾಮ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮದಿಂದ ಸಿಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮೋಕ್ಷ ಗೌಣ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳು ಬೇಕು. ಕರ್ಮದಿಂದ ಬರುವ ಗೌಣಮೋಕ್ಷವೆಂದರೆ ''ಅಮೃತೋ ವಾವ ಸೋಮಪೋ ಭವತಿ.......ಯಾವದಿಂದ್ರಃ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಅಲ್ಪಕಾಲೀನವಾದ ಮುಕ್ತಿ. ಇದು ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಅವರಲ್ಲೂ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗಾದರೆ ''ಅಗನ್ಮ ಜ್ಯೋತಿಃ'' (ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದೆವು) ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಮುಖ್ಯಮೋಕ್ಷ.

ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದವರಿಗೆ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿತು ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವಂತೆ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆನಂದಾತಿಶಯವೇ ಅಮೃತತ್ವ.

ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಥ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಸಮಾಧಾನಗಳೇ ಫಲ

II ಓಂ ಕೃತಾತ್ಯಯೇ ಅನುಶಯವಾನ್ ದೃಷ್ಟಸ್ಮೃತಿಭ್ಯಾಂ ಓಂ II ೩-೧-೮

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಜನ್ಯ ಮೋಕ್ಷವು ಗೌಣ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ, ಕರ್ಮದ ಫಲವನ್ನು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಪೂರ್ತಿ ಅನುಭವಿಸಿವುದಿಲ್ಲ. ಏಕದೇಶವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಸಾಧನಗಳು ಬೇಡವೋ ಅಥವಾ ಬೇಕೋ? ಎಂದು ವಿಚಾರ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಫಲದ ಅನುಭವ ಪೂರ್ತಿ ಆಗುತ್ತದೋ ಏಕದೇಶಮಾತ್ರವೋ ಎಂದು ವಿಚಾರ. ಸ್ವಲ್ಪಭಾಗದ್ದು ಮಾತ್ರ ಅನುಭವ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ ಎಂದು ವಿಚಾರ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ''ಕರ್ಮಣಾ ಬಧ್ಯತೇ ಜಂತುಃ'' ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಬಂಧಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವೇ ಬೀಜ. ಜೀವನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ಅವನ ಜೊತೆಗೇ ಇದ್ದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಪೂರ್ಣಭೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ಉಳಿಸುತ್ತಾನೆಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉಳಿಸಿತ್ತಾನೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಎರಡು ಮೂರು ಬಾರಿ ಹೋಗಿ ಬರುವಾಗ ಪೂರ್ತಿ ಅನುಭೋಗ ಆಗುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮವೆಂಬ ಬೀಜವೇ ಇಲ್ಲದಂತಾಗಿ ಬಂಧನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವಾಗು- ವುದರಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ತತಃ ಶೇಕ್ಷೇಣ ಇಮಂ ಲೋಕಮಾಯಾತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಹಾಗೂ ''ಭುಕ್ತಶೇಷಾನುಶಯವಾನ್'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಹೇಳುವಂತೆ ಜೀವನು ಕರ್ಮ ಊಳಿಸಿಕೊಂಡೇ ಭೂಮಿಗೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಕರ್ಮಸಂಗ್ರಹವಾಗುತ್ತದೆ ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಒಂದು ಬಾರಿ ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಕನಿಷ್ಠ ಪಕ್ಷ ಹತ್ತು ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವಷ್ಟು ಕರ್ಮಸಂಗ್ರಹವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಷ್ಟು ಬಾರಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಬಂದರೂ ಕರ್ಮವು ಸಂಪೂರ್ಣ ನಾಶವಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳು ಬೇಕು.

॥ ಓಂ ಯಥೇತಮನೇವಂಚ ಓಂ ॥ ೩-೧-೯

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಕರ್ಮಶೇಷಸಹಿತನಾಗಿಯೇ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಬರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹೋದಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಬರುತ್ತಾನೋ ಅಥವಾ ಮಾರ್ಗಾಂತರದಿಂದಲೋ ಎಂದು ಆಕಾಂಕ್ಷಾ (ಜಿಜ್ಞಾಸೆ) ಉಂಟಾ-ಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸಲಾಗುವುದು.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಬೇಡವೋ ಬೇಕೋ? ಎಂಬ ವಿಚಾರ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋದ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ ಬರುತ್ತಾನೋ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೋ? ಎಂದು, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾರ್ಗಸ್ಮರಣೆ ಆಗಮನಕ್ಕೆ ಉಪ-ಯೋಗಿಯೇ ಅಲ್ಲವೇ ಎಂದು, ವಿಚಾರ ಪರಂಪರೆ ನಡೆದಿದೆ. ಮಾರ್ಗಸ್ಮರಣೆ ಬೇಕು ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಸ್ಥವಾದ ಹೋದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಮರಳಿ ಬರಲು ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ 'ಕರ್ಮವು ಕ್ಲೇಶ ಹೇತು ಆದ್ದರಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯ ಬೇಕು' ಎನ್ನುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಮಾರ್ಗಸ್ಮರಣೆ ಅನಗತ್ಯ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಬರುವ ಸಂಭವವಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಅಪರಿಚಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕ್ಲೇಶವೂ ಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಇಂತಹ ಗಮನಾಗಮನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಬೇಕೆನ್ನುವುದು ಉಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಪರಿಚಿತ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಪರಿಚಿತ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮರಳುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಸಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಯಥೇತ-ಮಾಗಚ್ಛತಿ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೂ ಬರುವುದರಿಂದ, ಹೋದ-ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಬರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು ಆದ್ದರಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಗಮನಾಗಮನಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಾರ್ಗಪರಿಚಯ ಅಥವಾ ಸ್ಮರಣೆಯು ಆಗಮನಕ್ಕೆ ಅನುಪಯುಕ್ತ. ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋದಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ ಬರುವುದು ಆಕಾಶದವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಅನಂತರ ಅದರ ಕೆಳಗೆ ಬರುವ ಮಾರ್ಗ ಬದಲಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ''ಧೂಮಾದಭ್ರಂ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ನಿರೂಪಿಸಿದೆ. ಯಥೇತಂ ಎಂಬ

ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ಹೋದಮಾರ್ಗದಿಂದ ಆಗಮನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯಾದರೂ ಅದನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಹೋದಮಾರ್ಗದಿಂದ ಆಗಮನ ಪರ ಎಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಗಮನಪ್ರಕಾರಕ್ಕಿಂತ ಆಗಮನ ವ್ಯತ್ಯಾಸ-ವಾಗುವುದರಿಂದ ಕ್ಲೇಶವಾಗುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಬೇಕು.

॥ ಓಂ ಚರಣಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ ತದುಪಲಕ್ಷಣಾರ್ಥೇತಿ ಕಾರ್ಷ್ಣಾಜಿನಿಃ ಓಂ ॥ ೩-೧-೧೦

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಗಮನಾಗಮನ ಪ್ರಕಾರವು ನಿರ್ಣೀತವಾಯಿತು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅದರ ಸಾಧನವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗುವುದು. ಕಾಮ್ಯ-ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವು ಬೇಡವೋ ಬೇಕೋ ಎಂಬ ವಿಚಾರ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಗಮನಾಗಮನವು ಆಚಾರದ ಫಲವೋ ಅಥವಾ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಫಲವೋ ಎಂಬ ವಿಚಾರ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ''ತದ್ಯ ಇಹ....'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಚರಣ ಎಂಬ ಪದವು ಕರ್ಮಾಂಗ ಆಚಾರಪರವೋ ಕರ್ಮಪರವೋ ಎಂಬ ವಿಚಾರಗಳು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣೀತವಾಗಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಗಮನಾಗಮನವು ಆಚಾರದಫಲವೇ ಹೊರತು ಕರ್ಮ-ಫಲವಲ್ಲ. ''ತದ್ಯ ಇಹ ರಮಣೀಯಚರಣಾಃ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಗಮನಾ-ಗಮನವನ್ನು ಆಚಾರದ ಫಲವೆಂದೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆಚಾರವೆಂದರೆ ಅದು ಕರ್ಮವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು ''ಸ ಯಥಾಕಾರೀ ಯಥಾಚಾರೀ'' ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ''ಆಚಾರ ಇತಿ ಸಂಪ್ರೋಕ್ತಃ ಕರ್ಮಾಂಗತ್ವೇನ ಶುದ್ಧಿದಃ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಚಾರವೆಂದರೆ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಶುದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕರ್ಮಾಂಗವಾದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಕ್ರಿಯೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ರಮಣೀಯ ಚರಣಾಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಚರಣಪದವು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೇ ವಾಚಕಚಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಚರಣಪದವೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಹೇಗಿದ್ದರೂ ಯಜ್ಞಾದಿಕಾರಿಗಳ ವಿಚಾರವೇ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ್ದರಿಂದ ''ಯಜ್ಞಾದಿಕಾರಿಣಃ ರಮಣೀಯಾಂ ಯೋನಿಮಾಪದ್ಯಂತೇ'' ಎಂದು ಚರಣ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದೇ ಹೇಳಿ

ಯಜ್ಞಾದಿಕಾರಿಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ ಕರ್ಮವನ್ನು ಲಕ್ಷಣಯಾ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಚರಣ ಪದವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಗಮನಾಗಮನವೂ ಆಚಾರದ್ದೇ ಫಲ.

''ಯ ಇಮೇ ಗ್ರಾಮೇ ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತೇ ದತ್ತಮಿತ್ಯುಪಾಸತೇ ತೇ ಧೂಮಮಭಿಸಂಭವಂತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಗಮನಾಗಮನವನ್ನು ಯಜ್ಞದ ಫಲವೆಂದೇ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆದರ ವಿರೋಧ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿ ಉಪಾಸತೇ ಎಂಬ ಉಪ ಶಬ್ದವು ಸಮೀಪವಾಚಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮಸಮೀಪವರ್ತಿಯಾದ ಆಚಾರದ ಫಲವೆಂದೇ ಭಾವಿಸಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತಂ ಮನ್ಯಮಾನಾಃ'' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ''ತ್ರೈವಿದ್ಯಾಮಾಂ ಸೋಮಪಾಃ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲೂ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಗಮನಾಗಮನವು ಕರ್ಮದ್ದೇಫಲ. ''ರಮಣೀಯ ಚರಣಾಃ'' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಚರಣ ಪದದಿಂದ ಲಕ್ಷಣ ಯಾ ಕರ್ಮವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಸದಾಚಾರ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮ ಮಾಡಿದರೆ ರಮಣೀಯತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಚರಣ ಪದವಿದೆ ಅಷ್ಟೇ ಹೊರತು ಗಮನಾಗಮನವು ಆಚಾರದ್ದೇ ಫಲ ಕರ್ಮದ್ದಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವಿಸಬಾರದು. ''ಧರ್ಮಂ ಕುರುತ'' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ''ಧರ್ಮಂ ಚರತ'' ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗ ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಚರಣಶ್ರುತಿಯು ಕರ್ಮಪರವೇ ಆಗಿದೆ. ''ಯ ಇಮೇ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಕರ್ಮಪರವೇ ಆಗಿದೆ. ''ಯ ಇಮೇ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಸತೇ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಸಮೀಪವರ್ತಿ ಆಚಾರ ಎಂದರ್ಥೈಸುವುದು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಮತ್ತು ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ''ಅಥ ಯೇ ಯಜ್ಞೇನ ದಾನೇನ ತಪಸಾ ಲೋಕಾನ್ ಜಯಂತಿ ತೇ ಧೂಮಮಭಿಸಂಭವಂತಿ'' ಎಂಬ ಸಮಾನ್ಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಚಾರ ಬೋಧಕ ಶಬ್ದ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ವಿರೋಧವೂ ಬರುತ್ತದೆ.. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾಮ್ಯಾಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಆವಶ್ಯಕ.

|| ಓಂ ಅನಿಷ್ಟಾದಿಕಾರಿಣಾಮಪಿಚ ಶ್ರುತಮ್ ಓಂ ||

೩-೧-೧೧

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಗಮನಾಗಮನವು ಪುಣ್ಯಕರ್ಮದ ಫಲವಾಗಲಿ. ಆದರೆ ಅದು ಪಾಪ ಕರ್ಮದ ಫಲವಲ್ಲ ಎಂದು ಈ ಅಧಿ ಕರಣದಲ್ಲಿ ಶಂಕಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಾಮ್ಯವಾದ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವೈರಾಗ್ಯ-ತಾಳಬೇಕೋ? ಅಥವಾ ಪಾಪಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ವೈರಾಗ್ಯ ಬೇಕೋ? ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಗಮನಾಗಮನ ದುಃಖವು ಪುಣ್ಯವಂತರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೋ ಅಥವಾ ಪಾಪಿಗಳಿಗೂ ಇದೆಯೇ? ಗಮನಾಗಮನವು ಪಾಪದ ಭಯ(ನರಕಭಯ) ಮತ್ತು ಫಲಕಾಮನಾಪ್ರಯುಕ್ತವೋ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿಯೇ ಬರುವಂಥಹುದೋ? ಭಯಾದಿರಹಿತರಾದ ಪಾಪಿಗಳಿಗೂ ಗಮನಾ-ಗಮನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ ಎಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಭಯಾದಿಹೀನರಾದ ಪಾಪಿಗಳ ಗಮನಗಮನಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ಭಯಾದಿಸಹಿತರಾದ ಪುಣ್ಯ-ವಂತರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗತಾಗತವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಪ್ರಮಾಣವಿದೆಯೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯವಂತರು ಹಾಗೂ ಪಾಪಿಗಳಿಬ್ಬರಿಗೂ ಗಮನಾಗಮವಿದೆ ಎಂದಾಗುವುದೇ ಈ ವಿಚಾರದ ಫಲ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಪುಣ್ಯವಂತರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗಮನಾಗಮನ ದುಃಖ ಪಾಪ-ಕರ್ಮಮಾಡುವವರಿಗೆ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ''ಬಿಭ್ಯತ್ ಪತತಿ ಪಾದಪಾತ್'' (ಹೆದರಿದವನು ಮರದಿಂದ ಬೀಳುತ್ತಾನೆ) ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಭಯ ಉಳ್ಳವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಪತನಾದಿ ದುಃಖ ಕಂಡುಬಂದಿದೆ. ಪಾಪಕರ್ಮ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ನರಕಾದಿ ಅನರ್ಥದ ಭಯ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಮನೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ''ಕಾಮಾನ್ಯಃ ಕಾಮಯತೇ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಕಾಮಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಪುನರಾಗಮನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಭಯವು ಅಪ್ರಯೋಜಕ ಕರ್ಮವೇ ದುಃಖಪ್ರಯೋಜಕ ಎನ್ನಲು ಆಧಾರವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಪುಣ್ಯ-ಕರ್ಮಮಾಡುವವರಿಗೆ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾದ ಕಾಮ್ಯಪ್ರತಿಬಂಧಾದಿ ಕ್ಲೇಶವಿದೆ. ಆದರೆ ಪಾಪಮಾಡುವವರಿಗೆ ಅಂತಹ ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯುತ ಸ್ರಕ್ ಚಂದನಾದಿ

ಭೋಗವೇ ಅಧಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರಿಂದ ಮುಂದಾಗುವ ಪುನರಾಗಮನ ಕ್ಲೇಶ ಅಪ್ರಯೋಜಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಾಪಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ತದ್ಯ ಇಹ ಶುಭಕೃತಃ ಯೇ ಚ ಅಶುಭಕೃತಃ ತೇ ಶುಭ-ಮನುಭೂಯ ಆವರ್ತಂತೇ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯವಂತರಿಗೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಪಾಪಕರ್ಮಿಗಳಿಗೂ ಆಗಮನ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ''ಸರ್ವೇ ವಾ ಏತೇ ಅಶುಭಕೃತಃ ಸಂಯಮನೇ ಪ್ರಪತಂತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ''ಗಚ್ಛಂತಿ ಪಾಪಿನಃ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪಾಪಿಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯನರಕಾದಿ ಅನರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಗವಂತ ಅಜ್ಞಾನಿ-ಗಳಿಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ಆಗಮನಾದಿ ದುಃಖವಿದ್ದೇ ಇದೆ. ಭಯ ಮತ್ತು ಕಾಮನೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದು ಅಪ್ರಯೋಜಕ. ಭಯವೂ ಇಲ್ಲದೇ ಫಲ-ಕಾಮನೆಯೂ ಇಲ್ಲದೇ ವಿಷಭಕ್ಷಣ ಮಾಡಿದಾಗ ಅದರ ಫಲ ಮೃತ್ಯುವು ಕಂಡೇ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಾಪಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯ ವೈರಾಗ್ಯ ಬೇಕು.

॥ ಓಂ ಅಪಿ ಸಪ್ತ ಓಂ ॥ ೩-೧-೧೨

''ಯಾವದಿಂದ್ರಾಶ್ಚತುರ್ದಶ'' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದ ಪ್ರಕಾರ ನರಕವು ಅನಿತ್ಯವೇ ಆದುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹರಿದ್ವೇಷಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯ ನರಕ ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಹರಿದ್ವೇಷಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯಿತ ವೈರಾಗ್ಯ ಅನಾವಶ್ಯಕವೋ ಆವಶ್ಯಕವೋ?, ನರಕಕ್ಕೆ ಹೋದವರಿಗೆ ಪುನರಾವೃತ್ತಿ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ, ನರಕವು ಒಂದೆಯೇ ಅನೇಕವೋ? ಎಂಬ ವಿಚಾರ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ನರಕಗಳನೇಕ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಒಂದೇ ನರಕವಿರುವುದು ಅದೂಕೂಡ ಯಾವದಿಂದ್ರಾಶ್ಚತುರ್ದಶ ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ. ''ಮಹಾತಮಸಿ ಮಗ್ನಾನಾಂ ನ ತೇಷಾ ಮುತ್ಥಿತಿಃ ಕ್ವಚಿತ್'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯು ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನೂ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಒಂದೇ ನರಕವು ಕೆಲವರಿಗೆ ನಿತ್ಯ ಕೆಲವರಿಗೆ ಅನಿತ್ಯ ಎಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಲೇ

ಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ದ್ವೇಷಿಗಳಿಗೆ ನರಕ ನಿತ್ಯ ಏನ್ನಬಹುದಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ''ಚಕಾರ ನರಕಂ ಶೂನ್ಯಂ'' ನರಕದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ ನರಕವು ಯಾರಿಗೂ ನಿತ್ಯವಲ್ಲ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾದುದರಿಂದ ದ್ವೇಷಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯನರಕ ಎನ್ನುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ಕೌರವೋಥ ಮಹಾಂಶ್ಚೈವ'' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ ಸ್ಮೃತಿ-ಯಲ್ಲಿ ೫ ಅನಿತ್ಯ ನರಕಗಳು, ೨ ನಿತ್ಯನರಕಗಳು ಪ್ರಧಾನ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ''ಯಾವದಿಂದ್ರಾಶ್ಚತುರ್ದಶ'' ಎಂಬುದು ಅನಿತ್ಯ ನರಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು ಎನ್ನಬೇಕು. ದ್ವೇಷಿಗಳ ನರಕವು ನಿತ್ಯವೇ ಆದುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯ-ವೈರಾಗ್ಯ ಆವಶ್ಯಕ.

॥ ಓಂ ತತ್ರಾಪಿ ಚ ತದ್ವ್ಯಾಪಾರಾದವಿರೋಧಃ ಓಂ ॥ ೩-೧-೧೩

ಪಾಪಕರ್ಮ ಮತ್ತು ದ್ವೇಷಮಾಡುವ ಎರಡು ವಿಧ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯಾ-ನಿತ್ಯನರಕವೇ ಫಲ ಎಂದಾಗಲಿ. ಆದರೆ ಆ ನರಕಗಳು ದುಃಖರೂಪ-ವಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಆ ನರಕಗಳಿಗೆ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ ಸಂಗತಿಯು ಬಂದಿದೆ. ಪಾಪಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವು ಬೇಡವೋ ಬೇಕೋ? ಪಾಪದ ಫಲರೂಪವಾದ ನರಕವು ಅದುಃಖರೂಪವೋ ದುಃಖರೂಪವೋ? ನರಕವು ದುಃಖ ಪ್ರದವೆಂದಾದರೆ ಆ ನರಕದಲ್ಲಿದ್ದು ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕನಾದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ದುಃಖ ಭೋಗಪ್ರಸಂಗವು ಇದೆಯೇ ಇಲ್ಲವೋ? ಭೋಗವೆಂದರೆ ದುಃಖಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಮಾತ್ರವೋ? ಅಥವಾ ಅದರಿಂದುಂಟಾಗುವ ನೀಚತ್ವಾದಿಗಳೋ ಎಂಬ ವಿಚಾರಗಳು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ದುಃಖಭೋಗ ಎಂದರೆ ದುಃಖದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ನರಕಸ್ಥ ಜೀವರಿಗೆ ದುಃಖವನ್ನೊಪ್ಪಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ದುಃ ಖದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೂ ದುಃಖಭೋಗ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುವುದರಿಂದ ನರಕವು ದುಃಖ ರೂಪವಲ್ಲ. ಅವನು ನರಕಸ್ಥ ಜೀವರಿಗೆ

ಪ್ರೇರಕನೇ ಅಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಸಂಗ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು ''ಸರ್ವಂ ಪ್ರೇರಯತಿ'' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಾಪಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ನೀಚೋಚ್ಚತ್ವೈವ ದುಃಖಾದೇಃ ಭೋಗ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ನೀಚೋಚ್ಚತ್ವವೇ ಭೋಗ ಹೊರತು ಕೇವಲ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಲ್ಲ. ಭಗವಂತನು ನರಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿದ್ದರೂ ಅವನಿಗೆ ದುಃಖದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಿದ್ದರೂ ನಿರ್ವಿಕಾರ ಹಾಗೂ ಅಚಿಂತ್ಯ ಶಕ್ತಿಯುತನಾದ್ದರಿಂದ ನೀಚತ್ವಾದಿಗಳ ಪ್ರಸಂಗವಿಲ್ಲ. ಇದು ''ನಾಸೌ ದುಃಖಭುಕ್'' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನರಕವು ದುಃಖರೂಪವೇ ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪಾಪಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕ.

।। ಓಂ ವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಣೋರಿತಿ ತು ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್ ಓಂ ।।
೩-೧-೧೪

ವೈರಾಗ್ಯ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ ನರಕದಲ್ಲಿ ದುಃಖ ಒಪ್ಪುವುದು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಗಮನಾಗಮನ ನರಕ ಇತ್ಯದಿ ಫಲಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜೀವರಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ಆದರ ತ್ಯಾಗ ಉಪಾದಾನಗಳು ಶಕ್ಯವಿರುವಾಗ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶಂಕಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ವೈರಾಗ್ಯವು ಬೇಡವೋ ಬೇಕೋ? ಜೀವರಿಗೆ ಗಮನಾಗಮನಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ? ''ಅಥ ಏತಯೋಃ ಪಥೋಃ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಏತಯೋಃ ಎಂಬ ಪದವು ದೇವಯಾನ -ಪಿತೃಯಾನ ಮಾರ್ಗಪರಾಮರ್ಶಕವೋ ಅಥವಾ ವಿದ್ಯಾ-ಕರ್ಮಗಳ ಪರಾಮರ್ಶಕವೋ? ಎಂಬ ವಿಚಾರವು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಗಮನಾಗಮನಗಳಲ್ಲಿ (ಫಲದಲ್ಲಿ) ಜೀವರಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತೇ ಅರ್ಚಿಷಮಭಿಸಂಭವಂತಿ,' 'ತೇ ಧೂಮಮಭಿ-

ಸಂಭವಂತಿ' ಎಂದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ದೇವಯಾನ ಪಿತೃಯಾನ ಮರ್ಗಗಳನ್ನೇ 'ಅಥ ಏತಯೋಃ ಪಥೋಃ' ಎಂಬ ಉತ್ತರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಿ 'ನ ಏಕತರೇಣಗಚ್ಛಂತಿ' ಈ ದೇವಯಾನ ಅಥವಾ ಪಿತೃಯಾನಗಳ ಪೈಕಿ ಯಾವುದರಲ್ಲೂ ಹೋಗದಿದ್ದವರು ಕ್ಷುದ್ರ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸುವರು ಎಂದು ಜೀವರಿಗೆ ಆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಗಚ್ಛತಿ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು. ಯದ್ಯಪಿ ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜೀವರಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೂ ಈಶಾಧೀನವಾದ ದತ್ತ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. 'ಕರ್ತಾ-ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವತ್ವಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಧಿನಿಷೇಧ ಸಾರ್ಥಕ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸಾಧನದಲ್ಲಿ ಜೀವರಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಧನದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಫಲದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಫಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಒಪ್ಪಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸದ್ಗತಿಯೇ ಆಗಲಿ ಎಂಬ ಆಪತಿಯು, ಸಾಧನಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಅದೃಷ್ಟವನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿ ಈ ಆಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಫಲಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸಮಾನವೇ ಆಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಬುಡದಲ್ಲಿಯೇ ಫಲ ಸಿಗುವಾಗ ಶಾಖಾಗ್ರಕ್ಕೆ ಯಾರೂ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಫಲ ದಲ್ಲೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿರುವಾಗ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳು ಯಾಕೆ ಬೇಕು?

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ಅಥ ಏತಯೋಃ ನೈಕತರೇಣ ಗಚ್ಛಂತಿ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಏತಯೋಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾ-ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪರಾಪರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳೂ ಕೂಡ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ''ತದ್ಯ ಇತ್ಥಂ ವಿದುಃ'' ಎಂದು ಮತ್ತು ''ಇಷ್ಟಾ ಪೂರ್ತೇ'' ಎಂದು ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿವೆ. ಮಾರ್ಗಗಳೂ ಪ್ರಸ್ತುತವೆ. ಆದರೆ ''ಏತಯೋಃ ಪಥೋಃ'' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ''ವಿದ್ಯಾಪಥಃ ಕರ್ಮಪಥಃ ದ್ವೌ ಪಂಥಾನೌ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತೌ'' ಎಂದು ಸಮಾಖ್ಯಾ ಶ್ರುತಿಯೂ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ವಿಧಿನಿಷೇಧ ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರ್ಥಕ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಜೀವರಿಗೆ ಸಾಧನದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರ್ಯ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು ಫಲದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ದುಃಖಾದಿ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಆವಶ್ಯಕ.

॥ ಓಂ ನ ತೃತೀಯೇ ತಥೋಪಲಬ್ಧೇಃ ಓಂ ॥ ೩-೧-೧೫

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ''ತಿರ್ಯಗ್ನ್ವಾನರಕಂ ತಮಃ'' ಎಂದು ಪ್ರಸ್ತುತ-ವಾದ ತಮಸ್ಸಿನ ಸ್ವರೂಪದ ಬಗ್ಗೆ ಇಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ ಸಂಗತಿ ಇದೆ.

ಭಗವದ್‌ದ್ವೇಷದ ಫಲವಾದ ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯ ವೈರಾಗ್ಯ ಬೇಡವೋ ಬೇಕೋ? ತಮಸ್ಸು ಇತರ ನರಕದಂತೆ ಸುಖದುಃಖ ಮಿಶ್ರವೋ ಅಥವಾ ಕೇವಲ ದುಃಖರೂಪವೋ, ದುಃಖವು ನಿಯಮೇನ ಸುಖಸಹಚರಿತವೋ ಅಥವಾ ಅಲ್ಲವೋ? 'ಯತ್ರ ದುಃಖಂ ತತ್ರ ಸುಖಂ' ಎಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿ-ಗ್ರಾಹಕಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಪವಾದ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೇ? ಎಂಬ ವಿಚಾರಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಬೇರೆಯವರ ಸುಖದುಃಖಗಳು ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಲ್ಲ.ಆದರೂ ''ಯತ್ರ ದುಃಖಂ ಸುಖಂ ತತ್ರ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಯತ್ರ ದುಃಖಂ ತತ್ರಸುಖಂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ದುಃಖವುಳ್ಳ ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಾಧಿಸಬಹುದು ತಮಸ್ಸಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಅಪವಾದವೇನೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇತರ ನರಕಕ್ಕಿಂತ ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯ ವೈರಾಗ್ಯ ಬೇಡ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ತಮಸ್ಸು ಕೇವಲ ದುಃಖರೂಪ ಎಂಬುದು ಶ್ರುತಿಸ್ಮತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಮಾನ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೇಗೇಂದರೆ

೧) ನ ತಮಃ ಸುಖಾನುವೃತ್ತಂ..... ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸುಖವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶ್ರುತಿ.

೨) ನಾಂಧೇತಮಸಿ ಮಗ್ನಾನಾಂ..... ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದವರಿಗೆ ಲೇಶವೂ ಸುಖವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸ್ಮೃತಿ

೩) ನಾರಾಯಣ ಪ್ರಸಾದೇನ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಚತುರ್ಮುಖನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ

೪) ಎಲ್ಲವೂ ಭಗವದಿಚ್ಛಾಧೀನ. ಮೊಲಕ್ಕೆ ಕೋಡಿರಲಿ ಎಂದು ಭಗವಂತನ ಇಚ್ಛೆ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೊಲಕ್ಕೆ ಕೋಡಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವವರಿಗೆ ಸುಖವಿರಲಿ ಎಂದು ಭಗವದಿಚ್ಛೆ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಖವಿಲ್ಲ. ಯಾಕೆ ಭಗವದಿಚ್ಛೆ ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ ಯಾರೂಕೂಡ ಅಪ್ರಿಯರಿಗೆ ಸುಖ ಬಯಸುವುದಿಲ್ಲ. ರಾಜನು ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಸುಖಬಯಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಭಗವಂತನು ತನ್ನ ದ್ವೇಷಿಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಅಪ್ರಿಯರಾದ ತಾಮಸರಿಗೆ ಸುಖವಾಗಲೆಂದು ಬಯಸುವುದಿಲ್ಲ.

೫) ''ಮಹಾತಮಸ್ತ್ರಿಧಾ'' ಎಂಬ ಸ್ಮತಿಯು ತಮಸ್ಸಿನ ವಿಚಾರ ಶ್ರವಣ-ಮಾಡಿದವರಿಗೇ ದುಃಖಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಮೂರ್ಛೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಅರ್ಥಾತ್ ತಮಸ್ಸು ಕೇವಲ ದುಃಖರೂಪವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಯತ್ರ ದುಃಖಂ ಸುಖಂ ತತ್ರ ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯು ತಮಸ್ಸನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ನರಕಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅತಿಶಯವೈರಾಗ್ಯವು ತಮಸ್ಸಾಧನದಲ್ಲಿ (ದ್ವೇಷದಲ್ಲಿ) ಆವಶ್ಯಕ.

॥ ಓಂ ತತ್ಸ್ವಾಭಾವ್ಯಾಪತ್ತಿರುಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ ॥ ೩-೧-೧೬

ದುಃಖಹೇತುವಾದ ಪಾಪಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಫಲದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ-ವಿರಲಿ. ಆದರೆ ಸುಖಹೇತುವಾದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸುಖರೂಪವಾದ ಫಲದಲ್ಲಿ ಏಕೆ ವೈರಾಗ್ಯ? ಎಂದು ಶಂಕಾಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಆಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ, ಕರ್ಮವು ಮಹಾಸುಖಹೇತುವೋ ಅಲ್ಲವೋ, ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಮರಳಿ ಬರುವಾಗ ಧೂಮೋಭೂತ್ವಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಧೂಮಾಧಿ ಭಾವವೆಂದರೆ ಧುಮಾದಿ ದೇವತಾ ಐಕ್ಯ ಮತ್ತು ಆಯಾದೇವ ಪದವೀ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೋ? ಅಥವಾ ಆಯಾ ದೇವತಾಸಾದೃಶ್ಯ ರೂಪವೋ, ಧೂಮೋ ಭವತಿ ಎಂಬ ಐಕ್ಯವ್ಯವಹಾರ ಮುಖ್ಯವೋ ಅಥವಾ ಸಾದೃಶ್ಯ-ರೂಪದಿಂದ ಗೌಣವೋ, ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಾಧಕ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ ಎಂಬ ವಿಷಯಗಳು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಧೂಮಾದಿಭಾವವೆಂದರೆ ಧೂಮಾದಿ ದೇವತಾಐಕ್ಯ-ವಾಗಬಹುದು. ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಬಾಧಕವೇನೂ ಇಲ್ಲ. ದೇವತಾ ಪದವೀ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಆಗಬಹುದು. ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಪಡೆಯ-ಬೇಕಾದ ಆ ಪದವಿಯನ್ನು ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ದೇವತೆಗಳು ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಕೂಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಪದವೀ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಅಸಂಭಾವಿತವೇನಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ಇಂತಹ ಸುಖಹೇತುವಾದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಾಗುವುದು ಎಲ್ಲೂ ಕಂಡಿಲ್ಲವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನನಾದ ಕರ್ಮಿಗೆ ದೇವತೈಕ್ಯ ಬರುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಅಯುಕ್ತ ಮತ್ತು ದೇವತಾ ಪದವಿಯೂ ಕೂಡ ನಿಯತಾಧಿಕಾರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಲಭ್ಯ ಅದೂ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮಾತ್ರ. ಹಾಗೆಯೇ ಅನೇಕ ಜೀವರು ಕರ್ಮ-ಮಾಡಿದಾಗ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಂದು ಪದವಿ ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಪದವೀ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಅಯುಕ್ತ. ಹೀಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಾಧ ಇರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಧೂಮೋ ಭವತಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ''ತದ್ಗತೌ ಗತಿರೇವಚ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳ ಗಮನವಾದಾಗ ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೂ ಗಮನ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪ ದೇವತಾ ಸಾದೃಶ್ಯ ಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಅಥವಾ ದೇವತಾ-ಪ್ರವೇಶದ ಮೂಲಕ ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯ ಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿ ಕಾಮ್ಯ-ಕರ್ಮವು ಮಹಾಸುಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಬೇಕು.

।। ಓಂ ನಾತಿಚಿರೇಣ ವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ ।। ೩-೧-೧೭

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ - ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಮರಳಿಬರುವಾಗ ಕರ್ಮಿಜೀವರಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಧುಮಾದಿಭಾವವೆಂದರೇನು? ಎಂಬುದನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ತಲುಪುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಂಗತಿ. ಅಥವಾ ಧೂಮಾದಿ-ದೇವತಾಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಚಿರಕಾಲ ಮಹಾಸುಖ ಅನುಭವಿಸಬಹು-ದಾದ್ದರಿಂದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವೇಕೆ ಬೇಕು? ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸಂಗತಿ. ಕಾಮ್ಯ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ, ಅದು ಮಹಾಸುಖ ಹೇತುವೋ ಅಲ್ಲವೋ, ಭೂಮಿತನ್ನು ತಲುಪಲು ಇಷ್ಟುಕಾಲ

ಎಂಬ ನಿಯಮ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ ಎಂಬ ವಿಚಾರಗಳೂ ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಮರಳಿ ಬರುವಾಗ ಇಷ್ಟು ಸಮಯದಲ್ಲೇ ಭೂಮಿಯನ್ನು ತಲುಪಬೇಕೇಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ, ಮತ್ತು ''ಯಥೇತ-ಮಾಕಾಶಂ'' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನೇಕ ಸ್ಥಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ, ಆಯಾ-ದೇವತಾಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಬರುವ ಮಹಾಸುಖವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇಗನೇ ಬರಲು ಯಾವ ಕಾರಣವೂ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ, ಕಲ್ಪಾಂತದವರೆಗೂ ಮಾರ್ಗದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವವಿಸಲು ಕಾರಣವಾದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯತಾಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಸತ್ಕರ್ಮಮಾಡಿದವರು ಕೂಡಲೇ ಉತ್ತಮ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ''ತದ್ಯ ಇಹ ರಮಣೀಯ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ ಒಂದು ವರ್ಷದೊಳಗೆ ಭೂಮಿಗೆ ಬರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ''ಸ್ವರ್ಗಾಲ್ಲೋಕಾದವಾಪ್ನೋತಿ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಕಾಲನಿಯಮವಿದೆ. ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಮಾರ್ಗ-ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಜೀವರಿಗೆ ಅಲ್ಲಿರುವುದು ಇಷ್ಟವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವರಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಯಾರಿಗೂ ದುಃಖವೇ ಆಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವು ಮಹಾಸುಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಲ್ಲದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವೈರಾಗ್ಯ ಅವಶ್ಯಕ.

॥ ಓಂ ಅನ್ಯಾಧಿಷ್ಠಿತೇ ಪೂರ್ವವದಭಿಲಾಪಾತ್ ಓಂ ॥
೩-೧-೧೮

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಕರ್ಮಿಗಳು ಶೀಘ್ರ-ದಲ್ಲಿಯೇ ಮರಳಿ ಬರುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲೇ ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಶಂಕೆಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಸಂಗತ.

ವೈರಾಗ್ಯವು ಬೇಡವೋ ಬೇಕೋ ''ನಿರ್ವೇದಮಾಯಾತ್'' ಎಂಬ ವೈರಾಗ್ಯವಿಧಾಯಕಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವು ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ,

ವೇದವು ಕೆಲವು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಫಲವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಆಗಿದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ, ವೇದದಿಂದ ಸುಖಹೇತುವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದವರು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬರುವಾಗ ದುಃಖ ಉಳ್ಳವರೋ ಅಲ್ಲವೋ ''ತ ಇಹವ್ರೀಹೀಯವಾಃ...'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಭಾವವು (ಭಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಸ್ವರೂಪ) ಮುಖ್ಯವೋ ಅಥವಾ ಧೂಮಾದಿಭಾವದಂತೆ (ಧೂಮದಿದೇವತಾಪ್ರವೇಶದಂತೆ) ಗೌಣವೋ? ಗೌಣತ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಎಂಬ ವಿಚಾರಗಳು ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣೀತವಾಗಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ವೇದವು 'ಸ್ವರ್ಗಕಾಮೋ ಯಜೇತ' ಎಂದು ಸುಖಸಾಧನತಯಾ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆ ತದ್ಯ ಇಹ ವ್ರೀಹಿಯವಾಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಧಾನ್ಯರೂಪತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಜೀವರು ಧಾನ್ಯ-ರೂಪತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಾಗ ಕೊಯ್ಯುವುದು ಕುಟ್ಟುವುದು ಮೊದಲಾದಕ್ರಿಯೆ-ಯಿಂದ ದುಃಖವನ್ನು ಅವಶ್ಯ ಅನುಭವಿಸಲೇ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ವೇದ ಹೇಳಿದ ಫಲ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದ್ದರಿಂದ ವೇದದಲ್ಲಿ ಅವಿಶ್ವಾಸ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾನ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಎಂಬ ಗೌಣಪಕ್ಷವಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ಕೂಡ ಆಯಾ ಧಾನ್ಯಾಭಿಮಾನಿಜೀವರೊಂದಿಗೆ ಕರ್ಮಿ ಜೀವರಿಗೂ ಸಹಾವಸ್ಥಾನ (ಜೊತೆಗೆ ವಾಸ) ಬಂದದ್ದರಿಂದ ದುಃಖವಾಗಲೇ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಯಾಗಾದಿಗಳು ಪಶುಹಿಂಸಾರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ಪಾಪ ಕರ್ಮವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ದುಃಖ ಪ್ರಾಪಕವಾಗಲೇ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಕರ್ಮಿಜೀವರಿಗೆ ವೇದ ಹೇಳಿದಂತಹ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ಭಾವ (ಧಾನ್ಯಸ್ವರೂಪತ್ವ) ವೆಂದರೆ ಬೇರೆ ದುಃಖಿ ಜೀವರಿಂದ ಅಧಿಷ್ಠತವಾದ ಧಾನ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾತ್ರ. ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಸಹಾವಸ್ಥಾನವಿದ್ದರೂ ಕರ್ಮಿ-ಗಳಿಗೆ ದುಃಖ ಭೋಗವಿಲ್ಲ ಎಂದು ವೇದ ಹೇಳಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಯಜ್ಞವು ಹಿಂಸಾರೂಪವಾದರೂ ವೇದವಿಹಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಪಾಪಸಾಧನವಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ದುಃಖವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವೇದದಲ್ಲಿ ಅವಿಶ್ವಾಸ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವೇದವಿಹಿತವಾದ ವೈರಾಗ್ಯವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ರೇತಸ್ಸಿಗ್ಯೋಗೋಥ ಓಂ ॥ ೩-೧-೧೯

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಾದಿಷ್ಠಿತ ಧಾನ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಿಜೀವರಿಗೆ ಪ್ರವೇಶ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪಿತೃಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ.

ಕರ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿವೈರಾಗ್ಯವು ಅನಗತ್ಯವೋ ಅಗತ್ಯವೋ, ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿದ ಜೀವರಿಗೆ ಪಿತೃದೇಹ ಪ್ರವೇಶ ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ, ''ಯೋವಾರೇತಃಸಿಂಚತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ದುರ್ಬಲ ''ಮಾತುರೇವೋ-ದರಂ'' ಎಂಬುದು ಪ್ರಬಲವೋ? ಅಥವಾ ವಿಪರೀತವೋ ಮಾತುರೇವೋದರಂ ವ್ರಜೇತ್ ಎಂಬ ವಚನವು ಸಯುಕ್ತಿಕವೊ ಅಲ್ಲವೋ ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಪಿತೃ-ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಚಾರ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಕರ್ಮಿಗೆ ಪಿತೃದೇಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜನ-ವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಯದ್ಯಪಿ ದೇಹವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮಗೊಳ್ಳಲು ರೇತಸ್ಸು ಬೇಕು. ಆದರೂ ಮಾತೃಶರೀರದಲ್ಲಿ ರೇತಸ್ಸೇಚನಾನಂತರ ಜೀವನ ಪ್ರವೇಶದಿಂದಲೂ ದೇಹಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಜೀವನು ಮಾತೃಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಮಾತುರೇವೋದರಂ ವ್ರಜೇತ್ ಎಂಬ ವಚನವು ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ಜೀವ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ದೇಹಪರಿಣಾಮ ಪ್ರಯೋಜನ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಮಾತುರೇವ ಎಂದು ಏವ(ಅವಧಾರಣ) ಕಾರವಿರುವುದರಿಂದ ವಚನವು ಪ್ರಬಲ. ಇದರ ಬಾಧದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಕೈಬಿಡಬೇಕು. ಹೀಗಾಗಿ ಪಿತೃಪ್ರವೇಶ ಅನಗತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮದಲ್ಲೂ ಅತಿವೈರಾಗ್ಯ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ದೇಹವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮ ಗೊಳ್ಳಲು ರೇತಸ್ಸು ಅಗತ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದು ಮಾತೃಶರೀರವನ್ನು ಸೇರಿಯೇ ಪರಿಣಾಮಗೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಜೀವನಿಗೂ ಮಾತ್ರಶರೀರಪ್ರವೇಶವೇ ಇರಲಿ ಎಂದು ಕೂಡಿಸಬಹುದಾದರೂ ''ಈಶಕ್ಲಪ್ತ್ಯೈವ ಪಿತರಂ'' ಎಂಬ (ಈಶನ ಸಂಕಲ್ಪದಂತೆಯೇ ಜೀವನು ಪಿತೃಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ) ವಚನದಿಂದ ಮತ್ತು ''ರೇತಸ್ಸಿಚಮೇವ

ಅನುಪ್ರವಿಶತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಪಿತೃಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇ-ಬೇಕು ಮಾತುರೇವ ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ಏವಕಾರಕ್ಕೆ ಮಾತೃ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಲೇಬೇಕು ಎಂದು ಅರ್ಥವೇ ಹೊರತು ಮಾತೃಶರೀರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರವೇಶಿಸಬೇಕು ಎಂದಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪಿತೃಪ್ರವೇಶ ಅನಿವಾರ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಪರಂಪರಯಾ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅತಿವೈರಾಗ್ಯ ಅಗತ್ಯ.

॥ ಓಂ ಯೋನೇಃ ಶರೀರಂ ಓಂ ॥ ೩-೧-೨೦

ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪಿತೃದ್ವಾರಾ ಮಾತೃಪ್ರವೇಶವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗುವುದು. ಕರ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿವೈರಾಗ್ಯ ಅನಾವಶ್ಯಕವೋ ಆವಶ್ಯಕವೋ ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ದೇಹ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವಾಗ ಆಯಾಸವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ, ಪಿತೃದೇಹದಿಂದ ಯೋನಿದ್ವಾರಾ ತಾಯಿಯ ಉದರವನ್ನು ಸೇರಿ ಜನ್ಮಪಡೆಯುತ್ತಾನೋ ಅಥವಾ ಯೋನಿಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಜನ್ಮಪಡೆಯು-ವನೋ, ಪಿತೃ ರೇತಸ್ಸು ಯೋನಿ, ಮಾತೃ ಈ ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದೇ ಜನ್ಮ ಸಂಭಾವಿತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ವಿಚಾರ ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಷಯ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಪೂರ್ವೋಕ್ತಕ್ರಮವಿಲ್ಲದೆಯೂ ಪಿತೃವಿನಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಜನ್ಮವು ಸಂಭಾವಿತ. ಯುವನಾಶ್ವನೆಂಬ ಪಿತೃವಿನಲ್ಲೇ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಮಾಂಧಾತ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ತಂದೆಯ ಹೊರಗೆ ದ್ರೋಣ (ತಂದೆಯ ರೇತಸ್ಸಿನಿಂದ ದ್ರೋಣವೆಂಬ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ) ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಮಾತೃಪ್ರವೇಶವು ಆವಶ್ಯಕವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ''ದೇಹಂ ಗರ್ಭಸ್ಥಿತಂ'' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ತಾಯಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವ ದೇಹದಲ್ಲೇ ನೇರಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಜನ್ಮತಾಳ-ಬಹುದು. ಅಥವಾ ತಂದೆಯು ತಾಯಿಯನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿದರೂ ಅಷ್ಟ-ರಿಂದಲೇ ಆಸ್ತೀಕಾದಿಗಳಿಗಿದ್ದಂತೆ ಮಾತೃ ಉದರ ಪ್ರವೇಶವೂ ಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಯೋನಿಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಅನಾವಶ್ಯಕ. ದೇಹಂ ಗರ್ಭಸ್ಥಿತಂ ಎಂಬ ವಚನದಂತೆ ತಾಯಿಯು ಊಟ ಮಾಡುವ ಅನ್ನಾದಿ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಮಾತೃ ಉದರ ಪ್ರವೇಶ ಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಮಾತೃದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ರೇತಸ್ಸೇ ದೇಹವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಬಹುದಾದ್ದ-ರಿಂದ ಪಿತೃಪ್ರವೇಶವು ವ್ಯರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜನ್ಮ ಪಡೆಯುವಾಗ ಅತಿ ಆಯಾಸವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅತಿವೈರಾಗ್ಯ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಕರ್ಮಿಯಾದವನು ಮೊದಲು ಪಿತೃಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಯೋನಿದ್ವಾರಾ ಮಾತುರುದರ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಬೇರೆ ರೀತಿ ಅಲ್ಲ. ''ದಿವಃ ಸ್ಥಾಸ್ನೂನ್...... ಪಿತುಃ ಮಾತುಃ ಶರೀರಂ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ದೇಹಂ ಗರ್ಭಸ್ಥಿತಂ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನವು ಭಗವಂತನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ವಿಶೇಷ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಯೋಗಿಗಳ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು. ಹೊರತು ಕರ್ಮಿಗಳಿಗಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ದೇಹಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಲು ಆಯಾಸವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿವೈರಾಗ್ಯ ಬೇಕು.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬರೆದಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ ಗ್ರಂಥದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದ

॥ ಓಂ ಸಂಧ್ಯೇ ಸೃಷ್ಟಿರಾಹ ಹಿ ಓಂ ॥ ೩-೨-೧

ಯಾವ ಭಕ್ತಿಯ ದಾರ್ಢ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಾದದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವು ನಿರೂಪಿತವಾಯಿತೋ ಮತ್ತು ಯಾವ ಭಕ್ತಿಯು ಮುಂದಿನ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಸಹಾಯಕವಾಗಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಭಕ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಭಗವನ್ಮಹಿಮೆಯು ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರುಪಿತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಪಾದ, ಭಕ್ತಿಪಾದ ಉಪಾಸನೆಗಳು ಬಂದಿವೆ. ಈ ಪಾದದ ಪ್ರಮೇಯವು ಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಪೂರ್ವಪಾದದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ 'ಯೋನೇಃ ಶರೀರಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜೀವರಿಗೆ ಜನ್ಮವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದ ಮೇಲೆ ಆ ಜೀವರ ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಗೆ ಭಗವಂತನೇ ನಿಯಾಮಕ. ಎಂಬ ಮಹಿಮೆಯು ಮೊದಲು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾಠಕದಲ್ಲಿ 'ಯೋನಿಮನ್ಯೇ ಪ್ರಪದ್ಯಂತೇ' ಎಂದು ಜೀವರಿಗೆ ಜನ್ಮ ಹೇಳಿದ ಬಳಿಕ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ಕ್ರಮ ಅನುಸರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅನುಪ್ರವಿಶತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಪಿತೃಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇ-ಬೇಕು ಮಾತುರೇವ ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ಏವಕಾರಕ್ಕೆ ಮಾತೃ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಲೇಬೇಕು ಎಂದು ಅರ್ಥವೇ ಹೊರತು ಮಾತೃಶರೀರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರವೇಶಿಸಬೇಕು ಎಂದಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪಿತೃಪ್ರವೇಶ ಅನಿವಾರ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಪರಂಪರಯಾ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅತಿವೈರಾಗ್ಯ ಅಗತ್ಯ.

॥ ಓಂ ಯೋನೇಃ ಶರೀರಂ ಓಂ ॥ ೩-೧-೨೦

ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪಿತೃದ್ವಾರಾ ಮಾತೃಪ್ರವೇಶವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗುವುದು. ಕರ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿವೈರಾಗ್ಯ ಅನಾವಶ್ಯಕವೋ ಆವಶ್ಯಕವೋ ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ದೇಹ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವಾಗ ಆಯಾಸವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ, ಪಿತೃದೇಹದಿಂದ ಯೋನಿದ್ವಾರಾ ತಾಯಿಯ ಉದರವನ್ನು ಸೇರಿ ಜನ್ಮಪಡೆಯುತ್ತಾನೋ ಅಥವಾ ಯೋನಿಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಜನ್ಮಪಡೆಯು-ವನೋ, ಪಿತೃ ರೇತಸ್ಸು ಯೋನಿ, ಮಾತೃ ಈ ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದೇ ಜನ್ಮ ಸಂಭಾವಿತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ವಿಚಾರ ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಷಯ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಪೂರ್ವೋಕ್ತಕ್ರಮವಿಲ್ಲದೆಯೂ ಪಿತೃವಿನಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಜನ್ಮವು ಸಂಭಾವಿತ. ಯುವನಾಶ್ವನೆಂಬ ಪಿತೃವಿನಲ್ಲೇ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಮಾಂಧಾತ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ತಂದೆಯ ಹೊರಗೆ ದ್ರೋಣ (ತಂದೆಯ ರೇತಸ್ಸಿನಿಂದ ದ್ರೋಣವೆಂಬ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ) ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಮಾತೃಪ್ರವೇಶವು ಆವಶ್ಯಕವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ''ದೇಹಂ ಗರ್ಭಸ್ಥಿತಂ'' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ತಾಯಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವ ದೇಹದಲ್ಲೇ ನೇರಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಜನ್ಮತಾಳ-ಬಹುದು. ಅಥವಾ ತಂದೆಯು ತಾಯಿಯನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿದರೂ ಅಷ್ಟ-ರಿಂದಲೇ ಆಸ್ತೀಕಾದಿಗಳಿಗಿದ್ದಂತೆ ಮಾತೃ ಉದರ ಪ್ರವೇಶವೂ ಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಯೋನಿಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಅನಾವಶ್ಯಕ. ದೇಹಂ ಗರ್ಭಸ್ಥಿತಂ ಎಂಬ ವಚನದಂತೆ ತಾಯಿಯು ಊಟ ಮಾಡುವ ಅನ್ನಾದಿ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಮಾತೃ ಉದರ ಪ್ರವೇಶ ಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಮಾತೃದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ರೇತಸ್ಸೇ ದೇಹವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಬಹುದಾದ್ದ-ರಿಂದ ಪಿತೃಪ್ರವೇಶವು ವ್ಯರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜನ್ಮ ಪಡೆಯುವಾಗ ಅತಿ ಆಯಾಸವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅತಿವೈರಾಗ್ಯ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಕರ್ಮಿಯಾದವನು ಮೊದಲು ಪಿತೃಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಯೋನಿದ್ವಾರಾ ಮಾತುರುದರ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಬೇರೆ ರೀತಿ ಅಲ್ಲ. ''ದಿವಃ ಸ್ಥಾಸ್ನೂನ್...... ಪಿತುಃ ಮಾತುಃ ಶರೀರಂ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ದೇಹಂ ಗರ್ಭಸ್ಥಿತಂ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನವು ಭಗವಂತನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ವಿಶೇಷ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಯೋಗಿಗಳ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು. ಹೊರತು ಕರ್ಮಿಗಳಿಗಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ದೇಹಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಲು ಆಯಾಸ-ವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿವೈರಾಗ್ಯ ಬೇಕು.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬರೆದಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ ಗ್ರಂಥದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದ

॥ ಓಂ ಸಂಧ್ಯೇ ಸೃಷ್ಟಿರಾಹ ಹಿ ಓಂ ॥ ೩-೨-೧

ಯಾವ ಭಕ್ತಿಯ ದಾರ್ಢ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಾದದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವು ನಿರೂಪಿತವಾಯಿತೋ ಮತ್ತು ಯಾವ ಭಕ್ತಿಯು ಮುಂದಿನ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಸಹಾಯಕವಾಗಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಭಕ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಭಗವನ್ಮಹಿಮೆಯು ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರುಪಿತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಪಾದ, ಭಕ್ತಿಪಾದ ಉಪಾಸನೆಗಳು ಬಂದಿವೆ. ಈ ಪಾದದ ಪ್ರಮೇಯವು ಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಪೂರ್ವಪಾದದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ 'ಯೋನೇಃ ಶರೀರಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜೀವರಿಗೆ ಜನ್ಮವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದ ಮೇಲೆ ಆ ಜೀವರ ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಗೆ ಭಗವಂತನೇ ನಿಯಾಮಕ. ಎಂಬ ಮಹಿಮೆಯು ಮೊದಲು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾಠಕದಲ್ಲಿ 'ಯೋನಿಮನ್ಯೇ ಪ್ರಪದ್ಯಂತೇ' ಎಂದು ಜೀವರಿಗೆ ಜನ್ಮ ಹೇಳಿದ ಬಳಿಕ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ಕ್ರಮ ಅನುಸರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಅಥ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಹರಿಭಕ್ತಿಯು ಬೇಡವೋ ಬೇಕೋ ಎಂಬ ವಿಚಾರ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಅಧೀನವೋ? ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳು ಅಸತ್ಯವೋ ಸತ್ಯವೋ? ಎಂಬ ವಿಚಾರ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಾಪ್ನಸತ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಿಲ್ಲದೇ ಬಾಧಕವೇ ಇದೆಯೋ ಅಥವಾ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದೇ ಸಾಧಕವಿದೆಯೋ? ಎಂಬ ವಿಚಾರ ಪರಂಪರೆ ನಡೆದಿದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥವು ಅಸತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಈಶಾಧೀನವಲ್ಲ. ಯದ್ಯಪಿ ಅಸತ್ತಾದ ಶಶವಿಷಾಣಾದಿಗಳು ಈಶಾಧೀನವಾಗಿಯೇ ಅಸತ್ತಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಘಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಇರುವಂತೆ ಈಶಾಧೀನತ್ವವು ಅಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಇರಲಾರದು. ಘಟಾದಿಗಳ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವು ಈಶಾಧೀನ. ಆದರೆ ಅಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ-ಕ್ಷೇಮಗಳೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಈಶಾಧೀನವಲ್ಲ. ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳು ಅಸತ್ಯವೆನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಏನು ಆಧಾರವೆಂದರೆ, ಸತ್ಯವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಬಾಧಕವಿದೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಸ್ವಪ್ನಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಮತ್ತು ಆಮೇಲೂ ಕಾಣಬೇಕು. ಅನಿತ್ಯವೆಂದರೂ ಸ್ವಪ್ನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ-ವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಪೂರ್ವಾಪರಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಗೋಚರವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಆ ಸ್ವಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕರ್ತೃ, ಉಪಾ-ದಾನಕಾರಣ, ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ, ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅಸತ್ಯ. ಬಾಹ್ಯವಾದ ಉಪಾದಾನಾದಿಗಳೇ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಕಾರಣ ಎಂದರೆ, ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ತೋರಿದ ಘಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಪಾಲಕುಲಾಲಾದಿಗಳು ತೋರಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ಆಪತ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಪಾದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಜನ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಅಸತ್ಯವೆಂದೇ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಮತ್ತು 'ಅಸತ್ತಾದ ಗಜವೇ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿತು' ಎಂಬ ಬಾಧಜ್ಞಾನವು ಇದೆ. ಇದೇ ರೀತಿ ಸ್ವಪ್ನಸತ್ಯತ್ವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಟೀಕೋಕ್ತವಾದ ಇತರ ಬಾಧಕಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ಯದಾ ಕರ್ಮಸು ಕಾಮ್ಯೇಷು' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳು ಶಾಕುನದಂತೆ ಶುಭಾಶುಭಸೂಚಕ-

ವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸತ್ಯವೇ ಆಗಬೇಕು. ಮತ್ತು 'ನ ತತ್ರ ರಥಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸ್ವಪ್ನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ಪತ್ತಿನಾಶಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಮತ್ತು ಅನಂತರವೂ ಕಾಣಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಸಂಗವೂ ಇಲ್ಲ. 'ಏತಸ್ಮಾದ್ಧ್ಯೇವ ಪುತ್ರೋ ಜಾಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಪ್ನ-ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಕರ್ತೃ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳು ಅಸ್ಫುಟವಾದುದರಿಂದ ಬಾಹ್ಯೋಪಾದಾನಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಲ್ಲ. ಆದರೆ :ಮನೋಗತಾಂಸ್ತು ಸಂಸ್ಕಾರಾನ್' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಮಾನಸ-ಸಂಸ್ಕಾರವೇ ಉಪಾದಾನವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನು ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸತ್ಯ-ತ್ವವಿದ್ದರೂ ಜಾಗ್ರತ್ವ ಅಥವಾ ಬಾಹ್ಯತ್ವ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವುದರಿಂದ 'ಅಸತ್ತಾದ ಗಜಾದಿಗಳೇ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಕಂಡವು' ಎಂಬ ಬಾಧಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳು ಸತ್ಯವೇ. ಅದರ ಪ್ರತಿಭಾಸ ಮತ್ತು ತಿರೋಧಾನ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನ. ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವನಿಯಮಾಕತ್ವರೂಪ ಮಹಿಮೆಯ ಆಕ್ಷೇಪದ್ವಾರಾ ಭಕ್ತಿಯ ಆಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಾನಗಳೇ ಫಲ.

ಸೂತ್ರಕ್ರಮ :- ಬಾಧಕನಿರಾಸದ ಬಳಿಕವೇ ಸಾಧಕವು ದೃಢವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲ ಮೂರು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಧಕ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ದೋಷಪರಿಹಾರಾಯ ಸೂತ್ರಮ್' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಸೃಷ್ಟಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ಬಳಿಕವೇ ಕರ್ತೃ, ಉಪಾದಾನ ಇವುಗಳ ವಿಚಾರ ಪ್ರಾರಂಭ-ವಾಗುವುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಸೃಷ್ಟಿವಿಚಾರಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅನಂತರ ಕರ್ತೃ ಮತ್ತು ಉಪಾದಾನಗಳ ಪೈಕಿ ಕರ್ತೃ ಪ್ರಧಾನವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ವಿಚಾರ ಮೊದಲು ಬಂದಿದೆ.

॥ ಓಂ ಪರಾಭಿಧ್ಯಾನಾತ್ತು ತಿರೋಹಿತಂ ತತೋ ಹ್ಯಸ್ಯ ಬಂಧವಿಪರ್ಯಯೌ ಓಂ ॥ ೩-೨-೨

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳು ಈಶಾಧೀನ-ವಾಗಲಿ. ಆದರೆ ಅದರ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ತಿರೋಧಾನವು ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥದ

ಅಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಗಳಿಂದಲೇ ಹೊರತು ಈಶನಿಂದಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಿಸುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ.

ಭಕ್ತಿಯು ಅನಗತ್ಯವೋ ಅಥವಾ ಅಗತ್ಯವೋ, ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ತಿರೋಧಾನಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನಧೀನವೋ ಅಥವಾ ಅಧೀನವೋ ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥ ಅಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಗಳು ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥದ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ತಿರೋಧಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರಹೇತುವೋ ಅಥವಾ ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರವೋ? ಎಂಬ ವಿಚಾರಗಳು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವು ಹೊರಗಿನ ಪದಾರ್ಥಜ್ಞಾನ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವಾಗಲೇ ಕಂಡಿದೆ. ಹೊರಗಿನ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜ್ಞಾನ ಬಂದಾಗ ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥದ ತಿರೋಧಾನವು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥದ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ತಿರೋಧಾನಗಳು ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥ ಅಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಗಳ ಅಧೀನ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ ಭಗವಂತನ ಕೆಲಸವೇನು. ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥ ಅಜ್ಞಾನ ಜ್ಞಾನಗಳು ಸ್ವನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥಜ್ಞಾನ ತಿರೋಧಾನಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲು ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಏಕೆ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಈಶನ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬಂಧ, ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇದ್ದರೂ ಆ ಅಜ್ಞಾನ ಜ್ಞಾನಗಳು ಜಡತ್ವನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಬಂಧಕ ಮತ್ತು ಮೋಚಕವಲ್ಲ. 'ಬಂಧಕೋ ಭವಪಾಶೇನ ಭವಪಾಶಾಚ್ಚ ಮೋಚಕಃ' ಎಂಬ ವಚನದಂತೆ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಗಳು ಈಶಾ-ಧೀನವೇ ಆಗಿವೆ. ಅದರಂತೆ ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥ ಅಜ್ಞಾನ ಜ್ಞಾನಗಳು ಜಡತ್ವ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಾಪ್ನಾವಿರ್ಭಾವ ತಿರೋಭಾವಗಳು ತನ್ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಕಂಡರೂ ಅವುಗಳ ಅಧೀನವಲ್ಲ. 'ಸ್ವಪ್ನಾದಿಬುದ್ಧಿಕರ್ತಾ ಚ ತಿರಸ್ಕರ್ತಾ ಸ ಏವ ಚ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಈಶಾಧೀನವೇ ಆಗಿವೆ.

ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಪ್ನತಿರೋಧಾನವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತಿರೋಹಿತಂ' ಎಂದು ಏಕವಚನಾಂತಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ತಿರೋಧಾನದ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತ್ರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಸ್ವಾಪ್ನ ಆವಿರ್ಭಾವ

ಮತ್ತು ತಿರೋಧಾನ ಎರಡರ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಅಭಿಮತ ಎಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ -

೧. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಬಂಧವಿಪರ್ಯಯೌ' ಎಂದು ದ್ವಿವಚನವಿದೆ. 'ಸ್ವಪ್ನಾದಿಬುದ್ಧಿಕರ್ತಾ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಆವಿರ್ಭಾವವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರ ಸ್ವಾರಸ್ಯಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಆವಿರ್ಭಾವವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಿಷಯತ್ವೇನ ಟೀಕೆಗೆ ಅಭಿಮತವೇ ಆಗಿದೆ.

೨. ಆವಿರ್ಭಾವವು ಅಜ್ಞಾನಾಧೀನ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ನಿರಾಸಕವಾದ ಅಧಿಕರಣಾಂತರವು ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿಸುವುದು ಅಭಿಮತ.

೩. ತಿರೋಧಾನ ವಿಷಯಕವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಸಮಾಡುವ ನ್ಯಾಯವು ಆವಿರ್ಭಾವವಿಷಯಕ್ಕೂ ಸಮಾನವೇ ಆಗಿದೆ.

೪. ಈ ಅಧಿಕರಣದ 'ತಿರೋಹಿತಂ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಆವಿರ್ಭಾವದ ಉಪಲಕ್ಷಣವೂ ಆಗಿದೆ.

೫. ಟೀಕಾಕೃತ್ಪಾದರೇ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ 'ಸ್ವಪ್ನಾವಿರ್ಭಾವತಿರೋಧಾನಯೋಃ' ಎಂದು ಸಮಾನವಾಗಿ ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶ-ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಆವಿರ್ಭಾವವನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು ಅವರಿಗೆ ಅಭಿಮತವೇ ಆಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ದೇಹಯೋಗಾದ್ವಾಸೋಽಪಿ ಓಂ ॥ ೩-೨-೩

ಕಾಣ್ವಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆರನೇ ಜ್ಯೋತಿರ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ 'ಸ ವಾ ಏಷ ಏತಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ವಪ್ನವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಬಳಿಕ ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನದ ಆವಿರ್ಭಾವಾದಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜಾಗ್ರದ್ವಿಚಾರವು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಧ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಹುಜನವಿವಾದವಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಬಾಧಕ ಇದ್ದದ್ದರಿಂದ.

ಆದರೆ, ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆಗೆ ಈಶಾಧೀನತ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಿಚಾರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದರ ಸತ್ಯತ್ವ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಗಳ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಬಹುಜನವಿವಾದವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಬಾಧಕ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಪಜನವಿವಾವದವನ್ನು 'ನಾಭಾವ ಉಪಲಬ್ಧೇಃ' ಮತ್ತು 'ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಚ್ಚ ನ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿರಾಸಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ದೇಹಾಭಿಮಾನಪೂರ್ವಕವಾದ ಅವಸ್ಥಿತಿಯೇ ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆ. ಇದು ಹಗಲೇ ಮೊದಲಾದ ಕಾಲಾಧೀನವೇ ಹೊರತು ಈಶಾಧೀನವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಕಾಲವು ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾದ್ದರಿಂದ ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆಯು ಅದರ ಅಧೀನವಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕಿಂತ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಶಂಕಾ ಏನೆಂದರೆ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶಂಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಜ್ಞಾನಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ವಿದೆ ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಯು ಬಾಧಕವಶಾತ್ ಭ್ರಮವಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣಗಳಲ್ಲ, ನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಕಾಲವು ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣ ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಭ್ರಮವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾಲವೂ ಕೇವಲ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ ಅಲ್ಲ. ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣ (ಜಾಗ್ರದಾವಸ್ಥೆಗೆ) ಎಂದು ಅಧಿಕಾರಶಂಕಾ.

ಪರಿಹಾರ :- 'ಸ ಏವ ಜಾಗರಿತೇ ಸ್ಥಾಪಯತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣ. ಕಾಲವು ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರ. ಈಶ್ವರನ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕತ್ವದ ಆಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಾನಗಳೇ ಫಲ.

।। ಓಂ ತದಭಾವೋ ನಾಡೀಷು ತಚ್ಛ್ರುತೇರಾತ್ಮನಿ ಹ ಓಂ ।।

೩-೨-೪

ಕಾಲಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಇರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ನ ಜಾಗರಗಳಿಗೆ ಈಶಾಧೀನತ್ವ ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕ ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವಶಿಷ್ಟವಾದ ಸುಪ್ತ್ಯವಸ್ಥೆಗೂ ಕೂಡ ಪೂರ್ವನ್ಯಾಯ-ದಿಂದಲೇ ಈಶಾಧೀನತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತ

ಜೀವರು ಈಶನಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಸುಪ್ತಿಸ್ವರೂಪವೇ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಜೀವನ ಸುಪ್ತಿಯು ನಾಡಿ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮರ ಪೈಕಿ ಎಲ್ಲಿ ಯಾದರೂ ಒಂದು ಕಡೆ ಆಗುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಎರಡೂ ಕಡೆಯೋ? 'ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನಃ' (ಸುಪ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತಾನೆ) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಮತ್ತು 'ಆಸು ತದಾ ನಾಡೀಷು ಸುಪ್ತೋ ಭವತಿ' (ಜೀವನು ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಇವೆರಡೂ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಜೀವನಿಗೆ ಎರಡು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗುವು ದಿಲ್ಲವೋ ಆಗುತ್ತದೋ? ಎರಡು ಕಡೆ ಸುಪ್ತಿಯು ವಿರುದ್ಧವೋ ಅಲ್ಲವೋ? ವಿರುದ್ಧವೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತಿಯೋ ಅಥವಾ ನಾಡಿಯ ಲ್ಲಿಯೋ? ನಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತಿ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಕಾಲದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು (ಸುಖವಾಗಿ ನಿದ್ದೆ ಬಂತು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನ) ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ? ಆ ಜ್ಞಾನವು ಸುಪ್ತಿಕಾಲದ ಸುಖಾನುಭವದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸ್ಮರಣೆಯೋ ಅಥವಾ ದುಃಖಾಭಾವದ ಅನುಮಿತಿಯೋ ಎಂಬ ಇಷ್ಟು ವಿಚಾರಗಳು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಮೊದಲನೇ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ಅಂದರೆ ಉತ್ತರಕಾಲೀನ ಅನುಸ್ಮೃತಿಯು ಸುಪ್ತಿಕಾಲೀನ ಸುಖಾನುಭವದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ಮೃತಿರೂಪ ಎಂದು) ಸುಖಾನುಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಸುಪ್ತಿಕಾಲೀನ ಕೇವಲ ಸುಖಾನುಭವವು, ಜೀವನು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡದೇ ಬೇರೆಕಡೆ ಇದ್ದರೆ, ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ಸುಪ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಹೇಗೆ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಈಶ್ವರನಿಗಿಂತ ಇತರ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸುಖವಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೇ ಎಂದರ್ಥ.

ಕೊನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, (ಅಂದರೆ, ಉತ್ತರಕಾಲೀನ ಅನುಸ್ಮೃತಿಯು ದುಃ ಖಾಭಾವಾನುಮಿತಿರೂಪ ಎಂದು) ಸುಪ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುಖಾನುಭವವೇ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಜೀವನು ಸುಪ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಜೀವನು ಸುಪ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮ ಹಾಗು ನಾಡಿ ಎರಡೂ ಕಡೆ ಇರುತ್ತಾನೆಂದರೆ ಅದು ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು ('ಸತಾ ಸೌಮ್ಯ'' ಹಾಗು 'ಆಸು ತದಾ ....') ಉಭಯತ್ರ ಸುಪ್ತಿವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಜೀವನು ಸುಪ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಡೆ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು.

ಉತ್ತರಕಾಲೀನ ಅನುಸ್ಮೃತಿಯು ದುಃಖಾಭಾವಾನುಮಿತಿರೂಪ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ, ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತಿಕಾಲವನ್ನು ಪಕ್ಷವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಸುಪ್ತಿಕಾಲದ ಜ್ಞಾನವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ-ವಾದ್ದರಿಂದ. ಹಾಗಾಗಿ ಅನುಮಾನವೇ ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ''ಏತಾವಂತಂ ಕಾಲಂ ಸುಖಮಹಂ ಅಸ್ವಾಪ್ಸಂ'' (ನಾನು ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಸುಖವಾಗಿ ಮಲಗಿದ್ದೆ) ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ಮೃತಿ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಸ್ಮೃತಿಯು ಅನುಭವವಿಲ್ಲದೇ ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಸುಖಾನುಭವ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಸುಖವು ಭಗವಂತನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಕಡೆ ಜೀವ ಇದ್ದರೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಜೀವನು ಸುಪ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ''ಸತಾ ಸೌಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ''ನಾಡೀಷು ಸುಪ್ತೋ ಭವತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲ. ''ಸತಾ ಸೌಮ್ಯ ...'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. (ಪ್ರಬಲವಾದ ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ''ನಾಡೀಷು....'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.)

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಜೀವನು ಸುಪ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಎರಡೂ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಶ್ರುತಿರೂಪವಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯು ನಿತ್ಯ ನಿರ್ದೋಷವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು. ವಿರೋಧಪರಿಹಾರ ಹೇಗೆ ? ಎಂದರೆ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ತ್ವ ಹಾಗು ಅಸಾಕ್ಷಾತ್ತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಂದರೆ, ಜೀವನು ಸಾಕ್ಷಾತ್

ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ನಾಡಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಸಾಕ್ಷಾತ್ ನಾಡಿಯಲ್ಲೂ ಪ್ರವೇಶ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಸುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೇಳದೇ ಹೋದರೆ ಭಕ್ತಿ ಪ್ರಚೋದಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನಾಸ್ಥೆ ಉಂಟಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯೇ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಇದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಫಲ. ಸುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ಅಂತಹ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಸ್ಥೆ ಹುಟ್ಟಿ ಭಕ್ತಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ. ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತರತ್ರ (ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಡೆ) ಎಂಬ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಿದ್ಧ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೋ? ನಾಡಿಗಳಲ್ಲೋ? ಎಂದು ಸಂದೇಹವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಾಡಿಗಳಲ್ಲೇ ಎಂದು ಹೇಳುವವರ ಪಕ್ಷವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆ ನೆಪದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿ ಕೊನೆಗೆ ಉಭಯತ್ರ (ನಾಡೀಸ್ಥಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ) ಎಂಬುದನ್ನೇ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ಹಾಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಟೀಕಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಇದೆ.)

॥ ಓಂ ಅತಃ ಪ್ರಬೋಧೋಽಸ್ಮಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೨-೫

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸುಪ್ತಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವ ಎಂಬ ಹೇತುವಿನಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಸುಪ್ತಪ್ರಬೋಧವು ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಭೇರೀತಾಡನಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಆಗುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಯಾವಾಗಲೂ ಸುಪ್ತಪ್ರಬೋಧವು ಕೇವಲ ಪರಮಾತ್ಮಾಧೀನವೇ ಆಗಿದೆಯೋ? ಭೇರೀತಾಡನಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಭೇರಿತಾಡನಾದಿಗಳು (ಕಾಲಾದಿಗಳಂತೆ) ಕೇವಲ ನಿಮಿತ್ತ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಕಲ್ಪಕವಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಭೇರೀತಾಡನಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಬೋಧವಾಗಿರುವುದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಬೇರೆ ಕಾರಣಗಳಿರುವಾಗಲೂ ಪ್ರಬೋಧವು ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಬೇರೆ ಕಾರಣಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಪ್ರಬೋಧವು

ಈಶ್ವರನಿಂದಾದರೂ ಬೇರೆ ಕಾರಣಗಳಿರುವಾಗ ಆ ಕಾರಣಗಳೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಬೋಧಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರಣಾಂತರಗಳು ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಸುಪ್ತಪ್ರಬೋಧಕ ಈಶ್ವರನೇ. ಭೇರೀತಾಡನಾದಿಗಳಿಗೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲ. ''ಏಷ ಏವ ಸುಪ್ತಂ ಪ್ರಬೋಧಯತಿ'' ಎಂಬ ಅವಧಾರಣ (ಏವಕಾರ) ಸಹಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಪ್ರಬೋಧ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಬೇರೆ ಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೇರೀತಾಡನಾದಿಗಳು ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರ ಎನ್ನಬೇಕು.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- 'ಅಥ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭಕ್ತಿಯ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ. (ಸುಪ್ತ-ಪ್ರಬೋಧಕತ್ವವು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗದೇ ಹೋದರೆ ಅತಿಶಯಭಕ್ತಿ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಎಂದರ್ಥ.।

॥ ಓಂ ಸ ಏವ ಚ ಕರ್ಮಾನುಸ್ಮೃತಿ ಶಬ್ದ ವಿಧಿಭ್ಯಃ ಓಂ ॥
೩-೨-೬

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸ್ವಪ್ನಾದಿ ಅವಸ್ಥಾ ಪ್ರೇರಕನೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ಯಾವ ಯಾವ ಜೀವರ ಸ್ವಪ್ನಾದಿಗಳು ಎಷ್ಟು ಕಾಲದ ವರೆಗೆ ನಿಯಮಾಕ ಎಂಬ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸದೇ ಕೇವಲ ಸ್ವಪ್ನಾದ್ಯವಸ್ಥಾ ಪ್ರೇರಕ) ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜನೀನವಾದ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವಾದ ಸ್ವಪ್ನಾದಿಗಳು ಈಶಾಧೀನ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಗತವಾಯಿತು. ಸ್ವಪ್ನಾದಿ ಪ್ರೇರಕತ್ವೇನ ಪ್ರಕೃತನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಕೆಲವರಿಗೆ ಕೆಲವು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರೇರಕನೋ ಅಥವಾ ಸರ್ವಜೀವರಿಗೆ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲೂ ಪ್ರೇರಕನೋ? ಎಂಬ ವಿಚಾರ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಲೋಕದೃಷ್ಟಿಯು ನಿಯಾಮಕವಾಗುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ? ರಾಜಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಲೋಕದೃಷ್ಟಿಗೆ

ಅಪವಾದಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣ ವಿಷ್ಣು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ? ಎಂಬ ಚರ್ಚೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಈಶನು ಕೆಲವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕೆಲವು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ವಪ್ನಾದಿ ಅವಸ್ಥಾಪ್ರೇರಕ. ಎಲ್ಲರಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರಾಜಾದಿಗಳಿಗೆ ಖಂಡಾಧಿಪತಿತ್ವವೇ ಕಂಡಿದೆ ಹೊರತು ಸರ್ವಾಧಿಪತಿತ್ವವಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಈಶನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಲೋಕದೃಷ್ಟಿಯು ಅಪ್ರಯೋಜಕ! ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಿಸಲಾಗದು.

ಪರಿಹಾರ :- ಶಂಕೆ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಲೋಕದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ಸ್ವಪ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ಬಾಹ್ಯಾಜ್ಞಾನ, ಕಾಲ, ಭೇರಿತಾಡನಾದಿಗಳನ್ನು ನಿಮಿತ್ತ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದ್ದು ಸರಿಯಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಅನ್ಯಭಾವ ವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲೋಕದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಈಶನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವ, ಸ್ತ್ರೀತ್ವ-ಪುಂಸ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಅಂಗೀ-ಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇತ್ ತದುಕ್ತಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಕಾಶಾಂಶಕ್ಕೆ ಅಪೂರ್ಣತ್ವವಿದ್ದರೂ ಆ ಲೋಕದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಈಶಾಂಶಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರುತೇಸ್ತು ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ನಿರಂಶನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಏಕದೇಶದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ಯಭಾವ ಇದ್ದರೂ ಈ ಲೋಕದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಈಶನಿಗೆ ನಿರಂಶನಾಗಿದ್ದರೂ ಏಕದೇಶದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಖಂಡೇಶತ್ವ ಕಂಡಿದ್ದರೂ ಈಶನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಪ್ರೇರಕತ್ವ ಬರಲಿ.

ಪರಿಹಾರ :- ಈಶನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲು ಆಧಾರವಾಗಿ ಅಣೋರಣೀಯಾನ್ - ಅಸ್ಥೂಲಮನಣು ಏಷ ಮ ಆತ್ಮಾ.. ಯೇಸೌ ವಿರುದ್ಧಃ ಅವಿರುದ್ಧಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲೋಕ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕೈಬಿಡಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಸರ್ವಪ್ರೇರಕತ್ವಕ್ಕೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ವಾದ್ದರಿಂದ ಲೋಕದೃಷ್ಟಿಯಂತೆ ಅಲ್ಪ ಪ್ರೇರಕತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಏಷ ಹ್ಯೇವ ಸಾಧು ಕರ್ಮ ಕಾರಯತಿ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಇವನೇ ಎಲ್ಲ ಕರ್ಮ ಮಾಡಿಸುವವನು ಎಂದು ಅವಧಾರಣ ಇರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಜೀವರಿಗೂ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರೇರಕ. ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಬೇರೊಬ್ಬರಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ.... 'ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಲೋಕಮುಪಾಸೀತ (ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು) ಎಂದು ಶ್ರುತಿ ಇದೆ. ಇತರರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಪ್ರೇರಕರಾಗಿದ್ರೆ ಇವನೊಬ್ಬನೇ ಉಪಾಸ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಅದನ್ನು ಸರಿ-ಗೂಡಿಸಬೇಕಾದರೆ ಇವನೊಬ್ಬನೇ ಸರ್ವಪ್ರೇರಕ ಎನ್ನಬೇಕು. ಲೌಕಿಕ ಧೇನುವಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕಾಮಧೇನುವಿನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪುವಂತೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಲೋಕದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಈಶನಿಗೆ ಸರ್ವಪ್ರೇರಕತ್ವ ಒಪ್ಪಿದರೆ ವಿರೋಧವೇನೂ ಇಲ್ಲ.

ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವದ ಆಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಾನಗಳೇ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಮುಗ್ಧೇಽರ್ಧಸಂಪತ್ತಿಃ ಪರಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ ॥
೩-೨-೭

ಇದುವರೆಗೆ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಅವಸ್ಥೆಗಳ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅವಾಂತರ ಅವಸ್ಥೆಯ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕಾರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿ. ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನಾದಿ ಅವಸ್ಥಾವಿಚಾರ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಬಂದಂತಹ ಮೋಹಾವಸ್ಥೆಯು ಸ್ವಪ್ನ, ಸುಪ್ತಿ, ಜಾಗ್ರತ್ ಈ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತದೆಯೋ ಎಂಬ ವಿಚಾರ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಮೋಹವು ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ - ಅನ್ಯತ್ರ ಸ್ಥಿತಿ ಇವುಗಳ ಪೈಕಿ ಒಂದೋ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ವಿಧವೋ? ಬೇರೆ ವಿಧ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ? ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ ಅದು ಅವಸ್ಥಾಂತರವಲ್ಲ. ಇದೆ ಎಂದರೆ ಅದು ಅವಸ್ಥಾಂತರ ಎಂದು ಫಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಅನ್ಯತ್ರಸ್ಥಿತಿ ಇವುಗಳ ಪೈಕಿ ಒಂದು ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪ ಅಥವಾ ಅನ್ಯತ್ರಸ್ಥಿತಿಯೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ.

ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮೋಹವು ಸುಪ್ತಿಯಧರ್ಮವುಳ್ಳದ್ದೋ ಅಥವಾ ಜಾಗ್ರತ್-ಸ್ವಪ್ನಧರ್ಮವುಳ್ಳದ್ದೋ ಎಂಬ ವಿಚಾರಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಸುಪ್ತಿಯ ಧರ್ಮವುಳ್ಳದ್ದಾದರೆ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದೇ ಫಲಫಲಿಭಾವ. ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿಯಾದರೂ 'ಸ್ವಪ್ನಾದಿ ಅವಸ್ಥಾತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೋ ಅಥವಾ ಬೇರೆಯೋ ಎಂಬ ಸಂದೇಹವನ್ನು ತೋರಿಸಿಲ್ಲ. ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಸುಜ್ಞೇಯವಾಗಿದೆ. (ಹೇಗೆಂದರೆ ಮೋಹಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರಗಳು ಸಂಭಾವಿತ. ೧. ಪರಮಾತ್ಮ ವಿದೂರತ್ವ, ೨. ಸಾಮೀಪ್ಯ, ೩. ಪ್ರವೇಶ, ೪. ಅರ್ಧಪ್ರವೇಶಗಳು. ಇವುಗಳ ಪೈಕಿ ಮೊದಲ ಮೂರು ಜಾಗ್ರತ್‌ಸ್ವಪ್ನಸುಪ್ತಿಧರ್ಮಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಮೋಹದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಧಪ್ರವೇಶವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಮೇಲೆ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂದೇಹವು ಸುಜ್ಞೇಯವೇ ಆಗುತ್ತದೆ). ಮೋಹವು ಪ್ರಧಾನ ವಾದ ಅವಸ್ಥಾಂತರವಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಸ್ವಪ್ನಾದಿತ್ರಯ ಅನ್ಯ-ತಮತ್ವವನ್ನು ಸಿದ್ಧವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ 'ಮೋಹಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವೋ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಕಡೆಯೋ ಎಂಬ ಸಂದೇಹವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮೋಹಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರವೇಶವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಅದು ಜಾಗ್ರತ್‌ಸ್ವಪ್ನಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿ-ಸಿದ್ದಾರೆ. ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಪೃಥಗವಸ್ಥಾತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಟೀಕಾಕೃತ್ಪಾದರು ಇದಕ್ಕೆ ಜಾಗ್ರತ್ಸ್ವಪ್ನಗಳಿಗಿಂತ ಪೃಥಕ್ಕಾದ್ದ-ರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಮೊದಲನೆಯ ಸಂದೇಹವು ಕೈಬಿಡಲಾಗಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಹೊರತು ಅಭಿಹಿತವಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವಿಸಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ 'ಮೋಹಸ್ಯ ಅವಸ್ಥಾತ್ರಯಾತಿರಿಕ್ತತ್ವೇ ಸ್ಯಾದೇತತ್' ಎಂಬುದು ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಮೋಹವು ಸ್ವಪ್ನಾದಿ ಮೂರು ಅವಸ್ಥಾಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತ-ರ್ಭೂತವಾಗಿದೆ. ಅತಿರಿಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಹಾಗೆನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಜೀವ ನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರವೇಶ ಮತ್ತು ಅನ್ಯತ್ರಸ್ಥಿತಿಗಳು ಎರಡು ಪ್ರಸಕ್ತ. ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ

ಸ್ಥಿತಿ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಇವೆರಡಾದರೂ ಸುಪ್ತಿ - ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥಾರೂಪ-ಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಮೋಹವು ಅತಿರಿಕ್ತಾವಸ್ಥೆಯಾಗಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥ ಅಜ್ಞಾನಾದಿಗಳ ಸಾಮ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಅವಸ್ಥಾತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದೇ ಸಂಭಾವಿತ. ಅಂತರ್ಭಾವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ಯತ್ರಸ್ಥಿತಿರೂಪವಾದ ಜಾಗ್ರತ್ಸ್ವಪ್ನ-ಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಜಾಗ್ರತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯ ಪದಾರ್ಥಜ್ಞಾನ-ವಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥಜ್ಞಾನವಿರುತ್ತದೆ. ಮೋಹದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಜ್ಞಾನವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಪ್ತಿಗೆ ಸಮಾನವಾಯಿತು. ಹೀಗಾಗಿ ಸಮಗ್ರಭಗವತ್ಪ್ರವೇಶರೂಪವಾದ ಸುಪ್ತಿಯಲ್ಲೇ ಸೇರುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಮೋಹದಲ್ಲಿ 'ದುಃಖಮಾತ್ರಪ್ರತಿಸ್ಮೃತೇಃ' ಎಂಬ ವಚನದ ಆಧಾರದಿಂದ ದುಃಖ-ಆತ್ಮ-ಕಾಲ ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯಾವ ಜ್ಞಾನವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಸುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿಯಾದರೆ ಸುಖಾದಿಜ್ಞಾನವಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೋಹವು ದುಃಖಮಾತ್ರಾನುಭವರೂಪವಾಗಿದೆ. ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಈ ಮೂರಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮವಿದೂರತ್ವ ಸಾಮೀಪ್ಯ ಪ್ರವೇಶ-ಗಳನ್ನು ಜೀವನಿಗೆ ಮೋಹಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಬರದಿದ್ದರೂ ಪರಿಶೇಷಾತ್ ಅರ್ಧಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. 'ಹೃದಯಸ್ಥಾತ್ ಪರೋ ಜೀವಃ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಇದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಫಲ :- ಮೋಹಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯನಲ್ಲ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಮಹಾಮಹಿಮೆ ಇಲ್ಲದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಭಕ್ತಿ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗೂ ಸಮಾಧಾನಗಳೇ ಫಲ.

ಮೋಹಾವಸ್ಥೆಯು ಬಾಹ್ಯಕಾರಣಾಧೀನವೋ ಈಶಾಧೀನವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ ಬಂದಾಗ ಬಲವಾದ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಮೋಹ (ಮೂರ್ಛೆ) ಬರುವುದರಿಂದ ಈಶಾಧೀನವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೂ ಬಂದಾಗ 'ಸ ಏವ ಚ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ಈಶಾಧೀನವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಪ್ರಬಲವಾದ ಹೊಡೆತ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರವೇ ಆಗಿವೆ. 'ಮೂರ್ಛಾ ಪ್ರಬೋಧನಂ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರ ಎಂಬ ಈ ವಿಚಾರವು ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಶ ಮಾಡದೇ ಕೇವಲ ಮೋಹಸ್ವರೂಪದ ವಿಚಾರ ಮಾತ್ರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ನ ಸ್ಥಾನತೋಽಪಿ ಪರಸ್ಯೋಭಯಲಿಂಗಂ ಸರ್ವತ್ರ ಹಿ ಓಂ ॥ ೩-೨-೮

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಸರ್ವಾವಸ್ಥಾ ಪ್ರೇರಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಆ ಪ್ರವರ್ತಕರೂಪಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಭೇದ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದರಿಂದ ಅನಂತರ ಸಂಗತಿ. ಪ್ರತಿ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಜಾಗ್ರಾದಿ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ (ಅಕ್ಷಿ, ಕಂಠ, ಹೃದಯ) ಇರುವ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳು (ವಿಶ್ವಾದಿಗಳು) ಪರಸ್ಪರ ಭಿನ್ನವೋ, ಅಭಿನ್ನವೋ? ಭೇದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದ ಅನೇಕ ಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತತ್ವ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಬದ್ಧತ್ವಾದಿಗಳು ನಿರಕಾಶವೋ ಅಥವಾ ಗೌಣತ್ವದಿಂದ ಸಾವಕಾಶವೋ, ಭೇದಕಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಗೌಣತ್ವಕಲ್ಪಕವಾದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಪ್ರಮಾಣಗಳು ಇಲ್ಲವೋ, ಇವೆಯೋ? ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಚಾರ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಅಕ್ಷಿ, ಕಂಠ, ಇತ್ಯಾದಿ ಭಿನ್ನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಘಟಪಟಾದಿಗಳಂತೆ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳು ಭಿನ್ನವೇ ಆಗಬೇಕು. ಆಕಾಶವು ಅಂಶಗಳಿಂದ ಅನೇಕ ಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತವಾದಂತೆ ಅಭಿನ್ನವೇ ಆದ ಭಗವಂತನು ಅಂಶಗಳಿಂದ ಅನೇಕ ಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತನಾಗಲಿ ಎನ್ನುವುದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಭಗವಂತನ ವಿಶ್ವಾದಿರೂಪಗಳೂ ಕೂಡ 'ಸಪ್ತಾಂಗ ಏಕೋನವಿಂಶತಿಮುಖಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಸಮಗ್ರವೇ ಆಗಿದೆ. ಆಕಾಶದ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಇಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವ, ತೈಜಸರೂಪಗಳು ಕಾರ್ಯಕಾರಣಬದ್ಧ. ಪ್ರಾಜ್ಞರೂಪವು ಕಾರಣಬದ್ಧ, ತುರ್ಯರೂಪ ಇದರಿಂದ ಬದ್ಧವಲ್ಲ. (ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಬದ್ಧೌ ತೌ) ಎಂದು ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭೇದವಿಲ್ಲದೇ ಈ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೂಡಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ವಿಶ್ವಾದಿರೂಪಗಳಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಭಿನ್ನನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಅನೇಕ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವ ರೂಪಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪರಸ್ಪರ ಅಭಿನ್ನನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. 'ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ಏತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ' ಎಲ್ಲಾ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಪೂರ್ಣಗುಣನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಎಂದು ಏಷ ತ ಆತ್ಮಾ

ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಮೃತಃ ಪೃಥಿವಿಯ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯೇ ನಿನ್ನ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ (ಇದು ಉದ್ದಾಲಕರನ್ನು ಕುರಿತು ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರ ವಚನ) ಎಂದು. ಹಾಗೆಯೇ 'ಅಯಮೇವ ಸಃ ಯೋಽಯಮಾತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲೂ ಅನೇಕಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಅಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ಯಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ತಿಷ್ಠನ್.. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೊನೆಗೆ 'ಏಷ ತೇ ಅಂತರ್ಯಾಮೀ' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿ 'ವಾಯೌ ತಿಷ್ಠನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮತ್ತು 'ಅಗ್ನೌ ತಿಷ್ಠನ್...', 'ಏಷ ತೇ ಆತ್ಮಾ ಅಂತರ್ಯಾಮೀ' ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅಭೇದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು 'ಯಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ತೇಜೋಮಯಃ..' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯಃ ವಾಯೌ ತೇಜೋಮಯಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯಃ ಅಗ್ನೌ ತೇಜೋಮಯಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅಭೇದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ) ಮತ್ತು ಅಯಂ ವೈ ಹರಯಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮೂಲರೂಪಕ್ಕೆ ಇತರ ರೂಪಗಳಿಗೂ ಐಕ್ಯ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು 'ಅಮಾತ್ರೋಽನಂತಮಾತ್ರಶ್ಚ' ಭಿನ್ನಾಂಶ ಶೂನ್ಯನೂ ಅನಂತಾಂಶ ಉಳ್ಳವನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ವಿಶ್ವಾದಿ ಅನಂತರೂಪಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಭೇದ ಪ್ರತಿನಿದಿ ವಿಶೇಷದಿಂದ ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಬಾಧಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಭೇದ-ವ್ಯಪದೇಶವನ್ನು 'ಭಿನ್ನೋ ಭಿನ್ನೇಷು ಸಂಸ್ಥಿತೇಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಂತೆ ಸ್ಥಾನ ಭೇದದಿಂದ ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಸ್ಥಾನಗತ ಭೇದವನ್ನು ಸ್ಥಾನಿಯಲ್ಲಿ ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಎಂದರ್ಥ 'ಗಾವಃ ಗೋಷ್ಠೇ ಏಕೀಭವಂತಿ ಎಂದು ಗೋಷ್ಠದಲ್ಲಿರುವ ಅಭೇದವನ್ನು ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ವ್ಯಾಪ್ತನೇ ಆದ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಿತತ್ವವನ್ನು ಹೃದಯ-ರೂಪಸ್ಥಾನದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಹೇಳುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಅಥವಾ ಭೇದ-ವ್ಯಪದೇಶ ಮುಖ್ಯವೇ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಒಬ್ಬನೇ ಸೂರ್ಯ ಬಹುರೂಪ ತಾಳುವಂತೆ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಬಹುರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿ ಭೇದ-ವ್ಯಪದೇಶವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಸ್ಥಾನಭೇದವನ್ನೂ ಕೂಡ ಅಚಿಂತ್ಯ ಶಕ್ತಿ ಎಂಬ ಉಪಾಯದಿಂದ ಹೇಳಬಹುದು. 'ಶ್ರುತಿಬಲಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಈಶನ ರೂಪಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದೆ ಎಂದಾದರೆ ಒಂದು ರೂಪ ಅನುಗ್ರಾಹಕ, ಮತ್ತೊಂದು ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯ ಎಂದಾಗಿ 'ಸ ಏವಚ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮಹಿಮೆ ಇಲ್ಲದಂತಾಗಿ ಭಕ್ತಿ ಬೇಡ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಾನಗಳೇ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲಗಳು.

॥ ಓಂ ಅರೂಪವದೇವ ಹಿ ತತ್ಪ್ರಧಾನತ್ವಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೨-೯

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಉಭಯಲಿಂಗಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಪದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ವಿಷ್ಣುಶರೀರಗಳಿಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಾಕೃತತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗುವುದು. ಯಾವ ಭಕ್ತಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಭಗವಂತನ ಮಹಿಮೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ ಆ ಭಕ್ತಿಯು ಅಯುಕ್ತವೋ, ಯುಕ್ತವೋ, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು ಅಯುಕ್ತವೋ, ಯುಕ್ತವೋ? ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರ ಒಪ್ಪುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಒಪ್ಪದೇ ಇರುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೋಷವಿದೆಯೋ, ಇಲ್ಲವೋ? ಹಾಗೆಯೇ ಶರೀರವತ್ತ್ವ ಅಶರೀರವತ್ವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಏಕ-ವಿಷಯತ್ವವೋ, ಭಿನ್ನವಿಷಯತ್ವವೋ? ಎಂಬ ವಿಷಯಗಳು ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ಶರೀರ ಒಪ್ಪಿದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆ ಶರೀರವು ಚೈತ್ರನ ಶರೀರದಂತೆ ಅನಿತ್ಯವಾಗಬೇಕಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಶರೀರ ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಅಶರೀರತ್ವವೇ ದೋಷವಾಗುವುದರಿಂದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯು ಸರಿಯಲ್ಲ. 'ನಾತ್ಮಾ ಶ್ರುತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯದೇಹತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ ಅದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು. ಶರೀರವಿದೆ ಎಂಬ ವಾದವು 'ಅರೂಪಮವ್ಯಯಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಪ್ರಸಂಜಕವೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಶರೀರವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಸೌಂದರ್ಯಾದಿ ಸಲ್ಲಕ್ಷಣಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದಾದೀತು. 'ರುಗ್ಮವರ್ಣಂ', 'ಆದಿತ್ಯವರ್ಣಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಯದ್ಯಪಿ ಶರೀರತ್ವ ಅಶರೀರತ್ವ ಶ್ರುತಿಗಳು ಅಪ್ರಾಕೃತ, ಪ್ರಾಕೃತ ಪರ ಎಂದು ವಿರೋಧ ಪರಿಹರಿಸಿ ಯಾವ ದೋಷವೂ

ಇಲ್ಲವೆನ್ನಬಹುದು. ಆದರೆ, ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಲು ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶರೀರ, ಅಶರೀರ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ಐಕಾತ್ಮ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಸಾರಂ' ಪ್ರಧಾನವಾದ ಪೂರ್ಣವಾದ ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು 'ಆನಂದಮಾತ್ರಮಜರಂ' ಸದಾ ದೃಢವಾದ ಆನಂದಾತ್ಮಕದೇಹವುಳ್ಳವನು, 'ಆನಂದರೂಪಮಮೃತಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಮೂಲದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ದಿವ್ಯದೇಹವುಳ್ಳವನು, ಶರೀರವತ್ತ್ವಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಾಕೃತದೇಹಪರ, ಶರೀರಾಭಾವಶ್ರುತಿಯು ಭೌತಿಕದೇಹಾಭಾವ ಪರವಾಗಿದೆ. ಮನೆಯ ಒಳಗೆ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯದ ಪ್ರಕಾಶವಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವಂತೆ, ಅಪ್ರಾಕೃತ ದೇಹವಿದ್ದರೂ, ಪ್ರಾಕೃತ-ದೇಹವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ದೇಹವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅಪ್ರಾಕೃತ-ದೇಹವಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಸೌಂದರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಮತ್ತು ಅದು ಅನಿತ್ಯತ್ವ ಪ್ರಸಂಜಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಕ್ಕೂ ಚ್ಯುತಿಯಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಕ್ತಿ ಮಾಡುವುದು ಸರಿಯೇ ಆಗಿದೆ. ಭಕ್ತಿಯ ಆಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಾನಗಳೇ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಅತ ಏವ ಚೋಪಮಾ ಸೂರ್ಯಕಾದಿವತ್ ಓಂ ॥
೩-೨-೧೦

ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಅಂಶಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಮತ್ತು ಭಗವಂತನಿಗೆ ಪ್ರಾಕೃತರೂಪರಾಹಿತ್ಯ ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಜೀವರ ಸಮುದಾಯವೇ ಬ್ರಹ್ಮ. ಜೀವನಿಗಾದರೂ ಪರಮಾತ್ಮ-ನಿಂದ ಭೇದಾಭೇದವಿದೆ. ಮತ್ತು ಜೀವನಿಗೆ ಪ್ರಾಕೃತರೂಪವಿದೆ ಎಂದು ಶಂಕಾ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಸಂಗತಿ. ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಯು ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ? ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನನೋ ಭಿನ್ನಮಾತ್ರನೋ? ಜೀವ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಸಮುದಾಯಸಮುದಾಯಿ ಭಾವವೋ ಅಥವಾ ಬಿಂಬಪ್ರತಿ-ಬಿಂಬ ಭಾವವೋ? (ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನೇಕ ಜೀವರ ಸಮುದಾಯರೂಪ. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಜೀವನು ಸಮುದಾಯಿ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ ಅಥವಾ

ಪರಮಾತ್ಮನು ಬಿಂಬ ಜೀವನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ?) ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವು ಔಪಾಧಿಕತ್ವರೂಪವೋ ಅಥವಾ ತದಧೀನತ್ವರೂಪವೋ? (ಔಪಾಧಿಕತ್ವವೆಂದರೆ ದರ್ಪಣರೂಪ ಉಪಾಧಿಯಿಂದಾಗಿ (ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಾಗಿ) ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ. ಪ್ರತಿ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಉಪಾಧಿಜನ್ಯತ್ವವಿದೆ.) ಉಪಾಧಿ-ಕೃತತ್ವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿನಿತ್ಯರಾದ ಜೀವರಿಗೆ ಔಪಾಧಿಕ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಸಮುದಾಯಿತ್ವರೂಪವಾದದ್ದನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಆಗ ಸಮುದಾಯರೂಪನಾದ ಈಶನಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಭೇದಾಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದ ಔಪಾಧಿಕ, ಅಭೇದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಎನ್ನ ಬೇಕು. ಆಗ ತನ್ನಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಭಕ್ತಿ ಹೇಗೆ ಸರಿ ಅಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ ತನ್ನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಭಕ್ತಿ ಮಾಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಫಲ. ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವು ತದಧೀನತ್ವರೂಪ ಎನ್ನುವ ಅಂತ್ಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅದು ಅನಾದಿನಿತ್ಯಜೀವರಿಗೂ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನ ನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಫಲ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- 'ಪೃಥಗುಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜೀವೇಶಭೇದ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಸರ್ವಜೀವಸಮುದಾಯನೇ ಬ್ರಹ್ಮನಾದ್ದರಿಂದ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಜೀವ ನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭೇದಾಭೇದ ಇರುವುದರಿಂದ ಆ ಭೇದವು ವಿರುದ್ಧವೇನಲ್ಲ. ಭೇದಾಭೇದಗಳ ಪೈಕಿ ಭೇದವು ಔಪಾಧಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಅಭೇದದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಾಭಿನ್ನನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯು ಸಲ್ಲಲ್ಲ. ಜೀವಪರಮಾತ್ಮರ ಅಭೇದವಾದರೂ 'ಜೀವರು ಮತ್ಸ್ಯಾದಿರೂಪದಂತೆ ಚೇತನ ಮತ್ತು ಅಂಶರಾದ್ದರಿಂದ ಅಭಿನ್ನ-ರಾಗಿದ್ದಾರೆ' ಎಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವು ಔಪಾಧಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಅನಾದಿನಿತ್ಯರಾದ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಅದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದ ರಿಂದ ಅಭೇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವನ್ನು 'ಪೃಥಗುಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಭಿನ್ನತ್ವ, 'ಸಂಧ್ಯೇ ಸೃಷ್ಟಿರಾಹ ಹಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ತದಧೀನತ್ವ, 'ತದ್ಗುಣಸಾರತ್ವಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ತತ್ಸಾದೃಶ್ಯ ಎಂಬ ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಂತಹ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವು ಜೀವರಲ್ಲಿ

ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಂತಹ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪದೇ ಸ್ವರೂಪಾಂಶತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳ ಸಾಮ್ಯ ಬಂದು ಆ ರೂಪಗಳ ಜ್ಞಾನೈಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳು ಜೀವರಿಗೆ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. 'ರೂಪಂ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿರೂಪೋ ಬಭೂವ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ 'ಬಹವಸ್ಸೂರ್ಯಕಾ ಯದ್ವತ್' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದಲೂ ಜೀವರಿಗೆ ಇಂತಹ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾರು ಯಾರಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬರೋ ಅವರಿಗೆ ಅಭೇದವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಿಯಮ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಕ್ಕೂ ಅಭೇದವಿಲ್ಲ. ಆದರಂತೆ ಜೀವನು ಈಶನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬನಾದ್ದರಿಂದ ಈಶಾಭಿನ್ನನಲ್ಲ.

।। ಓಂ ಅಂಬುವದಗ್ರಹಣಾತ್ತು ನ ತಥಾತ್ವಂ ಓಂ ।।
೩-೨-೧೧

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಬಿಂಬರೂಪಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಾದೃಶ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನು ಅವನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯವೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿರೂಪವಾದದ್ದು. ಅದು ಜೀವನಿಗೆ ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮುಕ್ತಿ ಎಂದರೆ ಅದರ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ . ಇಂತಹ ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧವಾದ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗಳ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಭಕ್ತಿ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಥ ಪದವಾಚ್ಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯು ಅನಾವಶ್ಯಕವೋ ಅವಶ್ಯಕವೋ? ಆನಂದಾದಿರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸಾದೃಶ್ಯಾಭಿ-ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಈಶಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಾದ ದ್ವಾರಾ ಭಕ್ತಿಯ ಫಲವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆಗುತ್ತದೋ? ಎನ್ನುವುದು ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಚಾರ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸಾದೃಶ್ಯವು 'ಪುಂಸ್ತ್ವಾದಿವತ್ತು' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಜೀವ ಸ್ವರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧ-ವಾಗಿದೆ. ಅನುಬಂಧಾದಿಭ್ಯಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಜ್ಞಾನವು ಭಕ್ತಿಯ ಫಲ. ಆನಂದಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಭಕ್ತಿಯ ಫಲವಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನ-ಪ್ರಸಾದದ್ವಾರಾ ಭಕ್ತಿಯ ಫಲ ಎನ್ನುವುದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಸುಪ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ ಪ್ರಸಾದವಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗಲೂ ತಾನಾಗಿಯೇ ಆನಂದಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಕಂಡಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ನಿಷ್ಫಲವಾದ್ದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯು ಅನಾವಶ್ಯಕ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಭಕ್ತಿ ಎಂದರೆ ಆನಂದದ ಪೂರ್ಣ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ . ಸುಪ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದೇ ಇದ್ದರೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ಆನಂದದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ಣ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯೇ ಬೇಕು. ಇದು ಯಮೇವೈಷ ವೃಣುತೇ ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಭಾಕ್ತ್ವಮಂತರ್ಭಾವಾದುಭಯಸಾಮಂಜಸ್ಯಾದೇವಂ ಓಂ ॥ ೩-೨-೧೨

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಹೇತು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ತದುಪಲಕ್ಷಿತವಾದ ಸಮಸ್ತ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅನಂತರ ಸಂಗತಿ. ಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಇತರ ಸಾಧನಗಳು ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ರೀತಿ ಇರುತ್ತವೋ ಅಥವಾ ನಾನಾಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುತ್ತವೋ? ಭಕ್ತಿಯ ಫಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆನಂದಾದಿರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸಾದೃಶ್ಯದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಏಕರೀತಿಯಿಂದಾಗುತ್ತದೋ ನಾನಾ-ರೀತಿಯಿಂದಲೋ? ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ವಿಷಯ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- 'ಸೈಷಾನಂದಸ್ಯ ಮೀಮಾಂಸಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ವೈರಾಗ್ಯ ಪ್ರಶಂಸಾಪರವೇ ಹೊರತು ಆನಂದತಾರತಮ್ಯ ಪರವಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಫಲತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಧನ ತಾರತಮ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಫಲತಾರತಮ್ಯವಿದ್ದರೂ ಸಾಧನದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯ ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಬಾಧಕವೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗಆಗಿ ಸಾಧನವು ಏಕರೀತಿಯಿಂದಲೇ ಇರುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಸೈಷಾನಂದಸ್ಯ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ವೈರಾಗ್ಯ ಪ್ರಶಂಸಾಪರವೆಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಆ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯಾದಿ ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿ ಆಚಾರ್ಯರೇ ಬೃಹದ್ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರಾಸ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯಾಮೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಅದಕ್ಕೆ ವೈರಾಗ್ಯ ಪ್ರಶಂಸಾ ಪರತ್ವವನ್ನು ಖಂಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆ ವಾಕ್ಯವು ಫಲತಾರತಮ್ಯ ಪರವೇ ಆಗಿದೆ. ಆ

ಫಲತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಸರಿಕೂಡಿಸಬೇಕಾದರೆ ಸಾಧನ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇ ಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸುಮ್ಮನೇ ಫಲತಾರತಮ್ಯ ಉಂಟು ಮಾಡಿದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ವೈಷಮ್ಯಾದಿದೋಷ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ವೈಷಮ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಸಾಧನಸ್ಯೋತ್ತಮತ್ವೇನ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ ಸ್ಮೃತಿಯ ವಿರೋಧವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಸೈಷಾನಂದಸ್ಯ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು ಎಂಬುದು ಮುಂದೆ ಅಕ್ಷರಧಿಯಾಂ ತು ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

॥ ಓಂ ಪ್ರಕೃತೈತಾವತ್ತ್ವಂ ಹಿ ಪ್ರತಿಷೇಧತಿ ತತೋ ಬ್ರವೀತಿ ಚ ಭೂಯಃ ಓಂ ॥ ೩-೨-೧೩

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಆನಂದತಾರತಮ್ಯಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಧನತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಯಿತು. ಅದರಂತೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲೂ, ಸೃಷ್ಟಿ ಸಂಹಾರಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವಾದ ಒಂದು ಭಗವಂತನ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಸರಿಗೂಡಿಸಲು ಭಗವಂತನಿಗೆ ಪಾಲಕತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಭಕ್ತಿಯು ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ? ಪಾಲಕತ್ವ ಎಂಬ ಗುಣ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ? ಪಾಲನ ಎಂಬ ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆ ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ? ಎಂಬುದು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಚಿಂತಾಪರಂಪರೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ನಾಶ ಮಾಡುವವರೆಗೆ ಅದರ ಸ್ಥಿತಿಯು ಸ್ವತಃ ಸಿದ್ಧವೇ ಆದ್ದರಿಂದ ಅಸಂಹಾರ (ನಾಶಪಡಿಸದೇ ಇರುವುದು)ಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವಾದ ಯಾವ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಇಲ್ಲ- ವಾದ್ದರಿಂದ ಪಾಲಕತ್ವ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗುಣವನ್ನು ಭಗವಂತನಿಗೆ ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಅಸಂಹಾರಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ರಕ್ಷಣೆ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು 'ನೈತಾವದೇನಾಪರೋ ಅನ್ಯದಸ್ತಿ' (ಸೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಸಂಹಾರಗಳು ಮಾತ್ರ ಭಗವಂತನ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವಾದ ಲೋಕಭರಣ

ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆ ಇದೆ) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಸಂಹಾರಕ್ಕಿಂತ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಅನ್ನಾದಿದಾನದ ಮೂಲಕ ಪೋಷಣ ಎಂಬ ಪಾಲಕತ್ವ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಸೃಷ್ಟಿಂ ಚ ಪಾಲನಂ ಚೈವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ.

ಭಕ್ತಿಯ ಆಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಾನಗಳೇ ಫಲ.

॥ ಓಂ ತದವ್ಯಕ್ತಮಾಹ ಹಿ ಓಂ ॥ ೩-೨-೧೪

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮಾಸೂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದ್ಯಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಪಾಲಕತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಅದೇ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಅಜ್ಞಾನಪ್ರದತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೋ ಮಾಡಬೇಕೋ? ಅದು ನಿಷ್ಫಲವೋ, ಸಫಲವೋ? ಈಶನು ವ್ಯಕ್ತನೇ ಆಗಲಿ ಅಥವಾ ಅವ್ಯಕ್ತನೇ ಆಗಲಿ ಎರಡು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಭಕ್ತಿಯು ಈಶಾಪರೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೇತುವಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಅವ್ಯಕ್ತನಾದರೂ ಅವನ ಪ್ರಸಾದದ್ವಾರಾ ಅವನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗಿದೆಯೋ ಎಂಬ ವಿಚಾರಗಳು ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಷಯ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಭಗವಂತನು ವ್ಯಕ್ತನೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಸ್ತಂಭಾದಿಗಳ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿ ಹೇಗೆ ಬೇಕಿಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ ಈಶನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೂ ಭಕ್ತಿ ಬೇಕಿಲ್ಲ. ಇನ್ನೂ ಭಗವಂತನು ಅವ್ಯಕ್ತಸ್ವಭಾವನೆಂದಾದರೆ ಅಂತಹ ಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ ಈಶನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಲಾರ. ಅವ್ಯಕ್ತಸ್ವಭಾವದವನಾದರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗುವುದಾದರೆ ಸಮಾರಾಧನೆಯಿಂದಲೇ ಯಕ್ಷಾದಿಗಳ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ-ವಾಗುವಂತೆ ಅವನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ಆಗಬಹುದು. ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳು ಸ್ಥೂಲ-ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೂ ಆಗುವಂತೆ ಈಶನು ಮೂಲರೂಪದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತನಾದರೂ ಅವತಾರರೂಪದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯು ಅಪರೋಕ್ಷಹೇತುವಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ನಿಷ್ಫಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ಅರೂಪಮಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸದಾऽವ್ಯಕ್ತಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವ್ಯಕ್ತಸ್ವಭಾವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೂ 'ಆತ್ಮಾ ವಾ ಅರೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದ ಶ್ರವಣಾದ್ಯಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಅವನ ಅಪರೋಕ್ಷವು ಆಗುತ್ತದೆ. 'ನಿತ್ಯಾವ್ಯಕ್ತೋऽಪಿ ಭಗವಾನ್ ಈಕ್ಷ್ಯತೇ ನಿಜಶಕ್ತಿತಃ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. 'ತಸ್ಯಾಭಿಧ್ಯಾನಾತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು 'ಮೋಕ್ಷವು ಜ್ಞಾನಜನ್ಯಪ್ರಸಾದಸಾಧ್ಯ' ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅಭಿಧ್ಯಾನ ಎಂದರೆ ಇಚ್ಛೆ. ಇಚ್ಛೆ ಎಂದರೆ ಪ್ರಸಾದ. ಹೀಗೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧ್ಯತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. 'ದೃಷ್ಟ್ವೈವ ತಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಪರೋಕ್ಷಸಾಧ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇವೆರಡನ್ನು ಸರಿ ಪಡಿಸಬೇಕಾದರೆ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ದರ್ಶನ, ದರ್ಶನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಮತ್ತು ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಇದೆ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಇದೆ. ಇವೆರಡನ್ನೂ ಸರಿಗೂಡಿಸಬೇಕಾದರೆ ಅವನು ಅವ್ಯಕ್ತನಾದರೂ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ-ನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು.

ಸಮಾರಾಧನೆಯಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಲಿ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಆರಾಧನೆ ಮಾಡಿದಾಗಲೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗದೇ ಇದ್ದದ್ದು ಮಹಾತ್ಮರ ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು 'ನ ತಮಾರಾಧಯಿತ್ವಾऽಪಿ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯು ಹೇಳಿದೆ. ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತನಾದರೂ ಗೃಹೀತವಾದ ಸ್ಥೂಲ-ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ನಾಸೌ ಸೂಕ್ಷ್ಮೋ ನ ಸ್ಥೂಲಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಅವನಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸ್ಥೂಲ ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಿಂತು ಸರ್ವತ್ರ ಪರಮಸೂಕ್ಷ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. (ಅವ್ಯಕ್ತ ಲಿಂಗದಿಂದ ಅವನಲ್ಲಿ ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವವನ್ನು ಅನುಮಾನ ಮಾಡಲು ಬರುವುದರಿಂದ). ಅವನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಶ್ರವಣಾದಿ ಸಹಿತ ವಾದ ಭಕ್ತಿಯೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೇತು.. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಶ್ಯಕರ್ತವ್ಯವೂ ಆಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ಉಭಯವ್ಯಪದೇಶಾತ್ತ್ವಹಿ ಕುಂಡಲವತ್ ಓಂ ॥
೩-೨-೧೫

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತನಾದವನಿಗೂ ವ್ಯಕ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಗುಣಾತ್ಮಕತ್ವ ಮತ್ತು ಗುಣಿತ್ವ, ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಹರಿಭಕ್ತಿಯು ಬೇಡವೋ ಅಥವಾ ಬೇಕೋ? ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಗುಣವತ್ತ್ವವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ? ಗುಣಾತ್ಮಕನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಗುಣವತ್ತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಭಾವನಾ ಹಾಗೂ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಲ್ಲದೇ ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಸಂಭಾವನಾಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೋ? ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನಿರುವುದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಗುಣಸ್ವರೂಪನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಗುಣವುಳ್ಳವನು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಭಾವನೆಯೂ ಇಲ್ಲ. (ಸಂಭಾವನೆ ಎಂದರೆ ಹೀಗಿರಬಹುದು ಎಂಬ ಅನಿಸಿಕೆ. ಉದಾ: ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹುಳುವು ಹೊಕ್ಕಿತು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಭಾವನೆ ಇದೆ. ಆದರೆ ನನ್ನ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಆನೆ ಹೊಕ್ಕಿತು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಂಭಾವನೆ ಇಲ್ಲ). ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ಹರಿಃ ನ ಗುಣವಾನ್ ಗುಣಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್' ಹಾಗೂ 'ಹರಿಃ ನ ಗುಣಾತ್ಮಕಃ ಗುಣವತ್ತ್ವಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ. ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಗುಣಸ್ವರೂಪತ್ವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸಮವಾಯಾಭ್ಯುಪಗಮಾಚ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು 'ಏಕವೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಗುಣಗುಣಿಭೇದವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಗುಣಸ್ವರೂಪತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಗುಣವತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಕುಂಡಲಾತ್ಮಕವಾದ ಹಾವು ವಿಶೇಷ ಎಂಬ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಾಗಿ (ವಿಶೇಷ ಎಂದರೆ ಆ ವಸ್ತುವು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಭೇದವ್ಯವಹಾರಾಸ್ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಭೇದವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣೀಭೂತವಾದ ವಸ್ತುಸ್ವಭಾವವನ್ನು

ವಿಶೇಷ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ) ಕುಂಡಲಾಕಾರವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆಗಿದೆ. ಪ್ರಕಾಶ-ಸ್ವರೂಪನಾದ ಸೂರ್ಯನು 'ಪೂರ್ವಃ ಕಾಲಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಪೂರ್ವ'ವು ಕಾಲವೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಕಾಲಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗುವಂತೆ ಗುಣಸ್ವರೂಪನೇ ಆದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ 'ವಿಶೇಷ'ದ ಬಲದಿಂದ ಗುಣ-ವುಳ್ಳವನಾಗುವುದು ಅಸಂಭಾವಿತವೇನಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿದ್ವಾನ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಗುಣವತ್ತ್ವವನ್ನು 'ಅಥೈಷ ಪರಮ ಆನಂದಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಗುಣಸ್ವರೂಪವತ್ತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಎರಡೂ ಪ್ರಮಾಣಿಕವೇ ಆಗಿವೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇವಲ ಯುಕ್ತಿಗಮ್ಯನೇ ಅಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಶ್ರುತೇಸ್ತು' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣನ್ಯಾಯದಂತೆ ಅವನಲ್ಲಿ ಗುಣತ್ವ ಮತ್ತು ಗುಣಿತ್ವವು ಯುಕ್ತಿಗೆ ಅವಿರುದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಕ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕು.

॥ ಓಂ ಪರಮತಃ ಸೇತೂನ್ಮಾನಸಂಬಂಧಭೇದ-ವ್ಯಪದೇಶೇಭ್ಯಃ ಓಂ ॥ ೩-೨-೧೬

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಈಶನ ಗುಣಗಳಿಗೆ ತತ್‌ಸ್ವರೂಪತ್ವವನ್ನು ತದ್ಧರ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಅಂದರೆ ಈಶಸ್ವರೂಪವಾಗಿದ್ದರೂ ಈಶನಲ್ಲಿರುವಂಥವು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಲೌಕಿಕತ್ವವನ್ನು ಲೌಕಿಕಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು ಎಂಬುದೇ ಸಂಗತಿ. ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯಿತ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಮಾಡಬೇಕೋ? ಭಗವಂತನ ಗುಣಗಳು ಲೌಕಿಕವೋ ಅಲೌಕಿಕವೋ? ಅಲೌಕಿಕತ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಪದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ? ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ಚಿಂತಾ ಪರಂಪರೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಘಟವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಘಟಪದಪ್ರಯೋಗ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಭಗವಂತನ ಆನಂದದಲ್ಲಿ ಆನಂದಪದ ಪ್ರಯೋಗವು 'ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಗವಂತನ ಆನಂದವು ಲೌಕಿಕಾನಂದ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೂ ಅಲೌಕಿಕ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ

ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಅದು ಅಲೌಕಿಕವೇ ಆಗಿದ್ದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಆನಂದಪದ ಪ್ರಯೋಗ ಸರಿಯಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಪರಮಾತ್ಮನ ಆನಂದಾದಿಗಳು ಅಲೌಕಿಕವೇ ಆಗಿವೆ. 'ಏಷ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿಃ ಯ ಏಷ ಆನಂದಃ ಪರಸ್ಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕ ಆನಂದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ ಸೇತುತ್ವ ಎಂದರೆ ಆಶ್ರಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉನ್ಮಾನತ್ವ ಅಂದರೆ ಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಏತಸ್ಯೈವಾನಂದಸ್ಯ ಅನ್ಯಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಮಾತ್ರಾಂ ಉಪಜೀವಂತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಿಂಬತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಅನ್ಯತ್‌ಜ್ಞಾನಂ ತು ಜೀವಾನಾಂ ಅನ್ಯತ್ ಜ್ಞಾನಂ ಪರಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲೋಕ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಅದೃಷ್ಟಂ ಅವ್ಯವಹಾರ್ಯಂ ಅವ್ಯಪದೇಶ್ಯಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅದೃಷ್ಟತ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಾದಿಗಳು ಅಲೌಕಿಕವೇ ಆಗಿವೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಅನಂದ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗ ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಜೀವರು ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಾದಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣರಾಗಿದ್ದರೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಂಶಿ, ಜೀವನು ಅಂಶ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು 'ಪಾದೋಽಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾ ಭೂತಾನಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಾದಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗ ಕಂಡಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗುಣಗಳಿಗೂ ಅರ್ಥಪ್ರಕಾಶತ್ವ ಅನುಕೂಲವೇದ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. 'ಅಲೌಕಿಕೋಽಪಿ ಜ್ಞಾನಾದಿಃ ತಚ್ಛಬ್ದೇನೈವ ಭಣ್ಯತೇ ಜ್ಞಾಪನಾರ್ಥಾಯ ಲೋಕಸ್ಯ' ಪರಮಾತ್ಮನ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಅಲೌಕಿಕವಾದರೂ ಅದನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸಲು ಲೌಕಿಕಶಬ್ದಗಳನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಸಮೂಹವು ಅಲೌಕಿಕವೇ ಆದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯಿತವಾದ ಭಕ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅಲೌಕಿಕ ಆನಂದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧ ಜ್ಞಾನವೇ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮುಂದೆ 'ಕಾರ್ಯಖ್ಯಾನಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸಲಾಗುವುದು.

॥ ಓಂ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾತ್ ಪ್ರಕಾಶಾದಿವತ್ ಓಂ ॥ ೩-೨-೧೭

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವದ್ಗುಣಗಳು ಲೌಕಿಕಾನಂದಾದಿಗುಣಗಳಿಗೆ ಬಿಂಬವಾದ್ದರಿಂದ ಅಲೌಕಿಕ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಆ ಬಿಂಬತ್ವವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಮಾಡಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೊರಟಿದ್ದರಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯಿತ ಭಕ್ತಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅವನ ಗುಣಗಳ ಬಿಂಬತ್ವನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಅಲೌಕಿಕತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ? ಭಗವದ್‌ಗುಣಗಳಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯೋಪೇತ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿ ಗುಣ-ಬಿಂಬತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ? ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಬಿಂಬ-ವೈಚಿತ್ರ್ಯವೇ ಕಾರಣವೋ ಅಥವಾ ಬೇರೆಯೂ ಇದೆಯೋ? ಎಂಬುದು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಚಾರ ಪರಂಪರೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳ ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಭಗವಂತನ ಗುಣಗಳು ಬಿಂಬವೆಂದಾದರೆ ಅವನ ಆನಂದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಅದೃಷ್ಟಾನಿಯಮಾತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಅದೃಷ್ಟಾದಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಕಾರಣ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳ ಆನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಜನ್ಯವಾದ ಅದೃಷ್ಟಾದಿಗಳು ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ಬಿಂಬವೈಚಿತ್ರ್ಯವೇ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆನ್ನಬೇಕು. ಆದರೆ 'ನ ಸ್ಥಾನತಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಗವದ್‌ಗುಣಗಳಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲೌಕಿಕ ಗುಣಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಭಗವದ್-ಗುಣಗಳು ಬಿಂಬವಲ್ಲ ಎನ್ನಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಲೌಕಿಕತ್ವವೂ ಇಲ್ಲದಂತಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯಭಕ್ತಿ ಬೇಡ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಬಿಂಬ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವೇ ಕಾರಣ ಎಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸೂರ್ಯಕಾಂತಮಣಿ ಎಂಬ ಸ್ಥಾನದ ಗುಣದಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಜನಕತ್ವ-ರೂಪವಾದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಕಂಡಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಭಗವದ್‌ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ

ತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿ ಸ್ಥಾನ, ಅನಾದಿ ಭಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಗುಣವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ಆನಂದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯ ಬರಬಹುದು. 'ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗುಣವೈಶೇಷ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. 'ಐಶ್ವರ್ಯಾತ್ ಪರಮಾತ್' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಭಗವಂತನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಾಗಿ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳ ಆನಂದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯ ಹೇಳಬಹುದು. ಇದರಿಂದ ಭಗವದ್‌ಗುಣಗಳ ಬಿಂಬತ್ವಕ್ಕೆ ಚ್ಯುತಿ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯಿತ ಭಕ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ತಥಾನ್ಯತ್ ಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೨-೧೮

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಪರಮತಃ....' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯವನ್ನೇ ಅತಿದೇಶ ಮಾಡಿದದರಿಂದ ಅತಿದೇಶಿಕೀ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಪರಮತಃ ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದ ಅನಂತರ - ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾತ್ ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣ ಬಂದಿದೆ. ಆದರೂ ಅದು 'ಪರಮತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಸಂಬಂಧ(ಬಿಂಬ ಪ್ರತಿ ಬಿಂಬ ಭಾವ) ರೂಪ ಹೇತುವಿಗೆ ಸಾಧಕವಾದ್ದರಿಂದ ಏಕಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕವೇ ಆಯಿತು. ಹಾಗಾಗಿ 'ಪರಮತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅತಿದೇಶಮಾಡಲು ಸ್ಥಾನ ವಿಶೇಷಾಧಿಕರಣವು ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಭಕ್ತಿಯು ಅಯುಕ್ತವೋ, ಯುಕ್ತವೋ? ಬ್ರಹ್ಮನು ವ್ಯಕ್ತನೋ, ಅವ್ಯಕ್ತನೋ? ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತವಾದ ಆಕಾರವೇ ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಅಥವಾ ಬೇರೆಯೋ? ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಮುಂದೆ ಫಲಮತ ಉಪಪತ್ತೇಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಮೋಕ್ಷದಾತ. ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಾದರೂ 'ತಂ ಯಥಾ ಯಥಾ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಉಪಾಸಿತನಾದರೆ ಮಾತ್ರ ಫಲದಾತ. ಧ್ಯಾನ-ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸಿತವಾಗುವ ವಸ್ತುವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲದೇ ಬೇರೆ ಎಂದಾದರೆ ಆ ಬೇರೆ ವಸ್ತು ಫಲಪ್ರದವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಧ್ಯಾನವು ವ್ಯರ್ಥ-ವಾಗಬೇಕಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತನಾಗುವವನೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನಬೇಕು. ಯದ್ಯಪಿ ಧಾತೃ ಪುರುಷರು ಬಹಳ ಇರುವುದರದಿಂದ ಧ್ಯಾತನಾದ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಬಹುತ್ವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೂ

ಭಗವಂತನ ಒಬ್ಬನೇ ಆದರೂ ಅನೇಕ ರೂಪ ಉಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ಬಹುತ್ವವು ಅನಿಷ್ಟವೇನಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೇ ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನು ವ್ಯಕ್ತನಾಗುವುದರದಿಂದ ಭಕ್ತಿಯು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಭಗವದ್‌ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಧಾರಣಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಪೂರ್ಣತ್ವಾದಿ-ಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಹೇಗೆ ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣವೋ ಅದರಂತೆ ಭಗವಂತನೂ ಕೂಡ 'ಅರೂಪವದೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಪ್ರಾಕೃತ, ನಿರ್ದೋಷ, ಸರ್ವಸುಲಕ್ಷಣಭರಿತ, ದಿವ್ಯಸ್ವರೂಪ ಉಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ನಾನಾ ದುರ್ಲಕ್ಷಣ ಉಳ್ಳ ವಸ್ತುವಿಗಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣನೇ ಆಗಬೇಕು. 'ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ತ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ಧ್ಯಾನಪ್ರತೀತ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬೇರೆಯೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಹಾಗಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಧ್ಯಾತನಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಮುಕ್ತಿಪ್ರದ ಹೇಗೆ?

ಪರಿಹಾರ :- ಉಪಾಸಿತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಫಲಪ್ರದ ಎಂಬ ಮಾತಿಗೆ 'ಪಶ್ಯಂತಿ ಪರಮಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ 'ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತವಾದ ವಾಸನಾಮಯ ಪ್ರತಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಫಲಪ್ರದ ಎಂದರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯು ಆವಶ್ಯಕ.

॥ ಓಂ ಅನೇನ ಸರ್ವಗತ ಮಾಯಾ ಮಯ ಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ ॥ ೩-೨-೧೯

ಪರಮಾತ್ಮನು ಅವ್ಯಕ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ಪ್ರಸನ್ನನಾದಾಗ ತನ್ನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ-ವನ್ನು ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡುವಂತೆ ಯಾವಾಗಲಾದರೊಮ್ಮೆ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ, ಯಾರಿಗಾದರೂ ತನ್ನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಲಿ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಅತಿಶಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯು ಅಯುಕ್ತವೋ, ಯುಕ್ತವೋ? ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಬೇರೆಯವರೂ ಕರ್ತ-ರಾಗಬಹುದೋ? ಅಥವಾ ಎಲ್ಲ ದೇಶದಲ್ಲೂ, ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಎಲ್ಲ

ವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕರ್ತನೋ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಯಾವಾಗ-ಲಾದರೊಮ್ಮೆ ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಕೊಡುವೋ, ಇಲ್ಲವೋ? ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಚಿಂತಾಪರಂಪರೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಶ್ರೀಹರಿಯು ಕೃಷ್ಣಾದಿ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಸೇವೆ ಮಾಡಿದ್ದು ಮೊದಲಾದ ಅಸಂಭಾವಿತ ಲೀಲೆಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅದರಂತೆ ತನ್ನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡುವುದು, ಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಅವನೊಬ್ಬನೇ ಸರ್ವ-ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕರ್ತ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರಾಜಾದಿಗಳೂ ಕೆಲಕೆಲವು ಖಂಡಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಗಳಾಗದ್ದರಿಂದ ದೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿ ಬೇರೆಯವರೂ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಕರ್ತರೆಂದು ಅನುಮಾನ ಮಾಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾತ್ ಕ್ರೀಡತೇ ವಿಷ್ಣುಃ ನ ಹಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ-ಮನ್ಯಗಂ ಕರೋತಿ (ಭಗವಂತನು ಸ್ವತಂತ್ರನಾದುದರಿಂದಲೇ ಲೀಲೆಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ). ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಹರಿಯೇ ಸರ್ವಕರ್ತ. 'ಏಷ ಸರ್ವಗತಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಇದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ದೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿ ಬೇರೊಬ್ಬ ಕರ್ತ ಇದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಅನುಮಾನ ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗಿದೆ. ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ಫಲಮತ ಉಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ ॥ ೩-೨-೨೦

ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವ ಹೇಳಿದರೆ ವೈಷಮ್ಯಾದಿದೋಷ ಬರುತ್ತ ದೆಂದು, ಅದರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಫಲ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಹಾಗಾದರೆ ಕರ್ಮವೇ ಫಲಪ್ರದವಾಗಲಿ ಎಂಬು ದಾಗಿ ಅಥವಾ ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಫಲ ಹುಟ್ಟುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದ್ದರಿಂದ

ಸಂಗತಿ ಇದೆ. 'ಅಥ' ಪದೋಕ್ತವಾದ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೋ ಅಥವಾ ಮಾಡಬೇಕೋ? ಕರ್ಮವೇ ಫಲಪ್ರದ, ಹರಿಯು ಸಹಕಾರಿ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕೋ ಅಥವಾ ಹರಿಯೇ ಫಲಪ್ರದ, ಕರ್ಮವು ಸಹಕಾರಿ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕೋ? 'ರಾತಿರ್ದಾತುಃ ಪರಾಯಣಮ್ (ಭಕ್ತನಿಗೆ ಭಗವಂತನೇ ಫಲಪ್ರದ) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಫಲದಾತೃತ್ವವು ಗೌಣವೋ ಮುಖ್ಯವೋ? ಕರ್ಮ ಮಾಡಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಫಲ, ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಗಳು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಕಲ್ಪಕವೋ ಅಥವಾ ಕರ್ಮವು ಸಹಕಾರಿ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಸಬಹುದೋ? ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಕಲ್ಪಕವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ? ಎಂಬ ವಿಷಯಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಈಶ್ವರನು ಫಲಪ್ರದನೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವೇದವು ಅಪ್ರಮಾಣ-ವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಕರ್ಮವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ವೈಷಮ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಕರ್ಮ ಮಾಡ-ದಿದ್ದವರಿಗೆ ಫಲವೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಶ್ಯ ಕರ್ಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು. ಅಂತಹ ಕರ್ಮ ಮಾಡಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಫಲ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಅನ್ವಯ-ವ್ಯತಿರೇಕವಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಫಲಪ್ರದತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಒಪ್ಪದೇ ಆ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕವನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕೂಡಿಸಲು ಆಧಾರ-ವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಆಪ್ತತಮರಾದ ಗೌತಮ, ಜೈಮಿನಿಗಳಿಗೆ ಸಮ್ಮತ-ವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಕರ್ಮವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಫಲಪ್ರದವಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು 'ಏಷ ಹ್ಯೇವ ಸಾಧು ಕರ್ಮ ಕಾರಯತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಫಲ-ಪ್ರದವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದ್ದರಿಂದ 'ರಾತಿರ್ದಾತುಃ ಪರಾಯಣಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪರಂಪರಯಾ ಫಲಪ್ರದತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಫಲಪ್ರದವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಕರ್ಮವು ಜಡ, ಪರಮಾತ್ಮನು ಚೇತನ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಮತ್ತು 'ಪುಣ್ಯೇನ ಪುಣ್ಯಂ ಲೋಕಂ ನಯತಿ' (ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪುಣ್ಯಲೋಕ ವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ) ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ

'ರಾತಿರ್ದಾತುಃ ಪರಾಯಣಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಕರ್ಮವು ಸಹಕಾರಿಕಾರಣ-ವಾದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಫಲಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕವನ್ನೂ ಜೈಮಿನಿಮತವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬರೆದಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ ಗ್ರಂಥದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದ

॥ ಓಂ ಸರ್ವವೇದಾಂತಪ್ರತ್ಯಯಂ ಚೋದನಾದ್ಯವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೧

ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವೈರಾಗ್ಯ ಮತ್ತು ಭಕ್ತಿಗಳು ಆವಶ್ಯಕ ಎಂದುಸಮರ್ಥಿಲಾಯಿತು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸಾಧನವಾದ ಉಪಾಸನೆಯ ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ಅದು ಸರ್ವಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣಮನನರೂಪ ಮತ್ತು ಧ್ಯಾನರೂಪ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಅದರಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣಮನನರೂಪವಾದದ್ದು ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗಿದೆ. (ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದೆ). ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಮೊದಲು ನಿರೂಪಿಸಲಾಗುವುದು. ಸಕಲ ಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣಮನನಗಳನ್ನು ಮಾಡ-ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಮಾಡಬೇಕೋ, ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕೋ, ಅಥವಾ ಸರ್ವವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕೋ, ಸರ್ವವೇದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಿಲ್ಲದೇ ಬಾಧಕವಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದೇ ಸಾಧಕ-ವಿದೆಯೋ, ಶಾಖಾಭೇದವು ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಭಿನ್ನ-ವಿಷಯನಿರೂಪಣೆಯು ನಿರವಕಾಶವೋ ಅಥವಾ ಸಾವಕಾಶವೋ ಎನ್ನುವ ಇಷ್ಟು ವಿಚಾರಗಳು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನುಸರ್ವವೇದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯುತ (ಅದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ)ಬಾಧಕಗಳೇ ಇವೆ.

೧. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೂ (ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ) ಸಮಸ್ತವೇದಗಳನ್ನು ಓದಬೇಕು ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾಣ್ವ ಮೊದಲಾದ ಶಾಖಾಭೇದವು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

೨. ಬ್ರಹ್ಮನು 'ವಿಜ್ಞಾನಾನಂದರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆ' ಎಂದು ಒಂದು ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ, 'ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾನಂತನಾಗಿದ್ದಾನೆ' ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ವಿಭಿನ್ನವಾದ ನಿರೂಪಣೆಯು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ.

೩. ಮಂದರಿಗೆ ಸರ್ವಶಾಖಾಧ್ಯಯನವು ಶಕ್ಯವಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವ-ವೇಧಾರ್ಥಜ್ಞಾನ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಧ್ಯಾನವೂ ಇಲ್ಲದಂತಾಗಿ ಮಂದರು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಮುಖರು ಆಗುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಯಾ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ತಿಳಿದರೆ ಸಾಕು. ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರ-ಶ್ರವಣಮನನ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಎಲ್ಲರೂ ಎಲ್ಲ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸಕಲಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣಮನನಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕಗಳು :- ೧. ಭಗವಂತನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ 'ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವ ಉಪಾಸೀತ' ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಧಿಗಳು ಸರ್ವರಿಗೂ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದೇ ಹೊರತು ಆಯಾ ಶಾಖೆಯವರಿಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ಉಪಾಸನಾವಿಧಿಯು ಸರ್ವರಿಗೂ ಸಾಧಾರಣ.

೨. ವಿಧಿವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸಲು ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ 'ಅತ್ರ ಹ್ಯೇತೇ', 'ನ ಹಾಸ್ಯ ಕರ್ಮ ಕ್ಷೀಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಕೂಡ ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವೆ ಆಗಿವೆ.

೩. 'ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯೋಽಧ್ಯೇತವ್ಯಃ' ಎಂಬ ವೇದಾರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಧಿಯೂ ಕೂಡ ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವೇ ಹೊರತು ಆಯಾ ಶಾಖೆಯವರಿಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ.

೪. 'ಸರ್ವ ವೇದೋಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾಕ್ಕೆ ಸರ್ವರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವು ತಿಳಿದು ಬರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥಾತ್ (ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ) ಸರ್ವಶಾಖ್ಯಾಧ್ಯಯನವೇ ವಿಹಿತವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

೫. 'ಸರ್ವಾನ್ ವೇದಾನ್ ಅಧೀತ್ಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರು ಸರ್ವಶಾಖಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕು ಎಂದು ವಿಧಿಸಿದೆ.

೬. 'ಸರ್ವಾನ್ ವೇದಾನ್ ಸೇತಿಹಾಸಾನ್' ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕವಚನವೂ ಕೂಡ ಸರ್ವಶಾಖಾಧ್ಯಯನವನ್ನೇ ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರು ಸರ್ವವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು.

ಬಾಧಕ ಪರಿಹಾರ :- ೧. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಸರ್ವವೇದಗಳನ್ನು ಆಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದಾರೆ ಶಾಖಾಭೇದಗಳು ಏಕೆ? ಎಂದರೆ 'ಶಾಖಾಭೇದೋ ಹಿ ಅಶಕ್ತಿಜಃ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಕಾಶ ಅಶಕ್ತರಿಗಾಗಿ ಶಾಖಾಭೇದ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಶಕ್ತಿ ಇದ್ದವರು ಎಲ್ಲವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕು.

೨. ಒಂದೊಂದು ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಭಿನ್ನಭಿನ್ನ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಗುಣವಿಧಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪೂರ್ವೋ-ಕ್ತಾನುವಾದ ಎಂದು ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಮತ್ತು ಪುನರುಕ್ತಿ ಎನಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕ ಗುಣವಿಧಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾನುವಾದ ರೂಪವಾಗಿ ಎಂದು, ಒಂದೇ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಬಂದಿರುವ ವಿಭಿನ್ನನಿರೂಪಣೆಯಂತೆ ಕೂಡಿಸಬೇಕು.

೩. ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂಬ ನಿಯಮ-ವಿದ್ದರೂ, ಒಂದು ವೇಳೆ ತಿಳಿಯಲಾಗದಿದ್ದರೆ ನಿಯಮಭಂಗವೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ನದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಬೇಕು ಎಂಬ ನಿಯಮವಿದ್ದರೂ 'ಶಕ್ಯೇ ಸಾಗರಗಂ ಭವೇತ್' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಶಕ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಕೂಡಿಸುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಶಕ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಸರ್ವವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಮಂದರಿಗೆ ವೈಮುಖ್ಯದ ಪ್ರಸಂಗವಿಲ್ಲ.

ಜಿಜ್ಞಾಸಾಶಬ್ದಾರ್ಥದ ಏಕದೇಶವಾದ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣಮನನಗಳ ಆಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಾನಗಳೇ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಉಪಸಂಹಾರೋಽರ್ಥಾಭೇದಾದ್ವಿಶೇಷವತ್ಸಮಾನೇ ಚ ಓಂ ॥ ೩-೩-೨

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರು ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸರ್ವವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ವ್ಯರ್ಥವೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಸರ್ವವೇದಾರ್ಥ ಪರಿಜ್ಞಾನವು ಅನಾವಶ್ಯಕವೋ, ಆವಶ್ಯಕವೋ? ವೇದದಲ್ಲಿ ಸರ್ವತ್ರ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗುಣಗಳನ್ನು ಏಕೀಕರಿಸಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವುದು ಅಯುಕ್ತವೋ, ಯುಕ್ತವೋ? ಎಂಬ ವಿಚಾರ ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ೧. ಉಪಸಂಹಾರ ಮತ್ತು ಅನುಪಸಂಹಾರ (ಉಪ-ಸಂಹಾರವೆಂದರೆ ಏಕತ್ರ ಅನುಸಂಧಾನ) ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಸರ್ವವೇದಾರ್ಥಪರಿಜ್ಞಾನವು ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದರಂತೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಗುಣಗಳನ್ನು ಏಕಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ತರುವುದು ಅಶಕ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯ. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅಶಕ್ಯವಾದರೂ ಕೆಲವರಿಗೆ ಶಕ್ಯವಾಗಬಹುದು ಎಂಬ ಕಲ್ಪನೆಗೆ ಆಧಾರವಿಲ್ಲ.

೨. 'ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವ ಉಪಾಸೀತ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಏವಕಾರದಿಂದ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು (ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು) ಮಾತ್ರ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಗುಣಗಳ ಉಪಸಂಹಾರವು ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

೩. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರು ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದಾದರೆ ಪರೋವರೀಯಃ ಪ್ರಕರಣ ವೈಶ್ವಾನರ ಪ್ರಕರಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕರಣ-ಭೇದಗಳು ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕರಣ ಭೇದ ಮಾಡಿದ ಉದ್ದೇಶ್ಯವೇ ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳ ಉಪಸಂಹಾರವಾಗದಿದ್ದರೂ ಅಯಾ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗುಣಗಳನ್ನಾದರೂ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂಬುದೇ ಆಗಿದೆ.

ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡದೇ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬ ಪಕ್ಷವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. 'ಆತ್ಮರ್ತ್ಯೇವ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ ಅದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಆ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡದೇ ಇರಬಾರದು ಎಂದು ಅರ್ಥವೇ ಹೊರತು ಇದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲ. ಪರೋವರೀಯ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕರಣ-ಭೇದವೇ ಪ್ರಮಾಣ ಎಂದರೆ ಒಂದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವ ಸಂಭವವಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಅದು ಪ್ರಮಾಣ-ವಾಗಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರ ಅನುಪಸಂಹಾರ ಎರಡು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಧ್ಯಾನವು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿ ಶಕ್ತರಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವವೇದಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು ವ್ಯರ್ಥ. ಅಶಕ್ತರಿಗಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ವೇದಜ್ಞಾನವೂ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಉಪಸಂಹಾರ ಅನುಪಸಂಹಾರ ಎರಡೂ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಎರಡು ವಿಧ ಜ್ಞಾನವು (ಶಕ್ತರಿಗೆ ಸರ್ವವೇದಾರ್ಥಜ್ಞಾನ, ಅಶಕ್ತರಿಗೆ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನ) ಯುಕ್ತ-ವಾಗುತ್ತದೆ. ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತಗುಣ ಮತ್ತು ದೋಷಾಭಾವಗಳ ಉಪ-ಸಂಹಾರಪೂರ್ವಕ ಧ್ಯಾನವನ್ನು 'ಉಪಾಸ್ಯ ಏಕಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಮತ್ತು 'ಸರ್ವೇ ಗುಣಾಃ ಸರ್ವದೈವ ಹ್ಯುಪಾಸ್ಯಾಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಅದನ್ನು ವಿಧಿಸಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕು. ಅನುಸರಿಸದಿದ್ದರೆ ವಿಹಿತ-ಕ್ರಿಯಾಲೋಪದಿಂದ ಅನರ್ಥವಾದೀತು.

ಮತ್ತು ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಸಪ್ತಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾರದರು 'ಋಗ್ವೇದಂ ಭಗವೋ ಅಧ್ಯೇಮಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ತಾವು ಸರ್ವವಿದ್ಯಾಜ್ಞಾನಿಗಳೆಂದು ತಿಳಿಸಿ 'ಸೋಹಂ... ಮಂತ್ರವಿದೇವ', 'ಸೋಹಂ ನಾಮವಿದೇವ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವವಿದ್ಯೆಗಳು ಭಗವಂತನ ನಾಮವೆಂದಾಯಿತು. ನಾಮ-ವಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಗುಣಾಭಿಧಾಯಕವೂ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಕೂಡ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿಯೇ ಎಂದು 'ಆಧ್ಯಾನಾಯ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ನಾಮ ವಾ ಏತಾಃ' ಎಂಬ

ಶ್ರುತಿಯು (ಸರ್ವವಿದ್ಯೆಗಳೂ ಭಗವಂತನ ನಾಮವಾದ್ದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಸರ್ವಗುಣಪೂರ್ಣನೆಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರವನ್ನೇ ಹೇಳಿದೆ. 'ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ಏವಕಾರವು ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಬಿಡಕೂಡದು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ.

ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರ ಆವಶ್ಯಕವಾದರೆ ಪ್ರಕರಣಭೇದದ ಉದ್ದೇಶ್ಯವೇನು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು 'ಪುರುಷವಿದ್ಯಾಯಾಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಾಗುವುದು. (ಯಾವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಭಗವಂತನ ಸರ್ವಗುಣಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಕ್ತಿ ಇದ್ದವರೂ ಕೂಡ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿಯೇ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು).

ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡದೇ (ಅನುಪಸಂಹಾರದಿಂದ) ಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬ ಪಕ್ಷವೂ ಯುಕ್ತವೇ. ಏಕೆಂದರೆ ಉಪಸಂಹಾರಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಧ್ಯಾನವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅಶಕ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣಭೇದ ಮಾಡಿ ಒಂದೊಂದು ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಕೆಲಕೆಲವು ಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎರಡೂ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಧ್ಯಾನವು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನವೂ ಸಾರ್ಥಕವೇ.

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಆಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಾನಗಳೇ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಪ್ರಾಪ್ತೇಶ್ಚ ಸಮಂಜಸಮ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೩

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪಸಂಹಾರ ಅನುಪಸಂಹಾರ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಧ್ಯಾನವು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗುವುದು. ಜಿಜ್ಞಾಸಾಶಬ್ದೋಕ್ತವಾದ ದ್ವಿರೂಪಧ್ಯಾನವು ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ, ಅಧಿಕಾರಿಭೇದೇನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಅಸಂಭಾವಿತವೋ ಸಂಭಾವಿತವೋ, ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲವೋ, ಇದೆಯೋ ಎಂಬುದು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣೀತವಾಗಿದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿ ದ್ವಿರೂಪಧ್ಯಾನಮಾಡುವುದು ವಿರುದ್ಧ-ವಾಗಿದೆ. ಅಧಿಕಾರಿಭೇದೇನ ವ್ಯವಸ್ಥಾ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಯಾವ ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಉಪಾಸನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ವಿರೂಪಧ್ಯಾನವು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ಯಸ್ಯ ಯಾವದ್ಗುಣಾಃ' (ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಎರಡೂ ಭುಜಗಳು ಕಾಣುವಂತೆ ಧ್ಯಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಗುಣಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುತ್ತವೋ ಅಷ್ಟನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು). ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ 'ಗುಣೈಸ್ಸರ್ವೈರುಪಾಸ್ಯೋಽಸೌ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದಂತೆ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅವರು ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಉಳಿದವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರ ತೋರಿದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ ಪ್ರಮಾಣ-ವಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿರೂಪಧ್ಯಾನವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

।। ಓಂ ಸರ್ವಾಭೇದಾದನ್ಯತ್ರೇಮೇ ಓಂ ।। ೩-೩-೪

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರ ಮತ್ತು ಅನುಪ-ಸಂಹಾರಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗುಣೋಪ-ಸಂಹಾರ ವ್ಯರ್ಥ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗುವುದು.

ಜಿಜ್ಞಾಸಾಪದೋಕ್ತವಾದ ಸರ್ವಗುಣಧ್ಯಾನವು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಬೇಕೋ, ಸರ್ವಗುಣಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯ ಫಲವಿದೆ ಎಂಬ ನಿರ್ಣಯವು ಅಶಕ್ಯವೋ, ಶಕ್ಯವೋ, ಅದಕ್ಕೆ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣ ಇಲ್ಲವೋ, ಇದೆಯೋ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಚಿಂತಾ ಪರಂಪರೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಅಸರ್ವಗುಣಧ್ಯಾನದ ಫಲ ಮೋಕ್ಷ. ಸರ್ವಗುಣ-ಧ್ಯಾನಕ್ಕೂ ಅದೇ ಮೋಕ್ಷವೇ ಫಲ ಹೊರತು ಅದಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕಫಲವಿದೆ ಎಂದು ನಿರ್ಣಾಯಕ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಗುಣಧ್ಯಾನವು ವ್ಯರ್ಥ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಯಾವ ಸಾಧನವು ಯಾವ ಸಾಧನಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವೋ ಅದು ಅದರ ಫಲಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕಫಲವುಳ್ಳದ್ದು. ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಕ್ಕಿಂತ ವಾಜಪೇಯ ಅಧಿಕ. ಅದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮದ ಫಲಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕಫಲವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆಗಿದೆ. ಆದರಂತೆ ಅಸರ್ವಗುಣಧ್ಯಾನಕ್ಕಿಂತ ಸರ್ವಗುಣಧ್ಯಾನವು ಅಧಿಕ-ವಾದ್ದರಿಂದ ಅಧಿಕಮೋಕ್ಷರೂಪ ಫಲವುಳ್ಳದ್ದೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಅನುಮಾನವು ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ.

'ಸಂಪೂರ್ಣೋಪಾಸನಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಸಂಪೂರ್ಣಾನಂದ ಭಾಗ್ ಭವೇತ್' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಫಲಾತಿಶಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಗುಣಧ್ಯಾನವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

।। ಓಂ ಆನಂದಾದಯಃ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಓಂ ।। ೩-೩-೫

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿ ಹಾಗೂ ಫಲಭೇದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ದ್ವಿರೂಪವಾದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಸರ್ವ-ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಿದ ಮೇಲಷ್ಟೇ ವಿಶೇಷ ಉಪಾಸನೆಯ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಅವಸರ (ಅವಕಾಶ). ಆದರೆ ಅದೇ ನಿರ್ಣೀತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಶಂಕಿಸಲಾದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿ ಇದೆ.

ಜಿಜ್ಞಾಸಾಪದೋಕ್ತವಾದ ಧ್ಯಾನವು ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ, ಸರ್ವಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೂ ಧ್ಯೇಯವಾದ ಸಾಧಾರಣ ಗುಣ ನಿರ್ಣಯವು ಅಶಕ್ಯವೋ, ಶಕ್ಯವೋ, ಸರ್ವರಿಗೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಗುಣಗಳು 'ಇಷ್ಟು' ಎಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಮತ್ತು 'ಇವುಗಳು' ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶದಿಂದ ನಿಗದಿತವಾಗಿಲ್ಲವೋ, ಆಗಿವೆಯೋ? ಆಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು? ಆನಂದಾದಿ ಐದಾರು ಗುಣಗಳು ಎನ್ನುವುದಾರೆ, ಬೇರೆ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ, 'ಇವೇ ಗುಣಗಳು ಧ್ಯೇಯ' ಎಂಬ ನಿಯಮ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಆನಂದಾದಿಗಳು ಎಂಬ ನಿರ್ದೇಶವೂ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ನಿರ್ಣಯ ಅಶಕ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಧ್ಯಾನವೇ ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬಹುಗುಣ ಉಪಾಸನೆಗಂತೂ ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮೋಕ್ಷವು ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಮೋಕ್ಷವೆಂದರೆ ನಿರ್ದೋಷಾನಂದಾನುಭವ. ಇದು ಸಿಗಬೇಕಾದರೆ 'ತಂ ಯಥಾ ಯಥಾ' (ಭಗವಂತನನ್ನು ಯಾವ ಗುಣ-ಗಳಿಂದ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಅಂಥ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಭಗವಂತನನು ನಿರ್ದೋಷ ಆನಂದರೂಪ ಜ್ಞಾನರೂಪ ಎಂದು ಉಪಾಸನೆಯು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಆವಶ್ಯಕವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಇನ್ನು ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನೆಯು ಸರ್ವರಿಗೂ ಸಾಧಾರಣ. ಏಕೆಂದರೆ ಆತ್ಮತ್ವವೆಂದರೆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವ. ಅದನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಭಗವಂತ ಸ್ವಾಮಿ, ನಾವು ಭೃತ್ಯರು ಎಂದು ಸಂಬಂಧ ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಭಗವಂತನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರ. 'ಆತ್ಮೇತಿ ತೂಪಗಚ್ಛಂತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಇದು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕ. ಮತ್ತು 'ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಆತ್ಮೇತಿ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಂತೆ ಸತ್ ಚಿತ್ ಆನಂದ ಆತ್ಮಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಧ್ಯೇಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸಂಖ್ಯಾ ಮತ್ತು ನಿರ್ದೇಶಕಗಳಿಂದ ನಿಗದಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಭಗವದ್-ಧ್ಯಾನವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ತ್ವಾದ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿರುಪಚಯಾಪಚಯೌ ಹಿ ಭೇದೇ ಓಂ ॥ ೩-೩-೬

ನಾಲ್ಕೇ ಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನೆಯು ಸರ್ವಸಾಧಾರಣ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನಿಯಮವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ. ನಾಲ್ಕೇ ಗುಣ ಗಳು ಉಪಾಸ್ಯ ಎಂಬ ನಿಯಮವು ಅಯುಕ್ತವೋ, ಯುಕ್ತವೋ? 'ತಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಮೇವ ಶಿರಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ತ್ವಾದಿಗಳು ಸರ್ವೋ-ಪಾಸ್ಯವೋ, ಅಲ್ಲವೋ? ಅವುಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯವಲ್ಲವೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಆನಂದರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇಲ್ಲವೋ, ಇದೆಯೋ? ಎಂಬ ಸಂದೇಹಗಳು ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ತ್ವಾದಿಗಳು ಆನಂದ ವಿಶೇಷರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಆನಂದ ಗುಣವಂತೂ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಉಪಾಸ್ಯವೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದರ ವಿಶೇಷ

ರೂಪವಾದ ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ತ್ವವೂ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯವೇ ಆಗಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಫಲವು ದೊರಕಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾಲ್ಕೇ ಎಂಬ ನಿಯಮ ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ತ್ವವು ಆನಂದ ವಿಶೇಷರೂಪ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯವಾಗುವುದಾರೆ, ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳೂ ಕೂಡ ಆನಂದಾದಿ ನಾಲ್ಕರ ವಿಶೇಷ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಬರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಗುಣಗಳು ಎಲ್ಲ ರಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯ ಎಂದಾಗ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ 'ದರ್ಶನಾಚ್ಚ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಆನಂದ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ತಾರತಮ್ಯ ಲೋಪವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಗುಣೋಪಾಸನಾ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲೇಬೇಕು. ಮತ್ತು 'ನೈವ ಸರ್ವಗುಣಾಃ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ತ್ವಾದಿಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯವಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಆನಂದಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇಲ್ಲದಂತಾದೀತು ಎಂಬ ಆಪತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ. 'ಯಥಾಯೋಗ್ಯಾನ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ವಿಶೇಷದ ಉಪಾಸನೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸಾಮಾನ್ಯೋಪಾಸನೆಯಿಂದಲೇ ಫಲವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿಯಮ ಭಂಗವೇನೂ ಇಲ್ಲ.

॥ ಓಂ ಇತರೇ ತ್ವರ್ಥಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೭

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಯಥಾಯೋಗ್ಯಾನ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಯೋಗ್ಯ ಗುಣೋಪಾಸನೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಚತುರ್ಗುಣಗಳಿಗಿಂತ ಅಧಿಕಗುಣೋಪಾಸನೆಯ ಯೋಗ್ಯತೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುವುದೇ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಅಧಿಕಗುಣೋ-ಪಾಸನೆ ಅಯುಕ್ತವೆಂದು ಶಂಕಾಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವತೆಗಳು ಅಧಿಕಗುಣೋಪಾಸನೆ ಮಾಡಬಾರದೋ, ಮಾಡಬೇಕೋ? ಅದಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳ ಯೋಗ್ಯತಾ ನಿಶ್ಚಯ ಅಶಕ್ಯವೋ, ಶಕ್ಯವೋ? 'ಪ್ರಾಪ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಧ್ಯಾನಕಾಲೀನ ಗುಣಸ್ಫುರಣೆಯು ಯೋಗ್ಯತಾ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಆಗುತ್ತದೋ? ಎಂಬುದು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಚಾರ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಧ್ಯಾನಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತಾ ನಿಯಮದ ಜ್ಞಾನ ಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಶ್ರವಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯ ಮತ್ತು ಅಯೋಗ್ಯ ಎರಡೂ ವಿಧವಾದ ಗುಣಗಳ ಶ್ರವಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳು ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಬರುತ್ತವೆ. ಆಗ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಎರಡನ್ನೂ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಸಂಭಾವಿತ. ಆದರೆ ಅಯೋಗ್ಯ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರೆ 'ಅಚೇತನಾಸತ್ಯ' ಎಂಬ ಸಂಕರ್ಷಣಸೂತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಅನರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲೇ ಯೋಗ್ಯತಾನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಧ್ಯಾನ-ಕಾಲೀನ ಗುಣಭಾನವು ನಿರ್ಣಾಯಕವಲ್ಲ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಯೊಗ್ಯತಾನಿಶ್ಚಯ ಶಕ್ಯವಲ್ಲ ಹಾಗಾಗಿ ಅಧಿಕಗುಣೋಪಾಸನೆ ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಅವರವರು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಫಲಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಯೋಗ್ಯತಾ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಮೊದಲು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಪೇಕ್ಷಿತಫಲವಾದರೂ ಯೋಗ್ಯವೆಂಬ ನಿರ್ಣಯ ಹೇಗೆಂದರೆ - ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಅಥವಾ ಬೇರೆಯವರಾದರೂ ಸರ್ವಗುರುಗಳು ಅದನ್ನು ತಿಳಿದು ಆ ಫಲವನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರಿಂದ ಅಧಿಕಗುಣೋಪಾಸನೆ ಮಾಡಬಹುದು.

॥ ಓಂ ಆಧ್ಯಾನಾಯ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್ ಓಂ ॥
೩-೩-೮

ಇದುವರೆಗೆ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರ, ಮಂದ ಮತ್ತು ಅಧಮರಿಗೆ ಅನುಪಸಂಹಾರ (ಅಲ್ಪಗುಣೋಪಾಸನೆಯನ್ನು)ವನ್ನು ಹೇಳಿ ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯೆಗಳೂ ಭಗವಂತನ ಗುಣವಾಚಕ ನಾಮವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಮತ್ತು ಪ್ರಕರಣಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳ-ಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಸಂಗತಿ. ಗುಣೋಪಸಂಹಾರ ಅನುಪಸಂಹಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೋ, ಮಾಡಬೇಕೋ? ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೋ, ಇದೆಯೋ? 'ಪ್ರಕರಣ-ಭೇದಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಮಾಣವು ಅಯುಕ್ತವೋ, ಯುಕ್ತವೋ? ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಚಾರ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- 'ಸಂಜ್ಞಾತ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯೆಗಳೂ ಭಗವಂತನ ನಾಮವಾದ್ದರಿಂದ ತನ್ಮೂಲಕ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಉಪಾಸನೆಗೋಸ್ಕರವೇ ಎಂದಾದರೆ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಅದು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಮೋಕ್ಷವು ಅನುಪಸಂಹಾರದಿಂದ ದೊರೆಯುವುದರಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರವು ವ್ಯರ್ಥ. ವ್ಯರ್ಥವಾದ ವಿಧಾನವು ಅಶ್ರದ್ಧೇಯವಾದ್ದರಿಂದ 'ವಿಧಿಶೇಷವತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಹಿತತ್ವರೂಪಯುಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಅಪ್ರಯೋಜಕ-ವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರ ಪ್ರಕಾರದ ಧ್ಯಾನ ಅಯುಕ್ತ. ಮತ್ತು ಆಯಾ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಇಷ್ಟನ್ನೇ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣ-ಭೇದವು ಅನುಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದ ಧ್ಯಾನವು ಅಯುಕ್ತ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಸಂಹಾರ ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ನಾನಾಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಆ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯ ಫಲ-ವಿರುವುದರಿಂದ ನಾನಾ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು.

ಅನುಪಸಂಹಾವರೂ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಏಕೆಂದರೆ 'ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವ ಉಪಾಸೀತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗುಣಾಂತರಗಳನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಗೊಳಿಸಿ ಆತ್ಮತ್ವದ ಉಪಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಏವಕಾರಕ್ಕೆ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಬಿಡಕೂಡದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹಿಂದ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೂ 'ಪ್ರಾಪ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸ್ವಯೋಗ್ಯಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನಾಮಾಡಬೇಕೇ ಹೊರತು ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಅಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬಾರದರು ಎಂದು ಅಧಿಕಾರಿಭೇದದಿಂದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿ ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧವೇನೂ ಇಲ್ಲ.

॥ ಓಂ ಆತ್ಮಗೃಹೀತಿರಿತವತ್ತದುತ್ತರಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೯

ಪೂರ್ವಾಧಿಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವ ಉಪಾಸೀತ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಏವಕಾರವು ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಗುಣಗಳನ್ನು ನಿರಾಸಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಆನಂದಾದಿ ಚತುರ್ಗುಣಉಪಾಸನೆಯ ನಿಯಮವಿಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಏವಕಾರದಿಂದ ಇತರ ಗುಣವ್ಯವಚ್ಛೇದ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂಬುದೇ ಸಂಗತಿ. 'ಆನಂದಾದಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆಯು ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ, ಅದು 'ಆತ್ಮೆತ್ಯೇವ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಿರುದ್ಧವೋ, ಅಲ್ಲವೋ? ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಸುಶಕತ್ವಾದಿಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಮಾತ್ರವಾಚಕವೋ ಅಥವಾ ವಾಕ್ಯಶೇಷಬಲಾತ್ ಜ್ಞಾನಾದಿಚತುರ್ಗುಣವಾಚಕವೋ (ಸುಶಕತ್ವಯುಕ್ತಿ ಎಂದರೆ ಚತುರ್ಗುಣೊಪಾಸನೆಗಿಂತ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಮಾತ್ರ ಉಪಾಸನೆಯು ಸುಲಭ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿ). ಎಂಬ ಸಂದೇಹವು ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಸ್ವಾಮಿತ್ವಮಾತ್ರೋಪಾಸನೆಯು ಸುಲಭವಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಬೇಗನೇ ಅಪರೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಆತ್ಮಪದವು ಸ್ವಾಮಿ ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ಏವಕಾರಯುಕ್ತವಾದ ಆ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ವಾಮಿತ್ವೋಪಾಸನೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಚುತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆಯು ಸರಿಯಲ್ಲ. 'ಅತ್ರಹ್ಯೇತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷವಾದರೂ ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನೆಯ ಶ್ರುತಿಪರ ಎಂದು ಅದನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಸ್ವಾಮಿತ್ವಮಾತ್ರೋಪಾಸನೆಯು ಸುಲಭವಾದರೂ ಕೂಡ ಅತ್ಯಲೌಕಿಕವಾದ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥಹೇತುಭೂತವಾದ ಭಗವದಾಪರೊಕ್ಷ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಧನವು ಸುಖಕರವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವದು ಗುಣವೆನಿಸಲಾರದು. (ಫಲವು ಮಹತ್ತರವಾದಾಗ ಸಾಧನವು ಮಹತ್ತರವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಸುಲಭವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅಲ್ಪಸಾಧನೆಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಬಾರದು). ಸುಶಕತ್ವವು ಗುಣವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದರೂ ಕೂಡ ಎಲ್ಲ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೂ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ

ಅನುಗುಣವಾದ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಕೇವಲ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನಲ್ಲ. ವಾಕ್ಯಶೇಷವೂ ಅರ್ಥವಾದರೂಪವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದರ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವು ಅವಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ 'ಪ್ರಾಣಾನ್ನೇವ ಪ್ರಾಣಾನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಆನಂದಾದಿ-ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಪರಮಾರ್ಶ ಮಾಡಿ 'ಅತ್ರ ಹಿ ಏತೇ' ಎಂದು ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮತ್ವಗುಣದಲ್ಲೇ ಆನಂದಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಅಂತರ್ಭಾವಗೊಳಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಸ್ವಾಮಿತ್ವಾದಿಚತುರ್ಗುಣವಾಚಕವೇ ಆಗಿದೆ. 'ಆನಂದಾನು-ಭವತ್ವಾಚ್ಚ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಕೂಡ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಪರ ಅಲ್ಲ, ಚತುರ್ಗುಣವಾಚಕ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆಗೆ ವಿರೋಧಿಯೇನಲ್ಲ ಮತ್ತು ಚತುರ್ಗುಣೋ-ಪಾಸನೆಯು ಅನುಪಸಂಹಾರರೂಪವೇ ಆದ್ದರಿಂದ 'ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಅನುಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದೂ ಕೂಡ ಬಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

॥ ಓಂ ಅನ್ವಯಾದಿತಿ ಚೇತ್ಸ್ಯಾದವಧಾರಣಾತ್ ಓಂ ॥
೩-೩-೧೦

'ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವ' ಎಂಬುದು ಅನುಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ.

ಆತ್ಮ ಪದವು ಅನುಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವೋ, ಯುಕ್ತವೋ? ಆತ್ಮಪದೋಕ್ತ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸರ್ವಗುಣೋಪಾಸಕರು ಮಾತ್ರ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕೋ ಅಥವಾ ಅಲ್ಪಗುಣೋಪಾಸಕರೂ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕೋ, ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಸಕಲಗುಣಬೋಧಕವಾದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಪ-ಗುಣೋಪಾಸಕರಿಗೆ ಸಂಶಯ ಜನಕವಾಗುವುದೋ ಅಥವಾ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯಗುಣಬೋಧಕವಾಗಿ ನಿಶ್ಚಯ ಜನಕವೇ ಆಗುತ್ತದೋ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಚಾರ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತ ಎಂಬ ವಿಧಿಯು ಚೋದನಾದ್ಯ-ವಿಶೇಷಾತ್ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಸರ್ವಗುಣೋಪಾಸಕರಾದ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮಾನ. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಅಲ್ಪಗುಣೋಪಸಂಹಾರಕರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬೋಧಿಸಿದರೆ, ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರಕರಾದ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗಿ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು 'ಆಪ್ತವ್ಯಾಪ್ತೇಃ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಸರ್ವಗುಣವಾಚಿ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆಗ ಅದು ಚತುರ್ಗುಣೋ-ಪಾಸಕರನ್ನು ಕುರಿತು ಚತುರ್ಗುಣಮಾತ್ರಬೋಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕಿಂತು ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅವರಿಗೆ ಸರ್ವಗುಣೋಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೋ? ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೋ? ಎಂಬ ಸಂದೇಹ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸಂದೇಹಜನಕವಾದ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಅನುಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ (ಅಲ್ಪಗುಣೋಪಾಸನೆಗೆ) ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರದು.

ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಸರ್ವಗುಣಬೋಧಕವಾದರೂ ಕೂಡ ಉಪಾಸಕರು ತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದನ್ನೇ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವ ಎಂಬ ವಿಧಿಯು 'ಆತ್ಮ'ಶಬ್ದದಿಂದ ಎಷ್ಟು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೋ ಅಷ್ಟನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡಲೇಬೇಕು, ಬಿಡಕೂಡದು ಎಂದು ಅಯೋಗವ್ಯವಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಮೀರಿದಂತಾಗಿ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಸರ್ವಗುಣವಾಚಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲರನ್ನು ಕುರಿತು ಅಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕುರಿತು ಸರ್ವಗುಣವಾಚಕ. ಇತರರನ್ನು ಕುರಿತು ಅವರವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯ ಗುಣವಾಚಕವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಇದು ಅವರವರ ಅನುಭವಸಿದ್ಧ. ಹೀಗಾಗಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಯಾರ್ಯಾರಿಗೆ ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೋ ಅವರವರು ಅಷ್ಟಷ್ಟು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮಪದವು ಅನುಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆ.

॥ ಓಂ ಕಾರ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದಪೂರ್ವಮ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೧೧

ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಆಯಾಗುಣೋಪಾಸನಾ ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಆಯಾ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರೂ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಅಲೌಕಿಕ ಗುಣಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಈಶ್ವರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಲೌಕಿಕ ಗುಣಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕೋ ಅಥವಾ ಅಲೌಕಿಕಗುಣಗಳನ್ನೋ? ಲೌಕಿಕಗುಣಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡದೇ ಇದ್ದರೆ ಧ್ಯಾನವೇ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಅಲೌಕಿಕ ಗುಣಗಳ ಅನುಭವ ಅಶಕ್ಯವೋ, ಶಕ್ಯವೋ? ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಚಾರ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಅಲೌಕಿಕ ಗುಣವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಅನುಮಾನ ಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಶಬ್ದ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೇ ಹಾಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ, ಒಂದೊಂದು ಪದಕ್ಕೂ ಅದರ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧದ ಜ್ಞಾನ ಮೊದಲೇ ಇರಬೇಕು. ಅದು ಬರಬೇಕಾದರೆ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಸಂಬಂಧಿಗಳ ಜ್ಞಾನ ಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧಿಗಳು ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅಲೌಕಿಕಗುಣ. ಇವುಗಳ ಪೈಕಿ ಶಬ್ದದ ಜ್ಞಾನವು ಶ್ರಾವಣ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಬರಬಹುದಾದರೂ, ಪ್ರತಿ-ಸಂಬಂಧಿಯಾದ (ಅರ್ಥದ) ಅಲೌಕಿಕಗುಣದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಬೇಕಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾ ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಲೌಕಿಕ ಗುಣ ತೋರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಧ್ಯಾನ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಲೌಕಿಕಗುಣಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಕೂಡದೆಂದರೆ ಧ್ಯಾನವೇ ಇಲ್ಲ ವೆಂದಾಗಿ ಅಪರೋಕ್ಷವೂ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲೌಕಿಕಗುಣಗಳೇ ಧ್ಯೇಯವೆನ್ನಬೇಕು. ನಪ್ರತೀಕೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಯಮಾನ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ನಿರಾಸ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಲೌಕಿಕ ಗುಣಗಳೇ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿವೆ ಎನ್ನಬೇಕು. ಇದರಿಂದ 'ಪರಮತಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅಲೌಕಿತ್ವವು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ಅಲೌಕಿಕಾಸ್ತಸ್ಯ ಗುಣಾ ಹ್ಯುಪಾಸ್ಯಾ ಅಲೌಕಿಕಂ ಮುಕ್ತಿ ಕಾರ್ಯಂ ಯತೋಸ್ಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಅಲೌಕಿಕ ಎಂದು

ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಂತಹ ಮೋಕ್ಷವು ಅಲೌಕಿಕಗುಣೋಪಾಸನೆ ಇಲ್ಲದೆ ದೊರೆಯಲಾರದಾದ್ದರಿಂದ, 'ಅರ್ಥಸಾಮಾನ್ಯಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಫಲಾನುಸಾರಿಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಅಲೌಕಿಕಗುಣ-ಗಳನ್ನೇ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಂತಹ ಗುಣಗಳ ಪ್ರತೀತಿ ಹೇಗೆ ಬರುತ್ತದೆ? ಎಂದರೆ, ಇಂದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಆ ದೇವತೆಗೂ ಸಂಬಂಧ ಜ್ಞಾನ-ವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ 'ಯಾರು ಸಾವಿರ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನೋ ಅವನೇ ಇಂದ್ರ' ಎಂಬ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯ ಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಗಿ ಅವನಿಗೂ ಇಂದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧಜ್ಞಾನವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಗ್ಗ ಧರಿಸಿದವನೇ ವರುಣ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ. ಇದರಂತೆ ಭಗವದ್‌ಗುಣಗಳ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಪಡೆದ ಜ್ಞಾನಿಗಳು 'ಇದು ಅನುಕೂಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ ಭಗವದ್ಗುಣವೇ ಆನಂದ' ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ ಅಲೌಕಿಕ ಆನಂದದ ಜ್ಞಾನವೂ ಉಂಟಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಶಬ್ದ ಸಂಬಂಧಜ್ಞಾನವೂ ಬರುವುದರಿಂದ ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಅಲೌಕಿಕ ಗುಣಗಳ ಪ್ರತೀತಿ ಶಕ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ಇದು 'ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ವಸ್ತುನಶ್ಚೈವ' ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸುಧಾಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

।। ಓಂ ಸಮಾನ ಏವಂ ಚಾಭೇದಾತ್ ಓಂ ।। ೩-೩-೧೨

'ಅರ್ಥಸಾಮಾನ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ವವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಅಪೂರ್ವಗುಣಗಳನ್ನೇ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಫಲ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಶಂಕಿಸುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಅರ್ಥಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನವು ಫಲಾನುಸಾರಿ-ಯಾಗಿರಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವೋ, ಯುಕ್ತವೋ ? ಸರಸ್ವತೀ-ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಮಾಡುವ ಉಪಾಸನೆಯು ಫಲಾನುಸಾರಿ-ಯಾಗಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಆಗಿದೆಯೋ, ಸಮಫಲ ಮತ್ತು ವಿಷಮಫಲ (ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಧ್ವೈಕ್ಯವೆಂಬ ಸಮಫಲ ಮತ್ತು ಆನಂದತಾರತಮ್ಯವೆಂಬ ವಿಷಮಫಲ) ವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಸರಸ್ವತೀ-ಬ್ರಹ್ಮರು ಮಾಡುವ

ಉಪಾಸನೆಯು ಸಮ ಮತ್ತು ವಿಷಮವಾಗಲಾರದೋ ಅಥವಾ ಆಗಬಹುದೋ, ಮತ್ತು 'ತ್ರಿವಿಕ್ರಮತ್ವಾದಿ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮ-ದೇವರು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸರಸ್ವತಿಯು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ' ಇದು ಅಯುಕ್ತವೋ, ಯುಕ್ತವೋ ಎಂಬ ವಿಷಯಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಸರಸ್ವತೀ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಮಾಡುವ ಉಪಾಸನೆಯು ಸಮ ಮತ್ತು ವಿಷಮವೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆಗುವುದಾರೆ ಗುಣೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಸಮ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯೋ-ಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಷಮ (ತ್ರಿವಿಕ್ರಮತ್ವಾದಿ ಕಾದಾಚಿತ್ಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳ ಉಪಾಸನೆ ಸರಸ್ವತಿಗಿಲ್ಲ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಮಾತ್ರ) ಎಂಬ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೇ ಆಗಬೇಕು. ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮತ್ವಾದಿಗಳ ಉಪಾಸನೆ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೂ ಇಲ್ಲ ವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಅವುಗಳು ಕಾದಾಚಿತ್ಕವಾದ್ದರಿಂದ ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ-ರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನೋ-ಪಾಸನೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ನಿಂದಿತ. ಹೀಗಾಗಿ ಅವರಿಬ್ಬರ ಉಪಾಸನೆ ಸಮ ಮತ್ತು ವಿಷಮ ಅಲ್ಲ. ಫಲವಾದರೋ ಸಮ-ವಿಷಮವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅರ್ಥಸಾಮಾನ್ಯಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ಗುಣಕ್ರಿಯಾದಯೋ ವಿಷ್ಣೋಃ ಸ್ವರೂಪಂ' ಎಂದು ತತ್ತ್ವ-ನಿರ್ಣಯದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಭಗವಂತನ ಗುಣ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಅವನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆದ್ದರಿಂದ ನಿತ್ಯವೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮತ್ವಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯವೇ ಆದ್ದರಿಂದ ಧ್ಯಾನ-ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಉಪಾಸನೆಯು ಅವಿದ್ಯಮಾನೋ ಪಾಸನೆಯು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು 'ಗುಣಾಸ್ತ್ರೈವಿಕ್ರಮಾದ್ಯಾಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ. ಸರಸ್ವತೀ-ದೇವಿಯರಿಗೆ 'ಪರಮಾತ್ಮನು ನಿತ್ಯವಾದ ಅನಂತಕ್ರಿಯೆವುಳ್ಳವನು' ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯೋಪಾಸನೆಯು ಯೋಗ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮತ್ವಾದಿ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಗಳೂ ಅಂತರ್ಭಾವಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉಪಾಸ್ಯವಲ್ಲ. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಸರಸ್ವತೀಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಮಾಡುವ ಕ್ರಿಯೋಪಾಸನೆಯು ವಿಷಮವಾಯಿತು. ಗುಣವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಮವೂ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ

ಅವರಿಬ್ಬರ ಫಲವೂ ಕೂಡ ಸಮ ಮತ್ತು ವಿಷಮವಾಗಿದೆ. 'ಅರ್ಥ-ಸಾಮಾನ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ನ ವಾ ವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೧೩

'ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವ ಉಪಾಸೀತ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುವಂತೆ ಆತ್ಮಪದೋಕ್ತ ಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನೆಯು ಅವಶ್ಯಕ. ಆತ್ಮಪದವಾದರೂ ಸರಸ್ವತಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗುಣಗಳಿಗಿಂತ ನ್ಯೂನಗುಣಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುವ ಸಂಭವವಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯಾಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತವೆ ಎಂಬ ನಿಯಮವಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವ-ಗುಣೋಪಸಂಹಾರ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯಾಸಾಮಾನ್ಯೋಪಸಂಹಾರವು ಅಯುಕ್ತ-ವೆಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶಂಕೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅನಂತರ ಸಂಗತಿ.

'ಆತ್ಮಶಬ್ದಾಚ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಅನುಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವೋ, ಯುಕ್ತವೋ, ಆತ್ಮಶಬ್ದೋಕ್ತ ಗುಣಗಳು ಸರ್ವರಿಗೂ ಅನುಪಾಸ್ಯವೋ ಅಥವಾ ಉಪಾಸ್ಯವೋ, ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಸರ್ವಗುಣಾಭಿಧಾಯಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಆಯಾ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವೋ, ಯುಕ್ತವೋ, ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಪ್ರಾತಿಸ್ವಿಕವಾಗಿ (ಇಂಥಿಂಥವರನ್ನು ಕುರಿತು ಇಷ್ಟಿಷ್ಟೇ ಗುಣವಾಚಕ) ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯ ಗುಣ ಮಾತ್ರ ವಾಚಕ ಎಂಬ ನಿಮಯ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ಚಿಂತಾ ಪರಂಪರೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರನ್ನು ಕುರಿತು ಸರ್ವಗುಣ ಹಾಗೂ ಸರ್ವಕ್ರಿಯಾವಾಚಕ, ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಸರ್ವಗುಣವಾಚಕ ಹಾಗೂ ಕ್ರಿಯಾಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಕ, ಇತರರಿಗೆ ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯಗುಣಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ವಾಚಕ ಹೊರತು ನ್ಯೂನಾಧಿಕಗುಣಗಳಿಗೆ ವಾಚಕವಲ್ಲ ಎಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಯೋಗ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳ-ಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ, ಅನ್ವಯಾತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯೋಗ್ಯ-ಮಾತ್ರಾಭಿಧಾಯಕತ್ವ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದು ಅನುಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ

ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅದರ ಆಧಾರದಿಂದ ಸರಸ್ವತಿಯ ಕ್ರಿಯೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಕೋಚ ಸರಿಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು).

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಸರ್ವಗುಣವಾಚಕವಾಗಿದ್ದರೂ, ಆಯಾ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯಗುಣಪ್ರತೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆಯಾ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯ ವೈಶದ್ಯ, ಅವೈಶದ್ಯಗಳಿಂದ ಕದಾಚಿತ್ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಗುಣಬೋಧಕವಾಗಬಹುದಾದರೂ ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯ-ವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಸರ್ವರಿಗೂ ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದೋಕ್ತಗುಣಗಳು ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಉಪಾಸ್ಯವಾಗಿವೆ. ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಅನುಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಬಹುದು.

'ಸರ್ವಾನ್ ಗುಣಾನ್ ಆತ್ಮಶಬ್ದೋ ಬ್ರವೀತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನಾಮಿತರೇಷಾಂ ನ ಚೈವ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೂ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಯೋಗ್ಯ ಗುಣ-ಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

॥ ಓಂ ಸಂಭೃತಿದ್ಯುವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಪಿ ಚಾತಃ ಓಂ ॥ ೩-೩-೧೪

'ಉಷಾ ಸ ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವೀ ಬಿಭರ್ತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನು ದ್ಯುಲೋಕ ಪೃಥಿವೀಲೋಕಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳ-ಲಾಗಿದೆ. 'ಏಷ ಹಿ ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು ಭಾತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಗುಣಗಳು ಸರ್ವೋ-ಪಾಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯದ ಅತಿದೇಶದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇದಕ್ಕೆ ಅತಿದೇಶಿಕೀ ಸಂಗತಿ ಇದೆ.

'ಆನಂದಾದಯಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆಯು ಅಯುಕ್ತವೋ, ಯುಕ್ತವೋ, ಸಂಭೃತಿ (ಚನ್ನಾಗಿಭರಣ) ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗಳು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಉಪಾಸ್ಯವೋ, ಅಲ್ಲವೋ, ಉಪಾಸನೆಗೆ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯೊಂದೇ ಕಾರಣವೋ ಅಥವಾ ಯೋಗ್ಯತಾ ವಿಶೇಷವೂ ಕಾರಣವೋ ಎಂಬ ವಿಷಯಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಗುಣೋಪಾಸನೆಗೆ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯೇ ನಿಯಾಮಕ. ಎಲ್ಲಾ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೂ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತಮಗಿಂತ ಅಧಮರ ಭರಣ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕಾಶವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಅಪೇಕ್ಷೆ (ಆನಂದಾದಿಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ) ಇರುತ್ತದೆ. ಯೋಗ್ಯತಾವಿಶೇಷವೂ ನಿಯಮಾಕವೆನ್ನುವುದಾದರೂ ಎಲ್ಲಾ ಮುಮುಕ್ಷು-ಗಳಿಗೆ ಅಂತಹ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಯೋಗ್ಯತೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನ ಬಲದಿಂದ ಫಲ ಒಪ್ಪಲೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ತಮಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಭಗವಂತನ ಆ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು. 'ಯಾದೃಶೋ ಭಾವಿತಸ್ತ್ವೀಶಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಂತೆ ಮತ್ತು 'ಅರ್ಥಸಾಮಾನ್ಯಾತ್' ಫಲಾನುಗುಣವಾಗಿ ಸಾಧನೆ ಇರಬೇಕು ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಭಗವಂತನ ಸಂಭೃತಿ ಪ್ರಕಾಶವ್ಯಾಪ್ತಿ-ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಾಸಿಸಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಅಂತಹ ಫಲ ಸಿಗುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಆ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಾಸಿಸಬೇಕು. ಹಾಗಾದರೆ ಸರ್ವರೂ ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ನಾಲ್ಕೇ ಗುಣಗಳು ಉಪಾಸ್ಯ ಎನ್ನುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯೇ ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ನಿಯಾಮಕವೆಂದರೆ ತ್ರೈವರ್ಣಿಕೇತರರಿಗೂ ಸ್ವರ್ಗದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೂ ಯಾಗಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗ ಪ್ರಾಪ್ತಿಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಯೋಗ್ಯತೆ ಇಲ್ಲದೆ ಮಾಡಿದರೆ 'ಅನ್ಯಥಾನರ್ಥಕೃದ್ ಭವೇತ್' ಎಂಬಂತೆ ಅನರ್ಥಪ್ರಸಂಗವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯೋಗ್ಯತಾ ವಿಶೇಷವೇ ನಿಯಾಮಕವೆನ್ನಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಸಂಭೃತಿ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕಾಶ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಉಪಾಸನಾ ಯೋಗ್ಯತೆಯಾದರೂ 'ದೇವಾದೀನಾಮುಪಾಸ್ಯಾಸ್ತು ಭೃತಿವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಾದಯೋ ಗುಣಾಃ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಉಪಾಸ್ಯವಲ್ಲ. ಏವಂ ಚ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆಯು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಎಲ್ಲ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೂ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಸ್ವಯೋಗ್ಯವಾದ 'ಅಧಮರ ಭರಣ' ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಗಳು ದೊರಕಲು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸಂಭೃತಿ (ವಿಶ್ವರೂಪ-ದಿಂದ ಸಮಸ್ತಲೋಕಭರಣ) ಹಾಗೂ ದ್ಯುವ್ಯಾಪ್ತಿ (ಮಹಾಪ್ರಕಾಶ, ಅನಂತ

ಕೋಟಿಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶ)ಗಳ ಉಪಾಸನೆ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನು ಪ್ರತೀತನಾಗುವಾಗ ಅವನ ಜೊತೆಗೇ ಕಾಣುವ ಪರಿವಾರ ದೇವತಾಭರಣ ಹಾಗೂ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರ ಕಾಣುವ ಪ್ರಕಾಶದ ಉಪಾಸನೆಯೇ ಸಾಕಾಗುತ್ತದೆ.

॥ ಓಂ ಪುರುಷವಿದ್ಯಾಯಾಮಪಿ ಚೇತರೇಷಾಮನಾಮ್ನಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೧೫

ಇದುವರೆಗೆ, ಮಧ್ಯಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಸುರರು ಬಹುಗುಣಗಳನ್ನು, ಅಧಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ನರರು ಅಲ್ಪಗುಣಗಳನ್ನೂ, ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನೂ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಏಕಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ತಂದು, ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಆದರೆ, ಆಯಾ ಗುಣಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಹೇಳಿರುವ ಸಂಭವ-ವಿರುವುದರಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಯಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರ ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಶಂಕಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ.

ಸರ್ವವೇದಾಂತ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದದಲ್ಲಿ ಮೂರುವಿಧ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸರ್ವವೇದಪರಿಜ್ಞಾನ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವೋ, ಯುಕ್ತವೋ, ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಯೋಗ್ಯಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನೆಗಾಗಿ ಆಯಾ ಗುಣಗಳ ಉಪಸಂಹಾರ ಬೇಡವೋ, ಬೇಕೋ, ಅವರವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗುಣಗಳು ಒಂದೊಂದೇ ಕಡೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಒಂದೇ ಕಡೆ ಹೇಳಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವಿಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಚಿಂತಾ ಪರಂಪರೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದೇ ಕಡೆ ಹೇಳಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಹೇಳಿರುವ ಸಂಭವ ವಿರುವುದರಿಂದ ಆ ವಿದ್ಯೆಯೊಂದನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಯೋಗ್ಯ ಗುಣವೆಲ್ಲವೂ ಏಕಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ವಾದ್ದರಿಂದ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸರ್ವವಿದ್ಯಾಜ್ಞಾನವು ಅನಾವಶ್ಯಕ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಪುರುಷಸೂಕ್ತವು 'ಸರ್ವತಃ ಪೌರುಷೇ ಸೂಕ್ತೇ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ ಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಸರ್ವೋತ್ತಮ ವಿದ್ಯೆ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲೇ ಸರ್ವಗುಣಗಳು ಪಠಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಇತರ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದು ಕೈಮುತ್ಯ ನ್ಯಾಯಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರಕರಿಗಂತೂ ಉಪಸಂಹಾರ ಬೇಕೇ ಬೇಕು. ಇನ್ನು ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಅಧಮ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಬಹುಗುಣ ಮತ್ತು ಅಲ್ಪಗುಣ ಹೇಳುವ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವರವರು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವ ಗುಣಗಳ ಸಮಸಂಖ್ಯಾಕ ಗುಣಗಳು ಸಿಗಬಹುದಾದರೂ ಅವರವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯ-ವಾದದ್ದನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಬಹಳ ಅಥವಾ ಅಲ್ಪಗುಣಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಉಪಸಂಹಾರ ಅವಶ್ಯಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸರ್ವವಿದ್ಯಾಪರಿಜ್ಞಾನವು ಬೇಕು.

॥ ಓಂ ವೇಧಾದ್ಯರ್ಥಭೇದಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೧೬

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಫಲಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿತ-ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಅದೇ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಭಗವಂತನ ವೇಧಾದಿಗುಣಗಳ ಅಪೇಕ್ಷಿತಫಲಹೇತು-ವಾದ್ದರಿಂದ ಅದೂ ಕರ್ತವ್ಯ ಎಂದು ಶಂಕಿಸುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಆನಂದಾದಯಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನಾನಿಯಮವು ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ, 'ತಂ ಪ್ರತ್ಯಂಚಮರ್ಚಿಷಾऽऽವಿಧ್ಯ ಮರ್ಮಣ್' (ಶತ್ರುವಾದ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ನಿನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಗಾಯಗೊಳಿಸಿ....) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವೇಧಾದಿಗುಣವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಉಪಾಸ್ಯವೋ, ಅಲ್ಲವೋ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಆ ಉಪಾಸನೆಯ ಫಲದಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಯೋಗ್ಯತೆಗಳು ಇರುತ್ತವೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ವಿಚಾರಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ವೇಧಾದಿಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನೆಗೆ ದುಷ್ಟಜನನಿಗ್ರಹವೇ ಫಲ. ಅದು ಸರ್ವಸಜ್ಜನರಿಗೂ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದದೆ. ಮತ್ತು 'ಪ್ರಾಣಸ್ತ್ವಾ ವಂಶೋ ಹಾಸ್ಯಸೀತ್ಯೇನಂ ಬ್ರೂಯಾತ್' (ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಾಣದೇವರು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಾಣೋಪಾಸಕನನ್ನು ನಿಂದಿಸುವವನಿಗೆ ಹೇಳಬೇಕು) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು 'ಆತತಾಯಿನಮಾಯಾಂತಂ ಹನ್ಯಾ-ದೇವಾವಿಚಾರಯನ್' (ಮನೆಗೆ ಬೆಂಕಿಹಚ್ಚುವವನು, ವಿಷ ಹಾಕುವವನು ಇವರೇ ಮೊದಲಾದ ಅಪಕಾರಿಗಳು ಆತತಾಯಿಗಳೆನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವರನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡದೇ ಕೊಲ್ಲಬೇಕು) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟಜನನಿಗ್ರಹ ಎಂಬ ಫಲವು ವಿಹಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವೇಧಾದಿಗಳು ಸರ್ವರಿಗೂ ಉಪಾಸ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಚತು-ರ್ಗುಣೋಪಾಸನಾನಿಯಮವು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :-

ಭಿಂಧಿ ವಿದ್ಧಿ ಶೃಣೇಹೀತಿ ಫಲಭೇದೇನ ಸರ್ವಶಃ ।
ಯತ್ಯಾದೀನಾಂ ತೇಷ್ವಯೋಗಾನ್ನಾಧಿಕಾರ್ಯೈಕತಾ ಭವೇತ್ ॥

ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ವೇಧಾದಿಗುಣೋಪಾಸನೆಯ ಫಲವು ಯತ್ಯಾ-ಶ್ರಮಿಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ. ಅದು ಅವರು ಪಡೆಯುವ ಫಲಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣ-ವಾದುದು ಎಂದು ಯತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯತಾ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳು ಉದಾಹರಿಸಿದಂತಹ 'ಪ್ರಾಣಸ್ತ್ವಾ ವಂಶೋ ಹಾಸ್ಯತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ 'ವಿಷ್ಣುನಾ ವಂಶಭೂತೇನ.... ಬ್ರೂಯಾತ್ ದೇವಾದಿರುತ್ತಮಃ' ಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. 'ಆತತಾಯಿನಮಾಯಾಂತಂ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಾದರೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಫಲಯೋಗ್ಯತೆ ಇದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ನಿರ್ಣಾಯಕ-ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ವೇಧಾದಿಗುಣೋಪಾಸನೆಯು ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನಾನಿಯಮವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ಹಾನೌ ತೂಪಾಯನಶಬ್ದಶೇಷತ್ವಾತ್ಕುಶಾಚ್ಛಂದಸ್ತುತ್ಯುಪಗಾನವತ್ತದುಕ್ತಮ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೧೭

ಇದುವರೆಗೆ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮ ಮಧ್ಯಮ, ಅಧಮ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಆವರವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗುಣಗಳ ಉಪಸಂಹಾರವು (ಏಕತ್ರ ಕ್ರೋಡೀಕರಣವು) ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಉಪಾಸನೆಯ ಫಲನಿಯಮ, ಯೋಗ್ಯತಾತಾರತಮ್ಯ, ಅಧಿಕಾರದ(ಅರ್ಹತೆಯ) ಪರಿಮಿತಿ, ಗುರುಗಳ ಅನುಗ್ರಹಪೂರ್ವಕವಾದ ಉಪದೇಶ ಮೊದಲಾದ ಸಹಕಾರಿಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಲು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆಯ ನಿರುಪಾಧಿಕತ್ವ ಎಂಬ ಸ್ವಭಾವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ನಿರುಪಾಧಿಕತ್ವವೆಂದರೆ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದೆ ಲೀಲಾರೂಪವಾಗಿ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು). ಇದೇ ಪೂರ್ವಾಧಿ-ಕರಣದ ಸಂಗತಿ. ಯಾವ ಉಪಾಸನೆಗೋಸ್ಕರ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರವು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ ಮತ್ತು ಯಾವ ಉಪಾಸನೆಗೆ 'ಅರ್ಥಸಾಮಾನ್ಯಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ವಸದೃಶಫಲಕತ್ವವು (ಉಪಾಸನೆಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಫಲವು ಸಿಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಪ್ರಮೇಯವು) 'ಸಮಾನ ಏವಂ ಚ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ ಅಂತಹ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮುಕ್ತನು ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ವಿಚಾರ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಕ್ತನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ, 'ಏತತ್ಸಾಮಗಾ-ಯನ್ನಾಸ್ತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಗೌಣಮುಕ್ತಿಪರವೋ ಅಥವಾ ಮುಖ್ಯ ಮುಕ್ತಿಪರನವೋ? ಹಾಗೆಯೇ ಮುಕ್ತನು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ವಿಧಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಅಥವಾ ಕುಶಾಚ್ಛಂದಸ್ತು-ತ್ಯುಪಗಾನದಂತೆ ಅಂದರೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ದರ್ಭೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಯಜುರ್ವೇದ ಸಾಮವೇದಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಂತೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಲೀಲಾ-ರೂಪವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಉಪಾಸನಾವಿಧಿಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂಟೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಬೇಕಾದ ಫಲ-ವಿದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣ ವಿಚಾರ ಪರಂಪರೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಮುಕ್ತನು ನಿಷ್ಕ್ರಿಯನಾಗಿರುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ಸಾಮ-ಗಾನಾದಿಕ್ರಿಯೆಯು ಅವನಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. 'ಏತತ್ಸಾಮ ಗಾಯನ್ನಾಸ್ತೇ' ಎಂಬ ಉಪಾಸನಾವಾಕ್ಯವು ಗೌಣಮುಕ್ತಿಯಪರವಾದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆ ಇದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಉಪಾಸನೆಗೆ ಫಲವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಮುಕ್ತನು ಉಪಾಸನೆಗಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ಣನೆಂದಾಗುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಫಲವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನಬೇಕು. ನಿಷ್ಫಲ-ವಾದದ್ದನ್ನು ಮಾಡಬಾರದಾದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ಏತತ್ಸಾಮಗಾಯನ್ನಾಸ್ತೇ' ಎಂಬ ಉಪಾಸನಾವಾಕ್ಯವು ಗೌಣಮುಕ್ತಿಪರವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ 'ಸಮ ಏವಂ ವಿತ್‌ಅಸ್ಮಾಲ್ಲೋ-ಕಾತ್‌ಪ್ರೇತ್ಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗೆ ಚರಮದೇಹತ್ಯಾಗವನ್ನು ಹೇಳಿ ಆನಂತರ ಆನಂದಾಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ 'ಏಕಮನ್ನಮಯ-ಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಪಂಚ-ರೂಪಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಬಳಿಕ 'ಏತತ್ಸಾಮಗಾಯನ್ನಾಸ್ತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಮುಕ್ತಿಪರವೇ ಆಗಿದೆ ಹೊರತು ಗೌಣಮುಕ್ತಿಪರವಲ್ಲ.

ಮತ್ತು 'ಕೃಷ್ಣೋ ಮುಕ್ತೈರಿಜ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಯಜನಾದಿಕ್ರಿಯೆಯೇ ಇದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಉಪಾಸನೆಯು ಇದ್ದೇ ಇದೆ ಎಂದು ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಒಂದು ಪ್ರಕಾರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಅಥವಾ,

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಮುಕ್ತರೂ ಕುಡ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಧಿ ಮತ್ತು ಫಲ-ಕಾಮನೆಗಳಿಂದಲೇ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಅದು ಹೇಗೆ ಎಂದು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಉಂಟಾದಾಗ, 'ಉಪಾಸೀತ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಲಿಙ್ ಮೊದಲಾದ ವಿಧಿಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಉಪಾಸನಾದಿ ಅನುಷ್ಠಾನಗಳಿಗೆ ಇಷ್ಟಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಸಂಸಾರಬದ್ಧರನ್ನು ಕುರಿತು ಉಪಾಸನೆಯು ಮೋಕ್ಷರೂಪ

ಇಷ್ಟಸಾಧನ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಮುಕ್ತರನ್ನು ಕುರಿತು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದೋದ್ರೇಕ ಎಂಬ ಇಷ್ಟವನ್ನು ಕುರಿತು ಸಾಧನ ಎಂದು ತಿಳಿಸಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ತು.....' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆನಂದೋದ್ರೇಕವು ಪ್ರಾಚೀನಕರ್ಮದ ಫಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೂ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಬರಬುದಾದ ಅನಿಷ್ಟಗಳ ಪರಿಹಾರರೂಪವಾದ ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಾಸನಾವಿಧಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಉಂಟು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವುದೇ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಧಿ ಮತ್ತು ಫಲಕಾಮನಾದಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ತೀರ್ಣೋ ಹಿ ತದಾ ಸರ್ವಾನ್ ಶೋಕಾನ್ ಹೃದಯಸ್ಯ ಭವತಿ' (ಮುಕ್ತನು ಎಲ್ಲಾ ಶೋಕಗಳನ್ನೂ ದಾಟಿರುತ್ತಾನೆ). ಎಂಬ ವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ಎಲ್ಲಾ ಅರಿಷ್ಟಪರಿಹಾರಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಬರಬಹುದಾದ ಅರಿಷ್ಟಗಳ ಪ್ರಶ್ನೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರ ಉಪಾಸನೆಯು ಇಷ್ಟಸಾಧನವೆಂದು ಬೋಧಿಸಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಉಪಾಸನಾವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅವರು ಸಂಸಾರಿಗಳಂತೆ ಆಗುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಧಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲ. ವಿಧಿ ಮತ್ತು ಫಲಕಾಮನೆಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ – ನಿಯತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ ಮುಗಿದ ಬಳಿಕವೂ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ದರ್ಭೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಮಂತ್ರ-ಸಾಮಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವಂತೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಈಶ್ವರ ಕ್ರಿಯೆಯಂತೆ ಲೀಲಾರೂಪವಾಗಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. 'ತೀರ್ಣತರ್ತವ್ಯಭಾಗಾಶ್ಚ ಸ್ವೇಚ್ಛಯೋಪಾಸತೇ ಪರಮ್' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯು ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ.

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ :- ಉಪಾಸನೆಯು ಫಲಕಾಮನಾಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕ ಉಪಾಸನೆ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭಕ್ತಿಯು ವ್ಯರ್ಥ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಫಲ. ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಫಲ.

ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧಿಕರಣದ ರಚನೆಯು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಏತತ್ಸಾಮಗಾಯನ್ನಾಸ್ತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಮತ್ತು 'ಭವೇದಿಯಂ ಚಿಂತಾ' ಎಂಬ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮತ್ತು 'ಮುಕ್ತೌ ಉಪಾಸನಭಾವೇ....' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವಿವರಣ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯದ್ದೂ 'ಮುಕ್ತಸ್ಯೋಪಾಸನಾ ಕರ್ತವ್ಯಾ ನ ವಾ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಭಾಷ್ಯ ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯವಿವರಣಗಳಿಗೆ ಏಕವಾಕ್ಯತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಎರಡನ್ನೂ ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ.

ಅಥವಾ ಮುಕ್ತರು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬಾರದೋ, ಮಾಡಬೇಕೋ? ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆ ಇದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಿಲ್ಲವೋ, ಇದೆಯೋ? ಮುಕ್ತರಿಗೆ ವಿಧಿವಿಷಯತ್ವವು ಬಾಧಕವಾಗುತ್ತದಯೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಉಪಾಸನೆ ಇದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತರು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಮಾಣವಿದೆ ಎಂಬ ಪಕ್ಷವಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ವಿಧಿಯಿಂದ ಬದ್ಧರಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಅಬದ್ಧರಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಉದ್ಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಯಾವುದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರೂ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಫಲ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದಾಗಿ ಮುಕ್ತನು ಅಪೂರ್ಣನೆಂದಾಗುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ವಿಧಿಬದ್ಧನಾಗಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರಿಸಮಾನತೆ ಎಂಬ ಬಾಧಕವಿದೆ. ಅಬದ್ಧನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವಿಹಿತಕರಣ ಎಂಬ ಬಾಧಕವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತರು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ಏತತ್ಸಾಮಗಾಯನ್ನಾಸ್ತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆ ಇದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಪಾಸನಾವಿಧಿಗಳು ಮುಕ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಇರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಾದವರು ವಿಧಿವಿಷಯರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದವೃದ್ಧಿಯು ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮದ ಫಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದು ಉಪಾಸನೆಯ ಫಲವಲ್ಲ. ಸರ್ವಾನಿಷ್ಟ-

ನಿವೃತ್ತಿಯೂ ಮುಕ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲೇ ಆಗುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಹೊಂದಬೇಕಾದ ಫಲ ಯಾವುದೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ದರ್ಭಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿ ಮಂತ್ರ - ಸಾಮ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವಂತೆ ಮತ್ತು ಈಶ್ವರನು ಲೀಲಾರೂಪವಾಗಿ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ ಮುಕ್ತರು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಲೀಲಾರೂಪವಾಗಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅದು ಅವರ ಸ್ವಭಾವ ಎಂದು ಕೂಡಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಯಾವ ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

॥ ಓಂ ಛಂದತ ಉಭಯಾವಿರೋಧಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೧೮

ಹಿಂದೆ ಉಪಾಸನಾ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಉಪಾಸನಾ ಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಸ್ಮೃತವಾದದ್ದು ಕರ್ಮ. ಕರ್ಮವೂ ಕೂಡ ಉಪಾಸನೆಯಂತೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಯಮೇನ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಹಿಂದೆ ಪ್ರಕೃತರಾದ ಮುಕ್ತರು, ಉಪಾಸನೆಯಂತೆ ಕರ್ಮವನ್ನೂ ನಿಯಮೇನ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಮುಕ್ತರು ನಿಯಮೇನ ಕರ್ಮ ಮಾಡಬೇಕು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಏನಾದರೂ ಅನುಷ್ಠಾಪಕ (ಪ್ರಾಪಕ) ವಾದ ಪ್ರಮಾಣ ಇದೆಯೋ, ಇಲ್ಲವೋ? ಸುಶಕತ್ವ (ಅನುಷ್ಠಾನ ಶಕ್ತಿ ಸದ್ಭಾವ)ವೇ ಅನುಷ್ಠಾಪಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣವೋ ಅಥವಾ ವಿಧ್ಯಾದಿಗಳೂ ಇರಬೇಕೋ? ಹೀಗೆ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಪೂರಕವಾದ ವಿಚಾರ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮುಕ್ತರು ನಿಯಮೇನ ಕರ್ಮ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಏಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಜನ್ಯ ಫಲದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಹಾಗೂ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಇವೆರಡೂ ಪ್ರಯೋಜಕ. ಆದರೆ, ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸಾಧನೆಯಿಂದ ಸಿಗಬೇಕಾದ ಫಲ ಸಿಕ್ಕಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಅರ್ಥಿತ್ವ ಇಲ್ಲ. ಆದರೂ ವೈದುಷ್ಯ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಹೇಗೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಹಾಗೇ ಕರ್ಮಕರಣ ಶಕ್ತಿ

ಇರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೂ ಕರ್ಮವೂ ಭಗವತ್ ಪೂಜಾ ರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತರೂ ನಿಯಮೇನ ಕರ್ಮ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ಶಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಕರ್ಮವು ಭಗವತ್ಪೂಜಾರೂಪವಾಗಿರುವುದು ಇದೇ ಅನುಷ್ಠಾಪಕ. ಹೀಗೆ ಅನುಷ್ಠಾಪಕವಾದ ಶಕ್ತಿಸದ್ಭಾವ ಹಾಗೂ ಭಗವತ್ಪೂಜಾರೂಪತ್ವ ಎಂಬುದು ಇದ್ದರೂ ನಿಯಮೇನ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ-ವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನೂ ನಿಯಮೇನ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನಬೇಕು. ಉಪಾಸನೆಗೂ ಇದೇ ಅನುಷ್ಠಾಪಕವಾದ್ದರಿಂದ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಮುಕ್ತರು ನಿಯಮೇನ ಕರ್ಮ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಕರ್ಮವು ಭಗವತ್ಪೂಜಾರೂಪವಾಗಿದ್ದರೂ, ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಕರ್ಮ ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದ್ದರೂ, ನಿಯಮೇನ ಕರ್ಮ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಇದಿಷ್ಟೇ ಅನುಷ್ಠಾಪಕವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ ಕರ್ಮವು ವಿಹಿತ (ವಿಧ್ಯುಕ್ತ) ವಾಗಿರಬೇಕು. ಕರ್ಮ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯ (ಪಾಪ) ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದಾಗಿರಬೇಕು. ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಬರುವ ಫಲ ದೊರಕಿರಬಾರದು. ಇವೂ ಅನುಷ್ಠಾಪಕವಾಗಿರಬೇಕು. ಆದರೆ, ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಈ ಮೂರೂ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಮುಕ್ತರು ನಿಯಮೇನ ಕರ್ಮ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳುವ ವಿಧಿವಾಕ್ಯ ಇಲ್ಲ. ಕರ್ಮ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯ-ವಿದೆ ಎಂದರೆ ಮೋಕ್ಷವು ಪುರುಷಾರ್ಥವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದ ಫಲ ದೊರಕಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಮುಕ್ತರು ನಿಯಮೇನ ಕರ್ಮ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಕರ್ಮವು ಭಗವತ್‌ಪೂಜಾರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ಹಾಗೂ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಮಾಡಿದ ಅನುಷ್ಠಾನದ ವಾಸನಾ ಬಲದಿಂದ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಮಾತ್ರ ಕರ್ಮ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದೇ ಯುಕ್ತ.

ಆದರೆ, ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಿಯಮೇನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ನಿಯಮೇನ ಅನಾರತವಾಗಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದ್ದರ ವಾಸನಾ ಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೂ ಉಪಾಸನೆಯು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ. ಮುಕ್ತರೂ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಉಪಾಸನಾನಿಯಮ ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನು ಕರ್ಮವನ್ನು ಕದಾಚಿತ್ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ನಿತ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ 'ಕದಾಚಿತ್ಕರ್ಮ ಕುರ್ವಂತಿ ಕದಾಚಿನ್ನೈವ ಕುರ್ವತೇ । ನಿತ್ಯಜ್ಞಾನಸ್ವೂಪತ್ವಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಧ್ಯಾಯಂತಿ ಕೇಶವಮ್' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಇದೆ.

॥ ಓಂ ಅನಿಯಮಃ ಸರ್ವೇಷಾಮವಿರೋಧಾತ್ ಶಬ್ದಾನುಮಾನಾಭ್ಯಾಂ ಓಂ ॥ ೩-೩-೧೯

ಹಿಂದೆ, ಮೋಕ್ಷವು ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಕರ್ಮದ ಫಲವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಮೋಕ್ಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ನಿಯಮೇನ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಮೋಕ್ಷರೂಪ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇದೆಯೋ ಅಥವಾ ಕೆಲವರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೋ ಎಂಬ ವಿಚಾರ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಅಥವಾ 'ಓಂ ಹಾನೌ ತೂಪಾಯನ ಶಬ್ದಶೇಷತ್ವಾತ್ ಓಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಾ ವಿಧಿಗಳು ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಮೋಕ್ಷವಾಕ್ಯಶೇಷವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಜ್ಞಾನ ಇದ್ದರೂ ಕೆಲವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಎಲ್ಲ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಮೋಕ್ಷ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಎಂದು ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ 'ಓಂ ಹಾನೌ ತು ಉಪಾಯನ ಶಬ್ದ-ಶೇಷತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇರುವುದಾದರೆ ಆ ಅಧಿಕರಣದ ನಂತರವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಆರಂಭ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಛಂದಾಧಿಕರಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ?

ಉತ್ತರ :- ಛಂದಾಧಿಕರಣವು ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಬಂದಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾದದ್ದು ವ್ಯವಧಾಯಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

'ಓಂ ತಲ್ಲಕ್ಷಣಾರ್ಥೋಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಅರ್ಥ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಕೆಲವು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಯೋ ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಯೋ? ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲೂ ಉಪಾಸಕರಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಯೋಗ್ಯ ಅಯೋಗ್ಯ ಎಂಬ ವಿಭಾಗ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯ, ಅಯೋಗ್ಯ ವಿಭಾಗ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕ (ಪ್ರಮಾಣ) ಇದೆಯೋ, ಇಲ್ಲವೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಪೂರಕವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ಕೆಲವು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮೋಕ್ಷ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲೂ ಕೆಲವರು ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯರಲ್ಲದೇ ಇರುವವರು ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ.

'ಕಾಮಂ ಭವೇಮ ವೃಜಿನೈರ್ನಿರಯೇಷು ನಷ್ಟಾಶ್ಚೇತೋಽಲಿವದ್ಯರ್ಹಿತೇ ಪದಯೋ ರಮೇತ' (ನಾವು ನರಕದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಮನಸ್ಸು ನಿನ್ನ ಪಾದಗಳಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತವಾಗಿರಲಿ) ಎಂದು ಭಾಗವತ ತೃತೀಯಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಸನತ್ಕುಮಾರರ ಮಾತೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಯೋಗ್ಯರಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಉಪಾಸಕರಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹರ ಇಲ್ಲವೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲೂ ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಉಪಾಸಕರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗುಣೋಪಾಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಉಪಾಸಕರು ಯೋಗ್ಯರಲ್ಲದ ಉಪಾಸಕರು ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ, ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರು ಅಯೋಗ್ಯರು ಎಂಬ ವಿಭಾಗ ಇಲ್ಲ. ಸನತ್ಕುಮಾರರ ಮಾತು, ಭಗವತ್ಪಾದದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ರತವಾಗಿರಬೇಕು ಎಂಬುದರ ಸ್ತುತಿಪರ-ವಾಗಿದೆ ಅಷ್ಟೇ. ಜ್ಞಾನಿಗಳು ನರಕದಲ್ಲಿ ಬೀಳುತ್ತಾರೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲ.

ಪರಿಹಾರ :- ಉಪಾಸಕರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರ ಯೋಗ್ಯರು ಅಯೋಗ್ಯರು ಎಂಬ ವಿಭಾಗವಿದೆ. ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಯೋಗ್ಯಾಯೋಗ್ಯ-ವಿಭಾಗವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಜ್ಞಾಪಕವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಮೋಕ್ಷವಿದೆ. ಕೆಲವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಎಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, 'ಸರ್ವೈರ್ಗುಣೈರ್ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೈವ ಹ್ಯುಪಾಸ್ಯೋ' ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿಷೇಧ ಇರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯ, ಅಯೋಗ್ಯ ಎಂಬ ವಿಭಾಗವಿದೆ. ಆದರೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡುವ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮೋಕ್ಷವಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಜೊತೆಗೆ 'ನ ಕಶ್ಚಿತ್‌ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ ಸ್ಮೃತಿಮನುಭವತಿ ಮುಕ್ತೋ ಹ್ಯೇಷ ಭವತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಸರ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ನಿಯಮೇನ ಮೋಕ್ಷವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಜೊತೆಗೆ, ವಿಮತಿ ವಿಷಯರಾದ (ಮೋಕ್ಷ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಗೆ ವಿಷಯೀಭೂತರಾದ) ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ, ನಿಯಮೇನ ಮೋಕ್ಷವಿದೆ. ಅವರು ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯರೆಂದು ಒಪ್ಪಿದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಂತೆ. ಎಂಬ ಬಾಧರಹಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಮೂಲಕವಾದ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಮೋಕ್ಷವಿದೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯರು ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಮೋಕ್ಷವು ಸರ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದಲೂ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಯಾವುದೇ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಪಾಸನಾವಿಧಿಗಳಿಗೆ ಉಪಾಯನ (ಮೋಕ್ಷ) ವಾಕ್ಯಶೇಷತ್ವ ಕೂಡುತ್ತದೆ.

||ಓಂ ಯಾವದಧಿಕಾರಮವಸ್ಥಿತಿರಾಧಿಕಾರಿಕಾಣಾಮ್ ಓಂ||
೩-೩-೨೦

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ, ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಯಾವುದೇ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ ಯೋಗ್ಯತಾವಿಶೇಷ ಎಂಬುದು ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಯಿತು. ಫಲತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಯೋಗ್ಯತಾ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿ ಅದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ. ಎಂದರೆ, ಯೋಗ್ಯತಾ ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕ (ಜ್ಞಾಪಕ)ವಾದ ಫಲತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಹಾಗಾಗಿ ಯೋಗ್ಯತಾವಿಶೇಷ ಎಂಬುದು ವ್ಯರ್ಥವೇ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ (ಸರ್ವ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಮೋಕ್ಷ ಸಿದ್ಧ) ತರ್ಕ ಪ್ರತಿಹತಿ (ವಿರೋಧ) ಯನ್ನು ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಯಾವ ಉಪಾಸಕರಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ಬಂದ ಮೇಲೆ ನಿಯಮೇನ ಮೋಕ್ಷ-ವಾಗುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಉಪಾಸಕರಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತಾತಾರತಮ್ಯ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಉಪಾಸಕರಲ್ಲಿನ ಯೋಗ್ಯತಾತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆನಂದತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಉಪಾಸನಾದಿ ಪ್ರಯತ್ನ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಕೂಡಿಸಬಹುದೋ ಅಥವಾ ಯೋಗ್ಯತಾ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕೋ? ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದತಾರ-ತಮ್ಯವಿದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಿಲ್ಲ, ಬಾಧಕವಿದೆ ಎಂತಲೋ ಅಥವಾ ಸಾಧಕವಿದೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ ಎಂತಲೋ? ಹೀಗೆ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಪೂರಕವಾದ ವಿಚಾರ ಪ್ರಸ್ತುವಾಗಿದೆ.

ಉಪಾಕಸರಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತಾತಾರತಮ್ಯ ಇಲ್ಲ ಎಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಏಕೆಂದರೆ, ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದತಾರತಮ್ಯವಿದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. 'ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಭಾಕ್ತ್ವಂ' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದ ಗುಣಸೂತ್ರವಾದ 'ದರ್ಶನಾಚ್ಚ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಪಾತ್ತವಾದ 'ಅಥಾತ ಆನಂದಸ್ಯ ಮೀಮಾಂಸಾ ಭವತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಸಾಧಕವಾಗಿ ಇದೆಯಲ್ಲಾ? ಎಂಧರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಸಂಸಾರಿಪರ. ಹಾಗಾಗಿ ಇದು ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಆನಂದತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಜೊತೆಗೆ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆನಂದತಾರತಮ್ಯ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಮುಕ್ತರಲ್ಲೂ ದ್ವೇಷ, ಈರ್ಷಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಬಾಧಕವೂ ಇದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಅದು ಹೇಗೆ ಧಾನ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ ಎಂಬ ಫಲತಾರತಮ್ಯವು ಕೃಷ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯತ್ನತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಎಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆಯೋ, ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನಾದಿಪ್ರಯತ್ನತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಎಂದು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಹೀಗಾಗಿ ಆನಂದತಾರತಮ್ಯ ಇದ್ದರೂ ಅದು ಯೋಗ್ಯತಾ ತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕ (ಹೇತು) ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಉಪಾಸಕರಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತಾತಾರತಮ್ಯ ಇಲ್ಲ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಉಪಾಸಕರಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತಾತಾರತಮ್ಯ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಎಕೆಂದರೆ, ಆನಂದಶ್ರುತಿ (ಅಥಾತ ಆನಂದಸ್ಯ ಮೀಮಾಂಸಾ ಭವತಿ)ಯು

ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಅಮುಕ್ತ (ಸಂಸಾರಿ)ವಿಷಯ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದೇವಲ್ಲಾ? ಎಂದರೆ ಅದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ, 'ನಾನಾವಿಧಾ ಜೀವಸಂಘಾ ವಿಮುಕ್ತೌ' ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯ ಬೋಧಕವಾದ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ, ಹಾಗೂ 'ನರಾದಿಬ್ರಹ್ಮಪರ್ಯಂತಂ ವಿಮುಕ್ತಾನಾಂ ಶತೋಚ್ಚ್ರಯಃ । ಅಪ್ಯಾನಂದೇ ಮಿಥೋಪ್ಯುಕ್ತಃ ತ್ವಧ್ವರ್ಯೂಣಾಂ ಶ್ರುತೌ ಪೃಥಕ್' (ಮುಕ್ತರಾದ ನರಾದಿ-ಬ್ರಹ್ಮಪರ್ಯಂತ ಜೀವರಿಗೆ ನೂರುಪಟ್ಟು ಹೆಚ್ಚೆಚ್ಚು ಆನಂದವಿದೆ) ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸ್ಮೃತಿಯಿರುವದರಿಂದಲೂ ಆನಂದಶ್ರುತಿಯು ಅಮುಕ್ತ-ವಿಷಯವಲ್ಲ, ಮುಕ್ತವಿಷಯವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು.

ಇನ್ನು ಆನಂದತಾರತಮ್ಯ ಒಪ್ಪಿದರೆ ದ್ವೇಷಾದಿ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ದ್ವೇಷ, ಈರ್ಷ್ಯೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯ ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ. ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ, ವಿಷಯಲಂಪಟತ್ವ, ಮಾತ್ಸರ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದೇ ಪ್ರಯೋಜಕ. ಜೊತೆಗೆ ಅನುಪಕಾರಿತ್ವವೂ ಪ್ರಯೋಜಕ. ಆದರೆ, ಮುಕ್ತರು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಅವರಲ್ಲಿ ವಿಷಯಲಂಪಟತ್ವ, ಮಾತ್ಸರ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ದ್ವೇಷ, ಈರ್ಷ್ಯಾದಿಗಳೂ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಜೊತೆಗೆ, ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಉತ್ತಮರಿಂದ ಅಧಮರಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಉಪಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ-ಯಾದ್ದರಿಂದ ಅನುಪಕಾರಿತ್ವದಿಂದಲೂ ದ್ವೇಷಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವಿದೆ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ.

ಈ ಆನಂದತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಅನಾದಿಯೋಗ್ಯತಾತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಕೂಡಿಸಬೇಕೇ ಹೊರತು ಬೇರೆಯದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಯೋಗ್ಯತಾತಾರತಮ್ಯವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉಪಸನಾಪ್ರಯತ್ನ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಫಲತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸ-ಬಹುದೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆಯಲ್ಲಾ? ಎಂದರೆ, ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, 'ಸ್ವಾಧಿಕಾರಾಧಿಕೋ ಯತ್ನಃ ಪ್ರಾಯಶೋ ನೋಪಪದ್ಯತೇ । ಕಥಂಚಿದಧಿಕೇ ಯತ್ನೇ ದೋಷಃ ಕಶ್ಚಿತ್ಸಮಾಪತೇತ್' (ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ (ಯೋಗ್ಯತಾ) ಮೀರಿದ

ಯತ್ನ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮಾಡಿದರೂ ಅದು ದೋಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ). ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಉಪಾಸನಾ ಪ್ರಯತ್ನತಾರತಮ್ಯವೂ ಯೋಗ್ಯತಾ-ತಾರತಮ್ಯವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಉಪಾಸಕರಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತಾ-ತಾರತಮ್ಯದ ಅನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ನಿಯಮವೇ (ವ್ಯವಸ್ಥೆ) ಇದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. (ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾದ ಉಪಾಸನೆ - ಇದೇ ನಿಯಮ)

ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ :- 'ಓಂ ಪ್ರಾಪ್ತೇಶ್ಚ ಸಮಂಜಸಂ ಓಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಉಪಾಸಕರಲ್ಲಿನ ಯೋಗ್ಯತಾ ತಾರತಮ್ಯದ ಸಮರ್ಥನೆಯೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಇಯದಾಮನನಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೨೧

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯೋಗ್ಯತಾ ತಾರತಮ್ಯವು 'ನಿರವಧಿಕ' ಎಂದು ಶಂಕಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಾವಧಿಕತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಏಳನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಮ - ವಾಕ್ - ಮನಸ್ - ಸಂಕಲ್ಪ - ಚಿತ್ತ - ಧ್ಯಾನ - ವಿಜ್ಞಾನ - ಬಲ - ಅನ್ನ - ಅಪ್ - ತೇಜಸ್-ಆಕಾಶ - ಸ್ಮರ - ಆಶಾ - ಪ್ರಾಣ ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯರಾದ ಉಷಾ - ಸ್ವಾಹಾ - ಪರ್ಜನ್ಯ - ಮಿತ್ರ - ಅಗ್ನಿ - ವರುಣ - ಉಮಾ - ರುದ್ರ - ವಾಣೀ - ಮಾರುತ ಈ ದೇವತೆಗಳು ಹಿಂದಿನವರಿಗಿಂತ ಮುಂದೆ, ಮುಂದಿನವರು ಅಧಿಕಯೋಗ್ಯತೆ ಉಳ್ಳವರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಯೋಗ್ಯತಾ-ತಾರತಮ್ಯ ಉಳ್ಳವರು ಎಂದು ಪ್ರಕೃತರಾದ ಉಪಾಸನಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಣನನ್ನೇ ಕೊನೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವರು ಆಗಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಮುಖ್ಯ-ಪ್ರಾಣನನ್ನೇ ಅವಧಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿದ್ದಾರೋ? ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಉಪಾಸನಾ ಅಧಿಕಾರಿ ಇದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುವ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಭೂಯಾನ್ ನ ಪ್ರಾಣಾದ್ಭೂಯಾನ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಬಾಧ(ವಿರೋಧ) ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಭೂಯಾನ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ

ಸರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಎಂದರ್ಥವಿದೆಯೋ ಹಾಗೇ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಎಂದು ಅರ್ಥ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡುವುದು ಸರಿಯೋ ತಪ್ಪೋ? ಎಂದು ಹೇಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿವೆ.

ಉಪಾಸನಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾವಧಿಕರಲ್ಲ ಎಂಬುದೇ ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾವ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಭೂಯಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಸರ್ವ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸಂಕುಚಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಮುಖ್ಯ-ಪ್ರಾಣನೇ ನಿರುಪಚರಿತ (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ) ಸರ್ವೋತ್ತಮ ಎಂದು ಹೇಳಿ-ದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವೋತ್ತಮ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈಗ ಪ್ರಾಣನನ್ನೂ ಸರ್ವೋತ್ತಮ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮರಾದ ಇಬ್ಬರು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ, ಇದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಣ ಇವರಿಗೆ ಅಭೇದ ಹೇಳಿದರೆ 'ಚಕ್ಷುರಾದಿವತ್ತು' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣ ಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುವ ಅನೇಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದೆಲ್ಲವನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯ-ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಬಾಧಕವಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಎಂದು ಅರ್ಥ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಜೊತೆಗೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಬೇರೆ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಎಂದು ಹೀಗೂ ಅರ್ಥಸಂಕೋಚ ಮಾಡಿದರೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ, ಪ್ರಾಣನೂ ಅಧಿಕಾರಿಯಾದ್ದರಿಂದ, ತನಗಿಂತ ಉತ್ತಮನಾದ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆ, ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ನಾಮಾದಿಗಳಂತೆ ಎಂದು ಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಅಧಿಕಾರಿ ಇದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುವ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯ ಬಾಧವಿಲ್ಲ. ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದೇ ಇರುವ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮನಾದ ಅಧಿಕಾರಿ ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಪಾಸಕರು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನೇ ಅವಧಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಉಪಾಸಕರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಅವಧಿ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಭೂಯಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ಭಗವಂತನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಎಂದು ಅರ್ಥ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡುವುದು ಸರಿಯಾದರೂ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಎಂದು ಸಂಕೋಚ ಮಾಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಅಧಿಕಾರ ಇದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುವ ಅನುಮಾನವೂ ಕೂಡ, 'ಚಕ್ಷುರಾದಿವತ್ತು' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಭಾಷ್ಯವಚನಗಳಿಂದ ಹಾಗೂ 'ಉತ್ತಮತ್ವಂ ಹಿ ದೇವಾನಾಮ್' ಎಂದು ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಹರಿಯೊಬ್ಬನೇ ಉತ್ತಮ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಭಾಷ್ಯವಚನಗಳಿಂದಲೂ ಬಾಧಿತವಾಗಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ ಭಾಷ್ಯವಚನಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಎಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಶಬ್ದವುಳ್ಳ ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಬಾಧಿತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅನುಮಾನವು ಅಪ್ರಮಾಣವಾದ್ದರಿಂದ ಉಪಾಸಕ-ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನೇ ಕೊನೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಹಿಂದೆ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ, ಉಪಾಸಕರು ನಿರವಧಿಕರು (ಪ್ರಾಣಾ-ವಧಿಕರಲ್ಲ) ಎಂದಾದರೆ ಇದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಅದರ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಯೋಜನ.

॥ ಓಂ ವ್ಯತಿಹಾರೋ ವಿಶಿಂಷಂತಿ ಹೀತರವತ್ ಓಂ ॥
೩-೩-೨೨

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಹಾಗೂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ಇವರು ಸಮಾನರಾದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮ. ಅವನಿಂದ

ಉಪಾಸ್ಯನಾದವನು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಅಥವಾ, ಉಪಾಸನಾಧಿಕಾರಿಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ಈಗ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸ್ಯ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಹಿಂದೆ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನೆಂದು ಪ್ರಕೃತನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಉತ್ತಮನೋ? ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಯಾ ಭೂಯಾನ್' ಎಂದು ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಆಶಾ(ವಾಣೀ)ಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮತ್ವ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ 'ಸತ್ಯಂ ತ್ವೇವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ' ಎಂದು ಪ್ರಾಣನ ನಂತರ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಸತ್ಯನಾಮಕನು ಪ್ರಾಣನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಅನ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವೋ? ಪ್ರಾಣಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ಸತ್ಯಪ್ರಕರಣ ಬೇರೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಾಣನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ನಾಮದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಾಣನ ತನಕ ಹದಿನೈದು ಪ್ರಕರಣಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ, ಪ್ರತಿವಚನ (ಉತ್ತರ)ಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ, ಈ ಪ್ರಶ್ನೆ, ಪ್ರತಿವಚನಗಳು ಅಂದರೆ 'ಅಸ್ತಿ ಪ್ರಾಣಾತ್ ಭೂಯಃ'? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ 'ಸತ್ಯಂ ವಾ ವ ಪ್ರಾಣಾದ್ಭೂಯಃ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿವಚನ. ಇದು ಪ್ರಾಣ, ಸತ್ಯ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣ, ಸತ್ಯ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಲ್ಲ, ಒಂದೇ ಪ್ರಕರಣ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಆಗ ಪ್ರಾಣನೇ ಸತ್ಯಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯ ಎಂದು ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವು ಸತ್ಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗಿ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕರಣಭೇದಕವಾದ ಪ್ರಶ್ನ - ಪ್ರತಿವಚನಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಲ್ಲಾ? ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಜ್ಞಾಪಕವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮ, ಪ್ರಾಣನಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸ ವಾ ಏಷ ಏವಂ ಪಶ್ಯನ್ ಏವಂ ಮನ್ವಾನಃ ಏವಂ ವಿಜಾನನ್ ಅತಿವಾದೀ ಭವತಿ'

ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಾಣವಾದಿಗೆ (ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವವನಿಗೆ) ಅತಿವಾದಿತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅತಿವಾದಿತ್ವ ಎಂದರೆ ಅತಿಶಯಿತ ವಸ್ತು ವಾದಿತ್ವ. (ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವುದು) ನಂತರ, 'ಏಷ ತು ವಾ ಅತಿವದತಿ ಯಃ ಸತ್ಯೇನಾತಿವದತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸತ್ಯನಾಮಕ ವಸ್ತುವಾದಿಗೂ ಅತಿವಾದಿತ್ವ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ, ಪ್ರಾಣಾತಿವಾದಿಗಿಂತಲೂ ಸತ್ಯಾತಿ-ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿದೆ ಎಂದು 'ತು' ಶಬ್ದದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಈ ಜ್ಞಾಪಕ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಶ್ನ - ಪ್ರತಿವಚನಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರಾಣ, ಸತ್ಯ, ಪ್ರಕರಣಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣನು ಸತ್ಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಲ್ಲ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸತ್ಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯ, ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಸತ್ಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಉತ್ತಮ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಉತ್ತಮತ್ವಂ ಹಿ ದೇವಾನಾಂ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- 'ತು' ಶಬ್ದವು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, 'ವಿಜ್ಞಾನಂ ತ್ವೇವ' 'ಮತಿಸ್ತ್ವೇವ' ಎಂದು ಮುಂದೆ ಬರುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲದೇ ಇರುವ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ 'ತು' ಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಬರುತ್ತದೆ (ತು ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕರಣಭೇದಕ ಎಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ)?

ಉತ್ತರ :- ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲೇ ಹೇಳಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ಆಕ್ಷೇಪ ನಿರಾಕರಣವು ಭೂಮಾಧಿಕರಣ ಚಂದ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- 'ಆನಂದಾದಯಃ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನೆ ಎಂದರೆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವೋ-ಪಾಸನೆ. ಇದು ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಕವಾದ ಉಪಾಸನೆ. ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವೋತ್ತಮ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗದೇ ಹೋದರೆ, ಈ ಸ್ವಾಮಿತ್ವೋಪಾಸನೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ, ಹಾಗಾಗಿ ಅದು ಸಮರ್ಥನೀಯ. ಅದನ್ನೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ಸೈವ ಹಿ ಸತ್ಯಾದಯಃ ಓಂ ॥ ೩-೩-೨೩

ಹಿಂದೆ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ವಿಷ್ಣುವು ಉತ್ತಮ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದರದ್ದೇ ವಿಶೇಷವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತನಾದ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಸತ್ಯಪದೋಕ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣು ಒಬ್ಬನೇ ಉತ್ತಮನೋ ಅಥವಾ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಉತ್ತಮರಿದ್ದಾರೋ? ಸತ್ಯನ ನಂತರ ಶ್ರುತರಾದ ವಿಜ್ಞಾನ - ಮತಿ - ಶ್ರದ್ಧಾ - ನಿಷ್ಠಾ - ಕೃತಿ - ಸುಖ - ಭೂಮ - ಅಹಂಕಾರ - ಆತ್ಮ ಈ ಒಂಭತ್ತಕ್ಕೂ ಸತ್ಯಪದೋಕ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಮತ್ತು ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಅಭೇದವೋ? ಅಭೇದಜ್ಞಾಪಕ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಎಂದು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬದ್ಧವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿವೆ.

ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಸತ್ಯನಾಮಕನಾದ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲದೇ ಅನೇಕ ಜನ ಉತ್ತಮರಿದ್ದಾರೆ ಎಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಸತ್ಯದಿಂದ ಆರಂಭ-ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆತ್ಮದವರೆಗೆ ಇರುವ ಹತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಜ್ಞಾಪಕವಿಲ್ಲ. ಶಬ್ದಾಂತರನ್ಯಾಯ (ಶಬ್ದ ಬೇರೆ-ಯಾದ್ದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ಬೇರೆ) ದಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಸತ್ಯನೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಜನ ಉತ್ತಮರಿದ್ದಾರೆ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ವಿಷ್ಣು ಒಬ್ಬನೇ ಉತ್ತಮ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಸತ್ಯಪದದೋಕ್ತ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ಎನ್ನಬಾರದು. 'ಸತ್ಯಂ ಭಗವೋ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸೇ' ಎಂದು ಸತ್ಯನಾಮಕ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಗುಣಜಿಜ್ಞಾಸೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದಾಗ ತದವಿನಾಭೂತವಾದ ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಗಳು ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಬೇರ ರೀತಿ ಕೂಡಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ-ವಾದ್ದರಿಂದ 'ಸತ್ಯಂ ಭಗವೋ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸೇ' ಎಂಬುದು ಸತ್ಯಗುಣ-ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ, ಸತ್ಯ ಅವಿನಾಭೂತವಾದ ವಿಜ್ಞಾನದ ಉಕ್ತಿ. ಹೀಗೆ ಅಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. (ಸತ್ಯನಾಮಕ ಪರಮಾತ್ಮನ

ಗುಣವನ್ನು ಅರಿಯಬಯುಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ. ಸತ್ಯನಾಮಕನ ವಿಜ್ಞಾನ ವೆಂಬ ಗುಣವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ಉತ್ತರ. ವಿಜ್ಞಾನವು ಸತ್ಯನಾಮಕ ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ರೂಪವಾಗಿದ್ದರೂ ವಿಶೇಷ ಬಲದಿಂದ ಸತ್ಯನ ಗುಣ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿ). ಇದೇ ರೀತಿ ಮುಂದೆಯೂ ಕೂಡ 'ವಿಜ್ಞಾನಂ ಭಗವೋ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸೇ' ಎಂದು ವಿಜ್ಞಾನಗುಣಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಬಂದಾಗ ವಿಜ್ಞಾನ ಅವಿನಾಭೂತವಾದ ಮತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನ ಹಿಂದಿನದರ ಗುಣಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಮುಂದಿನ ಅವಿನಾಭೂತ-ಗುಣಗಳನ್ನು ಉತ್ತರವಾಗಿ ಹೇಳದ್ದರಿಂದ ಸತ್ಯಾದಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ ನ್ಯಾಯ.

ಇನ್ನು 'ಸತ್ಯಾದ್ಯಾಃ ಅಹಮಾತ್ಮಾಂತಾ ಯದ್ಗುಣಾ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಕೂಡ ಸತ್ಯಾದಿ ಆತ್ಮಾಂತ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಅಭೇದವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಒಬ್ಬನೇ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

॥ ಓಂ ಕಾಮಾದಿತರತ್ರ ತತ್ರ ಚಾಯತನಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ ॥
೩-೩-೨೪

ಹೀಗೆ ಸತ್ಯಾದಿ ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣು ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾದ ಮೇಲೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಿಯೂ ಅಧಿಕಾರಿವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ, ಅವಳನ್ನೂ ಪ್ರಾಣನ ನಂತರ ಅಧಿಕಾರಿ ಎಂದು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಹಾಗಾದರೆ, ಪ್ರಾಣನೇ ಅಧಿಕಾರಿ-ಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯವನು ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಪ್ರಾಣ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇವರ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿ ಆಗಿದ್ದಾಳೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಸಂಸಾರಬಂಧ ಇದೆಯೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ಸೀತಾದಿರೂಪದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಜೀವರಂತೆ ದೇಹವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡೋ ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವೋ? ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಭಗವಂತನ ಆರಾಧನೆ ಮಾಡುವುದು ಜನ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ

ಕಾರಣವಾದ ಕರ್ಮಬಂಧವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೋ ಅಥವಾ ಮುಕ್ತರಂತೆ ನಿರುಪಾಧಿಕವಾದ ಅತಿಶಯ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೋ? ಅತಿಶಯ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪಕ (ಪ್ರಮಾಣ) ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿವೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೂ ಉಪಾಸನಾಧಿಕಾರಿಯೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, 'ಯದರ್ಜಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮಭವಾದಿಭಿಸ್ಸುರೈಃ ಶ್ರಿಯಾ ಚ ದೇವ್ಯಾ ಮುನಿಭಿಶ್ಚ ಸಾತ್ವತೈಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರೀದೇವಿಯೂ ಭಗವದುಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಉಪಾಸನೆಯು ಕೂಡ ಇತರರು ಮಾಡುವಂತೆ ಭಗವಂತನ ಪ್ರೀತಿ ಪಡೆಯುವುದರ ಮೂಲಕ ಬಂಧಮೋಕ್ಷ-ಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಎನ್ನಬೇಕು. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಕೃತಕೃತ್ಯಳಾಗಿದ್ದರೆ ಉಪಾಸನೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಅತಿಶಯ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ ಕರ್ಮಬಂಧಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ? ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಲು ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಶ್ರೀದೇವಿಯು ಮಾಡುವ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಯಾವುದೇ ಕಲ್ಪಕ ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದರೂ, ಭಕ್ತ್ಯತಿಶಯ-ದಿಂದಲೇ ಹೊರತು ಬಂಧಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ, ಸಾತ್ವತರು (ಯಾದವರು) ಮಾಡುವ ಉಪಾಸನೆಯೂ ಕೂಡ ಕರ್ಮಬಂಧಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲವೆನ್ನಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿ ಕರ್ಮಬಂಧಮೋಚನಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಶ್ರೀದೇವಿಯು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆಂದ ಮೇಲೆ ಸೀತಾ, ರುಗ್ಮಿಣೀ ಮೊದಲಾದ ರೂಪ-ಗಳಿಂದ ಕಾಣಿಸುವುದು, ಕಣ್ಮರೆಯಾಗುವುದು ಕೂಡ, ಇತರ ಜೀವರಂತೆ ಕರ್ಮಾಧೀನವಾದ ದೇಹವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು, ಬಿಡುವುದು ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀದೇವಿಗೂ ಬಂಧವಿದೆ ಎಂದಾಯಿತು. ಬದ್ಧರಾಗಿದ್ದು ಯಾರು ಸಾಧುಸ್ವಭಾವದವರೋ ಅವರೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು. ಶ್ರೀದೇವಿಯೂ ಹಾಗೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವಳೂ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಉಪಾಸನಾಧಿಕಾರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸರ್ವಾಯತನಾ ಸರ್ವಕಾಲಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತಿ-ಗಳಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ನಿತ್ಯಭಗವತ್ಸಂಬಂಧ ಉಳ್ಳವಳಾಗಿ ಅತಿಶಯವಾದ

ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರಳು. ಹಾಗಾಗಿ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತಳು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ನಿತ್ಯಮುಕ್ತಳಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವಳ ಭವನ ತಿರೋಧಾನಗಳೂ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾಧೀನಾದ ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಾದ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾದಿಗಳೇ ಎನ್ನಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿ ಅವಳು ಜೀವರಂತೆ ಕರ್ಮಾಧೀನವಾದ ದೇಹವನ್ನು ಪಡದೆ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಬಂಧವೂ ಇಲ್ಲ. ಈ ಕಲ್ಪಕ ಇರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಮಾಡುವ ಉಪಾಸನೆ ಕೇವಲ ಭಕ್ತ್ಯತಿಶಯದಿಂದ ಎನ್ನಬೇಕು. 'ಯಥಾಶ್ರೀರ್ನಿತ್ಯಮುಕ್ತಾಪಿ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀದೇವಿಯು ಅತಿಶಯಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಭಗವದರ್ಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ :- ಹಿಂದೆ ಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಉಪಾಸನಾಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯವರು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರು. ಅದರ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ತನ್ನಿರ್ಧಾರಣಾರ್ಥನಿಯಮಸ್ತದ್ದೃಷ್ಟೇಃ ಪೃಥಗ್ಘ್ಯಪ್ರತಿಬಂಧಃ ಫಲಮ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೨೫

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಕೃತಕೃತ್ಯಳಾದ್ದರಿಂದ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಫಲವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕೆ ಬಂದಾಗ ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಆದರದಿಂದ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಹಾಗಾದರೆ, ಕೃತಕೃತ್ಯರಲ್ಲದವರಿಗೂ ಕೂಡ ಶ್ರವಣಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಫಲವಿಲ್ಲ-ದಿರುವುದರದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಉಪಾಸನೆ ಬೇಡ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸಂಗತಿ.

ಶ್ರವಣ, ಮನನ, ನಿಧಿಧ್ಯಾಸನ ಎಂಬ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ವ್ಯಸ್ತವಾಗಿ (ಒಂದೊಂದೆ)ಮಾಡಬೇಕೋ ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತವಾಗಿ (ಎಲ್ಲವನ್ನೂ) ಮಾಡಬೇಕೋ? ಶ್ರವಣಾದಿ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಉಪಾಸನೆಗೂ ಫಲ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ದರ್ಶನವು ಶ್ರವಣಾದಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದರಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಮೂರರಿಂದಲೇ ಆಗುವುದೋ?

ಶ್ರವಣಾದಿ ಮೂರೂ ಕೂಡ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಸಾಧನ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಹೀಗೆ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಪೂರಕವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಶ್ರವಣಾದಿ ಸಮಸ್ತೋಪಾಸನೆ ಅವಶ್ಯಕವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವುದು ಭಗವಂತನ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ 'ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ. ದರ್ಶನವು ಶ್ರವಣಮನನದಿಂದಲೋ ಅಥವಾ ಧ್ಯಾನದಿಂದಲೋ ಆಗುವಾಗ ಮೂರನ್ನೂ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡ-ಬೇಕೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. 'ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ ಶ್ರೋತವ್ಯೋ ಮಂತವ್ಯೋ ನಿಧಿಧ್ಯಾಸಿತವ್ಯಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಮೂರನ್ನೂ ವಿಧಾನಮಾಡು-ತ್ತಿದೆಯಲ್ಲಾ? ಎಂದರೆ, ಇಲ್ಲ, ಈ ಶ್ರುತಿಯು ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಶ್ರವಣಾದಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು, ಯಾವುದೇ ಅನುಪಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲ. ಶ್ರವಣಾದಿ ಮೂರನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಮೂರಕ್ಕೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರವಣದಿಂದ ತಿಳಿಯದೇ ಇದ್ದದ್ದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮನನದಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಾತ್ಮಕ ವಾದ ಜ್ಞಾನ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಧ್ಯಾನದಿಂದ ದರ್ಶನವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮೂರಕ್ಕೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿದೆಯಲ್ಲಾ?

ಪರಿಹಾರ :- ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಶ್ರವಣಾದಿ ಮೂರಕ್ಕೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಫಲವಿದೆ ಎಂದಾಯಿತು. ಹಾಗಾದರೆ, ದರ್ಶನವನ್ನು ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮೂರನ್ನೂ ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. (ಹಾಗಾಗಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕವಾಗಿ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಶ್ರವಣಾದಿ ಮೂರು ಸಾಧನಗಳು ಎನ್ನಬೇಕು). ಹಾಗಾಗಿ ಸಮಸ್ತೋಪಾಸನೆಗೆ ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ದರ್ಶನವು ಮೂರರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯ ಎನ್ನಬಾರದು. ಹೀಗಾಗಿ ಸಮಸ್ತೋ-ಪಾಸನೆಯು ನಿಷ್ಫಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅನುಷ್ಠೇಯವಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಸಮಸ್ತೋಪಾಸನೆಯು ಕಾರ್ಯವೇ. ಏಕೆಂದರೆ, 'ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದರ್ಶನವನ್ನು ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮೂರನ್ನೂ

ವಿಧಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪದ್ಯೋತಕವಾದ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಸಮುಚ್ಚಯವೇ ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಶ್ರವಣಾದಿ ಮೂರೂ ಕೂಡಿಯೇ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಮೂರೂ ಅನುಷ್ಠೇಯವೇ ಆಗಿದೆ.

ಮೂರನ್ನೂ ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಧ್ಯಾನದಿಂದಲೇ ದರ್ಶನವಾಗುವುದಾದರೂ ಆ ಧ್ಯಾನವು ದರ್ಶನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಬೇಕಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಜ್ಞಾನ ಸಂಶಯ ವಿಪರ್ಯಯ ಎಂಬ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿರಬಾರದು. ಈ ಪ್ರತಿಬಂಧಕನಿವೃತ್ತಿಯು ಶ್ರವಣ-ಮನನದಿಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಶ್ರವಣಮನನಗಳು ಪ್ರತಿಬಂಧಕ-ನಿವೃತ್ತಿದ್ವಾರಾ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣಾದಿ ಮೂರೂ ಕರ್ತವ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅದರ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಪ್ರದಾನವದೇವ ಹಿ ತದುಕ್ತಮ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೨೬

ಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ತವ್ಯತ್ವ ಸಿದ್ಧವಾದ ಮೇಲೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗವಾದದ್ದನ್ನು ನಿರೂಪಿಸ-ಲಾಗುತ್ತಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ ಶ್ರವಣಾದಿ ಮೂರಕ್ಕೂ ಫಲ ಯಾವುದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈಗ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಂಗ ಯಾವುದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಹಿಂದೆ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಶ್ರವಣಮನನಗಳು ಅಂಗ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈಗ ಶ್ರವಣಾದಿ ಮೂರಕ್ಕೂ ಸೇರಿ ಅಂಗ ಯಾವುದೆಂದು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಗಾದರೂ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದರೂ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಗುರುಗಳಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಮಾತ್ರವೋ?

ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಗುರೂಪದಿಷ್ಟವಾದರೆ ಮಾತ್ರ ಫಲ-ಜನಕವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಿಲ್ಲ. ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೇ ಮೊದಲಾದ ಬಾಧಕವಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಸಾಧಕವಿದ್ದು ಬಾಧಕವಿಲ್ಲವೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕಗುರೂಪದೇಶ ಬೇಕಿಲ್ಲ ಎಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಗುರೂಪದೇಶ ಸಹಿತವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೇ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಅದರ ಬದಲಾಗಿ ಬಾಧಕವೇ ಇದೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ, 'ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಶ್ರವಣಾದಿ ತ್ರಿತಯವೇ ಕಾರಣತ್ವೇನ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಈಗ ಗುರೂಪದೇಶವೂ ಅವಶ್ಯಕ ಎಂದಾದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಒಂದು ಬಾಧಕ. ಜ್ಞಾನವು ಗುರುಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾದರೆ, ಜ್ಞಾನಿಯ ಮೋಕ್ಷವೂ ಕೂಡ ಗುರುವಿನ ಅಧೀನ ಎಂದಾಗಿ ಎಂದಾದರೂ ಗುರುವಿಗೆ ಕೋಪ ಬಂದರೆ ಆಗ ಜ್ಞಾನಿಯಾದರೂ ಅವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಾಗದೇ ಹೋಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ 'ಅನಿಯಮಸ್ಸರ್ವೇಷಾಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿಯಮೇನ ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಇನ್ನೊಂದು ಬಾಧಕ. ಹೀಗೆ ಸಾಧಕವಿಲ್ಲ ಬಾಧಕವಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಗುರೂಪದೇಶವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಲ್ಲ, ಕೇವಲ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೇ ಕಾರಣ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಗುರುಕೋಪವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನಬಾರದು. ಹಾಗಾದರೆ ಗುರುಪ್ರಸಾದವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಲ್ಲ ಎನ್ನಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕಗುರೂಪದೇಶ ಎಂಬ ಅಂಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೇ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು ಅದಿಲ್ಲದೇ ಇರುವ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಆಚಾರ್ಯವಾನ್ ಪುರುಷೋ ವೇದ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವು ಗುರುಪ್ರಸಾದಾಧೀನ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಗುರುಪ್ರಸಾದ ರಹಿತವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು 'ಸಮ್ಯಗ್ಲಕ್ಷಣಸಂಪನ್ನೋ ಯದದ್ಯಾತ್ಯುಪ್ರಸನ್ನಧೀಃ । ಶಿಷ್ಯಾಯ ಸತ್ಯಂ

ಭವತಿ ತತ್ಸರ್ವಂ ನಾತ್ರ ಸಂಶಯಃ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದಲೂ ಹಾಗೆ 'ನಾತಿ ಪ್ರಸನ್ನಹೃದಯೋ ಯದ್ದದ್ಯಾದ್ಗುರುರಪ್ಯಸೌ । ನ ತತ್ಸತ್ಯಂ ಭವೇತ್ತಸ್ಮಾದರ್ಚನೀಯೋ ಗುರುಸ್ಸದಾ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದಲೂ ಗುರುಪ್ರಸಾದವು ಅವಶ್ಯಕ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. 'ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ, ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನ. ಗುರುಪ್ರದಾನವು ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗ. (ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಸಾಧನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ).

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಜ್ಞಾನವು ಗುರುಪ್ರದಾನಾಧೀನವಾದ್ದರಿಂದ ಗುರುವು ಅಂಗವಾಗುವುದು ಹೇಗೆ ? ಅದೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಬೇಕಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ :- ಸೋಮಯಾಗವು ಸೋಮರಸಸಾಧ್ಯ (ಉತ್ಪಾದ್ಯ). ಆದರೆ ಸೋಮಯಾಗವು ದೃಢಮುಷ್ಟಿನಿಪೀಡನಾಧೀನವಾಗಿದೆ. (ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಹಿಂಡುವುದು) ದೃಢಮುಷ್ಟಿನಿಪೀಡನವಿಲ್ಲದೇ ಸೋಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಸೋಮರಸವಿಲ್ಲದೇ ಸೋಮಯಾಗವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ದೃಢಮುಷ್ಟಿನಿಪೀಡನವು ಅಂಗವೇ ಆಗಿದೆ. ಸೋಮರಸವೇ ಪ್ರಧಾನಸಾಧನ. ಅದರಂತೆ ಜ್ಞಾನವು ಗುರುಪ್ರದಾನಾಧೀನವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದು ಜ್ಞಾನಕಾರಣ-ವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗವಾಗಬಹುದು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಗುರುಪ್ರದಾನವು ದ್ರಷ್ಟವ್ಯ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಭಿಮತವೆಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ?

ಉತ್ತರ :- ಗುರುಪ್ರದಾನವು ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ವಿಹಿತವಾಗದೇ ಹೋದರೂ, ಗುರುಪ್ರದಾನವು ಅಂಗವಾದ್ದರಿಂದ ಅಂಗವು ಪ್ರಧಾನಸಾಧನದ ಸಮಾನಯೋಗಕ್ಷೇಮವುಳ್ಳದಾದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆ ದೃಢಮುಷ್ಟಿನಿಪೀಡನವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ವಿಹಿತವಾಗದೇ ಹೋದರೂ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೋ ಹಾಗೆ. ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಗುರುಪ್ರದಾನವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಗುರುಪ್ರದಾನ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಭಿಮತ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. (ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾಸಹಿತವಾದ ಸಾಧನವನ್ನೇ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಧಾನ ಮಾಡುವುದು. ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾವು ಅರ್ಥಾತ್ ಅಥವಾ ವಚನಾಂತರದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಇಲ್ಲಿ ಗುರುಪ್ರದಾನವೂ ಕೂಡ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ).

ಗುರುಕೋಪದಿಂದ ಜ್ಞಾನವಾಗಲೀ, ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಆಗುವ ಮೋಕ್ಷವಾಗಲೀ ಇಲ್ಲ ಎಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಜ್ಞಾನ ಹಾಗು ಮೋಕ್ಷ ಇವೆರಡೂ ಭಗವದಧೀನ. ಹಾಗಾಗಿ ಗುರುಕೋಪದಿಂದ ಜ್ಞಾನ, ಮೋಕ್ಷಗಳ ಅಭಾವ ಎಂಬುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ಗುರುಶಾಪವು ವ್ಯರ್ಥ ಎನ್ನಬಾರದು. 'ಜ್ಞಾನಿನೋ ಗುರುಶಾಪೇಽಪಿ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಗುರುಶಾಪವು ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳ ಹ್ರಾಸಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅದು ಸಾರ್ಥಕವೇ ಆಗಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- 'ಇತರೇತ್ವರ್ಥಸಾಮಾನ್ಯಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಗುರುಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದರ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಯೋಜನ.

॥ ಓಂ ಲಿಂಗಭೂಯಸ್ತ್ವಾತ್ತದ್ಧಿ ಬಲೀಯಸ್ತದಪಿ ಓಂ ॥
೩-೩-೨೭

ಪೂರ್ವ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಅಂಗಾಂಗಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಅಂಗವೇ ಪ್ರಬಲ ಎಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಶ್ರವಣಾದಿ ಸಾಧನ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾದ ಗುರುಪ್ರದಾನ ಇವೆರಡು ಸಮಬಲವಾಗಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೋ? ಗುರುಶಿಷ್ಯರಿಬ್ಬರೂ ಪುರುಷರಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಪುರುಷತ್ವಸಾಮ್ಯವು ಗುರುವಿನ ಪ್ರದಾನ ಶಿಷ್ಯನ ಪ್ರಯತ್ನ ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುತ್ತದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ?

ಹಾಗೇ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಬಲ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಶಿಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನ ಪ್ರಬಲವೋ ಅಥವಾ ಗುರುಪ್ರದಾನವೋ? ಗುರುಪ್ರದಾನವು ಪ್ರಬಲ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಿಲ್ಲ ಬಾಧಕವಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಸಾಧಕವಿದೆ ಬಾಧಕ-ವಿಲ್ಲವೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಗುರುಪ್ರದಾನವು ಪ್ರಬಲವಲ್ಲ ಎಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಧನಕ್ಕಿಂತ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವುದು ಎಲ್ಲೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಗುರುಪ್ರದಾನವೇ ಪ್ರಬಲ ಎಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತ್ವವೇ

ಇಲ್ಲ ಎನ್ನಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ವ್ಯರ್ಥವಾಗ-ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ಬಾಧಕವಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗು ಯಾವುದೇ ಸಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಗುರುಪ್ರದಾನವು ಪ್ರಬಲ ಎನ್ನಬಾರದು. ಶಿಷ್ಯ-ಪ್ರಯತ್ನರೂಪವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೇ ಪ್ರಬಲ ಎನ್ನಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ, ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೇ ಪ್ರಧಾನಸಾಧನವಾಗಿವೆಯಾದ್ದರಿಂದ. ಶಿಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೂ, ಗುರುಶಿಷ್ಯರಿಬ್ಬರೂ ಪುರುಷರೇ ಆದ್ದರಿಂದ ಗುರುಪ್ರದಾನ ಶಿಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನ ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಸಾಮ್ಯವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕೇ ಹೊರತು ಶಿಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನ ದುರ್ಬಲ ಎನ್ನಬಾರದು. ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದು ನ್ಯೂನವಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ಅಧಿಕವಾಗಲು ಯಾವುದೇ ವಿಶೇಷಕಾರಣವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಗುರುಪ್ರದಾನವೇ ಪ್ರಬಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಗುರುಪ್ರದಾನ ಹಾಗು ಶಿಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು. ಗುರುಶಿಷ್ಯರಿಬ್ಬರೂ ಪುರುಷರೇ ಆದರೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಗುರುತ್ವ ಶಿಷ್ಯತ್ವ ಎಂಬ ವಿಶೇಷವಿದ್ದೇ ಇದೆ. ಅದರಂತೆ ಅವರಿಬ್ಬರ ಕ್ರಿಯೆಗಳಾದ ಪ್ರದಾನ ಹಾಗೂ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನ್ಯೂನಾಧಿಕ ಭಾವವಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಪುರುಷತ್ವ ಎಂಬ ಹೇತುವು ಅಪ್ರಯೋಜಕ. ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಗುರುಪ್ರದಾನವೇ ಅಧಿಕ, ಶಿಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನ ನ್ಯೂನ ಎಂದು ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದೇ ಸರಿ. ಏಕೆಂದರೆ ಗುರು-ಪ್ರದಾನ ಅಧಿಕವಾಗಲು 'ಲಿಂಗಬಾಹುಲ್ಯ' ಎಂಬ ಸಾಧಕವಿದೆ. ಗುರು-ಪ್ರದಾನವು ಪ್ರಧಾನವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂಗತ್ವ (ಇತಿ ಕರ್ತವ್ಯತ್ವ)ವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಯಾವುದು ಅಂಗವೋ ಅದು ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲ ಎಂದೇನಿಲ್ಲ. ಹಿಂಸೆಯು ಪಾಪಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪಶುಹಿಂಸೆಯು ಪಾಪಹೇತುವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಪಶುವನ್ನು ಹಾಗೇ ಹಿಂಸಿಸಿದರೆ, ಅದು ಪಾಪಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರೋಕ್ಷಣ, ಅಂಜನ, ಪರ್ಯಗ್ನಿಕರಣ ಎಂಬ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪಶುಹಿಂಸೆಯು ಪುಣ್ಯಜನಕವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಗುರುಪ್ರದಾನವು ಅಂಗ (ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾ ರೂಪ)ವಾದರೂ ಅದು ಪ್ರಧಾನವಾಗಬಹುದು. ಪ್ರಧಾನವಾದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂಗತ್ವವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಗುರುಪ್ರದಾನವೇ ಪ್ರಬಲವಾದರೆ ಅದೊಂದೇ ಸಾಕು ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ವ್ಯರ್ಥ ಎಂಬ ಬಾಧಕಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಶ್ರೋತವ್ಯ...' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು 'ಗುರುಪ್ರಸಾದೋ ಬಲವಾನ್' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಕೂಡ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಅವಶ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ.

ಲಿಂಗಬಾಹುಲ್ಯ ಎಂಬ ಸಾಧಕವು ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾ ಸಹಿತವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೇ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದರ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಗುರುಪ್ರದಾನವು ಪ್ರಬಲ ಎಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡದೇ ಹೋದರೆ ಕೆಲವುಕಡೆ (ಸಾಧನವು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕರಣಪ್ರಧಾನ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಾಗು ಇತಿಕರ್ತವ್ಯ ಕರಣಗಳಿಗೆ ಸಾಮ್ಯ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಗುರುಪ್ರದಾನವು ಅನಪೇಕ್ಷಿತ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ 'ಪ್ರದಾನವದೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಯೋಜನ.

।। ಓಂ ಪೂರ್ವವಿಕಲ್ಪಃ ಪ್ರಕರಣಾತ್ಸ್ಯಾತ್ಕ್ರಿಯಾಮಾನಸವತ್ ಓಂ ।। ೩-೩-೨೮

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಗುರುಪ್ರಸಾದವೇ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಗುರುಗಳ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಗತಿ. ಗುರುಗಳು ಮೊದಲು ದೊರೆತವರೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಮತ್ತೊಬ್ಬರಾಗಬಹುದೋ? ಮೊದಲು ಪ್ರಾಪ್ತರಾದ ಗುರುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವುದರಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೋ ಬಾಧಕ-ವಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಕಾರಣವಿದ್ದು ಬಾಧಕವಿಲ್ಲವೋ? ಬೇರೆ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆ ಗುರುಗಳು ಯಾರಾದರೂ ಆಗ-ಬಹುದೋ ಅಥವಾ ಪೂರ್ವಗುರುಗಳಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮರು ಮತ್ತು ಸಮಗ್ರಾನು-ಗ್ರಹ ಮಾಡುವವರಾಗಬೇಕೋ? ಎಂಬ ವಿಚಾರವು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಶುಭಲಾಭಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಗುರುಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಶುಭಲಾಭವು ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ತಗುರುಗಳಿಂದ ಆಗುವುದಾದರೆ, ಅವರನ್ನು ಬಿಡಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. 'ಗುರುಮಂತ್ರಪರಿತ್ಯಾಗೀ ರೌರವಂ ನರಕಂ ವ್ರಜೇತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ನರಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಬಾಧಕವಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ತ ಗುರುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬಾರದು ಬೇರೊಬ್ಬರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ 'ಇಂಥವರೇ' ಆಗಬೇಕು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನಿಯಾಮಕವಿಲ್ಲದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಕೇವಲ ಶುಭಲಾಭಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅಲ್ಲ. ಕಿಂತು ತನಗೇ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಮತ್ತು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶುಭ-ಲಾಭಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಮೊದಲು ದೊರೆತವರು ಅದಕ್ಕೆ ಅಸಮರ್ಥ-ರಾಗಿದ್ದರೆ, ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹ ಮಾಡುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಅವರು ಮೊದಲಿನವರಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮರಾಗಿರಬೇಕು. ಅನಂತರದ ಗುರುಗಳು ಪೂರ್ವರಿಗೆ ಸಮರಾಗಿದ್ದರೆ, ಪೂರ್ವಗುರುಗಳ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದ ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಬಹುದು. ಅಥವಾ ಬಿಡಲೂಬಹುದು. ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಲೇಬೇಕು ಎಂಬ ನಿಯಮವೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಸಮಾನವಾದ ಫಲವುಳ್ಳ ಎರಡು ಧ್ಯಾನಗಳ ಪೈಕಿ ಹೇಗೆ ವಿಕಲ್ಪವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪ. ಅನಂತರ ಪ್ರಾಪ್ತಗುರುಗಳು ಉತ್ತಮರಾಗಿದ್ದರೆ ಈ ಪ್ರಮೇಯವು 'ಪೂರ್ವಸ್ಮಾದುತ್ತಮೋ ಲಬ್ಧಃ' ಮತ್ತು 'ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹಂ ಕಶ್ಚಿತ್' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದಲೂ ಮತ್ತು 'ಬ್ರಹ್ಮೋ-ಪಾಸ್ವ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಗುರುಗಳು ಸ್ವಸಮ ಅಥವಾ ಉತ್ತಮ-ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಗುರುಮಂತ್ರಪರಿತ್ಯಾಗೀ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೋಷ ಹೇಳಿದ್ದು ಅದು ಅಧಮಗುರುಸ್ವೀಕಾರವಿಷಯಕ-, ವ್ಯರ್ಥಸ್ವೀಕಾರವಿಷಯಕ- ಅಥವಾ ಪೂರ್ವಾನನುಜ್ಞಾವಿಷಯಕಸ್ವೀಕಾರ- ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಸರ್ವಜ್ಞಗುರುಗಳು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಗುಣಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಇತರೇ ತು' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಸಮರ್ಥನೆಯೇ ಇದರ ಫಲ.

॥ ಓಂ ವಿದ್ಯೈವ ತು ನಿರ್ಧಾರಣಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೪೯

ಇದುವರೆಗೆ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಗುರುಪ್ರಸಾದರೂಪ ಸಹಕಾರಿ, ಫಲಭೇದ, ಅರ್ಹತೆ ಹಾಗೂ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕಾದ ರೂಪಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಆದರೆ, ಸುಲಭವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸನೆಯೇ ಬೇಕೆಂಬ ನಿರ್ಣಯವಾಗ-ದಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸನೆಯ ವಿಚಾರವೆಲ್ಲವೂ ಗೋಡೆ ಇಲ್ಲದೇ ಚಿತ್ರ ಬಿಡಿಸಿದಂತಾಯಿತು ಎಂದು ಶಂಕೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಸಂಗತವಾಯಿತು.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆಯು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಬೇಕೋ? ಉಪಾಸನೆಯು ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೋ ಎಂಬ ನಿರ್ಣಯ ಶಕ್ಯವಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಶಕ್ಯವೋ? ಕರ್ಮವು ಮೋಕ್ಷಕಾರಣ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯ-ಗಳಿಗೆ 'ಭಾಕ್ತಂ ವಾ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ 'ಪರಂಪರಯಾ ಕರ್ಮವು ಮೋಕ್ಷಕಾರಣ' ಎಂಬ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ? ಕರ್ಮಣಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧಿತವಾದ 'ಕರ್ಮವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಮುಕ್ತಿಹೇತು' ಎಂಬುದನ್ನು ಕೈಬಿಡಲು ಪ್ರಮಾಣ-ವಿಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ? ಕರ್ಮವು ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಮುಕ್ತಿ ಕಾರಣ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರದ ಮೂಲಕವೋ ಅಥವಾ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಮೂಲಕವೂ ಮುಕ್ತಿ ಕಾರಣವೋ? ಎಂಬ ಇಷ್ಟು ವಿಚಾರಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಪೂರಕವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- 'ಕರ್ಮಣೈವ ಹಿ ಸಂಸಿದ್ಧಿಮಾಸ್ಥಿತಾ ಜನಕಾದಯಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅವಧಾರಣಾರ್ಥಕ ಏವಕಾರವನ್ನು 'ಆಸ್ಥಿತಾ ಏವ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಮಾಡಿ (ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷ ಎಂದು ಅನ್ವಯ ಮಾಡದೇ ಕರ್ಮದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿಯೇ ಇದ್ದಾರೆ). ಸಾವಕಾಶಗೊಳಿಸ-ಬಹುದಾದರೂ ಕರ್ಮಣಾ ಎಂಬ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಸಿದ್ಧಿ ಶಬ್ದಿತ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕುರಿತು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಕಾರಣತ್ವವು ಬೋಧಿತವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದಕವಾದ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮವೇ

ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣ 'ತರತಿ ಶೋಕಮಾತ್ಮವಿತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಜ್ಞಾನವು ಮುಕ್ತಿಕಾರಣ ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಹೊರತು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಕಾರಣತ್ವ-ವನ್ನಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ಅಪವಾದಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ 'ಭಾಕ್ತಂ ವಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಿ ಹೇತುತ್ವವು ಗೌಣ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತ-ವಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಶ್ರವಣಾದ್ಯುಪಾಸನವೇ ಮುಕ್ತಿಹೇತು ಎಂದು ನಿರ್ಣಯ ಶಕ್ಯವಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಲಘುವಾದ ಕರ್ಮರೂಪ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಫಲಸಿದ್ಧಿಸುವಾಗ ಕಠಿಣವಾದ ಉಪಾಸನೆಯು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಉಪಾಸನೆಯು ಮುಕ್ತಿಹೇತುವಾಗಲಿ. ಆದರೂ 'ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಮುಕ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಶ್ರವಣದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಸಾಧಕವಾದ ಧ್ಯಾನರೂಪ ಉಪಾಸನೆಯು ಅನಗತ್ಯ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾ ಅಯನಾಯ ವಿದ್ಯತೇ' (ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ). ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವಚನವು ಸಾವಧಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮವಚನಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ವಾಕ್ಯವು ಕರ್ಮವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಮೋಕ್ಷಕಾರಣ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದಕವಾಗಿದೆ. 'ಕರ್ಮಣೈವ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಕರ್ಮವು ಪರಂಪರಯಾ ಮುಕ್ತಿಕಾರಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಪಾಸನೆಯೇ ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಮುಕ್ತಿಹೇತು ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಬರುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸನೆ ಆವಶ್ಯಕ.

ದ್ವಾರಭೂತವಾದ ಜ್ಞಾನವಾದರೂ, ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವೇ ಹೊರತು ಕೇವಲ ಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವಲ್ಲ. 'ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕೆ 'ದೃಷ್ಟ್ವೈವತಂ ಮುಚ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ ಪರತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರವಣ ಮನನ ಧ್ಯಾನವೆಂದು ತ್ರಿತಯರೂಪವಾದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. 'ಕರ್ಮಣೈವ' ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಸಾವಧಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಮುಂದೆ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವುದು. ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಉಪಾಸನೆಯ ಸಮರ್ಥನೆ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಬಲೀಯಸ್ತ್ವಾಚ್ಚ ನ ಬಾಧಃ ಓಂ ॥ ೩-೩-೩೦

'ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಅವಧಾರಣ ಸಹಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಬಲ ಎನ್ನುವುದಾರೆ 'ಕರ್ಮಣ್ಯೈವ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಕೂಡ ಅವಧಾರಣ ಸಹಿತ ಮತ್ತು ಆಪ್ತವಾಕ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನದ ಫಲ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯವೋ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯವೋ? ಕರ್ಮಣ್ಯೈವ ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯು 'ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗಿಂತ ಪ್ರಬಲವೋ ಅಲ್ಲವೋ? ಕರ್ಮಣ್ಯೈವ ಎಂಬ ಅವಧಾರಣವು ನಿರವಕಾಶವೋ, ಸಾವಕಾಶವೋ? ಸಾವಕಾಶ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರ ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ? ಎಂಬ ವಿಷಯಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಪೂರಕವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- 'ಕರ್ಮಣ್ಯೈವ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯ. ಸಾವಧಾರಣ ಶ್ರುತಿ ಬಾಧಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಇದು ದುರ್ಬಲ ಎನ್ನುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಕೂಡ ಏವ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅವರಧಾರಣ ಸಹಿತವಾಗಿದೆ.

ಕರ್ಮವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಏವಕಾರಕ್ಕೆ ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಕರ್ಮದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಎಂದು ಸಾವಕಾಶಗೊಳಿಸಬಹುದಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಆಧಾರವಾಗಿಲ್ಲ.

ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧ ಬಂದಾಗ ಶ್ರುತಿಯೇ ಪ್ರಬಲ ಎಂದು 'ವಿರೋಧೇತ್ವನಪೇಕ್ಷಂ' ಎಂಬ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಅದು ಶ್ರುತಿಮೂಲಕವಾಗಿ ಸ್ಮೃತಿಯು ಪ್ರಮಾಣವೆನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಣ್ಯೈವ ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯು ಆಪ್ತವಾಕ್ಯತ್ವೇನ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದರಿಂದ ಇದೇ ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನಶ್ರುತಿಗೆ ಬಾಧ ಹೇಳಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಮೋಕ್ಷವು ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯ ಹೊರತು ಕೇವಲ ಕರ್ಮ-ದಿಂದಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯವೆನ್ನಲು ಪ್ರಬಲವಾದ ಶ್ರುತಿ ಲಿಂಗ ಉಪಪತ್ತಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿವೆ.

'ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಅವಧಾರಣವು (ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊರತು ಪಡಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸಾಧನವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದು) ನಿರವಕಾಶ-ವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಬಲ.

ಹಾಗೆಯೇ ಅನೇಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿದ ಇಂದ್ರನೂ ಕೂಡ ದುಃಖಾಸಂಮಿಶ್ರವಾದ ಸುಖರೂಪ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಇದೆ. ಇದು 'ಇಂದ್ರೋಽಶ್ವಮೇಧಾನ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವೂ ಆಗಿದೆ.

ಕರ್ಮವು ಅನಿತ್ಯಫಲವುಳ್ಳದ್ದು. ಅಂತಹ ಕರ್ಮದಿಂದ ನಿತ್ಯ ಪುರುಷಾರ್ಥವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಸಿಗಲಾರದು ಎಂಬ ಉಪಪತ್ತಿತೂ ಇದೆ. ಇದು 'ನಾಸ್ತಿ ಅಕೃತಿಃ ಕೃತೇನ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವೂ ನಿರ್ದುಷ್ಟವೂ ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ.

ಮತ್ತು 'ಕರ್ಮಣಾ ಬಧ್ಯತೇ ಜಂತುಃ' ...... ತಸ್ಮಾತ್ ಕರ್ಮ ನ ಕುರ್ವಂತಿ ಯತಯಃ ಪಾರದರ್ಶಿನಃ (ಕರ್ಮವು ಬಂಧಕ ಆದ್ದರಿಂದ ಯತಿಗಳು ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಲ್ಲ) ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯು ಭಗವದ್ವಾಕ್ಯವೂ ಮತ್ತು ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವೂ ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ (ಕರ್ಮಣಾ ಏವ ಸಂಸ್ಥಿತಾಃ) ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಕರ್ಮಣಾ ಸಂಸಿದ್ಧಿಂ ಆಸ್ಥಿತಾ ಏವ' ಎಂದು ಸಾವಕಾಶಗೊಳಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಕರ್ಮ ಸಾಧ್ಯ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅದು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ, ಉಪಾಸನಾ ಕರ್ತವ್ಯ ಎಂದು ಸಮರ್ಥನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಅನುಬಂಧಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ ॥ ३-३-३१

ವಿದ್ಯಾಧಿಕರಣದ ಗುಣಸೂತ್ರವಾದ 'ದರ್ಶನಾಚ್ಚ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ದರ್ಶನವು ಮುಕ್ತಿಹೇತು ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿಸಾಧ್ಯತ್ವವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ದರ್ಶನವು ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೇ ಕೇವಲ ಗುರುಪ್ರದಾನಸಹಿತವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ವಾದ ಉಪಾಸನೆಯು ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೇ ಆಗುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೇ ಮಾಡುವ ಉಪಾಸನೆಯು ಫಲಪ್ರದವಾಗುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೇ ಕೇವಲ ಗುರುಪ್ರದಾನಸಹಿತವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ದರ್ಶನವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸಮ್ಯಗ್ಲಕ್ಷಣ ಸಂಪನ್ನಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಗುರುಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಅಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ.

ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೇ ಹೋದರೆ ಉಪಾಸನೆಯೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದೇನಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ದ್ವೇಷದಿಂದಲೂ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬಹುದು. ದ್ವೇಷದಿಂದ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವುದಾದರೂ ಅದು ಅಪೇಕ್ಷಿತಫಲಪ್ರದವಾಗುವುದಿಲ್ಲ? ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲ 'ದ್ವೇಷಾಚ್ಚೈದ್ಯಾದಯೋ ನೃಪಾಃ' ಎಂದು ಸಪ್ತಮಸ್ಕಂಧ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷದಿಂದ ಧ್ಯಾನಮಾಡುವವರಿಗೂ ಮುಕ್ತಿಯಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೇ ಕೇವಲ ಗುರುಪ್ರದಾನಯುಕ್ತವಾದ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ದರ್ಶನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದಲೆ ದರ್ಶನವಾಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೇ ದ್ವೇಷದಿಂದ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬಹುದಾದರೂ, ಅಂತಹ ಉಪಾಸನೆಯು ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರ ಬದಲಾಗಿ ಅನರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯವು 'ದ್ವೇಷಾದ್ಯನ್ಮುಕ್ತಿಕಥನಂ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರೋಧಿ ತತ್' ಎಂದು ಆರಂಭಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನೇಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಪಾಸನೆಯೇ ಫಲಪರ್ಯವಸಾಯೀ ಆಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೂ ಗುರುಪ್ರಸಾದವೂ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೇ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು 'ತಥಾಪ್ಯನಾದಿಸಂಸಿದ್ಧ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗುಣಯೋಗತಃ ಲಭೇದ್ಗುರು ಪ್ರಸಾದಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ 'ದ್ವೇಷಾಚ್ಚೈ-ದ್ಯಾದಯೋ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಏನು ಗತಿ ಎಂದರೆ, ಅದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕಭಕ್ತನನ್ನು ಕುರಿತಾದದ್ದು ಎಂದು ಕೂಡಿಸಬೇಕು.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಭಕ್ತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಭಗವನ್ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದು ಭಕ್ತಿ ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದು. ಭಕ್ತಿಯೇ ವ್ಯರ್ಥ ಎಂದಾದರೆ-ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಕಥನವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಭಕ್ತಿಗೆ ಸಾಫಲ್ಯವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಬೇಕು. ಅದನ್ನೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಂತರಪೃಥಕ್ತ್ವವದ್ದೃಷ್ಟಿಶ್ಚ ತದುಕ್ತಮ್ ಓಂ ॥
೩-೩-೩೨

ಯಾವ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳು ಆವಶ್ಯಕ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತೋ ಅಂತಹ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಮುಕ್ತಿ ಹೇತುಭಗವದ್ದರ್ಶನವು ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿದೆಯೋ? 'ದೃಷ್ಟ್ವೈವ ತಂ ಮುಚ್ಯತೇ', 'ಭಕ್ತ್ಯಾ ಮಾಮಭಿಜಾನಾತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಬರುವ ಮುಕ್ತಿಹೇತು ಜ್ಞಾನವು ಒಂದೇ ರೀತಿಯದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬರುವ ಮುಕ್ತಿಹೇತುಜ್ಞಾನವು ಒಂದೇ ರೀತಿ ಯಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪಕ(ಪ್ರಮಾಣ) ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಎಲ್ಲರ ಮುಕ್ತಿಹೇತು ಜ್ಞಾನವು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ 'ದೃಷ್ಟ್ವೈವ ತಂ ಮುಚ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅವಿಶೇಷಿತ (ಏಕರೂಪ) ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ

ಎಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. 'ಭಕ್ತ್ಯಾ ಮಾಮಭಿಜಾನಾತಿ ಯಾವಾನ್ಯಶ್ಚಾಸ್ಮಿ ತತ್ತ್ವತಃ ತತೋ ಮಾಂ ತತ್ತ್ವತೋ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ವಿಶತೇ ತದನಂತರಮ್' ಎಂಬ ಗೀತಾ-ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಈ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳು ವಿಶೇಷಪರ (ತಾರತಮ್ಯೋಪೇತ ದರ್ಶನಪರ) ಎಂದು ಹೇಳಲು ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಉಪಾನಸೆಯು ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ್ದರಿಂದ ದರ್ಶನವೂ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗ-ಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿ ಉಪಸನಾತಾರತಮ್ಯವೇ ದರ್ಶನತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪಕ ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಬಾರದು? ಎಂದರೆ ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಧನವು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೃಷಿ ಮೊದಲಾದಲ್ಲಿ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಫಲವು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಸಾಧನತಾರತಮ್ಯ ಎಂಬುದು ಅಪ್ರಯೋಜಕ (ಫಲತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ). 'ಭಕ್ತ್ಯಾ ಮಾಂ......' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈಗ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವ ಎಂಬ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಕೆಲವರಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅಂತಹವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದರೆ 'ಅನಿಯಮ-ಸ್ಸರ್ವೇಷಾಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ನಿಯಮೇನ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಆಗುವ ಭಗವದ್ದರ್ಶನ ಅನೇಕವಿಧ-ವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಉಪಾಸನೆಯೂ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಅನೇಕವಿಧ ಉಪಾಸನಾಜನ್ಯಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಫಲವು ಸಾಧನಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರ-ವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಸಾಧನತಾರತಮ್ಯವಿದ್ದರೂ ಫಲಸಾಮ್ಯ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಕಂಡಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಸಾಧನತಾರತಮ್ಯವು ಅಪ್ರಯೋಜಕ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆಯಲ್ಲಾ? ಎಂದರೆ, ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ 'ಅಂತರ್ದೃಷ್ಟಯಃ ಬಹಿ-ರ್ದೃಷ್ಟಯಃ' ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವೈಚಿತ್ರ್ಯ ಪ್ರಮಿತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಏಕರೂಪಜ್ಞಾನ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ

ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಏಕರೂಪಜ್ಞಾನವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಉಪಾಸನಾತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಕಾದಾಚಿತ್ಕವಾದ ಕರ್ಷಕ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕೂಡಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮೋಕ್ಷವಾಗದೇ ಹೋಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, 'ದೃಷ್ಟ್ವೈವ ಹ್ಯವತಾರಾಣಾಮ್' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾದ ಭಗವದ್ದರ್ಶನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಹಾಗಾದರೆ 'ಭಕ್ತ್ಯಾ ಮಾಂ.....' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯಾವಾನ್ ಯಶ್ಚಾಸ್ಮಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸರ್ವರಿಗೂ ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದಕ್ಕೆ ಏನು ಗತಿ? ಎಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಸರ್ವವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷಹೇತು ಎಂದಷ್ಟೇ ಈ ಸ್ಮೃತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅಥವಾ ವಿಶೇಷವಾದ ಸರ್ವವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನವೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದರೆ, ಆಗ ಅದು ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಯಾದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನನ್ನು ಕುರಿತಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- 'ಯಾವದಧಿಕಾರಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷತಾರತಮ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ದರ್ಶನ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದರ ಮೂಲಕ ಮೋಕ್ಷತಾರತಮ್ಯದ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಯೋಜನ.

॥ ಓಂ ನ ಸಾಮಾನ್ಯಾದಪ್ಯುಪಲಬ್ಧೇರ್ಮೃತ್ಯುವನ್ನ ಹಿ ಲೋಕಾಪತ್ತಿಃ ಓಂ ॥ ೩-೩-೩೩

ಯಾವ ಭಗವದ್ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತೋ ಅಂತಹ ದರ್ಶನವು ಬಿಂಬವಿಷಯಕವಾದರೆ ಮಾತ್ರ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಭಗವದ್ದರ್ಶನವು ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ರೂಪ (ಭಗವಂತನ)ದ್ದಾದರೂ

ಮುಕ್ತಿಹೇತುವಾಗುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಬಿಂಬರೂಪದ ದರ್ಶನವೇ ಆಗ ಬೇಕೋ? ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ರೂಪದ ದರ್ಶನವೇ ಮೋಕ್ಷಹೇತುವಾದರೆ 'ನ ಸ್ಥಾನತೋಪಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ರೂಪಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದು ತಪ್ಪು ಎಂದಾಗುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ಯಾವುದೋ ಒಂದು ರೂಪದ ದರ್ಶನ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಹೇತುವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಆಗ ಅಂತಹ ದರ್ಶನ ವ್ಯರ್ಥ ಎಂದಾಗುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ಎಂದು ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಯಾವುದಾದರೊಂದು ರೂಪದ ದರ್ಶನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ . ಏಕೆಂದರೆ, ಭಗವಂತನ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ರೂಪಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಮೋಕ್ಷ ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿ ಇದೆ. ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ'ನ ಸ್ಥಾನತೋಽಪಿ ಪರಸ್ಯೋಭಯಲಿಂಗಂ ಸರ್ವತ್ರ ಹಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭಗವಂತನ ಸರ್ವರೂಪಗಳಿಗೂ ಸಾಮ್ಯ ಎಂಬುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಸಾಮಾನ್ಯ-ದರ್ಶನವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗದೇ ಹೋದರೆ ಅಂತಹ ದರ್ಶನ ವ್ಯರ್ಥ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಭಗವಂತನ ದರ್ಶನ ವ್ಯರ್ಥ ಎನ್ನುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಮೋಕ್ಷವೇ ಫಲ ಎನ್ನಬೇಕು. ಆಗ ಸಾಮಾನ್ಯದರ್ಶನವೂ ಮೋಕ್ಷಹೇತು ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಇನ್ನು ನಿಗದಿತವಾದ ಕಿಂಚಿದ್ರೂಪ-ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷಹೇತು ಬೇರೆಯದು ಅಲ್ಲ ಎಂದರೆ, ಬಿಂಬದರ್ಶನದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಕಿಂಚಿತ್ ಬಿಂಬಜ್ಞಾನವು ಅಂದರೆ ಕೆಲವರ ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷಹೇತು, ಉಳಿದದ್ದು ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಹೀಗೆ ಹೇಳಲು ಬರುವುದರಿಂದ 'ಅನಿಯಮಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ' ಎಂದು ಸಕಲಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಮೋಕ್ಷ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಬಿಂಬದರ್ಶನವೇ ಮೋಕ್ಷಹೇತು ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್‌ರೂಪ-ಜ್ಞಾನವಲ್ಲ. ಹೇಗೆ, ಎಲ್ಲಾ ದೇಹತ್ಯಾಗವೂ ದೇಹತ್ಯಾಗವೇ ಆದರೂ ಚರಮ ದೇಹತ್ಯಾಗ ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ಮರಣದ ನಂತರವೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೋ ಹಾಗೆ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದರೂ ಭಗವಂತನ ಸಂಕಲ್ಪಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಬಿಂಬರೂಪದರ್ಶನವೆಂಬ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವುದೋ ಒಂದು ರೂಪಜ್ಞಾನವಲ್ಲ. 'ಸಮೋಪಿ ಭಗವಾನ್ ಸ್ವಬಿಂಬ-

ದರ್ಶನೇ ಏವೈನಂ ಮೋಚಯತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಬಿಂಬದರ್ಶನ-ದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯದರ್ಶನ ವ್ಯರ್ಥವಾಯಿತಲ್ಲ? ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ 'ಸಾಮಾನ್ಯದರ್ಶನಾಲ್ಲೋಕಾಃ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸಾಮಾನ್ಯದರ್ಶನದಿಂದ ಮಹರಾದಿಲೋಕ-ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ. 'ಮುಚ್ಯತೇ ನಾತ್ರ ಸಂದೇಹೋ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತು ಸ್ವಾತ್ಮಯೋಗ್ಯಯಾ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯದರ್ಶನ ಬಿಂಬದರ್ಶನ ಎಂಬ ವಿಕಲ್ಪವಿದ್ದರೂ ಬಿಂಬದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವಿಕಲ್ಪ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ನಿಯಮೇನ ಬಿಂಬೋಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದರ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಪರೇಣ ಚ ಶಬ್ದಸ್ಯ ತಾದ್ವಿಧ್ಯಂ ಭೂಯಸ್ತ್ವಾತ್ತ್ವನುಬಂಧಃ ಓಂ ॥ ೩-೩-೩೪

ಹಿಂದೆ ಭಕ್ತಿಯು ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಹೇತು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ದರ್ಶನವು ಭಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಆಗುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಈಶ್ವರಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೋ? 'ಭಕ್ತಿರೇವೈನಂ ದರ್ಶಯತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಈಶ್ವರನಿಂದಾಗುವ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿಯು ಕರಣ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೋ? ಭಕ್ತಿಯು ಕರಣ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಕವಿಲ್ಲ 'ಭಕ್ತಿರೇವ' ಎಂದು ಬೇರೆ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂತಲೋ ಅಥವಾ ಕರಣತ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಕವಿದ್ದು ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿಯನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಸ-ಬಹುದು ಎಂತಲೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಭಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ದರ್ಶನವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, 'ಭಕ್ತಿರೇವೈನಂ ದರ್ಶಯತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದರ್ಶನವನ್ನು

ಕುರಿತು ಭಕ್ತಿಯು ಕರ್ತೃ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಭಕ್ತಿಗೆ ಕರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಯಾವುದೇ ಕಲ್ಪಕವಿಲ್ಲ. ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಅನೇಕ ಸಾಧನಗಳಿದ್ದರೂ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ? ಅದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಕಾರಣ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಕರಣತ್ವಕಲ್ಪನೆ ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಹಾಗಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯೇ ಈಶ್ವರಪ್ರಸಾದದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೇ ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಭಗವಂತನ ಅಪರೋಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಈಶ್ವರಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ದರ್ಶನವಾಗುವುದು. ಭಕ್ತಿಯೇ ದರ್ಶನಕರ್ತೃ ಎಂದಾದರೆ 'ಏತೈರುಪಾಯೈರ್ಯತತೇ ಯಸ್ತು ವಿದ್ವಾನ್ ತಸ್ಯೈಷ ಆತ್ಮಾ ವಿಶತೇ ಬ್ರಹ್ಮಧಾಮ' ಎಂಬ ಅಥರ್ವಣ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವಚನ, ಭಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಯಾರು ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಪಡುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ-ವನಿಗೆ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಭಗವಂತನು ಬ್ರಹ್ಮಧಾಮ ಎನಿಸಿಕೊಂಡ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಗೋಚರನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿ-ಗಳಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಈಶ್ವರನೇ ತನ್ನ ಅಪರೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ 'ಭಕ್ತಿರೇವೈನಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಭಕ್ತಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ-ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಬದಲಾಗಿ ಕರಣತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎನ್ನಬೇಕು.

ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಕೂಡಿಸುವುದು? ಎಂದರೆ, ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಮೊದಲನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿ ಸಕಲ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಿಯಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಭಕ್ತಿಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಾಚಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ 'ಭಕ್ತಿರೇವೈನಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಭಕ್ತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ವಿಷ್ಣು ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿ ಈ ಶ್ರುತಿಗೆ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

'ಭಕ್ತಿಸ್ಥಃ ಪರಮೋ ವಿಷ್ಣುಃ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ದರ್ಶನವಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅನಾದಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ

ಈಶ್ವರನೇ ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- 'ತದವ್ಯಕ್ತಮಾಹ ಹಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭಗವಂತನ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವದ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಭಕ್ತಿಯೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಭಗವಂತನ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ, ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ತಾನೇ ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಗೋಚರನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವಕ್ಕೆ ಭಂಗವಿಲ್ಲ. ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಯೋಜನ.

॥ ಓಂ ಏಕ ಆತ್ಮನಃ ಶರೀರೇ ಭಾವಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೩೫

ಅನಾದಿ ಭಕ್ತಿಯು ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಕರಣ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, 'ಓಂ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಾದಿಭಕ್ತ್ಯಾದಿಸಂಪತ್ತಿ ಎಂಬ ಯೋಗ್ಯತಾ ಅದರ ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವ ಏನಿದೆಯೋ ಅದೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳು ಅನಾದಿ-ಯೋಗ್ಯತಾ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾಗಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಆಗಿದೆಯೋ? ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಅನಾದಿ ಎಂಬುದು ಅಸಂಭಾವಿತವೋ ಅಥವಾ ಸಂಭಾವಿತವೋ? ಅರ್ಜುನಾದಿ ಅಂಶರಿಗೆ ಸ್ವರೂಪೋತ್ಪತ್ತಿ ಇದೆಯೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ಅಂಶಾಂಶಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವೋ ಅಥವಾ ಅಭೇದವೋ? ಅಂಶಾಂಶಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದ ಸಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣ ಇಲ್ಲ - ಬಾಧಕವೇ ಇದೆಯೋ ಅಥವಾ ಸಾಧಕವಿದೆ ಬಾಧಕವಲ್ಲವೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಉಪಾಸನಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನಾದಿಯೋಗ್ಯತಾ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅಂಶಾಂಶಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕ-ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಅದರ ಬದಲಾಗಿ ಬಾಧಕವೇ ಇದೆ. ಅಂಶಾಂಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಚೈತ್ರ-ಮೈತ್ರರಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಜ್ಞಾನ, ಸುಖ, ದುಃಖ ಮೊದಲಾದವು-ಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವೇ ಕಂಡುಬಂದಿದೆ. ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಪ್ರಮಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಸುಖಾದಿಗಳ ಭೇದವನ್ನು ಕೈಬಿಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಇದೇ ಬಾಧಕ.

ಹೀಗೆ ಸಾಧಕವಿಲ್ಲ, ಬಾಧಕವಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಶಾಂಶಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಒಪ್ಪಬೇಕು.

ಅಂಶಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು ಅನಾದಿಯಾದರೂ ಅವನ ಅಂಶನಾದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಸ್ವರೂಪೋತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ಅಂಶರಾದ ಅರ್ಜುನಾದಿಗಳು ಸಾದಿ ಎಂದಾದ ಮೇಲೆ ಅವರ ಧರ್ಮವಾದ ಯೋಗ್ಯತೆಯೂ ಸಾದಿ ಎಂದು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಅನಾದಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಹೀಗಾಗಿ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನಾದಿಯೋಗ್ಯತಾ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಉಪಾಸನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಯೋಗ್ಯತಾ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇದೆ. ಅಂಶಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪೋತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಈ ಶರೀರ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ವಾದ, ಅಂಶವು ಆಚರಿಸಿದ ಯಾವುದೇ ಪೂರ್ವತನ ಕರ್ಮ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಶರೀರ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಶರೀರವು ಕರ್ಮನಿರ್ಮಿತ ಅಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಆಗ ಮೋಕ್ಷವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. (ಕರ್ಮನಿರ್ಮಿತ-ವಾದರೆ ಆಗ ಕರ್ಮನಾಶವಾದ ಮೇಲೆ ಶರೀರನಾಶ ಹೇಳಬಹುದು. ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದರೆ ಅಸಾಧ್ಯ).

ಹಾಗಾಗಿ 'ಅಂಶಿನಸ್ತು ಪೃಥಗ್ಜಾತಾ ಅಂಶಾಸ್ತಸ್ಯೈವ ಕರ್ಮಣಾ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಅಂಶಿಯ ಕರ್ಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅಂಶರಾದ ಅರ್ಜುನಾದಿಗಳು ಇದ್ದಾರೆ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳ-ಬೇಕಾದರೆ ಅಂಶಾಂಶಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿರಬಾರದು. ಅಂಶಿಕರ್ಮಾರ್ಜಿತ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅಂಶಾವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಅಭೇದವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ರೀತಿ ಕೂಡಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿ ಎಂಬ ಅಭೇದಸಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಅಂಶಾಂಶಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಜೊತೆಗೆ ಅಂಶಿಯು ಮಾಡುವ ಪ್ರಧಾನಸಾಧನವಾದ ಉಪಾಸನೆಯ ಫಲ ವನ್ನು ಅಂಶನೂ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪದೇ ಇದನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿ ಕೂಡಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿರೂಪ ಅಭೇದಸಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ಅಂಶಾಂಶಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದ

ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಅಂಶನು, ಅಂಶಿಯು ಅನುಭವಿಸುವ ಅಲ್ಪಜ್ಞಾನ ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸದೇ ಇರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ, ಅಂಶನು ಮನುಷ್ಯನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿರುವುದು. ಭೂಸಂಪರ್ಕ, ಪ್ರಾಕೃತಾನ್ನ ಭೋಜನ ಇತ್ಯಾದಿ ಹಾಗೂ ಭಗವಂತನ ಇಚ್ಛೆ ಇವುಗಳೇ ಆಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಬಾಧಕಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅಂಶಾಂಶಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಮೇಲೆ ಅಂಶಿಯು ಅನಾದಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಅಂಶವೂ ಅನಾದಿಯೇ ಆಗಬೇಕು. ಅಂಶಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪೋತ್ಪತ್ತಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅನಾದಿಯಾದ ಅಂಶನ ಧರ್ಮವಾದ ಯೋಗ್ಯತೆಯೂ ಅನಾದಿಯೇ ಆಯಿತು. ಹೀಗಾಗಿ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಯೋಗ್ಯತಾಪೇಕ್ಷಾ ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಅನಾದಿ ಯೋಗ್ಯತಾಸಾ-ಪೇಕ್ಷತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪದೇ ಹೋದರೆ ಆಗ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇಲ್ಲದವರೂ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬಹುದು ಎಂದಾಗಿ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅನಾದಿ-ಯೋಗ್ಯತಾಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಬೇಕು. ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಯೋಜನ.

॥ ಓಂ ಅಂಗಾವಬದ್ಧಾಸ್ತು ನ ಶಾಖಾಸು ಹಿ ಪ್ರತಿವೇದಮ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೩೬

ಹಿಂದೆ ಅರ್ಜುನಾದ್ಯಂಶರಿಂದ ಅಭಿನ್ನರು ಎಂದು ಪ್ರಕೃತರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಆ ದೇವತೆಗಳ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರದಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಭಗವದುಪಾಸನೆಯನ್ನು ಅದೊಂದನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕೋ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನಾ ಸಹಿತವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೋ? ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ', ಪೂಜಯೋನ್ನಾನ್ಯದೇವತಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಳಗಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಅನ್ಯದೇವತಾ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ್ದಾರೋ ಅಥವಾ ಅನ್ಯ-ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬಾರದು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ? ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬಾರದು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಕೇವಲ ಭಗವದುಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, 'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ' ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ಯ-ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನಾ ಪೂಜಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅನ್ಯ-ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನಾ ನಿಷೇಧಕ್ಕೆ ಅವರನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರರು ಎಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬಾರದು, ಎಂದಷ್ಟೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಎನ್ನಲು ಯಾವುದೇ ಜ್ಞಾಪಕವಿಲ್ಲ.

ದ್ವಿತೀಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಅನ್ಯದೇವತೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಒಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ ಎಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ದೇವತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರಲ್ಲೂ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಹಾಗು ಈ ರೀತಿಯ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಯಾವ ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲ (ಸಾಮ್ಯೋ-ಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ).

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಅನ್ಯದೇವತೋಪಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭಗವದುಪಾಸನೆ-ಯನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ, ವೇದದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯಿದೆ. ಈ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯು 'ಆಧ್ಯಾನಾಯ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಉಪಾಸನೆಗೋಸ್ಕರವೇ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ ವೇದದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಿರುವುದೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವತೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪದೇ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿ ಎಂಬ ಸಾಧಕವಿರುವುದರಿಂದ ದೇವತೋಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅನ್ಯದೇವತೋಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ್ದರಿಂದಲೇ 'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಧನ್ಯೇನ ಅನ್ಯದೇವತೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದಷ್ಟೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಬೇಕು ಹಾಗಾಗಿ 'ತಮೇವೈಕಂ ....' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ.

ಅನ್ಯದೇವತೋಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದಾದರೂ 'ಸಮತ್ವಾ-ದ್ವೋತ್ತಮತ್ವಾದ್ವಾ...' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿಚೋಚ್ಚಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತಮರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಧಮರಲ್ಲಿ

ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬಾರದು. ಆ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೇಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಭಗವದ್ವಾಚಕ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು (ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷಾ ಇತ್ಯಾದಿ) ಇತರ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡದೇ, ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ (ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ ಸಮವರ್ತತಾಗ್ರೇ ಇತ್ಯಾದಿ) ಇತರ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕೋ ಹಾಗೆ ಉತ್ತಮರಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಧಮರಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬಾರದು. ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಾಡಬೇಕು.

ಆದರೆ ಅಧಮದೇವತೆಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉತ್ತಮರಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡ-ಬಹುದು. ಹೇಗೆ ಅಧಮದೇವತಾಪ್ರತಿಪಾದಕ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉತ್ತಮ-ದೇವತಾಪರವಾಗಿಯೂ ತಿಳಿಯಬೇಕೋ ಹಾಗೆ. ಗುಣೋಪಸಂಹಾರ ರೂಪವಾದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ವಿಶೇಷಫಲಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಮಾಡಬೇಕು. ಎಲ್ಲರೂ ಮಾಡಬಾರದು (ಪರಿವಾರತಯಾ ಅಂಗ-ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಮಾಡಬೇಕು). ಈ ವಿಚಾರವು 'ಉಪಾಸನಾಂಗದೇವಾನಾಂ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ :- ದೇವತಾಪ್ರತಿಪಾದಕ ವೇದಭಾಗವು ಸಾರ್ಥಕ ಎಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುವುದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಯೋಜನ.

॥ ಓಂ ಭೂಮ್ನಃ ಕ್ರತುವಜ್ಜ್ಯಾಯಸ್ತ್ವಂ ತಥಾ ಚ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ ॥ ೩-೩-೫೭

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರರೂಪ ದೇವತೋಪಾಸನೆಯ ಫಲ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅಂತಹ ಉಪಾಸನೆ-ಯನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಭೂಮ-ಗುಣದ ಉಪಾಸನೆಯು ಎಲ್ಲರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡಬಾರದು ಎಂಬ ಶಂಕಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಭೂಮಗುಣೋಪಾಸನೆಯ ಫಲ ನಿರತಿಶಯ ಭೂಮತ್ವ. ಅದು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಪ್ಯವಲ್ಲ. ಈ ರೀತಿ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಭೂಮಗುಣವು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಉಪಾಸ್ಯವಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಉಪಾಸ್ಯವೋ? ಭೂಮ ಗುಣೋ-ಪಾಸನೆಯು ವ್ಯರ್ಥವೋ ಅಥವಾ ಸಾರ್ಥಕವೋ? ಹೀಗೆ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಪೂರಕವಾದ ವಿಚಾರ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದೆ.

ಭೂಮಗುಣವು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯವಲ್ಲ ಎಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಹೇಗೆ ಸಂಭೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಬರುವ ಫಲವು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಪ್ಯವಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಸಂಭೃತ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬಾರದೋ ಹಾಗೆ ಭೂಮಗುಣದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಮಾಡಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಭೂಮಗುಣೋಪಾಸನೆಯ ಫಲ ನಿರತಿಶಯಪೂರ್ಣತ್ವ. ಇದು ಯಾರಿಂದಲೂ ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ-ವಾದ್ದರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಭೂಮಗುಣೋಪಾಸನೆ ವ್ಯರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯವಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಭೂಮತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡದೇ ಹೋದರೂ ಆನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಸನೆ ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲಾ?

ಪರಿಹಾರ :- ಎಂದರೆ ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಹೇಗೆ ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನೆಯು ಯೋಗ್ಯಫಲ ಹೊಂದಲನುಪಯೋಗಿಯಾದ್ದರಿಂದ ವ್ಯರ್ಥವೋ ಹಾಗೇ ಭೂಮತ್ವೋಪಾಸನೆಯೂ ಕೂಡ. ಹಾಗಾಗಿ ವಿಶೇಷಣ-ವಾಗಿಯೂ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯವಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಭೂಮಗುಣವು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, 'ಭೂಮೈವ ದೇವಃ ಪರಮೋ ಹ್ಯುಪಾಸ್ಯಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಭೂಮತ್ವದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಆನಂದಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಇಷ್ಟಫಲ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಜ್ಞಾನಂ ಭೂಮ, ಆನಂದಃ ಭೂಮಾ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಭೂಮಗುಣೋಪಾಸನೆಯು ಅಭಿಮತಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ ಸಾರ್ಥಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯವೂ ಆಗಿದೆ. ಹೇಗೆ ದೀಕ್ಷಾ, ಪ್ರಾಯಣೀಯ, ಉದಯನೀಯ, ಸವನತ್ರಯ, ಅವಭೃಥ ಇವುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಕ್ರತುವು ಸರ್ವ-

ಯಾಗಗಳಲ್ಲೂ ಅನುಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಯಾಗವು ಸಫಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದರೆ ವಿಫಲವಾಗುತ್ತದೆ, ಹಾಗಾಗಿ ಕ್ರತುವು ಶ್ರೇಷ್ಠ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಅವಶ್ಯಕರ್ತವ್ಯ. ಅದೇ ರೀತಿ ಭೂಮಗುಣಸಹಿತವಾಗಿ ಆನಂದಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅದು ಸಫಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದರೆ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗೇ ಭೂಮತ್ವ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಓಂ ಕಾರ್ಯಾಖ್ಯಾನಾತ್ ಓಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಲೌಕಿಕಗುಣೋಪಾಸನೆಯು ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದರ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಭೂಮತ್ವ ಸಹಿತವಾಗಿ ಆನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡದೇ ಹೋದರೆ ಅಲೌಕಿಕತ್ವ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

॥ ಓಂ ನಾನಾ ಶಬ್ದಾದಿಭೇದಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೫೮

ಹಿಂದೆ ಭೂಮಗುಣವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು. ಅದರ ವಿಶೇಷವಿಚಾರವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಅಥವಾ ಭೂಮತ್ವವು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯ-ವಾದರೆ ಆಗ 'ಯಾವದಧಿಕಾರಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಭೂಮತ್ವವು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆಯೋ? ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ತೋರಿದರೆ ಅಂತಹ ಪ್ರತೀತಿಯು ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ಭೂಮತ್ವವು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ನಾನಾರೂಪವಾಗಿಯೂ ಇರ-ಬಹುದೋ? ಹೀಗೆ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಭೂಮತ್ವವು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಭೂಮತ್ವ ಎಂದರೆ ನಿರತಿಶಯಪೂರ್ಣತ್ವ. ಇಂತಹ ಭೂಮತ್ವದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಭೂಮತ್ವವು ನಾನಾರೂಪವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕರೂಪವಾಗಿದೆ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಭೂಮತ್ವವು

ಏಕರೂಪವಾಗಿದ್ದರೂ ಶ್ರವಣ, ಮನನ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅದು ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ತೋರುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಆಗ ಅಂತಹ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನತ್ವ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಭೂಮತ್ವವು ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದೇ ಯುಕ್ತ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಭೂಮತ್ವವು ಅನೇಕವಿಧವಾಗಿದೆ. ಹೇಗೆ ಅತೀತವಾದ ವತ್ಸರ, ಮಾಸ, ಪಕ್ಷ, ದಿನ, ಘಟಿಕಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಆನಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವಿದೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಭೂಮತ್ವವು ನಿರತಿಶಯಪೂರ್ಣತ್ವರೂಪವಾದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಭಗವಂತನ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗು ಭಗವಂತ-ನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಆನಂತ್ಯಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಅನು-ಗುಣವಾಗಿ ಅಷ್ಟಷ್ಟು ಪೂರ್ಣತ್ವವು ಶ್ರವಣ ಮನನ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ಭಗವಂತನ ಗುಣದ ಪೂರ್ಣತ್ವ ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ತೋರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಇಲ್ಲ.

ಭೂಮತ್ವವು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿಯೇ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ತಾವು ಹೊಂದಬೇಕಾದ ಫಲಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಅನೇಕವಿಧವಾಗಿಯೇ ಭೂಮತ್ವದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಹಿಂದೆ 'ಯಾವದಧಿಕಾರಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಉಪಾಸಕತಾರತಮ್ಯದ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ವಿಕಲ್ಪೋ ವಿಶಿಷ್ಟಫಲತ್ವಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೫೯

ಹಿಂದೆ ಭಗವಂತನ ಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರು. ಈಗ ಭಗವಂತನ ರೂಪಗಳ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರಾದ್ದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಭಗವದುಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಂಬ-ರೂಪಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ರೂಪದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲೇಬಾರದು ಎಂಬ ನಿಯಮವಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಮಾಡಬಹುದು ಅಥವಾ ಮಾಡದೇ ಇರಬಹುದು ಎಂಬ ವಿಕಲ್ಪವೋ? ಬಿಂಬಾತಿರಿಕ್ತ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಫಲ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಬಿಂಬಾತಿರಿಕ್ತೋಪಾಸನೆಗೆ ಮೋಕ್ಷವೇ ಫಲವೋ

ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಫಲವೂ ಇದೆಯೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಬಿಂಬಾತಿರಿಕ್ತ ನರಸಿಂಹಾದಿರೂಪಗಳ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳು ಮಾಡುವ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಮೋಕ್ಷಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಫಲವಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮೋಕ್ಷವಾದರೋ 'ನ ಸಾಮಾನ್ಯಾದಪ್ಯುಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಬಿಂಬೋಪಾಸನೆಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಬಿಂಬಾತಿರಿಕ್ತೋಪಾಸನೆಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಫಲ ಎನ್ನಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಅತಿರಿಕ್ತೋಪಾಸನೆಯು ನಿಷ್ಫಲ ಎಂದಾಯಿತು. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಈ ಅತಿರಿಕ್ತೋಪಾಸನೆಯು ಮೋಕ್ಷೋಪಯೋಗಿಯಾದ ಬಿಂಬೋಪಾಸನೆಗೆ ವಿಘ್ನವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಉಪಾಸಕರು ಮೋಕ್ಷವನ್ನೇ ಬಯಸುತ್ತಾರಾದರೂ ಮೋಕ್ಷಹೇತುವಾದ ಬಿಂಬೋಪಾಸನೆಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಬಿಂಬಾ-ತಿರಿಕ್ತೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ನರಸಿಂಹಾದಿರೂಪಗಳ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ದುರಿತನಿವೃತ್ತಿಯು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅದು ಸಫಲವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದರೆ ಯಾವ ಉಪಾಸಕನು ತೀವ್ರವಾದ ಸ್ವಬಿಂಬೋ-ಪಾಸನೆಯಿಂದಲೇ ದುರಿತಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಮರ್ಥನೋ ಅಂತಹವನು ಅತಿರಿಕ್ತೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಹೀಗೆ ಅತಿ-ರಿಕ್ತೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಕಲ್ಪ ಎಂಬುದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಹೇಗೆ ಅತಿ-ರಾತ್ರಯಾಗದಲ್ಲಿ ಷೋಡಶಿಗ್ರಹಣ ಅಗ್ರಹಣ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಕಲ್ಪ ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ.

ಇನ್ನು 'ಮುಕ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಆತ್ಮಯೋಗ್ಯಂ ಹಿ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಕೂಡ ಅತಿರಿಕ್ತೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ವಿಕಲ್ಪ ಎಂಬುದನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಬಿಂಬಾತಿರಿಕ್ತೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ನರಸಿಂಹಾದಿ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಸಾಫಲ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ-ದಂತಾಯಿತು (ಆ ರೂಪಗಳ ಉಪಾಸನೆಯೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದಾಗಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತಿತ್ತು). ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಕಾಮ್ಯಾಸ್ತು ಯಥಾಕಾಮಮ್ ಸಮುಚ್ಚೀಯೇರನ್ ನ ವಾ ಪೂರ್ವಹೇತ್ವಭಾವಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೩-೪೦

ನರಸಿಂಹಾದಿ ರೂಪಗಳ ಉಪಾಸನೆಯು ಮೋಕ್ಷೋಪಯೋಗಿಯಾದ ದುರಿತನಿವೃತ್ತಿ ಎಂಬ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕು ಎಂದಾದರೆ ಮೋಕ್ಷೋಪಯೋಗಿಯಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಕಾಮ್ಯರೂಪಗಳ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಅಥವಾ ನರಸಿಂಹಾದಿ ರೂಪಗಳ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೋ ಹಾಗೇ ಕಾಮ್ಯರೂಪಗಳ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ವಿಕ್ಪವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಕಾಮ್ಯಸಾಧನವಾದ ಭಗವದ್ರೂಪ ಹಾಗು ಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನೆಯು ಆವಶ್ಯಕವೋ ಅಥವಾ ವಿಕಲ್ಪವೋ? ಕಾಮ್ಯರೂಪಗಳ ಉಪಾಸನೆಯು ಆವಶ್ಯಕ ಎಂದಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷೋಪಯೋಗಿತ್ವ ಇದೆಯೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ಎಂದು ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರ ಬಂದಿದೆ.

ಕಾಮ್ಯರೂಪೋಪಾಸನೆ ಆವಶ್ಯಕ ಎಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಸಂಪತ್ತಿಲ್ಲದೇ ಹೋದರೆ ಜ್ಞಾನ ಲಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಸಂಪತ್ಪ್ರದವಾದ ಯಾವ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳು ಹಾಗು ಗುಣಗಳಿವೆಯೋ ಅವುಗಳ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಇಂತಹ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಜೀವನ ನಿರ್ವಹಣೆ ಆಗುವುದರ ಮೂಲಕ ಜ್ಞಾನವೂ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಕಾಮನೆ ಎಂಬುದು ಎಲ್ಲರಲ್ಲೂ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಕಾಮ್ಯಭಗವದ್ರೂಪಗಳ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಆವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಕಾಮ್ಯರೂಪಗಳ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ, ಸಂಪತ್ತು, ಮನೆ, ತೋಟ, ಹೊಲ ಇವುಗಳು ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವವರೂ ಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅರ್ಥಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಕಾಮ್ಯರೂಪಗಳ ಉಪಾಸನೆಯು ಮೋಕ್ಷೋಪಯೋಗಿಯಾದ ಉಪಾಸನೆಗೆ

ಉಪಯೋಗಿಯಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅಧಿಕಾರಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಮೋಕ್ಷವನ್ನೇ ಬಯಸುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಅರ್ಥಾದಿಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳು ಕಾಮ್ಯರೂಪೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಯಾರು ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಲ್ಲವೋ ಅವರು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೀಗೆ ಅಧಿಕಾರಿ-ವಿಶೇಷವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಅಥವಾ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳೂ ಕೂಡ ಅರ್ಥಾದಿಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಮಾಡಬಾರದು ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿ-ಗಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೀಗೆ ಫಲವಿಶೇಷವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಕಾಮ್ಯೋಪಾಸನೆಯು ಆವಶ್ಯಕ ಎಂಬ ನಿಯಮ ಮಾಡಬಾರದು. ಇನ್ನು 'ಯಸ್ಯ ಯಸ್ಯ ಹಿ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಕಲ್ಪವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ :- ಹಿಂದೆ ವೈರಾಗ್ಯಪಾದದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗರ್ಭಯಾತನಾದಿಗಳ ನಿರೂಪಣೆಯನ್ನು ಮಾಡ-ಲಾಗಿತ್ತು. ಅದರ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ (ಕಾಮ್ಯರೂಪಗಳ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದಾದರೆ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ).

॥ ಓಂ ಅಂಗೇಷು ಯಥಾಶ್ರಯಭಾವಃ ಓಂ ॥ ೩-೩-೪೧

ಹಿಂದೆ ಕಾಮ್ಯೋಪಾಸನೆಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಇದ್ದಾರಾದ್ದರಿಂದ ಅದು ಕಾರ್ಯವಾದರೂ ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನೆಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೇ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದು ಕಾರ್ಯವಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಭಗವಂತನ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತರು ಎಂಬುದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೋ ಅಥವಾ ಮಾಡಬೇಕೋ? ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಭಗವಂತನ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹಾಗು ಆ ರೀತಿಯ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದು ಜೊತೆಗೆ ಭಗವಂತನ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಉಪಾಸ್ಯವೇ ಎಂಬ ಗುಣಸಾಧಾರಣ್ಯಶ್ರವಣ,

ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನೆಯು ಕಾರ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕ-ವಾಗಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಆಗಿದೆಯೋ? ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನೆಗೆ ಅಧಿಕಾರಿ-ಗಳು ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದ್ದಾರೋ? ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಇದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪಕ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ಎಂಬುದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ರೀತಿಯ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- 'ಬ್ರಹ್ಮಾ ಶಿರಸಿ ಲಲಾಟೇ ರುದ್ರಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಭಗವಂತನ ಅಂಗಾಶ್ರಿತರು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವುದು ಉಪಾನಸೆಗೋಸ್ಕರವೇ ಎಂದು 'ಆಧ್ಯಾನಾಯ ಪ್ರಯೋಜನಾ-ಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪದೇ ಹೋದರೆ ಅಂಗಾಶ್ರಿತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿ ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣವಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ 'ಯಸ್ಮಿನ್ ಯಸ್ಮಿನ್ ಯೋ ಹಿ ಚಾಂಗೇ ನಿವಿಷ್ಟಃ ಪರಸ್ಯ ಚಿಂತ್ಯಃ ಸ ತಥಾ ತಥೈವ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಗಾಶ್ರಿತತ್ವೇನ ದೇವತೋಪಾಸನೆಯು ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹಾಗೇ, 'ಸಾಧಾರಣ್ಯಾತ್ ಸರ್ವಗುಣಾಃ ಪರಸ್ಯ ಸಮಾಹಾರ್ಯಾಸ್ತತ್ವದೃಶೋ ಮುಮುಕ್ಷೋಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗುಣಗಳಂತೆ ಸೂರ್ಯಾ-ದ್ಯಾಶ್ರಯ ಚಕ್ಷುಷ್ಟ್ವ (ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಚಕ್ಷುಸ್ಸುಳ್ಳವನು ಭಗವಂತ) ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಭಗವಂತನ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳೂ ಅಂಗ-ದೇವತೋಪಾಸನೆಯು ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾಗಿವೆ. ಅದು ಅಕಾರ್ಯ ಹೇಗೆ?

ಪರಿಹಾರ :- ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೂ ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದಾದರೆ 'ಆನಂದಾದಯಃ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆಯ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಿತ-

ಶಿರಸ್ಕತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಭೂಮಗುಣದಂತೆ ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನೆಯು ಭೂಮಗುಣೋಪಾಸನೆಯಂತೆ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನಾ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಭಂಗ ತರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನೆಗೆ ದೇವತೆಗಳು ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪಕವಿಲ್ಲ. 'ರಾಜಾ ರಾಜಸೂಯೇನ ಯಜೇತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ರಾಜಾ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ರಾಜಸೂಯಯಾಗವನ್ನು ರಾಜರು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ 'ಬ್ರಹ್ಮಾ ಶಿರಸಿ...' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ದೇವಾ ಏತೇ ತದುಪಾಸೀರನ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ವಿಶೇಷ-ವಿಧಾನವಿಲ್ಲದೇ ಹೋದರೂ ಅಧಿಕಾರಿವಿಶೇಷರನ್ನು (ದೇವತೆಗಳನ್ನು) ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುವುದಾರೆ, ಆಗ 'ಚೋದನಾದ್ಯವಿಶೇಷಾತ್' ಎಂಬ ಸರ್ವವೇದಾಂತಾ-ಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. (ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಎಲ್ಲರೂ ಭಗವಂತನನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂಬುದೇ ನ್ಯಾಯ). ಹಾಗಾಗಿ ಅಂಗದೇವ ತೋಪಾಸನೆಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಗಾಶ್ರಿತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಅದು ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನೆಯು ಕಾರ್ಯವೇ ಅಗಿದೆ. ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಎಂದೇನಿಲ್ಲ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಗಾಶ್ರಿತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಅನುಷ್ಠಾಪಕಗಳು ಇದ್ದಾವೆ. ಅಧಿಕಾರಿ-ಗಳಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ಉಪಾಸನೆಗೆ ದೇವತೆಗಳೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು. ಹೇಗೆಂದರೆ 'ಅಂಗೈಃ ಪರಾದ್ಯೇ ಹಿ ದೇವಾ ವಿಸೃಷ್ಟಾಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಿತಶಿರಸ್ಕತ್ವ, ರುದ್ರಾಶಿತಲಲಾಟತ್ವ, ಸೂರ್ಯಾಶ್ರಿತ-ಚಕ್ಷುಷ್ಟ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಪರಮಸ್ಥಾನ ಪ್ರಾಪ್ತ-ವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಪರಮಸ್ಥಾನವು ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಪ್ಯ-ವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಫಲಪರ್ಯಾಲೋಚನೆಯಿಂದ ಉಪಾಸನೆಗೆ ದೇವತೆಗಳೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆ ಮಧುವಿದ್ಯೆಗೆ ಅದರಿಂದ ಬರುವ ವಸ್ವಾದಿಪದಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂಬ ಫಲ ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆಯಿಂದ ದೇವತೆಗಳೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೋ ಹಾಗೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಅಂಗದೇವತೊಪಾಸನೆಯನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದ ರಿಂದ ಅಂಗಾಶ್ರಿತತ್ವೇನ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಸಾರ್ಥಕ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಯೋಜನ.

।। ಓಂ ನ ವಾ ಅತತ್ಸಹಭಾವಶ್ರುತೇಃ ಓಂ ।। ೩-೩-೪೨

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನೆಯನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಹೇತು-ವಿನಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಿತಶಿರಸ್ಕತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಭಗವದ್ಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೋ ಅಥವಾ ಮಾಡಬೇಕೋ? ಎಲ್ಲಾ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳದೇ ಇರುವುದನ್ನು ಅಕಾರ್ಯ ಎಂದು ಒಪ್ಪದೇ ಕೂಡಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಈ ಅನುಕ್ತಿಯನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಸಬಹುದೋ? ಅನುಕ್ತಿಯನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಸಬಹುದಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪಕ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಹೀಗೆ ಪರ ಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಈ ರೀತಿಯ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲೇಬಾರದು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ರೀತಿಯ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಈ ಉಪಾಸನೆಯು ಅವಶ್ಯಕರ್ತವ್ಯ ಎಂದಾಗಿದ್ದರೆ ಆಗ ಸರ್ವಶಾಖೆಗಳಲ್ಲೂ ಹೇಳಿರುವ ಉಪಾಸನೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಇದನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು.

ಸರ್ವಶಾಖೆಗಳಲ್ಲೂ ಈ ರೀತಿಯ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳದೇ ಇರುವುದನ್ನು ಅಕಾರ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪದೇ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯೇ ಅಕಾರ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಗಮಕವಾಗಿದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಿತಶಿರಸ್ಕತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಭಗವದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದಾಗಿದ್ದರೆ ಈ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಕೆಲವು ಕಡೆಯಾದರೂ ಹೇಳದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಸತ್ಯೋ ಜ್ಞಾನಃ ಪರಮಾನಂದರೂಪಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳಿಗಿಂತ ಅಧಿಕಗುಣಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು

ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಿತಶಿರಸ್ಕತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನೂ ದೇವತೆಗಳೇ ಮಾಡಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಸರ್ವತ್ರ ಅನುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸರ್ವೈಃ ಅಕಾರ್ಯ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಕೂಡಿಸಬಹುದು. (ಎಲ್ಲರೂ ಮಾಡಬಾರದು ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಎಲ್ಲ ಕಡೆ ಹೇಳಿಲ್ಲ). ಹಾಗಾಗಿ ಈ ರೀತಿಯ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನೆಯ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಯೋಜನ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬರೆದಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ ಗ್ರಂಥದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದ

॥ ಓಂ ಪುರುಷಾರ್ಥೋಽತಃ ಶಬ್ದಾದಿತಿ ಬಾದರಾಯಣಃ ಓಂ ॥ ೩-೪-೧

ಪೂರ್ವಪಾದದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆಯು ನಿರೂಪಿತವಾಯಿತು. ತಜ್ಜನ್ಯಜ್ಞಾನದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ, ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಕಾರಣವೋ? ಅಥವಾ ಮೋಕ್ಷೇತರವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಿಗೂ ಸಾಧನವಾಗಿದೆಯೋ? ಇತರ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಸಾಧನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಎಂದು ವಿಚಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷೇತರ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾರಣಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೆ ಇತರ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಆಶೆಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಸೌಭರಿ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಇದ್ದಂತೆ ಆಸೆ ಇದ್ದರೂ, ಆ ಇತರ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವು ಕಾರಣ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನವು

ಕಾರಣ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮಕಾರಣತ್ವ ಹೇಳುವ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. 'ಕರ್ಮೈವ ದೇಹಂ ದೈವಿಕಂ ಮಾನುಷಂ ವಾಪ್ಯನ್ವಾರಭೇನ್ನಾಪರಸ್ತತ್ರ ಹೇತುಃ' (ಕರ್ಮವೇ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಇಲ್ಲ) ಎಂದು ಆ ಶ್ರುತಿಯು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು 'ಯದೇವ ವಿದ್ಯಯಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಜ್ಞಾನಿಯು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಫಲದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವು ಅತಿಶಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಹೇತುವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯೇ ಹೊರತು ಕಾರಣವಲ್ಲ. ಈ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳು ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಕಾರಣ ಎನ್ನುವುದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಒಂದು ವೇಳೆ ಜ್ಞಾನವೇ ಸರ್ವಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಕಾರಣವಾಗುವುದಾದರೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳು 'ಯಜ್ಞೇನ ಯಜ್ಞಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಏಕೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ? ಇದರಿಂದ ಇತರ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮವೇ ಕಾರಣವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಜೈಮಿನಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಹೀಗೆಯೇ ಅಂಗೀರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮುಕ್ತರು ಲೀಲೆಯಿಂದ (ಸುಮ್ಮನೇ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಾರೆ ಹೊರತು ಯಾವ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕೆ ಮಾಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. 'ಜ್ಞಾನೀ ಚ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸದೋದಿತಾನಿ ಕುರ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಕರ್ಮವು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ವಿಹಿತವಾದದ್ದು ಲೀಲೆಯಾಗಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ಕುರ್ವನ್ನೇವ' ಎಂಬ ಈಶಾವಾಸ್ಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ ಮಾಡಿದರೆ ಪಾಪಲೇಪವಿಲ್ಲ. ಕರ್ಮ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೂ ಪಾಪಲೇಪ ಆಗೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಕರ್ಮವು ಲೀಲಾರೂಪವಾಗಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿ-ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಆಚಾರ ಹಾಗೂ ಜೈಮಿನಿ ಮತ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜ್ಞಾನವು ಸರ್ವಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಹಣವು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾದರು ಹಣದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗ ಎಂದು ಸಹಕಾರಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹೇಳುವಂತೆ ಕೂಡಿಸಬೇಕು.

ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸರ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳೂ ಸಿಗುತ್ತವೆ. ಕರ್ಮ ಸಹಕಾರಿ ಎಂದು ಕರ್ಮವಾಕ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದಲ್ಲಾ ಎಂದರೆ ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ನಿರವಕಾಶ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಕರ್ಮಮಾಡಿದರೂ ಸರಿ ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಸರಿ ಮೋಕ್ಷವಂತೂ ಸಿಕ್ಕೇ ಸಿಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ತುತ್ಯಧಿ-ಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಏನೂ ಅತಿಶಯ-ಲಾಭವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮವು ಸಹಕಾರಿಯಾಗಲಾರದು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಕರ್ಮದಿಂದ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಏನೂ ಅತಿಶಯೋತ್ಪತ್ತಿ ಆಗ-ದಿದ್ದರೂ ಕರ್ಮಜನ್ಯ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು 'ಜ್ಞಾನಾದೇವ ಸ್ವರ್ಗಃ ಜ್ಞಾನಾದೇವ ಅಪವರ್ಗಃ... ಅಥಾಪಿ ಯಥಾ ಯಾಥಾ ಕರ್ಮ ಕುರುತೇ ತಥಾ ತಥಾ ಅಧಿಕೋ ಭವತಿ' ಎಂದು ಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮವೇ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದೆ ಮತ್ತು 'ರಾಜ-ಸೂಯಾರ್ಜಿತಾನ್ ಲೋಕಾನ್' ಎಂಬ ಭಾರತದ ವಚನದಂತೆ ಜ್ಞಾನಿ-ಗಳಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಾದಿಗಳು ರಾಜಸೂಯಾದಿಕರ್ಮದಿಂದ ಫಲಾಧಿಕ್ಯ-ವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸರ್ವಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಕರ್ಮವು ಸಹಕಾರಿ ಇದು ಬಾದರಾಯಣಮತವಾದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮೋಕ್ಷಹೇತುವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವು ಸಹಕಾರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ 'ಯಂ ಯಂ ಲೋಕಂ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಬಲದಿಂದ ಮತ್ತು ಬಾದರಾಯಣಸಮ್ಮತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನವೇ ಸರ್ವಪುರುಷಾರ್ಥಹೇತು. ಹಾಗಾದರೆ ಜೈಮಿನಿ ಮತ್ತು ಬಾದರಾಯಣರ ಮತಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಜೈಮಿನಿಯ ಮತ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು, ಬಾದರಾಯಣ ಮತ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿದ್ದು. ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

।। ಓಂ ಅಸಾರ್ವತ್ರಿಕೀ ಓಂ ।। ೩-೪-೨

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಕಲಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ. ಕಿಂತು ಉತ್ತಮ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ.

ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸ-ಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಎಲ್ಲರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ. ಸರ್ವಪುರುಷಾರ್ಥಹೇತು ಎಂದು ಪೂರ್ವ-ಪ್ರಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರ ಇದೆಯೋ, ಇಲ್ಲವೋ? ಕೆಲವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅಧಿಕಾರ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪುರುಷವಿಭಾಗವನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದೋ, ಕೂಡದೋ? ಜ್ಞಾನಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯೇ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವೋ ಅಥವಾ ಬೇರೊಂದಿದೆಯೋ? ಅಧಿಕಾರ ಪ್ರಯೋಜಕ-ವಾದ ಇಚ್ಛೆಯು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇರುತ್ತದೋ? ಎಂಬ ವಿಚಾರಗಳು ಇಲ್ಲ ಚರ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- 'ಅರ್ಥೀ ಸಮರ್ಥೋ ವಿದ್ವಾನ್ ಅಧಿಕ್ರಿಯತೇ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವಾದದ್ದು ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಮತ್ತು ವೈದುಷ್ಯ. ಮೋಕ್ಷವು ನಿರ್ದುಃಖ ಸುಖರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅದರ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರವಣಾದಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ವೈದುಷ್ಯವೂ ಕೂಡ ಸಂಭಾವಿತವೇ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಕೆಲವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಪುರುಷವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣ-ವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದು ಅನುಚಿತ. ಮತ್ತು ಕೆಲವರಿಗಿಲ್ಲವೆಂದಾಗ ಬೇರೆ-ಯವರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರ ಬೇಡ ಎಂಬ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಷಡಂಗಸಹಿತ ಸಮಸ್ತ ವೇದಾಧ್ಯನವೂ ಪ್ರಯೋಜಕ ಎಂದು 'ಪಠೇದ್ವೇದಾನ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಕೇವಲ ಫಲಾಪೇಕ್ಷಾದಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂಭತ್ತು ಕೋಟಿ ದೇವತೆಗಳಿದ್ದರೂ ಪರಾಪರಬ್ರಹ್ಮರ ಜೊತೆಗೆ ನೂರು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸೋಮರಸಪಾನ ಎಂದು ಪುರುಷವಿಭಾಗವಿರುವಂತೆ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪುರುಷವಿಭಾಗ ಮಾಡುವುದು ಅಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅವೈಷ್ಣವಸ್ಯ ವೇದೇಪಿ ಹ್ಯಧಿಕಾರೋ ನ ವಿದ್ಯತೇ ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣ-ದಿಂದಲೂ ಪುರುಷವಿಭಾಗವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕರ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯ ಸಮರ್ಥನೆಯೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

॥ ಓಂ ನಾವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೪-೩

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವರಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಧಿಕಾರ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ನಾನಾಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುತ್ತದೋ? 'ಪ್ರಜ್ಞಾಂತರ ಪೃಥಕ್ತ್ವವದ್ ದೃಷ್ಟಿಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದರ್ಶನತಾರತಮ್ಯವು ಅಧಿಕಾರ (ಭಕ್ತ್ಯಾದಿ) ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲ್ಲದೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಶಕ್ತಿ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೂ ಕೂಡುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಶಕ್ತಿ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ದರ್ಶನ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಶಕ್ತಿ ತಾರತಮ್ಯವು ಅಧಿಕಾರ ತಾರತಮ್ಯ ನಿಮಿತ್ತಕವೇ ಆದ್ದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರತಾರತಮ್ಯವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಯಿತು. ಹೀಗಾಗಿ ಅದರಿಂದಲೇನೇ ದರ್ಶನ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು 'ಅಥ ಪುಮರ್ಥಸಾಧನಾನಿ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ ಶ್ರುತಿಯ-ಪ್ರಕಾರ ಅಧಿಕಾರವು ನಾನಾಪ್ರಕಾರ ಉಳ್ಳದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಧಿಕಾರ ಹೊರತು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಇಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಾತಿಶಯ ಸಮರ್ಥನೆಯೇ ಇದರ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಸ್ತುತಯೇ ಅನುಮತಿರ್ವಾ ಓಂ ॥ ೩-೪-೪

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿ ವೈವಿಧ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಕವಾದ ತ್ರಿವಿಧವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಿ ವಿವಕ್ಷಯಾ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ. ಇಲ್ಲಿ, ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಸದಾಚಾರ-ದುರಾಚಾರಗಳಿಂದ ಶುಭ-ಅಶುಭರೂಪ ವಿಶೇಷವು ಇಲ್ಲವೋ,

ಇದೆಯೋ? 'ಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಯೇನ ಸ್ಯಾತ್ ಕೇನ ಸ್ಯಾತ್ ತೇನ ಈದೃಶ ಏವ ಸ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಜ್ಞಾನಿಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಯಥೇಷ್ಟ ಆಚಾರವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಎಲ್ಲರೂ ಸದಾಚಾರವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದನ್ನು ವಿಧಿ ಚಕಿತರಾಗದೇ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಸದಾಚಾರದಿಂದ ಫಲವಿದೆಯೆನ್ನುವುದಾದರೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ಫಲ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷ ನಿಯತ ಎಂಬ ವಾದಕ್ಕೆ ಭಂಗರೂಪವಾದ ಬಾಧಕ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ ಕರ್ಮಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯದಿಂದ ಮೋಕ್ಷ ಎಂಬ ವಾದಾಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದಂತಾಗುವುದು ಎಂಬ ಬಾಧಕವು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಜ್ಞಾನಿಗಳ ದುರಾಚಾರವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವೋ ಅಥವಾ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸುಖಾಧಿಕ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವೋ? ಜ್ಞಾನಿಗಳ ದುರಾಚಾರವು ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸುಖಾಧಿಕ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗುವುದಾದರೆ 'ಯದಿ ಹ ವಾ ಅಪ್ಯೇವಂ ವಿತ್ ನಿಖಿಲಂ ಭಕ್ಷಯೀತ ಏವಮೇವ ಸ ಭವತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಯು ಸರ್ವಾನ್ನ ಭಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿದರೂ ಅವನಿಗೆ ಏನೂ ಹಾನಿಯಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ? ಎಂಬ ವಿಷಯಗಳು ಚರ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸದಾಚಾರ-ದುರಾಚಾರಗಳಿಂದ ಯಾವ ಫಲವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಇಲ್ಲ 'ಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಸ್ಯಾತ್' (ವಿಧಿಬೋಧಕ ಲಕಾರ) ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರವನ್ನು ವಿಧಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಸದಾಚಾರ - ದುರಾಚಾರಗಳಿಂದ ಶುಭಾಶುಭ ಫಲವಿರುವುದಾದರೆ ವೇದದಲ್ಲಿ 'ಸದಾಚಾರವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು ದುರಾಚಾರ ಬಿಡಬೇಕು' ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಸದಾಚಾರ-ದುರಾಚಾರಗಳಿಂದ ಏನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರವಿಧಿಯೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಕೂಡ ವಿಧಿ ರಹಿತರು ಎಂದಾಗಿ ವಿಧ್ಯತಿದೂರತ್ವ ಎಂಬ ಈಶ ಲಕ್ಷಣವು ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯವು ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಲ್ಲ. ಕಿಂತು ಕೆಲವು ವಿಶಿಷ್ಟ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ

ಇದು ಸಾಮಾನ್ಯ ವಾಕ್ಯ. ಯಾವ ಆಧಾರವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಜ್ಞಾನಿವಿಶೇಷಪರ ಎಂದು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರವನ್ನು ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡಲು ಸದಾಚಾರ - ದುರಾಚಾರಗಳಿಂದ ಏನೂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ತೇನ ಈದೃಶ ಏವ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಯಥೇಷ್ಟಾ-ಚಾರವಿಧಿಪರ ಎನ್ನುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಪ್ರಾತರುತ್ಥಾಯ ಸಂಧ್ಯಾಮುಪಾಸೀತ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಸರ್ವ ಸದಾಚಾರಾನುಷ್ಠಾನ ಪರವೇ ಆಗಿದೆ. ನಿಷಿದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿರಿ ಎಂಬ ವಿಧಿ ಎಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯುತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಡಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿಷೇಧವೇ ಇದೆ. ಈ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ 'ಸದಾಚಾರ ವನ್ನು ವಿಧಿ ಬಂಧ ಚಕಿತರಾಗಿ ಮಾಡದೇ ಇಚ್ಛಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿರಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕೆಂದು ಜೈಮಿನಿಮತ. ಹಾಗೆಯೇ ಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಆಚಾರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕರ್ಮಗಳ ಆಚರಣೆ ಕೆಲವು ಕರ್ಮಗಳ ಅನಾಚರಣೆ ಎಂಬ ಕಾಮಾಚಾರ ಪರತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಅನಾಚಾರದಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಮೋಕ್ಷಾಭಾವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವ 'ಈದೃಶ ಏವ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷವೇ ಆಧಾರ ಮತ್ತು 'ಯಸ್ತು ಆತ್ಮರತಿರೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕರ್ತವ್ಯ ಕರ್ಮಾಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಬಾದರಾಯಣ ಮತ. ಹೀಗೆ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥ ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರ ವಿಧಿ ಪರತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಬೇಕು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಉತ್ತರ :- ಹೀಗೆ 'ಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸದಾಚಾರ-ದುರಾಚಾರಗಳಿಂದ ಫಲವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆಯೆಂದಾದರೆ ದುರಾಚಾರದಿಂದ ಜ್ಞಾನದ ಶಕ್ತಿ ಕುಂಠಿತವಾಗಿ ಅದು ಮೋಕ್ಷಹೇತುವಾಗದೆ 'ಅನಿಯಮಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಮೇಯಕ್ಕೆ (ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗೇ ಆಗುತ್ತದೆ) ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ

ಸದಾಚಾರ ಸಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಹೇತು ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗಿ 'ಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಕಾರಣ ಎಂದು ಹೇಳುವ ವಿದ್ಯೈವತು ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವಿರೋಧವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಸಾಧಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಈ ಬಾಧಕ-ವಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸದಸತ್ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು. ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ದುರಾಚಾರದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರತಿಬಂಧವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಜಿಜ್ಞಾಸುವಿಗೂ ದುರಾಚಾರದಿಂದ ಜ್ಞಾನಪ್ರತಿ-ಬಂಧವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ವೈರಾಗ್ಯಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷ-ಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸದಾಚಾರ ದುರಾಚಾರಗಳಿಂದ ಮೋಕ್ಷ ದೊರೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಏನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆನಂದಾತಿಶಯದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಬಂಧ ರೂಪ ವಿಶೇಷವಿದೆ ಎನ್ನುವುದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಂತಹ ವಿಶೇಷವಿರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಸರ್ವಾನ್ನ ಭಕ್ಷಣದಿಂದಲೂ ಯಾವ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥ ಹೇಳಲು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಯೇನ ಸ್ಯಾತ್ ಕೇನ ಸ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆ ಎಂದು ತೋರಿದರೂ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಆ ವಾಕ್ಯವು ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಿಸ್ತುತಿಪರವಾಗಿದೆ ವಿಧಿ ಪರ ಅಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಸರ್ವವಿಧ್ಯತಿದೂರತ್ವ ಎಂಬ ಈಶ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಬರುವುದರಿಂದ ವಿಧಿಪರ ಎನ್ನಲೇ ಬೇಕು. ಆದರೆ 'ವಿಧಿನಿಯತಾ ಮುನಷ್ಯಾಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಾನು-ಸಾರವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯರಾದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವ ಸದಾಚಾರ ವಿಧಿ ಪರ ಎಂದು ಜೈಮಿನಿಗಳು ಹೇಳಿದಂತೆ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು. ಬಾದರಾಯಣರು ಹೇಳುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಧರ್ಮಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನ ಕೆಲವು ಧರ್ಮಗಳ ಅನನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಅನುಮತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು.

'ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನಿಯತಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು 'ಸ್ವೇಚ್ಛಯೈವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿಧಿ ಚೋದಿತಾ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಕಾರ

ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರ ವಿಧಿಪರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅಧಿಕಾರಿ ಭೇದೇನ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿ ಅರ್ಥ ಹೇಳಬೇಕು.

ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸದಾಚಾರ ದುರಾಚಾರದಿಂದ ಪರಿಣಾಮವಾಗುವುದಾದರೂ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೇನೂ ಪ್ರತಿಬಂಧವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದು 'ಕಾಮಚಾರಾಃ ಕಾಮಭಕ್ಷಾಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಅವಶ್ಯ ಅನುಭೋಕ್ತವ್ಯವಾದ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಕೂಡ 'ಆತ್ಮಾನಮಭಿಪಶ್ಯ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಉಪಮರ್ದಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ದುರಾಚಾರದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರತಿಬಂಧವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಹೇತುತ್ವನಿಯಮ ಭಂಗವೆಂಬ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ದುರಾಚಾರದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರತಿಬಂಧವಾಗದಿದ್ದರೂ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳ ದುರಾಚಾರದಿಂದ ಜ್ಞಾನಪ್ರತಿಬಂಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು 'ಯ ಇಮಂ ಪರಮಂ ಗುಹ್ಯಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರಮಿತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯಾಪಾದನೆ ವ್ಯರ್ಥ ಎಂಬ ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲ.

ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನವೇ ಕಾರಣ. ಸದಾಚಾರವು 'ಪಶ್ಯನ್ನಪಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆನಂದಾತಿಶಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮ ಸಮುಚ್ಚಯವಾದಾಪತ್ತಿ ಎಂಬ ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲ.

ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಾನ್ನಾನುಮತಿ ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಾಣಾತ್ಯಯಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ.

ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ನಿಷಿದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಬಾಧಕವಿದೆ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಕಾಮಚಾರ ಹೇಳುತ್ತೀರೋ ಅಥವಾ ನಿಷಿದ್ಧಾಚರಣೆಗೆ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಮಚಾರ ಹೇಳುತ್ತೀರೋ ಅಥವಾ ನಿಷೇಧಕ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಕಾಮಚಾರ ಹೇಳುತ್ತೀರೋ ಅಥವಾ ನಿಷಿದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಕಾಮಚಾರ ಹೇಳುತ್ತೀರೋ ಮೊದಲೆರಡು ಪಕ್ಷಗಳು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ನಿಷಿದ್ಧ ಕರ್ಮಮಾಡದೇ ಇದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ

ಮತ್ತು ನಿಷಿದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲ. ಮೂರನೇ ಪಕ್ಷವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. 'ನ ಕಾಮಚರಿತಂ ಚರೇತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿಷೇಧಕ ಪ್ರಮಾಣವಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ 'ಅತೀತಾನಾಗತಜ್ಞಾನೀ..' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಆನಂದಹ್ರಾಸರೂಪ ಬಾಧಕವಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಮಚಾರವು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಸದಾಚಾರ-ದುರಾಚಾರಗಳಿಂದ ಆನಂದಹ್ರಾಸರೂಪ ಪರಿಣಾಮ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಅಸದಾಚಾರವಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಿ ಲೋಪವಿಲ್ಲವೆಂದು ಜ್ಞಾನಮಹಿಮೆಯ ಸಮರ್ಥನೆಯೇ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಸರ್ವಥಾಪಿ ತು ತ ಏವೋಭಯಲಿಂಗಾತ್ ಓಂ ॥
೩-೪-೫

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ವಿಶೇಷಿತತ್ವಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತರಾದ ಮಂದ - ಮಧ್ಯಮ - ಉತ್ತಮ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾನ ಇತರರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ.

ಜ್ಞಾನವು ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೂ ಬರತ್ತುದೋ? ಅಥವಾ ಪ್ರಕೃತರಾದ ಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೋ? ಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾನ ಎಂದು ಕಲ್ಪಿಸಲು ಪ್ರಮಾಣ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೂ ಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಅಯೋಗ್ಯತೆಯು ಹೋಗಿ ಯೋಗ್ಯತಾ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಆಗುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಅಯೋಗ್ಯತೆಯು ಆ ಜೀವರ ಅಸ್ವಭಾವವೋ ಅಥವಾ ಸ್ವಭಾವವೋ? ಅದು ಸ್ವಭಾವವಾದ್ದರಿಂದ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ? ಎಂಬೀ ವಿಚಾರಗಳು ಇಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾನವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ-ವಾದ್ದರಿಂದ ವೇದಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯರಾದವರಿಗೂ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ವೇದ ಬರುವಂತೆ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೂ ಜ್ಞಾನ ಬರಬಹುದು. ಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾನ ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಿಗೆ ಅವರ

ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವ ಹೋಗಿ ವಿಪ್ರತ್ವ ಬಂದಂತೆ ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೂ ಅಯೋಗ್ಯತೆ ಹೋಗಿ ಯೋಗ್ಯತೆ ಬರಬಹುದು. ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವವು ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಯಿತು, ಅಯೋಗ್ಯತೆಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಅದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಎನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆಂದಾದರೆ ಯವ ಹಾಗೂ ಕಲಮ ಬೀಜದಿಂದ ಅದರ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕನುಸಾರಿ ಫಲ ಬರುವಂತೆ ಜೀವರೂ ಕೂಡ ಯೋಗ್ಯತಾನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಫಲ ಪಡೆಯುವ ಪ್ರಸಂಗವೂ ಬರುವುದರಿಂದ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಸ್ವಭಾವವಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ದೇಶಕಾಲಗುರೂಪಸತ್ತಿ ಮಹೋತ್ಸಾಹ ಎಲ್ಲ ಇದ್ದರೂ ಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಅಯೋಗ್ಯರಿಗಿಲ್ಲ. ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಇಂದ್ರ-ವಿರೋಚನರಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರೂ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿ ಆಯಿತು. ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ವಿರೋಚನನಿಗೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಎಂದು ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಅಷ್ಟಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಈ ಲಿಂಗದಿಂದ ಮತ್ತು 'ಶೃಣ್ವೇ ವೀರಮುಗ್ರಮುಗ್ರಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾನ ಹೇತುಪ್ರಸಾದವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಮಾತಿನ ಬಲದಿಂದಲೂ ಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾನವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

'ದೈವೀಮೇವ ಸಂಪತ್ತಿಂ ದೇವಾಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು 'ಅಸುರಾ ಆಸುರೇಣೈವ ಸ್ವಭಾವೇನ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಅಯೋಗ್ಯತೆಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಎಂದು, ಅದು ಬದಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೂ ಅಯೋಗ್ಯತೆ ಹೋಗಿ ಯೋಗ್ಯತೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಹಾಗೆಯೇ 'ನ ಅಸುರಾಃ ದೈವೀಂ ನ ದೇವಾ ಆಸುರೀಂ (ಅಸುರರು ದೇಪಸ್ವಭಾವವನ್ನಾಗಲೀ, ದೇವತೆಗಳು ಅಸುರಸ್ವಭಾವವನ್ನಾಗಲೀ ಹೊಂದು-ವುದಿಲ್ಲ) ಎಂಬ ನಿಯಮ ಶ್ರುತಿ ಇದೆ.

'ನಾಸುರಾಣಾಂ ದೈವಂ ರೂಪಂ' (ಅಸುರರಿಗೆ ದೇವತೆಗಳಿಗಿರುವಂತಹ ಜ್ಞಾನ ಬರುವುದಿಲ್ಲ) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಇದೆ. 'ತಂ ದೇವಾ ಭೂತಿರಿತಿ

ಉಪಾಸಾಂ ಚಕ್ರಿರೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿಪರೀತವಾಗಿ (ಭಗವಂತ ಐಶ್ವರ್ಯರೂಪಿ-ಅನೈಶ್ವರ್ಯರೂಪಿ) ಎಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದ ದೇವಾಸುರರಿಗೆ ಸಮೀಚೀನ ಫಲ ಹಾಗೂ ವಿಪರೀತ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಇದೆ. ದೇವ – ಅಸುರ – ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ದೇವತ್ವ – ಅಸುರತ್ವ – ಮನುಷ್ಯತ್ವವು ಸ್ವಭಾವ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಜೈಮಿನಿಗಳ ಮತವೂ ಇದೆ. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಜ್ಞಾಪಕಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಯೋಗ್ಯತೆಯು ಸ್ವಭಾವ ಎಂದೂ, ಇದು ಬದಲಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇಂದೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹಾಗೆಯೇ 'ತಸ್ಮಾನ್ನ ಜನತಾಮಿಯಾತ್' ಎಂದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಜನರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಅರ್ಥಾತ್ ಅಸುರರು ಜಾಸ್ತಿ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. 'ಕನೀಯಸಾ ಏವ ದೇವಾಃ ಅಸುರಾ ಜ್ಯಾಯಸಃ' ದೇವತೆಗಳು ಕಡಿಮೆ ಅಸುರರು ಜಾಸ್ತಿ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಇದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಸ್ವಭಾವವು ಬದಲಾಗುವುದಾದರೆ ದೇವತೆಗಳೂ ಕೂಡ ಜಾಸ್ತಿ ಯಾಗಬಹುದು. ಆದರೆ ನಿಯಮದಿಂದ ಅಸುರರೇ ಜಾಸ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದ ರಿಂದ ಸ್ವಭಾವ ಬದಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಸ್ವಭಾವಾನುಸಾರಿ ಫಲವೇ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮೋಕ್ಷ ಸಮರ್ಥನೆಯು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

।। ಓಂ ನ ಚಾಧಿಕಾರಿಕಮಪಿ ಪತನಾನುಮಾನಾತ್ ತದಯೋಗಾತ್ ಓಂ ।। ೩-೪-೬

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯರಾದವರಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವ-ಅಯೋಗ್ಯ ಪದವಿಯ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳು-ವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ. ಅಥವಾ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ದೇವತ್ವಾದಿಗಳು ಪ್ರಯತ್ನ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಪೂರ್ವಾಧಿ-ಕಾರಣದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಕೃತರಾದ್ದರಿಂದ ಅಂತಹ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ

ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅವರ ಪದವಿಯು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲದ ಇತರರಿಗೂ ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವೋ ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವೋ? ಆ ಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಇಚ್ಛಾ ಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಬಾಧಕ-ವಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಚಾರವಾಗಿದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- 'ಸ್ವಧರ್ಮನಿಷ್ಠಃ ಶತಜನ್ಮಭಿಃ ಪುಮಾನ್ ವಿರಿಂಚತಾ ಮೇತಿ', 'ಮಯಾ ವಿಷ್ಣೋರೇಷಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಬಲದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ-ರುದ್ರಾದಿಪದವಿಗಳು ಪ್ರಯತ್ನಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ ಚೇತನರಲ್ಲಿರುವ ಚೇತನತ್ವವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದಂತೆ ದೇವತ್ವವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ-ವಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಅದನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಬಾಧಕವೇನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ದೇವಪದವಿಯ ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಕೂಡದು ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ಜ್ಞಾನ-ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೆಂದಾದೀತು. ಆದ್ದರಿಂದ ದೇವೇತರರೂ ದೇವಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದು. ಹೆಚ್ಚು ಮಾತೇಕೇ? ಭಗವಂತನ ಅಣಿಮಾದಿ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಪಡೆಯಬಹುದು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ದೇವತಾಪದವಿಯನ್ನಾಗಲಿ, ಭಗವಂತನ ಅಣಿಮಾದಿ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ ಯಾರೂ ಪಡೆಯಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅದರ ಇಚ್ಛಾ-ಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ರಾಜಪದವಿಯನ್ನು ಇಚ್ಛೆ ಪಡುವವನು ಅದಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯನಾಗಿದ್ದರೆ ಹೇಗೆ ಅನರ್ಥವನ್ನು ಪಡೆಯು ತ್ತಾನೋ ಅದರಂತೆ ಅಶಕ್ಯವಾದ ದೇವಪದವಿಯನ್ನು ಬಯಸುವವನು ಅನರ್ಥ ಭಾಗಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ವೃಕ್ಷಾರೋಹಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ಬೀಳುತ್ತಾನೋ ಅದರಂತೆ ದೇವಪದವಿಯ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ ವನು ಅನರ್ಥಭಾಗಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಜೀವರಿಗೆ ಚೇತನತ್ವವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ, ಆದರೆ, ಅದರಂತೆ ದೇವತ್ವವೇನೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವರು ದೇವ-ಪದವಿಗೆ ಅಯೋಗ್ಯರು ಹೇಗೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ 'ದೇವಾಸು ರನರತ್ವಾದ್ಯಾ ಜೀವಾನಾಂ ತು ನಿಸರ್ಗತಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣವಚನದಿಂದ ದೇವತ್ವವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಭಕ್ತಿಜ್ಞಾನಾದಿಗಳ ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನವು ತ್ಯಾಜ್ಯವೆಂದಾದೀತು ಎಂಬ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವೂ ಇಲ್ಲ.

ಏಕೆಂದರೆ 'ಅನ್ಯತ್ರ ಶುಭಮಾಕಾಂಕ್ಷನ್ನ ಪತೇದವಿರೋಧತಃ' ಎಂಬ ವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ಅನರ್ಥವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ದೇವತಾಪದವಿಯಂತೆ ಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ ಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಲಭ್ಯ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಮೇಯದ ಸಮರ್ಥನೆಯೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

।। ಓಂ ಸ್ವಾಮಿನಃ ಫಲಶ್ರುತೇರಿತ್ಯಾತ್ರೇಯಃ ಓಂ ।। ೩-೪-೭

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಕಾರವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಫಲ-ನಿಷ್ಪಾದನಪ್ರಕಾರವು ಹೇಳಲಾಗುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನವು ತತ್ವಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಫಲಪ್ರದವೋ ಅಥವಾ ಪ್ರಜೆ-ಗಳಿಗೂ ಫಲಪ್ರದವಾಗಿದೆಯೋ? ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಬರುವ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಪ್ರಯೋಜಕಕರ್ತೃತ್ವವೇ (ಪ್ರೇರಕಕರ್ತೃತ್ವವೇ) ಪ್ರಯೋಜಕವೋ ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಕೂಡ ಪ್ರಯೋಜಕವೋ? ಕೇವಲ ಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಪ್ರಯೋಜಕವೆನ್ನಲು ಸಾಧಕವಿಲ್ಲದೇ ಬಾಧಕವಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಬಾಧಕ-ವಿಲ್ಲದೇ ಸಾಧಕವಿದೆಯೇ? ಕೇವಲ ಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಕೂಡ ಫಲಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರೇರಕಕರ್ತೃಸಮಾನ ಫಲವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕೋ ಅಥವಾ ಬೇಡವೋ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಚಾರ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಕೇವಲ ಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಫಲಪ್ರಯೋಜಕ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಕೋಚಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಪ್ರೇರಕರು ಪಡೆಯುವಷ್ಟು ಫಲವನ್ನೇ ಕರ್ತೃಗಳೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದು 'ಸ್ವಾಮೀ ಹಿ ಫಲಮಶ್ನುತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಮತ್ತು ಆತ್ರೇಯಾಚಾರ್ಯರ ಮತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಕನ ಅಧೀನಕರ್ತೃವಾದ ಬಡಗಿಯವರಿಗೆ (Wood Worker) ಕ್ರಿಯಾಜನ್ಯಫಲ ಕಂಡಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ವಿರೋಧರೂಪ ಬಾಧಕವಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಧಕವಿಲ್ಲ-ದಿರುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡ ಫಲಪ್ರಯೋಜಕವೆನ್ನುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಕಿಂತು ಪ್ರೇರಕತ್ವವೇ ಪ್ರಯೋಜಕ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯ ಪ್ರೇರಕರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಜೆಗಳು ಮಾಡಿದ ಶ್ರವಣಾದಿ ಜನ್ಯಜ್ಞಾನದ ಫಲವು ಹೊರತು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ಸ್ವಾಮೀ ಹಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಮತ್ತು 'ತತೋ ಮಹತ್ತರಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ದೇವಾದೀನಾಂ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಮತ್ತು ಆತ್ರೇಯರ ಮತದಂತೆ ಪ್ರಜೆಗಳು ಮಾಡುವ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕರಾದ ತತ್ತ್ವಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಫಲವೆನ್ನುವುದು ನಿಜ. ಆದರೂ, ಆ ದೇವತೆಗಳು ತಮಗೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನದಾನಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲಿ ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ (ಪ್ರಜೆ-ಗಳಿಗಾಗಿಯೇ) ಅವರನ್ನು ಸಹಕಾರಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸತ್ರಯಾಗದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಜರಿಗೂ ಅಲ್ಪಫಲವಿರುವಂತೆ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಜ್ಞಾನ-ಜನ್ಯವಾದ ಅಲ್ಪಫಲವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. 'ಅನಿಯಮಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮುಕ್ತಿನಿಯಮ ಎಂಬ ಫಲದ ಸಮರ್ಥನೆಯೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಕೃತ್ಸ್ನಭಾವಾತ್ತು ಗೃಹಿಣೋಪಸಂಹಾರಃ ಓಂ ॥
೩-೪-೮

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳ-ಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮವತ್ತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದಿ ಆಶ್ರಮವುಳ್ಳ ಜ್ಞಾನಿಮುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಗೃಹಸ್ಥ ಉತ್ತಮನೋ? ಯತಿಯೋ? ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯೇ ಉತ್ತಮತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವೋ ಅಥವಾ ಬಹುಕಾಲದ ಅನುಷ್ಠಾನವೋ? ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಯತಿಗಳೇ ಉತ್ತಮರೆಂಬುವುದಕ್ಕೆ 'ಆಚಾರ್ಯಕುಲಾದ್ವೇದಮಧೀತ್ಯ... ಕುಟುಂಬೀ... ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮಭಿಸಂಪದ್ಯತೇ ನ ಚ ಪುನರಾವರ್ತತೇ ನ ಚ ಪುನರಾವರ್ತತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿ ಉಪನಿಷತ್ಸಮಾಪ್ತಿ-ಗೊಳಿಸಿದ ವಾಕ್ಯದ ವಿರೋಧವು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಅದು ಮನುಷ್ಯ-ವಿಷಯಕವೋ ದೇವವಿಷಯಕವೋ? ದೇವವಿಷಯಕವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕ-ವಿಲ್ಲದೇ ಬಾಧಕವೇ ಇದೆಯೋ, ಅಥವಾ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದೇ ಸಾಧಕವಿದೆಯೋ? ಎಂಬ ವಿಚಾರಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಕ್ಕಿಂತ ಇತರ ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿರುವವರಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಗೃಹಸ್ಥರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದೇ ಉತ್ತಮತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ್ದರಿಂದ ಗೃಹಸ್ಥರೇ ಉತ್ತಮರು. ಯತಿಗಳಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಯತಿಗಳೇ ಉತ್ತಮರಾಗಿದ್ದರೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿ ಉಪನಿಷತ್ಸ-ಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿದ ವಾಕ್ಯದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆ ವಾಕ್ಯವು ದೇವವಿಷಯಕ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಎಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ದೇವತೆಗಳು ಕೃತ್ಸ್ನ ಗೃಹಸ್ಥರು (ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಧರ್ಮ ಅಧ್ಯಯನ, ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮ ಯಜ್ಞಾದಿ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥಧರ್ಮ ತಪಸ್ಸು, ಯತಿಧರ್ಮ ವೈರಾಗ್ಯ ಈ ನಾಲ್ಕೂ ಉಳ್ಳವರು). ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಗೃಹಸ್ಥಪರವಾಕ್ಯವು ದೇವತಾ ಪರವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಮಾನುಷಯತಿಗಳೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಯತಿಗಳೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದರೆ ಬಹುಕಾಲದ ನಂತರ ಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದುವ ಯತಿಗಳಿಗಿಂತ ಅಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಸಿದ್ಧಿಹೊಂದುವ ಗೃಹಸ್ಥರು ತಾರತಮ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೆಳಗಿನವರು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಪ್ರಕಾರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮತ್ವವಿಲ್ಲದಂತಾದೀತು ಎಂಬ ಬಾಧಕವಿದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಗೃಹಸ್ಥರಿಗೆ ಸರ್ವಸತ್ಕರ್ಮಗಳ ಅಧಿಕಾರವಿದ್ದರೂ ಅವೆಲ್ಲ ವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ 'ತ್ವರಯೈವ ಗೃಹಿಣ ಸ್ಸಾಧಯಂತಿ ಮುಕ್ತಿಮತ್ವರಯೈವ ಯತಯಃ' (ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಗಳು ಅಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಯತಿಗಳು ದೀರ್ಘಕಾಲ ದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಗೃಹಸ್ಥರ ಮೋಕ್ಷವು ಅಲ್ಪಕಾಲೀನಸಾಧನಸಾಧ್ಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಯತಿಗಳ ಮೋಕ್ಷವು ಬಹುಕಾಲೀನಸಾಧನಸಾಧ್ಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಗೃಹಸ್ಥರಿಗಿಂತ ಯತಿಗಳೇ ಉತ್ತಮರು. ಗೃಹಸ್ಥರೇ ಉತ್ತಮರೆಂದು ಹೇಳುವ ಛಾಂದೋಗ್ಯವಾಕ್ಯವೂ ದೇವತಾಪರವಾಗಿದೆ. 'ಕೃತ್ಸ್ನಾ ಹ್ಯೇತೇ ಗೃಹಿಣಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ದೇವತೆಗಳೇ ಮುಖ್ಯ ಗೃಹಸ್ಥರು. ಮುಖ್ಯ ಮತ್ತು ಅಮುಖ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೇ ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ಛಾಂದೋಗ್ಯ

ವಾಕ್ಯವು ಮುಖ್ಯಗೃಹಸ್ಥರೆನಿಸಿದ ದೇವತಾಪರವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಮನುಷ್ಯಯತಿಗಳಿಗಿಂತ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆಧಿಕ್ಯವಿಲ್ಲದಂತಾದೀತು ಎಂಬ ಬಾಧಕವಿದೆ. ಎಂದರೆ ಅದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ದೇವತೆಗಳು 'ಕೃತ್ಸ್ನಾ ಹ್ಯೇತೇ ಯತಯಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಎಲ್ಲಾ ಯತಿಧರ್ಮವುಳ್ಳವರೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ 'ದೇವಾ ಏವ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಶ್ರಮಧರ್ಮವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಯತಿಗಳಿಗಿಂತ ದೇವತೆಗಳೇ ಉತ್ತಮರು. ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಯತಿಗಳಿಗೆ ಆಧಿಕ್ಯ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನದ ಮಹಿಮೆಯ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿರುವುದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ. ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಗೃಹಸ್ಥನುತ್ತಮನೋ ಯತಿ ಉತ್ತಮನೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸದೇ ಇದ್ದದ್ದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಶಿಷ್ಯರೇ ಊಹಿಸಲಿ ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಎಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹಾಂತರವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಭಾವದೀಪದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ಅನಾವಿಷ್ಕುರ್ವನ್ನನ್ವಯಾತ್ ಓಂ ॥ ೩-೪-೯

ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವ ಇರುವುದಾದರೆ ಅನೇಕ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನದಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಉಪದೇಶಕರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಫಲ ಬರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆವಿಷ್ಕಾರದಿಂದ (ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ) ಉಪದೇಶ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಸಂಗತವಾಯಿತು. ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಂಗತವಾದ (ಹೇತುವಾದ) ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದೋ ಕೂಡದೋ? ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಸಾಧಕವಿದ್ದು ಬಾಧಕವಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಸಾಧಕವಿಲ್ಲದೇ ಬಾಧಕವೇ ಇದೆಯೋ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಸಭೆ ಅಂಗಳ ಮುಂತಾದ ಕಡೆ ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ನಿಂತು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರೆ ಬಹಳ ಜನರಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ಬರುವ ಸಾಧ್ಯತೆ

ಇರುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಫಲಾಧಿಕ್ಯವೂ ಬರುವುದರಿಂದ ಬಾಧವೇನೂ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಬಹಿರಂಗ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರೆ ಯೋಗ್ಯರಂತೆ ಅಯೋಗ್ಯರೂ ಜ್ಞಾನ ಪಡೆಯುವುದರಿಂದ ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಉಪದೇಶ-ವಾದರೂ 'ಮಾನಸ್ತೇನೇಭ್ಯೋ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನರ್ಥಹೇತುತ್ವ ಎಂಬ ಬಾಧಕವಿದೆ. ಫಲಾಧಿಕ್ಯವೆಂಬ ಸಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲ. ಗೋಪ್ಯವಾಗಿ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದಾಗ ಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾನ ಬರುವುದರಿಂದ ಅನರ್ಥರೂಪ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಫಲಾಧಿಕ್ಯ-ವೆಂಬ ಸಾಧಕವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಗೋಪ್ಯವಾಗಿ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಬೇಕು. ಜ್ಞಾನದ ಮಹತ್ವ ಸಮರ್ಥನೆಯೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಐಹಿಕಮಪ್ರಸ್ತುತ ಪ್ರತಿಬಂಧೇ ತದ್ದರ್ಶನಾತ್ ಓಂ ॥
೩-೪-೧೦

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಜನ್ಯ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಅತಿಗೋಪ್ಯ-ವಾಗಿರಬೇಕು ಎಂದು ಅದರ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಅದರಿಂದ ದರ್ಶನರೂಪಫಲವೇ ಆಗದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ದರ್ಶನ-ಹೇತುತ್ವವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಗೋಪ್ಯತ್ವ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತ ಎಂದು ಶಂಕಿಸುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಸಾಧನಪೂರ್ತಿಯಾದ ಜನ್ಮದಲ್ಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ನಿಯಮವಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಅನಿಯಮವೋ? ಸಾಧನಪೂರ್ತಿಯಾದ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಆಗದೇ ಇದ್ದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಆಗದಿರಲಿ ಎಂಬ ಆಪತ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದ ಅನಿಯಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ? ಎಂಬ ಪ್ರಮೇಯವು ಚರ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಶ್ರವಣಾದಿ ಸಾಧನ ಸಂಪೂರ್ತಿ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗದೇ ಇದ್ದರೆ ಯಾವ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಆಗಲಾರದು. ಯಾಗದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆದರೆ ಯಾಗ ಪೂರ್ತಿಯಾದ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗ

ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ದೇಹಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗಸುಖಭೋಗಸಾಧನತ್ವ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಪ್ರಬಲ ಕಾರಣವಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಪ್ರಬಲ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಜನ್ಮದಲ್ಲೇ ಆಗಬೇಕು. ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಯಾಗ ಸಾಧನವಾದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗಸುಖಭೋಗ ಯೋಗ್ಯತ್ವ ಇಲ್ಲ ಎಂಬಂತೆ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾದ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಲು ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಪ್ರತಿಬಂಧ ಎಂಬ ಪ್ರಬಲ-ಕಾರಣ ಇರುವುದರಿಂದ ಆ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗದಿದ್ದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಪರೋಕ್ಷ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದೇ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅನಿಯಮವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ 'ಶ್ರುತ್ವಾತ್ಮಾನಂ ಮತಿಪೂರ್ವಂ ಹ್ಯುಪಾಸ್ಯ ಇಹೈವ ದೃಷ್ಟಿಂ ಪರಮಸ್ಯ ವಿಂದೇತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೇ ಪ್ರಮಾಣ. ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಅಪರೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುವುದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಮುಕ್ತಿಫಲಾನಿಯಮಸ್ತದವಸ್ಥಾವಧೃತೇಸ್ತದವ-ಸ್ಥಾವಧೃತೇಃ ಓಂ ॥ ೩-೪-೧೧

ಹೇಗೆ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಎಂಬ ನಿಯಮವೇನೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತೋ ಅದರಂತೆ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಫಲವೂ ಕೂಡ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ ಪಡೆದ ದೇಹಪತನಾನಂತರವೇ ಎಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಅಪರೋಕ್ಷ-ಪಡೆದ ದೇಹಪತನಾನಂತರವೇ ಎಂಬ ನಿಯಮವಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಅನಿಯಮವೋ? ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಚಿಂತಾಪರಂಪರೆ ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ವಿಶೇಷವೇನೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನಸಾಧನ-ಪೂರ್ತಿಯಾದ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನೋದಯ ಅಥವಾ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಅನಿಯಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧಪ್ರತಿಬಂಧರೂಪ ಕಾರಣವಿರುವಂತೆ ಮೋಕ್ಷರೂಪ-

ಫಲವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನಿಯಮವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧ-ಪ್ರತಿಬಂಧರೂಪ ಕಾರಣವಿದೆ ಎಂದು ಕಲ್ಪಿಸಲು ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಎಂದು ವಿಶೇಷ ಶಂಕೆಯು ಉಂಟಾದಾಗ 'ಬ್ರಹ್ಮಸಂಸ್ಥೋಽಮೃತಮೇತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷ ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಜ್ಞಾನಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಆಗದೇ ಇದ್ದರೆ ಇದನ್ನು ಕೂಡಿಸಲು ಪ್ರತಿ-ಬಂಧಕವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯೂ ಮತ್ತು 'ವಿದ್ವಾನಮೃತಮಾಪ್ನೋತಿ.. ಅವಸನ್ನಂ ಯದಾರಬ್ಧಂ ಕರ್ಮ ತತ್ರೈವ ಗಚ್ಛತಿ. ನ ಚೇದ್ಬಹೂನಿ ಜನ್ಮಾನಿ ಪ್ರಾಪ್ಯೈವ ಅಂತೇ ನ ಸಂಶಯಃ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನ-ದೇಹಪಾತಾನಂತರವೇ ಮೋಕ್ಷ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ದೇಹಾಂತರದಲ್ಲಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಅನಿಯಮಃ' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಿಯಮದ ಸಮರ್ಥನೆಯೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬರೆದಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ ಗ್ರಂಥದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದ

ಹಿಂದಿನ ಪಾದದ ಕೊನೆಯ ಸೂತ್ರವಾದ 'ಏವಂ ಮುಕ್ತಿಫಲಾನಿಯಮ...' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಫಲಪದದಿಂದ, ಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಧಾನ ಫಲ ಮುಕ್ತಿಯೇ. ಉಳಿದದ್ದು ಆನುಷಂಗಿಕವಾದ ಫಲ ಎಂದು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ಫಲವಾದ ಮೋಕ್ಷದ ವಿಚಾರವನ್ನೇ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಮೋಕ್ಷವು ಕರ್ಮಕ್ಷಯ, ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿ, ಮಾರ್ಗ, ಭೋಗ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಈ ನಾಲ್ಕೂ ಕ್ರಮವಾಗಿಯೇ ಆಗುವುದು. ಹಾಗಾಗಿ ಇದೇ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲಿಗೆ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕ್ಷಯ ಎಂಬ ಫಲದ ವಿಚಾರ ಮಾಡ-ಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಮೊದಲ ಏಳು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಆವಶ್ಯಕ ವಾದ ಸಾಧನೆಗಳ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ.

॥ ಓಂ ಆವೃತ್ತಿರಸಕೃದುಪದೇಶಾತ್ ಓಂ ॥ ೪-೧-೧

'ಐಹಿಕಮಪ್ರಸ್ತುಪ್ರತಿಬಂಧೇ...' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕೋ ಅಥವಾ ಆವರ್ತನೆ ಮಾಡಬೇಕೋ? ಶ್ರವಣಾದಿವಿಧಿಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ವಿಧಿಗಳಂತೆ ಒಮ್ಮೆ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಪರ್ಯವಸಾನವಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಅವಘಾತಾದಿ ವಿಧಿಗಳಂತೆ ಆವರ್ತನವು ಆವಶ್ಯಕವೋ? ಶ್ರವಣಾದಿಗಳ ಸಕೃದನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಲಭಿಸುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ಜ್ಞಾನವು ಸುಶಕ (ಸುಖಸಾಧ್ಯ) ಎಂಬುದು ಅದರ ಗುಣವೋ ಅಥವಾ ದುಃಶಕತ್ವವೇ ಅದರ ಗುಣವೋ? ದುಃಶಕತ್ವಕ್ಕೆ ಗುಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪಕ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಹೀಗೆ ಪರಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಶ್ರವಣಾದಿ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಾದಿ ಯಾಗಗಳಂತೆ ಒಮ್ಮೆ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಸಾಕು ಎಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಒಮ್ಮೆ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನವು ಲಭಿಸುವುದರಿಂದ ಸಕೃದನು-ಷ್ಠಾನದಿಂದಲೇ ಶ್ರವಣಾದಿವಿಧಿಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯವಸಾನ (ಸಾಫಲ್ಯ)ವಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- 'ವ್ರೀಹೀನ್ ಅವಹಂತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಕೃದನು-ಷ್ಠಾನದಿಂದಲೇ 'ತುಷವಿಮೋಕ' ಇತ್ಯಾದಿ ಫಲ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಅಪಘಾತದ ಆವರ್ತನೆ ಆವಶ್ಯಕ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳ ಆವರ್ತನೆಯನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು?

ಉತ್ತರ :- ಆವರ್ತನೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಆಗ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸುಶಕತ್ವ ಎಂಬ ಗುಣ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸುಶಕತ್ವ ಎಂದರೆ ಸಕೃದನುಷ್ಠಾನದಿಂದಲೇ ಲಭ್ಯ ವಾಗುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ದುಃಶಕತ್ವವೇ ಗುಣ ಎನ್ನಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಲು ಯಾವುದೇ ಕಲ್ಪಕ (ಪ್ರಮಾಣ)ವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಅವಘಾತಾದಿಗಳಂತೆ ಆವರ್ತನೀಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಹೇಗೆ ಅವಘಾತವನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ಮಾಡಿದರೆ ತುಷವಿಮೋಕ (ಹೊಟ್ಟು ತೊಲಗುವುದು) ಎಂಬ ಫಲ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳ ಸಕೃದನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಲಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಅವಘಾತವಿಧಿ-ಯಂತೆ ಶ್ರವಣಾದಿವಿಧಿಗಳ ಪರ್ಯವಸಾನವು ಆವರ್ತನದಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರವಣಾದಿಗಳ ಆವರ್ತನದಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಲಭಿಸುವುದಾದರೆ ಆಗ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸುಶಕತ್ವ ಎಂಬ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲಾ ಎಂದರೆ, ಜ್ಞಾನವು ಮಹಾಫಲಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ ದುಃಶಕತ್ವವೇ ಅದರ ಗುಣ. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ದುಃಶಕತ್ವವೇ ಗುಣ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಆವರ್ತನವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪಕವಿಲ್ಲ ಎನ್ನಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ, ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಉದ್ದಾಲಕನು ಶ್ವೇತಕೇತುವಿಗೆ 'ಸ ಯ ಏಷೋಽಣಿಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಒಂಬತ್ತು ಬಾರಿ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದು ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆ.ಜ್ಞಾನವು ದುಃಶಕ ಎಂದು ಒಪ್ಪದೇ ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಕೂಡಿಸಲಿಕ್ಕೇ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಅನ್ಯಥಾನು-ಪಪತ್ತಿಯೇ ಶ್ರವಣಾವೃತ್ತಿಗೆ ಕಲ್ಪಕ. ಜ್ಞಾನವು ಸುಶಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಒಂದೇ ಬಾರಿ ಉಪದೇಶಮಾಡುಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಇನ್ನು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಭೃಗುವಲ್ಲಿಯಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಇದೇ ವಿಷಯ ಬಂದಿದೆ. 'ತಸ್ಮಾ ಏತತ್ ಪ್ರೋವಾಚ ಅನ್ನಂ ಪ್ರಾಣಂ ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಮನೋ ವಾಚಮಿತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶ

ಮಾಡಿದರೂ ಪುನಃ ಅನ್ನಾದಿ ರೂಪ ವಿಶೇಷಗಳಲ್ಲೇ ಭೃಗುವು 'ಅಧೀಹಿ ಭಗವೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ವರುಣನು ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿ 'ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮನನಧ್ಯಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲೇ ಮನನಧ್ಯಾನಗಳಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ಶ್ರವಣಾದ್ಯಾವೃತ್ತಿಗೆ ಕಲ್ಪಕ-ವಾಗಿದೆ (ಉದ್ದಾಲಕ ಶ್ವೇತಕೇತುವಿನ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಶ್ರವಣಾವೃತ್ತಿಗೆ ಕಲ್ಪಕವಾದರೆ, ಭೃಗುವರುಣ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಶ್ರವಣಾದಿತ್ರಯಾವೃತ್ತಿಗೆ ಕಲ್ಪಕವಾಗಿದೆ). ಇನ್ನು 'ನಿತ್ಯತಃ ಶ್ರವಣಂ ಚೈವ...' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಕೂಡ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳ ಆವೃತ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- 'ಐಹಿಕಮಪ್ರಸ್ತುತಪ್ರತಿಬಂಧೇ ತದ್ದರ್ಶನಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಎಂಬುದು ಅಭಿಮತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರವಣಾದಿಗಳ ಆವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದರ ಮೂಲಕ ಅದರ ಸಮರ್ಥ-ನೆಯನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. (ಸಕೃದನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಫಲ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಜ್ಞಾನಸಾಧನವೇ ಅಲ್ಲ ಎಂಬ ಶಂಕಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರ ನಿವಾರಣೆಯನ್ನು ಆವೃತ್ತಿ ಸಮರ್ಥನೆಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.)

॥ ಓಂ ಆತ್ಮೇತಿ ತೂಪಗಚ್ಛಂತಿ ಗ್ರಾಹಯಂತಿ ಚ ಓಂ ॥
೪-೧-೨

ಹಿಂದೆ, ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಆವಶ್ಯಕ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಆವೃತ್ತಿಗೆ ವಿಷಯವಾದ ಸ್ವಾಮಿತ್ವ ಎಂಬ ಆತ್ಮತ್ವದ ಧ್ಯಾನವು ಆವಶ್ಯಕ ಎಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಆತ್ಮತ್ವದ ಉಪಾಸನಾ ಉಪದೇಶಗಳನ್ನು ನಿತ್ಯದಲ್ಲೂ ಮಾಡಬೇಕಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಮಾಡಬೇಕೋ? ಆತ್ಮತ್ವ ಎಂದರೆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವ. ಇದು ಅತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಅತಿಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೇ ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನಾದಿಗಳಿಗೆ

ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ಅತಿಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವು ಪ್ರತಿ-ಬಂಧಕವಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪಕ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವೋಪೇತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನಾ ಉಪದೇಶಗಳನ್ನು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡಬೇಕಿಲ್ಲ ಎಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಆತ್ಮತ್ವ ಎಂದರೆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವ. ಇದು ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯವು ಯಾವಾಗಲೂ ಎಲ್ಲರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಧ್ಯಾನ ಉಪದೇಶ ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಗಿದೆ. ಯಾವುದು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವೋ ಅದನ್ನೇ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದನ್ನೇ ಉಪಾಸಿಸಬೇಕು. ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದರೂ ಅಂತಹ ವಿಷಯದ ಧ್ಯಾನೋಪ-ದೇಶಗಳನ್ನುಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಕಲ್ಪಕವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನಾದಿಗಳನ್ನು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡಲೇ ಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ, 'ಆತ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಸರ್ವಥೈವ ಮುಮುಕ್ಷುಭಿಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅನ್ವಯ ವ್ಯತಿರೇಕ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿದೆ (ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಮೋಕ್ಷ, ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇಲ್ಲ). ಈ ಅನ್ವಯ-ವ್ಯತಿರೇಕದಿಂದ ವಿಷ್ಣುಃ ಆತ್ಮಾ ಎಂಬ ಉಪಾಸನಾ ಉಪದೇಶಗಳಿಗೂ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೋಕ್ಷಹೇತುವಾದ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗಳು ಅಪ್ರಯೋಜಕ. ಅದರಿಂದ ಕರ್ತವ್ಯತ್ವ ಅಕರ್ತವ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನೆಯು ಮೋಕ್ಷ-ಹೇತುವಾದ್ದರಿಂದ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಥಾ (ಯಾವುದೇ ಕಷ್ಟ ಬಂದರೂ) ಆತ್ಮತ್ವದ ಉಪಾಸನಾ ಉಪದೇಶಗಳನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಭಗವಂತನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲೇ ವೇದಗಳ ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯ. ಅದು ಯುಕ್ತ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

|| ಓಂ ನ ಪ್ರತೀಕೇ ನ ಹಿ ಸಃ ಓಂ || ೪-೧-೩

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸ್ವಾಮಿತ್ವೋಪಾಸನೆಯ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಏಳನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ', 'ವಾಚಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತರಾದ ನಾಮ, ವಾಕ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರಾದ ಉಷಾ, ಸ್ವಾಹಾ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭಿನ್ನರು ಎಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೋ ಅಥವಾ ನಾಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ತತ್ರಸ್ಥತ್ವ ರೂಪವಾಗಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೋ? 'ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ' ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವು ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿದೆಯೋ ಅಥವಾ 'ನಾಮ್ನಿ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬುದಾಗಿ ತತ್ರಸ್ಥತ್ವವು ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ? ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸನೆಯು ಪುರುಷಾರ್ಥ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಸತ್ಯೋಪಾಸನೆಯು ಮಾತ್ರ ಪುರುಷಾರ್ಥಹೇತುವೋ? ಎಂದು ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ನಾಮಾದಿಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಾಭಿನ್ನರು ಎಂದೇ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಇದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, 'ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮ....' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವು (ಸಮಾನ ವಿಭಕ್ತಿಕತ್ವ)ಶ್ರುತವಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಐಕ್ಯವೇ ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- 'ಪೃಥಗುಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ನಾಮಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಐಕ್ಯ ಎಂಬುದು ಮಿಥ್ಯಾ (ಅಂತಹ ಉಪಾಸನೆಯು ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸನೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ)?

ಪರಿಹಾರ :- ಹಿಂದೆ ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನೆಯ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವಾಗ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗಳು ಅಪ್ರಯೋಜಕ. ಪುರುಷಾರ್ಥಹೇತುತ್ವವೇ ಪ್ರಯೋಜಕ. ಹಾಗಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದರೂ ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಹಾಗೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಉಪಾಸ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವು ಸತ್ಯವೋ ಮಿಥ್ಯಾನೋ ಎಂಬುದು ಅಪ್ರಯೋಜಕ. ಪ್ರಯೋಜನವಿದ್ದರೆ

ಸಾಕು. ಅಂತಹ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಯಾವನ್ನಾಮ್ನೋ ಗತಂ ತತ್ರಾಸ್ಯ ಯಥಾ ಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಫಲವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ತತ್ರಸ್ಥತ್ವದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ, 'ಅಚೇತನಾಸತ್ಯಾಯೋಗ್ಯಾನ್ಯನುಪಾಸ್ಯಾನ್ಯ ಫಲತ್ವವಿಪರ್ಯ-ಯಾಭ್ಯಾಮ್' ಎಂಬ ಸಾಂಕರ್ಷಣ ..... ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಾಗು ಅನು-ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸನೆಯು ಫಲಪ್ರದವಲ್ಲ. ಅದರ ಬದಲಾಗಿ ವಿರುದ್ಧ ಫಲವನ್ನೇ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸನೆಯು ಪುರುಷಾರ್ಥಹೇತುವಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು.

ಇನ್ನು 'ನಾಮಾದಿಪ್ರಾಣಪರ್ಯಂತಂ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಕೂಡ ಐಕ್ಯೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಿಥ್ಯಾ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ 'ನಾಮ್ನಿ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬುದಾಗಿ ತತ್ರಸ್ಥತ್ವದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೇ ಹೊರತು ಐಕ್ಯೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನೆಯ ಸಮರ್ಥನೆ ಯನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ (ಐಕ್ಯೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಸ್ವಾಮಿತ್ವೋಪಾಸನೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ).

॥ ಓಂ ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟಿರುತ್ಕರ್ಷಾತ್ ಓಂ ॥ ೪-೧-೪

ಹಿಂದೆ 'ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ' ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವದ ಉಪಾಸನೆಯು ಆವಶ್ಯಕ ಎಂದು ಇಲ್ಲ ಸಾಧನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಸದಾ ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡಬೇಕಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಮಾಡಬೇಕೋ? ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಸದಾ ಸರ್ವಥಾ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ. ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಸದಾ ಸರ್ವಥಾ ಉಪಾಸಿಸಬೇಕಿಲ್ಲ ಎಂಬುದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ

ಕಾರಣವಾದುದು ಭಗವಂತನ ಪ್ರೀತಿ. ಈ ಪ್ರೀತಿಯು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗುಣಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇತರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ ಒಂದರದ್ದೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸದಾ ಸರ್ವಥಾ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಹೇತುವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಸದಾ ಸರ್ವಥಾ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವದ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮತ್ವದಲ್ಲೇ ಸರ್ವಗುಣಗಳ ಅಂತರ್ಭಾವವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ ಎಂಬುದು ಭಗವದುತ್ಕೃಷ್ಟತ್ವ ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಇತರ ಗುಣಗಳಿಗಿಂತ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಶ್ರೇಷ್ಠವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವದ ಉಪಾಸನೆ-ಯಿಂದ ಭಗವಂತನ ವಿಶೇಷ ಪ್ರೀತಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆತ್ಮತ್ವದ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡದೇ ಹೋದರೆ ಹೇಗೆ ಮೋಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವದ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡದೇ ಹೋದರೂ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಹೇತು-ವಾದ ಭಗವಂತನ ವಿಶೇಷ ಪ್ರೀತಿ ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಸದಾ ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡಬೇಕು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದಾದರೆ ಆಗ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನಾ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ :- ಇಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮತ್ವದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಆತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆತ್ಮತ್ವ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸ್ತಿ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಭಂಗವಿಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- 'ಭೂಮ್ನಃ ಕ್ರತುವತ್ ಜ್ಯಾಯಸ್ತ್ವಂ...' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭೂಮಗುಣಕ್ಕೆ ಜ್ಯಾಯಸ್ತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದರ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. (ಭೂಮ ಎಂದರೆ ಪೂರ್ಣ, ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದರೂ ಅದೇ ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸನೆಯು ಆವಶ್ಯಕ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭೂಮ ಗುಣದ ಜ್ಯಾಯಸ್ತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು).

॥ ಓಂ ಆದಿತ್ಯಾದಿಮತಯಶ್ಚಾಂಗ ಉಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ ॥
೪-೧-೫

ಹಿಂದೆ ಯಾವ ಆತ್ಮತ್ವಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೋ ಅಂತಹ ಆತ್ಮತ್ವವೇ ಅಂಗಾಶ್ರಿತತ್ವದಂತೆ ಧ್ಯೇಯವಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ (ಅಂಗಾಶ್ರಿತತ್ವವು ಹೇಗೆ ಧ್ಯೇಯವಲ್ಲವೋ ಹಾಗೇ ಆತ್ಮತ್ವವೂ ಧ್ಯೇಯವಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಾಭಿಪ್ರಾಯ). ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಭಗವಂತನ ಅಂಗದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತರು ಎಂಬ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹಿಂದೆ 'ಅಂಗೇಷು ಯಥಾಶ್ರಯಭಾವಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು ಅಂತಹ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಸದಾ ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡಬಾರದೋ ಅಥವಾ ಮಾಡಬೇಕೋ? ದೇವತೆಗಳು ಭಗವಂತನ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಸದಾ ಆಶ್ರಿತರಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇರುತ್ತಾರೋ ? ಅಂಗಾಶ್ರಿತತ್ವೋಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಕಾರಣ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ?

ಅಂಗಾಶ್ರಿತತ್ವೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಸದಾ ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಇತರ ಗುಣಗಳಿರುವಾಗ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಭಗವಂತನು ತಮಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಅಂಗವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಸದಾ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ವಿಶೇಷಹೇತುವಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸನೆಗೆ ವಿಶೇಷ ಹೇತುವಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ನಿತ್ಯೋಪಾಸನೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಹಾಗಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಸೂರ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶನಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ವಿವಿಧ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯದಲ್ಲೂ ಭಗವಂತನ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಅಂತಹ ಉಪಾಸನೆಯು ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸನೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅನರ್ಥಕಾರಿ. ಹಾಗಾಗಿ ಅಂಗಾಶ್ರಿತತ್ವೋಪಾಸನೆ ಮಾಡಬಾರದು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಅಂಗಾಶ್ರಿತತ್ವೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಸದಾ ಮಾಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ, 'ಸ್ವೋತ್ಪತ್ತ್ಯಂಗಂ ಚ ದೇವಾನಾಂ ವಿಷ್ಣೋಶ್ಚಿಂತ್ಯಂ' ಎಂಬ

ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ, ದೇವತೆಗಳು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಬೇಕು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ಸದಾ ಅಂಗಾಶ್ರಿತತ್ವೋಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದರೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅಂಗಾಶ್ರಿತ-ತ್ವೋಪಾಸನೆಗೆ ಭಗವದಂಗಪ್ರವೇಶ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಕಾರಣವಿದೆ. ಇನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಒಂದು ರೂಪದಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಭಗವಂತನ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇಂತಹ ಉಪಾಸನೆಯು ಮಿಥ್ಯಾ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ತನಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಚಕ್ಷುಸ್ಸುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಸೂರ್ಯ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದೇ ರೀತಿ ತನಗೆ ಆಶ್ರಯ-ವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಚಂದ್ರನೂ, ತನಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಮೂರ್ಧಾ-ವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಇದೇ ರೀತಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೂ ಸದಾ ಸರ್ವಥಾ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಅಂಗಾಶ್ರಿತತ್ವೋಪಾಸನೆಯು ಆವಶ್ಯಕ ಅಲ್ಲ ಎಂದಾದರೆ ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನೆಯೂ ಆವಶ್ಯಕ ಎಲ್ಲ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಂಗಾಶ್ರಿತತ್ವೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ಆಶ್ರಯ ಆಶ್ರಯಿಭಾವ ಸಂಬಂಧ. ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ಸ್ವಸ್ವಾಮಿಭಾವ ಸಂಬಂಧ. ಆಶ್ರಯ, ಆಶ್ರಯಿಭಾವ ಸಂಬಂಧವು ಸ್ವಸ್ವಾಮಿಭಾವ ಸಂಬಂಧದ್ದೇ ಒಂದು ವಿಶೇಷ. ಹಾಗಾಗಿ ಆಶ್ರಯ, ಆಶ್ರಯಿಭಾವ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅಂಗಾಶ್ರಿತ-ತ್ವೋಪಾಸನೆ ಬೇಡ ಎಂದಾದರೆ ಸ್ವಸ್ವಾಮಿಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಆತ್ಮತ್ವೋ-ಪಾಸನೆಯೂ ಬೇಡ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅಂಗಾಶ್ರಿತತ್ವೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

।। ಓಂ ಆಸೀನಃ ಸಂಭವಾತ್ ಓಂ ।। ೪-೧-೬

ಹಿಂದೆ ಸಂಮುಗ್ಧವಾಗಿ (ವಿಭಾಗಾದಿ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಹೇಳದೇ) ಹೇಳಿದ ಉಪಾಸನೆಯು ಧ್ಯಾನ, ಸ್ಮರಣ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದರ ಮೂಲಕ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. 'ಉಪವಿಶ್ಯಾಸನೇ ಯುಂಜ್ಯಾತ್' ಎಂದು ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯ

ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಧ್ಯಾನಾಂಗವಾದ ಆಸನಾದಿಗಳು ಆವಶ್ಯಕವಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಆವಶ್ಯಕವೋ? ಉಪಾಸನೆಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿನ ಮನೋನಿವೇಶವು ಆಸನವಿಲ್ಲದೇ ಹೋದರೂ ಆಗುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ. ಉಪಾಸನೆಗೆ ಆಸನವು ಆವಶ್ಯಕವಲ್ಲ ಎಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಭಗವಂತನ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಉಪಾಸನೆಯು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಆಸನದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ಆಸನವಿಲ್ಲದೇ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಮನೋನಿವೇಶವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದೇನಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮನೋನಿವೇಶವು ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಮನೋನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಆಸನವು ಆವಶ್ಯಕ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ 'ಸ್ಮರ್ತವ್ಯಃ ಸತತಂ ವಿಷ್ಣುವು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಧಿಗಳು ಕೂಡದೇ ಹೋಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಸತತವಾಗಿ ಆಸನ ಹಾಕಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ). ಆಸನವನ್ನು ಆವಶ್ಯಕ ಎಂದು ಒಪ್ಪದೇ ಹೋದರೆ, ಆಸನಾದಿ ವಿಧಿಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಆಸನವು ಆವಶ್ಯಕ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಎಂದರೆ ಆಗ 'ಪರ್ವತಾಗ್ರೇ ನದೀತೀರೇ', ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಮಹೂರ್ತೇ ಚೋತ್ಥಾಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಧಿಗಳೂ ಉಪದಿಷ್ಟವಾಗಿವೆ. ಇಂತಹ ದೇಶಕಾಲ ನಿಯಮವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವ ವಿಧಿಗಳೂ ಆವಶ್ಯಕ ಎಂದು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಅವು ವ್ಯರ್ಥ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅನ್ಯಥಾನುಪ-ಪತ್ತಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ದೇಶಕಾಲನಿಯಮವನ್ನೂ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಆಸನವು ಆವಶ್ಯಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಮನಸ್ಸು ಚಂಚಲವಾಗದೆ ಭಗವಂತನಲ್ಲೇ ನೆಲೆಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ ಎಂಬುದು ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತದೋ ಅದೇ ರೀತಿ 'ಅಚಲಂ ಚೇತ್ ಶರೀರಂ ಸ್ಯಾತ್ ಮನಸಶ್ಚಾಪ್ಯಚಾಲನಮ್' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಶರೀರವು ಅಚಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತಡೆಯಬಹುದು. ಶರೀರವು ಅಚಲವಾಗಿರಬೇಕಾದರೆ ಆಸನವು ಬೇಕೇ ಬೇಕು. 'ಸಮಂ ಕಾಯ-ಶಿರೋಗ್ರೀವಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಉಪಾಸನೆಗೆ

ಉಪಯುಕ್ತವಾದ, ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸಮ್ಯಕ್ ಮನೋನಿವೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಆಸನವು ಆವಶ್ಯಕ ಎಂದು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ನಿತ್ಯೋಪಾಸನೆ ಹಾಗು ಆಸನಾವಶ್ಯಕೆ ಇವೆರಡೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧ. ಆಸನವು ಆವಶ್ಯಕ ಎಂದರೆ 'ಸ್ಮರ್ತವ್ಯ ಸತತಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನಿತ್ಯೋಪಾಸನೆಯ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ?

ಉತ್ತರ :- ಉಪಾಸನೆಯು ಸ್ಮರಣ, ಧ್ಯಾನ ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡು ವಿಧ. ಸ್ಮರಣರೂಪ ಉಪಾಸನೆಯು ನಿತ್ಯಕಾರ್ಯ. ಹಾಗಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಆಸನ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಕಾದಾಚಿತ್ಕವಾದ ಧ್ಯಾನರೂಪ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಆಸನನಿಯಮವಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಆಸನವು ಆವಶ್ಯಕ (ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ) ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಆಸನಾದಿಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ. ಆಸನನಿಯಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ದೇಶಕಾಲನಿಯಮವನ್ನೂ ಒಪ್ಪಬೇಕು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಆಸನಾದಿಗಳು ಧ್ಯಾನೋಪಯೋಗಿಗಳಾದಂತೆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಜ್ಞಾನೋಪಾಯೋಗಿಗಳಾದಂತೆ ದೇಶಕಾಲಗಳು ಧ್ಯಾನೋಪಯೋಗಿ-ಗಳಾಗಲೀ ನೇರವಾಗಿ ಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗಿಗಳಾಗಲೀ ಆಗಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ನಿಯಮ ಮಾಡಬಾರದು. 'ತಮೇವ ದೇಶಂ ಸೇವೇತ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿನ ಏಕಾಗ್ರತೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೋ ಅದೇ ಸ್ಥಳವು ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಗ್ರಹ್ಯವಾಗಿದೆಯೇ ಹೊರತು ಪರ್ವತಾಗ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಆಸನಾದಿಗಳ ಉಪದೇಶವು ಸಾರ್ಥಕ ಎಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಯೋಜನ.

॥ ಓಂ ಆಪ್ರಾಯಣಾತ್ತತ್ರಾಪಿ ಹಿ ದೃಷ್ಟಮ್ ಓಂ ॥ ೪-೧-೭

ಹಿಂದೆ, ಆಸನದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಅದು ಆವಶ್ಯಕ ಆದರೆ, ದೇಶವಿಶೇಷಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದು ಆವಶ್ಯಕವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ 'ಧ್ಯಾನಾಚ್ಚ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಧ್ಯಾನವು ಜ್ಞಾನ ಬರುವವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕು. ಜ್ಞಾನ ಬಂದ-

ನಂತರವೂ ಮುಕ್ತಿ ಪರ್ಯಂತ ಮಾಡಬೇಕಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅದರಿಂದಾಗುವ (ಜ್ಞಾನಾನಂತರ ಧ್ಯಾನದಿಂದ) ವಿಶೇವೇನೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೀಗೆ ಶಾಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಧ್ಯಾನಾಚ್ಚ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಧ್ಯಾನವು ಜ್ಞಾನಪರ್ಯಂತ ಮಾತ್ರ ಮಾಡಬೇಕೋ ಅಥವಾ ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತ ಮಾಡಬೇಕೋ? ಧ್ಯಾನವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತ ಮಾಡಬೇಕು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಹೇತು ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದಾ-ತಿಶಯವು ಧ್ಯಾನವಲ್ಲದೇ ಬೇರೆಯದರಿಂದಲೂ ಆಗುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಧ್ಯಾನ-ದಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕಿಲ್ಲ ಎಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಆನಂದವೃದ್ಧಿಯು ಧ್ಯಾನಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಶ್ರವಣಾದಿ ಸಾಧನಗಳಿಂದಲೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಧ್ಯಾನವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಮುಕ್ತಿ ಪರ್ಯಂತ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ, 'ಯೋಗಾರೂಢಸ್ಯ ತಸ್ಯೈವ ಶಮಃ ಕಾರಣಮುಚ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಗೀತಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯೋಗಾರೂಢ ಎನಿಸಿಕೊಂಡ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಯು ಮಾಡುವ ಶಮಃ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯವಾದ ಧ್ಯಾನವು ಪರಮಸುಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಧ್ಯಾನವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಆನಂದವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು 'ಪ್ರಾಯಣಾಂತಮೋಂಕಾರಮಭಿಧ್ಯಾಯೀತ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ. 'ಮುಕ್ತಾ ಅಪಿ ಹ್ಯೇನಮುಪಾಸತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿ ಪರ್ಯಂತ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದು ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯ-ದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- 'ಯಾವದಧಿಕಾರಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮುಕ್ತತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಯೋಜನ. ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವಾದ ಮೇಲೂ ಮೋಕ್ಷ ಪರ್ಯಂತ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡದೇ ಹೋದರೇ ಆಗ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸಿಗಬೇಕಾದ ಧ್ಯಾನದ ಫಲ ಸಿಗದೇ ಹೋಗಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯ ಇಲ್ಲ ಎಂದಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

।। ಓಂ ತದಧಿಗಮ ಉತ್ತರಪೂರ್ವಾಘಯೋರ-ಶ್ಲೇಷವಿನಾಶೌ ತದ್ವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಓಂ ।। ೪-೧-೮

ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ-ದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕ್ಷಯ ಎಂಬ ಮೋಕ್ಷದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿ-ದ್ದಾರಾದ್ದರಿಂದ ಅವಸರ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

'ಏವಂ ಮುಕ್ತಿಫಲಾನಿಯಮಃ' ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ, ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಯುಕ್ತವೋ? ಮುಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರತಿ ಬಂಧಕಗಳಾದ, ಜ್ಞಾನದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹಾಗು ನಂತರ ಇರುವ ಕರ್ಮಗಳು ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಯುಕ್ತವೋ ? ಪೂರ್ವಾಪರ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ನಾಶವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಬಾಧಕವಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

'ಏವಂ ಮುಕ್ತಿಫಲಾನಿಯಮಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕರ್ಮಕೃತವಾದ ಪ್ರತಿ ಬಂಧಕವಿಲ್ಲದೇ ಹೋದರೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಹಾಗು ನಂತರ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳು ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳ ನಾಶವು ಆಗುವುದಾದರೆ ಭೋಗದಿಂದಾಗುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಹತ್ತಿಯ ಉಂಡೆಯು ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಟ್ಟುಹೋಗುವಂತೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕರ್ಮನಾಶ-ವಾಗುತ್ತದೋ? ಅದೇ ರೀತಿ ಜ್ಞಾನಾನಂತರದ ಕರ್ಮಗಳ ಲೇಪವಾಗು-

ವುದಿಲ್ಲವೋ? (ಹೀಗೆ ವಿಕಲ್ಪ ಮಾಡಬೇಕು) ಮೊದಲನೇ ವಿಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ (ಭೋಗದಿಂದ ನಾಶ ಎಂಬ) ಪುನಃ ಭೋಗವು ಜ್ಞಾನಹುಟ್ಟಿದ ದೇಹದಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ದೇಹಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಆಗುತ್ತದೋ ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪ ಮಾಡಬೇಕು. ಎರಡನೇ ವಿಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ (ದೇಹಾಂತರದಲ್ಲಿ ಭೋಗ) ಕ್ರಮವಾಗಿ ದೇಹಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಭೋಗವೋ ಅಥವಾ ಒಂದೇ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಕಾಯವ್ಯೂಹದಿಂದ ಒಂದೇ ಸಾರಿ ಭೋಗವೋ ಎಂದು ಪುನಃ ವಿಕಲ್ಪ ಮಾಡಬೇಕು. ಮೊದಲನೇ ವಿಕಲ್ಪ (ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಯಾದ ಶರೀರದಿಂದಲೇ ಭೋಗ) ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅನೇಕ ದೇಹಗಳನ್ನು ಪಡೆದೇ ಭೋಗಿಸಬೇಕಾದ ಕರ್ಮಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಜ್ಞಾನ ಹುಟ್ಟಿದ ಶರೀರ-ದಿಂದಲೇ ಭೋಗ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಎರಡನೇ ವಿಕಲ್ಪವೂ (ದೇಹಾಂತರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮೇಣ) ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನ ಹುಟ್ಟಿ ಅನೇಕ ದೇಹಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಕರ್ಮವನ್ನು ಭೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನಹುಟ್ಟಿದ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಬಹಳ ಅಂತರ ಏರ್ಪಡುವುದರಿಂದ, ಜೀರ್ಣಬೀಜದಂತೆ ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷಹೇತು-ವಾಗಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮೂರನೇ ವಿಕಲ್ಪ(ಕಾಯವ್ಯೂಹದಿಂದ ಭೋಗ)ವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ದೇಶಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಉಪ-ಭೋಗಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಯೋಗ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಒಂದೇ ದೇಶಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೋಗ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಅದೇ ಯೋಗ-ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಭೋಗವನ್ನೇ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನೋತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುವಾಗ ಪುನಃ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಗಳ ಭೋಗವು ಮುಗಿಯದೇ ಹೋಗುವ ಪ್ರಸಂಗವಿದೆ. ಜ್ಞಾನಿಯು ಕರ್ಮವನ್ನೇ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದರೆ 'ನ ಹಿ ಕಶ್ಚಿತ್ ಕ್ಷಣಮಪಿ ಜಾತು ತಿಷ್ಠತ್ಯಕರ್ಮಕೃತ್' ಎಂಬ ಗೀತಾವಾಕ್ಯದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಲ್ಕನೇ ವಿಕಲ್ಪವೂ (ಹತ್ತಿಯ ಉಂಡೆಯು ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಟ್ಟು ಹೋಗುವಂತೆ) ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ನಾ ಭುಕ್ತಂ ಕ್ಷೀಯತೇ ಕರ್ಮ ಕಲ್ಪಕೋಟಿಶತೈರಪಿ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳು ಭೋಗದಿಂದಲೇ

ಕ್ಷೀಣಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಇದರ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಕರ್ಮಕ್ಷಯವಾಗುವುದಾದರೆ ಜ್ಞಾನಹುಟ್ಟಿದ ಉತ್ತರಕ್ಷಣದಲ್ಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗಬೇಕು. ಇನ್ನು, ಜ್ಞಾನಿಯ ಪ್ರಾಚೀನಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳೂ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದರೆ 'ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷಾ ಚ ಯಜ್ಞಾದಿಶ್ರುತೇಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳೂ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾಗಿದೆ ಎಂಬುದರ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. (ಜ್ಞಾನವು ತನಗೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾದ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಉಪಜೀವ್ಯ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ). ಜ್ಞಾನೋತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳ ಅಲೇಪ, ಎಂದರೆ ಆಗ ಸ್ತುತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ, ಉತ್ತರ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳು ಆನಂದಾತಿಶಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹೇಗೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೋ (ಕರ್ಮಕ್ಷಯವಾಗದ ಕಾರಣ) ಅದೇ ರೀತಿ 'ಅನಿಷ್ಟಾದಿಕಾರಿಣಾಂ' ಎಂದು ವೈರಾಗ್ಯಪಾದದ ಹನ್ನೊಂದನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಹರಿದ್ವೇಷಿಗಳಿಗೆ ತಮಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ದ್ವೇಷಪೂರ್ತಿಯ ಮೊದಲು ಇರುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಭೋಗದಿಂದಲಾಗಲೀ ದ್ವೇಷಪೂರ್ತಿಯಿಂದಲಾಗಲೀ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗೇ ದ್ವೇಷ ಪೂರ್ತಿಯ ನಂತರದ ಕರ್ಮಗಳ ಅಶ್ಲೇಷ ಎಂಬುದೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಕರ್ಮಗಳು ಭೋಗದಿಂದ ಕ್ಷಯವಾಗದೇ ಹೋದರೂ, ಜ್ಞಾನೋದಯಾನಂತರ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷ ಎಂಬುದು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದ ಅಶೇಷ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಪುಣ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದ ಅನಭೀಷ್ಟವಾದ ಕಾಮ್ಯಪುಣ್ಯಗಳು ನಾಶ ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ (ಪ್ರಾರಬ್ಧಪಾಪಪುಣ್ಯ ಹಾಗೂ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧ ಅಕಾಮ್ಯ ಅಭೀಷ್ಟ ಪುಣ್ಯ). 'ನಾ ಭುಕ್ತಮ್..' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಸ್ಮೃತಿಯು ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳ ಕುರಿತಾಗಿದೆ. ಅದರ ಭೋಗವನ್ನೇ ನಾವೂ ಒಪ್ಪಿದ್ದೇವೆ. ಇನ್ನು ಜ್ಞಾನೋತ್ತರ ಕ್ಷಣದಲ್ಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗಬೇಕು ಎಂಬ

ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮ ಉಳಿದಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತ್ಯುತ್ತರಕ್ಷಣದಲ್ಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದೇ ರೀತಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಪುಣ್ಯವು ಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗಿಯಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಮಾತಿನ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗಿಯಾದ ಪುಣ್ಯವು ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಇನ್ನು ಜ್ಞಾನೋತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪಾಪವು ಅಶುಚಿತ್ವವನ್ನು ತಂದು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇದೇ ಪಾಪದ ಅಶ್ಲೇಷ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ. ಆದರೆ, ಅಕಾಮ್ಯಪುಣ್ಯವು ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿನ ಆನಂದಾತಿಶಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದ್ದರಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳು ಭೋಗದಿಂದ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಅಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದ ಅಭೀಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಅಕಾಮ್ಯಪುಣ್ಯ ಹಾಗೂ ಜ್ಞಾನೋತ್ತರದಲ್ಲಿನ ಅಕಾಮ್ಯಪುಣ್ಯ ಇದಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನುಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ. (ಜಿಜ್ಞಾಸುವಾದಾಗ ಮಾಡಿದ ಅಕಾಮ್ಯಪುಣ್ಯವು ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದರೆ, ಜ್ಞಾನಿಯು ಮಾಡಿದ ಅಕಾಮ್ಯಪುಣ್ಯವು, ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆನಂದಾತಿಶಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಷ್ಟೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸ).

ಇದೇ ರೀತಿ ಹರಿದ್ವೇಷಿಗಳಿಗೂ ತಮಃಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂಬುದು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ದ್ವೇಷಪೂರ್ತಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದ ಅಶೇಷ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧ ಪುಣ್ಯಗಳು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ದ್ವೇಷಪೂರ್ತಿಯ ನಂತರ ಮಾಡಿದ ಅಶೇಷಪುಣ್ಯಗಳ ಲೇಪವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದ ಪುಣ್ಯ ಪಾಪಗಳು ಭೋಗದಿಂದ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- 'ಅನಿಯಮಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ನಿಯಮೇನ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಪ್ರಮೇಯದ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬರೆದಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ ಗ್ರಂಥದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದ

ಹಿಂದಿನ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗೆ 'ಅತಃ' ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮೋಕ್ಷರೂಪ ಫಲಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಕರ್ಮಕ್ಷಯ ಜ್ಞಾನಭೋಗದಿಂದಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕ್ಷಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದೇಹಕ್ಷಯದ ಕ್ರಮವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಪಾದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಪಾದದಿಂದ ಆನಂತರ್ಯ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

॥ ಓಂ ವಾಙ್ಮನಸಿ ದರ್ಶನಾಚ್ಛಬ್ದಾಚ್ಚ ಓಂ ॥ ೪-೨-೧

ಜ್ಞಾನಿಗಳ ದೇಹಕ್ಷಯವು ಎರಡು ವಿಧ. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸ್ವೋತ್ತಮರಲ್ಲಿ ಲಯ. ಉಳಿದವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಾಡಿಯಿಂದ ಉತ್ಕ್ರಮಣ. ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಉತ್ತಮರಾದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲಿಗೆ 'ಅವಿಭಾಗೋ ವಚನಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಏಳು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ದೇಹಲಯವು ಅಪವಾದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ವಾಗ್ದೇವಿಗೆ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂಬ ಮೋಕ್ಷವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಮನೋದೇವನಲ್ಲಿ ಲಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಸಾಧ್ಯವಿದೆಯೋ? ಮನೋ-ದೇವನು ವಾಗ್ದೇವಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಶಕ್ಯವಿದೆಯೋ? 'ವಾಕ್ಪೂರ್ವರೂಪಂ ಮನ ಉತ್ತರರೂಪಂ', 'ಮನಃ ಪೂರ್ವರೂಪಂ ವಾಗುತ್ತರರೂಪಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಾಮಿಶ್ರೋಕ್ತಿ (ವಿರುದ್ಧೋಕ್ತಿ)ಗೆ ವಾಕ್ ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಜನ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅವೆರಡೂ ಸಮಪ್ರಾಧನವಾಗಿದ್ದಾವೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಮಿಶ್ರೋಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಸಮಪ್ರಧಾನಭಾವವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. 'ವಿಪರ್ಯಯೇಣ ತು ಕ್ರಮೋಽತ ಉಪಪದ್ಯತೇ ಚ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣರಾದ ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ತನಗಿಂತ ಉತ್ತಮರಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಮ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಲಯ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಮನೋದೇವತೆಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವ ನಿರ್ಣಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ವಾಗ್ದೇವತೆಗೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಲಯ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಮಾತು ಮನಸ್ಸಿನ ಅಧೀನ ಎಂಬುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನು 'ಮನಸಾ ವಾಗ್ರೇ ಸಂಕಲ್ಪಯತ್ಯಥ ವಾಚೌ ವ್ಯಾಹರತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಾಕ್‌ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಮನಃಪ್ರವೃತ್ತಿಪೂರ್ವಕ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ವಿಶೇಷಶ್ರುತಿಯಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಮನಸ್ಸು ಉತ್ತಮ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಬಹುದು. ಹಾಗಾಗಿ ವಾಗ್ದೇವಿಗೆ ಮನೋದೇವನಲ್ಲಿ ಲಯವಿದ್ದೇ ಇದೆ.

ವ್ಯಾಮಿಶ್ರೋಕ್ತಿಯ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಬೇರೆಯೇ ಆಗಿದೆ. ಈ ವ್ಯಾಮಿಶ್ರೋಕ್ತಿಯು ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ (ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ) ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ವರ್ಣದೇವತೆಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಅವರ ಗುಣಪ್ರಧಾನ ಭಾವದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಂಡೂಕೇಯ ಹಾಗೂ ಅವರ ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರ ಇವರಿಬ್ಬರ ಮತದಲ್ಲಿರುವ ವಿವಾದವನ್ನು ಕುರಿತಾದದ್ದಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವು ಐತರೇಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ :- ವಾಗ್ದೇವಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ 'ಅನಿಯಮಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂಬುದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಫಲ. ವಾಗ್ದೇವಿಗೆ ಮನೋದೇವನಲ್ಲಿ ಲಯವಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ 'ಅನಿಯಮ...' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ. ಪ್ರಕೃತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಾಗ್ದೇವಿ ಎಂದರೆ ವಾರುಣೀ, ಸೌಪರ್ಣೀ ಎಂದೂ ಮನೋದೇವ ಎಂದರೆ ಶೇಷ, ಸುಪರ್ಣರೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

'ಅಗ್ನೌ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ ಅಗ್ನಿರಿಂದ್ರೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸರ್ವದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸ್ವೋತ್ತಮದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಲಯ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಮಿಶ್ರೋಕ್ತಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲ.

ಟೀಕಾದಲ್ಲಿರುವ 'ಮನಸಿ ಲೀಯತೇ ನ ವಾ' ಎಂಬ ಸಂದೇಹ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಇತ್ಯನಿರ್ಣಯಃ ಅಥ ಲೀಯತೇ ಏವೇತಿ ನಿರ್ಣಯಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಥವಾ 'ನೋಭಯಥಾಪಿ ಸಂಭವತಿ' ಎಂಬುದನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೊರಟಿದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ-ವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು (ನ ಉಭಯಥಾ ಸಂಭವತಿ ಎಂದರೆ ಅನಿರ್ಣಯದಲ್ಲೇ ಪರ್ಯವಸಾನವಾಯಿತು). ಆಗ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸಂದೇಹಕ್ಕೂ ಅನಾನುಗುಣ್ಯ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ (ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದರೆ ಮನಸಿ ಲೀಯತೇ ನ ವಾ' ಎಂಬ ಸಂದೇಹಕ್ಕೂ ಅಶಕ್ಯನಿರ್ಣಯ ಎಂಬ ಪೂರ್ವ-ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಅನಾನುಗುಣ್ಯ ಬಂದೊದಗುತ್ತದೆ).

॥ ಓಂ ತನ್ಮನಃ ಪ್ರಾಣ ಉತ್ತರಾತ್ ಓಂ ॥ ೪-೨-೨

ಇಲ್ಲಿನ ಮೂರು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ 'ವಾಙ್ಮನಸಿ ಲೀಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಮಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾದ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮನೋದೇವನಿಗೆ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂಬ ಮೋಕ್ಷ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಮನೋದೇವನಿಗೆ ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಲಯವಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಮನೋದೇವನು ಪ್ರಾಣದೇವನಿಗಿಂತ ಅನ್ಯೂನಬಲನೋ ಅಥವಾ ನ್ಯೂನ-ಬಲನೋ? ಮನೋದೇವನ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಣದೇವನ ಚೇಷ್ಟಕತ್ವ ಎಂಬುದು ಸಮವಾಗಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದೆಯೋ? ಮನೋದೇವನಿಗೆ ಪ್ರಾಣದೇವನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಮನೋದೇವನಿಗೆ ಪ್ರಾಣದೇವನಲ್ಲಿ ಲಯವಿಲ್ಲ ಎಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣದೇವನಾದ ಚತುರ್ಮುಖನು ಹೇಗೆ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತಿ-ಹೇತುವಾಗಿದ್ದಾನೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಮನೋದೇವನಾದ ಶೇಷನೂ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಹೇತುವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮನೋದೇವನ ಸರ್ವತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿಕಾರಣತ್ವವು ಎಲ್ಲರ ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾದ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕದಿಂದ (ಮನಸ್ಸಿದ್ದರೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ) ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇಬ್ಬರ ಚೇಷ್ಟಕತ್ವವೂ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಮನೋದೇವನು ಪ್ರಾಣದೇವನಿಗಿಂತ

ಅನ್ಯೂನಬಲನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಮನೋದೇವನಿಗೆ ಪ್ರಾಣದೇವನಲ್ಲಿ ಲಯ ಹೇಳಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಮನೋದೇವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ವಿಪರ್ಯಯೇಣ...' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಬಲನಲ್ಲೇ ನ್ಯೂನಬಲನಿಗೆ ಲಯ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. (ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಮನೋದೇವನಿಗಿಂತ ಪ್ರಾಣ-ದೇವನು ಅಧಿಕಬಲನಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವನಲ್ಲಿ ಲಯ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ದೇಹಲಯವೇ ದೇವತೆಗಳ ಮೋಕ್ಷವಾದ್ದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವೂ ಇಲ್ಲ). ಮನಸ್ಸು ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಹುಟ್ಟವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಲಯ ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲಾ? ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲ. 'ತತ್ಪ್ರಾಕ್ ಶ್ರುತೇಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ಭಗವಂತನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. (ಹಾಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಲಯ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ).

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಮನೋದೇವನಿಗೆ ಪ್ರಾಣದೇವನಲ್ಲಿ ಲಯವಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, 'ವಾಙ್ಮನಸಿ ಸಂಪದ್ಯತೇ' ಮನಃ ಪ್ರಾಣೇ ಎಂದು ಮನೋದೇವನಿಗೆ ಪ್ರಾಣ ದೇವನಲ್ಲಿ 'ಸಂಪತ್ತಿ' ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಲಯವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಮನೋದೇವ ಎನಿಸಿಕೊಂಡ ಶೇಷಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಣದೇವನಾದ ಚತುರ್ಮುಖ ನಲ್ಲಿ ಲಯವಿದ್ದೇ ಇದೆ. ಈ ಲಯವು ಇತರ ವಚನಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ವಾಣೀ ದ್ವಾರಾ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ''ಮನ ಉದಕ್ರಾಮತ್'' ಎಂಬ ಐತರೇಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ದೇಹದಿಂದ ಮನೋದೇವನು ಹೊರಗೆ ಹೋದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮದೇಹ ಪತನವಾಗಲಿಲ್ಲ, ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮದೇಹದ ಉತ್ಥಾನವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಪ್ರಾಣದೇವನು ಬ್ರಹ್ಮದೇಹದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೋದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮದೇಹದ ಪತನವಾಯಿತು. ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮದೇಹದ ಉತ್ಥಾನವಾಯಿತು ಎಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಮನೋದೇವನಿಗಿಂತ ಪ್ರಾಣದೇವನು ಅಧಿಕ ಬಲಶಾಲಿ ಎಂದು ಸಿದ್ಧ-ವಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿರುವ ಚೇಷ್ಟಕತ್ವವೂ ಒಂದೇ ರೀತಿ-ಯಾಗಿಲ್ಲ. ನ್ಯೂನಾಧಿಕರೂಪವಾಗೇ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಮನೋ-ದೇವನು ಭಗವಂತನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಎಂಬುದನ್ನೂ ವಿಯದಧಿಕರಣ-ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಪ್ರಾಣದ್ವಾರಾ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇನ್ನು 'ವಾಯೋ-ರ್ವಾವ ರುದ್ರ ಉದೇತಿ' ಎಂಬ ಸ್ಪಷ್ಟಶ್ರುತಿಯೂ ಇದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಮನಸ್ಸು ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಮನೋದೇವನಿಗೆ

ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಲಯ ಹೇಳಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಮನೋದೇವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ 'ಅನಿಯಮಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ' ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗೂ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಸೋಽಧ್ಯಕ್ಷೇ ತದುಪಗಮಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ ॥ ೪-೨-೩

ಹಿಂದಿನಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಶ್ರೌತಕ್ರಮಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಅಧಿಕರಣಗಳ ಫಲದ ಮೇಲೆ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿರಿಂಚನಿಗೆ ಭಗವತ್ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂಬ ಮೋಕ್ಷದ ಸಲುವಾಗಿ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ವಿರಿಂಚನು ಈಶಾಧೀನ ಎಂಬ ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ನಿಶ್ಚಯವಿದೆಯೋ? ಪ್ರಾಣನು ಸ್ವತಂತ್ರ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿವೆ, ಅನದ್ಯಮಾನತ್ವೇ ಸತಿ (ಸಂಹರಿಸಲ್ಪಡದೇ ಇರುವವನಾಗಿ) ಅತ್ತೃತ್ವ (ಸಂಹರಿಸುವಿಕೆ) ಎಂಬ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಪ್ರಾಣನಿಗಿದೆ, ಇವೆರಡೂ ನಿರವಕಾಶವೋ ಅಥವಾ ಸಾವಕಾಶವೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ. ವಿರಿಂಚನಿಗೆ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವಿಲ್ಲ ಎಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ 'ನ ಪ್ರಾಣಃ ಕಿಂಚಿದಾಶ್ರಿತಃ', ಯಸ್ಮಿನ್ನಿದಂ ಸರ್ವಮಧ್ಯಾಧ್ರೋರ್ತ್, 'ವಾಯು-ನಾ ವೈ ಗೌತಮ ಸೂತ್ರೇಣ' ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನು ಅನ್ಯಾಧೀನನಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಈಶಾಧೀನ ಎಂಬ ನಿಶ್ಚಯ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಉದಾಹರಿಸಿದ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, 'ಅನನ್ಯೇಶ್ವರತಾ ಪ್ರಾಣೇ ತದನ್ಯೇಶ್ವರ ವರ್ಜನಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರಾಣನು ಅನನ್ಯೇಶ್ವರ ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಬೇರೆ ಈಶ್ವರರಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ?

ಪರಿಹಾರ :- ಪ್ರಾಣನು ಅನನ್ಯಾಧೀನ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವುಗಳಿಗೆ ಬಹುತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ-ವಿದೆ. ಇಂತಹ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ 'ಅನನ್ಯೇಶ್ವರತಾ ಪ್ರಾಣೇ...' ಎಂಬ ಒಂದು ದುರ್ಬಲ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಜೊತೆಗೆ 'ಮಹಾಂತಮಸ್ಯ ಮಹಿಮಾನಮಾಹುಃ ಅನದ್ಯಮಾನೋ ಯದ-ನ್ನಮತ್ತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಲಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಪ್ರಾಣಪದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿರಿಂಚನಿಗೆ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲಯ-ವಿದ್ದೇ ಇದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಪ್ರಾಣನು ಸ್ವತಂತ್ರ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿವೆಯೋ ಹಾಗೆ ಪ್ರಾಣನು ಈಶಾಧೀನ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ 'ಪ್ರಾಣಃ ಪರಸ್ಯಾಂ ದೇವತಾಯಾಂ', 'ಪ್ರಾಣಃ ಪರಮುಪಗಚ್ಛತಿ', ಪ್ರಾಣಃ ಪರಮನುಪ್ರಾಣಿತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿವೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಎರಡೂ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಬಾಹುಲ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನು ಈಶಾಧೀನ ಎಂದು ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎನ್ನಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಶ್ರುತಿಗಳು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆ. 'ಸರ್ವೇ ಪ್ರಾಣಮುಪಗಚ್ಛಂತಿ', 'ಪ್ರಾಣಂ ದೇವಾ ಅನುಪ್ರಾಣಂತಿ', 'ಅನನ್ಯೇಶ್ವರತಾ ಪ್ರಾಣೇ ತದನ್ಯೇಶ್ವರ ವರ್ಜನಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ನಿರವಕಾಶ ಶ್ರುತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ರುದ್ರಾದಿ ಸರ್ವೋಪಜೀವ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹಾಗು ಭಗವಂತನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಈಶ್ವರರಿಲ್ಲ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಇನ್ನು ಅನದ್ಯಮಾನತ್ವ ಎಂದರೆ ಭಗವಂತನನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಉಳಿದವರಿಂದ ಸಂಹರಿಸಲ್ಪಡುವು ದಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ. (ಹಾಗಾಗಿ ಅನದ್ಯಮಾನತ್ವೇ ಸತಿ ಅತೃತ್ವ ಎಂಬ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ). 'ಪ್ರಾಣಸ್ತೇಜಸಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ತೇಜಸ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಶ್ರೀತತ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಲಯ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯ ಲ್ಲಾ? ಎಂದರೆ 'ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ತೇಜಸಿ ಲಯೋ ಮಾರ್ಗಮಾತ್ರಮ್' ಎಂದು ಸ್ಮೃತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ (ವಿರಿಂಚನಿಗೆ) ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಷ್ಟೇ ಹೊರತು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ವಿರಿಂಚನು ಪ್ರಾಣನಾಗಿದ್ದಾಗ ಅವನಿಗೆ ಶ್ರೀತತ್ವದಲ್ಲೇ ಲಯ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (ಶ್ರೀತತ್ವದಲ್ಲಿ ಲಯವಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಮತ್ತೆ ಸಂಸಾರಪ್ರಾಪ್ತಿ). 'ಚಕ್ಷುರಾದಿವತ್ತು

ತತ್ಸಹಶಿಷ್ಟ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾಣನು ಈಶ್ವರವಶ ಎಂದು ಹೇಳಿಯಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ ವ್ಯರ್ಥ ಎಂದು ಶಂಕಾ ಮಾಡಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಈಶವಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ವಿಶೇಷಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಗತಾರ್ಥತಾ ಎಂಬ ದೋಷ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ವಿರಿಂಚನಿಗೆ ಲಯವಿಲ್ಲದೇ ಹೋದರೆ ಅವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ವಿರಿಂಚನಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟರಾದ ಅಶೇಷಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಮತ್ತು ಅದರ ಮೂಲಕ 'ಅನಿಯಮಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಫಲ. ಈ ಆಕ್ಷೇಪದ ಸಮಾಧಾನವೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಭೂತೇಷು ತಚ್ಛ್ರುತೇಃ ಓಂ ॥ ೪-೨-೪

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದರ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. 'ವಾಙ್ಮನಸಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಒಬ್ಬನೇ ಭೂತಾಭಿಮಾನಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವೋ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಭೂತಾಭಿಮಾನಿಗಳಲ್ಲೂ ಲಯವಿದೆಯೋ? 'ಅಗ್ನೌ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರತೀತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆಯೋ (ಅಸಂಕುಚಿತಾರ್ಥವಾಗಿದೆಯೋ ಎಂದರ್ಥ) ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ (ಅರ್ಥಸಂಕೋಚ ಮಾಡಬೇಕೋ)? ಇನ್ನಿತರ ಭೂತಮಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಲಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯವು (ಅಧಮರಿಗೆ ಉತ್ತಮರಲ್ಲಿ ಲಯ) ನಿರ್ಣಾಯಕವಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯವು ನಿರ್ಣಾಯಕವೇ ಆಗಿದೆಯೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- 'ಅಗ್ನೌ ಸರ್ವೇದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿದೇವನಲ್ಲೇ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಲಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನಬೇಕು. ಇತರ ಭೂತಾಭಿಮಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಲಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಯಾರು ಯಾರಿಂದ ನಿಯಮಿಸಲಪಡುತ್ತಾರೋ ಅವರಿಗೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಲಯ ಎಂಬ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯವು, ನಿಯಾಮಕರು ಅನೇಕ ಜನ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಣಾಯಕವಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಸ್ವಸ್ವನಿಯಮಾಕರಲ್ಲಿ ಲಯ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ಭೂತೇಷು ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ' ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಐದು ಜನ ಭೂತಾಭಿಮಾನಿಗಳಲ್ಲೂ ಅವರವರಿಗೆ ಯಾರ್ಯಾರು ನಿಯಾಮಕರೋ ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಲಯವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ನಿಯಾಮಕರು ಅನೇಕಜನ ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ 'ಅಗ್ನೌ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವಿಲೀಯತೇ ಅಗ್ನಿರಿಂದ್ರೇ ಇಂದ್ರ ಉಮಾಯಾಂ ಉಮಾ ರುದ್ರೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಣಯ ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯವು ಅನಿರ್ಣಾಯಕವಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಹಿಂದೆ ಯಾರು ಯಾರಿಗೆ ನಿಯಮಕರೋ ಅವರಲ್ಲಿ ನಿಯಮ್ಯರಾದವರಿಗೆ ಲಯ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದರ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗೂ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ(ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲೇ ಸರ್ವದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಲಯ ಎಂದಾದರೆ ಆಗ ಸ್ವಸ್ವನಿಯಮಾಕರಲ್ಲಿ ಲಯ ಎನ್ನುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ).

॥ ಓಂ ನೈಕಸ್ಮಿನ್ದರ್ಶಯತೋ ಹಿ ಓಂ ॥ ೪-೨-೫

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತರಾದ ದೇವತೆಗಳು, ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ರೂಪಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲೇ ಲಯ ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ ಅಥವಾ ಐದು

ಭೂತಾಭಿಮಾನಿಗಳಲ್ಲೂ ಲಯ ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ? 'ಭೂತೇಷು ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ' ಎಂಬ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವೋ ಅಥವಾ ನಿರವಕಾಶವೋ? 'ಅಗ್ನೌ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಅನ್ಯಥಾನು-ಪಪತ್ತಿಯು (ಬೇರೆ ಅರ್ಥ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು) ನಿರವ-ಕಾಶವೋ ಅಥವಾ ಸಾವಕಾಶವೋ? 'ಪಂಚಸ್ವಪಿ' (ಐದು ಜನರಲ್ಲೂ ಲಯ) ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- 'ಪಂಚಸ್ವಪಿ' ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ 'ಅಗ್ನೌ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯು ಬೇರೆ ರೀತಿ ಕೂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾಗಿ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ. 'ಭೂತೇಷು...' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನವನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿ ಕೂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲೇ ಸರ್ವದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಲಯ ಎಂದಾದರೂ, ಅಗ್ನಿಯು ತನಗೆ ಜನಕವಾದ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ಸ್ವಜನಕವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಲಯ ಹೊಂದುವುದದರಿಂದ ಪರಂಪರಾಸಂಬಂಧದಿಂದ ಐವರಲ್ಲೂ ಲಯ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲೇ ಸರ್ವದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಲಯ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಐದು ಜನರಲ್ಲಿ ಲಯ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಋಭವೋ ವಿಲೀಯಂತೇ', 'ಋಭವಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಐದು ಜನ ಭೂತಾಭಿಮಾನಿಗಳಲ್ಲೂ ಋಭು ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಲಯ ಶ್ರುತ-ವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ 'ಅಗ್ನೌ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ 'ಅಗ್ನೌವಗ್ನಯಃ ವಾಯಾವಿಂದ್ರಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಪುತ್ರರೂ ಹಾಗೇ ಇತರ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲದೇ ಇರುವ ಎಲ್ಲಾ ಅಧಮ-ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಲಯ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. 'ಅಗ್ನೌ ...' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಭೂತೇಷು ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಪರಂಪರಯಾ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂಬ

ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಕಲ್ಪಕ ಇಲ್ಲ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ (ಅಗ್ನೌ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದೇ ಕಲ್ಪಕ-ವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಹಾಗಿಲ್ಲ). ಹಾಗಾಗಿ 'ಭೂತೇಷು...' ಎಂಬ ನಿರವಕಾಶ ವಾದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಐದು ಜನ ಭೂತಾಭಿಮಾನಿಗಳಲ್ಲೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಲಯ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಐದು ಜನರಲ್ಲೂ ಲಯ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಅಧಮರಿಗೆ ಉತ್ತಮರಲ್ಲಿ ಲಯ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದರ ಸಮರ್ಥನೆಯೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಸಮನಾ ಚಾಸೃತ್ಯುಪಕ್ರಮಾದಮೃತತ್ವಂ ಚಾನುಪೋಷ್ಯ ಓಂ ॥ ೪-೪-೬

ತದಧೀನತ್ವ ಯುಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಪವಾದಿಕೀ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಪ್ರಾಣನ ವಿಚಾರವಾದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮಳಾದ್ದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿತಳಾದ, ಹೀಗೆ ಪ್ರಕೃತಳಾದ ಚಿತ್‌ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅಥವಾ ಶ್ರೌತಕ್ರಮದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಳಾದ ಚಿತ್‌ಪ್ರಕೃತಿಯು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಲಯ ಹೊಂದುತ್ತಾಳೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ತದಧೀನತ್ವ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿ ಹಾಗೂ 'ತೇಜಃ ಪರಸ್ಯಾಂ ದೇವತಾ ಯಾಂ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಶ್ರುತಿ ಇವೆರಡೂ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಸಾವಕಾಶವೋ? 'ಕಾಮಾದಿತರತ್ರ...' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ, ಚಿತ್‌ಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಸಂಸಾರವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಯುಕ್ತವೋ? ಮುಕ್ತತ್ವವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಆಗಂತುಕವೋ ಅಥವಾ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೋ? ಮುಕ್ತತ್ವವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದರೆ ಅವಳಿಗೆ ಭಗವಂತನಿಂದ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯ ಬರುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಭಗವದಧೀನತ್ವ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿ ಹಾಗೂ 'ತೇಜಃ ಪರಸ್ಯಾಂ...' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೂ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಲಯವಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಲಯ ಒಪ್ಪದೇ ಹೋದರೆ ಆಗ, ಇದೇ ತದಧೀನತ್ವ ಯುಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಾಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಮನಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಲಯವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಸಂಸಾರವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಲಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಸಂಸಾರವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಮುಕ್ತಳಾದ್ದರಿಂದ ಅವಳಿಗೆ ಸಂಸಾರವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಅವಳ ಮುಕ್ತತ್ವವು ಆಗಂತುಕ. ಹಾಗಾಗಿ ಸಂಸಾರವಿಲ್ಲ ಎಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅವಳ ಮುಕ್ತತ್ವವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಎಂದರೆ ಆಗ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಭಗವಂತನಿಂದ ಸಾಮ್ಯ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಸಂಸಾರರಾಹಿತ್ಯವಿದ್ದರೂ ಬೇರೆ ಗುಣಗಳಿಂದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಹೇಳಬಹುದು ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲ, ನಿತ್ಯಸಂಸಾರರಾಹಿತ್ಯ ಒಂದನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಒಪ್ಪಬಹುದಾದದ್ದರಿಂದ ಭಗವಂತನಿಂದ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯವೇ ಬಂದೊದಗುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಲಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ದ್ವೌ ವಾವ ಸೃತ್ಯನುಪಕ್ರಮೌ ಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚ ಪರಮಶ್ಚ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೂ ಭಗವಂತನಂತೆ ಸರ್ವಗತಳು ಹಾಗೂ ನಿತ್ಯಳು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವಳಿಗೆ ಸಂಸಾರ ಎಂಬುದು ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತಳು. ಅವಳ ಮುಕ್ತತ್ವವು ಭಗವಂತನ ಉಪಾಸನೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದದ್ದಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗೇ ಅದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ. ಇಂತಹ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ದೇಹತ್ಯಾಗ ಎಂಬ ಲಯ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಲಯ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೇ. ತದಧೀನತ್ವಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಾಗಾದಿಗಳಂತೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೂ ಕೂಡ ಸ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲಯ ಹೊಂದುತ್ತಾಳೆ ಎಂದೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆಯಲ್ಲಾ? ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅನುಮಾನವು

ಸಾಂಸಾರಿತ್ವ ಎಂಬ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. (ತದಧೀನತ್ವ ಎಂಬುದು ಲಯಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಲ್ಲ. ಸಂಸಾರಿತ್ವವೇ ಸಾಧಕ. ಆದರೆ, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರಿತ್ವ ಇಲ್ಲ ಹಾಗಾಗಿ ಲಯವೂ ಇಲ್ಲ). ಇನ್ನು 'ತೇಜಃ....' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಶ್ರುತಿಗೂ ಕೂಡ 'ಹರೇರತ್ಯಂತಸಾಮೀಪ್ಯಂ ಲಯೋ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಹರಿಯ ಅತ್ಯಂತ ಸಾಮೀಪ್ಯ-ವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕು (ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಾಯಿತು). ಇನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ತದಪೀತೇ', 'ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ', 'ಅಸ್ಯೈವ ವಾ' ಈ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಭಗವಂತ-ನಲ್ಲಿ ಮೋಚಕತ್ವ, ಪರಮಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವ, ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗುಣಪರಿಮಾಣ (ಅನಂತ್ಯ) ಆಧಿಕ್ಯ, ಊಷ್ಮಾವತ್ವ (ಇಂದ್ರಿಯ ಅಗೋಚರತ್ವ) ಇದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಅಮೋಚಕತ್ವ, ಅಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವ, ಜ್ಞಾನಾ-ನಂದಾದಿ ಪರಿಮಾಣನ್ಯೂನತ್ವ, ಅನೂಷ್ಮಾವತ್ವವೇ ಇದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ವೈಷಮ್ಯವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯ ಇಲ್ಲ ಎಂದಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಂತೆ (ಇವರಿಗೆ ಹೇಗೆ ಇಲ್ಲವೋ ಹಾಗೇ) ನಿತ್ಯಮುಕ್ತತ್ವದಿಂದಲೂ ಭಗವತ್‌ಸಾಮ್ಯ ಇರುವುದು ಬೇಡ?

ಉತ್ತರ :- 'ನೋಪಮರ್ದೇನ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ದೇಶಕಾಲವ್ಯಾಪ್ತಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ಗುಣಗಳಿಂದ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- 'ಅಸಮೋ ವಾ ಏಷ ಪರಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಕಿಂಚಿತ್‌ಸಾಮ್ಯವನ್ನೂ ನಿಷೇಧಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಕಿಂಚಿತ್‌ಸಾಮ್ಯ-ವಾದರೂ ಹೇಗೆ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯ?

ಉತ್ತರ :- 'ಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಜೀವ ವಿಷಯಕವಾಗಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೂ ಸಂಸಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಅವಳಿಗೂ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಲಯವಿದೆ ಎಂದಾಯಿತು. ಹಾಗಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೂ ಅಧಿಕಾರಿ ಎಂದಾದಳು. ಆಗ 'ಇಯದಾಮನನಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಾಣನೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯವನು ಎಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಫಲ. ಈ ಆಕ್ಷೇಪದ ಸಮಾಧಾನವೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

।। ಓಂ ತಾನಿ ಪರೇ ತಥಾಹ್ಯಾಹ ಓಂ ।। ೪-೨-೭

ಹಿಂದೆ ''ವಿಲೀನಃ ಪರಮೇ ಹ್ಯಮೃತತ್ವಮೇತಿ'' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ''ಸೋಧ್ಯಕ್ಷೇ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಅಮೃತತ್ವ ಇರಲಿ. ಆದರೆ ''ಭೂತೇಷು ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ'' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಮೃತತ್ವವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ''ಭೂತೇಷು ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೇವತೆಗಳು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಲಯ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ? ಈ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಾಣಪದವಾಚ್ಯನಾದ ಚತುರ್ಮುಖನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬರೋ ಅಥವಾ ಭಗವಂತನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬರೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರ ಬಂದಿದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ತದಧೀನತ್ವೇ ಸತಿ ತತ್ಸದೃಶತ್ವ (ಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾಗಿದ್ದು ಅದಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾಗಿರುವುದು) ಎಂಬ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವುಳ್ಳರು ತಮಗೆ ನಿಯಾಮಕರಾದ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಲಯ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ದೇವತೆಗಳಾದರೋ ''ಪ್ರತಿಬಿಂಬೋ ಹರೇಃ ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಾಣಸ್ಯಾನ್ಯೇ ಕಲಾಃ ಕ್ರಮಾತ್ ।। ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಾಣ ಪ್ರತಿಬಿಂಬರು. ಪ್ರಾಣನೊಬ್ಬನೇ ಹರಿಯ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ. ಹಾಗಾಗಿ ಅವನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಲಯ ಎಂಬ ಮೋಕ್ಷವಿದೆ ಉಳಿದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗಿಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದ ''ಅನಿಯಮಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ದೇವತೆಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಾಣನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬರಾದರೂ ''ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಪ್ರಾಣಮಾವಿಶ್ಯ ದೇವೇ ಮುಕ್ತಾ ಲಯಂ ಪರಮೇ ಯಾಂತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರಾಣದ್ವಾರಾ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಲಯ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.

ಭಗವಂತನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬನಾದ ವಿರಿಂಚನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದಾಗ ವಿರಿಂಚನಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟರಾದವರಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವಾಗೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನು ''ಆಭಾಸ ಏವ ಚ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಭಗವಂತನಿಗೆ ತದಧೀನತ್ವೇ ಸತಿ ತತ್ಸದೃಶತ್ವ ಎಂಬ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವುಳ್ಳವರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಎಂಬ ಮೋಕ್ಷವಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ''ಅನಿಯಮಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ'' ಎಂಬುದರ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗೂ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

।। ಓಂ ಅವಿಭಾಗೋ ವಚನಾತ್ ಓಂ ।। ೪-೨-೮

ಹಿಂದೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತದಧೀನತ್ವ ಎಂಬ ಭಗವತ್ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದರ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷವುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೇವತೆಗಳು ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರರೋ ಅಥವಾ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನರೋ? ಈಶ್ವರಾಧೀನರು ಎಂದಾದರೆ, ಸಂಸಾರ ದುಃಖಾದಿಗಳು ಇರಬೇಕು. ಹಾಗೂ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳು ಇರಬಾರದು ಎಂಬುದು ಸರಿಯೋ ಅಲ್ಲವೋ ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಮುಕ್ತರು ಪರಾಧೀನರಾದರೆ ಅವರಿಗೂ ಸಂಸಾರ-ದುಃಖಾದಿಗಳು ಇರಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಹಾಗು ''ಏತೇ ದೇವಾ

ಏತಮಾತ್ಮಾನಮನುವಿಶ್ಯ ಸತ್ಯಾಃ ಸತ್ಯಕಾಮಾಃ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತರು ಪರಾಧೀನರಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಈಶಾಧೀನತ್ವ ಎಂಬ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವ ಅವರಿಗೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಮುಕ್ತರೂ ಈಶಾಧೀನರೇ. ಹೇಗೆಂದರೆ ''ಕಾಮೇನ ಮೇ ಕಾಮ ಆಗಾತ್'' ''ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಮ್'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿ-ಗಳಿಂದ, ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಮುಕ್ತರ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ ಎಂಬುದು ಈಶಾಧೀನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಅವರ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಇಲ್ಲ. ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳು ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿಯಾಗಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದಲೇ ದುಃಖಾದಿಪ್ರಸಕ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಬಯಸಿದ್ದು ಸಿಗದೇ ಹೋದರೆ ದುಃಖವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಕ್ತರು ಸದಾ ಭಗವದಿಚ್ಛೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಬಯಸುವುದರಿಂದ ಅವರ ಕಾಮನೆಗಳು ಈಡೇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಭಗವದಧೀನರೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ತದಧೀನತ್ವ ಎಂಬ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ''ಓಂ ವ್ಯತಿಹಾರೋ ...'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವದ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ತದೋಕೋಗ್ರಜ್ವಲನಂ ತತ್ಪ್ರಕಾಶಿತದ್ವಾರೋ ವಿದ್ಯಾಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ತಚ್ಛೇಷಗತ್ಯನುಸ್ಮೃತಿಯೋಗಾಚ್ಚ ಹಾರ್ದಾನುಗೃಹೀತಃ ಶತಾಧಿಕಯಾ ಓಂ ॥ ೪-೨-೯

ಹಿಂದಿನ ಏಳು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ, ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮರಾದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸ್ವಸ್ವಉತ್ತಮರಲ್ಲಿ ದೇಹಲಯ ಎಂಬ ಮೋಕ್ಷವಿದೆ ಎಂದು ಅಪವಾದ ಸಹಿತನಾಗಿ (''ಸಮನಾ...'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀ-ದೇವಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ

ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಉತ್ಕ್ರಮಣದಿಂದ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪ ಮೋಕ್ಷವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣ ಪೇಟಿಕೆಯಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. (ಹಿಂದಿನ ಏಳು ಅಧಿಕರಣಗಳು ಸೇರಿ ಒಂದು ಪೆಟ್ಟಿಗೆ) ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮರಣ (ದೇಹದಿಂದ ಉತ್ಕ್ರಮಣ) ಅಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮರಣದಂತೆಯೇ ಇರುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಜ್ಞಾನಿ ಮರಣಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣ-ವಾಗಿರುತ್ತದೋ? ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಆ ಮರಣದಲ್ಲಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ತಂದುಕೊಡಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಶೇಷವು ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರಬಂಧಕವಾಗುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ ? ಜ್ಞಾನವು ತಾನು ಹುಟ್ಟಿದಾಗಿನಿಂದ ಫಲಕೊಡಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಕರ್ಮ ಕಳೆದ ಮೇಲೋ? ತಾನು ಹುಟ್ಟಿದಾಗಿನಿಂದ ಫಲಪ್ರದವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಇದೆಯೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ಹೀಗೆ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಪೂರಕವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಜ್ಞಾನವು ತಾನು ಹುಟ್ಟಿದಾಗಿನಿಂದ, ಅಜ್ಞ ಮೃತಿಗಿಂತ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವೆಂಬ, ಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಮರ್ಥ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಆಗ ಜ್ಞಾನಿಯ ಪ್ರಥಮ ಮರಣವೇ ಅಜ್ಞಮರಣಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮ ಕಳೆದ ನಂತರವೇ ಫಲದಾನ ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾರಬ್ಧವಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಜ್ಞಾನದ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಅಭಿಭವವನ್ನು (ಕುಂಠಿತತ್ವ) ಹೇಳಬೇಕು.

ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವಾದರೋ ''ಆದೇಹಂ ಕರ್ಮ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ದೇಹಪಾತವಾಗುವವರೆಗೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಪ್ರಾರಬ್ಧದಿಂದ ಪ್ರತಿಬದ್ಧ-ವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಜ್ಞಾನವು ಅಜ್ಞಮೃತಿಗಿಂತ ಜ್ಞಾನಿಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ-ವನ್ನು ತಂದುಕೊಡಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಮರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಬ್ಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಅಜ್ಞ ಮರಣವು ಹೇಗೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧದಿಂದ ಆಗುತ್ತದೋ ಹಾಗೇ ಜ್ಞಾನಿ ಮರಣವೂ ಪ್ರಾರಬ್ಧದಿಂದಲೇ ಆಗುವುದು.

ಹಾಗಾದರೆ ''ಸ್ವೋದಯಾತ್ ಫಲದಂ ಕರ್ಮ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಏನು ಅರ್ಥ ಎಂದರೆ, ಈಶ್ರುತಿಯು ಮರಣವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಫಲ-ಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾನವು ತಾನು ಹುಟ್ಟಿದಾಗಿನಿಂದ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎನ್ನಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಜ್ಞಾನವೊಂದೇ ಜ್ಞಾನಿಮರಣಕ್ಕೆ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ತಂದು-ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಾವು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಆಗ ನೀವು ಹೇಳುವ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಕೂಡುತ್ತಿತ್ತು.

ಆದರೆ ಹಾಗಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ, ತನ್ನ ಹೃದಯದಿಂದ ಆರಂಭ ಮಾಡಿ-ಕೊಂಡು ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿತನಕ ಇರುವ ಮಾರ್ಗದ ಅನುಸ್ಮೃತಿ ಹಾಗೂ ವಿದ್ಯೆ-ಯಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಹೃದ್ಗತನಾದ ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನವೇ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ ಸಂಪಾದಕ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ.

ಮಾರ್ಗಾನುಸ್ಮೃತಿ ಹಾಗೂ ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದ ಇವೆರಡೂ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪ್ರಥಮ ಮರಣವೇ ವಿಲಕ್ಷಣ-ವಾಗಬೇಕು ಎಂಬ ಅತಿಪ್ರಸಂಗಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಜ್ಞಾನವು ಮಾರ್ಗಾನುಸ್ಮೃತಿ ಹಾಗು ಭಗವದನುಗ್ರಹದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಮರಣಕ್ಕೆ ಅಜ್ಞಾನಿಮರಣಕ್ಕಿಂತ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ತಂದು ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಜ್ಞಾನಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಜ್ಞಾನಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಸಮರ್ಥನೆಯೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

ಜ್ಞಾನಿಮರಣವು ಅಜ್ಞಾನಿಮರಣಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣ ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ, ಜ್ಞಾನಿಯು ಮರಣ ಹೊಂದುವಾಗ, ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಭಗವಂತನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಾಡಿಯ ದ್ವಾರವು ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಾಡಿಯು ಒಳಗೆ ಯಾವದ್ದೇಹಭಾವಿಯಾದ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನಾಡಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಯು ನಿರ್ಗಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅಜ್ಞಾನಿಗೆ

ಈ ರೀತಿ ಇಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ''ತತ್ಪ್ರಕಾಶಿತದ್ವಾರ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರ-ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಉತ್ಕ್ರಮಣವಿದೆ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಆಗ ಆ ಉತ್ಕ್ರಮಣವು ಅಜ್ಞಾನಿಮರಣಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಉತ್ಕ್ರಮಣವಿದೆ ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಚಾರವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ?

ಉತ್ತರ :- ವಿಯತ್‌ಪಾದದಲ್ಲಿ ವಿಯದಾದಿಗಳಿಗೆ ಜನ್ಮವಿದೆ ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಜನ್ಮವಿದ್ದಮೇಲೆ ಲಯವಿರಲೇಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಲಯವು ಸಿದ್ಧ ಎಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಆ ಲಯವು ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮದಿಂದಲೋ ವಿಪರೀತ ಕ್ರಮದಿಂದಲೋ ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಪ್ರವೇಶ ಎಂಬ ಲಯ ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದವರಿಗೆ ದೇಹದಿಂದ ಉತ್ಕ್ರಮಣ ಎಂಬುದು ಹೇಳದಿದ್ದರೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಆ ಉತ್ಕ್ರಮಣವು ಅಜ್ಞಾನಿಮರಣಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಯಾವುದೇ ದೋಷವಿಲ್ಲ.

॥ ಓಂ ಯೋಗಿನಃ ಪ್ರತಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ ಸ್ಮಾರ್ತೇ ಚೈತೇ ಓಂ ॥
೪-೨-೧೦

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ನ್ಯಾಯದ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಆನಂತರ್ಯ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಆ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಅಂಗಗಳು ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ವಿದ್ಯಾ ಹಾಗು ಗತಿಸ್ಮೃತಿಗಳು, ಗತಿಗೆ ಆವಶ್ಯಕವಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಆವಶ್ಯಕವೇ ಆಗಿದೆಯೋ? ''ಅಗ್ನಿರ್ಜ್ಯೋತಿರಹಃ ಶುಕ್ಲಃ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಯು ಲೋಕಾನುಸಾರಿತ್ವದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಗತಿಗೆ (ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ) ಕಾಲಮೃತ್ಯಧೀನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಹಾಗೇ

''ಯಂ ಯಂ ವಾಪಿ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯು ಮತ್ತು ಲಿಂಗದರ್ಶನವೂ ಕೂಡ ಲೋಕಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥ ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕೋ ಅಥವಾ ''ಅಗ್ನಿರ್ಜ್ಯೋತಿ...'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯು ವಿದ್ಯಾದ್ಯಧೀನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗೇ ''ಯಂ ಯಂ ವಾಪಿ...'' ಎಂಬ ವಚನವನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಿಲ್ಲವೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರ ಬಂದಿದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ''ಅಗ್ನಿರ್ಜ್ಯೋತಿರಹಃ ಶುಕ್ಲಃ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿ ಹಾಗು ''ಧೂಮೋ ರಾತ್ರಿಃ....'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿ ಇವೆರೆಡೂ ಕೂಡ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮಾರ್ಗವು ಅಹರಾದಿಕಾಲಮೃತ್ಯಧೀನ ಹಾಗು ಚಂದ್ರಪ್ರಾಪ್ತಿ-ಮಾರ್ಗವು ರಾತ್ರ್ಯಾದಿಕಾಲಮೃತ್ಯಧೀನ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿವೆ. ಮತ್ತು ಲೋಕ-ದಲ್ಲಿಯೂ ಫಲಾನುಸ್ಮೃತಿ ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದರೂ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಗತಿಸ್ಮೃತಿ ಹಾಗೂ ವಿದ್ಯೆಗಳು ಗತಿಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಲ್ಲ. ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ ಅಹರಾದಿ ಕಾಲ ಮೃತಿಯೇ ಗತಿಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ''ಯಂ ಯಂ ವಾಪಿ ಸ್ಮರನ್'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಸ್ಮೃತಿ ವಿಷಯವಾಗಿದೆಯೋ ಅದೇ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಫಲಾನುಸ್ಮೃತಿ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ''ಆಚಾರ್ಯಸ್ತು ತೇ ಗತಿಂ ವಕ್ತಾ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ 'ಗತ್ಯುಕ್ತಿ'' ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ವಿರೋಧವೂ ಬರುತ್ತದೆ. (ಗತಿಸ್ಮೃತಿ ಬೇಡ ಎಂದರೆ ಗತ್ಯುಕ್ತಿಯೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ).

ಪರಿಹಾರ :- ದೇಹತ್ಯಾಗ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ದುಃಖವಿರುವುದರಿಂದ ಮಾರ್ಗಸ್ಮರಣೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ''ಯಂ ಯಂ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯು ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಮಾರ್ಗ-ವನ್ನು ಮೊದಲೇ ತಿಳಿದವನಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಅಷ್ಟೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ''ಸ್ಮರನ್'' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಜಾನನ್' ಎಂದು ಜ್ಞಾನಪರವಾಗಿ ಅರ್ಥ ಹೇಳಬೇಕು. ಇದೇ ರೀತಿ ಲಿಂಗದರ್ಶನಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪದೇ ಹೋದರೆ ಲೋಕ-ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಮೊದಲನೇ ಸ್ಮೃತಿಯಾದ ''ಅಗ್ನಿರ್ಜ್ಯೋತಿಃ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್'. ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಹಾಗೇ ಎರಡನೆಯದಾದ 'ಧೂಮೋ ರಾತ್ರಿಃ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ 'ಯೋಗೀ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಮಾರ್ಗವು ಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯ ಚಂದ್ರಪ್ರಾಪ್ತಿಮಾರ್ಗವು ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕಾಲಮೃತ್ಯಧೀನತ್ವ ಎಂಬುದು ಗೋಚರವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ.

ಹಾಗಾಗಿ ಮಾರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ವಿದ್ಯಾದಿಗಳು ಅವಶ್ಯಕ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದರೆ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಹರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನ್ಯಧಿಕರಣ ನ್ಯಾಯ-ದಿಂದ ದೇವತಾಪರವಾಗಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಕಾಲವಾಚಕಗಳಲ್ಲ.

ಇನ್ನು ''ಯಂ ಯಂ...' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ದೇಹತ್ಯಾಗಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಯಾವುದರ ಸ್ಮರಣೆ ಬರುತ್ತದೋ ಅದೇ ಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಗತಿಸ್ಮೃತಿಯೂ ಆವಶ್ಯಕ.

ದೇಹತ್ಯಾಗಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ದುಃಖವಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಸ್ಮೃತಿ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎನ್ನಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಸದಾ ಹೇಯತ್ವ ಬುದ್ಧಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಸಾಯುವ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ದುಃಖವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಪಾಮರರಿಗೂ ಕೂಡ ಸಾಯುವ ಪೂರ್ವಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದುಃಖವಿರುತ್ತದೇ ಹೊರತು ಸಾಯುವ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ದುಃಖವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಫಲಾನುಸ್ಮೃತಿ ಇದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂದರೆ ಲೋಕಾನುಸಾರಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಷಣಾದಿಕ್ರಿಯಾನುವೃತ್ತಿ ಕಂಡಿದೆ. (ಕರ್ಷಣಾದಿಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ) ಅದೇ ರೀತಿ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಮಾರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂಬ ಫಲಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗಾನುಸ್ಮೃತಿ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾನುವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ

ಮಾಡಬೇಕು. ಲೋಕದಲ್ಲಿನ ಕ್ರಿಯೆ ಕರ್ಷಣಾದಿ ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಅದು ಮಾನಸಿಕವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ಅವಾಂತರ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ ಮಾತ್ರ ಇದೆ. ಇಷ್ಟರಿಂದಲೇ ಲೋಕಾನುಸಾರಿತ್ವ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ಅವಾಂತರ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ ಎಲ್ಲ ಕಡೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. (ಎಲ್ಲಿಯೂ ಲೋಕಾನುಸಾರಿತ್ವ ಇಲ್ಲ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದೇ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ) ಕ್ರಿಯಾನುವೃತ್ತಿ ಎಂದರೆ ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು.

ಮಾರ್ಗಸ್ಮೃತಿಯು ಅವಶ್ಯಕವಾದ್ದರಿಂದ ಗತ್ಯುಕ್ತಿ ಎಂಬ ಲಿಂಗದರ್ಶನವನ್ನೂ ಬೇರೆ ರೀತಿ ಕೂಡಿಸುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಜ್ಞಾನವು ಕರ್ಮಕ್ಷಯ, ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿ, ಮಾರ್ಗ, ಭೋಗ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದರ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗೂ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬರೆದಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ ಗ್ರಂಥದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದ

ಹಿಂದಿನ ಪಾದದಲ್ಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮನಾಡಿಯಿಂದ ಉತ್ಕ್ರಮಣ ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ವಿದ್ಯಾಂಗವಾದ ಯಾವ ಗತಿಸ್ಮರಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೋ ಆ ಗತಿ ಹಾಗು ಗತಿಯಿಂದ ಗಮ್ಯವಾದದನ್ನು ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಪಾದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಪಾದದಿಂದ ಆನಂತರ್ಯ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಗತಿ ಹಾಗು ಗಮ್ಯ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಎರಡು ಪಾದಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬೇಕಿತ್ತು ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ, ಚರಮಗಮ್ಯದಿಂದ ಸಹಿತವಾದದಕ್ಕೇ ಮಾರ್ಗ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಹಾಗಾಗಿ ಗಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಅದೂ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲೇ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪಾದದ ಏಕಾರ್ಥತ್ವಕ್ಕೆ

ಭಂಗವಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಚರಮಗಮ್ಯವನ್ನು ಬೇರೆ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಗಮ್ಯವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

|| ಓಂ ಅರ್ಚಿರಾದಿನಾ ತತ್ಪ್ರಥಿತೇಃ ಓಂ || ೪-೩-೧

ಯಾವ ಗತಿಸ್ಮರಣವು ಆವಶ್ಯಕ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ ಆ ಗತಿಯು ಅರ್ಚಿ ವಾಯು ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಪ್ರಥಮಗಮ್ಯರಾಗಿ ಹೊಂದಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಅರ್ಚಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಥಮಗಮ್ಯವಾಗಿ ಹೊಂದಿದೆಯೋ? ಇದನ್ನು ಹೇಳುವ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು ನಿರವಕಾಶವೋ ಅಥವಾ ಸಾವಕಾಶವೋ? ಗತಿಗೆ ಉಭಯ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅದು ಅವಿರುದ್ಧವೋ ಅಥವಾ ವಿರುದ್ಧವೋ? ಆ ಗತಿಯು ದ್ವಿರೂಪವಾಗಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಏಕರೂಪವಾಗಿದೆಯೋ? ಅಧಿಕಾರಿಭೇದದಿಂದ ಗತಿಗೆ ದ್ವಿರೂಪತ್ವ-ವನ್ನು ಹೇಳಿ 'ಅರ್ಚಿ' 'ವಾಯು' ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗಳು ನಿರವಕಾಶ ಎನ್ನಬಹುದೋ ಅಥವಾ ಸಾವಕಾಶವೇ ಆಗಿದೆಯೋ?

ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿದೆ.

ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷ :- ''ತೇ ಅರ್ಚಿಷಮಭಿಸಂಭವಂತಿ'' ''ಸ ವಾಯುಮುಪ-ಗಚ್ಛತಿ'' ಎಂಬ ಈ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಗತಿಯು 'ಅರ್ಚಿ' ಹಾಗು 'ವಾಯು' ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಪ್ಯವಾಗಿ ಹೊಂದಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ದ್ವಾವೇವ ಮಾರ್ಗೌ ಪ್ರಥಿತಾವರ್ಚಿರಾದಿರ್ವಿಪಶ್ಚಿತಾಮ್. ಧೂಮಾದಿಃ ಕರ್ಮಿಣಾಮ್'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗ ಒಂದೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆ ಮಾರ್ಗವು ಅರ್ಚಿರಾದಿಯೇ ಆಗಿದೆ. ವಾಯ್ವಾದಿಯಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಎಂದು ಪ್ರಥಿತಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ''ತೇಽರ್ಚಿಷಂ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾಯಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಚಿ ನಾಮಕನಾದ ದೇವತೆಯನ್ನೇ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಾಪ್ಯನಾಗಿ ಹೊಂದಿದ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮಾರ್ಗ ಅದು ಒಂದೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಮಾಡಬೇಕು. ಲೋಕದಲ್ಲಿನ ಕ್ರಿಯೆ ಕರ್ಷಣಾದಿ ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಅದು ಮಾನಸಿಕವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ಅವಾಂತರ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ ಮಾತ್ರ ಇದೆ. ಇಷ್ಟರಿಂದಲೇ ಲೋಕಾನುಸಾರಿತ್ವ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ಅವಾಂತರ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ ಎಲ್ಲ ಕಡೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. (ಎಲ್ಲಿಯೂ ಲೋಕಾನುಸಾರಿತ್ವ ಇಲ್ಲ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದೇ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ) ಕ್ರಿಯಾನುವೃತ್ತಿ ಎಂದರೆ ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು.

ಮಾರ್ಗಸ್ಮೃತಿಯು ಅವಶ್ಯಕವಾದ್ದರಿಂದ ಗತ್ಯುಕ್ತಿ ಎಂಬ ಲಿಂಗದರ್ಶನವನ್ನೂ ಬೇರೆ ರೀತಿ ಕೂಡಿಸುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಜ್ಞಾನವು ಕರ್ಮಕ್ಷಯ, ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿ, ಮಾರ್ಗ, ಭೋಗ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದರ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗೂ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬರೆದಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ ಗ್ರಂಥದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದ

ಹಿಂದಿನ ಪಾದದಲ್ಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮನಾಡಿಯಿಂದ ಉತ್ಕ್ರಮಣ ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ವಿದ್ಯಾಂಗವಾದ ಯಾವ ಗತಿಸ್ಮರಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೋ ಆ ಗತಿ ಹಾಗು ಗತಿಯಿಂದ ಗಮ್ಯವಾದದನ್ನು ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಪಾದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಪಾದದಿಂದ ಆನಂತರ್ಯ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಗತಿ ಹಾಗು ಗಮ್ಯ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಎರಡು ಪಾದಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬೇಕಿತ್ತು ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ, ಚರಮಗಮ್ಯದಿಂದ ಸಹಿತವಾದದಕ್ಕೇ ಮಾರ್ಗ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಹಾಗಾಗಿ ಗಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಅದೂ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲೇ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪಾದದ ಏಕಾರ್ಥತ್ವಕ್ಕೆ

ಭಂಗವಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಚರಮಗಮ್ಯವನ್ನು ಬೇರೆ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಗಮ್ಯವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ಅರ್ಚಿರಾದಿನಾ ತತ್ಪ್ರಥಿತೇಃ ಓಂ ॥ ೪-೩-೧

ಯಾವ ಗತಿಸ್ಮರಣವು ಆವಶ್ಯಕ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ ಆ ಗತಿಯು ಅರ್ಚಿ ವಾಯು ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಪ್ರಥಮಗಮ್ಯರಾಗಿ ಹೊಂದಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಅರ್ಚಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಥಮಗಮ್ಯವಾಗಿ ಹೊಂದಿದೆಯೋ? ಇದನ್ನು ಹೇಳುವ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು ನಿರವಕಾಶವೋ ಅಥವಾ ಸಾವಕಾಶವೋ? ಗತಿಗೆ ಉಭಯ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅದು ಅವಿರುದ್ಧವೋ ಅಥವಾ ವಿರುದ್ಧವೋ? ಆ ಗತಿಯು ದ್ವಿರೂಪವಾಗಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಏಕರೂಪವಾಗಿದೆಯೋ? ಅಧಿಕಾರಿಭೇದದಿಂದ ಗತಿಗೆ ದ್ವಿರೂಪತ್ವ-ವನ್ನು ಹೇಳಿ 'ಅರ್ಚಿ' 'ವಾಯು' ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಪ್ರಥಮ ಪಾಪ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗಳು ನಿರವಕಾಶ ಎನ್ನಬಹುದೋ ಅಥವಾ ಸಾವಕಾಶವೇ ಆಗಿದೆಯೋ?

ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿದೆ.

ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷ :- ''ತೇ ಅರ್ಚಿಷಮಭಿಸಂಭವಂತಿ'' ''ಸ ವಾಯುಮುಪ-ಗಚ್ಛತಿ'' ಎಂಬ ಈ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಗತಿಯು 'ಅರ್ಚಿ' ಹಾಗು 'ವಾಯು' ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಪ್ಯವಾಗಿ ಹೊಂದಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ದ್ವಾವೇವ ಮಾರ್ಗೌ ಪ್ರಥಿತಾವರ್ಚಿರಾದಿರ್ವಿಪಶ್ಚಿತಾಮ್. ಧೂಮಾದಿಃ ಕರ್ಮಿಣಾಮ್'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗ ಒಂದೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆ ಮಾರ್ಗವು ಅರ್ಚಿರಾದಿಯೇ ಆಗಿದೆ. ವಾಯ್ವಾದಿಯಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಎಂದು ಪ್ರಥಿತಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ''ತೇಽರ್ಚಿಷಂ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾಯಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಚಿ ನಾಮಕನಾದ ದೇವತೆಯನ್ನೇ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಾಪ್ಯನಾಗಿ ಹೊಂದಿದ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮಾರ್ಗ ಅದು ಒಂದೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

''ಸ ವಾಯುಂ...'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಪ್ರಬಲಶ್ರುತಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಚಿಯ ನಂತರ ವಾಯುವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ ಎನ್ನಬೇಕು. ಉಳಿದ ವಿಷಯ ಟೀಕಾದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಅಧಿಕಾರಿಭೇದದಿಂದ ಮಾರ್ಗದ್ವಯ ಎಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿದರೂ ನಾನು ಈ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಿರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಗತಿಸ್ಮೃತಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಫಲ. ಇದರ ಸಮಾಧನವೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ವಾಯುಶಬ್ದಾದವಿಶೇಷ ವಿಶೇಷಾಭ್ಯಾಂ ಓಂ ॥
೪-೩-೨

ಹಿಂದೆ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಪ್ಯ ದೇವತೆ ಯಾರು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ಯ ದೇವತೆ ಯಾರು ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ನ್ಯಾಯ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ (ಪತ್ಯುದಾಹರಣ ಎಂಬ) ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಾಯುದೇವತೆ ಹಾಗು ಅಹರ್ದೇವತೆ ಇಬ್ಬರೂ ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ಯರೋ ಅಥವಾ ವಾಯು-ದೇವತೆ ಮಾತ್ರ ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ಯನೋ? ''ಸ ವಾಯುಮ್'' ''ಅರ್ಚಿ-ಷೋಽಹಃ'' ಎಂಬ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು ವಾಯು, ಅಹರ್ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ಎರಡು ಮಾರ್ಗಗಳಿವೆಯೋ ಅಥವಾ ಒಂದೇ ಮಾರ್ಗವೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಹಿಂದೆ ''ದ್ವಾವೇವ ಮಾರ್ಗೌ'' ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಚಿಯೇ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯ

ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ವಾಯುವೇ ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಹಾಗೂ ''ಅರ್ಚಿಷೋಽಹಃ'' ''ಸ ವಾಯುಂ'' ಎಂಬ ಎರಡೂ ಶ್ರುತಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣವಾದ್ದರಿಂದ, ಮತ್ತು ಮಾರ್ಗಭೇದವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿ ಎರಡಕ್ಕೂ ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವ-ವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಯಾವುದೇ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಅಹರ್, ವಾಯು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವಾಯುವೇ ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ಯ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ''ಸ ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ'' ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯವಚನದಿಂದ ವಾಯುವು ಪ್ರಥಮ-ಪ್ರಾಪ್ಯ ಎಂದು ತಿಳಿದರೂ ''ದ್ವಾವೇವ ಮಾರ್ಗೌ ಪ್ರಥಿತೌ'' ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ವಚನದಲ್ಲಿನ ಅರ್ಚಿರಾದಿತ್ವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದ್ದು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನ್ಯಾಯ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ (ಅಂದರೆ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಶ್ರುತಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧ ಹೇಳುವಾಗ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿ ಎಷ್ಟಂಶದಲ್ಲಿ ಇದೆಯೋ ಅಷ್ಟೇ ಬಾಧವನ್ನು (ಪ್ರಾಥಮ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ) ಹೇಳಬೇಕು. ಉಳಿದಂತೆ ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ನ್ಯಾಯ) ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವನ್ನು ವಾಯುವಿಗೆ ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕು. ಜೊತೆಗೆ ''ಸ ಇತೋ ಗತೋ ದ್ವಿತೀಯಾಂ ಗತಿಂ ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ'' ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯೂ ಇದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ವಾಯುವೇ ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ಯ, ಅಹರ್‌ದೇವತೆಯು ಅನಂತರ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಾರ್ಗಭೇದವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿ ವಾಯು, ಅಹರ್ ಎರಡಕ್ಕೂ ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ''ದ್ವಾವೇವ ಮಾರ್ಗೌ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಅಧಿಕಾರಿಭೇದದಿಂದ ಮಾರ್ಗಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಮಾರ್ಗನಿಶ್ಚಯ ಸಾಧ್ಯವಾಗದೇ ಹೋಗಿ ಗತಿಸ್ಮೃತಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ

ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗೂ ಅವರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

|| ಓಂ ತಟಿತೋऽಧಿ ವರಣಃ ಸಂಬಂಧಾತ್ ಓಂ || ೪-೩-೩

"ತೇऽರ್ಚಿಷಮಭಿಸಂಭವಂತಿ ಅರ್ಚಿಷೋऽಹಃ ಅಹ್ನಃ ಆಪೂರ್ಯಮಾಣಪಕ್ಷಂ ಆಪೂರ್ಯಮಾಣ ಪಕ್ಷಾತ್ ಯಾನ್ ಷಡುದಙ್ ಏತಿ ಮಾಸಾನ್ ತಾನ್, ಮಾಸೇಭ್ಯಃ ಸಂವತ್ಸರಮ್." ಹೀಗೆ ಛಂದೋಗಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಮಾರ್ಗವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಆದ್ಯ ಹಾಗೂ ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿವಾದವಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಅದರ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಮುಂದೆ ಸಂವತ್ಸರದ ತನಕ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದದ್ದರಲ್ಲಿ ವಿವಾದವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯವೇ ಇದೆ. ಸಂವತ್ಸರದ ನಂತರ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕಾದರೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತಟಿತ್ ಹಾಗೂ ವರುಣ ಇಬ್ಬರೂ ಮಾರ್ಗಭೇದದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯರೋ ಅಥವಾ ಒಂದೇ ಮಾರ್ಗ ಎಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ತಟಿಲ್ಲೋಕವೇ ಪ್ರಾಪ್ಯವೋ? "ಸಂವತ್ಸರಾದ್ವರುಣಲೋಕಮ್" "ಸಂವತ್ಸರಾತ್ತಟಿತಂ" ಎಂಬ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು ತಟಿತ್ ಹಾಗೂ ವರಣ ಇಬ್ಬರನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಗಮಕವಾಗಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ಉಭಯಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಪ್ರಾಪಕ ಅಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಹಿಂದೆ "ದ್ವಿತೀಯಾಂ ಗತಿಂ ವಾಯುಂ" ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ವಚನ ಇದ್ದದ್ದರಿಂದ ವಾಯುವೇ ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಿದ್ದು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಆ ರೀತಿಯ ವಿಶೇಷವಚನವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ, ಮತ್ತೂ ಎರಡೂ ಶ್ರುತಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣವೇ ಆದ್ದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರಿಭೇದದಿಂದ ಮಾರ್ಗಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿ ತಟಿತ್ ಹಾಗು ವರುಣ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಹೀಗಾಗಿ ಇಬ್ಬರೂ ಕೂಡ ಸಂವತ್ಸರಾಭಿಮಾನಿಲೋಕದ ನಂತರ ಪ್ರಾಪ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿ ಹಾಗು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (ಹಿಂದಿನಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಆನಂತರ್ಯ ಹಾಗೂ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹಣ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ).

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ತಟಿತೋ ವರುಣಂ ಗಚ್ಛತಿ ತಟಿತಾ ಹ್ಯುಹ್ಯತೇ ವರುಣ ಲೋಕಃ'' ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ತಟಿತ್‌ಲೋಕದ ನಂತರವೇ ವರುಣ ಲೋಕವು ಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವೂ ಆಗಿದೆ. (ತಟಿತ್ ಲೋಕವು ವರುಣ ಲೋಕವನ್ನು ಹೊತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ತಟಿತ್ ಲೋಕವೇ ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಪ್ಯ ಇದೇ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಯುಕ್ತಿ)

ಮಾರ್ಗಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ''ದ್ವಾವೇವ ಮಾರ್ಗೌ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ''ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮಾರ್ಗವು ಒಂದೇ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ'' ಎಂಬುದರ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಾಗಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು (''ಸಂವತ್ಸರಾದ್ವರುಣಲೋಕಂ'' ಹಾಗು ''ಸಂವತ್ಸರಾತ್ತಟಿತಂ'') ಪೂರ್ವಾಪರೀ ಭಾವದಿಂದ ತಟಿತ್ ಹಾಗು ವರುಣ ಇವುಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲು ತಟಿತ್ ಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿ ನಂತರ ವರುಣ ಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಮಾರ್ಗನಿರ್ಣಯವಾಗದೇ ಹೋದರೆ ಅದರ ಅನುಸ್ಮೃತಿಯೂ ಕುಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗೂ ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಆತಿವಾಹಿಕಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ ಓಂ ॥ ೪-೩-೪

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹಾಗು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವಾದ ತಟಿತ್ ಹಾಗು ವರುಣ ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಪೌರ್ವಾ-ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ವಾಯು' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಶಬ್ದ ಅರ್ಥವಾದ ಆತಿವಾಹಿಕ ಹಾಗೂ ಮುಖ್ಯವಾಯುಗಳಿಗೆ ಪೌರ್ವಾ-ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

''ದ್ವಿತೀಯಾಂ ಗತಿಂ ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ವಾಯುವು ಆತಿವಾಹಿಕ (ಪ್ರವಹ)ನೋ ಅಥವಾ ಮುಖ್ಯವಾಯುವೋ? ಇಲ್ಲಿರುವ ವಾಯು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆತಿವಾಹಿಕ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದರೆ, ಮುಖ್ಯ-ವಾಯುವಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಬರುತ್ತದೋ? ''ದೌರ್ವಾವ ವಿದ್ಯುತ್ವತಿಂ ವಾಯುಮುಪಗಮ್ಯ ತೇನೈವ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಚ್ಛತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಾಯು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾಯುವೋ ಆತಿ-ವಾಹಿಕನೋ ಎಂಬ ಸಂದೇಹ ಇರುವುದರಿಂದ, ಹಿಂದೆ ಬಂದಿರುವ ವಾಯು-ಶಬ್ದದಲ್ಲೂ ಸಂದೇಹ ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಣಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ನಿರ್ಣಯ ಸಾಧ್ಯವಿದೆಯೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ''ತಟಿತೋ ವರುಣಂ ಗಚ್ಛತಿ'' ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದು ಸರಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ''ಪೂರ್ವಃ ಆತಿವಾಹಿಕಃ ಚರಮಃ ಮುಖ್ಯಃ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಗಲೀ ಅಥವಾ ''ಪೂರ್ವಃಮುಖ್ಯಃ ಚರಮ ಆತಿವಾಹಿಕಃ'' ಎಂದಾಗಲೀ ಸಂದೇಹ ಬಂದರೆ, ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಲು ಯಾವುದೇ ವಿಶೇಷ ವಚನವಿಲ್ಲ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಆತಿವಾಹಿಕ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಜ್ಞಾಪಕವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ತಾರತಮ್ಯ ಕ್ರಮವೇ ಜ್ಞಾಪಕ ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಬಾರದು?

ಉತ್ತರ :- ತಾರತಮ್ಯಕ್ರಮ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಸೋಮ, ಅಗ್ನಿ, ಇಂದ್ರ, ಧ್ರುವ ಇವರುಗಳಿಗೂ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವ-ವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಮುಖ್ಯವಾಯುವೂ ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ಯನಾಗಬಹುದು. ವಾಯು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾಯು ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದರೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ-ದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತ-ನಾದ ವಾಯುವು ಮುಖ್ಯವಾಯುವೇ ಹೊರತು ಆತಿವಾಹಿಕನಲ್ಲ.

ಮುಖ್ಯವಾಯು ಎಂಬರ್ಥ ಮಾಡದೇ ಹೋದರೆ ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ-ಪ್ರಾಪ್ಯ (ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ಯ) ಆತಿವಾಹಿಕ. 'ವಿದ್ಯುತ್ ಶಬ್ದಿತ ವಾಣೀಪತಿತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ ಚರಮಪ್ರಾಪ್ಯ ಮುಖ್ಯವಾಯು. ಹೀಗೆ ನಿರ್ಣಯ ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ವಾಯುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ-ದಂತಾಗುತ್ತದೆ? ಎಂದರೆ, ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೂ ''ಉತ್ಕ್ರಾಂತಸ್ತು ಶರೀರಾತ್ ಸ್ವಾತ್ ಗಚ್ಛತ್ಯರ್ಚಿಷಮೇವ ತು'' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತವಾದ ಸ್ಮೃತಿಯಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ಯ ಅತಿವಾಹಿಕನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ''ಇಯದಾಮನನಾತ್'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಣನೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಎಂದಾದರೆ ಅದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗೂ ಇದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಯೋಜನ.

॥ ಓಂ ವೈದ್ಯುತೇನೈವ ತತಸ್ತಚ್ಛ್ರುತೇಃ ಓಂ ॥ ೪-೩-೫

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ನ್ಯಾಯ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿನ ನಂತರ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಪ್ರಾಪ್ಯರಾದವರು ಇದ್ದಾರೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಮುಖ್ಯವಾಯು ಹಾಗೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ನಡುವೆ ಪ್ರಾಪ್ಯರಾದವರನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ?

ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಹಿಂದೆ ದಿವಸ್ಪತಿತ್ವ(ವಾಣೀಪತಿತ್ವ) ಎಂಬ ಬಾಧಕವಿದ್ದದ್ದ-ರಿಂದ ಚರಮಪ್ರಾಪ್ಯ ಆತಿವಾಹಿಕ ಅಲ್ಲ ಎಂದದ್ದು ಸರಿ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಯು ಹಾಗೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಮಧ್ಯೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪ್ರಾಪ್ಯನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅಂತಹ ಬಾಧಕವೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗೇ, ಮುಖ್ಯವಾಯುವೂ, ಹಿಂದೆ ಬಂದ ಅದಿಕಾರಿಗಳಂತೆ ಅಧಿಕಾರಿಯೇ ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನೂ ಕೂಡ, ತನ್ನ ನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನುಹೊರತು ಪಡಿಸಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪ್ರಾಪ್ಯನನ್ನು ಹೊಂದಿರಲೇ ಬೇಕು ಎಂಬ ಅನುಮಾನವೂ ಇದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ''ಇಯದಾಮನನಾತ್'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಯುವೇ ಅಧಿ ಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅದೇ ಈ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಬಾಧಕ-ವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಮುಖ್ಯವಾಯುವು ಪ್ರಾಪ್ಯಾಂತರ ಯುಕ್ತ ಎನ್ನುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ?

ಉತ್ತರ :- ''ಸೋಮಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಚೇಂದ್ರಂ ಧ್ರುವಮ್'' ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗಿಂತ ಕೆಳಗಿನವನಾದ ಧ್ರುವನಿಗೆ ಇಂದ್ರನ ನಂತರ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದರಿಂದ ಉತ್ತಮತ್ವ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಕ್ರಮವಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ವಾಯುವಿನ ಅನಂತರ ಅವನಿಗಿಂತ ಕೆಳಗಿನವನಾದ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪ್ರಾಪ್ಯನಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಪ್ರಾಣನು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಎಂಬುದು ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪ್ರಾಪ್ಯನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗದೇ ಹೋದರೂ ಬೇರೆ

ಬಾಧಕವಿದೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ, ''ತತ್ಪುರುಷೋ ಮಾನವಃ ಸ ಏನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ'' ''ವಿದ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರ್ವಾಯುರೇವ ನಯೇದ್ಬ್ರಹ್ಮ ನ ಚಾಪರಃ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿಗೇ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪಕತ್ವ ಇರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ವಾಯು ಹಾಗೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪ್ರಾಪ್ಯನನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಆಗ ಈ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ವಾಯುವೇ ಅಂತಿಮಪ್ರಾಪ್ಯ . ವಾಯುವಿನ ನಂತರ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪ್ರಾಪ್ಯನನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅವನೇ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪಕನಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. (ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಾಯುವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ) ರಾಜಾದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಹೀಗೆ ಕಂಡಿದೆ. (ಕೊನೆಯವನಾದ ರಾಜನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯನಾದವನೇ ರಾಜನ ಹತ್ತಿರ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು ಕಂಡಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.)

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ವಾಯುವಿನ ನಂತರವೂ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪ್ರಾಪ್ಯನಿದ್ದಾನೆ ಎಂದರೆ ವಾಯುವಿಗೆ ಅತಿಶಯಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗೂ ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಕಾರ್ಯಂ ಬಾದರಿರಸ್ಯ ಗತ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ ॥ ೪-೩-೬

ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಚರಮಪ್ರಾಪ್ಯನನ್ನು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿ-ಯಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಪದದ ಅರ್ಥ ಯಾರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ''ಸ ಏನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಚತುರ್ಮುಖನೇನೋ ಅಥವಾ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೋ ಅಥವಾ ಇಬ್ಬರೂ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಏಕೈಕಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಾಧಕ-ಬಾಧಕಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಸಾಧ್ಯವಿದೆಯೋ? ಉಭಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ-ವಾದ್ದರಿಂದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ?

ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಚತುರ್ಮುಖನೇ ''ಸ ಏನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯ . ಏಕೆಂದರೆ, ''ಯದಿಹ ವಾವ ಪರಮಭಿಪಶ್ಯತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ಚತುರ್ಮುಖಮ್'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗು ''ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಹ ತೇ ಸರ್ವೇ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತೇ ಪ್ರತಿಸಂಚರೇ. ಪರಸ್ಯಾಂತೇ ಪರಾತ್ಮಾನಃ ಪ್ರವಿಶಂತಿ ಪರಂ ಪದಂ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲೂ ಚತುರ್ಮುಖಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ''ತಥಾಪಿ ಪ್ರಕೃತೇ-ರ್ಬಂಧೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಹ ಭಿದ್ಯತೇ'' ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖ ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತ ಬಂಧ ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಬಂಧ ಇರುವಾಗ (ಮುಕ್ತಿಗಿಂತ ಮೊದಲು) ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನೇ ಶ್ರವಣಾದಿ ಸಾಧನೆಗಳಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವುದೇ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಹಾಗಾಗಿ ''ಸ ಏನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬರ್ಥ ಮುಖ್ಯವಾದರೂ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಬಾಧಕವಿರುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ-ವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಾದ ''ಚತುರ್ಮುಖ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

''ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಮ್'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ''ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಂ'' ಎಂಬುದು ಸಾಮಾನ್ಯಶ್ರುತಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಉದಾಹರಿಸಿದ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ, ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಶೀಘ್ರದಲ್ಲೇ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖನ ಜೊತೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಎಂದು ಸಾಮೀಪ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅರ್ಥ ಹೇಳಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಾಯಿತು. ಇದು ಒಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ (ಬಾದರಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಮತ) ಎರಡನೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ (ಜೈಮಿನಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಮತ) ಏನೆಂದರೆ, ''ಸ ಏನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ'' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ

ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ. ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬುದೇ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ. (ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಕೂಡುವಾಗ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಾರದು). ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಶ್ರವಣಾದಿಸಾಧನಗಳಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷೀಕರಿಸಿ-ಕೊಂಡಿರುವುದು. ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಶ್ರವಣಾದಿಸಾಧನಗಳಿಂದ ಅಪ-ರೋಕ್ಷೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕು, ಎಂಬ ಇಚ್ಛೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ''ಸ ಏನಾನ್'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮನ ಹತ್ತಿರ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆಯೋ ಆ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ.

ಉಭಯ ಸ್ವೀಕಾರಪಕ್ಷ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಾಧಕಬಾಧಕಗಳ ಸಮೀಕರಣ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಒಂದೇ ಬಾರಿ ಹೊಂದುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ಎಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ಸ ಏನಾನ್...'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖ ಹಾಗೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಇಬ್ಬರೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯರೇ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಚತುರ್ಮುಖನೇ ಇಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಅಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕಾಗಲೀ, ಅಥವಾ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ಚತುರ್ಮುಖ ಅಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕಾಗಲೀ ಯಾವುದೇ ವಿಶೇಷಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹೇತುಗಳು ಆ ಆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳುತ್ತಿವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಪ್ರಾಪ್ತಿ-ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು ಎಂಬುದೇ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥ.

ಇನ್ನು ಚತುರ್ಮುಖ ಎಂಬರ್ಥ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿ (ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನ) ಅಭಿಸಂಧಿ (ಇಚ್ಛಾ) ಗಳು ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯಲ್ಲಾ ಎಂದರೆ, ಇಲ್ಲ ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು (ನೇರವಾಗಿ) ಒಪ್ಪಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರಿಗೆ ಚತುರ್ಮುಖನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿ ಅಭಿಸಂಧಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಬಾಧಕ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅದೇ ರೀತಿ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದರೆ ''ಗತ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ

ಬಂಧವು ನಾಶವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಬಾಧಕ ಹೇಳಿದೆಯಲ್ಲಾ ? ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲ. ''ಅಪ್ರತೀಕಾಶ್ರಯಾ ಯೇ ಹಿ ತೇ ಯಾಂತಿ ಪರಮೇವ ತು'' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದ ಆಧಾರದಿಂದ ಅಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರು (ವ್ಯಾಪ್ತೋಪಾಸಕರು) ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಅಮುಕ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಕಾಲಂಬನರು, ಅಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರು ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರಿ-ಬೇಧವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಉಭಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಉಭಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಹೇತುಗಳನ್ನು ಸಮೀಕರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ''ಅಪ್ರತೀಕಾಶ್ರಯಾ ಯೇ ಹಿ ತೇ ಯಾಂತಿ ಪರಮೇವ ತು. ಸ್ವದೇಹೇ ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟ್ಯೈವ ಗಚ್ಛೇದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಸಲೋಕತಾಮ್'' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಯೋಗ್ಯತಾಕ್ರಮದಿಂದ ಕೆಲವರು ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿ ಕ್ರಮಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಗಮ್ಯನಿರ್ಣಯವಾಗದೇ ಹೋದರೆ ಗತಿಸ್ಮೃತಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ, ಗಮ್ಯ ನಿರ್ಣಯ ವಾಗುತ್ತದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಗತಿಸ್ಮೃತಿ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಸಮಾಧಾನ. ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ, ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬರೆದಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ ಗ್ರಂಥದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದ

ಕರ್ಮಕ್ಷಯ, ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿ, ಮಾರ್ಗ, ಭೋಗ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಫಲಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಗ ಅವಸರಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಭೋಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

॥ ಓಂ ಸಂಪದ್ಯಾವಿಹಾಯ ಸ್ವೇನ ಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ ॥ ೪-೪-೧

''ಪರಂ ಜೈಮಿನಿ...'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಪ್ರಕೃತನಾದ ಮುಕ್ತನು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸು-ತ್ತಾನೋ ಅಥವಾ ಮೀರದೇ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೋ? ''ಏತಂ ಸೇತುಂ ತೀರ್ತ್ವಾಂಧಸ್ಸನ್ನನಂಧೋ ಭವತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೋ ಅಥವಾ ಅನತಿಕ್ರಮವನ್ನೋ? ಅನತಿಕ್ರಮ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಕಲ್ಪಕವಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ''ಏತಂ ಸೇತುಂ...'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥ ಮಾಡಲು ಯಾವುದೇ ಕಲ್ಪಕವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಸೇತು ಶಬ್ದೋಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು 'ತೀರ್ತ್ವಾ' ಅಂದರೆ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮಾತಿ-ಕ್ರಮಣದ ನಂತರವೇ ಸ್ವರೂಪಾ ವಿರ್ಭಾವ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿದವನೂ ಅಮುಕ್ತನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಮುಕ್ತನಾದರೆ ಮಾತ್ರ ಭೋಗಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಿಗೇ ಸ್ವರೂಪಾವಿರ್ಭಾವ ಎಂಬ ಮೋಕ್ಷವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ''ಇಮಾಂ ಘೋರಾಮಶಿವಾಂ ನದೀಂ ತೀರ್ತ್ವಾ ಏತಂ ಸೇತುಮಾಪ್ಯ'' ಎಂಬ ಸ್ಪಷ್ಟ ಶ್ರುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ''ಏತಂ ಸೇತುಂ''

ಎಂಬಶ್ರುತಿಗೂ ''ಏತಂ ಸೇತುಂ ಗಂತುಂ ಅನ್ಯತ್ತೀರ್ತ್ವಾ (ಆಶ್ರಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಲು ಉಳಿದದ್ದನ್ನು ದಾಟಿ) ಎಂದೇ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕು. ಜೊತೆಗೆ, ''ಆತ್ಮಾನಮಭಿಸಂಪದ್ಯ ಏತೇನಾತ್ಮನಾ ಯಥಾಕಾಮಂ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನನುಭವತಿ'' ಎಂಬಶ್ರುತಿಯೂ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅವನನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೇ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಜ್ಞಾನಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವುದಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಚರಮಪ್ರಾಪ್ಯನಲ್ಲ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗೂ ಇದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ, ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಮುಕ್ತಃ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನಾತ್ ಓಂ ॥ ೪-೪-೨

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರು-ವುದರಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

''ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ'' ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಶ್ರುತಿಯ ಶೇಷವಾದ ''ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಸ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಅಮುಕ್ತನೋ ಅಥವಾ ಮುಕ್ತನೋ? 'ಸ' ಎಂಬ ತದ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವ್ಯವಹಿತಪೂರ್ವಪರಾಮರ್ಶವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೋ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಕರಣಿಕ ಪರಾಮರ್ಶವನ್ನೋ? ಅವ್ಯವಹಿತಪೂರ್ವ ಪರಾಮರ್ಶವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ 'ಪರ್ಯೇತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಿಯಾವತ್ವ ಬಾಧಕವಾಗುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ಆವಿರ್ಭೂತ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಮುಕ್ತನನ್ನೇ ''ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಸ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿ, ಮುಕ್ತನು ಈಶನನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೇ ಭೋಗ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ''ಸ ತತ್ರ ....'' ಎಂಬುದನ್ನೇ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ''ಸ್ವೇನ'' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ''ಸ್ವೇನ''

ಎಂಬ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸಕನ ಸ್ವರೂಪಾವಿರ್ಭಾವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ''ಸ ತತ್ರ ...' ಎಂಬಲ್ಲಿಯಾದರೋ ದಹರ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವ ಅಮುಕ್ತನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಪ್ರಕರಣಭೇದವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎನ್ನಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ, ''ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪರ್ಯಟನಾದಿ ಕ್ರಿಯಾವತ್ವವೇ ಕಲ್ಪಕವಾಗಿದೆ. ಕೃತಕೃತ್ಯನಾದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಕ್ರಿಯಾವತ್ವ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಅಮುಕ್ತನಾದರೆ ಈ ದಿವ್ಯಭೋಗ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ?

ಉತ್ತರ :- ಅಮುಕ್ತನಿಗೆ ಬೇರೆಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಭೋಗವಿಲ್ಲದೇ ಹೋದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿದಾಗ ದಿವ್ಯಭೋಗ ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ''ವಿಹಾರೋಪದೇಶಾತ್'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಿಗೇನೇ ''ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ'' ಎಂದು ವಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅದರ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ :- ಆ ಸೂತ್ರದ ಮೇಲೂ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ಅಹರಹರೇನಂ'' ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸುಪ್ತರಾದವರಿಗೆ, ಅವರು ಅಮುಕ್ತರಾದ್ದರಿಂದಲೇ, ಅವರಿಗೆ ಯಾವುದೇ ದಿವ್ಯಭೋಗ ವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ದಿವ್ಯಭೋಗವಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. (ಹಾಗಾಗಿ ಅಮುಕ್ತರು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿದಾಗ ಅವರಿಗೆ ದಿವ್ಯ ಭೋಗ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪು) ಮುಕ್ತನು ಕೃತಕೃತ್ಯನಾದರೂ ಅವನಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾವತ್ವವು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿ ''ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅವ್ಯವಹಿತಪೂರ್ವ ಪರಾಮರ್ಶ ಎಂದಿಟ್ಟು-ಕೊಂಡರೆ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ 'ಸ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ-ವನು ಮುಕ್ತನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಭೋಗವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗೂ ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅದಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಕರಣಾತ್ ಓಂ ॥ ೪-೪-೩

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ''ಸ್ವೇನ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿರುವ ತತ್ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯವಾದ ''ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿಃ'' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

''ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ'' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ಆದಿತ್ಯನೋ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನೋ? ''ಸ ತೇಜಸಿ ಸೂರ್ಯೇ ಸಂಪನ್ನಃ'' ಎಂಬ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಪ್ರಬಲವೋ ಅಥವಾ ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಬಲವೋ? ಸಮಾಖ್ಯಾ ನಿರವಕಾಶವೋ ಅಥವಾ ಸಾವಕಾಶವೋ ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದವು ''ಸೂರ್ಯಮಗನ್ಮ ಜ್ಯೋತಿಃ'' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೇ ''ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚರಣಾಭಿಧಾನಾತ್'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಯೋತಿಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಆದರೂ ''ಸ ತೇಜಸಿ ಸೂರ್ಯೇ ಸಂಪನ್ನಃ'' ಎಂಬ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಏಕ ವಿಷಯತ್ವ ಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ ಇಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆದಿತ್ಯ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕು. ವಿಷ್ಣು ಎಂದಲ್ಲ. ಇದು ವಿಷ್ಣು ಪ್ರಕರಣವಾದರೂ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಬೇರೆ ವಿಚಾರವನ್ನೂ ಮಾಡಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣವಶಾತ್ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣು ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಜೊತೆಗೆ ಸಮಾಖ್ಯಾ ನಿರವಕಾಶವಾದ್ದರಿಂದ ಅಂತಹ ನಿರವಕಾಶಸಮಾಖ್ಯಾದಿಂದ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಬಾಧವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾ'' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಚಾರವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿ ನಂತರ ''ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ'' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕರಣವು

ಸಮಾಖ್ಯಾಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಸಮಾಖ್ಯಾ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯಲ್ಲಾ? ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲ. ಈ ಸಮಾಖ್ಯಾ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಾರಬ್ಧ-ಕರ್ಮ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯನನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಸಮಾಖ್ಯಾವು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ''ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ ಪರಂಬ್ರಹ್ಮ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಪರಂಜ್ಯೋತಿ ಶಬ್ದವು ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲೇ ಮುಖ್ಯ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಮುಕ್ತನು ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ ಭೋಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದರ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗೂ ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

|| ಓಂ ಅವಿಭಾಗೇನ ದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಓಂ || ೪-೪-೪

ಹೀಗೆ ಮೂರು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಆ ಭೋಗವು ಯಾವ ಸ್ವರೂಪದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ ಸಾಯುಜ್ಯ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು ಮುಖ್ಯರಾದ್ದರಿಂದ ಅವರ ಭೋಗದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಸಾಯುಜ್ಯಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರ ಭೋಗವು ಬಾಹ್ಯವಾದ ಅಂದರೆ ಭಗವಂತನು ಭೋಗಿಸದೇ ಇರುವುದರ ಭೋಗವೋ ಅಥವಾ ಭಗವಂತನಿಂದ ಭಕ್ತವಾದ ಭೋಗಶೇಷದ ಭೋಗವೋ? ಭಗವದ್ಭುಕ್ತಶೇಷದ ಭೋಗ ಎಂದರೆ ಮೋಕ್ಷವು ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥ ಎಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಆಗುತ್ತದೆಯೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಮುಕ್ತಿಯು ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವಾದ್ದರಿಂದ ಭಗವಂತ ಭೋಗಿಸದೇ ಇರುವುದರ ಭೋಗವೂ ಸುಲಭವೇ ಆದ್ದರಿಂದ ಭಗವಂತ ಭೋಗಿಸದೇ ಇರುವುದರ ಭೋಗವನ್ನು ಮುಕ್ತರು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನಬೇಕು.

ಭಗವದ್ಭುಕ್ತ ಶೇಷವನ್ನೇ ಮುಕ್ತರು ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಆಗ ಕೆಲವು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೋಗೇಚ್ಛೆ ಉಂಟಾದರೂ ಭೋಗ-ವಿಲ್ಲದೇ ಹೋಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಈಶ್ವರನು ನಿತ್ಯಪೂರ್ಣಾನಂದ-ನಾದ್ದರಿಂದ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಅವನು ಭೋಗವಿಲ್ಲದೇ ಇರಬಹುದು. ಆಗ ಭೋಗೇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಭೋಗವಿಲ್ಲ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಮೋಕ್ಷವು ಪುರುಷಾರ್ಥೇ ಎಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಮೋಕ್ಷವು ಪುರುಷಾರ್ಥವಾದ್ದರಿಂದ ಭಗವಂತ ಭೋಗಿಸದೇ ಇರುವ ಭೋಗವೂ ಸುಲಭವೇ ಆದರೂ ''ಯಾನೇ ವಾಹಂ ಶೃಣೋಮಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನು ಭೋಗಿಸಿದ ಭೋಗಗಳನ್ನೇ ಮುಕ್ತರು ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭಗವದ್ಭುಕ್ತಭೋಗ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಬೇಕು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ''ಯಾನೇವಾಹಂ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಭಗವದ್ಭುಕ್ತ ಅಶೇಷ-ಭೋಗಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಈಶ್ವರ ಸಾಮ್ಯ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ?

ಉತ್ತರ :- ''ಮುಕ್ತಾಃ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಪರಂ ವಿಷ್ಣುಂ ತದ್ಭೋಗಾನ್ ಲೇಶತಃ ಕ್ವಚಿತ್'' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಸ್ಮೃತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ''ತಾನೇವ...'' ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥಸಂಕೋಚವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ಭಗವದ್ಭುಕ್ತಶೇಷದ ಭೋಗವೇ ಎಂದರೆ ಆಗ ಕದಾಚಿತ್‌ಭೋಗವಿಲ್ಲದೇ ಹೋಗಿ ಮೋಕ್ಷವು ಪುರುಷಾರ್ಥವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಶಂಕೆ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ''ಪೂರ್ಣಾನಂದಃ ಪೂರ್ಣಭುಕ್ ಪೂರ್ಣಕರ್ತಾ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ-ಯಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನು ಪೂರ್ಣಾನಂದನಾದರೂ ಪೂರ್ಣಭೋಗನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅವನುಭೋಗಿಸದೇ ಇರುವ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ''ಅತ್ತಾಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಭೋಕ್ತಾ ಎಂಬುದರ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಬ್ರಾಹ್ಮೇಣ ಜೈಮಿನಿರುಪನ್ಯಾಸಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ ॥
೪-೪-೫

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರು-ವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಭೋಗವು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ಭೋಗಹೇತುವಾದ ಶರೀರ ಅವರಿಗೆ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಇದೆಯೋ? ಭೌತಿಕ ದೇಹವಿಲ್ಲದೇ ಹೋದರೂ ಬೇರೆ ದೇಹದಿಂದ ಭೋಗ ಎಂಬುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಕೂಡುತ್ತದೋ?

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಹಿಂದಿನ ಅದಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ, ಮುಕ್ತರು ಭಗವಂತನನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೇ ಭೋಗ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಭಗವದ್ಭುಕ್ತ-ಶೇಷವನ್ನು ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ, ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಮುಕ್ತರು ಸಂಸಾರವನ್ನು ದಾಟಿದವರಾದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಭೋಗಹೇತುವಾದ ಶರೀರ-ವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಶರೀರವಿರುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಅವರು ಮುಕ್ತರೇ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. (ಸರ್ವದೇಹ ಪರಿತ್ಯಾಗ ನಂತರವೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದು). ಬ್ರಹ್ಮನ ಶರೀರದಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೋಗವನ್ನುಹೇಳುತ್ತೇವೆ ಎಂದರೆ ಅದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶರೀರವಿದ್ದರೂ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೋಗವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೋಗವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೌತಿಕಾದಿ ಸರ್ವ ದೇಹಗಳು ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದರೂ ''ಸ ವಾ ಏಷ ಬ್ರಹ್ಮನಿಷ್ಠಃ'' ''ಆದತ್ತೇ ಹರಿಹಸ್ತೇನ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ, ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದ ಮುಕ್ತರು ಪರಮಾತ್ಮನ ದೇಹದಿಂದಲೇ, ದೇಹವುಳ್ಳವನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೇ, ಭೋಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ''ಗಚ್ಛಾಮಿ ವಿಷ್ಣುಪಾದಾಭ್ಯಾಂ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವಯವಗಳಿಂದಲೇ

ಗಮನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುದೇಹ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂಬ ಈ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತರು ಬ್ರಹ್ಮದೇಹದಿಂದಲೇ ಭೋಗ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ''ಸ ವಾ ಏತಸ್ಮಾತ್ ಮರ್ತ್ಯಾದ್ವಿಮುಕ್ತಶ್ಚಿನ್ಮಾತ್ರೀಭವತಿ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ, ಹಾಗು ''ಮರ್ತ್ಯದೇಹಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿ-ಗಳಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತರು ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ, ಸ್ವರೂಪ ಭೂತವಾದ ಚಿನ್ಮಾತ್ರವಾದ ಶರೀರ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಭೋಗ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೋಗವಿದ್ದೇ ಇದೆ. ಅಧಿಕರಣ ಫಲ - ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಭೋಗವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಪುರುಷಾರ್ಥವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವ ಚ ತಚ್ಛ್ರುತೇಃ ಓಂ ॥ ೪-೪-೬

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ಭೋಗಕ್ಕೆ ಲೌಕಿಕ ಉಪಕರಣ (ದೇಹಾದಿ)ಗಳು ಬೇಡ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕ ಸಾಧನಗಳೂ ಬೇಡ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಆನಂತರ್ಯ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತರ ಭೋಗವು ತತ್ತದುಪಾಯ ಸಾಧ್ಯಸಾಧನ ಸಾಧ್ಯ-ವಾಗಿದೆಯೋ (ಅಗತ್ಯವಾದ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ ಲೌಕಿಕ ಭೋಗ ಅದರಂತೆ ಎಂದರ್ಥ.) ಅಥವಾ ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆಯೋ? ಭಗವಂತನ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವಿಕೆ, ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯು ಲೋಕಾನುಸಾರಿತ್ವದ ಸಹಾಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಮುಕ್ತರ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಸಾಧನಸಾಧ್ಯತ್ವವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುತ್ತದೆಯೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ಭಗವಂತನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುವ ಮುಕ್ತಭೋಗವು (ಪಕ್ಷ) ತತ್ತದುಪಾಯ ಸಾಧನಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ (ಸಾಧ್ಯ), ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸುವ ಭೋಗವಾದ್ದರಿಂದ (ಹೇತು) ಭೂಮಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆ ಅನುಭವಿಸುವ ಭೋಗದಂತೆ (ದೃಷ್ಟಾಂತ), ಎಂಬುದೇ ಯುಕ್ತಿ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಭೋಗವು

ತತ್ತದುಪಾಯಸಾಧ್ಯಸಾಧನ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಯೇ ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಲೋಕಾನುಸಾರವಾಗಿ ಮುಕ್ತರ ಭೋಗವೂ ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. (ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದರೆ ಲೋಕವಿರೋಧ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ). ಹೀಗೆ ಅನುಕೂಲ-ತರ್ಕ ಸಹಿತವಾದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತರ ಭೋಗವು ತತ್ತದುಪಾಯಸಾಧ್ಯ ಸಾಧನಸಾಧ್ಯ ಎಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ಸ ಯದಿ ಪಿತೃಲೋಕ ಕಾಮೋ ಭವತಿ ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವಾಸ್ಯ ಪಿತರಃ ಸಮುತ್ತಿಷ್ಠಂತಿ'' ಎಂಬಶ್ರುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ, ಮುಕ್ತರ ಭೋಗವು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯವೇ ಹೊರತು ತತ್ತದುಪಾಯಸಾಧ್ಯಸಾಧನಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಗೆ ಶ್ರುತಿಯ ಬಾಧಬರುವುದರಿಂದ ಅದು ಸಾಧ್ಯ-ಸಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಲೋಕವಿರೋಧವು ದೋಷರಹಿತವಾದ ಭಗವಂತನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗುಣವೇ ಎಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಮುಕ್ತರ ಭೋಗವೂ ಲೋಕದ ಭೋಗದಂತೆ ಎಂದಾದರೆ ಮೋಕ್ಷವು ಸಂಸಾರಸಮಾನಧರ್ಮವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದಾಗಿ ಪುರುಷಾರ್ಥವೇ ಅಲ್ಲ ಎಂದಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಅತ ಏವ ಚಾನನ್ಯಾಧಿಪತಿಃ ಓಂ ॥ ೪-೪-೭

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹೇತುವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಅತಿದೇಶ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅನಂತರ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಪ್ರಕೃತನಾದ ಮುಕ್ತನು ತನಗೆ ಕ್ಲೃಪ್ತರಾದ ಪತಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದವರಿಂದಲೂ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ ಅಥವಾ ಕ್ಲೃಪ್ತರಾದವ-ರಿಂದ ಮಾತ್ರ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ? ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಾದದ್ದೂ ನಡೆಯುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಅರಮನೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದವನು ತನಗೆ ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ತನಗಿಂತ ಕೆಳಗಿನವರಾದ

ದ್ವಾರಪಾಲಕರೇ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ನಿಯಂತ್ರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಹಾಗೇ ಮುಕ್ತನೂ ಪರಗೃಹದಲ್ಲಿರುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನೂ ಕೂಡ ತನಗಿಂತ ಕೆಳಗಿನವರಿಂದ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪದೇ ಹೋದರೆ ಲೋಕ-ವಿರೋಧ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವ ಇರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ತಮಗೆ ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಸ್ವಾವರನಿಯತತ್ವ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಮುಕ್ತನು ಸತ್ಯ ಸಂಕಲ್ಪನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಾದದ್ದು ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ವಾವರ-ನಿಯಮನವು ಅನಪೇಕ್ತಿವಾದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಅದು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಕ್ಲಪ್ತ-ಪತಿನಿಯತತ್ವವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ''ಪರಮೋऽಧಿಪತಿಸ್ತೇಷಾಂ...'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಇದನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಮುಕ್ತನಿಗೂ ಸ್ವಾವರ-ನಿಯತತ್ವ ಬಂದರೆ ಮೋಕ್ಷವೂ ಸಂಸಾರದಂತೆ ಎಂದಾಗಿ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಎಂದಾಗದೇ ಹೋಗಬೇಕು ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

।। ಓಂ ಅಭಾವಂ ಬಾದರಿರಾಹ ಹ್ಯೇವಂ ಓಂ ।। ೪-೪-೮

''ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವ...'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ 'ಭೋಗವು ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರಾ-ಧೀನ'' ಎಂಬುದರ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಪ್ರವೃತ್ತ-ವಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ, ಈ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ''ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವ...'' ಎಂಬುದರ ನಂತರವೇ ಆರಂಭ ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ''ಅತ ಏವ'' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ? ಎಂದರೆ, ಇಲ್ಲ ''ಅತ ಏವ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹೇತುವಿನದ್ದೇ ಅತಿದೇಶ ಮಾಡಿರು-ವುದರಿಂದ ಅದು ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾದ ವಿಷಯವು ವ್ಯವಧಾಯಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಯಾವುದೇ ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತರ ಭೋಗವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆಯೋ? ಮುಕ್ತರಿಗೆ ದೇಹವಿದೆ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ

ಭೋಗವನ್ನು ಕೂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಸಾಧ್ಯವಿದೆಯೋ? ಮುಕ್ತರಿಗೆ ದೇಹವಿದೆ, ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದು ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಯುಕ್ತ-ವಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆಯೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಮುಕ್ತರಿಗೆ ದೇಹವಿದೆ ಎಂದರೆ ದುಃಖಾದಿಗಳೂ ಇರಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ನಿರ್ದುಃಖಭೋಗ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ದೇಹವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಭೋಗವೇ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

''ಬ್ರಾಹ್ಮೇಣ ಜೈಮಿನಿಃ...'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ದೇಹದಿಂದ ಭೋಗ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಯುಜ್ಯ ಮೋಕ್ಷ ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಾದರೂ ಉಳಿದವರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಚಿತ್ ಶರೀರದಿಂದ ಉಳಿದವರು ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸುಪ್ತ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ ಶರೀರವಿದ್ದರೂ ಅದು ಭೋಗಾಯ-ತನವಾಗಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ದೇಹವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಭೋಗವನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭೋಗವೇ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನಬೇಕು. ದೇಹವಿದೆ, ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ ಎಂದರೆ ಅದು ವಿರುದ್ಧ, ಹಾಗಾಗಿ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೋಗವಿದೆ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ದೇಹವಿದೆ. ದೇಹವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಭೋಗವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ದೇಹವಿದೆ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಮುಕ್ತರ ದೇಹವು ಬಾಹ್ಯ-ದೇಹವಾದರೂ ಜಡವಾದರೂ ಅದು ಶುದ್ಧಸತ್ವಾತ್ಮಕ ತೇಜೋರೂಪ-ವಾದ್ದರಿಂದ ಅದು ದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸುಖಾನುಭವ-ಮಾತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಭೋಗಕೂಡುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆ ದೀಪವು ತೈಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೀರಿಕೊಂಡು ಪ್ರಣತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಸವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡುತ್ತದೋ ಹಾಗೇ ಮುಕ್ತರ ಶರೀರವು ಕೇವಲ ಸುಖಸಾಧನವಾಗುತ್ತದೆ. ದುಃಖಾ-ಪಾದಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

''ತೀರ್ಣೋ ಹಿ ತದಾ ಸರ್ವಾನ್ ಶೋಕಾನ್'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ದುಃಖವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಶರೀರ ಒಪ್ಪಿದರೂ ದುಃಖವಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬಾರದು.

ದೇಹವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಭೋಗ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯ ದೇಹಾಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದೇ ಹೋದರೂ ಜೀವನು ಭೋಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಮುಕ್ತನೂ ಕೂಡ ಬಾಹ್ಯ-ದೇಹವಿಲ್ಲದೇ ಹೋದರೂ ಚಿತ್ ಶರೀರದಿಂದಲೇ ಭೋಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ದೇಹವಿದೆಯಲ್ಲಾ ? ಎಂದರೆ ದೇಹ-ವಿದ್ದರೂ ದೇಹಾಭಿಮಾನವಿರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದು ಇಲ್ಲದಂತೆಯೇ. ಸುಪ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಭೋಗವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಆಗ ಮನಸ್ಸು ಉಪರತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಭೋಗವಿಲ್ಲ.

ದೇಹಭಾವ - ಅಭಾವ ಪಕ್ಷಗಳು ''ಚಿತಾ ವಾ ಅಚಿತಾ ವಾ'' ''ಅಶರೀರೋ ವಾ ವ ತದಾ ಭವತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ದೇಹಭಾವ - ಅಭಾವ ಎರಡೂ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲವೇ ಎಂದರೆ, ಇಲ್ಲ. ಹೇಗೆ ''ದ್ವಾದಶಾಹ'' ಎಂಬ ಯಾಗವು ಯಜಮಾನನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಏಕಕರ್ತೃಕವಾದಾಗ 'ಅಹೀನ' ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅನೇಕ ಕರ್ತೃಕವಾದಾಗ 'ಸತ್ರ' ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಮುಕ್ತನ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಅವನಿಗೆ ತೇಜೋರೂಪವಾದ ಬಾಹ್ಯಶರೀರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದರೆ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ''ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ವಾ ಶರೀರಾಣಿ ತೇಜೋರೂಪಾಣಿ ಕಾನಿಚಿತ್. ಸ್ವೀಕೃತ್ಯ ಜಾಗರಿತವದ್ಭುಕ್ತ್ವಾ ತ್ಯಾಗಃ ಕದಾಚನ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಮೋಕ್ಷವು ದುಃಖರಹಿತ ಭೋಗವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂಬುದರ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗೂ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರವರ್ಜಮ್ ಓಂ ॥ ೪-೪-೯

ಹೀಗೆ ಅನುಪಪತ್ತಿಗಳನೆಲ್ಲಾ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೋಗವಿದೆ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಸಾಧನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈಗ ಮುಕ್ತರ ಭೋಗದ 'ಮಿತಿ' ಎಷ್ಟು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಮುಕ್ತರು ಜಗತ್ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಇಲ್ಲವೋ? ''ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನಾಪ್ತ್ವಾ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಬಾರದೋ ಅಥವಾ ಮಾಡಬೇಕೋ? ''ಸರ್ವೇಸ್ಮೈ ದೇವಾ ಬಲಿಮಾವಹಂತಿ ಎಂದು ಸರ್ವದೇವಪೂಜ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಸರ್ವಜೀವ ವಿಷಯವೋ ಅಥವಾ ವಿರಿಂಚಿವಿಷಯವೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಮುಕ್ತರು ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ,

''ಸರ್ವೇಸ್ಮೈ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಸರ್ವ ಜೀವವಿಷಯವೇ ಆಗಿದೆ.

''ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನ್'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ''ಶರೀರಭೇದಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಉತ್ಕ್ರಮ್ಯ'' ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀವಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವುದು ಎಂದಾದರೂ ಪ್ರಕರಣವು ಸರ್ವಶಬ್ದಸಂಕೋಚಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಎನ್ನಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಬದ್ಧ-ನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲದೇ ಹೋದರೂ ಮುಕ್ತರಾದ ಜೀವರಿಗೆ ಆ ಶಕ್ತಿಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿದರೆ ತಪ್ಪಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೇ ಹೋದರೂ ಮುಕ್ತರು ಸತ್ಯಕಾಮರಾದ್ದರಿಂದ ಅದರಿಂದಲೇ ಅವರಿಗೆ ಸಮಸ್ತ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಸರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಸಂಕೋಚ ಮಾಡಬಾರದು.

ಹೀಗಾಗಿ ಮುಕ್ತರು ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ಮಾಹಾಚಮಸ್ಯ'' ಎಂದು ಆರಂಭವಾಗುವುದರಿಂದ ''ಸರ್ವೇಸ್ಮೈ ...'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಮುಕ್ತ ವಿರಿಂಚಪರ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಸರ್ವಮುಕ್ತವಿಷಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಜೀವರಿಗೆ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಶಕ್ತಿಯಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಯಾವುದೇ ಕಲ್ಪಕವಿಲ್ಲ. ಜಗತ್‌ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಅವರಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವವೇ ಕಲ್ಪಕವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ, ಇಲ್ಲ ''ಸ್ವಾಧಿಕಾನಂದಸಂಪ್ರಾಪ್ತೌ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿವ್ಯಾಪೃತಿಷ್ವಪಿ. ಮುಕ್ತಾನಾಂ ನೈವ ಕಾಮಃ ಸ್ಯಾತ್'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಕಾಮವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಸ್ವಯೋಗ್ಯ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಆದ್ದರಿಂದ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅನ್ಯಕಾಮನೆಗಳನ್ನು ಮುಕ್ತನು ಭೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಮುಕ್ತ ವಿರಿಂಚನಿಗೆ ಅಶೇಷಮುಕ್ತ ನಿಯಮನ ವ್ಯಾಪಾರ ಹಾಗು ಅನ್ಯದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾವರಮುಕ್ತನಿಯಮನ ವ್ಯಾಪಾರವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ''ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಯತಃ'' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕರ್ತೃತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಕ್ಷಣ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮುಕ್ತರೂ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ, ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಸ್ಥಿತಿಮಾಹ ದರ್ಶಯತಶ್ಚೈವಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನೇ ಓಂ ॥ ೪-೪-೧೦

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕಾಮಪದೋಕ್ತವಾದ ವಿಷಯಭೋಗದ ಮಿತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭೋಗದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಂಗ್ಯವಾದ (ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೊಳ್ಳುವ) ಸ್ವರೂಪಸುಖದ ಮಿತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸ್ವರೂಪ ಸುಖದ ಮಿತಿ ಎಂದರೆ ಯಥಾಸ್ಥಿತಿ. ಹೀಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಮುಕ್ತನು ಆನಂದದ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸವುಳ್ಳವನೋ ಅಥವಾ ಯಥಾಸ್ಥಿತಿವುಳ್ಳವನೋ? ಮುಕ್ತರು ಮಾಡುವ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳು ಆನಂದದ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತವಾದ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ''ಏತತ್ಸಾಮ ಗಾಯನ್ನಾಸ್ತೇ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರೂ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅವರ ಉಪಾಸನೆಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಉಪಾಸನೆಯು ಸಫಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಕರಿಗೆ ವಶಿತ್ವ ಎಂಬ ಐಶ್ವರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಅಶೇಷ ಕಾಮನೆಗಳೂ ಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ. (ಆನಂದವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅದೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಬೇಕು) ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಭೋಗವಿಶೇಷಗಳೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರ ಆನಂದಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಇದೆ. ಉಪಾಸನಾದಿಗಳ ಉಪರಮವಾದಾಗ ಹ್ರಾಸವೂ ಇದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಮುಕ್ತಾನಂದವು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ''ಸ ಏಷ...'' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ''ದರ್ಶನ್ನೇವಾತ್ಮಾನಂ'' ಎಂದು ಉಪಾಸನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಆಪತ್ತಿ, ವಿಪತ್ತಿ ಎಂಬ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ, ಮುಕ್ತಾನಂದಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಗಳಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮಹಾತ್ಮರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನು, ಮುಕ್ತನು (ಪಕ್ಷ) ಆನಂದ ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳಳ್ಳುವನಲ್ಲ (ಸಾಧ್ಯ) ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣ-ವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ (ಹೇತು) ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉಪಾಸನೆಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಯಲ್ಲಾ ? ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲ. ''ಹರೇರು-ಪಾಸನಾ ಚಾತ್ರ ಸದೈವ ಸುಖರೂಪಿಣೀ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಉಪಾಸನೆಯು ಸ್ವಯಂ ಫಲಸ್ವರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ಫಲ-ವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಮುಕ್ತನಿಗೆ ವಶಿತ್ವವಿದ್ದರೂ ಅವನಿಗೆ ಅಯೋಗ್ಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಾಮನಾ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಯೋಗ್ಯ ವಿಷಯಕಾಮನೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಲಭಿಸುತ್ತವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಮುಕ್ತನ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಕ್ಕೆ ಭಂಗವಿಲ್ಲ. ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಭೋಗವಿಶೇಷಗಳಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಆನಂದವೃದ್ಧಿ-ಯಾಗಲೀ ಉಪರಮದಿಂದ ಆನಂದಹ್ರಾಸವಾಗಲೀ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ಆ ಭೋಗವಿಶೇಷಗಳ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು? ಎಂದರೆ, ಮುಕ್ತರು ಕೇವಲ ಕ್ರೀಡೆಗಾಗಿ ಭೋಗ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ''ಅವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸ

ರೂಪತ್ವಂ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಪ್ರಾಯಿಕಂ ಭವೇತ್. ಕಾದಾಚಿತ್ಕವಿಶೇಷಸ್ತು ನೈವ ತೇಷಾಂ ನಿಷಿಧ್ಯತೇ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಭೋಗವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಸ್ವರೂಪ-ಸುಖದಲ್ಲೇ ಒಂದು ವೈಚಿತ್ರ್ಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಮುಕ್ತನ ಆನಂದದಲ್ಲೂ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಗಳಿವೆ ಎಂದರೆ ಆಗ ಮೋಕ್ಷವು ಸಂಸಾರದಂತೆ ಎಂದಾಗಿ ಪುರುಷಾರ್ಥವೇ ಅಲ್ಲ ಎಂದಾಗಬೇಕಾ-ಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಅನಾವೃತ್ತಿಶ್ಶಬ್ದಾತ್ ಅನಾವೃತ್ತಿಶ್ಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ ॥
೪-೪-೧೧

ಹಿಂದೆ ಮುಕ್ತನ ಆನಂದದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅದಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನ ಆನಂದಾನುಭವಕ್ಕೆ ಕೊನೆಯಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಪ್ರಕೃತನಾದ ಮುಕ್ತನು ಜನ್ಮಮರಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವಿಕೆ ಎಂಬ ಪುನರಾ-ವೃತ್ತಿವುಳ್ಳವನೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ? ಮುಕ್ತನ ಸಮಸ್ತಕಾಲವಾಸಿತ್ವವು ಪುನರಾವೃತ್ತಿಗೆ ಬಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಬಾಧಕವಾಗುತ್ತದೋ? ಸಮಸ್ತ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಸಮಾಪ್ತಿ ಇದೆಯೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೋ?

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವವರಂತೆ ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಪುನರಾವೃತ್ತಿ ಇದೆ. ಮುಕ್ತನ ಸಮಸ್ತ ಕಾಲವಾಸಿತ್ವ ಎಂಬುದು ಬಾಧಕವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ಕಾಲವೂ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾಲವು ಅನಂತವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಸಮಾಪ್ತಿ ಅಸಂಭಾವಿತ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲ. ಹೇಗೆ ಮಹಾಭಾರತ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ''ಚತುರ್ದಶೀಂ ಪಂಚದಶೀಂ ಭೂತಪೂರ್ವಾಂ ತು ಷೋಡಶೀಂ। - ಇಮಾಂ ತು ನಾಭಿಜಾನಾಮಿ ಅಮಾವಾಸ್ಯಾಂ ತ್ರಯೋದಶೀಂ'' (ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಹದಿನಾಲ್ಕನೇ ದಿನವೇ ಅಮಾವಾಸ್ಯಾ ಆದದ್ದು ಕಂಡಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಒಂದು ದಿನ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹದಿನಾರನೇ ದಿನ ಅಮಾವಾಸ್ಯಾ ಆದದ್ದೂ ಕಂಡಿದೆ. ಆದರೆ ಹದಿಮೂರನೇ ದಿನವೇ ಅಮಾವಾಸ್ಯಾ ಆದದ್ದು ಇದುವರೆಗೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ) ಎಂದು ಹದಿಮೂರನೇ

ದಿವಸವೇ ಹದಿನೈದನೇ ದಿವಸವಾದದ್ದು ಅಸಂಭಾವಿತವಾದರೂ ಸಂಭವಿಸಿದ್ದು ಕಂಡಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಸಮಸ್ತ ಕಾಲ ಸಮಾಪ್ತಿಯೂ ಸಂಭಾವಿತ ಎಂದು ಹೇಳ-ಬಹುದು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಪುನರಾವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಸಮಸ್ತ ಕಾಲ ಸಮಾಪ್ತಿ ಎಂಬುದು ವ್ಯಾಹತವಾದ್ದರಿಂದ ಉಪೇಕ್ಷಣೀಯ. ಸ್ವರ್ಗವಾಸಿಗಳು ಮನ್ವಂತರಾದಿಕಾಲ ಮಾತ್ರ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಪುನರಾವೃತ್ತಿ ಇದ್ದರೂ ಮುಕ್ತರು ಅನಂತಕಾಲವಾಸಿಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಪುನರಾವೃತ್ತಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ''ನ ಚ ಪುನರಾವರ್ತತೇ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಪುನರಾವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ''ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನಾಪ್ನೋತಿ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರ ಸರ್ವಕಾಮನೆಗಳೂ ಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿಯೂ ಅವರಿಗೆ ಇಷ್ಟವೇ ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಪುನರಾವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲ. ಅವರು ನಿತ್ಯ ನಿರ್ದುಃಖ ಆನಂದಾನುಭವವುಳ್ಳವರೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಮುಕ್ತಿ ಪಡೆದ ಮೇಲೂ ಪುನರಾವೃತ್ತಿ ಇದೆ ಎಂದರೆ ಅದು ಪುರುಷಾರ್ಥವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಪೂರ್ಣಾಯ ದೋಷದೂರಾಯ ವಿಷ್ಣವೇ
ನಮಃ ಶ್ರೀ ಪ್ರಾಣನಾಥಾಯ ಭಕ್ತಾಭೀಷ್ಟಪ್ರದಾಯಿನೇ.

(ಕಲ್ಯಾಣಗುಣ ಪೂರ್ಣನಾದ ದೋಷದೂರನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರಾಣರಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದ ಭಕ್ತರ ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನು ಪೂರೈಸುವ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರಗಳು)

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬರೆದಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ
ಗ್ರಂಥದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

॥ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

ಅನುವಾದಕರು:

ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ

1008 ಶ್ರೀ ಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರ ತೀರ್ಥ

ಶ್ರೀ ಪಾದಂಗಳವರು

ಶ್ರೀಮನ್ ಮೂಲರಾಮೋ ವಿಜಯತೇ
॥ ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜೋ ವಿಜಯತೇ ॥

ಪ್ರಕಾಶಕರು :
ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜ ಅಸೋಸಿಯೇಷನ್
ನಂ. 53, ಮಾಡಲ್ ಹೌಸ್ ಬೀದಿ, ಬಸವನಗುಡಿ, ಬೆಂಗಳೂರು - 560
ದೂರವಾಣಿ: 2662 5658 / 59